ISSN 1728-5496

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh National Pedagogical University after Abai

ХАБАРШЫ
ВЕСТНИК
BULLETIN

«Педагогика ғылымдары» сериясы

Серия «Педагогические науки»

Series «Pedagogical sciences»

№1(49), 2016 ж.

Алматы, 2016

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ

«Педагогика ғылымдары» сериясы, №1(49), 2016 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2001 ж. бастап шығады

Бас редактор:
п.ғ.д., проф. **Қ.Қ. Жампеисова**

Бас редактордың орынбасары:
п.ғ.к., проф. **С.Г. Тажбаева**

Редакция алқасы:
акад., п.ғ.д., психол.ғ.д., проф. **Г.П. Новикова** (Ресей),
филос.ғ.д., проф. **Ф.Валькенхерст** (Германия),
PhD **Ниномия Такаси** (Жапония),
акад., п.ғ.д., проф. **Е.В. Андриенко** (Ресей),
п.ғ.д., проф. **Н.П. Шишляникова** (Хакасия),
акад. п.ғ.к. **Р.С. Гуревич** (Украина),
п.ғ.к., доц. **Р.Т. Сулайманова** (Қырғызстан),
п.ғ.д., проф. **Н.Н. Хан,**
п.ғ.д., проф. **С.М. Кенесбаев,**
п.ғ.д., проф. **Р.А. Джанабаева,**
п.ғ.д., проф. **А.Д. Кайдарова,**
п.ғ.д., проф. **С.Т. Иманбаева,**
п.ғ.д., доц. **Г.С. Саудабаева,**
п.ғ.к., проф. **Ш.Ж. Колумбаева,**
п.ғ.к., проф. **С.И. Калиева,**
п.ғ.к., доц. **С.С. Жумашева,**
филол.ғ.к., доц. **Б.Е. Букабаева**

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2016

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10104-Ж

Басуға 14.03.2016 қол қойылды.
Таралымы 300 дана.
Көлемі 42.5 е.б.т.
Пішімі 60x84 1/8. Тапсырыс 26

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Ұлағат» баспасының баспаханасында басылды

М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Андриенко Е.В. К вопросу о реализациия деятельностного подхода в системе высшего педагогического образования..... **5**
Манкеш А.Е., Бекқожанова Г.К. Үздіксіз білім – толассыз, тоқтаусыз, өміршең білім..... **8**
Аймагамбетова К.А., Сейдуалиева А.Н. Студенттердің кәсіби деңгейінің қалыптасуында ақпараттық құзыреттілігінің мәні..... **11**
Toleubekova R.K., Sarzhanova G.B. Eğitim alanında yeni paradıgma – bulut teknolojileri..... **14**
Хасанов Б.Ж., Сулейменова О.Я. Влияние контроля и оценки знаний неорганической химии на формирования компетентности будущих специалистов..... **18**
Абдрахманова К.Х. Лингвомәдени құзыреттілік – полимәдениетті тұлға қалыптастырудың негізі..... **22**
Bekkozhanova G. MA students' special competences as a key factor of modern education..... **24**
Kurakbayeva A.S. The Role of Social Context in Language Teacher Education..... **28**
Смағұлова Р. Тілді креативті тапсырмалар арқылы оқыту мәселесі **31**
Джамамбетова А.У. Жаңа технологиялар арқылы оқытудың тиімділігі..... **36**
Оразаева Г.А., Карашина Г.Т. Workshop for English teachers: Action Research as one of the methods of improving the teaching of English language..... **39**
Сералиева А.М., Баймагамбетова З.М. Внедрение интерактивных форм обучения в современном вузе..... **41**
Абнасырова Р.Ж. Қазақ тілі сабағында білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру жолдары..... **45**
Абдрахманова К.Х. Внедрение интенсивного метода преподавания арабского языка с использованием интерактивных методов..... **49**
Жолшаева М.С. Оқу үдерісінде ақпараттық технологияны тиімді пайдалану – шынайы нәтижеге қол жеткізудің құралы..... **51**
Салыбекова Н.Н., Шілдебаев Ж.Б., Кужантаева Ж.Ж. Жоғары білім сапасын жетілдіруде демонстрациялы интербелсенді дәрістерді пайдалану..... **56**
Бөлекбаева Л.Ә., Шинтаева Л.А. Шетел тілінде студенттерге жазу әрекетін үйретудегі Интернет ресурстарын қолданудың пайдасы..... **60**
Аскарова С.А. Ағылшын тіліндегі заң терминологиялық лексикасының коммуникативтік қызыметі..... **62**
Сулейменова О.Я., Садыкова АА., Лозенко И.В. Медициналық жоғары оқу орнында шет тілін оқытудың мазмұны..... **65**
Сабырбаева Н.К., Ломаченко Н.Л. Применение информационных и компьютерных технологий в преподавании иностранного языка **68**
Рыбина Е.В., Дүйсенғалиева М.С., Альпеисова А.Т. Білім берудегі әдеп: мектеп оқушылары мен ЖОО студенттерінің салыстырмалы анализі..... **71**
Майгельдиева Ш.М. К вопросу о понятиях компетенции, компетентности и компетентностном подходе в образовании..... **76**
Байдильданова Ж., Аралбаева Р.К. Особенности интерактивной технологии обучения в процессе профессиональной подготовки педагогов..... **80**
Махарова Г.С., Жаутикбаева А.А. Психолого-педагогические аспекты тестирования при обучении иностранному языку в ВУЗе **84**
Крыкбаева С.М. Ұлттық костюмнің көркемдік-конструкторлық құрылымының костюм композициясының негізгі компоненттеріндегі көрінісі..... **88**

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия
«Педагогические науки», №1(49), 2016 г.

Периодичность – 4 номера в год.
Выходит с 2001 года.

Главный редактор:
д.п.н., проф. **К.К. Жампеисова**

Зам. главного редактора:
к.п.н., проф. **С.Г. Тажбаева**

Редакционная коллегия:
акад., д.п.н., д.психол.н., проф. **Г.П. Новикова** (Россия),
д.филос.н., проф. **Ф.Валькенхерст** (Германия),
PhD **Ниномия Такаси** (Япония),
акад., д.п.н., проф. **Е.В. Андриенко** (Россия),
д.п.н., проф. **Н.П. Шишляникова** (Хакасия),
акад. к.п.н. **Р.С. Гуревич** (Украина),
к.п.н., доц. **Р.Т. Сулайманова** (Кыргызстан),
д.п.н., проф. **Н.Н. Хан,**
д.п.н., проф. **С.М. Кенесбаев,**
д.п.н., проф. **Р.А. Джанабаева,**
д.п.н., проф. **А.Д. Кайдарова,**
д.п.н., проф. **С.Т. Иманбаева,**
д.п.н., доц. **Г.С. Саудабаева,**
к.п.н., проф. **Ш.Ж. Колумбаева,**
к.п.н., проф. **С.И. Калиева,**
к.п.н., доц. **С.С. Жумашева,**
к.филол.н., доц. **Б.Е. Букабаева**

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2016

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан 8 мая 2009 г. №10104-Ж

Подписано в печать 14.03.2016.
Формат 60x84 1/8.
Объем 42.5 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 26

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета им. Абая

Жанадилова З.М., Акшалова Б.Н., Алмабаева Г.Б. Обращение как средство выражения коммуникативных установок..... **90**
Карабаева К.Ж. Дидактические возможности современных образовательных технологий в формировании профессионализма преподавателя иностранного языка в ВУЗе..... **94**
Ерубаева Қ.П. 12 жылдық білім жүйесіне көшудегі мұғалімнің кәсіптік құзіреттілігі..... **100**

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА

Мардахаев Л.В. Адаптация и дезадаптация человека: социально-педагогический аспект..... **105**
Нөкетаева Д. Оқу тәрбие үдерісіндегі патриоттық тәрбие берудің педагогикалық негіздері..... **112**
Оразов Ш. Дене шынықтыру қозғалысын жүзеге асыруда дене тәрбиесі жаттығуларының орны..... **115**
Абдрахманова Р.Б., Кадырбаева Р.Н. Психологические особенности процесса само актуализации личности в учебно-профессиональной деятельности..... **119**
Мурзина С.А. Актуальные проблемы и направления развития педагогической практики..... **124**
Guvercin S. How mentoring practices under problem posing instruction affects creativite thinking..... **127**
Трифонов В.В. Некоторые проблемы взаимосвязи в работе с будущими специалистами и процессом привлечения абитуриентов в Кубанский государственный университет (г. Краснодар) и государственный педагогический институт (г. Славянск - на-Кубани)..... **130**
Омарбекова А.И., Жумабекова Ф.Н. Ізгілік психологиясының рухани адамгершілік беру мүмкіндіктері..... **135**
Дайырбеков О.Д., Байзақ У.А., Байзақова Б., Уалиханова Б. Медициналық жоғары оқу орны студенттерінің техникаларды меңгеруінің педагогикалық көрсеткіштері..... **139**
Искакова П.К., Керимбаева Б.Т. Бүгінгі педагогтың білім берудегі инновациялары мен дәстүрлері..... **144**
Усманов А.А., Данияров Т.А., Молдалиев М.С. Қазақ ұлттық тәрбиесінің этнопсихологиялық ерекшеліктері мәңгілік ел болудың алғы шарттары..... **147**
Иманбаева С.Т. Әлемде интеллектуалды тұлғаны дамыту тәжірибелері..... **152**
Ибраев А.З. Дене мәдениеті үдерісіндегі тәрбие жұмыстарының ерекшеліктері..... **155**
Қойшыбаев А.Б. Болашақ дене мәдениеті бакалаврын кәсіби іс-әрекетке дайындаудың әдістемелік жүйесі..... **159**
Хлыстун В.Г. Роль межпредметной компетентности в профессиональных практиках студентов-музыкантов..... **165**
Абдукаримов А.Ү. Болашақ дене мәдениеті мамандарын кәсіби даярлау үдерісінің сапасын дамыту..... **169**
Базарбекова Р.Ж. Болашақ мұғалімдерді кәсіби дайындауда педагогикалық рефлексияның маңызы..... **172**
Кадирова М.С. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің жаңашылдығының қоғам дамуындағы маңызы..... **176**
Рахметова Н.Б., Жолдасова Б.Б. Болашақ технология пәні мұғалімдерін кәсіби даярлауда педагогикалық іс-әрекеттердің мазмұны..... **179**
Алашабаева Ү.Н. Кәсіптік білім беруде құзыретті маман даярлаудың инновациялық жолдары..... **183**
Оралбекова А.К. Подготовка будущих учителей начальных классов использованию информационных и коммуникационных технологий в условиях инклюзивного образования..... **186**

Жаутикбаева А.А., Тастемирова Б.И. Формирование лингвистической компетенции на занятиях английского языка у студентов ВУЗа при помощи современных инновационных технологий..... **191**
Ибраев А.З. Дене мәдениеті үдерісіндегі тәрбие жұмыстарының ерекшеліктері..... **195**
Ахмедов Б.А. Болашақ мамандарды дене мәдениеті мен спортты оқытып, үйретудің жалпы және арнайы міндеттері..... **199**
Қалиев Қ.Қ. Студентпен оқытушының өзара ғылыми-зерттеу жұмыстарының маңыздылығы..... **203**
Бапаева М.Қ., Бапаева С.Т. Кәсіби маңызды сапалар – маманның кәсіби дамуының құралы ретінде..... **207**
Алметов Н.Ш., Бримкулова А.Д. 100 нақты қадам: жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеудің негізі – мемлекеттік тіл **210**
Анарбаев А.К. Планирование и организация скоростно-силовой подготовки годичных циклах тренировки борцов..... **212**
Қарамолдаева Г.Ж., Қарамолдаева Д.О., Досжанова А.Ж. Шиеленіс жағдайында коммуникативтік мәдениеттің жүзеге асырылу мүмкіндіктері..... **217**
Мыңбаева А.П. Филолог-мамандардың құзыреттілігін арттырудың дидактикалық алғышарттары мен ұстанымдары..... **221**
Alieva M.B., Cherepanova A.S. The possibility of using «case-study» technology in professionally-oriented training of students..... **226**
Дайрабаев М.С. Оқытушының педагогикалық шеберлігі..... **229**
Адилова В.Х. Культура интеллектуального труда как основа профессиональной деятельности будущего специалиста..... **233**

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ

Еркибаева Г.Г. Основа патриотического воспитания – воспитание любви к своему отечеству, народу, родным и близким..... **239**
Махметова Б.Т., Абылханова Г.А. Қазақ халық педагогикасындағы дәстүрлі ән шығармашылығының тәрбиелік мәні және ерекшеліктері..... **244**
Қырқынбекова С.Т., Қырқынбекова Б.Т. Қазақ театрларының дамуындағы сахна тілі шеберлігі..... **249**
Манкеш А.Е., Шауенова М.А. Қайқауыстық өмірі мен педагогикалық мұрасы..... **253**

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

Кеңесбаев С.М., Сартаева Н.Т. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік іс-әрекетіне мотивациясын қалыптастырудың маңызы **258**
Амирова А.С. Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалдық мәдениетін дамыту инновациялық технологияларды пайдаланудың әдістемесі..... **261**
Молдажанова А.А., Ниязова Г.М. Сущность и компоненты основ исследовательской компетентности учащихся начальной школы **266**
Бабашев А.М., Кунакбаев А.С. Гигиеническая оценка учебного процесса школы..... **272**
Алтынбеков А. Тұлғаның адамгершілік – рухани елжандылыққа тәрбиеленуіне қажетті инклюзивті білім беру мазмұны..... **275**
Қуанәлі М., ШамшиеваА.М. Жекелеп оқыту арқылы бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабылеттерін дамыту..... **277**
Әтемова Қ.Т., Онғарбаева А. Отбасы тәрбиесін жетілдіру арқылы балалар тәртіпсіздігінің алдын алу жолдары..... **279**
Абдуллина Г.Т., Рысбекова А.Қ., Анарбаева А.У. Мектепке дейінгі мекемелерде дамытушы заттық орта құру талаптары..... **282**
Оразбавев Е.Д., Қалмурзаев Ж.О. Ұлттық ойындармен мектепке дейінгі балалардың танымдық әрекетін дамыту..... **286**

Қожагелдиева С.С., Абдиева Ж.Қ. Бастауыш сынып оқушыларын Абай шығармалары арқылы адамгершілікке тәрбиелеу..... **288**
Жумадуллаева А.А., Мейрбекова Г.П. Мектеп жасына дейінгі балалардың этномәдени құндылықтар негізінде тілін дамыту..... **293**
Момбекова Р.Е. Бастауыш сыныптардағы «Еңбекке баулу» пәні барысында еңбек тәрбиесін жүзеге асыру мүмкіндіктері..... **293**
Сейдахметов Е.Е. Мектеп жасындағы балалар дене тәрбиесінің негіздері..... **299**
Жаздықбаева М.Б., Мейірбекова Г. Ерте жастан балабақшаға баратын балалардың ата-аналарының сауатын арттыру..... **303**
Дуйсенов Қ.Қ. Мектеп жасындағы балаларды дене тәрбиесін оқытып, үйрету әдістері..... **306**
Жилисбаев Н.К. Жасөспірім балуандардың самбо күресінің әдіс-тәсілдерінің мазмұны..... **311**
Гаглоева Т.Ю. Вокальная работа на уроках в начальной школе **315**
Калыбекова Н. Дидактикалық ойындар арқылы бастауыш сынып оқушыларының тілдік құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесі.... **317**
Саудабаева Г.С., Айтбаева М.А., Абжалиева Г. Колледж оқушыларының танымдық белсенділігін арттыру жолдары..... **321**
Байсолтанова А. Интербелсенді әдістерді қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігін дамытудың келелі мәселелері..... **324**
Берикханова А.Е. Об особенностях интегрирования педагогических инноваций в практику работы современных школ Казахстана..... **328**
Тухышова А.С. Бастауыш сынып оқушыларында жазу процесін қалыптастыру механизмі..... **331**
Бондарева Т.О. Стадии развития интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника..... **336**

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (приказ №433-3 ж от 26 июня 2003 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Педагогические науки» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2003 жылғы 26 маусым №433-3ж бұйрығы) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршы журналының «Педагогика ғылымдары» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

К ВОПРОСУ О РЕАЛИЗАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО ПОДХОДА В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Е.В. Андриенко – *д.п.н., профессор, г. Новосибирск*

В статье представлены актуальные проблемы реализации деятельностного подхода с учетом расширения возможностей их индивидуальных образовательных траекторий и потребности в профессиональном самоопределении.

Ключевые слова: модернизация педагогического образования, самоопределение студентов, индивидуальные образовательные траектории, академическая мобильность, тьютор, модератор

Процесс *модернизации* образования в Российской Федерации и многих других странах является неизбежным следствием тенденций глобализации, прагматизации, информатизации, индивидуализации, регионализации и стандартизации, которые определили изменения во многих сферах жизнедеятельности современного человека и общества. Несмотря на то, что в большинстве стран модернизацию определяют как «вынужденную» и призванную отвечать на «вызовы времени», специфика её реализации зависит и от традиционной системы образования, сформировавшейся к началу XXIвека. В нашей стране к этому времени сложилась система высшего профессионального образования, в которой количество педагогических высших учебных заведений было довольно значительным, и сегодня модернизация системы высшего педагогического образования осуществляется самыми высокими темпами.

Внимание к модернизации именно *высшего педагогического образования* во многом определяется общими задачами обучения и воспитания, которые до конца не были решены в предшествующий период, что нашло свое отражение в Федеральном законе «Об образовании в Российской Федерации». Закон трактует воспитание как «деятельность, направленную на развитие личности, создание условий для *самоопределения* и социализации обучающегося на основе социокультурных, духовно-нравственных ценностей и принятых в обществе правил и норм поведения в интересах человека, семьи, общества и государства»(статья 2) [1]. Самоопределение и социализация фиксируются в связи с тем, что данные процессы вызывают у молодежи большие затруднения, что сказывается на их учебно-профессиональном выборе (проявляясь в маргинализации), а также на неопределенной социально-личностной позиции (проявляясь в противоречивости целей и ценностей). Значение самоопределения личности в жизни, профессии, отношениях с другими людьми, учебной деятельности и т.д. трудно переоценить, поскольку оно влияет на результаты и уровень адаптации человека, успех его социализации, а также удовлетворенность своей жизнедеятельностью.

Несмотря на то, что сам факт поступления студента в университет уже свидетельствует о его некотором профессиональном самоопределении, нельзя не учитывать маргинальность выбора многих обучающихся, хотя со временем они могут стать хорошими профессионалами. Профессиональное самоопределение личности осуществляется в системе высшего образования на основе деятельностного подхода. Деятельностный подход остается значимым методологическим подходом, определяющим специфику содержания, основные компоненты и структуру образовательного процесса в вузе. Это подтверждается нормативным закреплением данного подхода в качестве главного методологического основания в Федеральных государственных образовательных стандартах высшего профессионального образования.

Психологические и педагогические аспекты реализации деятельностного подхода обсуждались в течение многих лет. Это нашло свое отражение в работах Л.С. Выготского, А.Н. Леонтьева, Д.Б. Эльконина, В.В. Давыдова и других психологов. В педагогикедеятельностный подход разрабатывался А.В. Хуторским, Н.Ф. Талызиной, В.В. Краевским и др. В педагогике и психологии этот подход рассматривался в контексте фундаментального положения о единстве личности и деятельности, причем деятельность анализировалась как базовая форма проявления жизни человека, его активного самопроявления, самоопределения и самоактуализации в окружающей действительности (Б.Ф. Ломов, Б.Г. Ананьев, А.Г. Асмолов, К.А. Абульханова-Славская, Л.И. Анцыферова, П.Г. Щедровицкий и др.).

В рамках деятельностного подхода была разработана теория формирования *профессиональной готовности педагога* в системе высшего образования (В.А. Сластенин, Е.Н. Шиянов, И.Ф. Исаев и др.), которая предвосхитила реализацию компетентностного подхода. Если рассматривать деятельностный подход как методологическое основание профессиональной подготовки педагога, то он должен

определять всю системную организацию образовательного процесса в вузе, в том числе единство разных видов деятельности студентов (учебной, учебно-профессиональной, научно-исследовательской, внеучебной, социокультурной и т.д.). В современном высшем образовании востребованы такие пути и способы подготовки студентов педагогического университета, которые значительно повышают их самостоятельность, активность, мобильность и конкурентоспособность.

Реализация *индивидуальных образовательных траекторийобучающихся* – один из путей, обеспечивающих самоопределение студентов в учебно-профессиональной деятельности, что является важнейшим фактором их дальнейшего профессионального развития и личностного становления. Процесс воплощения индивидуальных образовательных траекторий обучающихся включает в себя определенную последовательность элементов образовательной деятельности каждого студента, с учетом поэтапного достижения поставленных целей и на основе сотрудничества с педагогом, выступающим в качестве тьютора и модератора. Как *тьютор*педагог осуществляет индивидуальное сопровождение образовательного маршрута обучаемого с учетом его интересов, способностей, возможностей и индивидуальных склонностей. Он помогает студенту выстроить собственную систему образования, соответствующую возможностям с максимальной реализацией его творческого потенциала на основе самоактуализации, т.е. процесса активного, адекватного и осознанного самопроявления личности в профессиональной педагогической деятельности на всех уровнях её функциональной динамической структуры [2]. Педагог осуществляет *тьюторское сопровождение,* т.е. «педагогическую деятельность по индивидуализации образования, направленную на выявление и развитие образовательных мотивов и интересов учащегося, поиск образовательных ресурсов для создания индивидуальной образовательной программы, на работу с образовательным заказом семьи, формирование учебной и образовательной рефлексии учащегося» [3, с.8].

Как *модератор* педагог контролирует контекст информации и содержания образования с учетом социальных и личностных задач развития, а также профилактики разрушительного воздействия информационного хаоса и появления таких неблагоприятных психофизиологических явлений в процессе неэффективного обучения как, например, интерференция учебных навыков.

Реализация индивидуальных образовательных траекторий обучающихся всегда осуществляется на основе принципов индивидуализации и дифференциации, которые предполагают учет индивидуальных особенностей студентов при реализации разнообразных форм образования, а также группировку студентов на основе выделения схожих особенностей для более эффективного и результативного обучения. Группирование студентов может осуществлять и по принципу схожих видов деятельности, по которым преподаватель выступает в качестве тьютора и модератора. Например, при оформлении заявок на гранты по результатам своей научно-исследовательской деятельности, студенты объединяются в исследовательские группы под руководством преподавателя, задающего не только содержательное и процедурное направление работы, но также планируемый текущий и общий результат, необходимый для конкретного студента и отвечающий потребностям региона. Таким образом, педагог, осуществляющий индивидуальное сопровождение образовательного маршрута, всегда имеет в виду две цели: личностную и социальную (для студента как будущего профессионала и для региона с его конкретными социально-экономическими потребностями).

В современных условиях необходимость достижения этих целей регламентируется на нормативно-правовом уровне с учетом *вариативной составляющей основных профессиональных образовательных программ* (ОПОП). В Федеральном законе «Об образовании в Российской Федерации» обозначены требования к Федеральным государственным образовательным стандартам (ФГОС), которые «обеспечивают *вариативность* содержания образовательных программ соответствующего уровня образования, возможность формирования образовательных программ различного уровня сложности и направленности с учетом образовательных потребностей и способностей обучающихся (статья 11, п. 1) [1]. Структура ОПОП включает обязательную и вариативную части, причем последняя нацелена либо на расширение подготовки, либо на её углубление с учетом потребностей региональной сферы труда. Причем здесь удовлетворяются не только социально-экономические потребности региона, но также индивидуально-личностные потребности выпускников, которые должны быть интегрированы в профессиональный социум региона, что обеспечивает соответствующую адаптацию и социализацию.

В системе высшего профессионального образования подготовка студентов к решению актуальных социально-экономических задач региона обеспечивается за счет реализации модульно-компетентностного подхода, ориентированного на мобильную структуру и содержание образования в зависимости от постоянно меняющихся потребностей рынка труда. А также за счет формирования *дополнительных компетенций*, которые имеют заказной характер и могут стать наиболее значимыми для эффективной

реализации профессиональной деятельности. Так, с развитием детских оздоровительных центров и инклюзивного образования, с расширением сети дошкольных образовательных учреждений выросла потребность (особенно в мегаполисах) в специалистах дошкольного и начального образования всех уровней, что сразу же нашло свое отражение в структуре и качестве набора абитуриентов на соответствующий факультет педагогического университета.

Формирование дополнительных компетенций может осуществляться за счет расширения, либо углубления содержания образования при реализации вариативной части основной профессиональной образовательной программы. Это могут быть какие-то новые дисциплины (специально разработанные для этой цели) или дополнительные разделы, актуальные темы дисциплин инвариантной части учебного плана, введение дополнительных модулей (в том числе и для какого-либо нового вида практики) и т.д. В то же время, если студенты не усваивают необходимые базовые компетенции (общекультурные, профессиональные, специальные и др.) возможен вариант увеличения количества часов для достижения этих целей. Таким образом, существуют различные возможности для использования вариативности ОПОП в целях эффективной реализации индивидуальных образовательных траекторий студентов педагогического вуза. Однако эти возможности должны быть определены, конкретизированы и спрогнозированы в зависимости от наличия ресурсов в конкретной образовательной системе вуза.

К таким ресурсам может быть отнесена *академическая мобильность* субъектов образования. Академическая мобильность как мировой процесс в системе высшего образования получил свое развитие благодаря глобализации и Болонскому процессу с начала 90-х годов XX века, хотя некоторые его проявления можно было наблюдать ранее. Однако темпы роста академической мобильности в Российской Федерации стали заметны последние годы в связи с расширением сетевого взаимодействия между университетами, государственной поддержкой, необходимостью обмена опытом и результатами для повышения эффективности и т.д. Такие знаменитые международные программы академической мобильности как *Erasmus*и *Tempus*, популярные в странах Западной Европы и США лишь в малой степени коснулись студентов и преподавателей Российской Федерации, хотя некоторые из них приняли участие в этих программах. В то же время казахстанская международная программа академической мобильности *Болашак*(в пер. с казах.- *будущее*), нацеленная на подготовку кадров для развития наиболее приоритетных секторов экономики Казахстана, (существует с 1993 г.) уже сегодня дает вполне ощутимый образовательный и социально-экономический результат.

В Новосибирском государственном педагогическом университете активно развивается академическая мобильность студентов, которые благодаря грантовой поддержке получают возможность стажироваться в различных университетах страны и мира. За последние годы в вузе значительно выросло количество студентов, пользующихся грантовой поддержкой. Нельзя забывать, что гранты можно получить только на конкурсной основе, что способствует развитию у студентов таких качеств, как конкурентоспособность, активность, инициатива. Одновременно развиваются конструктивные и проективные навыки. Кроме того, большинство студентов, подавая заявки на конкурс, работают под руководством преподавателей вуза, которые курируют учебно-исследовательские и научно-исследовательские проекты обучающихся.

Таким образом, отмечая специфику реализации деятельностного подхода в современном педагогическом университете, необходимо отметить его обязательную направленность на профессиональное самоопределение студентов с помощью психолого-педагогического обеспечения их индивидуальных образовательных маршрутов.

1 Федеральный закон «Об образовании в Российской Федерации». – Новосибирск: Норматика, 2014. – 128 с. – (Кодексы. Законы. Нормы).

2 Андриенко Е.В. Педагогический профессионализм в теории и практике современного образования: учебное пособие; Мин-во образования и науки РФ, Новосиб. гос. пед. ун-т. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2014. – 155 С.

3 Ковалева Т.М. Основы тьюторского сопровождения в общем образовании. – Педагогика. М.: Педагогический университет «Первое сентября», 2010. – 56 с

Summary

The article presents topical problems of implementation of activity approach taking into account the empowerment of their individual trajectories and needs in professional self-determination.

Keywords: modernization of pedagogical education, self-determination of students, individual educational trajectory, mobility, tutor, moderator

УДК378.046:4

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ – ТОЛАССЫЗ, ТОҚТАУСЫЗ, ӨМІРШЕҢ БІЛІМ...

А.Е. Манкеш – *п.ғ.д., профессор,*
Г.К. Бекқожанова – *ф.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы қаласы*

Даму жөніндегі диалектикалық ілімнің негізгі салмағы, «барлығы да дамиды» - деген пікірді жәй ғана тұжырымдауда емес, керісінше, осы дамудың механизмін ғылыми тұрғыдан түсінуде жатыр. Дамудың диалектикалық концепциясының басты ерекшелігі: даму дүниеде бар нәрселердің саны жағынан жәй ғана өсуі (көбеюі немесе азаюы) деп қана түсіндірілмей, ескінің құру, жойылу және жаңаның пайда болу процесі ретінде ұғындырылады. Бұл процесс сан өзгерістерінен сапа өзгерістеріне және керісінше өту заңына негізделеді. Сан өзгерістерінің сапа өзгерістеріне өтуінде керісінше процессте болады: жаңа сапа жаңа сан өзгерістерін тудырады. Бұл табиғи нәрсе, өйткені жаңа сапа басқа сандық параметрлермен заңды байланыста болады. Сан өзгерістері *үздіксіз* және *біртіндеп* жүріп жатады. Сапа өзгерістері үздіксіздіктің, бірте-бірте жүретін дамудың үзілісі түрінде болады. Мұның өзі даму сан өзгерістері мен сапа өзгерістерінің бірлігі болғандықтан, үздіксіздіктің бірлігі деген сөз. Сан жағынан үздіксіз даму сатысы сапаны өзгертпейді, бірақ ол үшін алғышарттар жасайды. Егер жердің су қабатында жүріп жатқан физикалық-химиялық процестер біртіндеп тиісті жағдайлар әзірлемеген болса, онда өлі материядан тіршілік пайда болмаған болар еді. Тірі заттың пайда болуы өлі материядағы жәй ғана бір жаңа сан өзгерісі емес, керісінше, оның түбірлі сапалық өзгерісі, жаңа қасиеттері, заңдылықтары бар материяның мүлдем жаңа түрінің тууы болып табылады. Міне, бұл – дамудағы үздіксіздік.

Сапалық өзгерістің қай-қайсысы да үздіксіздік түрінде болады. Қайсыбір процесті аяқтай отырып, үздіксіздік нәрсенің сапалық өзгерісінің сәтін, дамудағы бетбұрысты, асулы кезеңді білдіреді. Дамудың эволюциялық (біртіндеп болатын) және революциялық (үздіксіз түріндегі) формаларының бірлігі қоғамдық дамудың заңын құрайды. Үздіксіздіктің, сапалық өтулердің осындай типтік және неғұрлым жалпы формалары деп мыналарды айтамыз: *біріншіден*, бір сапаның басқа сапаға айтарлықтай тез және бірден айналу формасы; бұл өзіне тән құрылымы бар объект біртұтас система ретінде бірден, түбірлі сапалық өзгеріске ұшыраған кезде болады; *екіншіден* біртіндеп болатын сапалық өту формасы; бұл нәрсе бірден және тұтастай өзгерместен, сапалық өзгерістердің біртіндеп жинақталу жолымен оның жеке жақтары, элементтері өзгергенде, сөйтіп, осындай өзгерістердің қорытындысында ғана ол бір күйден басқа күйге өткенде болады. Демек, сапалық жағынан ауысу қаншалықты біртіндеп жүргенмен де, ол үздіксіз болып табылады.

Сапалық және сандық өзгерістердің өзара ауысуы заңы үлкен методологиялық және практикалық рөл атқарады. Сандық өзгерістер белгілі бір сапа шеңберінде бірте-бірте үздіксіз жүріп жатады, ол өз дамуының белгілі сатысында екінші затқа айналады, яғни сандық өзгерістер түбегейлі сапалық өзгерістерге ұшырайды. Үздіксіздік нәтижесінде пайда болған жаңа сапа жаңа мөлшерлік өзгерістер туғызады. Сөйтіп, бұл заң даму процесінің механизмін көрсете отырып, «қалай, қайтіп дамиды» деген сұрақтарға жауап береді. Диалектиканың даму заңдылығынан бастау алған үздіксіздік педагогика ғылымында тігінен, көлденеңінен динамикалық икемділік пен универсалды болу қажеттігін білдіреді. Оқытуды тәжірибеге бағыттау жағына басымдық берілсе онда тұлғаның білім троекториясын еркін сақтап қалу, білім беру субъектісі ретінде үздіксіз білім беру жүйесі өзіндік негіз болып табылады.

Ендеше, *үздіксіз білім – толассыз, тоқтаусыз білім,* ешқашан аяқталмайтын, өміршең білім екен. Үздіксіз білім адамның өмірге келген күнінен басталып, өмірінің соңғы күніне дейін бітпейтін процесс, қазіргі «өмір бойы білім» қағидасы білімнің үздіксіздігі идеясының заңды жалғасы.

1996 жылы Экономикалық Ынтымақтастық пен Даму Ұйымы үздіксіз білім беруді барлық адамның қолы жетімдік мүмкіндікке айналдыруға бағытталған зерттеулердің бағдарламаларын дамытуды қолға алды. Сонымен қоса, ЮНЕСКО-ның Білім беру ісі бойынша Халықаралық Комиссиясы үздіксіз білім беруді XXI ғасырдың негізгі әрі өзекті тақырыбы деп жариялады. Әлемдік білім беру мәселесіне қатысты ұйымдастырылатын іс-шаралардың барлығында адамның балалық шағынан, яғни отбасынан бастап, бүкіл ересек өмірі бойында үздіксіз білім беру жүйесін дамыту қажеттігі басты назарға алынып отыр.

«Үздіксіз білім беру» термині әлемдік практикада бірнеше жыл бұрын қолданысқа енгенімен, оның негізгі идеялары екінші дүниежүзілік соғыстан кейін-ақ жария бола бастады. Алайда бұл мәселе төңірегінде әлі күнге дейін бірыңғай көзқарас қалыптаса қойған жоқ. Кейбіреулер білім сатыларының барлық басқыштарын біріктіріп жіберуді ұсынса, екінші біреулері қазіргі мемлекеттік жүйені толықтыратын жаңа

жүйе дайындауды ұсынады. Бірқатар авторлар үздіксіз білім беруді ересек адамдарға білім беру жүйесі ретінде қарастырады.

Ресейлік ғалым Н.А. Лобанов «үздіксіз білім беру» терминін үш мағынада қарастырған. *Біріншіден,* үздіксіз білім беру - адамның бүкіл еңбек жолын қамтитын жүйелі ұйымдастырылған процесс. *Екіншіден,* үздіксіз білім беру адамның бүкіл өміріне қажетті кәсіби білімдерді (белгілі бір жұмысқа қажетті) және басқа білімдерді үздіксіз, мақсатты түрде меңгеру процесі. *Үшіншіден,* үздіксіз білім беру күнделікті және ғылыми білімді ұрпақтан ұрпаққа тікелей оқыту әдісі арқылы үздіксіз меңгерту тәсілі ретіндегі білім беру процесі.

Үздіксіз білім беру туралы алғашқы түсініктер өткен ғасырдың 50-ші жылдарының аяғында пайда болды. Бұл, негізінен, сол кездегі білім беру жүйесіне деген қанағаттанбаушылықтан туындаған. Осыған орай, білім беру мекемелерінің ролі мен мүмкіндіктерін қайта қарау, талдау жұмыстары басталды; білім берудің дәстүрлі тұжырымдамаларынан бас тартып, жаңа тұжырымдамалар жасап, оны іске асырудың формалары мен әдістерін, құралдарын өзгерту қолға алынды. Осындай жағдайлардан кейін үздіксіз білім беру тұжырымдамасын дайындау әрекеті кеңінен өрістеді.

Осы тұрғыда ғалым А.А. Мерк үздіксіз білім беру тұжырымдамасының пайда болу және даму кезеңдерін ашуға әрекет жасап, 50-ші жылдардың аяғы мен 60-шы жылдардың ортасын яғни, үздіксіз білім берудің *бірінші,* алғашқы *кезеңін* «констатациялық» кезең деп атаған.

Бұл кезеңде үздіксіз білім берудің қалыптасып келе жатқан тұжырымдамасы мен ересектерге білім берудің жаңа формаларын зерттеудің (Гартунг А; Дж.Кидд және басқалар) нақты нәтижелерінің арасында алшақтық пайда болды. Констатациялық кезеңде ересектерге білім беруді реформалауға қарағанда, үздіксіз білім берудің сапалық тұрғыдан жаңа нәрсе екендігі анықталды.

Екінші кезең 60-шы жылдардың екінші жартысы мен 70-ші жылдардың аралығын қамтиды. Оны ғалымдар «феноменологиялық» деп атайды. Бұл кезең М.Дюрке, П.Шукла, А.Корреа және т.б. ғалымдардың үздіксіз білім беру құбылысын жан-жақты сипаттау, оған шынайы тұрғыдан баға беру, негізгі қағидаларын жүйеге келтіру әрекеттерімен сипатталып, үздіксіз білім берудің теориялық және практикалық құндылығы айқындалды. Үздіксіз білім беру тұжырымдамасының қалыптасуының осы кезеңінде білім берудің қоғам өміріндегі орны мен ролін анықтау әрекеті көріне бастады. А.Корреа, П.Ленгран сияқты ғалымдар білім беруді бір ғана бірыңғай жастағы адамдар тобымен, қандай да бір білім көлемімен шектеуге болмайтынын дәлелдеді. Олардың ойынша білім берудің дұрыс стратегиясын таңдап алу басты мәселе болып есептелді. Үздіксіз білім берудің ұйымдастырушы ұстанымы жеке тұлғаның қабілеттері мен қасиеттеріне сәйкес білімдік және мәдени сұраныстарын қанағаттандыратын біртұтас жүйе. Бұл ұстаным әрбір адамның бүкіл өмір бойына дамуы яғни өзін-өзі дамыту үшін мүмкін жағдайлардың болуының қажеттігін көрсетеді.

Үздіксіз білім беру тұжырымдамасын дамытудың *үшінші* кезеңі әдіснамалық кезең яғни 1972-1975 жылдар аралығы болып табылады. Бұл кезеңде үздіксіз білім берудің күрделі проблемаларын шешу белсенді түрде жүргізіліп, проблеманы теориялық тұрғыдан анықтау барысында тұжырымдамалық негіздері қаланған, экономикалық, әлеуметтік, саяси, әкімшілік және т.б. жағдайлар анықталып, үздіксіз білім беру тұжырымдамасы мазмұны жағынан да, құндылығы жағынан да дұрыс жолға қойылған. Осы кезеңдегі зерттеулерде үздіксіз білім берудің пайда болуына алып келген «экстерндік» және «интерндік», «экстра-білімдік» пен «интра-білімдік» бағыттары жан-жақты қарастырылып, үздіксіз білім берудің тұжырымдамалық сипаттамаларын ашуға көңіл бөлінді (Кесте-1).

Кесте-1 Үздіксіз білім беру тұжырымдамасының қалыптасу кезеңдері

№	Бірінші кезең -констатациялық	Екінші кезең - феноменологиялық	Үшінші кезең - әдіснамалық
1	50-60 ж.ж. Үздіксіз білім берудің сапалық тұрғыдан жаңа нәрсе екені анықталып, білім берудің жаңа формалары пайда болды	60-70 ж.ж. Үздіксіз білім беру құбылыстары жан-жақты сипатталып,негізгі қағидалары жүйеге келтірілді	72-75 ж.ж. Бұл кезеңде білім берудің әр түрлі бағыттары қарастырылды: (экстерндік, интерндік, экстра білімдік және интра-білімдік)

Белгілі үнді ғалымы Р.Деивтің еңбектерінде үздіксіз білім беру тұжырымдамасының «өмір», «білім беру» және т.б. терминдерінің анықтамалары мен әдіснамалық сипаттамалары ғана беріліп қоймай, білім беру ұғымына адамның бүкіл өмірі бойына қамтылатын процесс ретінде жаңаша көзқараспен қарау қажеттігі негізделді. Р.Деив өзінің еңбектерінде білім беру мекемелерін «көлденеңінен» және «тігінен» кіріктіру ұстанымын ұсынып, үздіксіз білім беру білім мазмұнымен, құралдарымен, әдістерімен және білім алу уақытының әртүрлілігімен сипатталуына мән берді. Келесі яғни «теориялық тереңдеу және

нақтылау» кезеңінде үздіксіз білім берудің жаңа буындары мен формаларын құруға теориялық және практикалық ұсыныстар жасалды. Бұл жылдарда үздіксіз білім беруді зерттеуге ТМД елдерінде де үлкен көңіл бөлінді.

Үздіксіз білім беру тұжырымдамасының қазіргі кезеңі 80-ші жылдардан бастау алады. Бұл кезең үздіксіз білім беру идеясын іс жүзінде қолдануға, өмірге енгізуге деген ұмтылушылықпен ерекшеленді. Сол себепті зерттеушілер бұл кезеңді «практикалық қолдану» кезеңі деп атаған. Аталған кезеңнің ерекшелігі – үздіксіз білім берудегі іс-тәжірибені алғаш рет іс жүзінде зерттеп, зерделеуге мүмкіндік туды. Үздіксіз білім беру тұжырымдамасы дамуының қазіргі кезеңінде үздіксіз білім беру проблемаларын зерттеу жұмыстары жүргізіліп келеді. Жоғарыда айтылған ғалымдардың тұжырымдарына сүйене отырып, мынадай маңызды қағидаларды атап өтуге болады.

Біріншіден, жеке тұлғаның даму кезеңдеріне үздіксіз білім берудің белгілі бір басқыштары мен деңгейлері, оның нақты мақсаттарын іске асыру шарттары мен мүмкіндіктері сәйкес келеді. Осыған орай, білім беру басқыштарын тігінен интеграциялау және әртүрлі білім беру құрылымдарын көлденеңнен координациялау жүзеге асырылуы тиіс. Тігінен интергациялау білім беруді дамыту процесінің қарқындылығын, жалпы білім беру сабақтастығын қамтамасыз етеді.

Екіншіден, білім беру жүйесін біріңғай үздіксіз білім беру жүйесіне айналдыру үшін бірқатар қағидаларды негізге алу керек, атап айтқанда: *үздіксіздік, демократиялық, жалпылық* және т.б. Бұл қағидалар біріге отырып үш басым аспектілерді сипаттайды: жеке тұлғалық, уақыттық аспект және үшінші аспект - әлеуметтік кеңістік, ол тұлғаның өзінің мәдени дамуы мен рухани кемелденуі үшін қолданатын бос уақытының анағұрлым көбеюі түрінде көрінеді. Үздіксіз білім беру жүйесінің қағидалары оның функцияларын жүзеге асырумен тікелей байланысты. Олардың ішіндегі негізгілеріне мыналар жатады: жеке тұлғаның жан-жақты жалпымәдени дамуы функциясы; тұлғаның бос уақытын дұрыс ұйымдастыру; әлеуметтік тұрақтылық және әлеуметтік даму функциялары және т.б.

Үшіншіден, үздіксіз білім беру жүйесі оның басқыштық және көп құрамдық құрылымынан көрінеді: білім берудің көп деңгейлілігі (отбасы, балабақша, бастауыш, орта, жоғары және жоғарыдан кейінгі); мамандарды даярлаудың көп басқыштығы; оқу орындарының көп қызметтігі (оқытуды ұйымдастырудың түрлі формалары); білім бағдарламалары мен құрылымының вариативтігі.

Міне, бұл қағидалар білім берудің көп деңгейлілігін яғни үздіксіз білім беру жүйесінің барлық сатыларын қамтитын кешен құруға мүмкіндік берді. Бұл кешенде сабақтастықтың екі жүйесі қамтылады: «төменнен жоғарыға және жоғарыдан төменге дейін», білім беру басқыштарының сабақтастығы жүйесі: отбасы – балабақша – мектеп – арнайы орта білім – жоғары білім – жоғарыдан кейінгі білім магистратура, докторантура және білім жетілдіру. «Жоғарыдан төмен» жүйесі оқу орындарының басқару қызметін яғни білім беру кеңістігінің біртұтастығын қамтамасыз етеді, себебі, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын дұрыс интеграциялаған жағдайда білім алушылар білім берудің төмен деңгейінен жоғары деңгейіне жеңіл өте алады. Демек, қазіргі таңдағы үздіксіз білім беру: педагогтің өзіндік-кәсіби қалыптасуындағы іс-әрекеті түрінің ерекшелігі мен функционалдық міндеттерінің тұрақты, өзгермелі шеңберінің мәселелерін шешуге бағытталып, тұлғаның өз өмірінде әрекет субъектісі ретіндегі тұрақты дамуы деп білеміз.

1 Самускевич А.В. Закон отрицания отрицания. /Вопросы диалектического материализма. Сборник статей под.рук. В.И.Степанова.- Минск: Изд-во БГУ, 1976.-230 с

2 Н.А.Лобанов. Образование через всю жизнь: непрерывное образование для устойчивого развития: Труды международного сотрудничества а области нерерывного образования для устойчивого развития. Т.5-й. –СПб.: Alter, 2007.- 444с.

3 А.А.Мерк. Теоретические основы развития непрерывного образования. Петропавловск: Изд-во ППК, 1997. С93

4 Перспективы развития системы непрерывного образования / Под ред. Б.С. Гершунского. – М.: Педагогика, 1990. – 224 с.

5 А.А.Мерк. Автореферат канд.дисс. Реализация идеи непрерывного образования в комплексе «Детский сад-лицей-колледж-вуз» Тюмень. 1999

6 Ломакина Т.Ю. Современный принцип развития непрерывного образования. М.: Наука, 2006. 221 с.

Резюме

Непрерывное образование – это бесконечное, нескончаемое образование, которое может иметь место на протяжении всей жизни человека. Непрерывное образование начинается с появления человека на свет и может продолжаться в течение всей жизни человека, пока он будет совершенствоваться как личность. В настоящее время непрерывное образование действует по принципу «пожизненное образование» и является продолжением идеи непрерывности.

В мировой практике термин «непрерывное образование» использовался несколько лет ранее, но его основные идеи оглашены только после второй мировой войны. Поэтому, до сих пор не сформировалась определенная конкретная позиция по данной проблеме. Если одна группа специалистов предлагает объединить все ступени образования,

то другая группа предлагает создать новую систему, которая дополнила бы современную государственную систему образования. Некоторые авторы рассматривают непрерывное образование как систему образования для старшего поколения.

Российский ученый Н.А. Лобанов раскрывает содержание термина «непрерывное образование» в трех определениях. Во-первых, непрерывное образование – системно организованный процесс, который охватывает весь трудовой жизненный путь человека. Во - вторых, непрерывное образование - это процесс непрерывного овладения определенными знаниями, которое необходимо человеку в течение всей жизни для приобретения определенных профессиональных знаний (в конкретной деятельности). В-третьих, непрерывное образование – это процесс передачи повседневных научных знаний из одного поколения следующему поколению при помощи основных методов обучения.

Ключевые слова: непрерывное образование, бесконечное, нескончаемое образование, «пожизненное образование»

Summary

Continuous education – ever continuing, uninterrupted education which will never end and it is viable education. Continuous education begins on the date of person's birth and it is endless process until the last day of his life. Nowadays the principle of "life-long learning" is the idea of the continuity of education. Even the term of "continuous education" in the international practice came into force a few years ago, its main ideas had been published after the Second World War. However, the approach to this issue still has not been formed. Some experts recommend to combine all stages of education as a whole, while others offer to develop a new system to complement the current state of the education system. A number of scholars consider a system of continuous education as an adult education.

Russian scientist N.A.Lobanov considered the term of "continuous education" in three aspects. First of all, continuous education is a systematic process that covers the entire career of a person. Secondly, continuous education is a process professional knowledge that a person needs for his whole life (in a certain sphere of profession), continuous knowledge for the target-acquisition process. Thirdly, continuous education is a daily and training of scientific knowledge from generation to generation as a way of teaching by means of a continuous process of education.

Keywords: continuous education, continuing, uninterrupted education, viable ,"continuous education"

УДК 378.016.004

СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ДЕҢГЕЙІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІҢ МӘНІ

К.А. Аймагамбетова – *п.ғ.д., профессор,*
А.Н. Сейдуалиева – *п.ғ.м., аға оқытушы, Алматы қаласы, ҚазМемҚызПУ*

Қазақстан Республикасы президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында келешекте мұғалім кәсібінің аса қажетті және жоғары ақы төленетін мамандық болатынын айта келіп, мұндай жоғары құндылыққа жету үшін мұғалімнің өзі де уақыт талабына сай болуы керектігін атап, білім беру барысында кәсіптік даярлауға баса көңіл бөлудің қажеттігін саралап көрсетті. Елбасы өз сөзінде « XXI ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық. Біз болашақтың жоғары технологиялық және ғылыми қамтымды өзгерістері үшін кадрлар қорын жасақтауымыз қажет. Қазақстан жоғары оқу орындарының міндеті әлемдік стандарттар деңгейінде білім беру", - деген болатын [1]. Президентіміздің бұл пікірі бүгінгі жоғарғы оқу орындарына әлемдік стандарттарға жауап беретін құзыретті педагог мамандар даярлауды талап етеді.

И.А. Зимняяның пікірінше, жоғары оқу орнында оқыту үдерісінің кәсіби деңгейінің қалыптасуы білім сапасын бағалауда оларды нақты нәтижеге бағыттап, яғни студенттердің алатын мамандығына байланысты құзыреттілігін қалыптастыру тұстарына аса мән берілуі керектігін назарда ұстауды міндет етеді [2]. Осындай алдыңға қатарлы ой- пікірлерді ескеретін болсақ, кез келген мамандықтың кәсіби сипатқа ие болуы үшін болашақ маман бойында іскерлікке айналған ақпараттық құзыреттіліктердің алатын орынын ерекше атауымызға тура келеді. Себебі, субъектінің тұлғалық дамуын көрсететін және оның кез келген іс-әрекеттінен байқалып, көзге бірден түсетіні ақпараттық құзыреттілік екені белгілі. Ақпараттық құзыреттілік маманның кез келген іс-әрекетінің, қарым-қатысының нәтижесі түрінде көзге түседі.

Педагогика ғылымында «құзыреттілік» ұғымын қабілеттілік, біліктілік, икемділік ұғымдарымен үйлесімді қарастыратын ғалымдардың бірі Ә.М. Құдайқұлов «қабілеттілік – белгілі бір қарекетті нәтижелі орындайтындай тұлғаның жеке дара ерекшелігі, - деп тұжырымдайды. Ол қарекетті жылдам, тұрақты, сапалы орындаудың әдіс-тәсілдерімен сипатталады. Оның жоғары деңгейі – шығармашылық, таланттық, дарындылық, данышпандықпен және бәсекелестікпен ерекшеленеді» [3]. десе, М.Ж. Жадрина «біліктілік – білім жүйесінің соңғы нәтижесі студенттің жеке пәндер бойынша алған білім, білік, дағдылары емес,

оларды пайдалану арқылы қалыптасып, дамитын өмірлік дағдылар, құзыреттіліктер» – деп түйіндейді [4]. Сонымен, құзыреттілік ұғымы білім, біліктілік, дағдының жай жиынтығы емес,ол көптеген жүйелі жаттығулар нәтижесінде және игерілген сапалы білім негізінде болашақ маманның шығармашылық іс-әрекеттері мен құндылық бағдарларының жүйесінде көрсете алатын кәсіби іскерлігінің көрінісі деп түйіндеуге болады.

Ғылыми зерттеулерге және қазіргі таңда жарық көріп отырған алдыңғы қатарлы іс-тәжірибелерге сүйенсек, болашақ маман бойында қалыптасатын ақпараттық құзыреттілікке жету жолы оңай емес. Ол оқу-тәрбие үдерісінде қазіргі таңдағы күрделі ақпарат құралдары мен ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану нәтижесінде ғана қол жеткізуге болатын мәселе. Мұндай жағдайда маман даярлау жүйесін жетілдіруге арналған электрондық оқулықтар мен оқу әдістемелік кешендер даярлаудың керектігі айқындалып, қазіргі таңда оларды дайындау істері қолға алынып отыр.

Ақпараттық құзыреттіліктің мәнін түсіне отырып, бүгінде жоғарғы оқу орындары білім беруді одан әрі ақпараттандырудың екінші кезеңіне көшуде. Ол кез келген студенттің компьютерлік сауаттылығы мен тұлғаның ақпараттық мәдениетінің іргелі операциялық негіздеріне ауысуды көрсетеді. Бұл әрбір студенттің ақпарат көздеріне, қазіргі ақпараттық технологияларға назар салып қана қоймай, оны тиімді қолдана білу, интернет, ғаламдық ақпарат жүйесін пайдалана алу деңгейімен өлшенеді. Ол үшін болашақ маманның бойында ақпараттық құзыреттілік қалыптасуға тиіс.

Ақпараттық құзыреттілік:

- сыни тұрғыдан талданған ақпараттар негізінде саналы шешім қабылдауға;
- өз бетінше мақсат қоюға және оны негіздеуге, жоспарлауға мақсаттарға жету үшін танымдық қызметтерді жүзеге асыруға;
- өздігінен табуға, талдауға, іріктеуге, жасауға, қайта құруға, сақтауға, түрлендіруге және ақпараттарды тасымалдауды, оның ішінде қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асыруға;
- логикалық операцияларды (талдау, жинақтау, жалпылау, құрылымдау, тікелей және жанама дәлелдеу, аналогия бойынша дәлелдеу, моделдеу, ойша эксперименттеу, материалдарды жүйелеу) қолдана отырып, ақпараттарды өңдеуге;
- өзінің оқу қызметін жоспарлау және жүзеге асыру үшін ақпараттарды қолдануға толық мүмкіндігінің болуы.

XXI ғасыр техниканың дамыған ғасыры екенін ескерсек, педагогикалық жоғары оқу орындары осыған сәйкес білім беруде студенттердің ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыру үшін ақпараттық технологиялардың барлық мүмкіндіктерін тиімді пайдалана білуі тиіс. Өйткені, қоғамның ақпараттық сипатқа ие болуы білім берудің барлық деңгейінің оның ішінде жоғары оқу орындарының ақпараттануын қажет етіп отыр. Оқыту үдерісінде білім алушыларға ақпараттық технологияларды пайдалану теориясы мен практикасын тереңірек меңгерте отырып, сапалы білім алуға жеткізу көзделеді.

Ақпараттық құзыреттіліктің қалыптасуында білім беру барысында ақпараттық технологияларды жүйелі түрде қолдана отырып, білім алушылардың оқу материалдарын толық меңгеруі үшін практикалық жұмыстарды орындау барысында топпен және жұппен қарым-қатысқа түсіп, талқылау, өңдеу, салыстыру, қортындылау сияқты іс-әрекеттер орындауы арқылы жүзеге асады. Мұндайда әсіресе, электрондық оқулықтар, тексеру бағдарламалары, оқыту бағдарламалары сияқты бағдарламалық өнімдер қызмет етеді. Білім саласында компьютер студенттер үшін оқу құралы, ал оқытушы үшін дидактикалық құрал болып табылады.

Студенттердің ақпараттық құзыреттіліктерін қалыптастыруда негізінен төмендегідей педагогикалық міндеттерді шешу қажет:

- студенттердің өзіндік жұмыстарын ұйымдастыру барысында олардың шығармашылық іс-әрекеттерін қамтамасыз ету үшін интернет және Webпроцессуалды, мультимедиялық қолданбалы бағдарламаларды, электрондық оқулықтарды тиімді пайдалануға бағыттау;
- ақпараттық құралдарды пайдалана отырып, студенттің жеке және топпен жұмыс атқаруын қамтамасыз ету
- студенттердің тұлғалық сапасын дамыту мақсатымен оларды, өзіндік іс-әрекетке дайындау;
- бірлескен шығармашылық жобаларды орындау негізінде қарым-қатынас қабілеттерін дамыту;
- ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдану негізінде шығармашылық ойлауды дамыту (талдау, синтездеу, салыстыру с.с.т.б.);
- мәселені талдауда оңтайлы шешім қабылдай білу іскерлігін қалыптастыру;
- зерттеу іс-әрекетті ұйымдастыра білу дағдысын дамыту;

- ақпаратты шығармашылықпен өңдеу іскерлігін (компьютерлік бағдарламалар, жергілікті және желілік мәліметтер қорын пайдалану барысында) қалыптастыру.

Ақпараттық құзыреттілікті қалыптастыру мақсатында оқыту үрдісінде ақпараттық технологияларды құрал ретінде пайдаланудың төрт қарапайым өлшемін саралауға мүмкіндік туды. Олар:

- бағдарламаның жас ерекшелігіне сәйкестігі;
- жас ерекшелігіне қарай бағдарламаның қызықтылығы;
- бағдарламаның кәсіби-техникалық сапасы (тұрып қалмауы, басқа бағдарламалармен жақсы үйлесуі);
- меңгерудегі қарапайымдылығы.

Ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы студенттердің ақпараттық құзыреттілігі ғана қалыптасып қоймай, оқытудың жеке тұлғаға бағытталу идеясы жүзеге асады. Жоғары оқу орнында студенттердің кәсіби және ақпараттық құзыреттіліктерінің қалыптастыруда ақпараттық технологияларды кеңінен пайдалануға мүмкіндік туады.

Қазіргі оқыту құралдары (компьютерлер, телекоммуникациялық байланыс құралдары, қажетті интерактивті бағдарламалық және әдістемелік жабдықтар) әр түрлі оқыту формаларын жетілдіріліп, оған қоса студент жастардың өздігінен білім алуын қамтамасыз ететін әдістемелік құрал ретінде атқаратын қызыметі өте зор.

Ақпараттық құралдарды қолданудың тағы бір тиімділігі (компьютер мен интерактивті бағдарламалық әдістемелік құралдар) оқытушы мен студенттің әрекеттесу формаларын білім беруді игілендіруге қарай өзгертіп, субъекті мен субъектілік қатынасты тудырады. Ал мұндай қарым-қатынас студент жастардың білімге деген ынтасын арттырып, сабақта білімді бақылаудың нәтижелі жаңа модельдерін (баяндама, есеп беру, топ алдында жобаларды біріге отырып қорғау,топпн жұмыс істеу, эссе жазу, реферат пен курстық жұмыстар орындауда) ізденуге итермелейді. Оқытудың жеке тұлғаға бағытталған жан-жақты түрлерін енгізуді керек етеді. Сонымен, көздеген мақсатқа жету үшін студенттің ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыруда ақпараттық технологияларды пайдаланудың төмендегідей ерекшеліктерін атап өтуге болады. Олар:

- білімді терең меңгеруге бағыттылық;
- жалпы оқу әрекетінің тәсілдері мен технологияларын меңгеруге бағыттылық;
- оқу материалын меңгеруде мазмұндық талдаудан теориялық білімге өту принципін басшылыққа алу;
- оқу әрекетінің нәтижесі, яғни студенттің өзін өзі дамытуы, өзін өзі бағалауы, өзін өзі жетілдіруі, өзін өзі тәрбиелеуі.

Ақпараттық құзыреттілікті қалыптастыру үшін оқыту үдерісінде ақпараттық технологияларды пайдаланудың бірнеше деңгейін ажыратуға болады:

- бірінші деңгей- білімді меңгеруге дайындық, бұрын меңгерген материалдарды еске түсіру;
- екінші деңгей - меңгерген білімін өзіндік жұмыстарда қажетті жағдайда қолдана білу;
-үшінші деңгей- берілген тапсырманы түрлеріне қарай шығармашылықпен орындауда меңгерген білімін жүйелеп, қорытып пайдалану;
- төртінші деңгей- шығармашылық әрекетке дайындық, меңгерген материалдар негізінде жаңа нәтижелер алу. Мысалы: Бірінші деңгейде “Қазіргі педагогикалық технология” пәнін оқыту барысында жаңа білімді меңгертуде ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқытушы интерактивті тақтамен жұмыста әртүрлі тапсырмаларды ұсынып, оларды шешу барысында жаңа білімді меңгеруге мүмкіндік туғызуы тиіс.

Екінші деңгейде өтілген тақырып бойынша студент өзіндік жұмыстар нәтижесін көрсететін портфолиосын құруда кредиттік жүйемен оқытуға қойылатын талаптарды орындау үшін әртүрлі тапсырмаларды орындауда ақпараттық технологияларды қажетіне қарай пайдалана білуі тиіс.

Үшінші деңгейде өтілген тақырып бойынша берілген тапсырмаларды орындауда шығармашылықпен ізденіп, тапсырмалардың түрлеріне қарай ойын жүйелеп, өзіндік қорытынды жасауда ақпараттық технологияларды біліктілікпен қолдана білуі қажет.

Төртінші деңгейде бұл белгілі бір тақырып бойынша зерттеу жұмысын жүргізіп, ол бойынша “жоба”, “курстық жұмыс”, “диплом жұмыстарын” қорғауда және ғылыми конференцияларда зерттеу жұмысының нәтижесін баяндауда көрініс табады.

Қорыта келе, студенттердің ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыруда ақпараттық технологияларды пайдалану олардың оқыту үдерісінде алған білімі мен өздігінен ізденуі нәтижесіндегі білімінің тереңдігін көрсететін, оның кәсіби деңгейінің қалыптасуының алғышарты болып табылады.

1 Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы: Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында Астана, 2005.

2 И.А.Зимняя Компетентностный подход в образовании. Проблемы качества образования. – М., 2004. – С. 34-38.

3 Ә.М.Құдайқұлов Творчестволық және бәсекелестік қабілеттілік. - Алматы: Школа XXI века, 2006. – 76 б.

4 М.Ж.Жадрина Ориентация на результат как условие реализации компетентного подхода к образованию в школе //Казахская академия образования им. Ы.Алтынсарина. – Алматы, 2004.

Резюме

В современных условиях компьютерного и информационного обеспечения изменились требования работодателей к выпускникам образовательных учреждений высшего профессионального образования. Одним из важнейших требований является умение выпускника вуза владеть информационными технологиями. На интеллектуальном рынке труда востребованными становятся специалисты, владеющие высоким уровнем информационной культуры и компетентности. Современный специалист должен уметь получать, обрабатывать и использовать информацию с помощью компьютеров, телекоммуникаций и других средств. Встает задача в формировании такой личности, которая готова к обновлению знаний на протяжении всего жизненного пути. Умение выбрать необходимую информацию, систематизировать, усвоить ее на высоком уровне, ориентироваться во все возрастающем информационном потоке - важное качество выпускника вуза, для этого важно обладать информационной компетентностью.

В статье исследуются проблемы развития информационной компетентности у студентов педагогических вузов. Рассмотрены несколько точек зрения отечественных ученых по проблемам информационной компетентности. Анализируются пути развития информационной компетентности у студентов педагогических вузов. Информационная компетентность – представлена как интегративное качество личности, являющееся результатом отражения процессов отбора, усвоения, переработки, трансформации и генерирования информации в особый тип предметно-специфических знаний, позволяющее вырабатывать, принимать, прогнозировать и реализовывать оптимальные решения в различных сферах деятельности.

Ключевые слова: информация, компетентность, информационная компетентность, информационная грамотность

Summary

In modern conditions of computer and information support requirements of employers to graduates of educational institutions of higher education changed. One of the major requirements is ability of the university graduate to own information technologies. In intellectual labor market demanded are experts owning the high level of information culture and competence. The modern expert has to be able to receive, process and use information by means of computers, telecommunications and other means. There is a task in formation of such personality who is ready to updating of knowledge throughout all course of life. Ability to choose necessary information, to systematize, acquire it at the high level, to be guided in an escalating information stream - important quality of the university graduate, is for this purpose important to possess information competence.

In article problems of development of information competence in students of pedagogical higher education institutions are investigated. Some points of view of domestic scientists on problems of information competence are considered. Ways of development of information competence in students of pedagogical higher education institutions are analyzed. Information competence – is presented as the integrative quality of the personality which is result of reflection of processes of selection, assimilation, processing, transformation and generation of information in special type of subject and specific knowledge, allowing to develop, accept, predict and realize optimum decisions in various fields of activity.

Keywords: information, competence, information competence, information literacy

ӘОК 378.02:378.8

EĞİTİM ALANINDA YENİ PARADIGMA – BULUT TEKNOLOJİLERİ

R.K. Toleubekova – *p.b.d., pröfessor,*
G.B. Sarzhanova – *PhD doctora ögrencisi*

Bulut hizmetlerinin bir diğer kullanım alanı, kurumların kullandıkları eğitim yönetim sistemlerinin (LMS, Learning Management Systems) "buluta" taşınmasıdır. Moodle ve Blackboard gibi uygulamalar hâlihazırda "buluttan" indirilebilir ve "bulut" sunucuları ileride güvenilir, kolay sağlanabilir ve ucuz alternatifleri tedarik edebileceklerse kurumların bu tür sistemleri kurmaları düşük bir ihtimaldir.

Anahtarkelimeler: Eğitim, bulut teknolojileri, yeniteknolojiler

Bulut teknolojilerinin verimli kullanımı uzaktan eğitim ve eğitimde kitle iletişim araçlarının organizasyon çalışmalarında uygulanan yöntemlerden biridir. "Bulut teknolojileri" kavramının oluşumu, bu teknolojilerin İnternet ağı üzerinde kurulu olup çeşitli şemalarda İnternet simgesinin bulut şeklinde olmasından kaynaklanır.

Bu, verilerin dağıtık ve uzaktan işlenmesini ve saklanmasını, ayrıca çeşitli dosyaları ve belgeleri saklamak, düzenlemek ve arkadaşlarla ve meslektaşlarla paylaşmak üzere internet ağında veri yedeklenmesine yarayan *yeni*

elektronik depolama modelidir. Bulut teknolojileri, sunulan hizmet esnekliğinden faydalananankullanıcılara verilen maksimum limitleri gerektiğinde artırma veya düşürme imkânını sağlamaktadır.

Bulut teknolojilerin özünde aşağıdakiler yatıyor:

- bilgisayarımızda herhangi özel programı kurmadan sadece İnternet bağlantısı sayesinde bulutu kullanabiliriz.
- bulutlar yazılımın ve donanımın tedariki, bakımı ve modernizasyonu konusunda tasarruf sağlarlar.
- bulutta depolanan verilere uzaktan erişim sağlanır dolayısıyla Internet erişimi olan dünyanın her noktasından çalışma yapılabilir [1,3].

Bulut teknolojilerin ana avantajlarına göz atalım:

— Kullanıcı sadece ihtiyacı olduğu zaman hizmet bedelini öder, en önemlisi de sadece kullandığı alanın ödemesini yapar.

— Bulut teknolojileri yazılımın ve donanımın tedariki, bakımı ve modernizasyonu konusunda tasarruf sağlarlar.

— Ölçeklenebilirlik, hata güvenliği ve emniyet — eklentilerin ihtiyacına bağlı,otomatik olarak gerektiği kadar kaynakların boşaltılması ve ayrılması. Teknik bakımı ve yazılımın güncellemesini hizmet sağlayıcısı üstlenir.

— Bulutta depolanan verilere uzaktan erişim sağlanır dolayısıyla Internet erişimi olan dünyanın her noktasından çalışılabilir.

Bulut teknolojilerin eksiklikleri şunlardır:

— Bulut, kullanıcının mülkiyetinde olmadığı için bulutun arka plan altyapısına erişimi bulunmamakta. Kullanıcı verilerinin depolama güvenliği büyük ölçüde sunucu firmasına bağlıdır.

— Kullanıcıların çoğu için önem taşıyan bir eksiklik daha: kaliteli hizmeti alabilmeleri için kullanıcının güvenilir ve hızlı İnternet erişimini sağlaması gerekmekte (örneğin Kazakistan'da hızlı internet erişimi konusunda sıkıntılar mevcut).

— Bazı veriler Internet ağı sunucusuna depolamak hatta sadece işlemek üzere teslim edilemez.

-Her uygulama, işlenen verinin ara sonuçlarını veya nihai sonucu harici cihaza, örneğin hafıza kartına, kaydedilmesini sağlamayabilir, halbuki on-line çalışma sonuçları her zaman tatmin edici olmayabiliyorlar.

- Günün birinde veri yedeklemesinin on-line hizmet sunucusu tarafından yapılmama riski mevcut, bu da serverin çökmesi durumunda verilerin kaybolması anlamına gelir.

Bulut bilişimin kullanımı alanında birçok eğitim kurumunun attıkları ilk adım öğrencilerin elektronik postalarının dışarıdan desteklenmesi olmuştur (Sclater, 2010). Elektronik posta hizmeti kolayca dışarıdan verilebilir ve eğitim kurumunun çalışması için kesinlikle kilit unsur değildir. Birçok ülkede Google ve Microsoftelektronik posta hizmetini eğitim kurumlarına ücretsiz olarak vermektedir. Google Apps for Education ve Microsoft Live@edu adres defterinin ve görev planlayıcısının yanı sıra anlık mesaj servisi gibi iletişim araçlarını da barındırmakta. Ayrıca metin, elektronik tablolar ve sunumlar ile çalışmayı ve web sayfaları yaratmayı sağlayan belge oluşturma uygulamaları sunulmakta. Bu belgeler, bulutundiğerkullanıcılarıtarafından da düzenlenebilir. Kullanıcılar eğitimlerini tamamladıktan sonra da kullanabilecekleri her türlü belgelerin depolaması için yeterli alan alabilirler. Şu an hâlihazırda bazı kurumlar tarafından Microsoft ve Google'ın sunduğu sistemler "elektronik portföy" olarak kullanılmakta, yine de henüz çözülmemiş bazı konular mevcut, örneğin not verilecek öğrenci çalışmalarının depolanması gibi…

Bulut hizmetlerinin bir diğer kullanım alanı, kurumların kullandıkları eğitim yönetim sistemlerinin (LMS, Learning Management Systems) "buluta" taşınmasıdır. Moodle ve Blackboard gibi uygulamalar hâlihazırda "buluttan" indirilebilir ve "bulut" sunucuları ileride güvenilir, kolay sağlanabilir ve ucuz alternatifleri tedarik edebileceklerse kurumların bu tür sistemleri kurmaları düşük bir ihtimaldir.

Bulut teknolojilerinin eğitim alanında kullanım örnekleri olarak elektronik bülten ve dergiler, öğrenciler ve öğretmenler için kullanıcı hesabı vs. belirtilebilir. Bulut teknolojileri eğitim sürecinde kullanılabilecek bilişim teknolojilerinin tüm olumlu yönlerini kullanarak çeşitli sosyal yazılımlara erişimi sağlayabilir, mobil eğitimlerin organizasyonu için platform olarak kullanılabilirler[1,2,5]. Büyük Britanya'nın araştırmacıları bulut bilişiminin eğitim alanında şu avantajlarını vurgulamaktadırlar [3]: *Yedekleme (bilgisayar bozulsa bile veriler bulutta muhafaza edilir); *Depolama (kullanıcılar her türlü verileri bulutta depolayabilirler); *Erişim kolaylığı (bulutta bulunan verilere mobil cihazdan da erişilebilir); *İşbirliğiimkânı(bulutta aynı anda birkaç kullanıcı çalışabilir, bu fonksiyonun yardımı ile grup projeler oluşturulabilir, dersler esnasında öğretmenler ve öğrenciler arasında işbirliği planları revize edilebilir); *Veri ve zaman kaynaklarının bilinçli kullanımı (öğretmenlerin eğitim dokümanlarını kopyalamak için zamanı ve diğer kaynakları harcamaları gerekmeyecek, öğrenciler ise eğitim materyallerine on-line formatta erişebilecekler); *Ödevler (öğrenciler ödevlerini bulutta muhafaza edebilirler, öğretmen ise uygun olduğu her an ödevlere bakabilir). Programlama eğitimi sırasında entegre işleme ortamlarının kullanımı sayesinde şunlar yapılabilir: *eğitim sürecinin tüm katılımcıları için ek etkileşim imkanları yaratılır; *öğrenciler bulut

uygulamalarını ortaklaşa kullanmayı öğrenirken veri depolamasının yanı sıra bulutta yeni ürünleri oluşturarak yeni teknolojileri tanıma imkanlarınıelde edecekler; *derslik içi eğitimlerinin yanı sıra öğretmenler farklı eğitim yöntemlerini kullanabilirler; *mobil eğitim yöntemini kullanarak öğrencilerin kişisel çalışmaları daha efektif şekilde organize edilebilir [1,3,4].

Bilim adamlarının bilimsel çalışmaları ve bireysel denemelerin sonuçlarına dayanarak diyebiliriz ki yüksek öğretim kurumlarında bulut teknolojilerinin eğitim sürecine dâhil edilmesi aşağıdakileri sağlar:

- eğitim alanlarının verimli kullanımı sağlanır (geleneksel PC‘ler ile özel olarak donatılmış dersliklerin organize edilmeleri gerekmez);
- PC dersliklerin organizasyonu ve bakımı için gerekli masraflardan ciddi oranda tasarruf sağlanır;
- çağdaş bilgilere erişmek için yeni bir boyut kazanılır – öğrenciler İnternete erişebildikleri her yerde ve her an eğitim sürecine dahil olabilirler;
- daha verimli interaktif eğitim süreci sağlanır;
- eğitimsürecindeöğrenimhizmetlerininoluşturulması, adaptasyonuveçoğaltılmasıdahahızlıyapılabilir;
- öğrencilerin, sunulan öğrenimhizmetleriileilgilideğerlendirmeveyorumlaryaparaköğretmenlere geri bildirimde bulunmaları sağlanır;

E.A.Buketov Karaganda DevletÜniversitesindeve L.N. GumilevAvrasyaMilliUniversitesinde “Pedagojik öğrenim” formasyonunda olan öğrenciler için «*Geleceköğretmenlerinbilişimteknolojilerinikullanımesasları»*derslerinde biz Disc Google bulutkaynağınıkullandık. Disc Google, disk alanıharicindemasaüstüuygulamalarınıkullanmadanbelgelerioluşturma, düzenlemevemuhafazaetmeimkanınısağlayanbirenstrümandır.Disc Google’dabulunanbelgelerGoogle Dokümanlar uygulaması yardımı ile açılabilir.Google Dokümanlar ile çalışabilmek için metin düzenleyicisine ihtiyaç yoktur, internet erişimi ve arama motorunun olması yeterli. Metin yazmak, elektronik tabloyu oluşturmak, düzenleme yapmak ve istenilen formatlardan birinde (PDF, DOC, ODF) dosyayı kaydetmek için ek programlara ihtiyaç yoktur.Bulut bilişiminin kullanımı sayesinde biz şunları yapabildik: 1) Öğretmenin ve öğrencilerin ulaşabildikleri ortak disk alanını organize ettik, bu sayede derslerde yeni çalışma formatlarımız oluştu; 2) Derslerde ihtiyacımız olan belgelerin serbest paylaşımını organize ettik, örneğin eğitim ve metodoloji kaynakları ve öğrencilerin pratik ödevlerini yaptıkları raporlar gibi; 3) Yaratıcı ödevleri yapabileceğimiz ortak kavramsal ortamı yarattık. Örnek olarak, öğrencilerin «Pedagoji dallarında eğitimi verirken sosyal ağ imkânlarını kullanma» konulu yaratıcı laboratuvar çalışma ödevi belirtilebilir. Laboratuvar çalışmasının amacı, belirtilen dalın eğitimi için sosyal ağların kullanım yönteminin seçilmesidir. Ödevler şu şekilde tanımlanmıştır: 1. Çalışmaya başlamadan önce seçmiş olduğunuz dalın eğitim verme sürecinde kullanacağınız sosyal ağını belirleyin. 2. Sosyal ağda, ilgili dalın eğitimi sırasında sizin için faydalı olabilecek grupları bulun.

3. Bu grupların yardımı ile ne gibi öğrenim şekillerini organize edebileceğinizi tespit edin: 1. Öğrencilerin kendi kendine çalışmaları 2. Bireysel çalışma 3. Grup çalışması 4. Kolektif etkileşim 5. Derslik dışı çalışma

4. Sosyal ağda seçmiş olduğunuz grupları ve grupların yardımı ile organize edebileceğiniz öğrenim şekillerini anlatan rapor hazırlayın [2,6].

Öğrenciler, hazırlamış oldukları raporları ortak klasöre koyuyordu, böylece her öğrenci bölüm arkadaşlarının raporlarını inceleyebilirdi, kendi ödevlerini çözmek için fikir kullanabilirdi, arkadaşların fikirlerini geliştirebilir ve kendi alternatiflerini sunabilirdi. Çalışmanın neticesinde öğrenciler tarafından pedagoji, psikoloji, yabancı dil alanlarında belli başlı konuların eğitim süreçlerinde sosyal ağ kaynaklarınınçeşitli kullanım seçenekleri önerildi. Öğrenciler, dersler esnasında çeşitli öğrenim formlarını (kontrol, kendi kendine çalışma, teorik materyalin incelemesi, pratik ödevlerin yapılması) organize etmek için farklı bilgi sunum şekillerini (ses ve görüntü dosyaları, tablolar, şemalar), bilimin ilgili dallarında güncel haberleri kullanma önerilerinde bulundular [7].

Öğrencilerin yaratıcı çalışma sonuçları SECI modeli çerçevesinde analiz edildikten sonra şu neticeye varılmıştır: 1. öğrencilere yaratıcı çalışma ödevini verirken öğretmen yeni bilgi oluşumu konusunda moderatör rolünü üstlenebilir; 2. bulut kaynakları, kavramsal bilgi alanının tüm özelliklerini taşırken, bu tür alanın prototipi olduğu söylenebilir; 3. sosyal ağlarda iletişim alışkanlıklarını kullanarak yaptıkları çalışma neticesinde öğrenciler belli başlı konuların eğitimini verirken ağ kaynaklarının kullanım metotları hakkında yeni bilgi edindiler. Ortak disk alanının olması ise bu buluşları grubun diğer üyeleri ile paylaşma imkânını sağlamıştır. Böylece grubun tüm üyeleri tarafından kullanılabilecek, geliştirilebilecek ve değiştirilebilecek yeni entelektüel ürün yaratıldı. Derslerde bulut kaynaklarını kullanan öğrenciler şu olumlu taraflarını tespit ettiler: a) öğrencilerin farklı faaliyetlerini (bireysel, grup, kolektif, kendi kendine) organize edebilme olanağı; b) görsel bilgilerin kullanımı (resim, ses ve görüntü dosyaları) ve multimedya formatında eşsiz bilgi materyallerini (tablolar, el yazmaları, video ve ses kayıtları vs.) sunma imkânı; c) incelenen objelerin ve süreçlerin modelleri üzerinde çalışabilme imkânı (pratikte

incelenmeleri zor olanlar dâhil), incelenen objeleri sanal 3-boyutlu şekilde sunma ve etkileşim yaratma olanağı; d) öğrencilerin kendi kendine yaptıkları çalışmalarının öğretmen tarafından takip edilme olanağı, otomatik kontrol sağlama ve sunulan bilgi ve becerilerin daha objektif olarak değerlendirme imkânı, interaktif ödevleri oluşturma olanağı; e) öğrenciler, sunumları ve video dosyalarını hazırlayabilir ve düzenleyebilirler, ortak erişim kapsamında soru sorabilir ve çeşitli konuları tartışabilirler, hatta oylama yaparak en iyi çalışmayı seçebilirler; f) öğrenciler ödevlerini yürütürken öğretmen her ödevin olgunlaşma evrelerini takip edebilir, alınan sonuçları analiz edebilir; g) sistemin kullanım kolaylığı, her bilgisayardan, tabletten, mobil cihazdan buluta erişme olanağının olması; h) kullanışlı arayüzün olması, dosyaları paylaşma, istenilen her zaman ve istenilen her yerden görüntüleme imkânın olması.

Yukarıda anlatılanların çerçevesinde, bulut bilişimlerinin eğitim alanında, bilimsel ve deneysel çalışmalarda geniş uygulama perspektiflerin olduğu, ayrıca uzmanların, lisansüstü öğrencilerin ve okul öğrencilerinin uzaktan eğitimleri için kullanılabilir olduğu söylenebilir. Yüksek öğretim kurumunda "bulut" modelini kullanarak inşa edilen ortak bilgi ortamı öğrencilere çağdaş, talep edilen eğitimin verilmesini sağlarken alınan eğitim sayesinde insanların iş piyasasında kısa ve uzun vadede rekabetçi olmaları garanti edilecektir. Bunun dışında yeni teknolojilerin kullanımı yüksek öğretim kurumun fonksiyon verimliliğini artırarak gelişmesini sağlayacaktır.

1 SkleyterN. Облачные вычисления в образовании: Аналитическая записка/ Пер. с англ. Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании.-Москва, 2010. - 12 с.

2 Aleksaniya.G. A. Сервисы Google в организации самостоятельной деятельности студентов СПО [Текст] / Г. А. Алексанян // Молодой ученый. — 2012. — №9. — С. 263-266.

3 Lemeshko M. Облачный сервис Live@edu как платформа управления объединенными коммуникациями Вуза // Персональный сайт Максима Лемешко – 2011. 14 марта [Электронный ресурс]. URL: http://mrlemeshko.wordpress. com/2011/03/14/облачный-сервис-liveedu-как-платформа-управ/ (дата обращения: 26.12.2012).

4 A.I. Gazeykina, A. S. KuvinaЕкатеринбургПРИМЕНЕНИЕ ОБЛАЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ

5 GolycinaI.N. Социальное программное обеспечение в современном профессиональном образовании // Международный электронный журнал " Образовательные технологии и общество (EducationalTechnology&Society) " - 2012. - V.15. - №4. - С.515-526. URL: http://grouper.ieee.org/groups/ifets/russian/depository/v15_i4/pdf/11.pdf

6 Buyya, R. Cloud Computing: Principles and Paradigm / R. Buyya, J. Broberg, A. Goscinski. – Hoboken, NJ, USA: John Wiley & Sons, 2011.

7 Mell, P. The NIST Definition of Cloud Computing / P. Mell, T.Grance. – Gaithersburg, 2011

.

Түйін

Мақалада ЖОО-да бұлтты технологияларды пайдалану мәні мен тиімділігі қарастырылғын. «*Болашақ мұғалімдердің ақпараттық технологияларды пайдалану негіздері» курсы бойынша* оқу үдерісінде бұлтты технологияларды пайдалану артықшылықтары мен нәтижелері берілген. Сонымен қатар, педагогтің жаңа білімді қалыптастырудағы модератор ролі жайында баяндалған. Цифрлық технологияның жаһандану дәуірінде бұлтты ресурстардың ролі мен мүмкіндіктері негізделіп, жоғары мектепте инновациялық технологияларды пайдалану артықшылықтары анықталған.

Түйін сөздер: жоғары білім,ашық білім беру ресурстары, бұлтты технология

Резюме

В статье рассматриваются суть и эффективность применения облачных технологии в ВУЗЕ. Предоставлены результаты и преимущества использования облачных технологии в процессе обучения по курсу «*Основы использования информационных технологии будущих учителей».* Также сказано о роли педагога как модератора формирова-ния нового знания.*Обосновано роль, значение и возможности облачных ресурсов в эпоху глобализации цифровых технологии. Указаны основные особенности использования инновационных технологии в учебном процессе высшей школы.*

Ключевые слова: высшее образование, открытые образовательные ресурсы, облачные технологии

УДК ӘОК343.244.2:316.346.36

БЕЙОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯ БІЛІМІН БАҚЫЛАУ МЕН БАҒАЛАУДЫҢ БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ЫҚПАЛЫ

Б.Ж. Хасанов, О.Я. Сулейменова – *әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Қазақстан, Алматы қ.*

Мақалада болашақ мамандарды даярлауда бейорганикалық химия білімін бақылау мен бағалаудың құзыреттілікті қалыптастыруға ықпал ететін жолдары қарастырылды. Химиялық эксперименттің түрлерін, оны бақылау мен бағалауды зерттеген отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне қысқаша шолу жасалып солардың ішінен бейорганикалық химия пәніне жарамды деп саналатыны таңдап алынды. Белгілі ғалымдардың еңбектерінің негізінде химиялық экспериментті бақылау мен бағалаудың негізгі критерийлері сараланып бейорганикалық химия пәнінің зертханалық сабақтарында сынақтан өткізілді. Оқыту үдерісінде студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастырудың түрлерін, оны ұйымдастыру жолдарын саралап, педагогикалық үдерісте білім алушылардың белсенділігін арттыратын тиімді әдістер іріктеліп орынды қолданылса, бейорганикалық химия пәнінен дәріс сабақтары мен семинар және зертханалық сабақтар нәтижелерін байланыстыруды тұрақты бақылау мен сапалы бағалау жүйелі жүзеге асырылған жағдайда олардың кәсіби құзыреттіліктері де қалыптасады. Кәсібін жетік меңгерген, кәсіби құзыреті қалыптасқан болашақ мамандар дайындауда бейорганикалық химиядан зертханалық сабақтарды бақылау мен бағалаудың маңызы зор. Зертханалық сабақ барысын бақылау мен бағалау оқытушының міндеті екені белгілі. Химия оқытушысы бағалау қызметі үдерісінде өте обьективті және қол жеткізген оқыту нәтижелерінің түрлі аспектілерін бағалауға қабілетті болуы тиіс. Егер химиялық экспериментті бақылау мен сапасын бағалау дұрыс жүргізілген болса, онда студенттердің білімі, білігі, эксперименттік дағдысы және кәсіби құзыреттілігі де қалыптасады.

Тірек сөздер: құзыреттілік, бейорганикалық химия, химиялық эксперимент, химиядан зертханалық сабақтар, бағалау, бақылау, бақылау мен бағалаудың критерийлері болашақ маман

Елімізде білім жүйесін дамыту талаптарына сай болашақ мамандарды дайындауда кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру, терең білім және тәрбие беру, оларды жан–жақты дамыту бүгінгі күннің басты мәселесі. Білім және тәрбие беру – бұл қоғам мүшелерінің адамгершілік, интеллектуалдық мәдени дамуының жоғары деңгейін және кәсіби біліктілігін қамтамасыз ететін үздіксіз үдеріс.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Білім және кәсіби машық - заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет», - деп атап көрсетті [1].

Жоғарғы оқу орындарында студенттің болашақ кәсіби маман ретінде қалыптасуын зерттеуге деген қызығушылық үздіксіз арта түсуде, бұл мәселе олардың кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру барысында жүзеге асады. Жоғарғы оқу орындарында студенттердің өз мүмкіндігін шамалау мен нақты кәсіби жарамдылығы арасындағы қайшылық және кәсіби құзыреттілікті меңгеру үдерісі мен нәтижесінің практикада қолданылуының тұрақсыздығынан туындайтын қайшылықтарды да кездеседі. Осы орайда химик мамандардың университет қабырғасынан алған білімдерін практикада қолдануда кәсіби құзыреттіліктерінің жетіспей жатқандығын байқауға болады. Оқыту үдерісінде студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастырудың түрлерін, оны ұйымдастыру жолдарын саралап, педагогикалық үдерісте білім алушылардың белсенділігін арттыратын тиімді әдістер іріктеліп орынды қолданылса, дәріс сабақтар мен зертханалық сабақтар нәтижелерін байланыстыруды тұрақты бақылау мен сапалы бағалау жүйелі жүзеге асырылса, онда олардың кәсіби құзыреттіліктері де қалыптасады.

Химияны оқытудың негізі формаларының бірі химиялық эксперимент болғандықтан, болашақ химик мамандарды даярлауда зертханалық сабақтардың алатын орны ерекше. Студенттерге зертханалық сабақтарды жүргізу барасында теориядан алған білімдерін практикада қолданып эксперименттік біліктері қалыптасады. Эксперименттік білік экспериметтік жұмыстарды студент өзі жасағанда ғана қалыптасады. Сонда ғана біліммен бірге білік, дағды одан әрі пәндік құзыреттілік қалыптасады. Эксперименттік білікті жоғары оқу орнында игеріп қоймай, қалыптасқан дағдыны өнеркәсіп, өндірістерде тәжірибені жүргізу барысында қолданатын құрал-жабдықтар мен ірі қондырғылардың жұмыс істеу техникасын меңгеруге де машықтанған жөн. Әдетте, химияны оқыту үрдісі кезінде эксперименттерді жүргізілу тәсіліне байланысты былай жіктеледі:

- демонстрациялық эксперимент;
- зертханалық тәжірибелер;
- зертханалық жұмыстар;

• сарамандық жұмыстар;
• эксперименттік практикум;

Жалпы ұсынылған оқу үдерісіндегі эксперименттің жіктелуінің логикалық негізі: білім алушы мен оқытушының іскерлілік мүмкіндігі екені белгілі. Басқа да негізді алып қарастыруға да болады, мысалы көптеген эксперименттерді оның орындалу мақсатына қарай бөлу. Бұл жағдайда келесі эксперименттің түрлерін бөліп алуға болады:

- жаңа эмперикалық шамалар алуға негізделген эксперимент;
- жалпы қорытындыны нақтылайтын немесе көрсетуге негізделген эксперимент;
- қандай да бір эксперименттік тапсырманы орындауға негізделген арнайы эксперимент;
- оқушылардың білімі мен біліктілігін тексеруге арналған эксперимент, тағы да басқалары [2].

Химиялық эксперименттің бірнеше түрлері бар, оның әрқайсысың өзіндік ерекшеліктері, яғни білімділік, дамытушылық, тәрбиелік мақсаттары болады. Бұл мақсаттар студенттердің химияға деген қызығушылығын, еңбекке баулуын және ең бастысы құзыреттілігін жоғары деңгейде қалыптастырады. Химиялық экспериментті жүргізу барысында педагогикалың дидактикалық қызыметтерін де қарастыратын болсақ, әр қызыметтің өзіне тән нәтижеге бағдарланғанын көруге болады (1-кесте).

Оқытушы үшін химиялық эксперимент бір жағынан білім алушылар түсіну мен танып білу, олардың өзіндік ерекшеліктерін бағалауға, екінші жағынан, өзіндік құндылық, жұмысқа деген шығармашылық ізденіс және жеке ойларын жүзеге асырудағы негізгі мүмкіндік болып табылады.

Химиялық экспериментті жүйелі жүргізудегі білік пен дағды тек қана оқу үрдісінде ғана емес, әрі қарай өздігінен ғылыми, әдістемелік, практикалық ізденістер жүргізгенде дами түседі. Химиялық экспериментті жүргізу мынадай сатылардан тұрады:

- химиялық эксперименттің мақсаты мен міндетін қою;
- химиялық экспериментті талдау;
- химиялық заттар мен химиялық реакцияларды зерделеу;
- химиялық экспериментті жоспарлау, жүргізу және бақылау;
- химиялық эксперименттің орындалу техникасын меңгеру;
- химиялық эксперименттің нәтижесін бағалау.

Осы орайда бейорганикалық химия практикумында әр зертханалық жұмыстың: мақсаты мен мазмұны, зертханалық жұмысты атқаруға негізгі теориялық мағлұматтар, ауысулырды орындауға керекті технологиялық нұсқаулар, кестелер мен бақылау сұрақтары берілген [3].

1-кесте – Химиялық экспериментте орындалатын дидактикалық қызыметтер

Қызметтер	
Эвристикалық	А) деректерді; мысал ретінде газ тәрізді сутегінің мыс (II) оксидімен әрекеттесуін келтіруге болады. Мүндай тәжірибе арқылы студенттер сутектің белгілі бір жағдайда металл оксидтерімен әрекеттесіп, оларды жай зат металдарға дейін тотықсыздандыратынын тағайындайды.
	Б) ұғымдарды; химиялық эксперимент ұғымдарды қалыптастыруда үлкен мүмкіндік жасайды. Мысалы «Оттегі» тақырыбын оқып үйрену кезінде оқытушы асқын тотықтың ыдырауы арқылы оттегінің алу әдісін көрсетеді. Ал, марганец тотығын пробиркаға енгізу арқылы асқын тотықтың тез ыдырауын көрсету арқылы, білім алушыларға катализатор ұғымын бере алады.
	В) заңдылықтарды тағайындау; «Химиялық реакциялардың жүру заңдылығы тәжірибесі арқылы реакция жылдамдығына әрекеттесетін заттар концентрациясын, жанасу ауданының әсерінт, факторлардың әсер ету заңдылығын тағайындауға мүмкіндік туады.
Түзетуші	теорияялық материалды игерудегі қиыншылықты және студенттердің қателігін түзете алу кезінде көрінеді. Оқушылар көбінесе мыс сым күкірт қышықылы, тұз қышқылдарымен әрекеттескенде сутегін бөледі деп есептейді, оны тәжірибе жасау арқылы бұл түсініктің қателігіне көз жеткіземіз.
Қортындылаушы	әр түрлі эмпирикалық қортындылардан алғышарт жасай отырып, жалпы қортынды жасауға мүмкіндік жасайды. Мысалы әр түрлі класстағы заттардың электролиттерге жататынын айтуға болады.
Зерттеушілік	мәселелік оқыту кезінде байқалады

Химиялық экспериментті жүргізуде оқытушының негізгі міндеттерінің бірі студенттерді бақылау мен бағалау. Зертханалық сабақ барысында білім алушылардың білімі ғана емес білік пен дағдылары бақыланып бағаланады. Осыдан барып зертханалық сабақты бақылаудың негізгі критерийлері шығады. Зертханалық сабақ барысында студенттердің іс-қимылын бақылау мен бағалаудың дұрыстығы құзыретті-

ліктің қалыптсуының кепілі. Осы орайда химиялық экспериментті жүргізу реті бойынша оқытушының бақылау мен бағалаудағы негізгі критерийлері жүйеленді (2-кесте).

Химиялық білім мен пәндік дағдыларды бақылау мен сапасын бағалау бір-бірімен тығыз байланысты. Жеткен жетістіктерінің сапасын бағалау үшін бақылау жүргізіледі. Нақты білім мәндері ретінде химиялық білім беру пәнінің мақсаттары мен олардың игеру сапасына қойылатын талаптарға сәйкес болуы тиіс. Зертханалық сабақ барысында студенттердің іс-қимылын бақылау мен бағалаудың дұрыстығы құзыреттіліктің қалыптасуының кепілі. Осы орайда химиялық экспериментті жүргізу реті бойынша оқытушының бақылау мен бағалаудағы негізгі критерийлері жүйеленді. Бейорганикалық химия кафедрасында практикадан өту барысында бірінші курс студенттеріне зертханалық сабақ жүргізілді. Зертханалық сабаққа 45 балл 7 аптаға бөлінген, яғни, 1 зертханалық сабақта студенттер 6,5 балл алуы тиіс.

Баға студенттердің сабақ барысындағы іс-әрекетіне қарай бөліп қойылады.

1. Теориялық білімді бағалау;
2. Тәжірибелік дағдыларды бағалау;
3. Тәжірибелік есептерді шешудегі біліктілікті бағалау;
4. Жазбаша жұмысын (қорытындысын) бағалау.

2-кесте – Химиялық экспериментті жүргізу реті бойынша оқытушының атқаратын қызметі

Экспериментті жүргізу реті	**Оқытушының атқаратын қызыметі. Бақылау мен бағалау**
Химиялық эксперименттің мақсаты мен міндетін қою.	Жасалынатын зертханалық жұмыстың мақсаты түсіндіріледі. Жұмыстың жүргізілу реті жазылған жұмыс дәптерлерін тексеру.
Химиялық экспериментті талдау	Жұмыстың жасалу ретін ауызша сұрау. Мүмкін болатын реакция теңдеулерін жазу. Техника қауіпсіздік ережесін еске түсіру.
Химиялық заттар мен химиялық реакцияларды зерделеу	Жұмысқа қажетті реактивтер мен құрал жабдықтарды таныстыру. Қондырғылардың жұмыс істеу механизмін түсіндіру.
Химиялық экспериментті жоспарлау, жүргізу және бақылау;	Студенттерді шағын топтарға бөлу және әр түрлі эксперименттік тапсырмалар бөліп беру. Студенттердің жұмыс жасау барысын бақы-лау. Өлшеу жұмыстарының дұрыс жасалуын, құрылғылармен жұмыс жасауын, техника қауіпсіздік ережелерінің сақталуын, топ мүшелері-нің белсенді қатысуын, зертханалық жұмыстың дұрыс орындалуын.
Эксперименттік жұмысты қорытындылау	Тәжірибе барысында байқалған құбылыстардың (түсі өзгеру, газ бөліну, тұнба түзілу) себебін сұрау. Реакция теңдеулерін, жұмыс қорытындысын тексеру.
Химиялық эксперименттің нәтижесін бағалау	Зертханалық жұмыс барысында студенттердің теориялық білімін, практикада қолдану білігін, реактивтермен жұмыс жасауын, қауіпсіздік ережесін сақтауын ескере отырып бағалау жасау.

Осы бағалау кезеңдеріне қарай қойылатын балл саны мен бағалау критерийлері құрастырылды (3-кесте).

Химиялық білім мен пәндік дағдыларды бақылау мен сапасын бағалау бір-бірімен тығыз байланысты. Жеткен жетістіктерінің сапасын бағалау үшін бақылау жүргізіледі. Нақты білім мәндері ретінде химиялық білім беру пәнінің мақсаттары мен олардың игеру сапасына қойылатын талаптарға сәйкес болуы тиіс.

Құндылық – бұл біз баға қою үшін ұсынылатын обьект. Бағалау - бұл интилектуалдық - эмоционалдық акт, мына нысанның қарым – қатынас құндылығының нәтижесі болып табылады. Химиялық білім беруде тек мақұлдауға болатын бағалау құндылықтарының нәтижесінде (химиялық білім түрінде, ерекше эксперименттік дағдылар және қарым – қатынас), сезіну және бастан кешіру сапасы жоғары сапалы білім беру функциясын орындауға қабілетті [4].

2-кесте - Бағалау критерийлері

Баға	Бағалау критерийлері
1 балл	Тәжірибеге қажетті реактивтер мен құрал-жабдықтарды біледі, тәжірибенің жасалу ретін, теориясын біледі.
3 балл	Тәжірибе қауіпсіздік техникалық жоспары бойынша, заттар және жабдықтармен жұмыс істеу ережелерін ескере отырып жүргізіледі; тәжірибелік дағдыларды қалыптастырудың жоғары деңгейі (жұмыс орнының таза болуы, үстел үстінде тәртіппен қою, пайдаланатын реагентерді үнемдеу және т.б.); өлшеу жұмыстарының дұрыс орындалуы, жазбаша жұмыстың толық орындалуы (тәжірибе туралы есептер); дұрыс бақылау және қорытынды жасау.
1,5 балл	Есеп жоспары дұрыс жасалған, логикалық пайымдауында және есепте қателіктер жоқ; есепті ұтымды жолмен шешу; химияның жабдықтар мен реагенттерді таңдау дұрыс жасалған;

1 балл	Жұмыстың теориясы дәптерге толық жазылған; жұмыс барысында алынған мәлеметтер жазылған, қажет жағдайда графиктер сызылған; тәжірибелік жұмысқа толық түсініктеме берілген және дұрыс қорытынды жасалған.
∑ = 6,5	

Қорыта айтқанда, кәсібін жетік меңгерген, кәсіби құзыреті қалыптасқан болашақ мамандар дайындауда бейорганикалық химиядан зертханалық сабақтарды бақылау мен бағалаудың маңызы зор. Зертханалық сабақ барысын бақылау мен бағалау оқытушының міндеті екені белгілі. Химия оқытушысы бағалау қызметі үдерісінде өте обьективті және қол жеткізген оқыту нәтижелерінің түрлі аспектілерін бағалауға қабілетті болуы тиіс. Егер химиялық экспериментті бақылау мен сапасын бағалау дұрыс жүргізілген болса, онда студенттердің білімі, білігі, эксперименттік дағдысы және кәсіби құзыреттілігі де қалыптасады.

1 Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан -2012. – 28 қаңтар. -№ 41-42. -2 б.

2 Г.М.Чернобельская. Методика обучения химии в средней школе. М.:Владос, 2000. - 413 с.

3 Химияны оқыту әдістемесі/ И.Нұғыманұлы, Ж.Ә.Шоқыбаев, З.О.Өнербаева// Алматы. «Print-S» баспаханасы, 2005. - 353 б.

4 Дидактика химии: Учебник для студентов вузов / М. С. Пак. – Издание 2-е, переработанное и дополненное. – СПб.: ООО «ТРИО», 2012. – № 137-138. -1 с.

Резюме

В данной статье рассмотрены пути, влияющие на формирование компетентности оценки знаний и контроля неорганической химии при подготовке будущих специалистов. Был сделан краткий обзор работ отечественных и зарубежных ученых, которые изучали виды химических экспериментов, контроль и оценку химических экспериментов и были выбраны работы подходящие для предмета неорганической химии. На основе работ известных ученых были проанализированы основные критерий контроля и оценки химического эксперимента и они испытаны в лабораторных занятий неорганической химии. Если в процессе обучения анализировать виды и пути формирования профессиональной компетентности студентов, и использовать эффективные методы, стимулирующие активность обучающихся в педагогическом процессе, а также при постоянном контроле и качественной оценке общности результатов лекции, семинаров и лабораторных работ по неорганической химии, то можно достигнуть формирования компетентности студентов. При подготовке будущих специалистов, которые достаточно владеют специальностью и обладают профессиональной компетентностью, важное значение имеют контроль и оценка лабораторных занятий по нерганической химий. Контроль и оценка лабораторных занятий – это прямая обязанность преподавателя. Преподаватель химии должен быть очень объективным в процессе оценки, а также иметь способность оценивать различные аспекты достигнутого результата обучения. Если контроль и оценка качества химического эксперимента проведены правильно, то формируются знание, умение, экспериментальный навык и профессиональная компетентность студента.

Ключевые слова: компетентность, неорганическая химия, химический эксперимент, лабораторные занятий по химии, оценка,контроль, критерии оценик и контроляі, будущий специалист

Summary

This article describes the ways that influence the formation of competence assessment and monitoring of inorganic chemistry in the preparation of future specialists. It was a brief review of domestic and foreign scientists who have studied the types of chemical experiments, monitoring and evaluation of chemical experiments and works have been chosen for the subject of suitable inorganic chemistry. On the basis of the works of famous scientists analyzed the main criterion for monitoring and evaluation of chemical experiment and are tested in laboratory studies of inorganic chemistry. If in the process of learning to analyze the types and ways of formation of professional competence of students, and to use effective methods of stimulating the activity of students in the pedagogical process, as well as constant monitoring and quality assessment of community rezulatatov lectures, seminars and laboratory work on inorganic chemistry, it is possible to achieve the formation of competence students. In preparing future professionals who possess enough specialty and possess professional competence are important monitoring and evaluation of laboratory studies on nerganicheskoy chemistries. Monitoring and evaluation labs - is the direct responsibility of the teacher. Chemistry teacher has to be very objective in the assessment process, as well as have the ability to evaluate different aspects of the learning outcomes achieved. If the monitoring and evaluation of the quality of chemical experiment conducted correctly, the form of knowledge, experimental skill and professional competence of students.

Keywords: competence, inorganic chemistry, chemical experiment, laboratory studies in chemistry, evaluation, control, criteria otsenik and kontrolyai, future specialist

ӘОЖ378.016:811.111

ЛИНГВОМӘДЕНИ ҚҰЗІРЕТТІЛІК-ПОЛИМӘДЕНИЕТТІ ТҰЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ

К.Х. Абдрахманова – *ф.ғ.к., проф., Абай атындағы ҚазҰПУ*

Еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгеннен бері мемлекет тарапынан білім беру саласы бірнеше рет реформадан өтіп заман талабына сай жетілдірілуде. Көп тілді меңгеру мемлекетіміздің халықаралық байланыстарын дамытуға мүмкіндік беретін тұлғааралық және мәдени қарым – қатынастардың аса маңызды құралы болып табылады.

Бұл ретте алға қойған басты мақсат сауатты ұлт қалыптастыру. Бұл мақсатқа жетудешет тілін үйренуші оқушылардың бойына лингвомәдени құзыреттілікті қалыптастыру, оларды бүгінгі қоғамның ең маңызды құндылығы ретінде танып, өз еркімен шешім қабылдай алатын, мәдениетін тани білетін, өз мәдениетін басқа елдерге таныта алатын және басқа елдің мәдениетімен салыстыра алатын жеке тұлға ретінде қалыптастыру.

Тірек сөздер: құзіреттілік, лингвоелтаным, лингвомәдени, мәдениаралық, елтаным, ақпараттық

Құзыреттілікке В.М.Шепел «Управленческая антропология» атты кітабында: «...қызметтік жұмысты кәсіби орындау үшін қажетті білімдерді, тәжірибелерді және іскерліктерді меңгеру»,-деген анықтама берген[1.30]. Осы анықтаманы басшылыққа алатын болсақ, болашақ маман, яғни оқушы оқу орнында алған теориялық білімін іс-тәжірибеге шеберлікпен қолданып, өз тарапынан іздене отырып, тәжірибе жинау, бір сөзбен айтқанда, таңдап алған саланың шебері болу деген түйін жасауға болады.

«Құзыреттілік – іс-әрекет атқаруға қабілеттілікті білдіретін жалпы балама термин. Әдетте, белгілі бір әлеуметтік-кәсіби біліктілігі бар адамдарға қатысты қолданылады, оның орындайтын міндеттері мен шешетін күрделі проблемаларының нақты деңгейіне сай білім мөлшерін анықтайды»[2.54].

Араб тілінің оқытушысы лингвоелтанымдық құзыреттілігіне араб елінің лингвомәдени қоғамының сауатты өкілінің аялық білімі тең келуі керек. Лингвистикалық терминдер сөздігінде аялық білімге мынадай анықтама беріледі: «Аялық білім – тілдік қатысымның негізі болып табылатын баламасы жоқ сөздерді сөйлеуші мен тыңдаушының білуі» [3.86]. Әртүрлі лингвомәдени ортаға жататын коммуникант-тардың (қатысымға түсушілер) ортақ білімдері болса, өзара түсіністік туындайды. Оқу кезінде оқушылар аялық білімнің белгілі бір көлемін меңгерулері керек, жаңа замандағы әдістемеде ол «фреймдік пресуппозиция» деп аталады [3.87]. Мәдениаралық қатысым кезінде дұрыс қатысымға түсу үшін «мәдени-тілдік» тұлға аялық білімдердің келесідей бөлімдерін білуі керек:

- тарихи-мәдени аялық білім (тарихи даму кезіндегі қоғамның мәдени дамуы туралы ақпарат);
- этномәдени аялық білім (тұрмыс, салт-дәстүр, мейрамдар т.б. туралы ақпараттар);
- семиотикалық аялық білім (таңба, өзгетілдік ортадағы ерекшеліктер, мағыналар туралы ақпараттар) [4. 57].

Өзгетілдік мәдениетті жан-жақты талдау үшін төмендегідей модель ұсынуға болады:

1. Ақпараттық (фактілік) мәдениет (қоғамның өкілі ғана білетін жалпы ақпараттар, тарихи, географиялық ақпараттар жиынтығы);
2. Әрекеттік мәдениет (қоғамдағы қарым-қатынас ерекшеліктері, белгілі бір нормалар, құндылықтар, сөйлеу формулалары, ым-ишара тілі);
3. Әдет-ғұрыптық мәдениет (көркемдік құндылықтар).

Осы модельдер студентті басқа елдің әлем бейнесіне жақындата түседі. Негізгі мақсаты тілді мәдениетпен қатар меңгерту болып табылатын араб тілін елтанымдық бағдармен оқыту, тілдің әлеуметтік қызметі ішіндегі негізгісі – кумулятивтік қызметіне сүйенеді. Бұл қызметте тіл мәдени құндылықтарды ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші рөлін атқарады. Себебі тіл тек жаңа замандағы мәдениетті көрсетіп қана қоймай, оның өткендегі бейнесін де көз алдымызға әкеле алады. Кумулятивтік қызмет барлық тілдік бірліктерге тән, бірақ көбірек айқын көрінетін аясы лексика төңірегінде – сөздерден, тұрақты тіркестерден, афоризм-дерден тұрады. Мағынасы жағынан тарихқа, географияға, тұрмысқа, ауыз әдебиетіне жақын сөздерді білмеген жағдайда, мәдениаралық қатысымға түсушілер арасында түсініспеушілік туындайды. Сондық-тан оқыту кезінде меңгеруші тілдің иесі болып табылатын елдің мәдениетін көрсететін лексикалық бірліктерге көп көңіл бөлуі қажет. Осындай лексиканы талдаубарысында баламасы жоқ сөздерді іріктеу маңызды орын алады. Баламасы жоқ сөздер ұғымы әлі де нақтыланбағандықтан осыған ұқсас көптеген терминдер пайда болған: аялық сөздер, экзотизмдер, варваризмдер, елтанымдық лексика, лакуналар және т.б.Ю.К. Бабанский өзінің еңбегінде:«Национально-культурная специфика семантики проявляется в наличии безэквивалентной лексики. Эти слова, служащие для выражения понятий, отсутствующих в иной

культуре или ином языке. Они не могут быть переведены на другой язык с помощью одного слова, поскольку не имеют эквивалентов за пределами языка, к которому они принадлежат. Передача безэквивалентной лексики осуществляется следующим способами: воспроизведением иноязычного слова (заимствованием); созданием калек; передачей с помощью аналогов (близких по значению слов и словосочетаний); описательным способом» деген пікір айтады [5. 209].

Елтанымдық бағдарлы оқыту кезінде тек студенттің білімі емес, сонымен қатар оқытушының да лингвомәдени құзыреттілігін қалыптастыру маңызды. Бұл мәселені шешу үшін оқытушының педагогикалық қызметі мен әдістемелік білімін қарастыру керек. Өзіміз білетіндей, оқытушының кәсіби-педагогикалық жұмысы екі түрлі қызметті қамтиды. Мақсатты қызметтеріне қатысымдық-білім берушілік, дамытушылық және тәрбиелеушілік қызметтері жатады. Құрылымдық қызметіне гностикалық, конструктивті-жоспарлау, ұйымдастырушылық қызметі жатады. Осының ішінен зерттеушілер қатысымдық-білім берушілік қызметін ерекше атап өтеді, соның ішінен ақпараттық-бағыттаушылық, уәждеме тудырушылық, бақылаушылық құрамы ерекшеленеді.

Ақпараттық-бағыттаушылық бөлігі келесідей білік және дағдылармен қамтамасыздандырылады:

- меңгерілуші тілдің иесі – белгілі бір халықтың мәдениеті мен тарихының байланысына қарай білім алушыны бағыттау, сол тілді иемденушінің әлеуметтік-мәдени әрекеттері кезіндегі ұлттық ерекшеліктерінің көрінісіне бағыттау;
- өзінің және бөгде елдің мәдениетіндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтарды білуге баулу.

Уәждеме тудырушы қызметіне мәдениаралық қатысымға түсу үшін, студенттерде тілдерді қолдануға деген қажеттілігін тудыру қажет:

а) тілді меңгеру кезінде мәтіндерді, өлеңдерді, әндерді, видео құралдарды т.б. пайдалану;

ә) оқытудың белсенді түрлерін (проблемалық сұрақтар, әлеуметтік-мәдени жаққа бағытталған рөлдік ойындар) қолдану;

б) студенттерді түрлі сабақтан тыс жұмыстарға тарту арқылы (мәдени-елтанымдық викториналар мен сайыстар, пікірталас, хат жазысу т.б.) аккультуризацияның көп мәселелерін шешуге болады.

Бақылаушы-реттеушілік қызметі келесі білік пен дағдыларды талап етеді:

1. тілдерді мәдениаралық қатысымның құралы ретінде меңгеруде бақылаудың мақсаты, пішіні мен түрлерін, объектілерін анықтау;
2. тілдерді мәдениаралық қатысымға түсу деңгейінде меңгерулері үшін, білім алушылардың білік пен дағдыларының деңгейін анықтау мақсатында, олардың сөйлесім дағдыларын оқыту кезінде және соңында бақылау жүргізу, осы бақылауды жоспарлау және жүзеге асыру.

Дамытушылық және тәрбиелік қызметі келесідей білік пен дағдылар арқылы жүзеге асады:

-студенттердіңдүниетанымдарын кеңейту;

- есте сақтау қабілеттерін, қиялдарын, интеллектерін дамыту:
- өз елінің мәдениеті мен өзге елдің мәдениетіндегі ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтай алу және талдау жасауға дағдыландыру;
- тіл үйренушінің лингвоелтанымдық және лингвомәдени сөздіктерді, әртүрлі анықтамалық әдебиеттерді, бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану арқылы басқа ел мәдениетін өздігінен тануларын дағдыландыру; - тілді иемденуші халыққа, олардың әлеуметтік-мәдени құндылықтарына деген ізгілік, сыйластық қарым-қатынасты тәрбиелеу.

Біздің ойымызша, жоғарыда көрсетілген кәсіби білік пен дағдылар оқытушының лингвомәдени құзыреттілігінің дидактикалық негізі болып табылады. Сонымен, оқытушының лингвомәдени құзыреттілігіне енетін негізгі бөлшектер:

1) негізгі аялық білімнің болуы және сол аялық білімдерін мәдениаралық қатысым кезінде қолдана алу;

2) ұлттық-мәдени мағыналы лексиканы білу және оларды мәдениаралық қатысым кезінде ұтымды пайдалану;

3) тілдерді мәдениаралық қатысымға түсу мақсатында оқыту үшін белгілі бір педагогикалық білік пен дағдылардың болуы.

Нарықтық экономика еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандарды қажет ететіні белгілі. Бұл оқу орындарының барлық салаларына жаңа талап, жаңа міндет, жаңа мақсаттар жүктейді. Осыған орай білім беру жүйесінде оқытушыларға қойылатын басты талаптардың бірі – өмірден өз орнын таңдай алатын, өзара қарым-қатынаста өзін еркін ұстап, кез-келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым саласынан білімі мен білігін көрсете алатын, өз ойы мен пікірін айта білетін полимәдениетті жеке тұлға қалыптастырып, бәсекеге қабілетті маман тәрбиелеу. Көптілді білім беру – көпқырлы мәселе. Мемлекетімізде көптіл-

ді орта қалыптастыру мақсатында үш тілді оқытатын мамандырылған мектептер ашылып, бүгінгі таңда оның саны жыл асып көбеюде.

Мәдениет адамның жеке басына тән қасиеттен бастап бүкіл ұлттық менталитеті, ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық сана, дүниетаным салт-дәстүр мен рухани материалдық байлықтың бәрін қамтитын өте күрделі ұғым. Этнос болмысын танып білуге өзіндік үлес қосатын қоғамдық ғылым салалардың бірі – мәдениеттану.

Лингвистикалық мәдениеттану этнолингвистикамен тікелей байланысты, көп жағдайда олардың ғылыми принциптері ұқсас келеді. В.Н.Телия лингвистикалық мәдениеттануды тіл мен мәдениеттің өзара қатынасының синхронды түрін зерттейтін этнолингвистиканың бір бөлігі ретінде қарастырады[6.109]. В.В.Воробьевтың пікірінше лингвистикалық мәдениеттану – тіл мен мәдениеттің өзара байланысы мен өзара әсерін қазіргі заманғы қоғамда қалыптасқан норма мен жалпы адамзаттық құндылықтарға сүйене отырып, олардың қолданысы арқылы, жүйелі әдістер арқылы тілдік және мәдени мазмұны бүтін бір құрылымдық бірлік ретінде көрсететін синтез түріндегі кешенді ғылыми пән[7.355].

Жалпы алғанда лингвомәдениеттану ғылымының мақсаты – халық мәдениетінің тілге әсерін анықтау, олардың диалектикалық байланысы мен дамуын жүйелі түрде зерттеу. Міндеті – тіл мен мәдениеттің арақатынасын синхронды тұрғыда сипаттау.

Лингвомәдени құзыреттілік- студенттің тілдік және мәдени бірліктерді контексте орынды қолдануы, мәдени-тарихи және ерекше ұлттық ақпараттарды тілдік қарым-қатынаста пайдалануы, лингвоелтанушылық білімдер жүйесін меңгеруі, ұлт тарихы, дәстүрі, мәдениеті туралы білімін сөйлеуде ұтымды пайдалануы, сөйлеу мәдениетін игеруі.

Кәсіби мәдениаралық құзыреттілік басқа да білім мен білік терминдерінде де сипатталады. Егер білім туралы айтсак, кәсіби мәдениаралық құзыреттілік қалыптастыруды қамтамасыз ететін оқыту мазмұнының мәдениаралық аспектісі өзіне коммуникацияда қиындықтардың себебі бола алатын тарихи және мәдени белгіленген айырмашылықтардың, білімнің қажетті минимумын ғана емес, сонымен қатар шетелдік әріптестермен қатысым процессінде осы қиындықтарды алдын-ала білу және меңгеруге қажеті білімдерді тарту. Үздіксіз мәдениаралық өзін-өзі дамыту процессінің негізін тудыруға қабілетті осындай білім мәдениаралық құзыреттілікті қамтамасыз ете алу керек.

Қорыта келгенде,кәсіби-мәдени құзыреттілік пен мәдениет болашақ маманның кәсіби қасиеттері мен тұлғаның жалпы мәдениетінің құрамдас бөлігі болып табылады және кәсіби қызметтің ерекшелігіне бейімделудің кепілі. Бұл орайда жас маманның тіл мәдениеті мен мәдениетаралық қатысымға түсуі ерекше мәнге ие болады. Құзыреттілігі қалыптасқан маман – алған теориялық білімін логикалық бірізділік, жүйелілік қағидасы негізінде басқаларға жеткізе білетін маман.

1 Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей// Под. Ред.П.И. 1994г. 30 стр.

2 Кенжебеков Б.Т. Университет студенттерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориясы мен практикасы. Монография.Астана.2001ж. 54б.

3 Нурғалиева Г.К. Педагогиканың логикалық-құрылымдық курсы. Алматы. 1996ж. 86-87б.

4 Балақаев М. Қазіргі қазақ тілі. 1992ж. 57б.

5 Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе. – М.: Просвещение, 1985г. - 209 с.

6 Маслова В. Лингвокультуралогия. Москва. 2004г. 109 стр.

7 Л.С. Выготский Мышление и речь. Собр. Соч. В 6-ти томах. Москва – Педагогика , 1982 – Т.2. – стр 5-10, стр 355-361.

УДК 378.016:811.111

MA STUDENTS' SPECIAL COMPETENCES AS A KEY FACTOR OF MODERN EDUCATION

G.Bekkozhanova – *candidate of philological sciences, Abai Kazakh national pedagogical university*

The development of well-educated competent personality is one of the most important tasks of training future teachers at higher institution. It has been the subject of many research works. The main aim of the report is also to explore some aspects of the formation of foreign language teacher's special competence. The Common European Framework provides a common basis of the development of language syllabus, curriculum, textbooks, controlling and etc. across many countries.

One of the main tasks of modern education is forming master students' competences. Preparation of future teachers needs the formation of teachers' special competences, like: intercultural, communicative, cognitive, scientific and technical and other professional competences. In the research we analyze necessary competences for the preparation of future FL teachers.

Key words: competence, special competence, professional competence, MA students, structural components of educational competence, content of educational competence

After joining Bologna process, Kazakahstani higher institutions are trying to develop educational process, to prepare skilled and competent professionals. It started in May the 22nd 2007, an International Seminar on the introduction of the credit system of education was held at the presence of the Minister of Education and Science Mr. Z.K. Tuimebayev in Taraz (Kazakhstan). The Ministry of Education and Sciences of Kazakhstan in cooperation with the University of Taraz organized this large conference to commit all the universities in the country in introducing ECTS with the goal of joining the Bologna Process.

The project was devoted to introducing ECTS credits in the universities of Kazakhstan. This lay down the basis for future exchanges which involved researchers, academics and students. It has the prospective of expanding the project to other Central Asian countries like: Uzbekistan, Afganistan, Tagikistan, Turkmenistan.

Bologna process is also European joint system of higher education based on the principles of educational functions. Key positions within the Bologna process are:

- competitiveness of European education; convergence of national educational systems;
- process of restructuring higher educational process, providing for reform of national higher education systems,
- the introduction of multi-level higher education;
- adoption of a system of academic credits;
- control the quality of education;
- development of academic mobility and faculty exchange;
- oriention to the student-centered teaching.

For Kazakhstan, Bologna process - a means of protection and improvement of higher education and scientific research in the European region, means of increasing transparency and mobility. Bologna process recognizes the place of higher education in the public domain, focus on quality, increase would require an increase in public investment in the system, and its professionals.

One of the aims of Bologna process included the education of competent professionals. So, un our article we are concerned with special competences of a foreign language teacher. Much has been told about key competences of a teacher. Most of them related to the professional knowledge and skills of a person in a certain trade. For instance, according to Berkimbayev K.M. and Kerimbaeva B.T.: “Competence is translated from the Latin «competentia» means a subject a person is versed in, a special area of knowledge and experience. A person who is competent in a certain area possesses a certain standard of knowledge and skills which makes it possible for him to judge soundly about this very area and act efficiently in it” [1].

For instance linguistic competences have been discussed for a long time and are used by specialists in the area of methods of teaching foreign languages where the communicative competence is also analyzed. Recently the concept of «competence» has started to be studied at the level of general didactics, general pedagogic and methodology. It can be explained by its system-practical functions and its integration role in general education.

Competence is a totality of interrelated qualities of a person (knowledge, skills, experience, command of methods of working), assigned with respect to a certain sphere of objects and processes and necessary for efficient and productive activity in respect to them [2].

In our research we want to give detailed classification of special competences of a foreign language teacher. Special competences are characteristics of a professional teacher of foreign language. As a teacher of FL has to acquire not only a foreign language, but also speak and teach foreign language properly, he should have communication skills. Linguists and language teachers remember the discussions from 1960s on the concept of "communicative competence". Actually communicative competence is one of the key competences of foreign language teacher, as he profession deals with steady communication with students. The idea of «communicative competence» is not a new one in methodology of teaching foreign languages.

The main and important type of key competences of a future FL teacher is regarded as linguistic competence, because the main function of an FL teacher is to teach foreign language and its linguistic peculiarities.

Linguistic competences is defined as knowledge of, and ability to use, the formal resources from which well-formed, meaningful messages may be assembled and formulated. Here we distinguish:

1. lexical competence;
2. grammatical competence;
3. semantic competence;
4. phonological competence;
5. orthographic competence;
6. orthoepic competence.

Each of the above listed linguistic competences has its own distinctions and definitions according to its acquisition and functions.

For example, the definition given by Canale and Swain (1980) has long been viewed as the standard one in applied linguistics. They prescribe this term into four components:

(1) *Grammatical competence:* this includes the knowledge of the lexicon, syntax and semantics, or words and rules in general.In teaching grammatical competence is not only the ability to recognize and produce the distinctive grammatical structures of a language and to use them effectively in communication, but also teachers' role in explanation and developing grammatical accuracy of his learners' grammatical competences. Here. The teacher has to acquire all the grammatical structures and sends them to his learners effectively and develops the learners' grammatical competences through practice.

(2) *Sociolinguistic competence*: it refers to the appropriateness of communication depending on the context including the participants and the rules of interaction. In teaching foreign language teaching materials should be connected with social life, in real communication. Through teaching authentic materials, like: words, phrases, lexical sets in different texts, stories, audio, video materials and etc. a teacher develops leaners' awareness in social life.

(3) *Discourse competence*: this is concerned with the cohesion and coherence of utterances in a discourse or cohesion and coherence in general.

(4) *Strategic competence*, it means appropriate use of communication strategies especially when communication fails [3]. All these above said competences are closely connected with each other. In teaching a foreign language a teacher needs to develop his skills while learning foreign language and teaching it. The first two competences perceived by learning FL and develop his practical skills in teaching. The second two types of competences are more complicated and depend on his cognitive awareness of a situation. They are more related to educational process.

Linguistic competence is possession of a system of information and knowledge about the foreign language pertaining to its levels (phonetics, grammar etc.) as well as an ability to use this knowledge in practice. The linguistics aspects of communicative competence are those that have to do with achieving an internalized functional knowledge of the elements and structures of the language [6, 48].

One of the teachers' key special competences is *phonological competence* is the ability to recognize and produce the distinctive meaningful sounds of a language and linguistic means, including: consonants, vowels, tone patterns, intonation patterns, rhythm patterns, stress patterns any other suprasegmental features that carry meaning (A suprasegmental is a vocal effect that extends over more than one sound segment in an utterance, such as pitch, stress, or juncture pattern). Related to phonological competence is orthographic competence, or the ability to decipher and write the writing system of a language [4].

Generally educational competence is an ability to make use of rational ways of intellectual work and to make independent progress in the chosen area of study [5].

Subject competence is a totality of knowledge, experience, skills which are formed during the process of studying a subject. Subject competence, acquired during the process of studying a language as an educational subject and characterizing a certain level of language, includes the following types of competence – linguistic, speech, communicative competence, etc [6, 218].

Professional competence is an ability of a teacher for successful professional activity. It includes knowledge of didactics, psychology, linguistics, psycholinguistics, theory and methods of teaching foreign languages and other sciences which are important for a successful and effective activity of a teacher, possession of professional skills (constructive, organizational, communicative) and skills in organizing students' activity and in the management of this activity.

Professional competence is one of the main goals of training in any Teacher training University [7, 238].

And this competence includes:

- linguistic competence,
- speech and communicative competence,
- methodological competence is an ability to use the foreign language with a view to achieving professional purposes as well as an ability to teach the language.

Lexical competence is the ability to recognize and use words in a language in the way that speakers of the language use them. Lexical competence includes understanding the different relationships among families of words and the common collocations of words [8, 252].

Speech competence (is a part of communicative competence) is a command of the methods of forming and formulating thoughts using the foreign language, and an ability to use these methods in the process of speech perception and speech production [8, 254].

Discourse competence is used to refer to two related, but distinct abilities. Textual discourse competence refers

to the ability to understand and construct monologues or written texts of different genres, such as narratives, procedural texts, expository texts, persuasive (hortatory) texts, descriptions and others. These discourse genres have different characteristics, but in each genre there are some elements that help make the text coherent and other elements which are used to make important points distinctive or prominent [9].

Learning a language involves learning how to relate these different types of discourse in such a way that hearers or readers can understand what is going on and see what is important. Likewise it involves being able to relate information in a way that is coherent to the readers and hearers.

Functional competence refers to the ability to accomplish communication purposes in a language. There are a number of different kinds of purposes for which people commonly use language [9, 105].

The pragmatic aspects of communicative competence are those that have to do with how language is used in communication situations to achieve the speaker's purposes [10,145].

Cultural competence is a totality of knowledge about the country of the foreign language. Such knowledge provides the learner with a certain level of skills and experience in using national-cultural component of the language, speech etiquette and non-verbal means of communication. Cultural competence is the ability to understand behavior from the standpoint of the members of a culture and and to behave in a way that would be understood by the members of the culture in the intended way. Cultural competence therefore involves understanding all aspects of a culture, but particularly the social structure, the values and beliefs of the people, and the way things are assumed to be done [10, 148].

Linguo-Cultural Competence is knowledge of national customs, traditions, features of the country of in question; an ability to extract culturally relevant information from units of the language and an ability to use this information to achieve effective communication [10, 149].

Strategic Competence (compensatory competence) is an ability to fill gaps in the knowledge of the language, speech and social experience during the process of communication in foreign language [10, 64].

Social Competence is an ability to have communicated successfully with other people. A wish for entering communication is explained by the presence of need, motives, a definite attitude toward the future partners of communication and personal experience. An ability to enter communication requires an ability to behave adequately in a social situation and to manage it [11, 73].

Socio Cultural Competence means familiarity of students with national cultural specific features of linguistic behavior and an ability to use those components of socio - cultural context. That are relevant for production and perception of speech from native speakers' point of view: customs, rules, norms, social conventions, rituals, social stereotypes, knowledge of regional geography etc [12].

Sociolinguistic competence is the ability to interpret the social meaning of the choice of linguistic varieties and to use language with the appropriate social meaning for the communication situation [13].

Interactional competence involves knowing and using the mostly-unwritten rules for interaction in various communication situations within a given speech community and culture. It includes, among other things, knowing how to initiate and manage conversations and negotiate meaning with other people. It also includes knowing what sorts of body language, eye contact, and proximity to other people are appropriate, and acting accordingly [14].

In conclusion, the problem of future professionals' competences is very complicated and has multi-lateral aspect. It is considered under the subjects as: philosophy, pedagogics, psychology, social sciences and many other social arts sciences. Every subject has its own approaches to the study of competence. In our turn, we consider the term 'competence' as the formation of future foreign language teachers' professional skills. For this matter, it is necessary to get into theoretical bases of future teachers' general knowledge and general special competences. In conclusion, investigation of future teachers' competence is very urgent nowadays at our universities. Training the future teachers' competence needs complex programs which takes into account all the aspects of the future professional. In our article, we paid attention and classified all the necessary special competences of future foreign language teachers. Each type of special competences need to be analyzed thoroughly, it will be the next topics of our further analysis.

1 Berkimbayev K.M., Kerimbaeva B.T. Key competences of a teacher of English language/ http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2011/Pedagogica/2_81189.doc.htm

2 Hymes D. On communicative competence. In: J.B.Pride and J.Holmes.Sociolinguistics-Middlesex:Penguin Books LTD, 1972.-67

3 Canale, M. and Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics 1, 1-47.

4 M.Canale, M.Swain.From communicative competence to communicative language pedagogy. Language and Communication. London: Longman, 1983. - 122 p.

5 Brown G., Malmkjaer K., Williams J.Performance and competence in Second Language Acquisition.- Cambridge University Press, 1996. – 25-34 p

6 Brumfit S. Communicative Methodology in Language Teaching – Cambridge, Cambridge University Press, 1984 – 88 p.

Түйін

Бұл мақалада ҚР білім беру үрдісіндегі құзыреттілік бағыт қарастырылған. Болашақ шетел тілі оқытушыларының кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру жоғары оқу орындарындағы оқыту үрдісінде қалыптасады. Еңбектің әртүрлі бағыттары (кәсіби және басқа бағыттар, күнделікті қарым-қатынас, жеке-тұлғалық даму) ең бірінші, мекеменің атқаратын қызметін ұйымдастыру мен міндеттердің нәтижесінің қажетті дәрежеде табысты болумен байланыста қарастырылады.

Резюме

В данной статье рассматривается компетентностный подход в образовательном процессе РК. Формирование профессиональной компетенции преподавателя приобретается во время обучения будущих преподавателей в высшем учебном заведении или магистратуре соответствующей направленности. Различные стороны труда (профессиональная и иная деятельность, повседневные отношения, личностное развитие) связаны, прежде всего, с формированием целей функционирования организации и осуществлением вытекающих из них обязанностей для наиболее эффективного достижения результатов.

УДК 378.046

THE ROLE OF SOCIAL CONTEXT IN LANGUAGE TEACHER EDUCATION

A.S. Kurakbayeva – *English language teacher of Pavlodar State University named after S.Toraigyrov*

In the consequences of the modern paradigm shift in education, professional teacher development has grabbed much attention and stirred debates over the last decade in Kazakhstan. In 2004 the Ministry of Education and Science (MoES) has developed the State Programme for Education Development 2005-2010 which regards both initial teacher education (ITE) and continuing professional development (CPD) crucial in achieving a quality teacher-and-learning process nationwide [1, p. 1]. We see that gradually the teacher education system as a whole is realising that presenting student teachers with abstract notions of teachers' academic knowledge through a formal approach, accompanied with short blocks of teaching practice is not enough for effective novice development. Therefore, there has been a great deal of research on developing effective ways of personalising teacher knowledge questioning the efficacy of translation of theory into practice rather than continual interaction between them. This paper argues that an alternative approach to foreign language teacher learning as person-centred rather than as knowledge-centred is possible in the local teacher training practices of Kazakhstani higher education institutions (HEIs).

Teacher education has witnessed many great developments in teacher training practices worldwide over the course of the last 25 years. In the eighties Hopkins introduced the idea of teacher-as-researcher [2], adapting ideas of K. Lewin and his dynamic theory of personality, Kemmis and McTaggart [3] developed a concept of action research for professional teacher development [4]. Following in the footsteps of D. Schon [5], Zeichner and Liston [6] introduced reflective practice as teacher self-development. The latter has been recently given much food for thought and discussion. Indeed, in recent years, books and periodicals on reflective practice have burgeoned, and an impressive number of studies have been conducted on the ways teachers learn to reflect on how they work and why. Among international up-to-date literature on reflective teacher development we find works of American author Brookfield [7], British researcher Moon [8], Russian scholar Novikov [9] and Kazakhstani scholar Taubayeva [10] very useful in understanding our teacher training practices. These authors are adamant that creating a culture of reflection will help teachers gain new perspectives on their practices and question assumptions that they did not even realise.

Concerning language teacher education, the concept of reflective practice has yielded much research in teacher training practices on the international level. In Britain Wallace (11, p. 15) suggests ideas on developing a reflective model of teacher training as opposed to applied science model. In the USA, Freeman (12, p. 1) points out that strengthening international language teacher comminutes of IATEFL and TESOL will facilitate our understanding of teacher development, teacher cognition and mental processes of teaching within which reflection plays a great role. In Russia, Lekhtsier (13, p. 2) points out that much has been said about reflection but yet there has been little research done on designing an integrative reflective approach to teacher development. In Kazakhstan, Kurakbayev (14, p. 63) sees developing a reflective methodology to teacher training as the key idea of the modern language teacher education of Kazakhstan.

Discussing the social context of teacher learning in Kazakhstan, we find the following diagram relevant [15, 257]. If we apply this framework to our current professional context, we see that the teacher educator's deliberate intervention (marked by the heavy arrow in the diagram) is traditionally based on passing traditional 'expert objective knowledge' to our trainees through transmission in which he plays a role of *teacher-as-knower* rather than *teacher-as-facilitator*. When covering the curriculum content, trainees mostly see their learning goal as error-free recitation of the studied materials. This is beginning to be all fuelled by up by getting more marks (credits) with introduction of the Credit-based system of higher education.

Figure 1. Relationships in formal classroom instruction [15, p. 257]

We realise that the unchallenged complex of teacher-as-knower and a didactic approach of transmission is closely connected to what Schon [16] refers as 'technical rationalism'. He goes on to elaborate this, "rigorous professional practitioners solve well-informed instrumental problems by applying theory and technique derived from systematic, preferably scientific knowledge" [16, p. 4]. There appears to be a strong traditional belief that the more trainee teachers studies theoretical courses, the easier they find answers to the professional problems they will come across.

Following such an approach helps initial trainees see that teaching is not 'unscientific' or 'mystical' (Brookfield 1995: 6). Proponents of this model would argue that teaching has a scientific footing that we can resort to in order to solve practical problems. In terms of learning to teach, this could be useful. As Olson and Osborne contend, "the lack of personal experience of being a teacher limits prior knowledge of teaching to information acquisition" (1991: 340). For instance, during a methodology module, trainees develop a professional language backed up by set reading lists and academic writing. In learning to teach, developing a professional language of methodological concepts and terms is necessary (Turbill 2002: 106). Trainees would ask for such input and the teacher educator would present received knowledge with "(…) a feeling of professional pride in his ability to give usable advice" (Schon 1987:6).

On the other hand, this top-down approach of transmission does not prepare trainees to meet all the problems in the real world. One could argue that it is impossible to analyse each unique situation that the trainee would come across in her future classroom. In fact, we can provide her only with general propositional knowledge within the course. Certainly, the trainee can refer to the received knowledge in some cases, as "there are familiar situations where the practitioner can solve the problem by routine application of facts, rules and procedures" (Schon 1987: 34-35). But each of us has her own teaching experiences and "there are also unfamiliar situations where the problem is not initially clear" (ibid.: 35). As "in real-world practice, problems do not present themselves to the practitioner as givens" (Schon 1983: 40). In the real world, teaching is full of surprises and unexpected things happen more than often. So appropriating abstract knowledge derived from the course to solve future practical problems is not sufficient.

As implied, the 'technicist' model of teacher training firstly focuses on a large structure of theoretical courses with a subsequent consideration of teaching practice. Such relationships between theoretical and practical components of the course suggest, "a view of professional knowledge as a hierarchy in which 'general principles' occupy the highest level and 'concrete problem solving' the lowest" (Schon 1983: 24).

Key words: Knowledge, efficacy, approach, teacher-as-knower, teacher-as-facilitator, teacher education, higher education, framework, methodology module

1 Boud, D., R, Keogh and D. Walker (1985a) Promoting reflection in learning: a model. In D. Boud, R. Keogh and D.Walker (1985) (eds) Reflection: Turning Experience into Learning. London: Kogan-Page.

2 Brookfield, S. (1995) Becoming a Critically Reflective Teacher. San Francisco, CA.: Jossey-Bass.

3 Cruickshank, D.R., and J.H. Applegate (1981) Reflective teaching as a strategy for teacher

4 growth. Educational Leadership, 38/553-4.

5 Fullan, M. (1991) The New Meaning of Educational Change. London: Cassell.

6 Hopkins, D. (1985) A Teacher's Guide to Classroom Research. Harlow, England: Longman.

7 Kemmis, S., and R. McTaggart (1982) The Action Research Planner. Victoria. Australia: Deakin University Press.

8 Kolb, D. (1984) Experiential Learning as the Science of Learning and Development. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. (3rd edition).

9 Lekhtsier, V.Y. (2002) Собственный путь в движущихся песках (Рефлексивная модель обучения как подход к профессиональному развитию преподавателя английского языка) // Языкознание №3, Самара, Самарская гуманитарная академия.

10 Malderez A. and C. Bodoczky (1999) Mentor Courses: A Resource Book for Trainer Trainers Cambridge: CUP.

11 Moon, J. (1999) Reflection in Learning and Professional Development. London: Kogan Page.

12 Robbins, L. (2005) Skills for teacher education: professional support skills. College of St Mark and St John/University of Exeter. Plymouth: Unpub.

13 Taubayeva, Sh. (2007) Введение в методологию и методику педагогического исследования. Учебное пособие. – Туркистан: Туран, - 2007. – С. 190.

14 Wright, T. (2005) Classroom Management in Language Education. Basingstoke: Macmillan.

15 Wallace, M. (1991) Training Foreign Language Teachers. Cambridge: Cambridge University Press.

16 Williams, M. (1989) A developmental view of classroom observations. ELT Journal 43/2.

17 Zeichner, K. and D. Liston. (1985) Teaching student teachers to reflect. Harvard Educational Review, 23-48.

Түйін

Қазіргі таңда білім беру саласынан көп үміттер күтілуде. Әсіресе, білім беру қорынан көптеген зиялылар қоғамы дағдарыс жағдайдан шығу жолдарын іздестіруде. Ешқандай саяси немесе экономикалық жаһандану олардың, яғни білімдерін істе қолдана алатын білімді тұлғалардың көмегісіз жүзеге аспайды. Бүкіл адамзат тарихы жолында кез-келген қоғам өзінің дамуы жолында кездескен мәселелерді шешу үшін соған сай білімдерін қалыптастырып, оны ары қарай жетілдіру мақсатында, жүйелі түрде келесі ұрпаққа жеткізуге ұмтылды. Осыған байланысты, білім беру мәселелерінің зерттеу өзектілігі кез-келген білім берудің қоғамдық жүйесін құрайды.

Білім алушылар саны өскен сайын, әсіресе әлем бойынша Зияландыру идеясының кең орын алуына байланысты, әр адамның осы мәселені қозғауына мүмкіндігі бар. Қазіргі заманға сай бүкіл әлемдік ақпараттық жүйе осы салада қарастырылып жатқан мәселелермен танысуға мүмкіндік бере тұра, жаңалықтарға да орын қалдырады. Өйткені, кез-келген ғылыми дәлелденген концепция мен ғылыми жобаның «білімнің жахандануы» негізі - білім берудің мәні туралы философиялық сұрақ болып қалады.

Резюме

В современном мире на образование возлагаются большие надежды. Именно в ресурсах образования, точнее, в их улучшении и расширении, большинство интеллектуального сообщества ищет выход из ситуации кризиса. Ведь понятно, что никакая политическая инициатива или экономическая инновация не могут успешно осуществиться без участия в их реализации, прямого и опосредованного, образованных индивидов, т.е. людей, обладающих необходимыми знаниями и умеющих эти знания применять. Однако мы можем обратить внимание на тот факт, что на протяжении всей истории человечества любое общество для решения насущных проблем своего развития стремилось выработать соответствующие знания и организовать устойчивую систему передачи этих знаний новым поколениям с целью их дальнейшего пополнения и совершенствования.

Поэтому актуальность исследования проблем образования является необходимой составляющей любой социальной системы образования. С ростом числа людей, получивших образование, особенно после распространения по всему миру идей Просвещения, практически каждый человек считает возможным и необходимым рассуждать на эту тему, поскольку процессы, происходящие в системе образования, затрагивают его личные интересы. Современное глобальное информационное пространство предоставляет возможность познакомиться со всем многообразием спектра этих рассуждений, но при этом всегда оставляет место для новых оттенков, поскольку основой как любых научно обоснованных концепций, так и квазинаучных проектов «преобразования образования» остается философский вопрос о смысле образования.

УДК ^Y811.111 (072)

ТІЛДІ КРЕАТИВТІ ТАПСЫРМАЛАР АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ МӘСЕЛЕСІ

Р.Смағұлова – *ф.ғ.к., доцент, КИМЭП Университеті*

Креативті ойлау дегеніміз – талдау, салыстыру және толықтыру, топтастыру, жоспарлау, дерексіздендіру және ойлаудың сапалары сыншылдық пен тереңдікті, ептілік пен кеңдікті, шапшаңдық пен вариативтілікті, сондай-ақ қиялды дамыту және әртүрлі мазмұндағы білімді игеру.

Адамның креативтілік әлеуетін дамыту мүмкін емес, тек оған толық еркіндік беру ғана мүмкін деген кең таралған пікірлер де бар.

Негізі «креатив» сөзін осы ұғымда ең алғаш рет пайдаланған 1950 жылдары «Америка Психологиялық Ассоциациясының» президенті болған Дж.Гилфорд болатын [1] Оның ойынша «креатив» - айрықша жаңа, бұрын қолданылмаған, кез келген адамның ойына келе бермейтін қызықты әрі тартымды әдіс немесе амал.

Психологтар креативті ойлаудың дамуын ынталандыратын және мүмкіндік беретін бірқатар шарттарды көрсетті:

− қатты қойылған және қатаң бақыланатындардан басқаша аяқталмаған немесе ашық жағдай;

− жалғасатын іс-әрекет үшін тәсіл және стратегия, жабдықтар және құралдар жасау, тудыру;

− жауапкершілік пен тәуелсіздікті ынталандыру;

− өзбетінділік нұсқаулықтарға, бақылауға, сезімге, толықтыруға акцент қою.

Адам ақылының жетіктігін, қабілетінің (интеллект) жоғарылығын анықтайтын тестердің (IQ) бар екені бәрімізге белгілі. Алайда кейінгі кезде бұл дәстүрлі тестер адамның ақылы қаншалықты жетік, қабілеті қаншалықты жоғары екендігін анық әрі толық көрсете алмайды деген пікірлер орын алып отыр. Осындай пікірді ғылыми тұрғыдан дәлелдеп, теория түзіп жүрген ғалымдардың бірі - америкалық психолог Ховард Гарднер. Ғалымның пайымдауынша, бүгігі таңда вербалды және логикалық қабілетке ғана көңіл бөлініп, адам баласының басқа интеллект түрлері көп жағдайда қалыс калып жатады.

Интеллект түрлерін зерттей отырып, Х.Гарднер әр адам баласының шығармашылық дамуының мүмкіншіліктері әр түрлі деген тұжырым жасайды. [2]

Тіл үйренушінің креативті ойлауын ынталандырудың бірден-бір механизмі интелектуалдық тапсырмалар болып табылады. Олар танымдық ресурстарды ашады және қозғау салады, ақыл-ой іс-әрекетінің зерттеушілік стилін қалыптастырады. Адам үшін маңызды мәселені шешуде күрделі жағдай базасында туындай отыра, интелектуалдық міндеттер өзінше креативті ойлауды үлгілейді, оның қалыптасуы мен дамуының құралы ретінде қызмет етеді. Бұл қарым-қатынаста ерекше бастапқы құрамы олардың талаптарына сай өзгеретін, сондай-ақ берілген мәліметтің құпия құрамы бар міндеттер болашағы бар болып саналады, олардың нақты аяқталатын жауабы болмайды, сондықтан тіл үйренуші өзінің бейімділігі мен қабілеті арқасында қойылған сұрақты зерттеуге шектеусіз енеді.

Тапсырманың негізгі құрылымдық компоненттерін шығармашылық қайта құрылымдау, оларды байланыстың жаңа жүйесіне қосу өзбетінше ойлауды қалыптастыруға белсенді көмектеседі, ақылдың шынайылығы мен тапқырлығын дамытады.

Интеллектуалдық тапсырмалар әртүрлігімен сипатталады және мәселенің туу шарттары және оқушылардың өзіндік жұмыс сипаты бойынша ажыратылады:

1) әрекет пен амалды бағалай таңдау;

2) шынайы немесе мүмкін қарама-қайшылықтан тұратын дәлелдердің бар болуы;

3) бір ғана құбылысты әртүрлі бағалау;

4) қандай да бір құбылысты бағалауды негіздеу немесе теріске шығару;

5) құбылыс туралы қарама-қарсы бағалау қорытындысын жасау мүмкіндігі;

6) «пәнаралық деңгейде» туындайтын мәселелер.

Креативті ойлауды дамытудың шешуші бір алғышарты дара-типологиялық айырмашылықты ескеруде ғана мүмкін болатын, оқу тапсырмаларын тіл үйренушілердің тұлғасына барынша бағыттау болып табылады.

Оқушылардың ғылыми-зерттеушілік жұмысы ұжымдық, топтық сипат алса тиімдірек болады. Жеке түрде тез күрделенетін тапсырмаларды шешу қиындай түседі, ізденушілік нәтижесі тез төмендейді. Жеке ғылыми жұмыс жаңа бағыт алады, оларды өзара бағыныштылыққа және біріккен жауапкершілік жүйесіне тартады. Топтық жұмыс жағдайында оқытушы оқушылардың креативті нышандарын анықтауға, ғылыми ұжымды қалыптастыруға үлкен мүмкіндік алады.

Тіл үйренушілердің креативті даралығын ашу тұлға қасиеті ретінде онда өзіндік білім алуға қажеттілікті қалыптастыруға әкелуі тиіс. Педагогикалық үрдістің заңдылықты нәтижесі - өзіндік білім алуға дайындық - өзіне ғылыми білімге берік қызығушылықты ғана емес, оны игерудің сенімді амалдарын да қосады.

Сонымен креативті ойлай білу қабілетін қалай дамытамыз? Жоғарыда келтірілгендей ғалымдар креативті ойлаудың біраз жолдарын зерттеп, оларды өмірде қалай қолдану жөнінде бірталай ақылкеңестер ұсынады. Жалпы айтылған пікірлерді біріздендірсек, адам күнделікті қалыпты стереотипті ойлау шекарасын мүмкіндігінше кеңейтіп, батыл ойлауы тиіс. Сол ұсыныстардың ең негізгілерін нақты атап өтуді жөн көрдік.

- Заттарды бір-біріне қосыңыз, әрине, бұрын бұл ешкімнің ойына келмеген.
- Ассоциациялардың тізімін жасап, оларды бір-бірімен біріктіріңіз.
- Сізге дейін ешкім жасамағанды жасаңыз.
- Күнделікті, қалыпты нәрселерге жаңа көзқараспен қарау машығын дамытыңыз.
- Ұғым немесе белгілерді (символ) кере қарыс немесе керісінше қойып көріңіз.
- Елдің бәріне таныс дүниені басқаша, яғни ерекше қолдана білу қасиетіңізді дамытыңыз.
- Өз интуицияңызға сенуді әдетке айналдырыңыз. [3]

Жоғарыда аталып өткен ұсыныстарды ескеру, сабақ беру барысында креативті технологияны өз орнымен әрі тиімді қолдана алудың алғы шарттары бола алады.

Оқытудың әдістемелік жүйесінің негізін «Қалай оқыту керек?» деген сұраққа жауап беретін оқыту әдістері құрайды.Оқушылардың креативті ойлауын дамытудағы оқытудың әдістері - бұл оқытушылар мен оқушылардың ардың бірізді, бір-бірімен байланысқан әрекеттер, бұған біртекті тәсілдер және құралдар, оқытылатын материалдарды ашып көрсететін амалдар жиынтығы, сонымен қатар жоғары ізгілік – психологиялық және адами қасиеттерді қалыптастыру кіреді.

Оқыту әдісі мақсатын, мазмұнын меңгеру тәсілін, оқыту субъектілерінің әрекеттестік тәртібін айқындауға бағытталған нышандармен сипатталады. Бүгінгі күні оқушылардың креативті ойлауын дамытудағы оқыту әдістерін анықтау және топтастыру мәселесі оның басымдығын анықтаудың түрлі амалдары болуына байланысты.

Шетел (АҚШ, Германия, Франция) әдістемесінде тіл оқытуда креативті ойлауды дамытудың келесі әдістері кеңінен тараған [4,5]:

- креативті жазылым;
- креативті оқылым;
- креативті тыңдалым;
- креативті сөйлесім;

Креативті ойлауды дамытудағы оқыту әдістері белгілі дидактикалық жүйе түрінде көрінеді, бұған сәйкес оқу мақсаты – жүйе құрушы фактор. Құрамдас бөліктер ретінде сол әдістердің өздері, ал кері байланыс механизмі – білімді меңгеруді бақылау тәсілдері, дағдылардың қалыптасу, кәсіби маңызды қасиеттер болып табылады.

а) Креативті жазылым

Кез келген тілде тілдік қатынас жасау деңгейін жетілдіруде, әсіресе жазылым әрекетін дамытуда арнайы қарастыруды қажет ететін мәселелер бар. Жазылым сөйлеу әрекеті өнімді түрі болып есептеледі. Ал креативті жазылым бұл аудиторияның ерекше бір көңіл-күйде, шығармашылық еркіндікте болғанында ғана іске асуы мүмкін. Тіл үйренушілерде тілдік формамен әртүрлі эксперименттер жасауға, тілден өзіне жаңа бір құбылыс табуға, тіл дыбыстарының әдемі әрі әуезді дыбысталуынан ләззат алуға тб осының бәріне толық еркіндік болуы қажет. Креативті жазылымның негізгі мақсаты жазылым әрекеті кезінде оқушының осы жазылым әрекетінен қуаныш пен көтеріңкі көңіл – күйде болуы болып табылады.

Өнімді креативті жазылым тіл үйретудің алғашқы деңгейінде-ақ қолданыла бергені дұрыс. Алғашқы кезеңде визуалды тіректің болғаны абзал, мысалы: суреттер, фотолар,тұрмыс заттары, аудио тіректер: аудиомәтіндер, әндер, аспапты музыкалық шығармалар, жазбаша тіректер: өлеңдер, әңгімелер, цитаталар, мақал-мәтелдер тб.

Жаттығулар жүйесі:

- Құрманғазының «Сары-Арқа» күйін тыңдай отырып, көз алдыңызға не келеді, соның бәрін жаза беріңіз.
- Е. Хасанғалиевтің «Атамекен» әнінің музыкасына туған еліңізді суреттейтін мәтін жазыңыз.
- Суретке қарап 11 буынды өлең шығарыңыз.
- Топтарға бөлініп, шытырман оқиғаға толы қызықты әңгімелер жазыңыз.

• Керемет бір қызықты жерінде үзілген әңгімені аяқтап, түпнұсқамен салыстыруыңыз.

• Бір рөлге кіріп, рөл иесін сипаттаңыз.

• Ойдан шығарылған кейіпкерлерге хат жазыңыз тб.

Бұл тапсырма түрлерін ары қарай жалғастыра беруге болар еді, бірақ бір курстық жұмыс көлеміне сыйдыру мүмкін болмағандықтан тек атап қана өтуді жөн көрдік. Аталған жаттығулардың ерекшелігі, олардың бәрі тек жазбаша түрде орындалады.

Креативті жазылым әрекетін орындатқанда маңызды үш шартты ұмытпаған абзал: оқытудың мақсаты, оқытудың әдісі мен тәсілі және білімді тексеру.

ә) Креативті оқылым

Оқуды игертудің алғашқы кезеңдерінде тіл үйренушілердің меңгерген шектеулі сөздік қорларын қолдану арқылы еліміздегі түрлі саяси, әлеуметтік, мәдени, экономикалық проблемалар туралы мағлұматтар беруге болады. Ол үшін дидактиканың «жеңілден ауырға қарай» ұстанымын бағытқа ала отырып, тіл үйренушілерге шағын мәтіндер беріліп,ол мәтіндер күн сайын күрделеніп отыруы тиіс. Лингвистикалық қиындықтардың ішінде лексика оқылы үдерісіне әсер етеді. Тіл үйренуші тілдік қатынас кезінде сөздік қорындағы санаулы сөздерді қолданатыны белгілі. Кейбір сөздердің ауыспалы мағынада кездесуі, тұрақты сөз тіркестерін, антоним, омоним, синоним сөздердің қолданылуы лексикалық қиындықтарды тудырады.

Оқылым үдерісін бастапқы кезеңінің негізгі міндеті – дауыстап және іштей оқу механизмдерін қалыптастыру. Тіл үйренушілер (егер орыс бөлімінің студенттері болса, I семестрде; шетелдіктер болса, алғашқы екі айда) күнделікті тұрмыста қолдаылатын белсенді сөздерді тез қабылдап, дұрыс айта білуге міндетті. Сонымен қоса сөйлемдердің синтагмалық мүшеленуін, берілген сөздермен тіркестер құрастыруды меңгеру, сөйлемдердің арасында мағыналық байланыс орнату, лексика-грамматикалық материалдар негізінде игерілген мәтіндерді түсіну алға қойылады.

Оқылымды игертудің ортаңғы кезеңінде тіл үйренушілер танымдық мазмұндағы құрылымы, мазмұны жағынан күрделі мәтіндерді дауыстап не іштей оқиды. Берілетін мәтіндер студенттер меңгерген тілдік материалдар негізіне құрылады. Мәтінде жаңа сөздер кездессе, сол сөздерді сөзжасамдық элементтерге қарап, контекст бойынша болжауы қажет. Кейбір сөздердің мағынасын түсінуде мағыналық-құрылымдық және морфологиялық талдауды қолдануға болады. Мәтін бір рет оқылуы тиіс. Егер мәтінді қайталап оқуы керек болса, оқытушы жаңа тапсырмалар беру арқылы дамытады. Мысалы, мәтінді жылдамоқып шығу немесе мәтіннен нақты ақпаратты табу сияқты тапсрымалар арқылы қайталатып оқытуға болады.

Оқылымды игертудің ортаңғы кезеңдерінің негізгі міндеті мынадай: іштей оқуды жетілдіру, соның ішінде оқығанын қабылдауы мен түсінуін ұлғайту; оқылым түрлерін игеру, сөздіктермен жұмыс жасауды дамыту, мәтіндерді өз бетімен оқуды меңгерту.

Оқылымды меңгертудің жоғары кезеңдері қалыптасқан оқу дағдыларын игерумен тығыз байланысты. Бұл кезеңде тіл үйренушілер мәтінді толы меңгереді. Олар мәтінде кездесетін тілдік және мағыналық қиындықтарды жеңе алатындай дәрежеге жетеді. Оқылымның алдына қойған мақсатына байланысты және мәтін мазмұнының күрделілігіне сай мәтіндегі негізгі ақпараттарды сөздіктің көмегімен және сөздіктің көмегінсіз 60% жаңа сөздерді игерту алға қойылады. Бұл кезеңде оқылымынң барлық түрлері, соның ішінде зерделі оқуды игерту басты бағытқа алынады.

Жоғарыда сөз болған оқылымның дәстүрлі әдісіне біз жұмысымызда тіл үйренушілерді мәтінді креативті оқылым әрекетімен толықтырмақпыз. Мәтінді оқып әрі түсінудің өз тәжірибемізде қолданып жүрген біраз креативті жолдары мен тәсілдері жөнінде ой бөліспекпіз.

• Мәтінді оқу – мәтінді аудару емес.

• Мәтін мазмұнын түсіну үшін мәтіндегі барлық сөзді түсіну шарт емес.

• Мәтінді түсіну барысында адамда болатын білім қоры (фоновое знание) өте маңызды орын алады. Мәтінді оқып бастамай-ақ, мәтіннің мазмұны туралы өзіңіз ойлағаннан да көбірек білуіңіз әбден мүмкін.

• Енді мәтіннің негізгі құрылымдық тұлғасына,сипатына көңіл бөліңіз. Жарнама мәтіні, газет мақаласы, күнделік мәтіні,ертегі әлде өлең жолдары ма?

• Мәтіннің қосымша элементтері болуы мүмкін (сурет, диаграмма, схема, кесте тб.). Бұлар да мәтінді түсінуге біраз септігін тигізеді.

• Сөзді тіпті білмесеңіз контекске жүгініңіз,түсініксіз сөздердің мағынасын ашуға контексте тұрған өзіңізге таныс сөздер көмектеседі.

• Тірек (кілт) сөздер мәтіннің басты ақпаратын білдіреді.

• Ал бұл басты ақпарат мәтіннің ішкі құрылымымен тығыз байланысты. Ішкі құрылымды талдап немесе графикалық жолмен көрсетуге болады (диаграмма, кластер тб.).

• Осы іс-әрекеттерді орындағаннан кейін сөздерге байланысты тағы қиындықтар туындаса ғана сөздік қолдануға болады.

б) Креативті тыңдалым

Тыңдалым бойынша жүргізілетін жұмыстардың алдын ала мәтіндерді тыңдатудан бастаған жөн. Тапсырма түрі де қарапайым: Тыңдаңыз, түсінуге тырысыңыз. Тыңдалымға үйретудің нәтижелі болуы мәтіннің дұрыс тыңдалуына да байланысты. Оның көлемі үйренушінің қабылдауына әсер етеді. 2-3 минуттық материалды I деңгейде үйренуші есінде толық сақтай алмауы мүмкін. Тыңдалым дағдысын қалыптастыру тілдің табиғи қолданысына, табиғи темпіне негізделуі қажет:

- Мәтінді тіл иесінің сөйлеуімен әр түрлі дыбыстармен (шу, музыка, ән және т.б.) қабаттастыра беру;
- сөйлеу темпінің табиғи сипаты сақталғаны дұрыс;
- мәтінді дайындық кезеңінсіз бір рет ұсыну;
- ауызекі сөйлеу тілі стиліндегі мәтіндерді ұсыну;
- бақылау жұмыстарында әртүрлі тестерді ұсыну

Қазақ тілін ересектерге жеделдете үйрету кезінде тыңдағанды түсінуге арналған жаттығулары орта деңгейде өте жиі қолданылады, өйткені бұл жаттығуды орындау үшін тіл үйренушінің белгілі тілдік білімі, сөздік қоры, пікірлесу тәжірибесі болуы керек. Қатысымдық жаттығулар арқылы олардың бәрі де әрі қарай дамытылады, сондықтан мұнда да жаттықтыру әрекеті жалғастырылады, бірақ ол күрделену, дамыту, қалыптастыру бағытында жүргізіледі.

Өз тәжірибемізден алынған тыңдалым әрекетіне арналған тіл үйренушілердің креативті ойлауын дамытатын жаттығулар түрін ұсынбақпыз.

- Дыбыстарды естіп, ажыратуға арналған жаттығулар: [ә] дыбысы бар сөздерді естігенде қолдарыңызды көтеріңіздер; дыбысты естіп, әріп түрінде жазыңыз тб.
- Сөздерді түсінуге арналған жаттығулар: мәтінде аталған жануарлардың суреттерін салыңыз; тыңдалған мәтіндегі кейіпкерлердің мамандығын анықтаңыз;кейіпкерлердің әуестігін атаңыз т.б.
- Логикалық ойлай білу қабілетін арттыратын жаттығулар: бірнеше сөзді тыңдап, осы сөздің бәрін бірақ сөзбен түсіндіріңіз; диалогты тыңдап, түпнұсқалық қалпына келтіріңіз; тыңдалым мәтінінде қате айтылған сөйлемдерді дұрыс ретімен айтыңыз; мәтінде естіген оқиғаны рөлге бөлініп ойнапберіңіз тб.
- Жазылым әрекетін дамыту жаттығулары: мәтінді тыңдап, түсіп қалған сөздерді жазыңыз; бір қатар сөздер тыңдап, тек қана мағынасы бір-біріне жақын сөздерді жазыңыз тб.
- Монологті сөйлеуді машықтандыратын жаттығулар: мәтінді тыңдап, сұрақтарға жауап беріңіз, мәтінде кездескен сөздердің көмегімен өз досыңызды сипаттаңыз тб.

в) Креативті сөйлесім

Тіл – сөйлеу құралдарының бүтін жүйесі. Сондықтан да сөйлеу құралдарымен сөйлеу әрекетін, олардың түрлерін жан-жақты игермей тұрып, белгілі бір бөтен тілде ойды жеткізу мүмкін емес. Сөйлеу әрекетін дамыту – күнделікті өмірде кездесетін жағдайларға байланысты адам өз ойы мен пікірін тұжырымдау, ойды сөзбен бейнелеудің, сөйлем арқылы түсінікті түрде жеткізудің амалдарын игеру. Тіл үйренушінің сөйлеу әрекеті оның барлық түрлерін қатар игеріп, ойды дұрыс жеткізуге әсері бар барлық негізгі және қосымша құралдарды пайдаланған кезде жүзеге асырылады.

Зерттеу жұмысымыздың тақырыбына байланысты, яғни қазақ тілін өзге тілді аудиторияда оқыту барысында креативті ойлау технологиясын енді сөйлеу әрекетінің маңызды бір түрі-сөйлесімді дамытқанда қалай қолданатынымыз жайында айта кетсек. Бұл әдісіміз де нақты жаттығулар арқылы сипатталмақ. Сөйлесім әрекетінде қолданылатын креативті ойлауды дамытатын тиімді әдістің бірі – қазақ тіл сабағында видео материалдар пайдалану (қысқа фильмдер, классикалық фильмдерден үзінділер, мультфильмдер т.б.).

- Фильмді көруді бастамас бұрын, бұл фильм не жайында болуы мүмкін деген сұрақпен тіл үйренушілердің өз болжамын тыңдап алыңыз да, фильмді көру барысында сол болжамдарын тексеріңіз.
- Фильмді бір көргеннен соң ақпарат іздеу тапсырмасын беріңіз. Фильмді әр эпизодтан бөліп көрсетуге де болады.
- Фильмді тоқтатыңыз да, сол үзілісте оқушылар кейіпкерлердің ендігі кадрде болатыніс-әрекетін болжап айтып берсін.
- Оқушыларды екі топқа бөліңіз де, бір топтың дәрісханадан шыға тұруын өтініңіз. Ал екінші топ дыбысы басылып тасталған сюжетті көреді. Бірінші топ дәрісханаға қайта кіреді де, енді екінші топ шығып кетеді. Бірақ бұл топ сюжетті көрмейді тек кейіпкерлердің дауысын ғана естиді. Енді топтар бірігеді де не болғанын талқылайды.
- Бұл жаттығу идеяға байланысты. Адамдар ылғи өзінің ойын айта бермейді. Пленканы өте бір маңызды тұста тоқтатыңыз да, оқушылардан кейіпкердің ішлі ойын табуға талпындырыңыз.

• Әр оқушыға әр персонаждың рөлін ойнатыңыз. Оларға кейіпкердің әр айтқан сөзін дәл қайталау міндет емес. Егер сегмент қысқа болса жаттап алғандары дұрыс, себебі филмнің дауысы өшірілгенде олар өз кейіпкерлерін дубляждайды.

• Топпен жұмыс. Оқушылар кейіпкерлермен байланысты сөздерді (ассоциаграмма) жазады да, неге дәл осы сөздер кейіпкерге сай келетіні туралы өз пікірлерін білдіреді тб.

Сонымен жоғарыда аталып өткен **креативті жазылым, креативті оқылым, креативті тыңдалым және креативті сөйлесім** әрекеттерін дамытуға біз ұсынған жаттығулар жиынтығы қазақ тілін өзге тілді аудиторияда оқыту барысында қолданылса оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, ең бастысы олардың креативті ойлау қабілетін жан-жақты дамыта алады деген үміттеміз.

1 Guilford, J.P. (1950) Creativity, American Psychologist, Volume 5, Issue 9, 444–454

2 Gardner, H., & Hatch, T. (1989). Multiple intelligences go to school: Educational implications of the theory of multiple intelligences. Educational Researcher, 18(8), 4-9.

3 Lazear, David. (1991). Seven ways of teaching: The artistry of teaching with multiple intelligences. Palatine, IL: IRI Skylight Publishing Inc. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 382 374) (highly recommended)

4 Schmidt, R. (2001). Kommunikative Fremdsprachendidaktik- Theorie und Praxis in Deutsch als Fremdsprache. München: Iudicium Verlag hrsg. von Hermann Funk und Michael König

5 Brenner, G.: Kreatives Schreiben: Ein Leitfaden für die Praxis. Frankfurt am Main: Scriptor Verlag, 1990. 192 S. ISBN 3-589-20998-4

Резюме

Современные тенденции диктуют необходимость приведения в соответствие качества подготовки выпускников вузов требованиям экономики знаний, которые заключаются в том, что выпускник должен не только обладать набором необходимых знаний, но и умением генерировать их в течение всей жизни, умением ориентироваться в сложных проблемных ситуациях. Из этой статьи вы узнаете, что такое «креативность» (понятие креативности) и кто такой «креативный человек», а уже в следующих, мной будут приведены методы развития креативного мышления и упражнения на развитие креативности. Качества и способности, которые мы получаем, развивая креативное мышление: Гибкое, беглое и оригинальное мышление. Суть креативности - в нахождении новых, необычных, нетрадиционных путей. Для этого нужна некоторая смелость мышления и отсутствие стереотипов. Так вот, чтобы не иметь стереотипов и прочей гадости, мешающей мыслить креативно, нужно прежде всего мыслить независимо. Умение расширять интеллектуальное поле поиска, не отказываясь от необычных вариантов. Это на такое резюме работодатель точно обратит внимание становится возможным при включении ассоциативного мышления, воображения, способности рассмотреть проблему с разных сторон.

Ключевые слова: креативное мышление, интеллект, дидактические материалы, методика

Summary

Modern trends dictate the need for harmonization of the quality of training of graduates the requirements of the knowledge economy, which lies in the fact that a graduate must not only possess a set of required knowledge, but also the ability to generate them throughout their lives, the ability to navigate complex problem situations. In this article you will learn what "creativity" (the concept of creativity) and who is the "creative people", and in the next, I will be given the development of creative thinking techniques and exercises to develop creativity. Qualities and abilities that we have, developing creative thinking: A flexible, fluent, and original thinking. The essence of creativity - to find a new, unusual, non-traditional ways. This requires some courage and a lack of thinking stereotypes. So, not to have stereotypes and other muck, interfering think creatively, we must first think independently. The ability to expand the intelligent search box, without abandoning the unusual options. This is a summary of the employer pay attention to exactly made possible by the inclusion of associative thinking, imagination and the ability to consider the problem from different angles.

Keywords: creative thinking, intelligence, teaching materials, methods

УДК 811.111(072)

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

А.У. Джамамбетова – *Тіл теориясы және оқыту әдістемесі кафедрасының оқытушысы, п.ғ.м., ҚазМемҚызПУ*

Бүгінгі таңда әлемдік және қазақстандық білім беру жүйесі дамуының алдында тұрған ауқымды міндеттер жетерлік. Тарата айтқанда, білім сапасын арттыру: мемлекеттік тіл, шет тілдерді оқыту сапасын жақсарту; білімде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді қолдану, жаңа технологияларды жасау және тарату, инновацияларды өрістету және ынталандыру; оқыту, жұмыс орнында дайындау және жұмыс нарығы арасындағы өзара байланысты нығайту; оқытушылар мен студенттердің білімі мен біліктілігін жетілдіру; қоғамдық ресурстарды, сондай-ақ білімдегі инвестицияларды біріктіретін сектор-аралық қатынастарды тиімді қолдану, т.б. бағыттарда қазіргі кезде кешенді жұмыстар қолға алынды.

Білім беруді жетілдірудің негізгі мақсаты – біздің мамандардың әлемдік талапқа, бәскеге қабілетті бола алатынына жағдай жасау болып табылады. Сондықтан, дүние жүзіндегі жоғары білім жүйесінің даму тәжірибесін зерттеу және ұлттық білім беру жүйесін халықаралық сапа стандарттарының талаптарына сәйкестендіру бүгінгі күннің күрделі мәселесі болып отыр. Дамыған елдердің білім беру жүйесінде ерекше маңызды мәселелердің бірі – оқытудың жаңа технологияларын меңгеру. Жаңа технологияларды меңгеру барысында ең алдымен педагогтардың білім, білік, дағдының көлемі күннен күнге арттыру жұмыстары жүргізілуде.

Әр педагог сабақ өткізген кезде оқушыларға сапалы білім беру үшін жаңа технологияларды пайдалана отырып, сонымен қатар компьютерді, интерактивті тақтаны қолдану арқылы білім берсе, оқушылардың қызығушылығы арта түсері анық.

Қазіргі таңда кез-келген маманның кем дегенде үштілді меңгеруін қоғам талап етіп отыр. Ғылым мен техниканың барлық саласында қарқынды дамып жатқан жаңа технологиялық үрдістер бәсекеге қабілетті маман даярлаудың жаңа үлгісі болып табылады.

Оқытудың жаңа педагогикалық технологиясы – оқытуды ізгілендіру, өзін-өзі дамытып, тәрбиелей білетін, заман ағымына ілесе алатын кәсіби, білікті, жан-жақты жеке тұлға қалыптастыруды мақсат етеді. Оқушылардың кәсіби білім сапасына арттырумен бірге өз қабілетіне қарап, өзін-өзі дамыта отырып, өзіне сын көзбен қарауға мүмкіндік береді. Танымдық белсенділігін арттырып, шығармашылық қабілетін дамытады.

Оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, дамыту міндеттерін көздейді. Оқытушының жеке тұлғаны зерттеуіне, оны толық танып, білуге және оқытудың мақсатына жетуге тиімді, әрі нақты жол ашады. Болашақ маман иелерінің бойында білімділікті, біліктілік, саналылық, жауапкершілік қасиеттерін сіңіруде, яғни кәсіби құзыретілікті қалыптастыруда жаңа технологияны қолданудың ролі зор. Сонымен қатар технологияны тиімді пайдалана білу оқытушының шеберлігі мен іскерлігі және кәсіби құзыретілігін шыңдауға әсерін тигізеді [1].

Оқу-тәрбие үрдісінің шығармашылықпен терең ойластырылған көптеген факторлардың үйлесімділігін және оқыту мен тәрбиенің тиімділігін қамтамасыз ететін; адамның дербес қабілеті мен берілетін материалдың танымдық бірлігін іске асыратын; оқушының шығармашылық мүмкіндігін дамытуға бағытталған; жүйелі білім беруге негізделген сапалы оқыту тәсілдерінің жиынтығы. Қазіргі уақытта қолданыста жүрген жаңа педагогикалық технологияның негізіне мыналар жатады: әр оқушының жеке және дара ерекшеліктерін ескеру; оқушылардың қабілеттері мен шығармашылығын дамыту; оқушылардың өздігінен жұмыс істеу, іздену қабілеттері мен дағдыларын қалыптастыру; оқушылардың табиғи болмысын ескеру.

Жаңа технологияны меңгерудің қажетті шарттарының бірі - мұғалімнің кәсіптік білімін жетілдіру арқылы мектеп мұғалімдерінің шығармашылық қабілеттерін дамыту болып табылады. Сондықтан да бүгінгі мектеп мұғалімдерінің бойында шығармашылық қабілеттердің көрініс табуы, мектеп оқушыларының терең білім алуының бірден бір факторы екені даусыз. Осы тұрғыдан мектеп мұғалімдерінің ұстаздық қызыметіндегі шығармашылық жұмыстарын зерделеу қажеттілігі туындайды деп түсіндіреді [2].

Жалпы мектеп мұғалімдерінің педагогикалық шеберлігінің мазмұны көптеген ауқымды талаптарды қамтиды. Біріншіден мектеп мұғалілімінің шеберлігі өз қызметіндегі педагогикалық іс-әрекеттердің белсенділігі арқылы іске асырылатыны белгілі. Демек мектеп өмірімен тығыз байланысты.

Егеменді еліміздің өскелең ұрпағын озық ойлы да іскер, жігерлі де батыл, өзіне-өзі сенімді, интеллектуалдық деңгейі биік, дүниетанымы дұрыс қалыптасқан азамат етіп тәрбиелеуде мектептің

алатын орны айрықша екенін педагогика ғылымында тереңінен зерттелген дүние екені белгілі деп өз еңбегінде атап көрсетеді [3].

Жалпы мектеп мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты мәселелер көптеген жауапкершілікті талап етеді. Қазақстан Республикасы аумағындағы орналасқан жалпы білім беретін және кәсіби білім беретін мектептердегі жүргізіліп жатқан реформалар өзінің педагогикалық жүйесінде принципті өзерістерді қажет етеді. Қазіргі таңда білім барысында қолданылатын жаңа технологиялардың ең алдымен мұғалімге берер пайдасы мол. Технологияларды жақсы меңгеру арқылы педагог білім, білік шеберліктерін арттыра алады.

Педагогтың оқушыларға білім беру барысында жаңа технологияларды қолдану арқылы біріншіден мұғалімнің кәсіби және тәжірибелік шеберлігі артса, екіншіден оқушылардың білік, білік, дағдыларын қалыптастырады.

Бүгінгі жаңашыл талапты мектеп мұғалімі мектеп оқушыларына тек білім беріп қана қоймай, оларға халықтық педагогиканың нәрлі қайнарымен сусындату арқылы әрбір оқушы бойына ұлттық мінез-құлық, адамгершілік, сыпайлылық пен кішіпейілдік қасиеттерін қалыптастыруға, баланың жан дүниесін рухани қазыналармен байытуға, қазақ халқының әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін меңгертуге ұмтылыс жасай білген де ғана мектеп оқушыларының ұлттық рухын оята білеміз [4].

Мұғалімдерді даярлаудың бірнеше бағыттары бар, олар:

- Мұғалімдердің жалпы педагогикалық білігі мен кәсіби сапасын қалыптастыру (Л.Н.Кузьмин, В.А.Сластенин, Г.А.Уманова, Н.Д. Хмель);
- Мұғалімдердің психологиялық-педагогикалық даярлығын жетілдіру (В.В.Гонаболин, Г.Қ.Нұрғалиева, А.И.Шербаков т.б.);
- Мектепте мұғалімдердің шығармашылық ізденісін ұйымдастырып, ғылымды тәжірибеге енгізу (Ю.К.Бабанский, Ж.С.Бурги);
- Мұғалімдердің ғылыми-әдістемелік дайындығын жетілдіру (Б.Б.Бабанский, Е.Ы.Бидайбекова, Е.Ө.Медеуов, М.Құдайқұлов, Қ.Қабдықайыр т.с.с.);
- Педагогикалық технология, оқытудың жаңа технологиялары (В.П.Беспалько, В.М.Монахов, И.Я.Лернер т.б.); [5].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында білім беру жүйесінің жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған ролі атап көрсетілсе, оның 41-бабында: «Педагог қызметкерлер оқушылардың мемлекеттік білім стандарттарында көзделген деңгейден төмен емес білім, білік, дағды алуын қамтамасыз етуге, жеке шығармашылық қабілеттерінің көрініп, дамуы үшін жағдай жасауға міндетті» делінген. Осыған орай педагогикалық қызметке ынтасы жоғары, технологияларды оқу-тәрбие процесінде қолдана алатын мұғалімдерді дайындау бүгінгі күннің ең көкейкесті мәселелерінің бірі болып отыр.

Қазіргі кезде оқыту технологиясы туралы екі түрлі пікір қалыптасып отыр. Бірінші технология – өнер, шеберлік деген ұғымның синонимі ретінде аталады, яғни педагогикалық шеберлік деген ұғымды білдірсе, екіншіден, білім беру ісін технологияландыру, сол арқылы сапалы өнім алу, ғылым мен өнердің синтезі деген мағынаны білдіреді [6].

Сонымен қатар оқыту технологияларын қолдануға болашақ мұғалімдерді даярлау – оларды кәсіби дайындау аспектісінің бірі және педагогтіктің жеке тұлғасын қалыптастыру процесіндегі іс-әрекеттің нәтижесі болып табылады [4].

Мектептегі білім беру мазмұнын қайта құру және оқу-тәрбие орындарының іс-әрекет қағидаларын қайта қарау - мұның бәрі мұғалімнің кәсіби біліктілігі мен тұлғасына, бүкіл педагогикалық үрдістің тұлғалық бағдарлануына қойылатын талаптардың сөзсіз арта түсуіне алып келеді. Бүгінгі таңда мектептің оқу үрдісін жетілдіру үшін жаңа педагогикалық технологияларын пайдаланудың тиімділігін практиканың өзі дәлелдеп отыр.

Мектептің білім беру саласында мұғалімнің педагогикалық шеберлігі ең басты орында. Педагогикалық шеберлік білімнің сапасын арттыру, білім беру үрдісін интенсификациялау мен модернизациялаудың тиімді тәсілдерін іздестіру жұмыстары жүргізу үшін тиімді.

Педагогтың танымдық қабілеті әлеуметтік кәсіби қоршаған ортаға тез кірігуімен, өзін кәсіби тұрғыда жүзеге асырудың тиімді әдіс-тәсілдерін қолданумен, заманауи инновоациялық технологияларға қызығушылық танытумен ерекшеленеді. Бұған келешектегі маманның әлеуметтік кәсіби қоршаған ортаны танып-білуі, кәсіптік білімін өз тәжірибесінде қолдануы, инновациялық технологияларды зерделеуі, жаңа технологияларды меңгеруі жатады.

Педагогтың жаңа технологияларды жетік меңгергендігі оқу-тәрбие үрдісінде сабақты тиімді ұйымдас-

тыра білуі, білім алушылармен тығыз қарым-қатынас орнатып, біртұтас ғылыми-педагогикалық үрдісті зерделеуі және сабақтың нәтижесі жоғары болу барысында анықталады.

Жаңа технологияларды меңгеру бұл ең алдымен педагогикалық мақсаттарға жетуге кепілдік беретін, алдын-ала жобаланған оқу-тәрбие үрдісі бірізді жүзеге асырады. Әрбір педагог білікті маман болу үшін білім беруге қойылған барлық талаптарға сай болуы керек. Қазіргі уақытта барлық білім беретін мекемелерде педагог мамандарға көрсетіліп жатқан көмек жетерлік. Мысалға ауылдық жерлердегі педагогтар өздерінің білімдерін жетілдіру үшін тегін арнайы курстар мен сабақтарға қатыса алады. Сонымен қатар технологиялардың барылығы дерлік болмаса да сабақ барысында өтуге тиімді деген технологияларды өз еріктерімен оқып, біліктіліктерін арттыра алады.

Жаңа технологияларды меңгеру бұл қазіргі кезде ауқымды қозғалып келе жатқан мәселелердің бірі. Заман талабы отандық білім беру жүйесінің әлемдік білім үрдісіне интеграциялануын талап етеді. Сол себепті педагогтар үшін жаңа технологияларды меңгеру арқылы шеберлікті арттыру бұл басты мәселе. «Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында» көрсетілгендей білім беру жүйесінің барлық деңгейінде қоғамның жаңа талаптарына сәйкес келетін білімді, біліктілігі жоғары жастарды тәрбиелеуге қол жеткізетін сапалы, қабілетті ордаларын қалыптастыру.

Қазіргі жаңа білім беру талаптарына сай елімізде көптеген оқу орындарының мұғалімдері жаңа технологияларды меңгеру барысында көрші мемлекеттерге және өз елімізде білімдерін жетілдіру курстарына қатысуда.

1 А.Аширова, Х.Қарабаева «Инновациялық технологияларды оқу үрдісіне пайдалану ерекшеліктері». ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы № 3(143)2013ж.

2 Күнпейіс Ж. Технология пәнін оқытуда мектеп оқушыларының дүниетанымын қалыптаструдың негіздері. Монография. Түркістан-2011.

3 Бабаев С.Б. Кемел адам-тұлға қалыптасуы. «Педагогикалық теория негіздері» Монография. Түркістан.

4 Қазіргі заманғы мұғалім.// Қазақстан мектебі. 2003 ж. № 6

5 С.Сеитова «Оқу-тәрбие жүргізу жүйесіндегі жаңа технологиялар».- І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті.

6 Қошқарбаев Б.Қ. «Шет тілін оқытуда жаңа технологияларды тиімді пайдалану». ҚазМемҚызПУ хабаршысы. Филология сериясы № 5, 2008ж.

Резюме

В данной статье будут рассмотрены мастерство учителя и талант профессиональных компетенций для эффективного использования новых технологических процессов. В настоящее время практически все развитые страны мира осознали 'необходимость реформирования системы образования для того, чтобы ученик, студент действительно стали центральной фигурой учебного: процесса, чтобы познавательная деятельность учащегося находилась в центре внимания педагогов-исследователей, разработчиков программ образования средств обучения административных работников, т.е. процесс познания, а не преподавание, как это было до сих пор при традиционном обучении. С внедрением информационных технологий связано более широкое понимание управления обучением, осознаваемое не только как управление гимназией, но и как управление процессом обучения каждого учащегося. Проверка Формирование инновационного характера развития системы профессионального образования сопряжено с необходимостью: реального повышения качества образования; создания благоприятных условий для нововведений; разработки и реализации генеральной стратегии развития образование; управления инновациями.

Ключевые слова: Педагогические навыки, новые технологические тенденции, международная качества, формирование личности

Summary

This article will address the skill and talent of teacher professional competencies for the effective use of new technological processes. At present, almost all the developed countries of the world recognized "the need to reform the education system to ensure that pupils, students really have become a central figure in the school: the process to cognitive activity student at the center of attention of educators, researchers, developers of educational programs means of education administrators, t .e. process of learning rather than teaching, as it has been until now the traditional training. With the introduction of information technology related to a broader understanding of management training, be aware of not only as a grammar school management, but also as a management learning process of each student. Checking the formation of an innovative nature of the vocational training system involves the need: a real increase in the quality of education; creating favorable conditions for innovation; development and implementation of the general strategy of development of education; innovation management.

Key words: Pedagogical skills, new technological trends, international quality, the formation of the person

УДК 373.1.02:300

WORKSHOP FOR ENGLISH TEACHERS: ACTION RESEARCH AS ONE OF THE METHODS OF IMPROVING THE TEACHING OF ENGLISH LANGUAGE

Г.А. Оразаева, Г.Т. Карашина

The article is devoted to the English language teaching problem and to find one of the ways of solving it. Action research is one of the fruitful ways to achieve the needed result. The goal of action research is to investigate a self-selected issue in your own classroom to effect positive changes in your teaching and in your students' learning. In this way, the action research gives the opportunity to extend existing professional development experiences to meet your individual needs and the needs of your students. The method of the action research was started to use in the middle of the last century. It can be used in all spheres of the life: education, medicine, architecture, management etc. The difference between academic and action research is that action research is a dynamic type. During the action research you can change the topic of your research. In your research you have to pay attention to the stakeholders' opinions.

Keys words: action research, improve, implement, workshop, teaching method

As usual we, teachers always look for professional development opportunities that can help them to make a difference in their practice, connect to their lives as teachers, and ultimately improve learning and instruction in their own classroom. But how can we do this, particularly given the time pressures and other demands of teaching?

The answer was given by my advisers in the Netherlands. It is to conduct action research. The goal of action research is to investigate a self-selected issue in your own classroom to effect positive changes in your teaching and in your students' learning. In this way, you have the opportunity to extend existing professional development experiences to meet your individual needs and the needs of your students.(3)

During the course of this workshop, you will have the opportunity to design one action research project of your choosing across any of the workshop session topics. If you are taking this workshop for credit, you may be required to complete an action research project. Check with your facilitator or credit-granting institution for more information.

Goal: to share the gained knowledge during the internship in the Netherlands with colleagues in the Republic of Kazakhstan

1. Introduction

- The purpose of this presentation is to share knowledge, skills and techniques of using Action Research teaching and learning approach.
- Traditionally we teach our students by using the 'cramming method'. In which the purpose of education is to impart knowledge to learners.
- Currently the teaching method of Action research helps to investigate topics of teaching, to develop curriculum and students behavior in the classroom.

• 2. **Objectives** of the workshop

- By the end of this presentation, teachers should be able to;
  - Know the types of action research ;
  - Learn the ways of conducting of action research;
  - Explain how best different methods can be used in a lesson

3. What is Action research?

Action research aims at investigating a self-selected issue in your own classroom to effect positive changes in your teaching and in your students' learning.(1) In this way, you have the opportunity to extend existing professional development experiences to meet your individual needs and the needs of your students. During the course of this workshop you will have the opportunity to design one action research project of your choosing across any of any workshop session topics.

The types of action research:

There are many more types of action research: individual action research, collaborative action research, and university-wide action research.

Individual action research is working independently on a project; collaborative action research means work of a group of researchers working together to explore a problem that might be present beyond study groups, perhaps at the departmental level or an entire grade level.(2)

University-wide action research generally focuses on issues present throughout an entire university or across

the district. Teams of staff members would work together using university-wide action research. As you can see, action research can be used in many educational settings.(4)

Ways of Action Research:

Step 1: Identify the Problem

Thinking:

1. What do you investigate? Describe…
2. Why is it important to you?
3. What question will help you to investigate this issue to understand better?

Acting:

1. What is your plan?
2. What is your information will you need to collect your answer?
3. Reflecting how you will organize and review it to help you answer your question. How can you use these data to share it with others?
4. Rethinking:

How will you rethink your teaching practices based on your research data?

Practical part (individual action research)

1. **How can I ….?** (each participant writes her or his own problem question)

How can I….

- motivate my students?
- use activating ways of teaching?
- find out what I can learn about …?
- improve my teaching skills?
- improve the communication with my colleagues…?

2. **Critical friends:**

Questions of participants to the person who has a problem, giving a problem definition after the questioning (I think the problem of ….. is ….), giving suggestions by the critical friends (all participants), to send questions to consult with stakeholders (colleagues, students, head of chair, departments, faculties), studying theoretical materials about the problem questions

3. **Analyzing the data**

- What is the story told by these data?
- Why did the story play itself out this way?

4. **Planning how to implement?**

Summary of the workshop

- Action research is a practical way for individuals to explore the nature of their practice and to improve it;
- Action research encourages practitioners to become knowledge-makers, rather than merely knowledge-users;
- Action research uses action as a means of research; planned change is implemented, monitored and analyzed;
- Action research proceeds in an action-reflection cycle or spiral.
- The process can be messy; as research proceeds, wider links are likely to be identified;
- Action research is carried out by individuals, but these individuals may work collaboratively;
- Action researchers may use a variety of research methods, both qualitative and quantitative;
- Action researchers must ensure triangulation in their methods.

1 Tamara Platteel. Knowledge development secondary school L1 teachers on concept-context rich education in an action-research setting. 2009.

2 Workshop 'Education and Profession' Henk Frencken, ICLON, Graduate School of Teaching, Leiden University, the Netherlands, 2001. This English version 2009 & 2012.

3 By Maureen Mcginty. Action research in education. S Waters Adams, Faculty of education, University of Plymouth. 2006.

4 Linda B. Nilson. Teaching at its best. (A Research Based Resource for College Instructors). 3rd edition. 2010.

5 Bardo-Brawn. The action research endeavors of six classroom teachers and their perceptions of action research. 1995.

Түйіндеме

Мақала сабақ үдерісін жақсартуға байланысты жол табу әдісін ұсынады. Мәселені іспен зерттеу, көмек бере алатын әріптестермен кенесіп оны істе сынап, қайтадан зерттеп қойған мәселелерді шешуге жол табу. Іспен зерттеу өткен ғасырдың ортасында батыс ғалымдарымен өмірге келген әдіс. Бұл зерттеу әдістің академиялық зерттеу әдісінен айырмашылығы оның белсенділігінде. Зерттеу спираль түрде жүргізіледі. Зерттеуде тек зерттеуші емес сонымен қатар оның әріптестері, басқару саласының өкілдері, студенттер қатыса алады. Оларды стейкхолдер деп аттаймыз. Олардың пікірі, ойлары ұсыныстары зерттеуді жүргізеге және көздеген нәтижеге жетуге өте маңызды болып санала-

ды. Зерттеу үдерісінде тақырып өзгеріске ұшырауы мүмкін. Оның бәрі жан жақта болып жатқан көріністерге байланысты. Бұл зерттеу әдіс тек оқу саласында емес сонымен қатар барлық салаларда пайдалануы мүмкін. Сабақта студенттерге берген жобалар осы әдіс бойынша өткізуге болады.

Түйін сөздер: іспен зерттеу, жақсарту, еңгізу, әдістеме, тәжірибе

Резюме

Статья рассматривает один из способов улучшения преподавания, в частности, английского языка. Action Research, изучение в действии, как один из действенных способов достижения нужного результата. Этот метод стал использоваться учеными и профессионалами Запада с середины прошлого века. Исследование делом не является статичным, в отличие от академического метода исследования. Он имеет форму спирали и может изменять тему исследования в зависимости от обстоятельств. Также следует обратить внимание, что при проведении исследования мы должны учитывать мнение стейкхолдеров, в нашем случае мнение коллег, заведующего кафедрой и мнения студентов для улучшения качества преподавания. Этот метод исследования может быть использован во всех сферах жизни, в том числе и на занятиях в проектных заданиях студентов, что делает работу интересней и более живой.

Ключевые слова: изучение в действии, улучшение, внедрение, преподавание, метод

УДК: 347.9:378.

ВНЕДРЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ФОРМ ОБУЧЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ВУЗЕ

А.М. Сералиева – *КазНПУ им. Абая, к.ю.н., доцент,*
З.М. Баймагамбетова – *КазНУ им. аль-Фараби, доктор PhD, доцент*

Учиться – это не тяжелый скучный труд, а радость познания,
и то самое волнующее предвкушение нового, которое открывается
в новой интересной книге или лекции хорошего преподавателя
(Олег Рой)

Авторы считают, что одним из требований к условиям реализации основных образовательных программ бакалавриата (подготовки специалиста является использование в учебном процессе интерактивных форм проведения занятий, так как интерактивные методы обучения являются одним из важнейших средств совершенствования профессиональной подготовки студентов в высшем учебном заведении. Преподавателю теперь недостаточно быть просто компетентным в области своей дисциплины, давая теоретические знания в аудитории. Необходимо несколько иначе подходить к современному учебному процессу. Результаты большинства исследований подтвердили, что использование интерактивных методов является самым эффективным путем обучения, который способствует оптимальному усвоению нового и закреплению старого материала. Студентам легче вникать, понимать и запоминать то, что они смогли изучить, если они станут субъектами учебного процесса. Исходя из этого, по мнению авторов, методические разработки по любой дисциплине обязательно должны включать в себя интерактивные методы обучения. Благодаря этому в учебный процесс будут включены все студенты.

Анализ широкого диапазона научных и методических работ по изучаемой проблеме помог авторам раскрыть понятие и виды интерактивных методов обучения в ВУЗе, а такжеалгоритм проведения интерактивного занятия.

Авторы пришли к выводу, что интерактивные методы обучения, применяемые в ВУЗе, помогают решить следующие проблемы: оптимальное усвоение рабочего материала; развитие интеллектуальной самостоятельности; обучение уважению права каждого на собственное мнение; установление взаимодействия между студентами; формирование у студентов мнений, отношений, профессиональных и жизненных навыков.

Ключевые слова: Интерактивные методы обучения; форма проведения занятий; инновационные педагогические технологии; обучающие игры; работа в малых группах; тренинг; case-study

Дидактические принципы пронизывают весь учебный процесс, его содержание, методы, средства и формы. Как следует из вышеуказанного, формы обучения – это способы организации учебного процесса, а методы – способы педагогического взаимодействия преподователя с обучающимися. В дидактике формы организиции учебного процесса раскрываются через способы педагогического взаимодействия преподователя с обучающимися при решении образовательных задач. Они решаются посредством различных путей управления познавательной деятельностью, общением, отношениями. В рамках последних реализуются содержание образования, методы и средства обучения, образовательные технологии [1, с. 186].

В современном мире к образованию в XXI века предъявляются новые требования, и проблема качества подготовки студентов ВУЗов становится все более актуальной. Проблема состоит в том, что существует разрыв между качеством практической подготовки выпускников и потребностями предприятий, которые в условиях рыночной конкуренции все более ориентируются на новые технологии. Ликвидировать данный пробел можно путем широкого внедрения инновационных образовательных

технологий. Инновационный аспект обновления современного образования связан с проблемой совершенствования обучения, с разработкой и выдвижением активных его форм, с актуализацией самостоятельной работы студентов, с формированием компетентностных свойств личности, характеризующая деятельные возможности студента в социальном контексте деятельности [2, с.47].

Внедрение интерактивных форм обучения - одно из важнейших направлений совершенствования подготовки студентов в современном вузе, где преподавательпоказывает не только свою компетентность иэрудицию, но и умеетувлечь студентов новыми формами учебно-познавательной деятельности.

Интерактивные методы («Inter» - это взаимный, «act» - действовать) – означают взаимодействовать, находится в режиме беседы, диалога с кем-либо. Другими словами, в отличие от активных методов, интерактивные ориентированы на более широкое взаимодействие студентов не только с преподавателем, но и друг с другом и на доминирование активности обучающихся в процессе обучения [3].

Учебный процесс, опирающийся на использование интерактивных методов обучения, организуется с учетом включенности в процесс познания всех студентов группы без исключения. Совместная деятельность означает, что каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, в ходе работы идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Организуются индивидуальная, парная и групповая работа, используется проектная работа, ролевые игры, осуществляется работа с документами и различными источниками информации. Интерактивные методы основаны на принципах взаимодействия, активности обучаемых, опоре на групповой опыт, обязательной обратной связи. Создается среда образовательного общения, которая характеризуется открытостью, взаимодействием участников, равенством их аргументов, накоплением совместного знания, возможностью взаимной оценки и контроля [4].

Исследователь А.П. Панфилова предлагает свою классификацию интерактивных методов обучения [5]:

1. Радикальные - стремление перестроить учебный процесс на основе использования компьютерных технологий (дистанционное обучение, виртуальные семинары, конференции, игры и пр.).
2. Комбинаторные - соединение ранее известных элементов (лекция-диалог, лекция в вдвоем и т.д).
3. Модифицирующие (совершенствующие) - улучшение, дополнение имеющейся методики обучения без существенного ее изменения (например, деловая игра).

Исследователи Т.С. Панина, Л.Н. Вавилова классифицируют интерактивные методы обучения по трем группам [6]:

1. Дискуссионные: диалог; групповая дискуссия; разбор ситуаций из практики.
2. Игровые: дидактические и творческие игры, в том числе деловые и ролевые,организационно-деятельностные игры.
3. Тренинговые: коммуникативные тренинги; сензитивные тренинги (направленные на формирование образной и логическойсфер сознания).

Интерактивное обучение - это специальная форма организации познавательной деятельности. Она подразумевает вполне конкретные и прогнозируемые цели. Цель состоит в создании комфортных условий обучения, при которых студент или слушатель чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения, дать знания и навыки, а также создать базу для работы по решению проблем после того, как обучение закончится.

Другими словами, интерактивное обучение – это, прежде всего, диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие между студентом и преподавателем, между самими студентами [4].

Задачами интерактивных форм обучения являются:

- пробуждение у студентов интереса к обучению;
- эффективное усвоение учебного материала;
- самостоятельный поиск учащимися путей и вариантов решения поставленной учебной задачи (выбор одного из предложенных вариантов или нахождение собственного варианта и обоснование решения);
- обучение работе в команде: проявление толерантности к различным точкам зрения, уважение прав каждогона свободу слова;
- формирование у обучающихся собственного мнения, опирающегося на определенные факты;
- выход на уровень осознанной компетентности студента[3].

Самыми распространенными среди преподавателей являются следующие интерактивные формы:

- круглый стол (дискуссия, дебаты);
- мозговой штурм (брейнсторм, мозговая атака);
- case-study (анализ конкретных ситуаций, ситуационный анализ);
- мастер-классы;
- работа в малых группах;
- обучающие игры (ролевые, имитационные, деловые, образовательные и др.);
- использование общественных ресурсов (приглашение специалиста, экскурсии);
- социальные проекты и другие внеаудиторные формы обучения (соревнования, фильмы, спектакли, выставки и др.);
- интерактивная лекция с применением видео- и аудиоматериалов;
- сократический диалог;
- обсуждение сложных и дискуссионных вопросов и проблем (займи позицию, шкала мнений, ПОПС-формула);
- «дерево решений», «анализ казусов», «переговоры и медиация», «лестницы и змейки»;
- тренинги и др. [7].

Следует обратить внимание на то, что в ходе подготовки занятия на основе интерактивных форм обучения перед преподавателем стоит вопрос не только в выборе наиболее эффективной и подходящей формы обучения для изучения конкретной темы, а открывается возможность сочетать несколько методов обучения для решения проблемы, что, несомненно, способствует лучшему осмыслению студентов. Представляется целесообразным рассмотреть необходимость использования разных интерактивных форм обучения для решения поставленной задачи.

Принципы работы на интерактивном занятии:

- занятие – не лекция, а общая работа.
- все участники равны независимо от возраста, социального статуса, опыта, места работы.
- каждый участник имеет право на собственное мнение по любому вопросу.
- нет места прямой критике личности (подвергнуться критике может только идея).
- все сказанное на занятии – не руководство к действию, а информация к размышлению[4].

Алгоритм проведения интерактивного занятия:

1. Подготовка занятия

Ведущий производит подбор темы, ситуации, определение дефиниций. При разработке интерактивного занятия рекомендуем обратить особое внимание на следующие компоненты:

- возраст участников, их интересы, будущая профессия;
- временные рамки проведения занятия;
- заинтересованность группы в данном занятии.

2. Перечень необходимых условий:

- четкое определение цели занятия;
- уточнение проблем, которые предстоит решить;
- подготовка программы занятия;
- подготовка раздаточного материала;
- обеспеченность технического оборудования;
- подбор основных вопросов, определение их последовательности;
- подбор практических примеров из жизни;
- использование графиков, иллюстраций, схем, символов;
- доверительные, позитивные отношения между обучающимися;
- многообразие форм и методов предоставления информации, форм деятельности обучающихся и др.

Вступление занятиясостоит из сообщения темы и цели занятия. Участники знакомятся с предлагаемой ситуацией, с проблемой, над решением которой им предстоит работать, ставят перед собой цель, определяют задачи. Педагог информирует участников об условиях, дает четкие инструкции о правилах работы в группах. Если есть необходимость, то нужно представить участников (в случае, если занятие межгрупповое, междисциплинарное).

В ходе занятия следует добиваться однозначного семантического понимания терминов, понятий и т.п. Для этого с помощью вопросов и ответов следует уточнить понятийный аппарат, рабочее определение изучаемой темы. Своевременное уточнение понятийного аппарата сформирует у студентов привычку оперировать только хорошо понятными терминами, избегать малознакомых слов или попутно выяснять их значение, систематически пользоваться справочной литературой.

3. Примерные правила работы в группе:

- быть активным и доброжелательным;
- не перебивать собеседников, уважать мнение других участников;
- быть открытым для взаимодействия;
- стремиться дойти до истины;
- придерживаться регламента;
- проявлять креативность и т.д.

Особенности *основной части* определяются выбранной формой интерактивного занятия. Определение позиций участников следует делать очень корректно. Интерактивное позиционирование участников заключается в осмыслении общего для их позиций содержания, а также в формировании нового набора позиций на основании приведенных фактов и доводов.

4. *Рефлексия* проводится на эмоциональном аспекте, чувствах, которые испытывали участники в процессе занятия. Обязательным этапом является *оценочный,* который определяет отношение участников к содержательному аспекту использованных методик, актуальности выбранной темы и др. Рефлексия заканчивается общими выводами, сделанными обучающимися с помощью наводящих вопросов преподавателя.

Примерные вопросы для проведения рефлексии:

- произвела ли на вас впечатление проведенная дискуссия?
- была ли ситуация, которая удивила вас в процессе занятия?
- чем вы руководствовались в процессе принятия решения?
- учитывалось ли вами мнение других участников группы?
- как вы оцениваете свои действия и действия группы?
- что бы вы хотели изменить в организации подобных занятий? [8].

Исследование, проведенное нами, показало, что интерактивное обучение помогаетстудентам: устанавливать эмоциональный контакт, работать в команде, прислушиваться к мнению своих товарищей, обеспечивать высокую мотивацию, творчество и фантазию, индивидуальность, свободу самовыражения.

Преподавателю кафедры необходимо глубоко вникнуть в данный вид обучения. Применение и подготовка студентов к той или иной интерактивной форме обучения для изучения конкретной дисциплины (темы занятия) должны быть отражены в рабочей программе дисциплины и в методических рекомендациях по подготовке к занятию в интерактивной (конкретной) форме.

1 Левитан К.М. Юридическая педагогика. Учебник. – М.: Норма, 2008. – 432 с.

2 Стрельникова Т.Д., Некрасова Е.А., Пучнина А.А., Иванова И.В. Интерактивные методы обучения в ВУЗе//Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований № 1, 2014. –Стр. 47-49.

3 Гревцева А.В. Применение интерактивных методов обучения в образовательном процессе ВУЗа //http://lfostu.ucoz.ru.

4 Интерактивные методы обучения //https://yandex.kz/sea.

5 Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии: Активное обучение: учеб.пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия». – 2009. – 192 с.

6 Панина Т.С., Вавилова Л.Н. Современные способы активизации обучения. – 4-е изд., стер. – М.– 2008. – 176 с.

7 Активные и интерактивные образовательные технологии (формы проведения занятий) в высшей школе: учебное пособие / сост. Т.Г. Мухина. – Н. Новгород: ННГАСУ. – 2013. – 97 с.

8 Привалова Г.В. Активные и интерактивные методы обучения как фактор совершенствования учебно-познавательного процесса в вузе //Современные проблемы науки и образования №3, 2014. //URL: www.science-education.ru/117-13161.

Түйін

Бакалавриаттың негізгі білім беру (маман дайындау) бағдарламаларын іске асыру шарттарының талаптарының бірі оқу процесінде сабақ өткізу кезінде интерактивті нысандарды қолдану болып табылады, себебі оқытудың интерактивті әдістерін қолдану жоғарғы оқу орындарында студенттерді кәсіби дайындауды жетілдірудің маңызды құралдарының бірі болып табылады. Енді оқытушы аудиторияда теориялық білім беру барысында өз пәнін ғана білу жеткіліксіз болып табылады. Қазіргі заманғы оқу процесіне мүлдем басқа тұрғыдан қарау қажет. Зерттеулердің көпшілігінің нәтижелері интерактивті әдістерді қолдану оқытудың ең тиімді жолы екендігін дәлелдеді, ол жаңа материалды меңгеріп, ескі материалды бекіте түсуге ықпал етеді. Студенттер егер оқу процесінің субъектілеріне айналса өткен материалдарды меңгеруі оңай болар еді. Осыған орай, авторлардың пікірінше, барлық пәндер бойынша оқытудың интерактивті әдістері мазмұндалған әдістемелер болуы керек. Нәтижесінде оқу процесіне барлық студенттер жұмылдырылады.

Мәселе бойынша ғылыми және методикалық жұмыстарға кең көлемде талдау жасау арқылы авторлар жоғарғы оқу орындарында интерактивтік оқыту әдістерінің түсінігі мен түрлерін ашуға, интерактивті сабақ өткізу алгоритмін түсінуге ықпал етті.

Авторлар жоғарғы оқу орындарында қолданылатын оқытудың интерактивті әдістерінің келесі мәселелерін шешуге көмектесетіндігі туралы қорытындыға келді: материалды барынша тиімді меңгеруге; интеллектуалдық дербес дамуға; әрбір оқушының өз пікіріне құқығын сыйлауды үйренуі; студенттер арасында өзара қарым-қатынастардың қалыптасуы; студенттердің пікірлерінің, қарым-қатынастарының, кәсіби және өмірлік дағдыларының қалыптасуы.

Тірек сөздер: оқытудың интерактивті әдістері; сабақ өткізу нысаны; инновациялық педагогикалық технологиялар; оқыту ойындар; шағын топтарда жұмыс; оқыту; кейс- зерттеу

Summary

The authors believe that one of the requirements to the conditions of the implementation of the basic educational Bachelor programs (specialist training) is the use in the educational process of interactive forms of employment as interactive teaching methods are one of the most important means of improving the professional training of students in higher education institute. It is not enough for the teacher to be simply competent in their discipline, giving theoretical knowledge in the classroom. It is necessaryby the other way to approach to the modern educational process. Most research results have confirmed that the use of interactive methods is the most effective way of learning, which promotes optimal absorption of new and retain old material. It is easier for students to penetrate, understand and remember what they were able to study, if they become subjects of the learning process. On this basis, according to the authors, the methodological development of any discipline must include interactive teaching methods. As a result all the students will be included in the learning process.

An analysis of a wide range of scientific and methodical work of the authors studied the issue helped to reveal the concept and types of interactive methods of teaching at the university, as well as the ability to conduct interactive sessions.

The authors concluded that interactive teaching methods used in higher education institute help to solve the following problems: optimal absorption of the work material; development of intellectual independence; Learning to respect everyone's right to their own opinion; establishment of cooperation among the students; formation of students' opinions, attitudes, professional and life skills.

Keywords: Interactive teaching methods; lectures holding form; innovative educational technology; teaching games; work is in small groups; training; case-study

УДК37.013

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ПӘНГЕ ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Р.Ж. Абнасырова – *С.Демирель атындағы университеттің ассистент профессоры, филол.ғ.к.*

Ұлтжандылық сезімді ояту мектепте «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәніне байланысты болса, жоғары оқу орнында «Практикалық қазақ тілі» сабағына қатысты. ХХ ғасыр жастары кітапты құрметтеп, қолдан-қолға тигізбей оқыған, ал ХХІ ғасыр жастарының қолында I Pud, Planshet, I Phon және басқа да электронды құрылғы.

Қазақ тілі сабағы әрі тартымды, әрі қызықты, әрі сапалы болуы әр пән мұғалімдерінің өзіне, білім деңгейіне, кәсіби шеберлігіне байланысты. Оқу мен тәрбиенің негізгі тетігі – сабақ. Сондықтан сабақ тартымды, әсерлі, мақсатты, айқын, қызықты және толық мәнді болуы тиіс. Берілген мақалада жоғары оқу орнының студенттерін «Практикалық қазақ тілі» пәніне деген қызығушылығын арттыру мақсатында қолданылатын түрлі әдіс-тәсілдер мен ойын тапсырмалар берілді.

Сабақтың негізгі мақсаты – жастардың ғылыми және көркем әдебиетке деген қызығушылығын арттыру, өз елінің тарихына, салт-дәстүріне деген сүйіспеншілік сезімін жетілдіру. Қазіргі жастар жоғарғы білікті маман болуларымен қатар, өз елінің азаматы, мемлекетіміздің қорғанышы болулары да қажет. Сол себептен, мақалада студенттерге өз электронды құрылғыларын тиімді пайдаланта отырып, өзіміздің көздеген мақсатқа жету үшін қолданылатын СӨЖ тапсырмасы, ойындар мен сабақ барысында берілетін тақырыптық тапсырмалардан қысқаша мәліметтер берілген.

Түйін сөздер: Практикалық қазақ тілі, әдіс-тәсілдер, ойындарды қолдану, топтық жұмыс, ақпараттық технология

Қазіргі білім талабы ұстаздар қауымының алдына көптеген мәселелерді сауал ретінде ұсынуда. Сол сауалдың ішіндегі бірегейі – білім алушыларғаәдеби көркем туындыларды оқыту, белгілі тұлғалардың шығармасы туралы мағлұмат беру, салт-дәстүрімізді түсіндіру. Қазіргі кезде техникалық прогресс күшейіп кетуіне байланысты оқушылар да, студенттер де кітап оқымайды, өз тарихы мен салты туралы білмейді білгісі де келмейді. Осы себептен де жастардың рухани құндылықтарының төмендегенін байқауға болады. Ғабит Мүсірепов: «Кітап дегеніміз – алдыңғы ұрпақтың артқы ұрпаққа қалдырған рухани өсиеті. Кітап оқудан тиылсақ, ой ойлаудан да тыйылар едік» десе, «Кітап маған тақтан да қымбат» деп Шекспир айтып кеткен еді. XX ғасыр жастары осы сөзді ұран қылып алып, кітапты қолдан-қолға тигізбей оқыған болса, XXI ғасыр жастарының қолында I Pud, Planshet, I Phon және басқа да электронды құрылғы.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасы еліміздің интеллектуалдық потенциялын дамыту, адамдық ресурстардың сапасын, яғни халықаралық деңгейде бәсекеге төтеп бере алатын жастарды қалыптастыру міндетін алға қойып отыр. Алға қойылған мақсатқа жетудің бірден-бір жолы – жастардың ғылыми және көркем әдебиетке деген қызығушылығын арттыру, өз елінің тарихына, салт-дәстүріне деген сүйіспеншілік сезімін жетілдіру. Жастар жоғарғы білікті маман болуларымен қатар, өз елінің азаматы, мемлекетіміздің қорғанышы болулары де қажет.

Ұлтжандылық сезімді ояту мектепте «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәніне байланысты болса, жоғары оқу орнында «Практикалық қазақ тілі» сабағына қатысты.

Қазақ тілі сабағы әрі тартымды, әрі қызықты, әрі сапалы болуы әр пән мұғалімдерінің өзіне, білім деңгейіне, кәсіби шеберлігіне байланысты. Оқу мен тәрбиенің негізгі тетігі – сабақ. Сондықтан сабақ тартымды, әсерлі, мақсатты, айқын, қызықты және толық мәнді болуы тиіс. Сол себепті де пән мұғалімінің сабақты дұрыс жоспарлап, мақсатын нақты белгілеп алғаны жөн. Сонымен қоса, оқушыларды сыныптан тыс уақытта көркем әдеби шығармаларды оқытуға баули отырып, олардың рухани дүниетанымының дамуына жағдай жасауымыз қажет.

Ал оқу жүктемелері көп, бос уақыттарын робототехниканың, математиканың, аспан әлемінің, жаңа технологияның қыр-сырларын білуге арнайтын физика-математика бағытында білім алатын студенттерге қазақ тіліндегі көркем әдеби шығармаларды оқытуға қалай баулуға болады? Әрине, әр сабақта белгілі бір шығарманы оқу қажет болатындай тапсырма ойластыруымыз қажет.

С.Демирель атындағы университеттің инженер факультетінде оқитын студенттердің ішінде де өлең жазатын, нақышына келтіре қарасөз оқитын, сөз қадірін түсініп, оның тереңіне бойлай алатын, даналығын бойына сіңіріп, ой толғай алатын шәкірттеріміздің бар екендігін осы сабақ үстінде түрлі тапсырмалар беру барысында байқалды. Ол осы университетке ғана қатысты және аталған факультетке ғана байланысты емес, мұндай жастар барлық жерде бар екендігі айдан анық. Тек осы студенттердің көркем шығармаға деген қызығушылығын өзіміз аша білуіміз керек.

XXI ғасырдың оқыту жүйесінде меңгерілетін білімнің түпкі нәтижесі ең тұғырлы мәселеге айналды. Сондықтан білім беретін жоғарғы оқу орындарындағы әрбір пән студентті дара тұлға ретінде жетілдіруге, оның шығармашылық қабілеттерін дамытуға алғышарт жасауы қажет деген қағида берік орнықты. Жоғары оқу орнының 1-курс студенттеріне арналған «Практикалық қазақ тілі» атты оқулығымызды біз VIII модульге бөлдік. IV модульді әрбір қазақтың баласы Абайдай дананы білу, біліп қана қоймай, әр шығармасын оқып, келер ұрпаққа жеткізсін деген мақсатпен «Ұлы тұлға» деген тақырыппен Абай Құнанбаевтың өмірі мен шығармашылығына арнаған болатынбыз. V модульде «Ата мұраң – асыл қазынаң» деген атаумен қазақтың салт-дәстүріне толық тоқталып өттік. Сонымен қоса, «Өлмейтұғын артында сөз қалдырған» тақырыбында қазақтың біртуар перзенттері Шәкәрім Құдайбердіұлы, Мағжан Жұмабаев және Мұхтар Шаханов сынды асыл сөз зергерлерінің шығармаларына VI модульде тоқталамыз. Аталған авторлардың шығармасын тек қана оқып, таныстырып шығу студенттерге өте аз. Сол себептен де әр шығарманы өту барысында студенттерге қызықты және ол шығарманы оқуға талпыну мақсатымен түрлі тапсырмалар беруге тырысамыз.

Мысалы, бірінші тапсырма Абай Құнанбайұлының жас кезіне, ата-анасына қатысты мәтінді оқып болғаннан соң, бірнеше сөздер беріледі. Мысалы: *әділ, ақын, халық, шәкірт, ұлағат* т.б. Осы берілген сөздерге тақырыптық білім аясында талдау жасаулары керек.

Үлгі: Әділ – іс-әрекетке, дау-жанжалға дұрыс баға беру, әділетті болу. *Құнанбайға әділдік іздеген қазақтар толассыз келіп жататын. Құнанбайдың бойындағы әділдік Абайға берілген қасиет.*

Екінші тапсырма мәтіндегі ойды жинақтау. Мәтін бойынша 6 сұрақ беріледі, осы 6 сұраққа студент мәтін бойынша жауап беруі керек. Мысалы:

Кім? Абай.

Не? Ереже.

Қашан? 1885 жылы, мамыр айында.

Қайда?Шар өзенінің бойындағы Қарамола деген жерде.

Қалай? Халық мүддесіне орайластырып.

Неге? Заман өзгеруіне орай жаңа заң керек болды.

Қазіргі уақытта сөйлеу әрекетін қалыптастыратын төрт тілдік дағды (айтылым, тыңдалым, жазылым, оқылым) бойынша сабақ өтіп жатырмыз. Осылардың ішінде басқа дағдыларды қалыптастырудың негізгі алғы шарты – тыңдалым әрекеті. Абай жолы фильмінен аудио мәтіндерді тыңдатып, осы мәтіндер арқылы түрлі дайындалған сұрақтарды қойып, пікіралмасу жүргізген де тиімді әдіс. «Абай» деректі фильмінің 3,4,5-желілерін студенттерге көрсетіп осы фильм бойынша бір-біріне сұрақтар қойдыртамыз және төмендегідей кестені толтыруға береміз.

Деректі фильмнен алған жаңа мәліметім	**Деректі фильімге алып-қосарым**

Салт-дәстүрлерлер туралы мағлұмат беру барысында студенттердің есінде қалу үшін түрлі қосымша тапсырмалар да береміз. Мысалы:

1) Сізге жиеніңізге ат қою мәртебесі бұйырды. Қандай есім берер едіңіз? Неге?

.....

2) Сіз құдалыққа бас құда ретінде бардыңыз. Қыз айттыра барғанда қандай сөздер айтасыз?

.....

3) Шетелдік досыңызға қазақтың салт-дәстүрлерінің бірінің мәнін ашып түсіндіріп беріңіз.

.....

4) Жақын танысыңыздың әкесі қайтыс болды. Кездескенде көңіл айтып, жұбатыңыз.

.....

5) Үлкен жиын-тойда сізден ауылдың алты ауызын айтып беруіңізді сұрады. Қандай ән айтасыз?

.....

2. Екінші тапсырма ұлттық тағам және мүше атауларын тауып, қалай жасалатынын немесе қай табақта тартылатынын жазыңыз.

Қ	Ы	М	А	Ж	І	Е	Т
А	Б	Ы	Й	Н	Л	І	К
С	М	Р	Р	А	Д	А	Қ
Ж	А	А	Н	Қ	Р	І	Т
А	Қ	М	Ы	У	Ы	Р	Ө
З	Қ	Ы	З	С	М	І	С
Ы	М	Ы	Ғ	О	Ш	І	К

3. Абайдың «Қансонарда бүркітші шығады аңға» өлеңінің желісімен кино- кадрлар дайындаңыз.

4. Үкілі Ыбырай «Аңшының әнін» мұқият тыңдап, ән мәтіні бойынша сюжетті әңгіме жазыңыз деген тәрізді түрлі тапсырмалар жасатуға болады.

Келесі модуль бойынша студенттерге де, оқушыларға да өте қызықты ойын – сандарды дыбысқа айналдыру ойыны.

1. Шәкәрімнің ұлы ұстазы – 1/3/1/13

.....

2. Шәкәрімнің әкесінің есімі – 15/27/7/1/13/3/8/23/7/38

.....

3. Сандарды дыбысқа айналдыра отырып, Шәкәрім Құдайбердіұлыныңтөмендегі өлеңін талдаңыз

15/1/11/1/15/25/37/19 10/1/17/1/18/37 3/20/16/17/1/24
10/1/17/1/18/18/1/18 1/17/1/18/37 3/20/16/17/1/24
3/38/23/38/5/38/22 38/24 15/37/16/1/25/27/6/37/18
25/28/11/8/16/8/23 11/1/17/1/18/37 3/20/16/17/1/24

Шәкәрім Құдайбердіұлының өмірбаяны мен поэмаларын түсінгендігін тексеру мақсатымен төмендегідей кесте де берген дұрыс.

1. Шәкәрімнің шығармашылық-ғұмырнамасын жинақтап жазыңыз.

Шәкәрім Құдайбердіұлы	**Әдебиетке қосқан үлесі**	**Поэмалары**	**Философиялық шығармалары**

2. Берілген кестені Шәкәрім Құдайбердіұлының поэмаларына сүйене отырып толтырыңыз.

Шығарманың аты	Тараулар	Басты оқиғалар	Кейіпкердің іс-әрекеті

Мағжан Жұмабаев өлеңдері туралы да мынадай қызықты тапсырмалар жасауға болады:

3. Дыбыстарды дұрыс орналастырыңыз және Мағжан өлеңінің бір шумағын құрастырыңыз.

Т Й А Б Т Ы А .....
Т Ж Й А С Р Ы Л А О Б – .....
А А Т Т Ы Н Қ – .....
Ү К Т Ш І – .....
Е Н М – .....
Т А Ы Р С Д Й А Н А – .....
М Н Е Н С Е І – .....
Ы А А Қ Р Н Д Й – .....
Й А Р Қ Т Ы А Т .....
С Ж А А Р Ғ А Т – .....

Бір семестрге бірнеше СӨЖ тақырыптарын береміз. Соның бірі – әр студентке бір әдеби шығарма оқу. Оқыған шығармаларын жеке-жеке мазмұндап отыра алмайтындықтан, оқыған шығармалары бойынша төмендегі кестені толтырулары қажет. Толтырылған кесте бойынша бірнеше сұрақтар қойып, студенттің нақты оқыған-оқымағандығын ажыратуға да болады.

Шығар-маның қысқаша мазмұны	Сізге ұнаған немесе ұнамаған кейіпкерлер (қысқаша сипаттама)	Шығар-маға сыни көзқара-сыңыз	Шығарма-дан сізге ерекше әсер еткен оқиға	Шығармада кездескен нақыл сөздер (қандай жағдайда қолданыл-ды? Ол сөздердің берер мағынасы)	Жазу -шы-ның тілі	Сіз жазушы болсаңыз шығарманы қалай аяқтар едіңіз?

Оймызды қорыта келе, елдің елдігін көрсетіп, мемлекеттің мерейін өсіретін, халықты мұратына жеткізіп, қажеттілігін қанағаттандыратын ұлтымыздың болашақ-өскелең ұрпақ екендігі әлемге аян. Сондықтан жан-жақты жетілген, парасаты мен пайымы мол, асқақ рухты, туған елі мен Отанын сүйетін ұлтжанды әрі үйлесімді азамат тәрбиелеу заман талабы дегіміз келеді.

1 Р.Ж.Абнасырова, А.А.Абиыр, Ғ.Н.Отарбаева «Практикалық қазақ тілі» (Жоғары оқу орны студенттерінің орта және жалғастырушы топтарына арналған). Алматы, 2014.

Резюме

Методы обучения – один из важнейщих компонентов учебного процесса. Без применения соответсвующих методов невозможно достичь поставленной цели, реализовать намеченное содержание, наполнить обучение познавательной деятельностью.

Если чувство национального патриотизма в школе связано с предметом казахского языка и литературе, то в высшем учебном заведении связано с предметом практическом курсом казахского языка. В XX веке молодежь почтитало книгу, передавая ее из рук в руки, а в руках молодежи XXI века электронные устройства какI Pud, Planshet, I Phon.

Качественные, интересное, содержательное преподавание урока казахского языка зависит от самого учителя, от его уровня знаний, от его профессионального мастерства. Основная суть обучения и воспитания это – урок. Поэтому урок должен быть интересным, содержательным, впечатлительным, четким, цельным. В данной статье в целях повышения интереса студентов Вузов к предмету Практическому курсу казахского языка используются различные методы и игровые задания.

Основная цель урока – повышать интерес молодежи к научной и художественной литературе, совершенствовать чувства любви к истории и традиции своего народа. Современная молодежь должна быть не только образованным специалистом, но и защитником родины, гражданином своего государства. Чтобы добиться намеченных целей преподователь должна учить студентов эффективно использовать свои электронные устройства. По этой причине, в статье даются краткие сведения из СРС, и тематических задании использованных в ходе уроков, и игр.

Ключевые слова: методы обучения, групповая работа, инновационная технология, Практический казахский язык, урок

Summary

Methods of teaching - an essential component of education process. It is impossible to realize the intended content, and to fill training with informative activities without application of appropriate means.

The feeling of national patriotism in school is connected to the subject of the Kazakh language and literature, and in higher educationit is connected to the Practical Course of Kazakh language. In the twentieth century youth was reading books,

passing them from hands to hands, and in the hands of the youth of the XXI century we can see electronic devices such as iPods, iPads, iPhones.

Quality, interesting, meaningful lessons of Kazakh language depend on the teacher, on their knowledge and professional skills. The essence of this training and education is a lesson. Therefore, the lesson should be interesting, informative, sensible andclear. The present article presents various methods and game tasks aimed at increasing the interest of university students in the subject of the practical course of Kazakh language.

The main purpose of the lesson is to increase young people's interest in science and literature, and improve their feelings of love for the history and traditions of their ethnic group. The modern youth should not only be educated, but the be the protection of Motherland, and its citizens. In order to achieve these objectives the lecturer must teach students to use their electronic deviceseffectively. For this reason, the article provides summaries of the SIWs, and thematic tasks used during the lessons and games.

Key words: Methods of teaching Practical Course of Kazakh language. science and literature,innovative technology

УДК 81’1

ВНЕДРЕНИЕ ИНТЕНСИВНОГО МЕТОДА ПРЕПОДАВАНИЯ АРАБСКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ

К.Х. Абдрахманова – *к.фил.н., проф. КазНПУ им. Абая*

Данная статья даёт описание интенсивного метода обучения, направленной на поэтапное развитие умений и навыков владения речью в неязыковой аудитории у обучающихся иностранному языку. Экспериментальная часть статьи рассматривает предположение о том, что эффективность обучения иностранного языка повышается, если в этой работе взаимодействуют инновационные интенсивные технологии и практическое изучение языка в условиях отсутствия русской и арабской языковой среды. Благодаря знанию языков наша Республика Казахстан достойно сможет представлять страну на мировой выставке EXPO в любой сфере деятельности.

Ключевые слова: интенсивный метод, интерактивный метод, умения, навыки, речевая деятельность, инновации, технология, неязыковая аудитория, иностранный язык, аудирование, говорение, чтение

При обучении иностранному языку интенсивные технологии в учебном процессе тесно связаны с использованием эффективных приемов и методов преподавания, активным включением студентов в образовательный процесс. Каждый язык по Гумбольдту, имеет свою «внутреннюю форму», специфическую структуру, обусловленную «самобытностью народного духа» [1, 158-159]. По аналитическому толкованию Э.Д. Сулейменовой [2, 6], ученым в постсоветском пространстве всегда было свойственно внимание к содержательной стороне языка. Опора на значение языковых единиц, как на основной, а иногда даже единственный критерий при их идентификации и классификации, получила убедительное теоретическое обоснование.

Проектный, интенсивный, проблемный методы стали неотъемлемой частью урока. Но методика изучения языка посредством Интернет в последнее время стала доминировать. Применение интерактивных методов обучения явилось объективной необходимостью, продиктованная закономерностями любого обучения как такового. Создание в аудитории иноязычного общения настраивает студента на подготовку к участию в процессе общения. В основе интенсивного метода обучения лежит процесс обучения, который и является моделью процесса общения.Таким образом, интенсивный метод преподавания арабского языка для неязыковых групп с использованием интерактивных методов становится объяснительным принципом построения процесса обучения.

Современная методика обучения языков один из важнейших проблемных вопросов при создании искусственной среды в процессе обучения арабскому языку для неязыковых групп. Изучение из опыта говорит о том, что при всём многообразии индивидуальных подходов в обучении арабскому языку надо делать упор на формирование определенных умений и навыков, конкретных для данного урока. Получение многообразной и разносторонней информации, посредством Интернета, включая умение вести деловые контакты, заключать двусторонние договоры, благодаря знанию языков наша республика Казахстан достойно сможет представлять страну на мировой выставке EXPO в любой сфере деятельности.

При обучении арабскому языку на современном этапе является овладение обучающимися корректными речевыми навыками, учитывая его фонетическую, грамматическую, лексическую и стилистическую сторону.

Один из важнейших проблемных вопросов современной методики - создание искусственной среды в процессе обучения иностранному языку для неязыковых групп. В первую очередь с ним связана реализация массового обучения двум из четырёх основных видов речевой деятельности: аудированию и

говорению (условно-коммуникативному или коммуникативному). В последние годы методистами иностранного языка, учителями словесности и дидактами осознаётся ведущая функция предмета – вооружить учащихся практическими навыками свободного владения языком в устной и письменной речи. А речевой показатель стал существенным критерием, как показатель орфографической и пунктуационной грамотности. Однако надо не забывать об индивидуальном подходе, требования к овладению арабского языка должны быть посильными, реально выполнимыми и не привели к перегрузке учащегося.

В современную систему образования все активнее внедряются использование информационных технологий и компьютерных телекоммуникаций. Мощнаякомпьютерная техника, развитие сообщества сетей Интернет, способствует оснащению образовательных учреждений. Дистанционное образование стало динамично развиваться. На практике доказано, что половина учебного времени тратится впустую, а эффективность обучения утратила свою форму. Благодаря зарубежному опыту изменился наш подход к системе обучения. Преподаватель - распространитель информации, он в роли консультанта, советчика, иногда даже коллеги обучаемого.Некоторые положительные моменты дают новые моделирования реальных ситуаций. Студенты активно участвуют в разных видах урока и выражают мыслисамостоятельно, выдвигают свое мнениеи точку зрения по теме. Таким образом, процесс обучения принимает несколько иную форму.

Внедрение дистанционной формы обучения стало уникальной возможностью проведения занятий, которую предоставили информационные технологии. Появляется возможность самому обучаемому выбрать и время и место для обучения, все желающие могут получить образование, некогда не получившие образование в высшей школе. В-третьих, использовать в обучении новые информационные технологии, в-четвертых, решается финансовая сторона оплаты за обучение. Дистанционное образование усиливает возможности индивидуализации обучения.

Применениеинтерактивных методов тесно связаны с методическимиинновациями. Интерактивный методозначает способность взаимодействовать или находиться в режиме беседы, диалога. От этого процесс обучения и контроля становится более продуктивным, т.к. взаимодействие исключает доминирование одного мнения над другим. Студент решает поставленные задачи на основе анализа обстоятельств и соответствующей информации. В ходе интерактивного обучения он принимает продуманное решение, учится критически мыслить. Таким образом, интерактивное обучение – это специальная форма организации познавательной деятельности, имеющей вполне конкретные и прогнозируемые цели, токонтроль результатов обучения осуществляется с помощью инновационных технологий, которая применима к прогнозированным ожидаемых результатов.

Создание комфортных условий, где обучающийся чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, является одной из целей интерактивных методов контроля

Главная задача контроля при выявлении уровня владения языковым материалом - объективное и точное определение речевыхумений.

Началом экспериментальной работы послужило предположение о том, что эффективность обучения арабского языка повышается, если в этой работе взаимодействуют инновационные интенсивные технологии и практическое изучение языка в условиях отсутствия арабской языковой среды.

До опытно-экспериментальной работы со студентами 3-х курсов было проведено анкетирование, содержащее 8 вопросов, чтение текста с последующим воспроизведением, написание эссе для выявления уровня речевой деятельности по иностранному языку. Анкетированию и устным и письменным срезам подверглись 10 студента. В качестве критериев выявления уровня владения навыками общения на иностранном языке была избрана устная и письменная речевая деятельность студентов 3-х курсов по разным специальностям.

Выводы: У выпускников формируются навыки вдумчивого чтения: они вчитываются в содержание исходного теста, что помогает его глубокому осмыслению. Над чтением и осмыслением текстов надо работать специально.

Необходима работа по формированию культуры письменной речи, освоению норм литературного языка, обогащению лексического запаса и грамматического строя речи учащихся;

В ходе эксперимента решение основных задач было поставлено следующим образом:

- выяснить существующее соотношение между имеющимися у студентов навыков говорения и общения на арабском языке и развития фактических их навыков речевой деятельности при изучении текстов, усвоения их содержания, воспроизведения и обучению их рецептивной, репродуктивной и продуктивной аргументировано логической речевой деятельностью;

- в процессе использования инновационных интенсивных технологий исследовать возможности последовательного и систематического развития речевой деятельности студентов на арабском языке;

- исследовать уровень умения читать, понимать, отвечать на вопросы, составлять вопросы и план пересказа текста, различные виды пересказа текста, составление диалогической и монологической речи, умения и навыки аналитического чтения и рассуждения по усвоенной учебной информации, говорить и общаться на арабском языке в процессе использования инновационных интенсивных технологий;

- фиксировать изменения в умениях и навыках студентов говорить и общаться на арабском языке, в процессе использования инновационных интенсивных технологий обучения развивать коммуникативную компетенцию.

Для решения этих задач на занятиях были выбраны инновационные технологии обучения иностранному языку, содействовавшие привитию навыков общения на неродном для студентов языке в определенное время.

Опыт и результаты исследований подтверждают, что в рамках неязыкового курса арабского языка, где главной целью обучения является коммуникативная компетенция, целесообразно осуществлять ее так, чтобы позволять выпускникам овладеть арабским языком на уровне, достаточном для адаптации в общении на обучаемом языке.

В ходе подготовки эксперимента были разработаны отдельные этапы развития речевой деятельности курса арабского языка с осуществлением принципа развития коммуникативной компетенции. Результаты предварительного и основного этапа экспериментов показали, что существует серьезный разрыв в уровне фактических знаний студентов по обучаемому языку в процессе воспроизведения изучаемых текстов и общения на их основе иноязычной речью. По результатам анализа экспериментальной работы, выявившего уровень владения иноязычной речевой деятельностью выделены следующие недостатки: скудный лексический запас, неумение составлять предложения своими словами, неумение последовательно, логически передавать содержание прочитанных текстов, использование в речи готовых синтаксических конструкций (словосочетания, предложения) из текстов. Основная масса студентов владеют рецептивной речевой деятельностью.

Данные экспериментальной работы показали, что использование инновационных технологий вносит позитивные изменения в развитие речевой деятельности студентов: совершенствуются навыки говорения на арабском языке, повышается качество коммуникативной компетенции, гибкости ответов студентов, продуктивности, динамичности и самостоятельность речевой деятельности.

1 Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. - М.: Прогресс, 1984. – С.158.

2 Сулейменова Э.Д. Понятие смысла в современной лингвистике. Алматы.: Мектеп, 2008. - С.6.

Түйін

Мақалада араб тілін оқыту әдістерінің тиімділігін анықтауы бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыстардың мәселелері қарастырылған. Араб тілді емес аудиторияда араб тілін жаңа технологияларды қолдану арқылы оқытудың тиімділігін артатынына болжамжасауын көрсетті.

Resume

The article describes the experimental work to identify effective methods of teaching the Arabic language. This was the beginning of the experimentalwork and was the assumption that the effectiveness of teaching the Arabic language increases, if this work intensive interaction of innovative technologies and practical language learning in the absence of Arabic language environment.

ӘОЖ 811.512.122.`243

ОҚУ ҮДЕРІСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ – ШЫНАЙЫ НӘТИЖЕГЕ ҚОЛ ЖЕТКІЗУДІҢ ҚҰРАЛЫ

М.С. Жолшаева – *ф.ғ.д., Сулейман Демирель атындағы университет ассоц. профессоры, Қаскелең қ., Қазақстан*

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев 2012 жылдың 5 қыркүйегінде Назарбаев Университеті студенттері алдында оқыған «Қазақстан білім қоғамы жолында» атты онлайн режимдегі интерактивті дәрісінде қоғамдағы білімнің алатын орнын ерекше атап көрсете отырып: «Беталысы күнде өзгерген алмағайып дүниеде адамзат үшін ешқашан өзгермеген, өзгермейтін темірқазықтар бар. Ол – білім! Ол – еңбек! Ел болашағының баянды болмағы баста бұлықсыған білім мен қолда ойнаған еңбекке байланысты» [1] деген болатын. Шынында да, бүгінгі әлемде Қазақстан өзге елдермен терезесі тең болу үшін білімнің алар орны ерекше.

Білімнің халық пен халықты, адам мен адамды теңестіретін нәрсе екендігін кезінде ұлы жазушы М.Әуезов айтып кеткен. Білім беру үдерісіндегі басты тұлға оқытушы десек, оның басты міндеті ешуақытта өзгерген емес. Ол – білім беру. Бірақ әр заман өз кезеңіне сай талаптарды қанағаттандыратын білім беру жүйесіндегі өзгерістерді алдыңғы орынға шығарады. Бұл – оқыту мен оқудағы әдістерді өзгерту мәселесін, яғни білімді игертудегі әдіс-тәсілдердің жаңаша сипат алуы деген сөз.

Бүгінгі білім беру саласын оқыту технологияларының заманауи әдістерінсіз, түрлі ақпараттық техникалық құралдарды пайдаланбай өткізуді елестету мүмкін емес. Сондықтан білім мазмұнын және оны игерту жолдарын білім алушылардың талаптарын қанағаттандыратындай тиімді ұйымдастыру – бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Осымен байланысты бүгінгі білім беру жүйесінің жоғарғы мектептерге қойылатын басты талап – сыни тұрғыдан кең өрісті ойлай алатын, бәсекелестікке қабілетті маман даярлау. Бұл мақсатқа жетудің басты жолы – оқытушының білім алушыларға білімді қалай алу керектігін үйрету. Яғни оқытушының дәстүрлі оқытудағы білім беруші рөлінен заманауи талапқа сай сол білімді қалай алуға бағыт-бағдар сілтеушінің рөліне ауысуы. Бұл бүгінгі педагогикадағы білімді әрекет арқылы игерту деген түсінікпен сәйкес келеді. Біз мақала көлемінде білім алушының бойында ақпараттарды жинақтау және талдау, қорыту мен шешім қабылдай алу; сондай-ақ, топпен жұмыс істей білу және ойын дәлелдей алу дағдыларын қалыптастыратын оқытудың өз тәжірибемізде қолданылып жүрген әдіс-тәсілдеріне тоқталамыз. Солардың бірі – оқу үдерісін ақпараттық технологияларды қолдана отырып, тиімді ұйымдастыру.

XXI ғасыр – ақпараттық технологиялар заманы. Осыған сай білім беру жүйесіндегі соңғы кездері кең қолданысқа ие болып отырған оқыту технологияларының бірі – ақпараттық технологиялар. Ақпараттық технологиялардың озық үлгілерін оқу үдерісінде пайдалану, сол арқылы білім беруді дидактикалық жақтан ғылыми тұрғыдан да, практикалық жақтан да жаңарту, ғаламтор ресурстарын пайдаға жарату, электронды оқулықтармен жұмысты ұйымдастыру ұлттық білім беру деңгейін халықаралық стандартқа жақындатады немесе соған жақындатуға, сәйкестендіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқу үдерісінде ақпараттық технологияларды пайдаланудың тәжірибеде көз жеткізген тиімді жақтары ретінде төмендегілерді көрсетуге болады: *біріншіден,* студенттердің пәнге деген қызығушылығын арттырады; *екіншіден,* студентке өз білімінің нәтижесін өзінің көруіне мүмкіндік береді; *үшіншіден,* оқу үдерісі мен бағалаудың объективтілігін қамтамасыз етеді; *төртіншіден,* оқу үдерісіне барлық студенттердің қатысуын және оны бақылауда ұстауға мүмкіндік береді; *бесіншіден,* оқыту барысында кездесетін теориялық немесе басқа да сабақ мазмұнына қатысты мәселелерді дер кезінде шешуге жол ашады; *алтыншыдан,* студент пен оқытушы, студент пен студент арасындағы қарым-қатынасты тікелей үйлестірудің бірден-бір жолы.

Ал сабақ үдерісінде пәнді игертуде компьютерді қолдану оқытушыны толықтай немесе жартылай алмастыра алады (бұл тұста, біз өз тәжірибемізге сүйене отырып, оқу материалдарын игертуде толықтай компьютерді пайдалану жағын қолдай қоймайтындығымызды айтқымыз келеді); сонымен бірге, компьютер қосымша материалдарды пайдалануға мүмкіндік береді; бақылау және диагностикалық материалдарды қолдану мүмкіндігі; өз бетінші шығармашылыққа негізделген жұмыстарды орындауда тиімділігі; сабақ мазмұнын игерту және оның игерілу деңгейін анықтау мақсатына құрылған түрлі ойындарды өткізу; ғаламтор желісін пайдалану мүмкіндігі және т.б. АКТ-ны білім беру үдерісінің барлық кезеңінде пайдалана беруге болады: жаңа сабақ түсіндіруде, үй тапсырмасын беру /тексеруде, игерілген материалды бекітуде, бақылау жұмыстарын алуда. Мәселен, сабақта жаңа материалдарды игерту барысында нәтижелік оқытушының білім алушыларға ықпал ете алуымен тікелей байланысты болып келеді. Бұл орайда визуальды материалдар сабақты есте сақтауға және тақырып төңірегінде пікірталас ұйымдастыруды тиімді болып келеді. Жаңа тақырыпты игертуде дәріс-сабақтарға компьютерлік презентациялар қосымша, кейде тіпті негізгі де құрал болып табылады. Ал білім алушы үшін АКТ түрлі қызметтерді атқарады: оқытушы; жұмыс құралы; білім алу мен қосымша материал іздеудің нысаны. Осы айтылғандарды топтастыра отырып, кең түрде таратып қарастырайық.

Білім беру немесе оқыту үдерісінің нәтижелі болуы, ең бірінші кезекте, білім алушының қызығушылығына тікелей байланысты екендігі сөзсіз. Ал қызығушылықты ғаламтор ресурстарын пайдалану арқылы тудыруға және дамытуға болады. Жалпы оқу үдерісінде білім берудің бірнеше аспектісі бойынша берілген білімнің білім алушылар тарапынан игерілуіне қатысты АҚШ-тың Мэн штатындағы «Бефель» Ұлттық оқу зертханасы жүргізген арнайы зерттеу жұмысының нәтижесіне көзсалар болсақ, онда жоғарғы нәтижелерге адам өзгелерді оқыту арқылы, тәжірибе жасауда және талқылау барысында қол жеткізе алады екен. Мұның пайыздық көрсеткіші төмендегідей: оқушылардың алған ақпаратты есте сақтауының орташа пайызы: 90% – өзгелерді оқыту; 75% – тәжірибе жасау; 50% – талқылау; 30% – көрсетілім; 20% – аудио-визуалды қабылдау; 10% – оқу [2]. Осы мәліметтерге жүгінер болсақ, «білімді игерудің ең жоғарғы сатысы білім алушының өзгелерді оқытуы» дегенді негізге ала отырып, тәжірибемізде оқу үдерісін ұйымдастыруда жиі қолданатын тәсілдің бірі интербелсенді әдіс түрлеріне тоқталамыз.

Интербелсенді әдістің басты шарты төмендегілерді қамтиды: пікірталас ұйымдастыру мүмкіндігі; әр қатысушының өз ойын айта алуына мүмкіндіктің берілуі; бағалау, талдау және т.б. Бұл әдіс бойынша сабақты ұйымдастыру ақпарат алмасудың оқытушы мен студенттің өзара қарым-қатынасына құрылатындықтан нәтижелі болып табылады. Дәріс оқуда оқытушыға әр сабақта мазмұнды жеткізудің тәсілдерін түрліше құру қажеттігін есте шығармаған жөн. Бұл білім алушыларды жалықтыратын бір сарынды сипаттағы сабақтардан құтқара отырып, олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Осы тұста біз практикада игерілетін дәрісті студентпен бірге берудің оқу сапасына және студенттің сыни ойлау дағдыларын қалыптастыру мен ізденуге, талдау мен қорытынды жасай алуға үйрететіндігін байқадық. Нақты сипаттар болсақ: алғашқы саты дәріс оқитын студентті анықтау болып табылатындықтан, тақырыптық-күнтізбелік оқу жоспарындағы кезекті дәріс/семинар тақырыбын білім алушылардың ішінен біреуінің өз жауапкершілігіне алуына ұсыныс жасалады. Бұл тұста семинар тақырыбына/ келесі дәріске қажетті термин сөздермен танысып, анықтамасын білу және т.б. алдын ала берілген тапсырмаларға барлық білім алушылар дайындалып келеді, ал жауапты студенттің міндеті оқытушының рөлінде болып, сабақты ұйымдастыру, ал егер дәріс болса, онда дәріс оқуға немесе жаңа материалды меңгертуге оқытушыға көмектесу.

Келесі сатыда тақырыпқа жауапты студентпен сол күннен бастап оқытушы өте тығыз қарым-қатынаса жұмыс жасайды. Атап айтқанда: сабақтың құрылымын бірлесе отырып немесе оқытушының бағыт-бағдар беруімен білім алушының өзі дайындайды. Бұл тұста көп жағдайда Блум таксономиясы басшылыққа алынады. Блум таксономиясын басшылыққа алатын себебіміз, бұл – бүгінгі білім беру жүйесінің талабына сай келетін сыни ойлау дағдысын қалыптастыруға тікелей қатысты ойлау дағдыларының кеңінен қолданылатын иерархиялық моделі болып табылады. Оны мына сызба бойынша беруге болады:

Сурет 1. Блум таксономиясы

Осы Блум таксономиясында көрсетілген иерархиялық жүйе негізінде білімді игертуде ақпараттық технологияларды сабақта пайдаланудың үлгісін талдап көрейік. Ол үшін аудитория төмендегідей талапқа сай болуы керек: интернет, барлық білім алушылардың қолдарында ұялы телефон, планшет, ipad т.б. құралдар және бұл құралдар интернет желісіне қосылған болуы тиіс; мысалы, қазір кезде өз тарапымыздан білім алушыларға мотивация тудыру және олардың қызығушылықтарын ескере отырып, аудиторияда жиі пайдаланылатын ақпараттық технологияларды пайдаланудың бір тәсілі ретінде kahoot.it сайтын атар едік. Мұнда оқытушы немесе сабақты ұйымдастыру ісіне жауапты кезекті білім алушының оқытушымен бірлесе отырып дайындаған сұрақтары алдын ала енгізіледі. Сабақ кезінде ғаламтор желісі арқылы аталған электронды көрсетілген сайтқа тіркеледі. Ойынға қатысушыларға шарт түсіндіріледі. Барлық орындайтын тапсырмалар сұрақ қиындығына қарай белгілі бір, әдетте 30 секундтан басталатын автор тарапынан көрсетілген орындау уақытының ішінде жүзеге асырылатындығы; сонымен қатар, студент сұрақтың дұрыс жауабын тек жіберіп қана қоймай, өзінің нешінші жауап беруші ретінде қабылданғанын, берілген ұпай саны, жауаптың дұрыс /бұрысы туралы мәліметтер берілетіндігі туралы алғашқы сабақта түсіндіріледі. Ал кейінгі сабақтарда бұл жайында еске салып өту жеткілікті болып табылады. Блум таксономиясына қайта оралар болсақ, оқыту мақсаты мен сол мақсатқа негізделген оқу мазмұнын жүйелеудің ұтымды жолы осы таксономия дер едік. Оның үстіне бұл жүйе бойынша оқу үдерісін жоспарлау оқытушыға әр қадамды негіздеп, әр қадамда анықталған мақсатқа сай тапсырмалар ұсынуды қажет етеді. Сол

арқылы әр студенттің жеке көзқарасын қалыптастыратын интеллектуалды әлеуетін дамытуға, шынайы өмірдегі жағдаяттарға сай келетін немесе соған жуықтайтын жағдаяттарға араласып, өз ойын, көзқарасын білдіру арқылы оның педагогикалық терминмен айтқанда әмбебап әлеуметтік және кәсіби құзіреттіліктері қалыптасады.

1 – кезең «Білу». Бұл сатыда білім алушылардың бүгінгі өтілетін тақырып пен бұрын өткен тақырып арасын байланыстыра отырып, жалпы білімді еске түсіру және тақырыпқа қатысты білімдерін анықтап алу мақсаты көзделеді. Онда «Мен осы тақырып бойынша не білемін?» деген жалпы сұрақ айналасында тақырыпқа қатысты нақты сауалдардың жауабы kahoot.it арқылы студенттерден қабылданады. Бұл тұста, ерекше тоқталып өтуді қажет ететін жайт, жауап берушілерден не себепті осы нұсқаны таңдағандығын сұрап отырудың қажеттігі.

Тиімділігі: бұл жауап берушілердің өз ойын дәлелдей білуге үйретеді. Бұл тұста жауапты дұрыс бергендердің ғана емес, бұрыс жауап берушілердің де пікірін біліп отыру керек. Сонымен қатар, тапсырманың тестке құрылуы, жауаптардың бірнеше нұсқада берілу де жауап берушілердің ойлануына, өзара ұқсас нұсқалар ішінен қажетті дұрысын белгілеудің өзі де іріктей алу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

2 – кезең «Түсіну». Бұл кезеңде тапсырманы тест түрінен гөрі сұрақты тезис түрінде беріп, оған қатысты көзқарасты «келісемін / келіспеймін» түрінде беру, көрсету тиімдірек болып табылады. Студенттер бұл жерде де тапсырманы орындамас бұрын kahoot.it сайтына кіріп, ойынның пин-кодын көрсетіп, тіркеледі. Уақытты есептеу басталған сәттен бастап, олар өз жауаптарын жібере бастайды. Барлық қатысушылардың ішінде жауап берушілер саны интерактивті тақтада немесе орталықтандырылған экраннан көрініп тұрады. Соңғы ойыншы жауабын жіберіп болғанда, «дұрыс / бұрыс» белгілеушілердің қай сұраққа қанша жауап келгенінің статистикалық өңдеуі көрсетіледі.

Тиімділігі: бұл кезеңде де әр жауап беруші өз сұрақтарын негіздеп беруі тиіс. Бұл ойынның келесі сатысына көшпес бұрын талқыланады. Талқылау нәтижесінде ұсынылған екі (бірнеше болуы да мүмкін) тезиске қатысты айтылған пікірлер тақтаға жазылып, содан кейін тұжырымдар біріктіріледі. Бұл студенттердің өз жауаптарының дұрыстығын дәлелдеу үшін немесе неге осы жауап нұсқасын таңдағандығын негіздеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, осы әрекеттерді жүзеге асыру арқылы студенттің көпшілік алдында сөйлей алу дағдылары, ойын дәлелдеп айта білу, сөзі арқылы екінші адамға ықпал ете алу сияқты білік-дағдыларының қалыптасуына жол ашылады.

3 – кезең «Қолдану». Игерілген жаңа тақырып материалдарын практикада іске жаратуға бағытталған тапсырмалармен жұмыс осы кезеңде жасалады. Бұл сатыда оқытушының шығармашылық қабілетіне байланысты арнайы мәселені шешуге құрылған тапсырмалар, сурет немесе аудио-/видеожазбалар бойынша жазба жұмыстарын орындатуға болады және өтілген жаңа сабақпен байланысты үзбеу үшін барлық тапсырмаларды орындауда жаңа игерілген материалдарды қолдану басшылыққа алынуы тиіс.

Тиімділігі: тапсырманың берілу ерекшелігіне орай, білім алушының ойлау қабілеті және оны негіздей алуы шығармашылық тұрғыдан жүргізіледі.

4 – кезең «Талдауда» орындалған жұмыстар оқытушының немесе оқытушы рөліндегі студент пен оқытушының бірлескен әрекеті арқылы іске асырылады.

5 – кезең «Жинақтау» мен 6 – кезең «Бағалау» барысында атқарылатын іс-шараларды арнайы студентке сабақтың басында жүктеп қоюға болады. Жауапты білім алушы әр кезеңдегі айтылған жауаптарды алдын-ала берілген немесе студенттермен бірлесе отырып талқылап алған шарттар бойынша бағалайды. Сабақ соңында барлық сол сабақтағы қорытынды білімді жинақтай отырып, қорытынды жасайды немесе оны іске асыруды «студент-оқытушы» аты-жөнін атаған білім алушы сабақтың түйінін жасайды. «Бағалау» кезеңінде сабақ барысындағы барлық іс-әрекеттерге, берілген жауаптарға, пікірталаста айтылған білім алушылардың өз ойларын жеткізе алуы, дәлелдей білуі және т.б. жақтарынан қарай отырып, арнайы жауапты студент бағалайды. Біз тәжірибе барысында берілген бағалаудың объективті болуын қамтамасыз ету мақсатында осы жауапкершілік жүктелген студенттен міндетті түрде бағалау барысында қандай нәрселерге көңіл бөлгендігін, неге осындай балл қойылғандығын негіздеп беруін талап ету керек. Бұл арқылы біз студенттің әділ болуын, өз ойын дәлелдей алуын, жасалған іс-әрекетке жауапты бола білуіне үйретеміз және сол арқылы оның бойында дәлел айта алу, әділ, объективті болумен байланысты ізгі қасиеттердің қалыптасуын қамтамасыз етеміз.

Білім алушылардың компьютерлік технологияларға деген қызығушылығын пайдалана отырып, оқу үдерісіндегі оқытушының позициясын оқушыға/ білім алушыларға алмастыру да сабақ барысында айқын байқала қоймайды. Оның басты себебі білім алушының дербес қабілеті мен қызығушылығы, оқытушы тарапынан өзіне берілген тақырып шеңберіндегі шығармашылық ізденісінде болып табылады. АҚТ-ны

оқу үдерісінде пайдалану білім алушының сұрыпталған, таңдап алынған ақпараттық қормен жұмыс істеуімен шектемейді, сәйкесінше өзін-өзі дамытуға, интеллектуалдық тұрғыдан шыңдалуына және ең бастысы қажетті білімді өз бетінше іздеп табуына мүмкіндік береді. Бұл әсіресе, жоғары оқу орындарында студенттің өзіндік жұмыстарды орындау барысында маңызды және бұл орайда біз өз тәжірибемізде жоба арқылы оқыту технологиясын тиімді деп санаймыз. Бұл туралы жазылған мақалалар да толыққанды айтылған [3], [4].

Сонымен, оқу үдерісін ұйымдастыруда ақпараттық технологияны пайдаланудың тек сабақты мазмұнды етіп қана қоймай, білім алушылардың бойында өз бетінше әрекет жасауға бағытталған қасиеттердің дамуына, шығармашылық қабілеттерінің артуына септігін тигізетіндігін байқадық. Бұл технология білім алушыға, бір жағынан, топтың ішінде бола отырып, олардың ой-пікірлерін білуге және, екінші жақтан, жауап беру барысында басқаға кедергі келтірмей, өзінше ойланып, өзінше шешім қабылдауына да мүмкіндік береді.

1 http://akorda.kz/kz/page/page_kazakstan-prezidentinin-nazarbaev-universiteti-studentteri-aldynda-soilegen-sozi_1346990218

2 Қалай оқу керектігін үйрету? // Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. Екінші (негізгі) деңгей. Үшінші басылым.

3 Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петров А.Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. –М.: Академия, 2002. –272 с.

4 Жолшаева М.С. Тіл үйретуде оқыту технологиясын дұрыс таңдаудың маңыздылығы. - Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университет Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы № 4 (44) 2014. -32-35 бб.

Резюме

Основной принцип системы образования XXI века ориентирован на максимальное развитие творческих способностей обучающихся. Для достижения успеха в процессе обучения у учителя и учеников должны быть все необходимые информационные и методические ресурсы. Обучение основанное на принцип развитие творческих способностей обучающихся требует от преподавателя выбрать подходящую технологию обучения, которая соответствует специфике предмета. Залогом результативности (эффективности) также является успешное, целенаправленное использование информационных технологий в учебном процессе. Использование информационных технологий мотивируют обучающихся; обеспечивают объективность; дают возможность студентам увидеть результаты своих трудов; преподаватель может контролировать всех студентов; а также является одним из путей координацией регулировать отношения преподаватель и студент, студент и студент; интерактивность и наглядность способствует лучшему представлению и пониманию, а также усвоению учебного материала. Таким образом, информатизация образования является одним из приоритетов развития социальной сферы и органически связана с процессом модернизации образования.

Ключевые слова: технология обучения, информационная технология, междисциплинарный метод, критическое мышление, коммуникативная компетентность

Summary

The basic principle of the educational system in the XXI century is focused on the maximum development of students' creative skills. To succeed in the learning process, teacher and students should have all necessary information and methodological resources. While training is based on the principle of students' creative skills development the teacher is required to choose appropriate educational technology that meets the specifics of the subject. The key to effectiveness is also successful, purposeful use of information technologies in the educational process. Use of information technology motivates students; provides objectivity; enables students to see the results of their labor; whereas teacher can monitor all the students. Also, it is one of the ways to regulate relationship between the teacher and the student, the student and another student. Interactivity and visualization promote better performance and understanding, and subject retention. Thus, the informatization of education is one of the priorities of social development, and it is strongly linked with the process of modernization in the field of education.

Keywords: education technology, information technology, interdisciplinary approach, critical thinking, communicative competence

ӘОЖ 378.147.1

ЖОҒАРЫ БІЛІМ САПАСЫН ЖЕТІЛДІРУДЕ ДЕМОНСТРАЦИЯЛЫ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ДӘРІСТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Н.Н. Салыбекова – *PhD докторант, ҚазМемҚызПУ, Биология кафедрасы,*
Ж.Б. Шілдебаев – *п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы,*
Ж.Ж. Кужантаева – *б.ғ.д., профессор, ҚазМемҚызПУ, Биология кафедрасы, Алматы*

Бүгінде биолог мамандарды дайындауда оқу жоспарына сәйкес фитопатология, микология, өсімдіктер систематикасы, ботаника пәндерін оқытуда студенттерге теориялық, практикалық іліммен қатар заманауи деңгейде саңырауқұлақтар бөлімі туралы білімін қалыптастыру керек. Осы тұрғыда білімгерлердің жоғары білім сапасын жетілдіруде инновациялық оқыту технологиясын пайдалану кезінде қолданылатын Демонстрациялы интербелсенді дәріс (ДИД) түрінің жоғары оқу орындарында пайдалану әдістемесі мен сабақ барысы кезіндегі қолданылатын әдіс түрлері берілген. Сонымен қатар сабақ барысында білімгерлердің белсенділігін арттыру жолдары мен тұжырымдама жасау, бағалау әдістемесі келтірілген.

Кілт сөздер: Демонстрациялы интербелсенді дәрістер (ДИД), рефлексия, аудиториялық тәжірибе, «ойды қорытындылау»

Білім саласындағы үздік әлемдік тәжірибелерге сәйкес келетін және тұлғаны, мемлекетті индустриялық – инновациялық дамыту міндеттерін, еңбек нарығының қажеттіліктерін қанағаттандыратын білім сапасының жоғары деңгейіне жету 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік білімді дамыту бағдарламасының мақсаты болып табылады [1].

Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологиясы мен инновациялық әдіс – тәсілдерді енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» – деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді [2]. Аталған міндеттерді шешу үшін білім ошақтарының, оқытушылар мен мектеп мұғалімдерінің күнделікті ізденісі арқылы, жаңалықтар мен қайта құрулар, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа практикаға, тың өзгерістерге, жаңа қарым-қатынасқа өту қажеттігі айқындалады.

Сондықтан жаңа формация оқытушысы – бұл пәндік білім жүйесінің, іскерлік пен дағдының, кез-келген ғылыми білім сапасын меңгерген маман ғана емес, оқыта отырып тәрбиелеу технологиясының жүйесімен, білімгердің ертеңгі маман екендігін сезіндіру, өмірге дағдыландыру құзырлығын айқындау бағытындағы әдіс–тәсілдерімен қаруланған тұлға.

Демонстрациялы интербелсенді дәрістер (ДИД) білімгерлердің негізгі түсініктері тұжырымдамасы аясында іске асырылады. Дәріс түрін эксперименттік аудиторияда, шолу жасау, модельдеу, өтілген тарауларды қайталау сияқты дәрісте қолдануға болады. Жоғары оқу орындарында бұл әдіс түрін қолдана отырып, сабақ жүргізу және оның нәтижелері туралы зерттеушілер Марк Мэйер (Mark Maier, 2011)[3], Сколф пен Торонтон ДИД студенттер белсенділігін арттырудың жолдары туралы сабақ өткізудің барысына талдау жасап, зерттеу нәтижелерін ұсынған (Sokoloff, D. R., and Thornton, R. K., 1997) [4].

Демонстрациялық интербелсенді дәріс дәстүрлі дәріс үлгісінде «сөйлеуге арналған уақыт» ("time for telling") түрінде жүргізіледі. Пререквизиттер негізінде өтілетін дәрістер тақырыбы аясында білімгерлердің белсенділігі нәтижесінде дәріс жалғасын табу керек. ДИД үш қадамнан тұрады (Сурет 1).

Студент білуі керек:

1. Демонстрация нәтижесін болжай білу, табу (Predict). Білімгерлер өзі, содан соң жанындағы білімгер екеуі бір-біріне көрсетілетін тәжірибе нәтижесінде не болатынын түсіндіру керек.

2. Демонстрациялы тәжірибе (Experience). Білімгер тәжірибе барысында кіші топпен жұмыс жасап, сауалнамаға қатысу, бастапқы үмітін ақтай алды ма (немесе жоқ)

3. Қорытынды кезіндегі рефлексия (Reflect on the outcome). Білімгерлер бастапқы қол жеткізер нәтижеге деген сенімділігін қанағаттандыра алды ма, бұл ойларын басқа білімгерлермен бөлісе отырып, қорытындысын жазбаша түрде жаза білу.

Сурет 1. Демонстрациялы интербелседі дәріс қадамдары (step)

ДИД не үшін қолданылады? Дәстүрлі дәрісті интербелсенді демонстрациялы дәріс арқылы ұйымдастыру оқу материалын білімгерлердің кеңірек игеруін қамтамасыз етеді, білімді меңгеруін жақсартады. Интербелсенді дәрісте білімгерлер сұраққа қалай жауап бергенін күтеді, ал демонстрациялы интербелсенді дәрісте білімгер түсініктерін жаңа мәнмәтіндік мағынада (контексное значение) қолдануға мүмкіндігі бар. ДИД білімді игеруді жақсартатындығын көрсететін қосымша зерттеулер жүргізілді. Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, «Биология» мамандығы бойынша «Микология» элективті курсы негізінде зерттеу жүргізілді. «Саңырауқұлақтар патшалығы. Ascomycota (аскомицеттер) бөлімі. Көкөністерді зақымдайтын саңырауқұлақтар - *Penicillium* Link.» тақырыбы бойынша демонстрациялы интербелсенді дәріс барысын қарастырайық. Дәріс барысында демонстрациялық материалдар ретінде зақымдалған көкөніс түрлері мен сабаққа қажетті құрал-жабдықтарды пайдалана отырып, мағлұмат беру, ой қозғау, талдау, іздендіру, салыстыру әдістерімен кешенді түрде жүргізілді. ДИД негізгі ерекшелігі білімгер тапсырманы орындамас бұрын қорытындысын болжау қажет. ДИД барысында «білімгер демонстрация нәтижесін болжау, көзбен көруден бұрын көз алдында бейнелеу арқылы көбірек түсінік қалыптастыра алады» (Crouch 2004) [5]. Білімгерлердің сабақ барысында көбірек айналысатындар сұраққа өздігінен жауап іздеу болып табылады. Сабақты күнделікті тіршіліктен мысал келтіре, әңгімелеуден бастай отырып, топ алдында демонстрацияны жүргізгенде білімгерлерден, «Не болады, егер...», «ары қарай не болады...», «Неге олай болды...», «Не үшін...» - деген сұрақтар қоя отырып жүргізіледі. Сұрақтарға жазбаша түрде жауап жазып отырулары қажет. Жауаптарын басқа білімгерлер арасында салыстыра отырып, талқылату керек. ДИД барысында білімгерге екі бөлек қағазға біріншісіне демонстрация алдындағы болжамын, екіншісіне демонстрация соңындағы қорытындысын жаздыру қажет. Демонстрация түрлері: аудиториялық тәжірибелер, аудиториялық сауалнамалар, деректерді талдау (Сурет 2)

Сурет 2. Демонстрация түрлері

ДИД барысы бірнеше әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып сабақ жүргізудің кешенді жүйесі болып табылады (3-сурет).

Сурет 3. ДИД барысында қолданылатын әдіс-тәсілдер

Аудиториялық тәжірибеде - білімгерлер тәжірибе барысының тұжырымдамасын көре алады. Тәжірибе барысынан бұрын білімгерлер өз қорытындысын, тұжырымын болжай алады. Тәжірибе соңынан кейін берілген түсініктерді, не үйренгенін бағалап бұл білімдерін басқа мәнмәтіндерде (контекстерде) пайдалана алады.

Аудиториялық сауалнамаларда – көрсетілген тәжірибелерде күнделікті тіршілікте кездесетін, өмірден алынған материалдар болғандықтан білімгерлер тұжырым жасай алады. Білімгерлердің барлығынан мағлұматтарын сұрап шығу керек, яғни сұрақтарға барлығының жауап беруін қадағалау керек. Себебі бұл кезде барлығында нақтылы жауап болмағандықтан, сұрақтарға болжамды түрде ғана жауап беруге тырысады. ДИД форматы білімгердің болжамды түрдегі тұжырымдамасы мен дәріс соңындағы қорытындысы түрінде жүргізіледі.

Деректерді талдау – егер мәліметтер өте жақсы нәтиже (неожиданный результат) көрсетсе, деректерді пайдалана отырып талдау әлдеқайда тиімді болып табылады. Деректерді талдау кезінде білімгерлерді өз бетінше мәлімет жинауға немесе статистикалық талдау жүргізуге бағыттау қажет.

Жұптасып ойлану –ынтымақтастық орта құру барысында «ой қозғау», «Insert», «сыни тұрғыдан ойлау», «жұбымен кеңесу» сияқты әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, білімгердің сыни ойлауына, көзқарас білдіруіне, жұптасып, топтасып талдау жасауына, бір-бірінің ойын толықтыруына, өзін-өзі бағалауына мүмкіндік алады. Себебі қазіргі білімгер - өзінің түсінігін, өзінің зерттеулерімен әлеуметтік байланысқа түсе алатын білім алушылар.

Білімгерлер білімін бағалауда келесідей тәсілдерді қолдануға болады: Тестілеу, Бақылау, Интервью, Сауалнама, Есеп беру, Өзін-өзі бағалау (оның ішіне топ жұмысын бағалау кіреді), Жазбаша жұмыс үлгілері.

Бағалау жүйесінде білімгерлердің білімін қалайша әрі қарай дамытып, олардың алдағы білім игеру әрекеттерінің деңгейін қалайша жақсартуға болатындығын білу, жоспарлау және студенттерді соған ынталандыру мақсатында болады.

Мысалы, білімгерлердің білімін дамыту мақсатында күнделікті тұрмыста қолданылатын асханалық құралдар немесе терезе алдындағы мәдени гүл топырағынан, ваннадағы құралдар іргесінен жағындылар алып, ары қарай зерттеу жұмысын жүргізуге бағыттау және өзіндік жұмыс барысынан материалдар дайындауға тапсырма беру. Сонымен қатар сабақ барысында келтірілген түсініктер тұрғысынан сала маманынан сұхбат алып, видеоматериал дайындауға тапсырма беру арқылы өзінің эссе жұмысының дұрыс бұрыстығын тексеруге болады.

Білімгерлерге қысқаша түрде «Мен бүгінгі тақырып барысында үйренгенімнің ең маңыздысы...» және «Сабақ барысынан соң менің көзқарасым былайша өзгерді/өзгермеді, себебі...», деп басталатын очерк жаздыруға болады (Графф және Биркенштайн, 2009)/(Graff and Birkenstein 2009) [6].

Білімгерлерді бағалаудың тағы бір түрі «Менің бүгінгі ең маңызды білгенім...» және «Мен үшін түсініксіз болып қалғаны...» қағазын толтыру арқылы ой қорытуға болады (Анджело и Кросс, 1993)/ (Angelo and Cross 1993) [7].

Білімгерлердің нәтижелері «Ойды қорытындылау» тәсілі бойынша талданды (А.Әлімов, 2009).

Сабақта мәтінді оқып болғаннан кейін немесе лекция соңында студенттердің түсінік және жұмыс жасау деңгейлерін бағалау тәсілі ретінде келесідей тапсырмалардан тұратын жазу жұмысын атқаруға болады: үзінді, дәлел, сұрақ, жауап, қорытынды.

Үзінді. Мәтіннің (лекцияның) негізгі идеясын ашатын үзінді келтіру керек. Үзінді екі-үш сөйлемнен тұрады, келтірілген сөйлемдер мәтіннен көшірілмей, өзіндік түсінік тұрғысынан беріледі.

Дәлел. Келтірілген үзіндінің неліктен мәтіннің негізгі идеясын ашатындығын 3-4 сөйлеммен дәлелдеу керек. Мұнда басқа ақпарат көздеріне немесе көп таралған пікірлерге сілтеме жасалғаны орынды.

Сұрақ. Мәтін бойынша бір проблемалық сұрақ келтіру керек (жан-жақты ашылмаған, ерекше толғандырған, назар аударған, қызықтырған, т.с.с. мәселе бойынша) – 1 сөйлем.

Жауап. Қойылған сұраққа бірнеше сөйлеммен (2-3 сөйлем) жауап беру керек. Жауапта бұл мәселенің неліктен өзіне назар аударғандығын және оны қалайша шешуге болатындығын көрсету керек.

Қорытынды. Мәтін (лекция) бойынша туындаған ойларды (қорытынды шешім) 3-4 сөйлеммен келтіру керек.

Сонымен бұл жұмыстың көлемі 11-15 сөйлем аумағында болады. Оны бағалауда келесідей критерийлерді ұстануға болады [8].

«Ойды қорытындылау» тәсілін бағалау

Критерийлер	Сұрақтар	Бес балды жүйе бойынша бағалау
Дәлдік	Ақпарат дәл келтірілген бе?	
Сәйкестік	Жауаптар тақырыпқа (сұраққа) сәйкес пе?	
Тереңдігі	Проблема жан-жақты қарастырылған ба? Проблеманың барлық ерекшеліктері келтірілген бе?	
Негіздеу	Келтірілген жауаптарды негізделген деп атауға бола ма?	
Жүйелілік	Қорытындылау логикалық тұрғыдан, жүйелі түрде жасалған ба?	

Сонымен, ДИД арқылы оқытушының бағыттауымен білімгер өз бетімен білімді игеруге, білімгерлер бір-бірімен қарым-қатынас жасай отырып, білімдерін өз бетімен дамытуға, қорытынды жасай алуға, дамытуға дағдыланады. Ғылыми зерттеу, тұжырым жасауға үйренеді.

Өткен уақыттарда таным процесін біз «білім беру», «оқыту», «үйрету» деп түсінсек, бүгінгі уақытта бұл түсініктерді «білім алу/игеру», «оқу», «үйрену» екендігін күнделікті жаңаша оқыту технологиясы барысы дәлелдеп отыр. Мұндай ұстаным бүгінгі күні әлемде жүріп жатқан жоғары оқу жүйесінде Болон үдерісінің идеяларын толық қамтып, өзінің мазмұнын осы үдеріспен байланыстыруы Жоғары оқу орындары жұмыстарына елеулі өзгерістер енгізуді талап етеді.

1 Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы №118 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасы Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2011, маусым – 10. - 52 б.

2 Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы.//Қ.М, 2/6 шілде, 1999ж.

3 Mark Maier, 2011. "Interactive Lecture Demonstrations: Adapting a Physics Education Pedagogy for Use in the Economics Classroom," Chapters, in: International Handbook on Teaching and Learning Economics, chapter 8 Edward Elgar.

4 Sokoloff, D. R., and Thornton, R. K., 1997, Using Interactive Lecture Demonstrations to Create an Active Learning Environment Phys. Teacher, v. 35, 340.

5 Crouch C.H., Fagen A.P., Callan J.P. and Mazur E., (2004), Classroom demonstrations: learning tool or entertainment? American Journal of Physics, 72, 835-838.

6 Graff, Gerald and Cathy Birkenstein, 2009. They Say / I Say: The Moves That Matter in Academic Writing (Second Edition) WW Norton.

7 Angelo, Thomas A and Patricia Cross. 1993. Classroom Assessment Techniques: A Handbook for College Teachers (Second Edition) Jossey-Bass Publishers, San Francisco

8 Асхат Әлімов. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану. Оқу құралы. Алматы, 2009

Резюме

В настоящее время необходимо сформировать у студентов знание о грибах на современном уровне вместе с теоретическим, практическим знаниями в изучении таких предметов, как фитопатология, микология, систематика растений, ботаника, в соответствии с учебным планом по подготовке специалистов биологов. С этой точки зрения, приведены виды методов, применяемых в процессе учебы и методов применения видов Демонстрационных интерактивных лекций (ДИЛ) в высших учебных заведениях, применяемых во время использования технологий инновационного обучения, для развития качества высшего образования учащихся. Наряду с этим, приведена методика оценки, разработки концепций и способов повышения активности учащихся в процессе учебы.

Ключевые слова: Демонстрационная интерактивная лекция (ДИЛ), рефлексия, аудиторные эксперименты, «подводя итоги идею»

Summary

At present, it is necessary to form students' knowledge about the fungi at a modern level with the theoretical, practical knowledge in the study of subjects such as plant pathology, mycology, systematic of plants, botany, in accordance with the curriculum for the training of biologists. From this point of view, there are given kinds of methods used in the process of learning and methods of application of types of Interactive lecture demonstrations (ILD) in higher education institutions,

applied during the use of innovative teaching technologies, to develop the quality of higher education of students. In addition, there are given the methodology of evaluation, development of concepts and methods for increasing the activity of students in the learning process.

Keywords: Interactive Lecture Demonstrations (ILD), reflect, classroom experiments, summing up the idea

УДК 327.33

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ СТУДЕНТТЕРГЕ ЖАЗУ ӘРЕКЕТІН ҮЙРЕТУДЕГІ ИНТЕРНЕТ РЕСУРСТАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ПАЙДАСЫ

Л.Ә. Бөлекбаева – *магистр, аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қаласы, Қазақстан,*
Л.А. Шинтаева – *аға оқытушы, М.Тынышбаев атындағы транспорт және коммуникация академиясы, Алматы қаласы, Қазақстан*

Заман талабына сай еліміздің білім сапасын көтеру мақсатында білім саласында көптеген оңтайлы өзгерістер болып жатыр. Жоғарғы оқу орны студенттерін мәдениетаралық қатысымның жазба түріне үйрету кезінде ақпараттық құралдарды қолдану өте маңызды деп есептелінеді. XXI ғасыр – ақпараттық технология ғасыры болғандықтан, қазіргі қоғамдағы білім жүйесін дамытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың маңызы зор, өйткені заман талабына сай білімді, әрі білікті мамандарды даярлау және олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына жағдай жасау әр оқытушының басты міндеті болып табылады.

Білім сапасын арттыру мақсатында оқыту жүйесіне заманауи технологияларды қолдану туралы Еліміздің «Білім туралы» Заңының 11 бабының 9 тармағында оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған [1].

Жоғары оқу орындары оқытушыларының алға қойған міндеттерінің бірі ретінде студенттерді тек оқытушы тарапынан берілген біліммен қаруландырып қана қоймай, олардың өздігінен білім алуын дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажетті жағдай жасау және студенттердің өздеріне сенімділігін арттыру алға қойылған мақсаттардың бірі болады. Елбасы «Болашақтың іргесін бірге қалаймыз» атты Жолдауында «Біз білім беруді жаңғыртуды одан әрі жалғастыруға тиіспіз. Бүгінде мектептерді компьютерлендіру толықтай аяқталды. Орта білім берудің 12 жылдық моделі енгізілуде. «Өмір бойы білім алу» әрбір қазақстандықтың жеке кредосына айналуы тиіс» деген. [2] Осы мәселеге қатысты шет тілін жетік меңгеру мақсатында студенттерге Интернетті пайдалану арқылы жазба жұмысын жақсарту оқытушыларға алға қойған міндеттердің бірі болып табылады.

Шетел тілін үйретуде мәдениетаралық қатысымның маңызды роль атқаратынын көптеген ғалымдар зерттеген және еліміздің ғалымдарының бірі С.С. Құнанбаева өз еңбектерінде шетел тілін меңгеру барысында, сол елдің мәдениетінде үйрену керек екенін зерттеген және тілдің сол елдің мәдениетін көрсететінін айқындаған. Тіл мен мәдениеттің арақайшылығы басым болса, онда ол тілді қарым-қатынас құралы ретінде үйрену қиынға соғады деп көрсеткен [3]. Яғни, шетел тілін үйренуде мәдениетаралық қатысымның маңызы зор екені көрінеді.

Мәдениетаралық қатысымның жазбаша түрін студенттерге үйрету кезінде оқытушылар тарапынан үлкен жауапкершілік болу керек деп ойлаймыз, өйткені оқытушылардың алға қойған міндеттерінің бірі студенттердің жазба жаттығуларын дұрыс ұйымдастыруға деген қабілетін арттыру керек. Осытұрғыда жазу әрекетін ұйымдастыру кезінде оқытушылар жазба жұмыстарын, оларға қойылатын тапсырмаларын жеңілден күрделіге қарай бағыттау керек деп есептейміз. Жазу әрекетін жақсарту мақсатында екінші тіл ретінде ағылшын тілін үйреніп жүрген студенттерге бағытталған жазба жұмысын жүргізу болады. Осы тұрғыда студенттердің ағылшын тілінде жазу әрекетін ана тілімен және өздері оқып жатқан негізгі шетел тілімен салыстыруға мүмкіндігі бар деп есептейміз.

Мысалы, алғашқы курстарда студенттерге ағылшын тілінде шығармашылық диктанттың жүргізілу тәсілдері түсіндіріледі. Ары қарай мазмұндаманы жазу барысында студенттердің психикалық үрдістері (түйсік, қабылдау, зейін, ес, ойлау, қиял, сезім, ерік) күшейеді, әсіресе ой қызметінің белсенділігі артып, мидың үлкен жарты шар қабығында өтіп жататын анализдеу, синтездеу әрекеттері пайда болады, өйткені мәтінді алдын-ала синтездеудің, яғни жазбас бұрын мәтінді жобалап алудың, қате жібермеу үшін тигізер пайдасы мол деп тұжырымдаймыз.

Мазмұндама студенттердің білім-деңгейлеріне қарай бірте-бірте күрделене береді. Жоғары курстарда мазмұндама жұмыстары көп жүргізілмейді, өйткені жұмыстың бұл түрі кең көлемді шығарма жазуға дайындық ретінде қолданылатындықтан, ендігі жерде шығарма жазуға ауысады [4]. Мазмұндама жазудың нәтижесі ретінде студенттер есте сақтау қабілетін дамытып, ойын жүйелі түрде жеткізуге әрекеттенуін білдіреді. Яғни, студенттер жеңіл жазба жұмысынан күрделіге қарай аяқ басқанда жеңіл жазба жұмыстарында грамматика, лексика, орфография дамиды деген тұжырым бар.

Студенттерге шетел тілін үйрету барысында, олардың шығармашылық қабілетін дамыта отырып, жазу мәдениетін қалыптастыру әрбір оқытушының алға қойған міндеттерінің бірі екені айқын. Осы тұрғыда студенттерге ағылшын тілі сабағында эссе жазу басты тапсырмалардың бірі болып табылады. Эссе дегеніміз (француз тілінен алғанда essai – тәжірибе, латын тілінен exagium– құрау дегенді білдіреді) философиялық, әдеби тарихи, публицистикалық, әлеуметтанулық, саяси және тағы басқа саладағы ғылыми емес, автордың жеке көзқарасын білдіретін прозалық мәтін.

Жазу әрекетінің түрлерін ары қарай эссемен жалғастырсақ болады. Эссе дегеніміз публицистикалық жанр ретінде қоғамдық және әдеби өмірде кең тараған құбылыс сипатында нығайып келеді. Студенттерге әртүрлі шығармашылық байқауларда эссе жазу тапсырылады. Ойды қағаз бетінде жазбаша жеткізу шығармашылықты қажет ететін қиын жұмыс деп ойлаймыз. Мұнда әрбір сөз айқын түсінікпен сәйкес келіп, ой, сезім, идея дәл бейнеленуі тиіс автордың өзіне тән ерекшелігіне сай тілі жатық, бейнелі әрі бай және стилі жеңіл болу керек деп ойлаймыз.

Сонымен қатар, эссені жазу кезінде, студент алдымен өзі таңдап алған тақырыптың өзекті мәселелерін қарастыру керек, сонымен қатар эссе жазу кезінде қандай мәселе туралы хабарлау керек және қандай мәліметтер талқыланады деген сауалдарға жауап таба білу керек, сонымен қатар, осы эссені жазуға не себеп және оны кім оқиды деген деген сұрақтарда көтеріліп отырады. Студент эссе жазғанда, көңіл-күйін жеткізу үшін мәнерлі, мазмұнды, дұрыс сөздерді таңдай білу керек. Эссе жазатын адам үшін ең маңызды қасиет ол тілді еркін меңгеру, басқалардың сезіміне әсер ететіндей дәл және анық бейнелі етіп сабақтастыра жаза білу. Әрине осындай күрделі тапсырмаларды орындау барысында студент өзінің әдеби тіл байлығын жеткізуге тырысады және көмекші құрал ретінде Интернет-ресурстарын пайдаланып, оңтайлы жетістіктерге жетеді деп ойлаймыз.Студенттер алдын-ала Интернет желісіндегі өзіне керекті сайттар арқылы эссені қалай жазуға болатыны туралы мағлұмат алады. Осы орайда, студенттерге көмекке оқытушылар келеді және олар эссені қалай жазу туралы толық ақпарат береді. Мысалы, оқытушы мен студенттер сабақ кезінде бір тақырыпқа сай дайындалған эссені талқылайды және студенттер сол эссеге жақын өз жұмыстарын жасауға әрекеттенеді.

Эссені жазар алдында студент алдымен өзіне жоспар құрады және төменде көрсетілген сұрақтарға өзі жауап беруі керек. Мысалы:

- *эссені жазуға қандай мақсат қойылады?*
- *эссе кімге бағытталған?*
- *эссенің негізгі идеялары қандай?*
- *эссеге деген оқырманның пікірі қандай болады?*

Яғни, шетел тілінде эссені жазбас бұрын, оның кімге бағытталғанын анықтауымыз керек деп ойлаймыз және сол эссеге бағытталған мақсат, ой және пікірді анықтауымыз керек

Студенттердің ағылшын тілінде эссе жазудағы басты мақсаттарының бірі – белгілі мәселе бойынша өз пікірін жазбаша түрде еркін жеткізуі және дәлелдеуі, өзінің түсінігін, ойын жеткізіп, қойылған мәселені талқылау және шындықты табуға тырысу сияқты мәселелерді шешу әрекеттері дамиды [5]. Өз білімін жетілдіру мақсатында шеттілдік білім алып жатқан студенттер ғылыми жазба тіл әрекетін меңгеруге үшін оқытушыларының көмегіне сүйенеді және үлкен еңбектің арқасында олар университеттік және халықаралық конференцияларға ғылыми жобалары төңірегінде мақала береді немесе Интернет ресурстарын пайдаланып, білім деңгейін жоғарылатады деп есептейміз.

Интернет желісі арқылы студенттер жазбаша түрдегі еңбектерін әлемде болып жатқан олимпиадаларға қатысу арқылы тексереді, ғылыми хат алмасу немесе ғылыми конференцияларға өз материалдарын жібере алады және олардың шетел тілін еркін меңгеруіне үлкен ықпалын тигізеді. Осындай еңбектің өзі өз жемісін беріп, студенттер өз қабілеттерін бағалай алады, өзіне-өзі сенімділігі артады және үлкен аудиторияға қорықпай шығып, өзі жазған мақаласын еркін жеткізуге мүмкіншілік алады деп тұжырымдаймыз. Алайда, студенттерге ғылыми жазба жұмыстарын жүргізу оңай деген ойдан аулақпыз, өйткені кей жағдайда студенттер біраз қиындыққа тап болады, мысалы:

- белгілі бір тақырыпқа дұрыс мақсат-міндеттерін көрсете алмауы және дұрыс болжам жасай алмауы;
- ғылыми терминологияны түсінбеуі;
- өз ойын еркін жеткізе алмауы немесе өз еңбегін сыни тұрғыдан бағаламауы және т.б. жайттар [6].

Қорыта келгенде, мәдениетаралық қатысымның жазбаша түрін меңгеру мақсатында жазба жұмыстарын дұрыс ұйымдастыру білім саласының алдына қойған мәселелерінің бірі деп есептейміз.Сондықтан, жазба жұмыстарын дұрыс жасау мақсатында алдын-ала көптеген әр-түрлі жазба жұмыстарының жүргізілгені дұрыс деп ойлаймыз және оларды орындау кезінде Интернет ресурстарын дұрыс қолдану арқылы студенттедің ізденушілік - ақпараттық біліктілігі артады деп ойлаймыз.

Тірек сөздер: Ақпараттық коммуникациялық технологиялар, ізденушілік-ақпараттық біліктілік, Интернет ресурстары, мәдениетаралық қатысымның жазба түрі,дағдылар, тұлға

1 Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 Заңы "Егемен Қазақстан" 2007ж. 15 тамыз № 254-256

2 "Болашақтың іргесін бірге қалаймыз" Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2011 ж.

3 Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. Алматы, «Эдельвейс», 2010г.

4 Диктанттар мен мазмұндамалар жинағы. Алматы, "Мектеп" баспасы, 2002

5 Методические рекомендации по написанию эссе. Государственный Университет. Высшая Школа Экономики. Санкт-Петербургский филиал – СПб, 2005

6 Кузнецова Т.Д. Научная письменная речь как методическая проблема.

Резюме

В статье рассматриваются методыиспользования инновационных технологий в обучении иностранного языка, а также обучение письменной форме межкультурной коммуникации студентов, важность изучения культуры изучаемого языка, а также виды письменных работ от простых письменных работ до сложных работ. В статье подробно описывается форма написания эссе. А также, анализируется влияние сравнений письменных работ на родном и иностранном языках. В статье расскрывается важность развитиянавыков студентов в использовании Интернет ресурсов для подготовки письменных работ, который способствует развитию поисково-информационная компетенции студентов.

Ключевые слова: Информационно-коммуникативные технологии, поисково-информационная компетенция, Интернет ресурсы, вид письменной работы межкультурной коммуникации, навыки, личность

Summary

This article is devoted to the issues of teaching methods of intercultural communication writing, types of informative-communicative technologiesand considers types of written work including from easy exercises to different exercises. The form of writing essay was mentioned in this articleand ways of developing learners' writing skills by using Internet resources were stressed, too.This method gives to improve students'searching-informative competence.Thearticle shows the role of culture knowledge of the learned language and compares it with the native language.

Key words: Informative-communicative technologies,searching-informative competence, Internetresources, intercultural-communicative writing, skills, personality

УДК 373.016:81

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ЗАҢ ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ ЛЕКСИКАСЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚЫЗЫМЕТІ

С.А. Аскарова – *ф.ғ.к., доцент Абай атындағы ҚазҰПУ*

Тілдің лексико-семантикалық жүйесінің құраушы бөлігі болып табылатын терминологиялық лексиканың коммуникативтік қызметі белгілі бір сала шегінде және ғылыми пән мамандары арасында өзара түсіністікті қамтамасыз ету.

Қазіргі кезеңде ғылыми және техникалық мәліметтердің көлемі айтарлықтай ұлғайды, терминдер мен номенклатуралар атаулары көбейді. Заң терминдерінің басты дифференциалды белгісі ретінде мамандықтағы арнайы ұғымды білдіру қызметі ерекшеленеді.

Заң терминологиялық жүйесінің элементтері терминдер, терминологиялық сөз тіркестері және қысқарған сөздер болып табылады. Қарастырылып отырған термин жүйесі ағылшын тілінің белсенді бөліктеріне жатады. Заң терминдерінің түзілуінің негізгі тәсілдері - жаңа терминдердің жасалуы, жалпы қолданылатын сөздердің терминологизациясы, терминологиялық кірме сөздер.

Заң ғылымының терминологиялық жүйесі - мазмұны және байланыстары осы білім саласы негізінде бекітілген белгілер жүйесі. Заң ғылымы құрылымы бойынша жеке салаларға бөлінеді, соның шегінде терминологиялық микрожүйе құрамына кіре отырып арнайы лексиканы құрайды: "Конституциялық құқық", "Әкімшілік құқық", "Азаматтық құқық","Қылмыстық құқық", "Еңбек құқығы","Отбасылық құқық", "Қаржы құқығы", "Азаматтық процессуальдық құқық", "Қылмыстық-процессуальдық құқық", "Халықаралық құқық".

Тірек сөздер: терминдер, заң терминдері, кәсіби ұғым, көпмағыналылық, азаматтық процессуальдық құқық, шағым, келісімшарт

Терминдердің және жалпы қолданылатын сөздердің мағыналық мазмұнын салыстырған кезде зерттеушілер жалпы қолданылатын сөздер -жалпы мағынаны немесе тұрмыстық ұғымдарды, терминдер - арнайы-мамандықтағы, ғылыми немесе техникалық ұғымдарды білдіретінін айтқан [1,37]. Мысалы, заң сөздігінде *complaint* терминіне 1. a formal document used to start certain types of criminal proceedings in a magistrates' court, or the process of using such a document to start proceedings.

2. a formal allegation of a crime" анықтамасы берілген [2,116].

Complaint сөзі контекстілерде "complaint about health, lodge a complaint, complaint book(книга жалоб)" терминолгиялық емес мағынада қолданылып, жалпы ұғымды білдіреді. *Arrest* терминінің анықтамасы заң сөздігінде қолданылуы: "the apprehension of a person suspected of a criminal activities"[18, 40]. Арнайы мәтіндерде *arrest* сөзі терминологиялық мағынада қолданылады және кәсіби ұғымды білдіреді: "When an arrest is made, the accused must be told that he is being arrested and given the ground for his arrest". Осы сөз басқа сөйлеу стильдерінде тұрмыстық ұғымды білдіреді. Салыстырыңыз: "arrest somebody's attention, arrested development".

Арнайы-мамандандырылған және тұрмыстық ұғымдар арасындағы айырмашылық ғылыми ұғымдардың сөздің нақты мағынасын білдіруінде, ал тұрмыстық ұғымдар жуықтау дәрежесіне жол береді.

Заң тілінде *treaty* терминіне былайша анықтама берілген: " An international agreement in writing between two states (a bilaterial treaty) or a number of states (a multilaterial treaty). Such agreement can also be known as convention, pacts, protocols, final acts, agreements, and general acts"[18,558]. Осы анықтамадан *treaty* терминіне тән белгілерді бөліп айтуға болады: 1. An international agreement;2.in writing. Ал дәл осы терминге тілдік коммуникацияның арнайы емес саласында мынадай анықтама беріледі: "a formal agreement between two or more counrties"[3,1650].

Сонымен, кәсіби ұғым пәннің маңызды белгілерін, ал жалпы қолданылатын сөздердің мағынасы болмашы ғана белгілерін бейнелейді, яғни сыртқы байланыстар мен қатынастарды.

Ағылшын тіліндегі заң терминдерінің талдауы заң ғылымының терминологиялық жүйесіне жалпы қолданылатын тілдің лексикасының лексико-семантикалық құбылыстары да тән екенін көрсетті.

Көпмағыналық құбылысы (полисемии) "әдетте сол сөздің алғашқы мағынасының дамуы нәтежиесінде туындайтын бір сөздің бір-бірімен байланысты бірнеше мағынасының болуы" дегенді білдіреді [4,178]. Заң терминологиясында көпмағыналы терминдердің саны жеткілікті, сонымен қатар көпмағыналы тар шеңберлі мамандықтағы терминдер (экзекватура), сондай-ақ кең мағынада қолданылатын терминдер. *Protocol* көп мағыналы терминінің 4 мағынасы бар: 1. The original draft of a document. 2. An international agreement of a less formal nature than a treaty. 3. A code of procedure. 4. Minutes of a meeting setting out matters of agreement [2, 436].

Қарастырып отырған термин жүйесінде *warrant* термині екі түрлі мағынада қолданылады: 1. A document authorizing some action, especially the payment of money. 2. A written document issued by the magistrate for the arrest of a person or the search of his property[2,586].

Заң терминологиясында көп мағыналылық тек сөздерге ғана емес, сондай-ақ сөз тіркестеріне де тән болып келеді. Мысалы: *privileged communication* құрамды термині 3 түрлі мағынада қолданылады: 1.A confidential official communication that may be withheld from production in court proceedings because disclosure of its contents would be against the public interests. 2. A communication between parties in a confidential relationship, such as solicitor and client, evidence of which may not be given without the consent of the party to whom the privilege belongs. 3. A communication protected by absolute privilege or by qualified privilege. Бірақ термин-сөздерге қарағанда терминологиялық сөз тіркестерінің көпмағыналы болуы салыстырмалы түрде аз.

Заң терминдерінің морфологиялық құрылымы әр түрлы – зат есім, етістік, сын есім, үстеу терминдер. Заң тілінде олар дербес, сондай-ақ терминологиялық сөз тіркестері құрамында қолданылуы мүмкін. Заң терминологиясының есімдік сипатын атап өткен жөн. Сын есімдер және есімшелер құрама терминдердің қажетті компоненті бола отырып термин жасауға белсене қатысады. Соңғылары заттанып, жеке қолданылуы мүмкін: *capability, falsification.* Сонымен қатар, заңгерлердің кәсіби тілінде етістіктер де жиі қолданылады: *to judge, to investigate, to accuse, to appeal.*

Заң терминологиясының сапалық құрылымының ерекшелігі терминологиялық сөз тіркестерінің бір сөзді заң терминдерінен басым болуында. Терминологиялық сөз тіркесінің тірек компоненттері – бір сөзді терминдер. Заң терминологиясының құрамында жай және күрделі терминологиялық сөз тіркестері ажыратылады. Біреуі басыңқы, екіншісі бағыныңқы болып келетін екі атауыш сөзден тұратындар – жай терминологиялық сөз тіркесі деп есептеледі. Бұл мынадай сөз тіркестері: *constitutional right, administrative law, arbitration court, civil legislation, independent contractor, corrective works, chief prosecutor, capital*

punishment, criminal records, restricted treaty, search party, search warrant, high treason, unitary state және т.б.

Бағыныңқы сөздер негізгі компоненттің терминологиялық мағынасының әр түрлы аспектілерін анықтайтын терминологиялық сөз тіркестері – күрделі сөз тіркестеріне жатады. Олар төмендегідей сипаттағы терминологиялық сөз тіркестері: *get away unpunished, verdict of guilty, voting by ballot, investigatory isolation ward, born in wedlock, fraud by officer, come into effect, enter into agreement, freedom of choice, freedom of speech, imprisonment for life, law of nations* және т.б.

Басыңқы сөздің морфологиялық типі бойынша терминдік сөз тіркесін Пак Т.Т. [5] өзінің жұмысында былайша анықтайды:

1. Субстантивті сөз тіркестері (басты орында зат есімдер):

a) «N+N» - предлогсыз: *administer punishment, ballot day, jury box, court ruling, family court, law arbitrary, business law, government office,* bag stealer, job bias, *police station* және т.б.

b) «Adj.+N»: *legal assistance, bad judgement, civil action, civil rights, compulsory payment, legal custody, unlawful custody, deceitful witness, national court, unlawful oath, political offender, conditional pardon* және т.б.

c) «Participle+N»: *defeated party, faked diamonds, faked report, armed neutrality, qualified neutrality, convicted offender, reigning monarch, aggravated robbery, armed robbery, holding zone* және т.б.

d) «Ordinal Numerals+N»: *first reading, second reading, third reading, third person* және т.б.

2. Адъективті сөз тіркесі (басты сөз ретінде сын есім немесе үстеу): *robbing with Violence, heavy term of imprisonment, freedom of press, free of charge, faked-up evidence* және т.б.

3. Етістікті сөз тіркестер: *commit for trial, encourage prosecution, enjoy rights, impose a fine, hearing of arguments, sustain objection* және т.б.

Заң терминдерінің оқытуда терминдердің тек бір тілді талдауын емес екі тілді талдауын қарастыру керек, яғни тек ағылшын тілінің заң терминдерін емес білім алушылардың ана тілін де ескереді. Білім алушылардың ана тілін (қазақ тілі) ескермей тілдік-оқыту материалдарын тиімді оқыту мүмкін емес.

1 Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах, Москва, 1976, 543 с.

2 A dictionary of LAW, seventh edition, edited by Jonathon Law, Elizabeth A., Oxford University Press, 2009.

3 Oxford Advanced learner's Dictionary of current English, A.S. Hornby, Oxford University Press, 2010.

4 Розенталь Д. Э., Теленкова М. А., Словарь-справочник лингвистических терминов, Москва, 1976, 543 с.

5 Т.Т. Пак , Технология молульного обучения терминологической лексике студентов юридического факультета при изучений научного стиля русской речи, Алматы, 2004, 185 с

Резюме

Коммуникативная фукция терминологической лексики, которая является состовной частью лексико-семантической системы языка это обеспечение взаимопонимания в определенной области и специалистами научной дисциплины.

В наше время существенно возрасло объем научных и технических информаций, увеличилось названия терминов и номенклатур. Как главный дифференциальный знак юридических терминов выделяется функция обозначения специального значения в определенной отрасли.

Элементы системы юридического языка термины, терминологические словосочетания и сокращенные слова. Рассматриваемая терминологическая система относится к активным частям английского языка. Основные способы образования юридических терминов – образование новых терминов, терминоизоляция общеупотребляемых слов, терминологические заимствованные слова.

Терминологическая система юридических терминов – это система знаков в которой содержание и связи укреплены в этой сфере знания . Юридическая наука по структуре подразделяется на отдельные отрасли, входя в состав терминологической микросистемы состовляет специальную лексику: «Конституционное право», «Административное право», «Гражданское право», «Уголовное право», «Трудовое право», «Семейное право», «Финансовое право», «Гражданско- процессуальное право», «Уголовно-процессуальное право», «Международное право».

Ключевые слова: термины, юридические термины, профессиональное понятие, полисеми,гражданско-процессуальное право, договор

Summary

The communicative function of terminology and vocabulary, which is a composite part of the lexico-semantic system language is mutual understanding in a particular area and by scientific discipline.

In our time, significantly increased the amount of scientific and technical information, has increased the term names and items. The main differential sign of legal terms is the designation of a special function values in a particular sphere.

Elements of legal language terms, terminology and abbreviated words. The terminological system refers to the active parts of the English language. The main methods of education legal terms-the formation of new terms, termisolation of common words, terminological borrowed words.

Terminological system of legal terms is a system of signs in which content and communications are strengthened in this field of knowledge. Legal science structure divided into separate groups, as an integral part of the terminology of this unit is a special vocabulary: "Constitutional law", "Administrative law", "Civil law", "Criminal law", "Labor law", "Family law", "Finance law", "Civil law", «Civil procedure law», «Criminal procedure law», " International law "

Key words: terms, law terms, professional concept, polysemy, Civil procedure law, complaint, протест, treatment

УДК: 407:37(И) : 61.378.4

СОДЕРЖАНИЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ

О.Я. Сулейменова – *доцент,*
А.А. Садыкова – *ст. преп.,*
И.В. Лозенко – *ст. преп., КазНМУ им. С.Д. Асфендиярова*

Содержание обучения иностранным языкам, которому уделяют большое внимание методисты, рассматривается как категория, педагогически интерпретирующая цель обучения иностранным языкам.

Основной целью обучения иностранным языкам в медицинском вузе является формирование у студентов способностей к межкультурной коммуникации в их будущей профессиональной деятельности.

В связи с поставленной целью основным компонентом содержания обучения являются профессионально-медицинские тексты, которые представляют собой связную последовательность устных и письменных высказываний. Они служат основой для практического овладения студентами иностранным языком.

В состав содержания обучения входит также опыт эмоционально-оценочного отношения обучающихся к учебному процессу, социо-культурный компонент, языковые средства обучения и процессуальный аспект, предполагающий развитие речевых навыков и умений студентов.

Ключевые слова: цель обучения, межкультурная коммуникация, профессиональная деятельность, содержание обучения, устное и письменное высказывание, социо-культурный компонент, языковые средства обучения, профессиональный аспект

Содержание обучения иностранным языкам, которому уделяют большое внимание методисты, рассматривается как категория, педагогически интерпретирующая цель обучения иностранным языкам.

Современные исследователи рассматривают его не как статичную, а как постоянно развивающуюся, динамическую категорию, в которой отражается как предметный аспект, так и процессуальный. В теории обучения иностранным языкам нет единой точки зрения на проблему компонентного состава содержания обучения иностранным языкам. *В состав содержания обучения входит также опыт эмоционально-оценочного отношения студентов к процессу обучения.* Это значит, что в содержание обучения входит не только то, что можно услышать или увидеть на занятии, но и чувства, эмоции студентов, психические процессы, которые протекают в их сознании в процессе познания чужой лингвокультуры. В качестве ценностной категории, положенной в основу выполнения сфер общения как социокоммуникативных речевых образований, применяется в лингво-дидактике категория бытия, охватывающая как объективно заданные условия, так и предпосылки деятельности отдельных индивидов и поколений.

Каждая сфера общения неотделима от условий, в которых это общение протекает, а именно: от обстановки в самом широком смысле слова и от конкретного экстралингвистического контекста. Человек моделирует тип общения, усвоенный им в соответствии с образцами в рамках некоторой социальной сферы. **Основным компонентом содержания обучения иностранным языкам в медицинском вузе являются профессионально – медицинские тексты, которые представляют собой связную последовательность устных и письменных высказываний [2].** Наряду с профессионально-медицинской тематикой, тексты служат основой для практического овладения иностранным языком. Коммуникативная функция проявляется через свойства текста быть важнейшим средством человеческого общения, информационного взаимодействия партнеров по общению. Таким образом, текст есть продукт речевого высказывания, содержащий необходимую для передачи информацию, организованную в смысловое и структурное единство определенного языкового уровня.

Социокультурный компонент содержания обучения иностранным языкам знакомит студентов с различными аспектами их будущей профессионально-медицинской деятельности: с работой медицинских учреждений, поликлиник, аптек, с различными заболеваниями и методикой их лечения, с деятельностью специалистов-медиков в зарубежных странах и т.п. Этот компонент содержания обучения составляют профессиональные и лингво-терминологические знания студентов. Знание фактов имеет смысл лишь в той степени, в какой оно является основой для развития межкультурной компетенции студентов. *Послед-*

ний компонент содержания обучения иностранным языкам, составляющей его приоритетную сущность, это *языковые средства общения*, образующие так называемые языковые знания студентов в процессе изучения ими их будущей медицинской специальности.

Основные аспекты содержания обучения иностранным языкам в медицинском вузе и в высших учебных заведениях рассматриваются в следующих научных изданиях: [1, 3, 4, 5, 6, 7]

Итак, **основная цель обучения иностранным языкам в медицинском вузе – формирование у студентов способностей к межкультурной коммуникации в рамках их будущей профессиональной деятельности.** Данная цель исключает слишком большое внимание к изучению грамматики, подавлявшей до недавнего времени все другие аспекты изучения иностранных языков, в ущерб удовлетворению коммуникативных потребностей студентов. Основной задачей обучения иностранным языкам становится овладение основной частью языковых и речевых средств изучаемого неродного языка.

Процессуальный аспект содержания обучения иностранным языкам включает в себя, прежде всего, *речевые навыки и речевые умения*. К речевым навыкам относятся навыки употребления лексики, грамматики, навыки техники письма, а также произносительные навыки. Сформировать речевой навык – значит обеспечить студентам возможность правильно строить собственные письменные и устные иноязычные высказывания и понимать высказывания других людей, в том числе носителей изучаемого языка.

Лексические, грамматические, произносительные и орфографические навыки являются непременными условиями формирования умений речевой деятельности, т.е. умений говорить, слушать, читать, писать на изучаемом иностранном языке.

Речевые умения не могут быть включены в состав содержания обучения учебному предмету, поскольку они составляют содержание практического аспекта целей обучения иностранным языкам. Речевые умения, также как и языковые, и профессионально-медицинские знания подлежат тщательному отбору применительно к условиям обучения иностранным языкам в медицинском вузе. Содержание обучения иностранным языкам не является постоянным. При любых целевых установках оно включает лишь небольшую часть языковых средств данного языка. При решении вопроса об отборе содержания обучения не менее важным является также определение приоритетов тех или них видов формируемой деятельности и, следовательно, соответствующих речевых умений и навыков.

Отбор содержания обучения иностранным языкам в целом и его отдельных компонентов традиционно проводится в методике с учетом *следующих двух принципов*;

1. необходимости и достаточности содержания для реализации целей обучения учебному предмету;
2. доступности содержания в целом и его частей для усвоения.

Первый принцип означает, что содержание обучения должно охватывать те его компоненты, которые важны для выполнения поставленный цели. Второй принцип означает учет реальных возможностей студентов для усвоения отобранного содержания обучения. В связи с этим в методике ставится вопрос об отборе «минимума языкового, профессионально-медицинского и речевого материала», т.е. минимальный объем содержания обучения, необходимого и достаточного для реализации поставленных целей в конкретных условиях преподавания и изучения языка.

Принцип обучения это первооснова, закономерность, согласно которой должна функционировать и развиваться система обучения предмету. Методисты обычно разделяют принципы обучения иностранным языкам *на общедидактические* и *методические.*

Первый общедидактическим принципом обучения иностранным языкам является принцип личностно-ориентированной направленности обучения. Второй дидактический принцип, на котором необходимо остановиться, звучит следующим образом: обучение иностранным языкам, направленное на становление у студентов способности к межкультурному общению должно строиться *как творческий процесс*. *Третий дидактический принцип* связан с длительностным характером обучения вообще и иностранным языкам в частности. Его содержание сводится к следующему: обучение иностранным языкам, нацеленное на *формирование у студентов способности к межкультурный коммуникации* должно носить *деятельностный харатер*, который выражается во внешней и внутренней активности студентов. *Четвертый дидактический принцип*: обучение иностранным языкам должно быть направлено на *формирование автономии студентов в учебной деятельности* по овладению конкретным иностранным языком. Данный принцип обусловлен необходимостью актуализации такой стороны процесса обучения, как деятельность студентов по усвоению иностранного языка.

К методологическом принципам, характеризующим современное обучение иностранным языкам в медицинском вузе относится, прежде всего *принцип коммуникативной направленности обучения* в рамках будущей профессиональной деятельности студентов. *Второй методологический принцип*: усвое-

ние студентами изучаемого языка как средства межкультурного общения возможен лишь в условиях общения, приближающегося по своим основным характеристикам *к реальной речевой ситуации.*

И наконец, рассмотрим *методологический принцип - обучение иностранным языкам в контексте межкультурной парадигмы* будет успешным при условии ориентации обучения на родную лингвокультуру студентов. В условиях медицинского вуза это означает, что студент должен изучать особенности профессиональной деятельности иностранных медиков в сравнении с деятельностью Казахстанских медицинских специалистов.

Принцип ориентации на исходную лингвокультуру студентов предполагает, что изучение иностранного языка должно не только сопровождаться изучением соответствующего зарубежного профессионально-медицинского опыта и терминологии. Важно, чтобы полученный иностранный опыт был включен а реальный жизненный процесс студента, в развитие и расширение границ его будущей профессионально-медицинской деятельности.

Можно сделать вывод, что все эти положения распространяются на всю сферу обучения иностранным языкам в медицинском вузе. Они отражают прагматический, педагогический и когнитивный аспекты современной цели обучения предмету. **«Общую важность имеет то, что реализация перечисленных принципов обучения иностранным языкам ориентирует весь процесс обучения предмету на развитие личности студента, как будущего медицинского специалиста» [2].**

1 Афанасова В.В., Долтмурзиев Д.О., Черезова Т.А. Английский язык для медицинских специальностей. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – С. 5-7.

2 Бородуллина М.К., Карлин А.М., Лурье А.С., Минина Н.М. Обучение иностранному языку как специальности (Немецкий язык) – М.: «Высшая школа», 1975. – С. 5-10

3 Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: «Просвещение», 1978. – С. 126-129.

4 Маслова А.М., Вайнштейн З.Н., Плебейская Л.С. Учебник английского языка для медицинских вузов. – М.: «Лист Нью», 2005. – С. 3-5

5 Марковина И.Ю., Максимова З.К., Вайнштейн М.Б. Английский язык для студентов-медиков. – М.: ГЭОТАР – Медиа, 2013. – С. 3-6

6 Муравейская М.С., Орлова Л.К. Английский язык для медиков. – М.: Флинта: «Наука», 2011. – С. 3-4.

7 Скалкин В.Л. Основы обучения устной иноязычной речи. – М.: «Просвещение», 1981. – С. 248-252.

Түйін

Әдіскерлер көп көңіл бөлетін шет тілінде оқытудың мазмұнын шет тілінде оқытуды педагогикалық түсіну мақсатында категория ретінде карастырады.

Медициналық оқу орнында шет тілін оқытудың басты мақсаты студенттердің болашақ кәсіптік қызметтерінде мәдениетаралық ара қатынас қабілеттерін қалыптастыру болып табылады.

Қойылған мақсатқа байланысты оқытудың мазмұнының негізгі компоненті ауызша және жазбаша мазмұндау ретімен жалғасатын байланыста болатын кәсіптік медициналық мәтіндер болып табылады. Олар студенттердің шет тілін тәжірибелі меңгеруі үшін қызмет етеді.

Оқытудың мазмұнының құрамына сонымен қатар студенттердің тілдік және оқу дағдыларын дамытатын оқу үрдісіне студенттердің сезімталдық-бағалау тәжірибесіне көз-қарастары, қоғамдық-мәдени компоненті, оқытудың тілдік құралы мен процессуалды аспектілер кіреді.

Тірек сөздер: оқытудың мақсаты, мәдениетаралық ара қатынас, кәсіптік қызмет, оқытудың мазмұны, ауызша және жазбаша мазмұндау, қоғамдық-мәдени компоненті, оқытудың тілдік құралы, кәсіптік аспекті

378.016:81

ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Н.К. Сабырбаева – *ст.преподаватель,*
Н.Л. Ломаченко – *ст.преподаватель кафедры иностранных языков КазНУ им. Аль-Фараби*

В статье рассматриваются, инновационные методы преподавания с помощью информационно-компьютерных технологий, описывается методика смешанного обучения. Её достоинства в обучении иностранным языкам и проблемы применения. Рассматриваются три основных компонентов смешанного обучения: очный, самостоятельный и онлайн обучение. Отличается применение компьютерного тестирования наряду с традиционным, проводимым преподаванием. Раскрываются цели и задачи преподавателя использующего модель смешанного обучения. Отмечается необходимость формирования самоконтроля и развития продуктивного сотрудничества преподавателя и обучающихся. Подчеркивается возрастание роли преподавателя в процессе смешанного обучения. Отмечается необходимость саморазвития, например: для современного преподавателя в работе со студентами на фоне формирования технологий у некоторых преподавателей.

Ключевые слова: инновации в обучении, цифровые технологии, смешанное обучение, виртуальная среда, онлайн общение, технофобия, применение ИКТ

Преподавание иностранных языков в течение многих лет не претерпевало никаких революционных изменений. Классная комната, доска, книга, преподаватель и сам учащиеся – вот те компоненты процесса обучения, которые оставались неизменными на протяжении нескольких веков. Традиционные методы давали свои положительные результаты. Но мы живем в стремительно изменяющемся мире. Всего 2-3 десятилетия назад трудно было представить себе, что инновационные технологии кардинально изменят возможности преподавателей в обучении различным дисциплинам. Ныне невозможно представить процесс обучения без информационных и компьютерных технологий (ИКТ). Постепенно и неуклонно времени в понятии традиционного обучения закрепляются такие понятия, как электронные курсы, электронные библиотеки, электронные учебники и новейшие средства обучения и передачи знаний. Инновации в процессе обучения явление не частое. В современной образовательной среде инновация это внедрение в практическую деятельность научных открытий. Быстрые развитие цифровых технологий в последние десятилетия привело к тому, что процесс обучения протекает не только в аудиториях, он переместился в виртуальную среду всемирной Интернет-паутины. Внедрение новых технологий в процесс обучения привело к появлению такой формы преподавания, как смешанное обучение. Данное понятие смешанного обучения (blended learning) появилось не так давно,и определения носят достаточно описательный характер. Так, Дарлин Пейнтер (Darling Painter) в статье «Missed Steps» предлагает под смешанным обучением понимать объединение строгих формальных средств обучения-работы в аудиториях, изучении теоретического материала например, с обсуждением посредством электронной почты и Интернет-конференций [2]. Пурнима Валиатан (Purnima Valiathan) использует термин «смешанное обучение» для описания решений, в которых комбинируются различные способы доставки учебного содержания, такие как курсы, построенные на Веб-технологиях, EPSS и методики управления знаниями. Он также использует его для описания обучения, сочетающего различные виды учебных мероприятий, включая очное обучение (face-to-face), онлайн электронное обучение (live e-learning) и самообучение на рабочем месте (selfpaced learning) [5]. Эллисон Розетт (Alloson Rossett) и Ребекка Воган Фрази (Rebecca Vaughan Frazze) утверждают, что смешанное обучение объединяет противоположные, на первый взгляд, подходы – такие как формальное и неформальное обучение, общение "лицом-к-лицу" и общение "он-лайн", управляемые действия и самостоятельный выбор пути, использование автоматизированных справок и связей с коллегами – чтобы достичь своих целей и целей организации [6]. Роджер Шанк (Roger Schank), на которого ссылается Дональд Кларк (Donald Clark) в своей статье «Смешанное обучение» («Blended learning»), определяет смешанное обучение, как использование, в той или иной мере, электронного и аудиторного обучения [2].

И так мы можем выделить три основных компонента модели смешанного обучения, которые используются в современной образовательной среде:

− очное обучение (face-to-face) – представляет собой традиционный формат аудиторных занятий преподаватель-студент;

− самостоятельное обучение (self-study learning – предполагает самостоятельную работу обучающихся: поиск материалов с помощью ресурсной карты, поиск в сети и т.д.;

- онлайн обучение (online collaborative learning) – работа студентов и преподавателей в режиме онлайн, например, с помощью Интернет-конференций, скайп или вики и др. Суммируя все выше сказанное, можно определить смешанное обучение как систему обучения преподавания, которая совмещает в себе наиболее эффективные аспекты и преимущества преподавания в аудиториях и интерактивного или дистанционного обучения; представляет собой систему, состоящую из разных частей, которые функционируют в постоянной взаимосвязи друг с другом, образуя некое целое. Это система, в которой составляющие ее компоненты гармонично взаимодействуют, при условии, что все эти компоненты грамотно методически организованы [1].

Приёмы смешанного обучения активно используется в европейских странах, и существует статистика, согласно которой работодатели с большим желанием берут на работу выпускников онлайн или смешанных программ, так как они не только имеют навыки работы с новыми компьютерными технологиями, но и способны самостоятельно работать и обучаться. Так что же дает модель смешанного обучения языковому образованию? В действительности, использование технологий в образовании не является чем-то совсем новым. Многие годы преподаватели использовали магнитофоны, лингафонные кабинеты, видео, и до сих пор они верой и правдой служат надежной опорой преподавателю во время занятий в аудитории. С появлением компьютеров возможности обучения значительно расширились – компьютерное тестирование, использование видеокурсов и других опций компьютера. Появление Интернета и информационных и компьютерных технологии (ИКТ) еще больше расширило возможности преподавателей – доступ к аутентичным иноязычным текстам, возможность общения онлайн с носителями языка, использование обучающих программ на языке и многое другое. Обучение иностранным языкам в вузе осуществляется по традиционной схеме, отработанной многими поколениями преподавателей. Студенты приходят на занятия, где основными источниками информации для них являются учебники и лекции, на практических занятиях они отрабатывают навыки чтения, перевода, устной речи, для чего преподаватель может использовать и видео, и магнитофоны и электронные учебники. Контроль может проводиться и самим преподавателем, и с помощью компьютерного тестирования. На самом деле, модель смешанного обучения не отвергает того полезного, что есть в традиционной модели, а скорее совершенствует ее возможности.

− Проведение лекционных занятий. Полный конспект лекций и слайды к ним есть в СДО, доступны всем студентам и легко могут использоваться для самостоятельного изучения.

− Проведение практических занятий (Face-to-face sessions) по сути могут быть объединены с лекционными, так что на них происходит обсуждение самых интересных и важных тем курса и отработка практических навыков.

− Все учебные материалы имеются не только в печатном, но и в электронном виде, преподаватель составляет ресурсную карту, в которой указаны основные и дополнительные материалы, ссылки Интернета, которыми может пользоваться студент.

− Общение преподавателя и студента онлайн. Это совершенно новый элемент, который пришел в смешанное обучение из онлайн обучения. Здесь есть различные инструменты-чат, форум, скайп,– дающие студентам и преподавателю возможность общаться и работать вместе.

− Индивидуальные и групповые проекты(Collaboration). Эта форма работы развивает навыки работы в интернете, навыки поиска, анализа информации, работы в группе, умение правильно распределять обязанности и нести ответственность за принятые решения.

− Аудио и видеолекции, анимации и симуляции. Эти элементы смешанного обучения делают процесс обучения простым и более насыщенным. Есть ли вероятность того, что использование ИКТ полностью заменит преподавателя в аудитории? Это маловероятно, ибо язык – величина переменная, он требует обязательного элемента «живого общения», поэтому, если говорить о языковом обучении, можно предположить, что большей продуктивностью будет характеризоваться комбинированное обучение. В этом случае обучение строиться на активном взаимодействии обучающегося не только с компьютером, но и с живым преподавателем в форме, когда обработанный самостоятельно материал обобщается, анализируется и используется в реальных ситуациях через решение коммуникативных задач.

Каковы цели и задачи преподавателя, использующего модель смешанного обучения в группе? Во-первых, необходимо правильно организовать учебный материал при создании курса. Это значит, что преподаватель должен четко знать, какой именно материал будет изучаться в аудитории, а какой можно вынести на изучение в дистанционной форме. Следует учитывать, какой материал преподавателю необходимо объяснить и проработать на занятии в аудитории, какой материал и выполнение каких заданий требует у разных студентов разного времени для формирования навыка и, соответственно, может быть перенесен на дистанционное обучение, и какой материал будет целесообразно вынести на самостоя-

тельную работу. Кроме того, требуется четкая организация учебного процесса. Следует учесть, как распределить виды деятельности на занятии в аудитории и дистанционно, решать дидактические задачи с учетом индивидуальных особенностей студентов, выбирать методы обучения на очных и дистанционных занятиях, а также осуществлять контроля и самоконтроль студентов. Существенным фактором является формирование устойчивой мотивации к учебно-познавательной деятельности, которая должна поддерживаться на всем протяжении процесса обучения. Требуется стимулировать самоконтроль и поощрять и развивать различные способы продуктивного сотрудничества с обучающимися.

Есть ли преимущества смешанного обучения? Задано данной методики состоит в том, что бы сформировать у студентов умение самостоятельно планировать и организовывать свою деятельность, ориентируя ее на конечный результат. Молодые люди учатся принимать решения, делать осознанный выбор и нести за него ответственность. У них формируются навыки и умения работать в информационном пространстве, самостоятельно искать, отбирать и анализировать информацию, представлять результат с использованием различных современных технологий, то есть происходит формирование необходимых речевых и социокультурных компетенций. Однако, нельзя говорить о том, что такая модель широко используется в процессе обучения. Есть несколько причин. Одной из ключевых можно считать нежелание преподавателей использовать современные компьютерные технологии в своей работе. Это описание о проявление технофобии [4]. Такие преподаватели боятся использовать новые технологические разработки. Появившийся недавно термин «цифровые иммигранты» (digital immigrants) – то есть те, кто в силу разных, особенно возрастных причин, не хочет вникать в суть происходящих перемен – очень точно отражают отношение к использованию ИКТ в процессе обучения. Многие преподаватели, будучи сторонниками традиционной методики, не видят необходимости менять отработанный годами процесс преподавания предмета, переходить от использования только бумажных носителей и устаревших магнитофонов к новым электронным устройствам. Поскольку роль самого преподавателя в процессе использования смешанного обучения возрастает, то можно сказать, что мотивация и стремление к самообразованию совершенно необходимы современному преподавателю в его работе со студентами.

Еще одной существенной проблемой является проблема нехватки времени. Освоение новых технологий и создание электронных курсов, поиск информации, составление ресурсной карты, создание презентаций, проверка заданий студентов – все это требует от преподавателя не только освоения новых технологий, но и длительных временных затрат. Конкуренция на образовательном рынке заставляет многие образовательные учреждения рассматривать ИКТ как один из ключевых моментов сотрудничества студента и преподавателя, так как обоюдную выгоду поучают и студенты и преподаватели.

1 Десятова Л.В. Использование 1. модели смешанного обучения (blended learning) для создания и апробирования курса ИКТ для поддержки обучения по базовой программе. М.: Издательский дом «Первое сентября», 2010. №13. - С. 7.

2 Желнова Е.В. 8 этапов смешанного обучения (обзор статьи «Missed Steps» Дарлин Пейнтер //Training & Development). URL: http://www.obs.ru/interest/publ/?thread=57.

3 Clarc D. Blended Learning // CEO Epic Group plc, 52 Old Stein, Brighton BN1 1NH, 2003. P. 23.

4 Dudney G., Hockly N. How to…Teach English with Technology // Pearson Education Limited Edinburgh Gate Harlow Essex CM20 2JE England and Associated Companies throughout the world. 2007. P. 15.

5 Purnima V. Blended Learning Models // Published: August 2002. P. 1. URL: http://www.learningcircuits.org/2002/aug2002/valiathan.html.

6 Rossett A., Vaughan F., Blended learning CEO Epic Group plc, 52 Old Steine, Brighton BN1 1NH, 2003

Түйін

Бұл мақалада заманауи оқыту әдістері арқылы ақпараттық-компьютерлік технологияларды сипаттайтын аралас оқыту әдістемесін қолдану. Оны шет тілдерін оқытудағы қадір-қасиеті және қолдану мәселелері. Үш негізгі компоненттері аралас оқыту барысында қарастырылады: іштей, дербес және онлайн оқыту. Компьютерлік тестілеуді қолдану дәстүрлі өткізілетін оқытудан ерекшеленеді. Аралас оқыту моделін пайдалану кезінде оқытушының мақсаттары мен міндеттері ашылады. Өзін-өзі бақылау қажеттілігін қалыптастыру және оқытушы мен білім алушылардың жемісті ынтымақтастығын дамытуы қарастырылады. Оқытушының аралас оқыту рөлінің арту үрдісі атап өтілген . Өзін-өзі дамыту қажеттілігін атап өттсек, мысалы: қазіргі оқытушының студенттермен жұмыс жасау барысында кейбір оқытушыларға заманауи технологияларды қолдануды қалыптастыру.

Түйін сөздер: оқытудағы заманауи оқыту, сандық технологиялар, аралас оқыту, виртуальды орта, онлайн бойынша қарым-қатынас, технофобия, заманауи технологияны қолдану

Summary

The article deals with a comparison of traditional methods of teaching foreign languages with some innovative ones. Method of blended-learning is described. The role of the teacher in the process of blended learning is defined. The objectives

and the ways of implementing blended learning are presented. Three main components of blended-learning are presented: face to face learning and online collaborative learning. Using of computer testing besides traditional one made by the teacher is stressed. Aims and objectives achieved by the teacher using blended-learning are presented. The necessity of teacher's self-control formation is stressed. Proper organization of the teaching process is demanded. Active implementation of blended-learning in many European countries is mentioned.

Key words: innovated methods, digital technology, blended learning, online lessons, online chat, technophobia, using IKT methods

УДК 37.013; 17:001.12

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ӘДЕП: МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ МЕН ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ АНАЛИЗІ

Е.В. Рыбина, М.С. Дуйсенгалиева, А.Т. Альпеисова

Көптеген елдердің білім беру саласында әр-түрлі оқыту денгейінде шығармашылық ұрлық орын алады. Орта Азияның академикалық әдепнама зерттеуінің қортындысы бойынша студенттер көшіріп алуды, жалған айтуды қалыптасқан әлеуметтік жағдай деп санайды.

Кейбір зерттеу жұмыстары бойынша білім беру саласындағы жане өнеркәсіптегі орын алатын әдепсіз қылықтар бір-бірімен байланыс екенін көрсетеді. Әлемдік қоғамдастықта тиісті орын алу үшін Қазақстанның білім беру мекемелерінің алдындағы негізгі мақсаты – студенттерді әдепнамалық принциптерге үйрету және жас мамандарды жоғарғы стандарттары бойынша жұмысқа дайындау.

Орта білім мектебінің және жоғары оқу орындарының деңгейлерінде академиялық әдептің салыстырмалы талдауы осы бапта көрсетіледі. Бап студенттер және мектеп оқушыларын әдепті академиялық мінез-құлыққа қосу маңыздылығын білдіреді, сонымен бірге студенттер және мектеп оқушыларының арасында алақол мінез-қылықтары мен алдаушылықпен күресуге мектептер және жоғары оқу орындары үшін практикалық ұсыныстар келтіріледі.

Тірек сөздер: әдеп, білім беру, көшіріп жазу, плагиат

Академиялық алдампаздық академиялық ортаға тән болған құбылыс, әрі көптеген елдерде барлық академиялық деңгейлерде орын алатын құбылысқа айналған. Зерттеу нәтижелеріне жүгінсек, жоғары оқу орындарындағы барлық студенттердің 40 және 70 пайызының аралығында өздерінің академиялық жылында алдауға барғандарын айтты [1, 2]. Лэтроп және Фосстың (2000) көрсетуінше орта мектептердегі жоғары класс оқушылары 80 пайызы алдағандықтарын мойындады, солардың 95%-ы алдау үстінде ұсталмаған [3]. Басқа зерттеулерге сүйенетін болсақ, студенттердің 20%-ы бірінші класста алдап бастаған [4]. Ал енді олардың басым көпшілігі алдампаздықта тұрған ешнәрсе жоқ деп ойлайтыны тіпті өкінішті-ақ. Пікіртерімге қатысқандардың 50 пайызы тест сұрақтары мен жауаптарын көшіру тіпті алдампаздыққа жатпайды деп ойлайды.

Орта мектепте жоғары класстарда алдампаздыққа барса, жоғары оқу орнында да алдауға барады деп пайымдағанымыз ойға қонымды. Осы жұмыс арқылы орта мектеп және жоғары оқу орындарындағы академиялық ортада орын алатын алдаушылықтың түрлі іс-қимылдары туралы түсініктерді салыстыруды көздейміз. Студенттер шпаргалка қолданса, көшірсе немесе басқалардың жұмысын рұқсатсыз пайдаланса, класстастарының қағазынан қарап көшірсе, құжаттарды өзгертіп не бояламаса, алдаса, емтиханда көз бояушылыққа барса, емтихан билеттерін сатып алса, тест немесе тапсырманы орындамағанда жалған сылтау айтса, дерекнамаларды құрастырса, олардың алдампаздық іс-қимылға қатысын білдіреді және осындай іс-қимылдар тарихта мыңдаған жылдар бойы орын алып келеді. Брикманның (1961) айтуынша, ежелгі Қытайда мемлекеттік қызметке орналасу емтихандарын жүргізгенде бір-бірінен көшірудің алдын алу мақсатында емтихан тапсырушыларды бөлек кабиналарға отырғызатын болған, оған қоса, кабинаға кіргізбес бұрын емтихан тапсырушыларды тінтіп, тексеріп кіргізетін болған. Ал емтихан барысында көз бояушылық үстінен ұстаған жағдайда емтихан тапсырушыны да, емтихан қабылдаушыны да өлім жазасына кесетін болған [5]. Әйтсе де, көз бояушылық орын ала берген. Бүгінгі таңда қоғамда академиялық алдампаздық жиі орын алатын құбылыс. Зерттеулердің нәтижелеріне жүгінетін болсақ, бүгінгі таң жастарының адамгершілік пен ар-намысты артқа қойып, болашағын алдаумен жақсарту үшін білім бағаларын жасанды түрде көтеруі бұрын-соңды осыншалықты болмаған.

Академиялық алдампаздықты дәл анықтау қиын. Ғылыми әдебиеттерде академиялық алдампаздықтың көпшілік мақұлдаған анықтамасы табылмады [6]. Кей зерттеулерде академиялық алдампаздықты тест үстінде көшіру немесе плагиат (шығармашылық ұрлық) сияқты белгілі бұзушылық орын алған жағдайларға сүйене отырып анықтайды [7, 8]. Ал тағы бір зерттеулерде көз бояушылықты көздейтін

немесе алдампаздық пиғылына қарап, академиялық алдампаздықты анықтайды [9, 10, 11]. «Оқу орнындағы парасаттылық туралы политикасын бұзу» сияқты академиялық көз бояушылықтың іс-қимылын анықтайтын одан да кеңірек анықтамалары да кездеседі [12]. Ламберт, Хоган және Бартонның (2003) анықтауынша, академиялық алдампаздық дегеніміз кез-келген академиялық жұмыста студенттің рұқсат етілмеген немесе жол бергісіз жолдарды пайдалануды көздейтін қулық-сұмдықпен алдауы немесе соған әрекеттенуі [13]. Осы жұмыста біз ресми академиялық жаттығуға қатысты орын алатын кез-келген қулық-сұмдықпен алдауды анықтайтын академиялық алдампаздықтың кеңірек анықтамасын қолданамыз.

Әдебиетте кездесетін академиялық алдампаздықтың түрлері өте көп: плагиат, боямалық, айла, жалған, парақорлық, зиянкестік және профессорлық тәртіп бұзушылықтың неше түрі кіреді [6, 8, 14, 15, 16, 17]. Павеланың (1978) пайымдауынша, академиялық алдампаздықты жалпы төрт түрі бар [18]. Біріншісі, тапсырма, тест және т.б. академиялық әрекеттерге қатысты рұқсат етілмейтін материалдарды қолдану арқылы алдау. Екіншісі, мағлұматты, сілтемелерді немесе нәтижелерді боямалау. Үшіншісі, басқа автордың (адамның, коллективтің, ұжымның, қоғамның және анонимдік авторларды қоса, авторлықтың басқа түрлері) түпнұсқа жұмысын ресми рұқсатсыз иелену, меншіктеу немесе көшіру сияқты плагиат. Ең соңғысы, төртіншісі, басқа студенттердің академиялық алдампаздыққа баруына итермелеу немесе көмектесу (немесе септігін тигізу) мысалы: басқа студенттерге өз жұмысын көшіруге беру, тест банкілеріне қолдау көрсету, тест сұрақтарын жаттап алу және т.б.

Саясаткерлер мен мамандар білім берудің сапасы мен академиялық өнегелік туралы мәселелерді көтеруді. ҚР білім және ғылым министрінің орынбасары Ырсалиев Серік атап айтқандай, «2020 жылға дейінгі мемлекеттік білім беруді дамыту бағдарламасы мектеп білімінің сапасын жақсарту мақсатында оның мазмұнын қайта қарап өзгертуді көздейді » [19]. Атақты ұстаз Дмитрий Гущин өз әріптестері, басқару орган қызметі және заңгерлермен бірлесіп, бірыңғай мемлекеттік емтиханның әділдігі мен адалдығын қамтамасыз ететін шаралар жинағын дайындады [20]. Осы мәселенің маңыздылығына қарамастан, Орта Азияда академиялық алдампазддықты зерттеу жұмыстары шектеулі.

Осы зерттеуде осындай кемшілікті қарастырып, екі түрлі бағытта зерттеу жүргізіледі. Біріншісі, Қазақстан академиялық ортасындағы алдампаздықтың түрлі қимылдарын іздеп-зерттеу. Екіншісі, мектеп оқушылары мен жоғары оқу орын студенттерінің көз бояушылыққа деген көзқарастарын салыстыру.

Зерттеу 1.

Бірінші зерттеудің мақсаты академиялық ортада кеңінен орын алатын алдампаздық іс-қимылдарын анықтау. Екі арнайы жұмыс топтары ұйыдастырылды. «А» тобы 12 мектеп оқушыларынан тұрады, ал «В» тобы 12 жоғары оқу орындарының студеттерінен тұрады. Әрбір топ талқылауына жүргізу-ші тағайындалды, өйткені талқылау топтың барлық мүшелері қатысып және талқылау тақырыбынан ауытқып кетпеу қажет. Әр топ академиялық ортада орын алатын алдампаздық немесе көз бояушылыққа қатысты іс-қимылдары талқылап, олардың тізімін жасауы қажет. Арнайы жұмыс топтарының талқылау нәтижесінде алынған тізімде алдампаздықтың әр түрлі іс-қимылдарының кең спектрі табылды. Жалпы алғанда, жауаптарды екі ірі категорияға бөлуге болады. Жалған айту және плагиат категориясына материалдарды әр түрлі мағлұмат көздерінен көшіру, шпаргалканы пайдалану және басқа студенттерден көшіруге қатысты жауаптарды жатқызуға болады. Парақорлық және коррупция категориясына экзаменді сатып алу, пара беру, оқытушылардың жеке өтінішін орындауға қатысты жауаптарды кіргізуге болады. Парақорлыққа қатысты жауаптар мектеп оқушыларына қатысы аз болғандықтан, осы зерттеуді алдампаздықтың жалған және плагиат формаларымен шектедік. Арнайы топтардың жұмысы екінші зерттеудің стандартталған сауалнамасын құрастыру үшін қолданылды.

Зерттеу 2.

Екінші зерттеудің мақсаты мектеп оқушылары мен жоғары оқу орын студенттерінің көз бояушылыққа деген көзқарастарын салыстыру. Нысанаға 200 мектеп оқушылары мен 250 студент қатысты. Дегенмен, толық толтырылмаған сауалнамаларды алып тастағандар 173 оқушы мен 214 студент қалды. Зерттеу туралы толығырақ мәлімен 1 Кестеде берілген.

1-ші КЕСТЕ. Демографиялық мәліметтер

Мінездеме мысалы	Мектеп	Университет
Нақты көлем	173	214
Орташа жас шамасы	16	20
Еркектер пайызы	51.2	46.5
Ел бойынша орташа табысы бар шаруашылықтың пайызы	12.4	11.8
Ел бойынша жоғары табысы бар шаруашылықтың пайызы	24.7	15.8

Сауалнамаға бірінші зерттеуде туындаған жауаптар алынды. Барлық параметрлер жеті ұпайлық Лайкерт шкаласымен өлшенді (1 =“Мүлдем алдампаздыққа жатпайды” және 7 = “Алдампаздықтың ең ауыр түрі”). Зерттеу құралы ретінде демографиялық параметрлерге қатысты ашық сұрақтар да пайдаланылды (мысалы: жасы, жынысы, білім деңгейі). Жауап берушілер өз отбасыларындағы бір айлық кірісті елдегі жалпы жұртқа салыстыра отырып, үш топтың біреуіне (мысалы: орташа, жоғары немесе төмен) жіктеулері қажет.

2 Кестеде стандартты ауытқулар көрсетілген. Алдампаздық туралы түсінікті 1-ден 7-ге дейін бағалағандықтан, 4 ұпайдан асатын іс-қимылдарды нағыз алдампаздық деп түсінеміз.

Нәтижелер мен талқылау

Осы зерттеудің мақсаты академиялық ортадағы алдампаздық іс-қимылдарды анықтап, мектеп оқушылары мен жоғары оқу орын студенттерінің көз бояушылыққа деген көзқарастарын салыстыру. Бірінші зерттеу нәтижелері академиялық көз бояушылықтың жалпы түрлері интернеттегі материалдарды көшіріп алудан бастап, емтиханда ұялы телефон немесе шпаргалка қолданатын қулыққа дейін барады. Нәтижелер академиялық алдампаздық туралы алдыңғы жүргізілген зерттеу нәтижелерімен сәйкес келді [6, 8, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23]. Арнайы ұйымдастырылған жұмыс топтары академиялық ортада орын алатын алдампаздық іс-қимылдарын кеңінен талқылады. Жоғары оқу орын студенттері коррупция және парақорлыққа жататын кейбір іс-қимылдарды атап көрсеткен, алайда мектеп оқушылары алдампаздықтың мұндай түрлерін көрсетпеген. Мұндай құбылысты мектеп оқушылары студенттерге қарағанда жас екендігін және өз ата-аналарына толық тәуелді екендігін көрсетеді. Парақорлақтың мектептерде де бар екендігін ескере отырып, парақорлық әс-әрекеттері оқушылардың өз қолынан емес, олардың ата-аналарының қолынан келеді деп түсінгеніміз жөн. Алайда студенттер өз ата-аналарынан тәуелсіз болғандықтан, парақорлық әрекеттеріне олардың тікелей қатысу мүмкіншіліктері жоғары. Арнайы топтарда жүргізілген парақорлыққа қатысты талқылау нәтижелері жеткіліксіз әрі тиянақсыз болғандықтан, алдампаздықтың бұл түрі екінші зерттеуге кіргізілмеді.

2-ші КЕСТЕ. Мектеп оқушылары мен студенттер үшін орташа және стандартты ауытқулар

Тармақ	Мектеп Орташа (СА)	Университет Орташа (СА)	р-мәні
Жұмыс және жобалар үшін Ғаламтордан мәліметтердің көшірмесін алу және орнату	2.32 (1.03)	3.41 (1.27)	0.008*
Веб-тораптан немесе басқа дерекнамалардан алынған мақаланы өз атынан жазу	3.87 (1.26)	4.23 (1.81)	0.036*
Дәлелделінбеген негізінен алынған мәліметтер	1.96 (0.72)	2.01 (0.87)	0.518
Студентпен жазылған мәліметтерді, оның келісімі немесе келісімісіз, өз атынан жазу	2.31 (1.23)	2.14 (0.83)	0.201
Бастауыш сыныптағы емтиханда келтірілген сұрақтар/жауаптарды алу	1.75 (0.52)	1.84 (0.45)	0.626
1. Емтихан барысында сыныптағы өзгелердің жауаптарын көшіру	5.87 (2.03)	4.92 (1.74)	0.042*
1. Емтихан барысында шпаргалка қолдану	5.82 (1.57)	6.47 (1.54)	0.051*
Емтихан барысында ұялы телефонмен алаяқтық жасау	6.01 (2.23)	5.94 (1.96)	0.086

* Елеулі айырмашылық

Екінші зерттеу нәтижелері студенттердің академиялық алдампаздық туралы түсінігін қарастыру. Мектеп оқушылары мен жоғары оқу орын студенттерінің диплом немесе проектілерге қажет мағлұматты оның қайдан алынғандығына мән берместен пайдалану, біреудің орындаған жұмысының астына өз атын жазып, автордың рұқсатымен немесе рұқсатынсыз иелену, емтиханнан бұрынырақ тест сұрақ-жауаптарын алу, емтиханда ұялы телефонды пайдалану туралы түсініктерінің арасында айтарлықтай айырмашылық жоқ. Алайда, мектеп оқушыларымен салыстырғанда студенттердің арасында диплом немесе проектілерге қажет материалды ғаламтордан көшіруді, вебсайттан немесе басқа жерден алынған жұмыстың астына өз атын жазып иеленуді, емтиханда шпаргалка пайдалануды алдампаздықтың ауыр формасы деп түсінеді. Керісінше, студенттермен салыстырғанда мектеп оқушылары басқа оқушылардың жауабын көшіру алдампаздықтың ауыр түрі деп түсінеді.

Студенттер мен мектеп оқушыларының алдампаздық туралы түсініктеріндегі айырмашылықты мектеп және университет деңгейлеріндегі әр түрлі оқыту әдістемелеріне байланысты деуге болады. Мектептегі сынып көлемі жоғары оқу орындарына қарағанда ықшамдау келіп, көшіру немесе алдампаздықты қадағалау мүмкіншілігі мол, ал жоғары оқу орындарындағы аудиториялар үлкен болғандықтан және ондағы студенттер санының көп болуы алдампаздыққа кеңінен жол ашады. Студенттер мен оқушылардың алдампаздыққа деген ойы мен көзқарасы қыспақтың деңгейін көрсетеді, сондықтан, мектеп оқушылары емтиханда көшіруді алдампаздықтың ауыр түрі деп санайды. Бірақ, жоғары оқу орын студенттері ғылыми жұмысты қалайша орындау керектігін жақсы біледі әрі орындайды. Ғылыми жұмыстарды орындауға байланысты талаптарды студенттер жақсырақ біледі. Сондықтан студенттер плагиатты алдампаздықтың ауыр түрі деп санайды.

Қорытынды

Барлық оқушы қауым болашағының сәтті болуына дайындалуға құқы бар. Сондықтан мектеп-университет серіктестігін дамыту өте маңызды жәйт. Осы зерттеу арқылы мектеп оқушылары мен жоғары оқу орын студенттерінің академилық көз бояушылық туралы түсініктерінің айырмашылығын анықтады. Орта және жоғары оқу орындарындағы білім беру интеграция тұрғысынан алғанда орта оқу орындарының деңгейінде жоғары оқу орнына жетік дайындауды көздеу өте маңызды. Өйткені осы зерттеуде мектеп оқушыларының плагиатқа ауыр түрдегі алдампаздық немесе көз бояушылық деп қарастырмайтындары анықталды. Сондықтан, олар жоғары оқу орындарына барғанда материал көздерін дұрыс пайдалана алмағандықтары үшін жиі жазасын тартып жатады. Орта білім беру орындарында болашақ студенттерге университет деңгейінде плагиат және сілтемелерді пайдалану туралы білім бере отырып, тапсырмаларды дұрыс орындауға тәрбиелеуге болар еді. Ал университеттерге алдампаздықтан арылған студенттер келіп, осы іс-қимылды әрі қарай қолдауға көмектесер еді.

Басқа ұсыныстар көбіне жалпы алынған және де мектептер мен университеттерде бірдей қолдануға болады. Бұрыңғы жүргізілген зерттеулерде академиялық алдампаздыққа әсерін тигізетін әр түрлі факторлар анықталған [1, 2, 24, 25]. Ондай факторлар қатарына бәсеке және жақсы бағаға деген қыспақ, әділетсіз немесе талабы тым жоғары оқыту жағдайлары, өз оқыту әдістеріне немесе студенттерінің оқуына немқұрайды қарайтын факультеттер, оқу орындарында академиялық алдампаздыққа немқұрайды қарау, досын қолдаудағы қыспаққа алу, студенттер арасында академилық біртұтастық пен этикалық құндылық туралы түсініктің нашарлауы. Бұл факторлардың барлығын оқытушы қадағалай алмайды, дегенмен, өз тарапыңыздан академиялық алдампаздықтың алдын алу үшін белгілі шаралар қолдануларыңызға болады:

- Студенттерді стипендияға қойылатын академиялық талаптар туралы хабардар ету.
- Алдампаздықтың студенттерге тигізетін ықпалы туралы түсіндіріп, университет санкциялары туралы айту.
- Плагиат (шығармашылық ұрлық) пен алдампаздық мүмкіншіліктерін азайту.
- Студенттер сіздің алдампаздыққа ерік бермейтіндігіңізді көрсетіп, алдампаздықты әшкерелеуді көздейтін көрнекі шараларды қолдану.
- Егер алдампаздық немесе көз бояушылық орын алған жағдайда міндетті түрде тәртіп туралы жазаны жедел қолданып, тиісті ресми іс-әрекет пайдалану.

Бұл шолу зерттеу мақсатында жүргізілді. Академиялық алдампаздықтың жалпы түрлері анықталып, мектеп және университет студенттердің іс-қимылдары салыстырылды. Дегенмен, бұл шолуда алдампаздыққа барғызатын пиғылы мен нақты қулық-аулаға барған жағдайлар қарастырылған жоқ. Ертеректе жүргізілген зерттеулер алдампаздыққа қарсы болғанымен, студенттер алдауды қоймайтыны анықталған. Болашақта зерттеу жүргізгенде орта және жоғары оқу орындарында академиялық тұтастық туралы политика мен процедураларды жасап, олардың қолдануын күшейту мәселелері қарастырылуы мүмкін.

1 Aiken, L. R. (1991). Detecting, Understanding, and Controlling for Cheating on Tests. Research in Higher Education, 32(6), 725-736.

2 Davis, S. F., Grover, C. A., Becker, A. H., & McGregor, L. N.(1992). Academic Dishonesty: Prevalence, Determinants, Techniques, and Punishments. Teaching of Psychology, 19(l), 16-20.

3 Lanthrop, A., & Foss, K. (2000). Student cheating and plagiarism in the internet era. Englewood, CO: Libraries Unlimited.

4 Bushway, A., & Nash, W.R., School Cheating Behavior. Review of Educational Research 47(4) (Autumn, 1977), 623-632.

5 Brickman, W. W. Ethics, examinations and education. School and Society, 1961, 89, 412-415.

6 Kibler, W. (1993). Academic dishonesty: A student development dilemma. NASPA Journal, 30 (4), 252-267.

7 McCabe, D. L., Bowers, W.J. (1994). Academic dishonesty among males in college: A thirty year perspective. Journal of College Student Development, 35, 1, 5-10.

8 McCabe, D. L., & Trevino, L. K. (1993). Academic Dishonesty: Honor codes and other contextual influences. The Journal of Higher Education, 64, 5, 522-538.

9 Tibbetts, S. G. (1998). Differences between criminal justice majors and noncriminal justice majors in determinants of test cheating intentions. Journal of Criminal Justice Education, 9, 81-94.

10 Tibbetts, S. G. (1999). Differences between women and men regarding decisions to commit test cheating. Research in Higher Education, 40, 323-342.

11 Von Dran, G. M., Callahan, E. S., & Taylor, H. V. (2001). Can students' academic integrity be improved? Attitudes and behaviors before and after implementation of an academic integrity policy. Teaching Business Ethics, 5, 35-58.

12 Weaver, K. A., Davis, S. F., Look, C., Buzzanga, V. L., & Neal, L. (1991). Examining academic dishonesty policies. College Student Journal, 23, 302-305.

13 Lambert, E.G., Hogan, N. L., & Barton. S. M. (2003) Collegiate Academic Dishonesty Revisited: What Have They Done, How Often Have They Done It, Who Does It, And Why Did They Do It? Electronic Journal of Sociology, 7(4).

14 Caruana, A., Ramaseshan, B., & Ewing, M. T. (2000). The effect of anomie on academic dishonesty among university students. The International Journal of Educational Management, 14, 23-30.

15 Coston, C. T. M., & Jenks, D. A. (1998). Exploring academic dishonesty among undergraduate criminal justice majors: A research note. American Journal of Criminal Justice, 22, 235-248.

16 Roig, M., & DeTommaso, L. (1995). Are college cheating and plagiarism related to academic procrastination? Psychological Reports, 77, 691-698.

17 Stern, E. B., Havlicek, L. (1986). Academic misconduct: Results of faculty and undergraduate student surveys. Journal of Allied Health, 15(2), 129-142.

18 Pavela, G. (1978). Judicial review of academic decision-making after Horowitz. School Law Journal, 55, 55-75.

19 Кенже Татилей. (2011). ЕНТ: за и против. Central Asia Monitor, 16 мая 2011. http://www.camonitor.com/index.php?module=news&nid=893

20 Гущин, Д. (2011). Обман и коррупция не могут быть путем к успеху. Учительская газета 23 июня 2011. http://www.ug.ru/insight/46/version/print

21 Chisholm, D. (1992). An Epidemic of Cheating?, PS: Political Science and Politics. 264-272.

22 Poltorak, Y. (1995). Cheating Behavior Among Students of Four Moscow Universities. Department of Sociology, University of Pennsylvania. 225-246.

23 Kuzmenkov, O. (2003). The Problems of Online Plagiarism. The Minsk Collection of Papers.

24 Barnett, D.C., & Dalton, J.C. (1981). Why College Students Cheat. Journal of College Student Personnel, 22(6), 545-551.

25 Roberts, D., & Rabinowitz, W. (1992). An Investigation of Student Perceptions of Cheating in Academic Situations." Review of Higher Education, 15(2), 179-190.

Резюме

Плагиат и обман - характерные явления для сферы образования и втречаются во многих странах на разных уровнях обучения. По результатам исследований академической этики в Центральной Азии, студенты расценивают списывание и обман, как общепринятое социальное поведение. Другие исследования указывают на связь между неэтичным поведением в образовании и в индустрии. Поскольку Казахстан стремится занять уважаемое место в мировом сообществе, перед казахстанскими образовательными учереждениями стоит задача - обучить студентов этическим принципам и подготовить выпускников для работы по высоким стандартам этики. В данной статье приводится сравнительный анализ академической этики на уровнях общеобразовательной школы и высшего учебного заведения. Статья подчеркивает важность приобщения студентов и школьников к этичному академическому поведению, а также приводит практические рекомендации для школ и высших учебных заведений по борьбе с обманом и нечестным поведением среди студентов и школьников.

Ключевые слова: этика, образование, списывание, плагиат

Summary

Academic dishonesty is endemic for academia and common phenomena for all educational levels in many countries. The results of previous studies on ethical principles in education institutions of Central Asia indicate significant number of students reporting that academic cheating is socially acceptable. The other stream of research suggests a significant relationship between dishonesty in academia and business. While the Republic of Kazakhstan is attempting to find a well-respected place in the world community, it is becoming a responsibility of the Kazakhstani education institutions to improve the ethical principles of their students and prepare them to work in industry according to high ethical standards. In this article students' perceptions toward academic dishonesty are discussed in a comparative analysis of secondary school and university students. The article emphasizes the importance of educating students about ethical academic behavior and discusses practical recommendations for secondary schools and universities to change student attitudes towards cheating and dishonesty.

Key words: Ethics, education, cheating, plagiarism

УДК 371.134:371.136:378

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИЯХ КОМПЕТЕНЦИИ, КОМПЕТЕНТНОСТИ И КОМПЕТЕНТНОСТНОМ ПОДХОДЕ В ОБРАЗОВАНИИ

Ш.М. Майгельдиева – *д.п.н., профессор кафедры педагогики и психологии Кызылординского государственного университета им. Коркыт Ата*

Компетентностный подход в образовании связан с формированием новой миссии образования, обусловленной, по мнению ученых, изменениями общемировоззренческих представлений о человеке и его сущности. Компетентностный подход прежде всего возник в профессиональном образовании и был направлен на поиск ответа: как учить так, чтобы на выходе получить компетентного профессионала. Образование, основанное на компетенциях, сформировалось в 70-х годах XX века в Америке в общем контексте предложенного Н.Хомским в 1965году понятия «компетенция» применительно к теории языка, трансформационной грамматике. В развитии данного подхода прослеживаются три этапа:

I этап - (1960-1970) - характеризуется введением в научный аппарат категории «компетенция» и понятия «коммуникативная компетентность» (Н.Хомский, Хаймс).

II этап - (1970-1990) - характеризуется использованием категории компетенция/компетентность в теории и практике менеджмента, в обучении общению, появлением развернутого толкования компетентности (Дж.Равен). В его работе «Компетентность в современном обществе» (Лондон, 1984) дается толкование компетентности как явления, которое состоит из большого числа компонентов, многие из которых относительно независимы друг от друга; некоторые компоненты относятся к когнитивной сфере, другие - к эмоциональной; также они могут заменять друг друга. В этот период Российские ученые не только исследуют компетенции, выделяя от 3 до 37 видов, но и строят обучение, имея ввиду ее формирование как конечного результата этого процесса (Н.В.Кузьмина, Л.А.Петровская). Для разных деятельностей исследователи выделяют различные виды компетентности. Так, например, в научно-педагогической литературе стали выделять следующие виды компетентностей:

- коммуникативная (С.Л. Братченко, Ю.И. Емельянов, А.П. Панфилова, О.П. Санникова, Г.С. Трофимова, В.Д. Ширшов и др.);
- познавательная (С.Г. Воровщиков, Д.В. Татьянченко);
- интеллектуальная (Э.Г. Гельфман, М.А. Холодная) и интеллектуально-корпоративная (А.Аринушкина);
- информационная (А.М. Оробинский, О.Г. Смолянинова);
- технологическая (Н.Н. Манько);
- культурологическая (М.В. Булыгина, О.А. Лукина, Н.В. Поморцева, А.Н. Федорова);
- психологическая (А.Д. Алферов, И.Ф. Демидова, В.Н. Дружинин, Н.В. Яковлева);
- психолого-педагогическая (М.И. Лукьянова, Е.В. Попова);
- профессиональная (А.К. Маркова, В.А. Якунин);
- социально-психологическая (А.Г. Кудрявцева, Л.И. Берестова);
- общекультурная (Н.Ю. Конасова, О.Е. Лебедев, А.А. Петров).

III этап - (90-е годы по настоящее время) – компетентность характеризуется как научная категория применительно к образованию. В Документы ЮНЕСКО ввели круг компетенций, которые должны рассматриваться как желаемый результат образования. «Образование - сокрытое сокровище», - считает Жак Делор. Сформулированные им 4 столпа, на которых должно основываться образование, как «научиться познавать», «научиться делать», «научиться жить вместе» и «научиться жить», не утратили значимости и сегодня.

Изучив большое количество научных взглядов известных ученых ближнего и дальнего зарубежья, а также прослушав семинары по проблеме «Компетенции в обучении и образовании» в рамках Проекта «Модернизация и развитие учебных программ по педагогике и управлению образованием в странах Центральной Азии (EDUCA-ТЕМПУС)», мы пришли к следующим выводам. Во-первых, в педагогике образования ключевыми понятиями сегодня являются понятия «компетенция» и «компетентность. По данным зарубежных экспертов слова «компетентность» и «компетенция» существуют с XYI века согласно словарю WEBSTEN. Широкое применение они получили в XX веке. Эти термины активно используются в двух сферах: менеджменте и образовании. Они передают следующие смыслы: а) способность, необходимая для решения рабочих задач и для получения необходимых результатов работы, чаще всего

определяется как *компетентность;* б) способность, отражающая необходимые стандарты поведения, определяется как *компетенция.* Компетенции (от лат. competere – встречать) - это динамическая комбинация характеристик (относящихся к знанию и его применению, умениям, навыкам, способностям, ценностям и личностным качествам), описывающая результаты обучения по образовательной программе, то есть то, что необходимо выпускнику вуза для эффективной профессиональной деятельности, социальной активности и личностного развития, которые он обязан освоить и продемонстрировать

Во-вторых, нужно отметить, что в академическом европейском и мировом сообществах пока не достигнут консенсус относительно термина «компетенция» в образовании. В разных культурно-образовательных традициях существуют отличающиеся его интерпретации. Нет единодушия по поводу этого термина и в среде отечественных исследователей. Образование столкнулось с достаточно трудной и неоднозначно решаемой исследователями задачей определения как содержания понятия, так и оснований разграничения компетентностей и объема входящих в них компонентов. Так, российским ученым-психологом И.А. Зимней предпринята попытка, во-первых, выделить и теоретически обосновать основания группировки ключевых компетенций, во-вторых, определить некоторую основную, необходимую их номенклатуру и, в-третьих, определить входящие в каждую из них виды компетентностей. Теоретической основой выделения трех групп ключевых компетентностей послужили сформулированные в отечественной психологии положения относительно того, что человек есть субъект общения, познания, труда (Б.Г. Ананьев); что человек проявляется в системе отношений к обществу, другим людям, к себе (В.Н. Мясищев); что компетентность человека имеет вектор акмеологического развития (Н.В. Кузьмина, А.А. Деркач); что профессионализм включает компетентности (А.К. Маркова). С этих позиций ею были разграничены три основные группы компетентностей:

1. Компетентности, относящиеся к самому себе как личности, как субъекту жизнедеятельности.
2. Компетентности, относящиеся к взаимодействию человека с другими людьми.
3. Компетентности, относящиеся к деятельности человека во всех ее видах и формах [2].

Профессор из Санкт-Петербурга Хуторской А.В., исследуя данную научную проблему, пришел к следующему выводу: *компетенция* - это знания, умения и опыт, другими словами, это способность решать практические задачи в различных сферах жизни и деятельности на базе теоретических знаний и практического опыта; *компетентность* - владение, обладание человеком соответствующей компетенцией, включающей его личностное отношение к ней и предмету деятельности. «Компетенция - наперед заданное требование (норма) к образовательной подготовке ученика». «Компетентность - уже состоявшее личностное качество и минимальный опыт по отношению к деятельности в заданной сфере» [3]. Классификация А.Хуторского считается в научном круге более применимой к реалиям современной школы. Он выделяет 7 групп ключевых компетенций:

1. Ценностно-смысловые компетенции – это компетенции, связанные с ценностными ориентирами обучающегося, его способностью видеть и понимать окружающий мир, ориентироваться в нем, осознавать свою роль и предназначение, уметь выбирать целевые и смысловые установки для своих действий и поступков, принимать решения.

2. Общекультурные компетенции – это компетенции, связанные с познанием и опытом деятельности в области национальной и общечеловеческой культуры, духовно-нравственными основами жизни человека и человечества, отдельных народов, культурологическими основами семейных, социальных, общечеловеческих явлений и традиций, ролью науки и религии в жизни человека.

3. Учебно-познавательные компетенции – это совокупность компетенций ученика в сфере самостоятельной познавательной деятельности, включающей элементы деятельности логической, методологической и общеучебной.

4. Информационные компетенции – это компетенции, предполагающие навыки деятельности по отношению к информации в учебных предметах и образовательных областях, в окружающем мире, а также владение современными средствами информации и информационными технологиями, поиск, анализ и отбор необходимой информации, ее преобразование, сохранение и передачу.

5. Коммуникативные компетенции – это знание языков, способов взаимодействия с окружающими, навыки работы в группе, коллективе, владение различными социальными ролями.

6. Социально-трудовые компетенции – это компетенции, связанные с выполнением роли гражданина, наблюдателя, избирателя, представителя, потребителя, покупателя, клиента и т.д., с правами и обязанностями в вопросах экономики и права, в области профессионального самоопределения.

7. Компетенции личностного самосовершенствования - эти компетенции направлены на освоение способов физического, духовного и интеллектуального саморазвития, эмоциональной саморегуляции и

самоподдержки; развитие необходимых современному человеку личностных качеств, формирование психологической грамотности, культуры мышления и поведения [4].

Казахстанские ученые-педагоги Таубаева Ш.Н., Лактионова С.Н. перешли к изучению компетентностного подхода в систематизированном виде, исходя из миссии образования, как:

- образование в течение всей жизни;
- образование для мира и согласия;
- образование как фактор прогресса;
- образование для жизни и труда;
- образование как условие и средство формирования планетарного мышления;
- образование для всех;
- образование как открытая система [5, 24-26].

Под компетенциями они понимают такие качества личности, которые характеризуют готовность, способность интегрировать полученные знания, умения и навыки в жизненный опыт для достижения цели в определенном контексте. *Компетентность* - это способность осуществлять деятельность с качеством, обеспечивающим выполнение профессиональных задач, достижение целей, получение результатов. А *компетенция* - это способность осуществлять деятельность с качеством, соответствующим стандартам и общественным ожиданиям.

Участие в Проекте EDUCA-ТЕМПУС позволило познакомиться с мнением профессоров Магдебургского университета имени Отто-фон-Герике (Германия), Университета Аликанте (Испания), Литовского университета педагогических наук, Университета Кумбрии (Великобритания) о понятиях компетенции, компетентности и компетентностного подхода. Большинство из них считают, что компетенции в рамках Болонского процесса выступают как:

- характеристика способности личности реализовать свои познания и опыт в успешной деятельности с высокой степенью саморегулирования, самооценки, быстрой, гибкой и адаптивной реакцией на динамику обстоятельств и среды;
- одна из отличительных особенностей квалификаций (степеней, ступеней, уровней);
- соответствие квалификационным требованиям с учетом региональных потребностей и запросов рынков труда;
- умение выполнять особые виды деятельности и работ в зависимости от поставленных задач, проблемных ситуаций и т.п.

По их мнению, развитие компетенций является целью образовательных программ и компетенции формируются в различных курсовых единицах и оцениваются на разных этапах. «Компетенции могут подразделяться на относящиеся к предметной области (отражающие специфику области обучения) и универсальные (общие для всех степеней). Компетенции включают знание и понимание, знание как действовать, знание как быть. Компетенции в рамках Болонского процесса выступают как одна из главных опорных точек характеристики (описания) квалификаций (степеней, ступеней, уровней)» [6].

Компетенции имеют позитивное значение для:

- обеспечения дальнейшей прозрачности академических и профессиональных профилей степеней (образовательных программ) и усиления акцента на результаты;
- развития новой парадигмы студентоцентрированного образования;
- повышения трудоустраиваемости выпускников и их гражданственной культуры;
- формирования более адекватного языка для консультаций с заинтересованными кругами.

В общеевропейском проекте TUNING были сформулированы результаты обучения по предметным областям через компетенции, что обеспечивает прозрачность и эффективность при сравнении подготовки. В TUNING- проекте понятие компетенции включает знание и понимание (теоретическое знание академической области, способность знать и понимать), знание как действовать (практическое и оперативное применение знаний к конкретным ситуациям), знание как быть (ценности как неотъемлемая часть способа восприятия и жизни с другими в социальном контексте) [7].

Компетентностный подход в образовании - это подход к проектированию результатов образования, основанный на компетенциях. Подход, основанный на *компетенциях,* относится к ключевым методологическим инструментам реализации целей Болонского процесса. Проектирование образовательных программ с точки зрения компетентностного подхода означает:

- отражение в системном и целостном виде результатов образования;
- формулирование результатов образования в вузе как признаков готовности студента / выпускника продемонстрировать соответствующие знания, умения и ценности;

- определение структуры компетенций, которые должны быть приобретены и продемонстрированы обучаемыми (при этом следует взять за основу соответствующую каждому направлению подготовки классификацию как общих, так и предметно-специализированных компетенций, сообразующихся с целями воспитания и обучения).

Компетентностный подход предполагает переориентацию на студентоцентрированный характер образовательного процесса с обязательным использованием ECTS как меры академических успехов студентов и модульных технологий организации образовательного процесса. Здесь нужно отметить, что термин «компетентностный подход» базируется на термине «компетенция» и тесно связан с терминами «результаты образования», «студентоцентрированное образование», «ECTS», «модуляризация» и др. Компетентностный подход предполагает не усвоение студентом отдельных друг от друга знаний и умений, а овладение ими в комплексе. В связи с этим по-иному определяется система методов обучения. В основе отбора и конструирования методов обучения лежит структура соответствующих компетенций и функции, которые они выполняют в образовании. В рамках компетентностного подхода образование и обучение становится комплексным, многофакторным. Обучаемым студентам передаются не только знания и навыки – и не всякие знания и навыки, а лишь те, которые нужны для развития необходимых компетенций. Ведется также психологическая подготовка, формируются нужные установки, развиваются определенные личностные качества, нарабатываются конкретные алгоритмы эффективной деятельности. По своей природе компетентностный подход в обучении и образовании является очень целевым. Обучается не просто специалист широкого профиля, а человек, который будет хорошо уметь выполнять совершенно конкретный круг работ. Данный подход к определению ключевых компетенций соответствует пониманию фундаментальных целей образования, сформулированных в документах ЮНЕСКО:

- научить получать знания (учить учиться);
- научить работать и зарабатывать (учение для труда);
- научить жить (учение для бытия);
- научить жить вместе (учение для совместной жизни).

Компетентности формируются в процессе обучения, и не только в вузе, но и под воздействием семьи, друзей, работы, политики, религии, культуры и др. В связи с этим реализация компетентностного подхода зависит от всей в целом образовательно-культурной ситуации, в которой живет и развивается обучаемый. Следовательно, компетентностный подход — это совокупность общих принципов определения целей образования, отбора содержания образования, организации образовательного процесса и оценки образовательных результатов. К числу таких принципов относятся следующие положения:

• Смысл образования заключается в развитии у обучаемых способности самостоятельно решать проблемы в различных сферах и видах деятельности на основе использования социального опыта, элементом которого является и собственный опыт учащихся.

• Содержание образования представляет собой дидактически адаптированный социальный опыт решения познавательных, мировоззренческих, нравственных, политических и иных проблем.

• Смысл организации образовательного процесса заключается в создании условий для формирования у обучаемых опыта самостоятельного решения познавательных, коммуникативных, организационных, нравственных и иных проблем, составляющих содержание образования.

• Оценка образовательных результатов основывается на анализе уровней образованности, достигнутых учащимися на определённом этапе обучения.

Таким образом, можно констатировать, что и компетенция, и компетентность основываются на знаниях, умениях, навыках, но компетентность включает и отношение к результатам, субъекту, объекту, процессу деятельности и орудиям труда. Когда говорим о компетентностном подходе, мы имеем в виду, что ожидаемыми результатами обучения будут компетенции и компетентность обучающихся. А в целом, компетентностный подход – это подход к определению: целей, отбору содержания, организации образовательного процесса, выбору образовательных технологий и оценке результатов.

1 Государственная программа развития образования на 2011-2020 годы. Астана, 2011.

2 Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? / Высшее образование сегодня. – 2006. - №8. - С.20-26.

3 Хуторской А.В. Современная дидактика / Учебник для вузов. - Спб, 2001.

4 Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты// Интернет-журнал «Эйдос». – 23 апреля. http: //www.eidos.ru/jornal/2002/04.23.htm.

5 Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. – Алматы, 2001. – С.24-26.

6 20 лет программе TEMPUS // Альма-матер.Спецвыпуск. – 2010. - №9. – С.2-80.

7 Байденко В.И. Болонский процесс: поиск общности Европейских систем высшего образования (проект TUNING). – М.,2009. -217с.

Түйін

Мақалада «құзырет», «құзыреттілік» ұғымдарының мәні мен мазмұнын анықтайтын педагогиканын маңызды мәселелері қарастырылады. Ғылыми әдебиеттерді талдау, сонымен қатар, аталмыш тақырып бойынша Европалық жобаларға, семинарға қатысу негізінде мақала авторы құзырет пен құзыреттілік білім, білік, дағдыға негізделетіндігін, бірақ құзыреттілік нәтижеге, субъектіге, объектіге, іс-әрекет үдерісіне және еңбек құралдарына қатынасын енгізеді деп тұжырымдайды. Бұл мақаланын авторы құзыреттілік тұғырында күтілетін нәтиже білім алушылардың құзыреті мен құзыреттілігі болатындығын ескеру қажет деп есептейді. Тұтастай алғанда, құзыреттілік тұғыр – білім беру үдерісінің мақсатын, мазмұнын таңдау, ұйымдастыру, білім беру технологиялары мен нәтижені бағалауды анықтау тұғыры.

Тірек сөздері: құзырет, құзыреттілік, құзыреттілік тұғыр, құзыреттілік тұрғыдан білім беру

Summary

The author considers the important problem of pedagogy as a definition of the nature and content of the concept of competense, competence. Based on the analysis of the scientific literature, as well as participation in the European project, seminars on the subject allowed him to generalize and draw conclusions about what competencies and expertise based on knowledge and skills, but competence includes the relation to the results of a subject, an object, process activities and tools. The author believes that when it comes to competency campaign, it should be borne in mind that the expected learning outcomes are the competence and expertise of the students. In general, competence approach - an approach to the definition of objectives, selection of content, organization of educational process, the choice of educational technology and estimation of results.

Keywords: competense, competence , competence approach in Education

УДК 316.334:378 (574)

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРАКТИВНОЙ ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ

Ж.Байдильданова – *магистрант 1 курса специальности «педагогика и психология» ЖГУ им. И.Жансугурова*

Р.К. Аралбаева – *д.социол.н., профессор кафедры возрастной педагогики и психологии ЖГУ им. И.Жансугурова*

В статье выделены основные аспекты инновационной деятельности будущего педагога. В ходе реформирования образования за последнее десятилетие оформилась новая парадигма образовательного процесса, наметились соответствующие тенденции ее развития. Поэтому в настоящее время остро встает вопрос о поиске новых форм подготовки и переподготовки работающих педагогических кадров. Наиболее продуктивным подходом в организации образовательного процесса высшей школы является технология интерактивного обучения.

Ключевые слова: образование, технология, инновационная деятельность, интерактивное обучение, диалог, полилог

Основным приоритетом педагогического образования в настоящее время становится подготовка личности специалиста мобильного, способного, компетентного не только освоиться в современной системе образования, но и творчески участвовать в ее развитии [1]. В связи с этим в развитии высшего образования просматривается ряд тенденций. Первая тенденция связана с обновлением педагогического образования в высших учебных заведениях, изменением его целевых, содержательных, методических и технологических основ, важностью приведения деятельности высших учебных заведений в соответствие с новыми условиями профессиональной деятельности.

Вторая тенденция обозначена новым повышенным уровнем образования, который студентам высшего учебного заведения призван давать объем знаний в рамках высшего образования. В ряде случаев преобразование формальное завершено, но изменения качественные происходят замедленно [2].

Традиционная модель подготовки педагога не позволяет решить эти задачи в полной мере. В практике все больше возникает задач, успешность решения которых зависит от уровня его творческого потенциала, профессиональной педагогической компетентности педагога и принятого решения. Сферой практического человекознания, становится педагогическая деятельность, обусловливающего самореализацию субъектов образовательной деятельности.

Ведущей тенденцией обновления системы подготовки будущего специалиста становится включение

педагога в инновационную деятельность [2]. В контексте инновационной стратегии вуза, учебно-воспитательного процесса роль педагога существенно возрастает как непосредственного участника всех преобразований. Инновационная деятельность педагога становится важным компонентом личной педагогической системы и получает частичный исследовательский характер. Это предполагает переоценку педагогом своего труда, сущностных аспектов целеосуществления и целеполагания, выхода за пределы традиционной исполнительской деятельности педагога и смены ее на рефлексивно-аналитическую, проблемно-поисковую, отвечающую запросам общества и создающую условия для самосовершенствования личности.

Одним из наиболее продуктивных подходов к организации образовательного процесса высшей школе является технология интерактивного обучения.

Интерактивное обучение – обучение как совместный процесс познания, где знание добывается в совместной деятельности через диалог, полилог учащихся между собой и педагогом. Несколько лет назад словосочетание «интерактивный диалог» встречалось в контексте, связанном преимущественно с описанием информационных систем. Но в последнее время этот термин включается в оборот педагогической науки, подчеркивая необходимость равно-активного общения субъектов образовательного процесса – преподавателя и учащихся, студентов.

Почему кооперативное обучение становится сегодня исключительно актуальным? Еще в 30- гг. XX в. К.Левин подчеркивал, что «легче изменить индивидов, собранных в группу, чем изменить любого из них по отдельности» [3,с.15]. А.Ю. Уваров, выделяет несколько причин:

- совместная деятельность – это основа развития демократического общества, и школа должна соответствующим образом подготовить подрастающее поколение к жизни в этом обществе;

- технологизация жизнедеятельности человека, современные средства информации определенным образом сокращают личностную зону социального окружения; поэтому навыки сознательной кооперации необходимо осваивать в учебное время [4,с.25].

Именно потому интерактивное обучение следует рассматривать как многомерное явление: оно решает одновременно три задачи – информационно-познавательную (предельно конкретную), коммуникативно-развивающую (связанную с общим, эмоционально-интеллектуальным фоном процесса познания) и социально-ориентационную (результаты которой резонируют уже за пределами учебного времени и пространства).

Уточним «контрольные точки» технологии интерактивного обучения: нахождение проблемной формулировки темы занятия; подготовку и использование пространства учебной аудитории; организацию ситуаций, определение позиции педагога на данном занятии; располагающих к учебному взаимодействию; наличие правил, регулирующих формы познавательного сотрудничества; использование приемов конструктивного общения; изменение системы оценивания; и, наконец, развитие навыков анализа и самоанализа.

Проанализируем методику и практику реализации «контрольных точек» ТИО. Начинать подготовку к интерактивному обучению необходимо с трансформации учебного пространства, располагающего к диа- и полилогу. Диалогичные формы взаимодействий предполагают. Что собеседники обращены лицом к лицу. Поэтому необходимо подготовить варианты расстановки учебных мест в зависимости от количества групп, числа учащихся в каждой группе.

Как правило, обращаясь к групповой форме обучения, педагоги приступают сразу к этапу формирования групп. Однако подготовка к интерактивному уроку начинается с формулировки темы урока. Тема должна обязательно содержать проблему, поле «неясности», иначе пропадет сама основа для предложения различных точек зрения.

Когда предварительная подготовка к занятию по ТИО закончена, наступает этап формирования учебных групп непосредственно на занятии. Обычно преподаватели придерживаются двух основных подходов в вопросе формирования учебных групп: описание работы в малых группах: динамических и постоянных диадах, триадах (В.К. Дьяченко, И.А. Зимняя, М.Чошанов и др.) и ролевое распределение в группы по 4-5 человек (А.Ю. Уваров, Р.Ш. Царева и др.) будучи знакомым с этими подходами, педагог должен владеть с самыми различными – по количеству и по качеству – вариантами как свободного, так и организованного распределения студентов для работы в группах.

После распределения обучающихся в группы – этап, на который с каждым разом тратится все меньше урочного времени, - педагогу необходимо убедиться. Что поставленная задача понятна и принята учащимися. Для этого можно: предложить повторить, какое конкретное задание выполняет каждая группа, но также действенным приемом становится посвящение обучающихся в ход всего занятия. В этом случае они осознают тактически и стратегически сове участие в познавательном процессе, что делает их равноправными субъектами обучения.

Содержание работы в микрогруппе во многом зависит от количественного состава. Самая распространенная – работа в диаде (учебной паре) где один исполняет роль Учителя, а другой – Ученика. Результативность такой формы может достаточно значимой (как в известном случае: «три раза им рассказал, на четвертый – сам понял…»). Такая пара уместна при индивидуальной отработке понятий, тренинге учебных умений и навыков. Плюсы: проговаривание каждым учащимся изучаемого материала, индивидуальный контроль, коррекция знаний. Однако коммуникативная задача в целом невысока: в течение 20-30 минут учащиеся общаются только друг с другом. К тому же затруднен в этой форме контроль за происходящим, зато налицо дидактическая монотонность: одно и то же сначала рассказывает один, потом другой. В итоге данное занятие с натяжкой можно назвать интерактивным поскольку общение оказывается достаточно замкнутым.

Основной же принцип интерактивной технологии обучения – смена диалога на полилог: диалог происходит внутри групп (интерактивное общение), а полилог – между группами (интерактивное общение). При этом мини- и макро- общение нацелено на достижение «результата для всех», который складывается из индивидуальных достижений.

Некоторые педагоги полагают, что в технологии интерактивного обучения могут проходить только повторительно-обобщающие занятия. Частично согласимся с этой точки зрения, поскольку на данных уроках поднимается большой объем материала, который уже частично освоен студентами – поэтому формируется основание для дискуссий, сопоставлений, систематизации. Но и изучение нового материала можно также организовать в формате интерактивной технологии.

Возможно, в таком случае использовать метод «классического взаимообучения»: каждая группа готовит свой особый вопрос, а затем посылает своих делегатов в другие группы. «Учитель-делегат» кратко и емко объясняет суть вопроса и даже настаивает на том, чтобы некоторые важные положения (тезисы) были записаны «учениками». Затем приходит очередь другой группы взять на себя функции учителя; конспект продолжается и пополняется новыми фактами, выводами. И так до тех пор, пока каждая группа не передаст свои знания остальным. В конце занятия педагогом оценивается конспект, родившийся в результате совместных усилий. Возможно, найдутся какие-то неточности, что может стать основой для домашнего задания, индивидуальных заданий, базисом для построения следующего занятия и т.д.

Если формы учебного диалога используются регулярно, то у обучающихся формируются продуктивные подходы к овладению информацией, исчезает страх высказать «неправильное» предположение (поскольку ошибка не несет за собой негативной оценки), устанавливаются доверительные отношения с педагогом, который постоянно побуждает к нестандартному мышлению.

Параллельно с работой над непосредственным учебным заданием продолжается формирование благоприятной коммуникативной среды – выработка правил кооперации, сотрудничества, которые способствуют поиску общего решения:

- каждый человек заслуживает того, чтобы его выслушали, не перебивая;
- говорить понятно, высказываться непосредственно по теме, избегая избыточности в информации;
- если прозвучавшая информация не вполне ясна, задаются вопросы «на понимание» («Правильно ли я понял?»); только после этого делаются выводы по высказыванию;- критикуются идеи, а не личности.

Интерактивный этап занятия: группы представляют свои наработки для обсуждения и сравнения. Педагог подчеркивает, что слушатели обязательно должны задать вопросы по предлагаемым решениями и проектами. Умение задавать вопросы – необходимо для любого уважающегося себя и других человека: это не только получение дополнительной информации о предмете обсуждения, но и эмоциональное присоединение к работе других. Поэтому важно тонко контролировать интонации звучащих вопросов и ответов.

Преподавателю стоит владеть банком коррекционных приемов для данного этапа: например, почувствовав агрессивный характер вопросов, можно обратиться к вопрошающему: «Попробуй повторить свой вопрос только с другой интонацией», «Ты задаешь вопрос или уже даешь оценку?», «Можешь ли допустить, что хорошее решение нашей проблемы может быть найдено не только в твоей, но и в других группах?» и пр. Такие коррекционные диалоги помогают не только поддержанию рабочей обстановки в учебной аудитории, но и готовят участников занятия к рефлексивному этапу – особой составляющей интерактивного обучения.

Многие педагоги стремятся избежать данного этапа, объясняя свою позицию тем, что она занимает большое количество времени. Это оправдывает тех, кто нацелен на решение только учебно-познавательной задачи, отодвигая коммуникативно-развивающую и социально-ориентационную.

Для сокращения времени на рефлексивном этапе можно предложить высказать свое отношение к

происходящему только одной фразой. Кроме того, стоит ввести правило «трех «нельзя»»: нельзя говорить «уже все сказали»; нельзя отказываться от сообщения своего мнения группе (под любым предлогом); нельзя прятать за высказыванием свое дурное настроение. Найти и показать особенность личного переживания (по поводу всего занятия, отдельного эпизода, конкретного человека и пр.) – в этом и заключается момент осмысления.

На данном этапе можно от учащихся услышать: «Этих занятий я не боюсь, хожу на них с удовольствием», «Наши дискуссии заряжают положительными эмоциями, дают хороший толчок для творчества», «Как многому еще предстоит учиться: мы плохо умеем слушать друг друга», «Я недоволен собой. Потому что не сумел доказать групповое мнение», «Эти занятия напоминают мне мыслительный шторм, который не разрушает, а заставляет собраться, почувствовать «вкус жизни»», «Спорить надо учиться», «С каждым занятием рождается уверенность в себе, в своих силах: у меня получится!», «Это совсем новые занятия: мы заново узнаем друг друга, хотя проучились вместе уже несколько лет» и т.п.

Завершает этап рефлексии всегда учитель, преподаватель, и он, кроме конструктивной критики, должен не скупиться на позитивные оценки: не только «Отлично» и «Умница», но и на такие – «Вы меня приятно удивили», «Благодарю за занятие» и пр.

Педагоги, работающие в режиме интерактивного обучения, утверждают, что в рамках данной технологии «развивается самостоятельность мышления учащихся, приобретаются новые коммуникативные качества»; «студенты становятся субъектами образования; они сами осознают учебную цель. Повышается мотивация, вырабатываются организационные навыки, чувствуется напряженная мыслительная деятельность»; «процесс обучения приобретает диалогический характер; растет интерес к процессу обучения не только у тех, кто учится, но и у нас, преподавателей. У студентов снижается страх, зажатость перед «публичным» выступлением, они чувствуют поддержку группы».

Таким образом, технология интерактивного обучения вписывается в современные установки креативной педагогики (работы А.В. Морозова, Д.В. Чернилевского, В.Г. Рындак и др.), направленной на наиболее полное раскрытие потенциала личности, ее самореализации и самоактуализации. Это происходит в результате нелинейной ситуации открытого диалога; равноценности и при этом допустимой неравновесности прямой и обратной связи; комбинирования методов обучения (алгоритмических и эвристических); принятия не только «видимых», но и вероятностных связей в процессе и результате обучения; создания активных и самовозбудимых сред для развития личности.

Интерактивное обучение следует рассматривать как многомерное явление, в котором: процесс научения происходит в групповой совместной деятельности. Смысл групповой работы состоит в том, чтобы приобретаемый в специально созданной среде опыт (знания, умения) человек смог перенести во внешний мир и успешно использовать его. Однако помимо чисто учебных целей важно, чтобы в процессе происходящих в группе взаимодействий осознавалась ценность других людей и формировалась потребность в общении с ними, в их поддержке.

Интерактивное обучение сохраняет основную цель образовательного процесса, но видоизменяет формы познавательной деятельности с транслирующих (придаточных) на само- и взаимоактивные, основанные на общих усилиях, совместном поиске, взаимодействий и поддержке друг друга.

Реализация технологии интерактивного обучения в образовательном процессе необходима в связи с запросами общества: «Развивающемуся обществу нужны современно образованные, нравственные, предприимчивые люди, которые могут самостоятельно принимать ответственные решения в ситуации выбора, прогнозируя их возможные последствия, способные к сотрудничеству»

1 Послание Президента Н.А. Назарбаева - Лидера нации народу Казахстана «Социально-экономическая модернизация - главный вектор развития Казахстана – газета «Казахстанская правда» от 28 января 2012 г. №32 (26851).

2 Государственная программа развития образования РК на 2011-2020 гг.- 89 с.

3 Рудестам К.Р. Групповая психотерапия / К.Р. Рудестам. – СПб.: Питер Еом, 1998. – С.15.

4 Уваров А.Ю. Кооперация в обучении: групповая работа. – М.: Изд-во МИРОС,2001.- 224 с.

Түйін

Осы мақалада болашақ педагогтің негізгі инновациялық іс-әрекетінің көріністері көрсетілген. Соңғы он жылдықта, білімді қайта қалыптастыру барысында білім жүйесінде жаңа парадигма жасалды және соған орай дамытудың лайықты үрдісі белгіленді. Сондықтан, қазіргі таңда дайындаудың жаңа түрлерінің ізденісі мен педагогика саласындағы педагогтарды қайта даярлау кадрлары жайлы өзекті сұрақ туындап отыр. Білім беру мекемелерінде, жоғары оқу орындарында ең тиімді тәсілдің бірі бұл - оқытудың интерактивті технологиясы болып табылады.

Түйінді сөздер: білім, технология, инновациялық іс-әрекет, интерактивті оқыту, диалог, полилог

Summary

The article highlights the main aspects of innovative activity of the future teacher. During the reforming of education in the last decade took shape a new paradigm of educational process, to identify appropriate development trends. Therefore, at present acutely raises the question of finding new forms of training and retraining of working teachers. The most productive approach to the organization of educational process of higher education is the technology of interactive learning.

Keywords: education, technology, innovative activity, interactive learning, dialogue, polylogue

УДК 378

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ТЕСТИРОВАНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ

Г.С. Махарова – *старший преподаватель,*
А.А. Жаутикбаева – *старший преподаватель, КазНУ им. аль-Фараби*

XXI век предъявляет новые требования работе преподавателя в аудитории. Для повышения эффективности работы необходимо сочетать различные подходы. Сущность тестирования заключается в самостоятельной иноязычной деятельности обучаемых в искусственно созданной профессиональной среде, которая даёт возможность соединить воедино теоретическую подготовку и практические умения, необходимые для творческой деятельности в профессиональной сфере. Тестирование включает сложный теоретический или практический вопрос, требующий изучения, расширения, исследования в сочетании с определенными условиями и обстоятельствами, создающими ту или иную обстановку. В статье рассматриваются психолого-педагогические аспекты тестирования при обучении иностранному языку в вузе.

Ключевые слова: тест, выбор, слово, упражнение

Актуальность проблемы контроля связана с достижением в последнее время определённых успехов в реализации практической роли обучения иностранному языку в вузе, благодаря чему расширилась сфера приложения контроля, возросли его возможности положительного влияния на учебно-педагогический процесс, возникли условия для рационализации самого контроля как составной части этого процесса.

Процесс тестирования нередко оказывается сложным социально-психологическим, интеллектуальным, эмоциональным и волевым актом. Этот процесс психологически осложняется тем, что далеко не всегда реальные мотивы осознаются субъектом актуально.

Под языковой компетенцией понимается совокупность умений и навыков в совершении речевых действий и операций на иностранном языке. Она характеризуется избирательностью и вариативностью в выборе языковых средств, безошибочным владением языковой формой, умением реализовывать в иноязычной речи различия между родным и иностранным языком, адекватным сознательным и автоматическим переносом языковых средств из одного вида речевой деятельности в другой, из одной ситуации в другую; языковым чутьём.

Контроль - это определение уровня владения языком, достигнутого студентами за определённый период обучения. Также это часть урока, во время которой преподаватель оценивает, как учащиеся усвоили пройденный материал и могут им пользоваться в практических целях [4, 30]. Контроль позволяет:

- преподавателю получить информацию: а) о результатах работы группы студентов в целом и каждого студента в отдельности; б) о результатах своей работы (узнать, насколько эффективны приёмы обучения, определить неудачи в работе, что позволяет внести изменения в программу обучения);
- студентами: а) повысить мотивацию в обучении, так как контроль свидетельствует об успехах или неудачах в работе; б) вносить коррективы в свою учебную деятельность.

Объектами контроля на занятиях являются: а) знания и сформированные на их основе навыки (языковая компетенция); б) умения пользоваться приобретёнными знаниями и навыками в различных ситуациях общения (коммуникативная компетенция); в) знание страны изучаемого языка и национальных особенностей речевого поведения его носителей (социокультурная компетенция).

Одним из наиболее эффективных средств контроля в обучении иностранному языку является тест. Большинство из исследований в данной области отвечало потребностям своего времени, однако в них затрагивались отдельные аспекты и проблемы тестирования, зачастую под тестом понимались лишь некоторые типы тестовых заданий. В зарубежной литературе по тестированию под педагогическим или психологическим тестом часто понимают процедуру, предназначенную для выявления конкретного образца поведения (в нашем случае - речевого), из которого можно сделать выводы определённых характеристиках личности [4, 95].

Под мотивацией в педагогике понимается система целей, потребностей, мотивов, побуждающих индивида сознательно относиться к учению и контролю, как его составной части, быть активным в учебно-познавательной работе и т.д. Мотивация выполняет не только побуждающую, но и направляющую, организующую, смыслообразующую функции. В нашем случае – при тестировании – мотивация служит одним из основных психологических факторов успешности контроля.

По определению С.К. Фоломкиной [6, 100], под тестом понимаются задания, имеющие специфическую организацию, которая позволяет всем студентам работать одновременно в одинаковых условиях. Применение тестов при контроле целесообразно потому, что они задают направление мыслительной деятельности студентов, приучают их варьировать процесс переработки воспринимаемой информации.

В умениях и навыках, характеризующих языковую компетенцию, отражаются многие качества языковой нормы и узуса в речевой деятельности. Вследствие этого комплексное тестирование помогает выявить следующие характеристики владения иностранным языком:

1. Владение формами вопроса и умение ими пользоваться в связи с ситуацией, составом высказывания и задачей общения.
2. Умение правильно составить из иноязычных средств целевое высказывание.
3. Владение формами выражения вежливости в речи.
4. Владение языковыми, речевыми формами и средствами общения, привлечения внимания и т.п.
5. Умение пользоваться средствами и формами ведения беседы.
6. Умение реализовывать особенности категории лица.
7. Умение варьировать порядок слов в соответствии с целью и материалом речевого высказывания.
8. Умение правильно употреблять артикль в изучаемом языке.
9. Умение делать количественное (степени сравнения) и качественное (семантическое) сравнение.
10. Умение свободно воспринимать, образовывать и употреблять в речи числительные на иностранном языке.

Контроль на занятиях должен отражать специфику иностранного языка как учебного предмета. Усвоение иностранного языка, причисляемого к группе практических дисциплин, предусматривает, в первую очередь, овладение способами пользования языком в различных видах речевой деятельности и сферах общения. Следовательно, ведущим объектом контроля на занятиях по языку являются речевые умения. Контроль же навыков выполнения действий и операций с языковым материалом при коммуникативном обучении должен быть направлен не столько на проверку знания лексических единиц и умение образовывать с их помощью грамматические формы, сколько на умение выполнять действия с ними при оформлении своих мыслей и понимании мыслей других людей, говорящих на иностранном языке.

Эффективность контроля во многом зависит от того, насколько он соответствует требованиям дидактики и методики обучения иностранным языкам. Основными требованиями, предъявляемыми к контролю, являются его объективность, регулярность, дифференцированный характер, а также ясность и чёткость формулировки контрольных заданий.

Объективность контроля означает соответствие полученных результатов обучения некоему эталону, содержащемуся в перечне требований к уровню владения языком для разных этапов и профилей обучения. Предполагает знание студентами критериев оценки за разные виды деятельности, соблюдение преподавателем этих критериев и сведение до минимума субъективизма в оценке деятельности учащихся.Объективность контроля обеспечивается за счёт:

a) количественной оценки результатов деятельности. Здесь достигается наибольшая объективность в результате учёта количества ошибок в речи, оценки темпа речи и ряда других показателей деятельности;

b) качественной оценки результатов деятельности (полнота раскрытия темы, соответствие высказывания заданию, умение адекватно выражать свои мысли в заданной речевой ситуации и др.). Здесь возможен известный субъективизм в оценке деятельности студентов и преподаватель должен быть готов к обоснованию выбора оценки с точки зрения существующих критериев.

Регулярность контроля свидетельствует о том, что контроль носит систематический характер. Известно, что интенсивность работы студентов и длительность сохранения в памяти усвоенного материала во многом зависят от частоты и регулярности контроля.

Дифференцированный характер контроля предполагает следование таким требованиям:

- форма контроля должна соответствовать тому аспекту языка или виду речевой деятельности, который проверяется. Так, оценка уровня владения устной речью проверяется дифференцированно для диалогической и монологической речи, а источником контроля является сама устная речь. Для диалогической речи объектами контроля являются умение понять собеседника и определить его коммуникативное

намерение, а также адекватно реагировать на реплику собеседника, умение и инициировать диалог (задать вопрос, высказать просьбу, желание и т.д.). Для монологической речи объектом контроля является умение построить связный текст разной коммуникативной направленности (повествование, сообщение, описание, рассуждение).

Конечно, уровень говорения может быть установлен и через письменную речь путём ответа на вопросы. Однако при этом невозможно зафиксировать темп речи, фонетические ошибки. Самое главное состоит в том, что проверка устной речи требует участия в устной коммуникации;

• форму контроля следует выбирать в зависимости от этапа обучения и индивидуально-психологических особенностей студентов. Это требование отражает наличие неодинакового уровня развития и познавательных возможностей студентов, что диктует необходимость дифференцированного подхода к обучению, в том числе и к контролю.

Ясность и чёткость формулировки контрольных заданий часто определяет успех в проведении контроля. В некоторых случаях контрольные задания могут быть сформулированы на родном языке.

Традиционная педагогическая психология понимает под учебной деятельностью структуру, в которой выделяются следующие четыре этапа: учебные задачи, учебные действия, контроль усвоения знаний и оценка знаний [1, 98]. При постановке учебной задачи преподаватель формулирует то, чему он учит. Учебные действия предполагают пошаговый алгоритм того, как решается данная учебная задача. Далее следует контроль и оценка. В чем между ними разница? Контроль осуществляется пооперационно, проверяя каждый шаг, каждое учебное действие: так или не так. Оценка же относится ко всей учебной деятельности, возвращая нас к учебной задаче - достигли ли мы цели или нет. Таким образом, контроль внутриситуативен, а оценка надситуативна (в данном случае речь идет о ситуации обучения). Очень важным моментом при оценке знаний является соотношение оценки, выносимой преподавателем и самооценки обучающегося, т. е. связь оценки и самооценки.

В данной структуре тестирование, безусловно, находится на стадии контроля знаний, т.е. внутри учебной деятельности, и его цель - отслеживание определенного шага, этапа этой деятельности. Тест не может быть оценкой и не должен ей быть. Таково место тестирования в учебной деятельности.

Очень важный момент учебной деятельности - постановка учебной задачи. От того, насколько корректно она предложена, зависит ход дальнейшего обучения. Учебная задача должна быть преподана так, чтобы преподаватель понимал, чему он учит, т.е. должен быть предложен способ достижения учебной задачи. Таким образом, дальнейшая учебная деятельность становится осмысленной, а контроль становится осознанным и логично вытекает из учебной задачи. Необходимость контроля должна быть обусловлена изнутри.

Учебная деятельность несет в себе определенное противоречие: между ее целью, которая состоит в овладении умениями и навыками, т.е. студент в результате обучения должен стать более развитым, грамотным, способным к использованию полученных знаний в конкретной ситуации. Сдругой стороны, всякое обучение предполагает некоторую автоматизацию знания: использование памяти, терминологического аппарата, т.е. всего мнемонического аппарата - некоторое количество сведений, которые должны быть сохранены в памяти: даты, свойства, различение близких понятий и т.д. Для творческого компонента обучения это не имеет прямого значения: это собственно память и автоматизация владения материалом, хранящимся в памяти. Эта дихотомия пронизывает всю систему образования и сохраняет свою структуру в том, что текущий контроль ориентируется на творческую сторону дела, вопрос должен апеллировать не к тому, что студент что-то запомнил, а сообразил, применил свои знания. Но он предполагает и освоение некоторого количества исходных понятий и терминов.Тест имеет дело с выявлением знаний типа автоматизации и соотношения фактических сведений. Например, грамматический тест, смысл которого заключается в том, чтобы студент правильно указал предлоги при соответствующем глаголе, т.е. идет апеллирование к определенным исходным пунктам [5,45].

К творческой стороне дела тестирование имеет косвенное отношение. То, что мы выбираем один из вариантов, не ведет к тому, что перед нами возникает картина, образ, не предполагает решение творческой задачи. Творческий компонент обучения (творческое общение на семинаре, решение творческой задачи в докладе) таит в себе угрозу субъективизма как для студента, так и для преподавателя. Эта угроза неотделима от плюсов: если студент доказывает, что передача определенной грамматической категории на языке возможна несколькими взаимозаменяемыми способами, то это может быть ошибкой, а может быть самостоятельным умозаключением. Творческий компонент всегда важен, на него направлено обучение, но он всегда опасен, т.к. влечет к неопределенности. Именно поэтому тест очень важен, т.к. устраняет элемент субъективности. Обучение строится на взаимопроникновении двух начал. Тест лишает оценку, получаемую студентом, субъективности. Преподаватель может думать все, что угодно, относить-

ся как угодно - тест остается инструментом четкой оценки. Он создает климат доверия, понимания и прозрачности для студента.

Всё сводить к тестированию неправильно, но неправильно и переводить все в сферу субъективного, немотивированного высказывания, не обязывающего к точному и определенному выводу.

Если рассматривать тестирование как форму контроля, то здесь необходимо подчеркнуть, что тестирование - это стандартизированная форма контроля знаний, ограниченная во времени. По сути дела, это вариант блиц опроса. В этом смысле сфера применения тестирования довольно узкая, хотя и проверяет способность собраться, овладеть фоновым знанием и уметь им пользоваться в жестких временных рамках. Иногда тесты могут проверить способности обучающегося логически мыслить, он может не знать ответа, а вывести его, догадаться методом исключения.

Использование тестирования как формы контроля приносит определенный результат тогда, когда обучающиеся видят его смысл, когда у теста неотчужденный характер. Контроль - это поддержка обучающегося.

Смысл учебной деятельности не только овладение умениями и навыками, но и изменение самого субъекта обучения. Изменение познающего субъекта возможно при достижении новой универсальной образовательной среды. Причем процесс этот обоюдный: учится и обучающийся, и преподаватель. Обучающемуся необходима мотивация, почему его учат, только тогда ему будет ясно, зачем его тестируют.

Для развития творческой направленности тестирования, когда студентам предлагается самим сформировать вопросы тестов, а затем обменяться ими и ответить на них. Когда тест создан самостоятельно, то студент по необходимости, в силу заданных условий находится в над ситуативном положении. Меняется его личностное отношение к предмету, а умение грамотно поставить вопрос проверяет степень ориентации в материале. Обучающийся осознанно и предметно обращается с терминами и понятийным аппаратом.

Таким образом, для грамотного и осознанного использования тестирования в учебном процессе, полного использования потенциала творческого развития студента необходимо четко понимать его место в нем. При этих условиях тест становится и средством обучения, и средством проверки, и тогда он имеет конкретную цель, смысл и свое место в учебном процессе.

1 Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. –М.: Наука, 1999. – 350 с.

2 Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения. – М.: Педагогика, 1988. – 192 с.

3 Подласый И.П. Педагогика. Кн.1. – М.: Изд. центр "Академия", 2002. – 327 с.

4 Талызина Н.Ф. Психолого-педагогические основы автоматизации учебного процесса // Психолого-педагогические и психофизиологические проблемы компьютерного обучения: Сб. научн. тр. – М.: Изд-во АПН СССР; МГУ, 1985. – С. 45-49.

5 Ушинский К.Д. Избр. пед. соч. – М., 1954. – Т. 2. – 476 с.

6 Фоломкина С.К. Обучающие компьютерные программы – новые возможности преподавания иностранным языкам // Вопросы филологии. – 1995. – №1. –С.100-105.

7 ЭВМ и новые проблемы психологии // Тихомиров О.К., Бабанин Л.Н. – М.: Изд-во Московского университета, 1986. – 203 с.

Түйін

XXI ғасыр оқытушының аудиториядағы жұмысына жаңа талаптарды қажет етеді. Тестермен жұмыс жасау барысында нәтижеге жету үшін міндетті түрде әр алуан тәсілдерді қолданған жөн. Тест әдісінің негізі – оқушылардың кәсіби салада шығармашылығын пайдалана алу үшін қажетті теориялық дайындығы мен практикалық білімдерін біріктіру арқылы жасанды кәсіби ортада өз бетімен басқа тілде жұмыс істеуіне мүмкіндік беру болып табылады. Негізінен ол әртүрлі жағдайларды қалыптастырушы, толығымен оқу,кеңейту және зерттеуді талап ететін-шарт және мән-жағдайларды теориялық және практикалық түрден танып білу болып табылады. Мақаладажоғарымектептешет тілінүйренугетестілеу, психологиялық және педагогикалықаспектілері деңгейлері баяндалған. Көрсетілген әдістер студенттің белсенділігін арттырып, сапалы жұмысқа алып келеді.

Тірек сөздер: сынақ, таңдау, сөз, жаттығу

Summary

XXI centurymakes new demandsof work of teachers of foreign languages in a classroom. We need to combine different approaches in order to improve the efficiency of work. In this article we argue that the essence of the test is independent work on learning foreign language by students in an artificially created professional environment. Thatmakes it possibleto combinetheoretical knowledgeand practicalskills necessaryforcreative activitiesin the professional field. Testinginvolves a complextheoretical orpracticalissue, and requiresextension and research combined with certain conditionsand circumstancesthat createa particularatmosphere.This paper showsthe psychological and pedagogicalaspects of testingin learning a foreignlanguage in high school. We look onto working withtestsin the classroom as a toolthat allows increasing the activity ofstudents.

Keywords:test, choice, word, exercise

ӘОК 373.642

ҰЛТТЫҚ КОСТЮМНІҢ КӨРКЕМДІК-КОНСТРУКТОРЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ КОСТЮМ КОМПОЗИЦИЯСЫНЫҢ НЕГІЗГІ КОМПОНЕНТТЕРІНДЕГІ КӨРІНІСІ

С.М. Крыкбаева – *ө.ғ.к., ҚР Мәдениет саласының үздігі, қаум. проф. м.а., ҚазМемҚызПУ, Алматы қ.*

Дизайн – көркемсурет және сәулет өнерінің өнеркәсіпбұйымдарының ең үздік үлгілерін жасау және заттық ортаны үйлестіру шараларын қамтитын бағытының атауы. Дизайн қызметінің ерекшелігі – әсем әрі көркем жасалған тұтыну заттары мен бұйымдардың қоршаған ортаға лайық үйлесімін жүзеге асырып, ұдайы олардың жаңа үлгілерін ойлап табу. Дизайн өнері қазіргі өскелең тұрмыстық жағдайлар мен талап-сұраныстарға байланысты жаңа сипаттарға ие. Дизайнның даму тарихында көркемдеп құрастыру техникалық эстетиканың бір бағыты ретінде көркемдік-техникалық шығармашылықтың ең жас саласы болып табылады. Оған деген қоғамдық сұраныс өткен ғасырда Батыс елдерінде (Германия, АҚШ, Англия және т.б.) өндіріс бұйымдарын шығарудың қарқынды машинаға негізделуіне байланысты пайда болды. Сол кезден бастап инженер-құрастырушы, технолог, суретші-конструктор (дизайнер) сияқты жаң мамандықтар пайда бола бастады. Суретші-конструктор көркемөнер және ғылыми-техникалық білімдер мен іскерліктерден тұратын үлкен кешенді саланы меңгеруі қажет [1].

Дизайнерлік міндетті шешу көрнекі материалды талдау мен жинақтау процесінде, яғни объектіні жобалауда жүзеге асырылады. Шешім стратегиясын іздестіру мен әзірлеу бір мезгілде әртүрлі бағыттарда жүргізіледі. Көрнекі бейнелер дизайнердің белгі-таңбалық, көркемсурет-графикалық құралдармен ықпал етуі арқылы жасалады (жалпақ және көлемді бейнелер түрінде).Студенттерге киімнің көркемдік-конструкторлық іс-әрекетті меңгерту үшін, олардың көркемдік ой-өрісі мен бейнелеу қабілеттерін дамыту қажет. Өйткені жаттанды әдістер мен дағдының көмегімен құрылымның жаңа формаларын жасау мүмкін емес. Бейнелеу өнерінің дизайнердің кәсіби даярлығының негізі болып табылатындығын ескермеуге болмайды. Көркем-бейнелеу әрекетінің адамның заттық әрекетімен байланысы мәдени байланыс пен әлемді меңгерудің бірегей тамырынан өрістейді, диалектика заңы бойынша бірінсіз-бірі болуы мүмкін емес.

Студенттерге, ең алдымен, әлем ұғымы қандай түсінік береді дегенді үйретуден гөрі, әлемді қалай қайта құру керек, жаңа заттың әлемдік ортасын қалай жобалау керек дегенді меңгерту қажет.

Мәселен, киім композициясының да өз заңы мен ережелері бар, ол кез келген костюм түрінде орындалуы тиіс: 1) келісімділік - композиция компоненттері мен композициялық құралдардың киім мақсатына бағынылуы; 2) композицияның барлық бөліктері мен компоненттерінің өзара және адам дене бітімімен өлшем пропорциялылығы; 3) композициялық орталығының болуы; 4) композиция тұтастығы (қатар бағыну).

Композицияның негізгі компоненттеріне мыналар жатады: көркемдеу стилі, силуэт пен сызықтар, материал пропорция, түс, әшекей. Тарихқа көз салсақ, әрбір дәуірдің және әрбір халықтың өзіндік көркем стильі қалыптасқан. Олар сәулет өнерінде, тұрмыстық бұйымдарда байқалады. Белгілі бір стильдің өзінде киімнің жеке бөліктерінде өзгерістер болады. Бұл өзгерістер белгілі бір уақыт аралығында байқалады және ол киім тарихында сән ағымы яғни - «мода» деп аталады. Модаға байланысты киім жаңарып және жетіліп отырады. Әрбір мода бағытына сай киімнің мынадай сызықтары айқындалады: силуэтті, конструкторлы және сәндік.

Силуэт сызықтары — иық сызығы, бел сызығы және бұйымның төменгі сызығы (киімнің орналасу деңгейіне және қыналу дәрежесіне қарай). Осы негізгі үш сызық арқылы киімнің силуэтін айқындап, оның мәнділігін арттырып пропорционалдығын ашып көрсетеді.

Костюм — бұл киім, бас киім, аяқ киім мен қол қап және т.б. бұйымдардың жиынтығын құрайды[2].

Адам тұлғасының формасын шығаруда костюм белсенді роль атқарады. Костюм арқылы адамның сырт көрінісін анықтауға, өзгертуге, ерекшелеуге болады: тұлғаның табиғи нәзіктілігі мен жеңілдігі, форманың монументальдығы, бет әлпеттің пішімі, өңінің қызыл шырайлылығын немесе аққұбалылығын, тіпті қара өңділігін.

Костюмнің көмегімен адамның табиғи сырт келбетін өзгертуге болады: тұлғаның көлемі мен бойының биіктілігін көзбояушылық әсер арқылы ұлғайтуға немесе кішірейтуге немесе олардың қатынасын өзгертуге, кемшіліктерді жасыруға болады. Сонымен қатар, костюмнің түстері арқылы көздің, шаштың және беттің түсін айқындап, адамның ішкі жеке маңыздылығын бейнелейді. Ұқыпты әрі жинақы адамның костюмі болбыр, ұқыпсыз адамның киімінен өзгеше болып келеді.

Костюм нақты уақыттағы адамның рухани және моральді сапасын көрсету құралы болып табылады.

Костюм арқылы адамның ішкі жан дүниесі - темпераменті, рухани және ақыл ойы, эстетикалық талғамы мен тәрбиесін айқындауға және анықтауға болады. Қазіргі өндіріс саласында модель, модуль сөзі кеңінен қолданылуда.

Модуль - латын тілінен аударғанда - өлшем, бейне, норма деген мағына береді, модуль бұл - киім, аяқ киім, бас киімдерді; белгілі бір бұйымның түрі мен маркасын сериялы шығаруға эталон ретінде қолданылады. Модель - латын тілінен аударғанда - «үлгі» деген мағынаны білдіреді. Өндірісте сериялы нақты киім шығаруда киім моделі үлгі болады. Сондықтан киімді моделдеу — бұл жаңа киім үлгілерін әзірлеу барысы [3].

Киім композициясы мен композициялық құралдарының мақсатқа бағынушылық ережесін келісімділік заңы нақтылайды: - киімнің арналуы мен пішінінің органикалық бірлігі; - материалдың пішінге және киім арналуына сәйкестігі; - материал мен сәндік әрлеу бірлігінің киім арналуы мен пішініне сәйкестігі. Осыдан әрлеу сипаты, оның түрі мен орындау техникасы анықталады. Костюм композициясындағы өлшем шамалылығы келесі факторлардың және киім элементтерінің сандық арақатынасымен анықталады: - киім көлемінің жарасымдылығы (нымша, жеңдер, белдемшелер және тағы да басқа) және дене бітімінің шамаластығы; - материалдың түсі мен фактурасы; - киім бөліктері;

Ғылым мен техниканың даму нәтижесінде киім адам тұлғасын сыртқы ортадан қорғау үшін ғана емес, қолданбалы өнер обьектісі ретінде қолданылады [4].

Біздің елімізде киімді моделдеудің маңызы зор. Модельдеу бір жағынан, әртүрлі киімдегі қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандырса, екінші жағынан адам талғамын арттырып отырады.

Киімді моделдеу процесінің басты мазмұнын –композиция құрайды.Киімнің әсемділігі мен мәнділігі композициялау өнерінің арқасында іске асады, яғни киімның жеке бөліктері және олардың түсі мен формасы, материалының өзара үйлесімділігін костюмнің әсемділігін құрайды.Ұлттық этнодизайн да өзіндік қолтаңбасы бар өнер ретінде заман талабына сай дамуда.

Қазақ халқының ұлттық киімдерінің әлемдік көркем мәдениеттен алатын орнын анықтау, ежелгі, дәстүрлі және қазіргі костюмдердің айырмасын, жалғастығын көрсету мақсаты көзделеді.

Әлемдік өркениеттің дамуындағы қазақ мәдениетінің, оның ішінде қазақ халқының ұлттық киімдерінің орнын анықтау маңызды. Дәстүрлі қазақ киімі ұлтымыздың көркем мәдениетінен ерекше орын алатын бұйым. Қазақ костюмдері халықтың тұрмыстық қажеттіліктеріне байланысты туындаған, адамды ыстық пен суықтан қорғауға, әсем етіп көрсетуге арналған мүмкіндік пен шеберлер еңбегінің нәтижесі ретінде танылады. Қазақтың ұлттық костюмінің қалыптасуын мен дамуын зерттеудің маңызы қазақ киімінің ежелгі формаларының үлгілерін табу мен оның көркемдік ерекшеліктерін, оларды әлем халықтарына таныстыру, даму жолдарын көрсету болып табылады.

Қазақ халқының ұлттық киімдерінің көркемдігі денеге қонымдылығымен, өлшемдерінің дене мүшелеріне сәйкестігімен, түр-түсінің тұтыну мазмұнымен, сұраныспен байланыстылығымен сипатталады.

Ұлттық костюмнің дизайнерлік жобасын жасау үдерісінде қазіргі шеберлер халықтың салт-дәстүріне, ырым тиымдарына ерекше көңіл аударуда.

Ұлттық костюмді қалпына келтіру, дизайнерлік жоба жасауда қолдану, дизайнның кәсіби мамандарын даярлау ісі жалғаса түсті. Ұлттық костюмнің дамуына қазіргі қазақ дизайнерлері жаңа технологияларды шығармашылығанда шеберлікпен қолдануымен, ұлттық салт дәстүрге құрылған композициялық ерекше үлгілерді өмірге әкелуімен, қазақстандық дизайн кеңістігінде көрнекті орын алады. Олардың дизайнерлік жобаларында ұлттық ою-өрнектермен, асыл тастармен өрнектелген кестелер, жартастағы таңбалар, салт-дәстүрлер көріністері, көркемдік безендіру элементі ретінде кең көлемде қолданыс тапқан.

Қорыта келе, қазақ ұлттық киімдерінің үлгілерін іздеу, табу және оларды сараптау бізге әлемдік көркем мәдениеттен қазақтың дәстүрлі және қазіргі костюмдерінің алатын орнын анықтауға, ежелгі, дәстүрлі және қазіргі костюмдердің айырмаларын көрсетуге мүмкіндік туғызды.

Болашақ дизайнерлерді ұлттық киімді насихаттай отырып кейінгі ұрпаққа тәлім тәрбие беру және ұлтымыздың салт дәстүрімен ұлттық киімізді ұмытпау.

1 Лазарев Е. Н. Эстетический аспект в дизайне. /Творчество в художественном конструировании.

2 Пармон Ф.М. Композиция костюма. Одежда, обувь, аксессуары: Учебник для студентов Вузов. - М.: Легпромбытиздат. - 1985. – 264 с.

3 Дорогов А.А. Специфика дизайна и проблемы художественно- конструкторского образования// Худож.-констр. Образов. 2002.

4 Алиев Ю.М. "Повышение эффективности художественно-творческой деятельности студентов в учебном процессе по композиций", М., 2000.

Резюме

В данной статье рассматривается сведение о композиции в одежде - составляющие всех элементов ее формы средствами построения единства для выражения ее содержания и о новой творческой формирований художественно-конструкторской деятельности в процессе образование. Предметы прикладного искусства, в частности одежда, представляют собой единство содержания и формы. Причем форма одежды находится в зависимости от ее содержания. Содержание одежды определяет ее назначение, т.е. то, для кого и для чего она предназначена.Композиция формы одежды должна вести к раскрытию ее содержания.Различные элементы формы костюма и их комбинации, в силу особенностей нашего зрения и определенных ассоциаций, воспринимаются нами по-разному. В этом заключается основное свойство композиции.

Проанализированы теоретические основы использования современных технологий в процессе изготовлении изделий.

Ключевые слова: дизайн, художественно-конструкторской, творческой, дизайнерской, студенты, техника, искусство, моделдеу, модуль, силуэт

Summary

This article discusses the song information in clothes - all components of the elements of its shape by means of building unity to express its content and units of the new creative artistic and design activities in the process of education. Artware, such as clothes, represent the unity of content and form. And the dress code is, depending on its content. Contents of clothing defines its purpose, ie. E. What for whom and for what purpose it is intended. The composition of uniforms should lead to the disclosure of its content.The various elements form a suit, and combinations thereof, by reason of our vision and specific associations are perceived differently. This is a basic property of the composition.

The theoretical foundations of the use of modern technology in the manufacture of products.

Keywords:design, artistic, design, creative, design, students, technique, art, modeldeu module silhouette

УДК 373.1.02:372.8

ОБРАЩЕНИЕ КАК СРЕДСТВО ВЫРАЖЕНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ УСТА НОВОК

З.М. Жанадилова, Б.Н. Акшалова, Г.Б. Алмабаева – *КазНУ им. аль-Фараби*

Деятельность общения есть совместная деятельность людей, внешней формой которой является речевое воздействие и в основе которой лежит социальное взаимодействие людей, которое реализует существующие между ними социальные отношения. При общении говорящий, формируя высказывание, выбирает особые языковые формы, определенные средства языка, функция которых заключается в установлении необходимой связи между ним и адресатом. В данной статье рассматривается такая синтаксическая категория, как обращение, которое играет важную роль приустановлении контакта между собеседниками.

Ключевые слова: обращение, речевой этикет, коммуникативная направленность, адресат

В языке существует особый разряд слов и особая синтаксическая категория, которая служит, в основном, для выражения направленности мысли к сообщению ее собеседнику. Само наличие этих слов уже свидетельствует о существовании в нашем сознании направленности нашего мышления к общению. Слова и синтаксическая категория, о которых будет идти речь в данной статье, выполняют в любом языке специальную функцию – установление контакта между говорящим и слушающим. В языковом общении - это очень важный момент, так как само общение людей между собой без такого предварительного контакта невозможно.

Синтаксическая категория, функциейкоторой являетсяустанавливать контакт между собеседниками – это обращение. Коммуникативная направленность, обращенность любого предложения является функциональной основой для синтаксической соотнесенности обращения с данным предложением. Признак направленности является основой синтаксического соотнесения обращения с предложением. Уточняя коммуникативную направленность предложения, конкретизируя его адресантность, обращение врастает в структурно-семантическую ткань любого предложения.

Обращение выполняет различные функции: номинативную, контактную, побудительную, эмоциональную, оценочно-характеризующую, этикетную. Поскольку коммуникативная установка речи представляет собой привлечение внимания слушателя и эмоцию на слушателя, то и основными его функциями, на наш взгляд, являются **номинативная функция** (в обращении называется лицо, к которому адресуется речь) и **эмоциональная функция** (обращение сопровождается выражением эмоционального отношения говорящего к собеседнику).

Профессор М.Б. Балакаев отмечает, что такие обращения обычно употребляются в побудительных предложениях [1, 5].

Побудительные предложения употребляются с целью побудить собеседника к действию. Они выражают различные оттенки волеизъявления: приказания, мольбу, просьбу, требование, призыв, пожелание и так далее. И обращение в составе таких предложений называет то лицо, к которому обращаются с просьбой / мольбой, требованием, приказанием, пожеланием / совершить то или иное действие.

Выбор различных форм обращения представляет собой весьма сложный акт деятельности. Особенно это касается этикетных форм обращения.Правила речевого этикета фактически являются искомыми правилами социолингвистического выбора. А что же такое речевой этикет? Под речевым этикетом понимаются «правила речевого поведения, закрепленные в системе устойчивых выражений, принятых данным коллективом носителей языка на определенном этапе развития общества в особых ситуациях обхождения друг с другом членов коллектива» [2, 63] или «… вербальные формы выражения вежливых отношений между людьми в процессе общения, функционирующие в силу традиций»[3,3].

Так, реализация той или иной формы обращения зависит от социальной принадлежности, от уровня культуры и образования, от ситуации, от личных взаимоотношений и степени родства и, особенно от возраста, как адресата, так и адресанта.

Ключевую роль в культуре речевого этикета играет понятие **ситуация**. Действительно, в зависимости от ситуации, наш разговор может значительно изменяться. При этом ситуации общения могут характеризоваться самыми разными обстоятельствами, например:

- личности собеседников
- место
- тема
- время
- мотив
- цель

Личности собеседников. Речевой этикет ориентирован прежде всего на адресата - человека, к которому обращаются, но также учитывается личность говорящего. Учёт личности собеседников реализован на принципе двух форм обращения - на Ты и на Вы. Первая форма указывает на неформальный характер общения, вторая - на уважение и большую формальность в разговоре.

Место общения. Общение в определённом месте может требовать от участника специфических правил речевого этикета, установленных для этого места. Такими местами могут быть: деловое совещание, светский ужин, театр, молодёжная вечеринка, уборная и др.

Точно также, в зависимости от темы разговора, времени, мотива или цели общения, мы применяем разные разговорные приёмы. Темой для разговора могут стать радостные или печальные события, время общения может располагать к тому, чтобы быть кратким, или к развёрнутой беседе. Мотивы и цели проявляются в необходимости оказать знак уважения, выразить доброжелательное отношение или благодарность собеседнику, сделать предложение, обратиться за просьбой или советом.

В основе речевого этикета также лежат и обычаи, нравы, эстетические вкусы, нормы поведения, которые сложились у каждого народа исторически.

Казахский этикет, например, требует строгого соблюдения возрастной иерархии. Формы обращения на «ты» и на «вы» четко дифференцированы. К старшим, достаточно даже небольшой разницыв возрасте, обращаются, как правило, на «вы». Часто встречается обращение к старшим с добавлением к личному имени аффиксов -ге/-ке, -ға/-қа. Употребляется эта форма в знак уважения к собеседнику.

- Шаяға, осыны өзіңіз-ақ басқарсаңызшы. Мен журексініп тұрмын. /Т.Тілеуханов/

В современном казахском языке наряду с именами людей под влиянием русского языка в деловой официальной обстановке в функции обращения употребляются имя и отчество.

- Бейсек Керимович, сізге өте бір жауапты, өте қиын іс тапсырғалы отырмын. /Ғ.Мұстафин/

Другая калька с русских социально обусловленных речевых форм – это обращение по фамилии, типа «жолдас» /товарищ/ + фамилия, которая тоже привносит оттенок официальности.

-Жолдас Әлібаев, керексіз сөздерді сөйлеп барасыз. /Ғ.Мұстафин/

В зависимости от разговорной ситуации, а именно, в деловой обстановке, говорящий может обращаться к адресату, назвав его по профессии, по должности, по званию, опять-таки употребив слово «жолдас».

- Ия, агроном жолдас, ойыңызды айта отырыңыз. /Ғ.Мұстафин/

В деловом официальном стиле приняты также обращения «ағай» и «апай» к старшим по возрасту мужчинам и женщинам.

- Ағай, расыңызды айтыңызшы, маған сенесіз бе? /Ә.Әбішев/

К пожилым мужчинам в знак уважения к ним приняты такие обращения, как «кәрия», «ұлкен кісі»,

«отағасы», «ақсақал». Обращения «құрдас», «құрбым», «досым» приняты между людьми приблизительно равного возраста.

Дети, обращаясь к родителям, говорят «апа» матери, «әке» отцу. Но такое обращение употребляется реже, преимущественно в сельской местности, в основном же принята калька с русского языка: «мама», «папа». При обращении родителей к детям, людей пожилого возраста к молодым приняты обращения «қызым», «ұлым», «балам». Родители, обращаясь к детям, говорят также «қалқашым», «шырағым», «айналайын», «жаным», «айнам», «жарқыным», «қалқатайым». Они выражают ласковое,нежное отношение родителей к детям. Среди обращений родителей к детям, к близким людям можно выделить также такие слова, которые выражают некоторые природные названия («күнім», «айым». «жұлдызым») или названия животных («қозым», «ботам», «құлыным», «балапаным», «шыбыным»).

В быту личные имена очень часто поддаются замещению илидополнению терминамиродства. Очень широко применяются эти термины для выражения эмоционального отношения к собеседнику, выражая ласковое или почтительное, уважительное отношение говорящего. В разговорной речи в роли обращения в казахском языке часто слышатся такие родства, как «жезде», «жеңге», «келін», «қайнаға», «қайным», «жиен», «балдыз», «құда», «құдағи».

В **русском** языке знакомые люди в неофициальной обстановке зовут друг друга по имени, люди более старшего возраста – по имени и отчеству.

К незнакомым людям уместно обращение «молодой человек» или «девушка» только, если это соответствует возрасту. Обратиться по профессии или роду занятий можно, например, к врачу – доктор, медсестре – сестра, по ученому званию – к профессору.

Обращение «товарищ» в прошлом было официальным. Оно использовалось независимо от пола и употреблялось как в сочетании с фамилией, так и без нее (*товарищ Иванова; товарищ майор; товарищ, подождите).* Но начиная с конца 80-х гг. стали возрождаться такие обращения, как, *господин, госпожа*. Обращение же «товарищ» постепенно начало выходить из обихода, сохранившись при обращении военных по званию (Товарищ капитан).

Современные перемены не являются возвращением к старой системе, они, скорее, демонстрируют живой и изменчивый характер языка.В последнее время обращение «господин», «госпожа» воспринимается как норма и параллельно с этим на встречах представителей власти, политических деятелей с народом, а также на митингах выступающие с речью стали использовать обращения «сограждане», «соотечественники».

Ученые, преподаватели, врачи, юристы отдают предпочтение словам «коллеги», «друзья». Обращение «уважаемый» встречается в речи старшего поколения.

При одновременном обращении к мужчинам и женщинам часто говорят «Дамы и господа!». Это калька с английского языка - Ladies and Gentlemen.

В русском языке, как и в казахском, также принято использовать названия животных и природных явлений при ласковом и нежном обращении: *солнышко ты мое, голубка моя, птенчик, зайка, цыпленок.*

В современном речевом обиходе распространены также обращения *молодой человек, девушка, друг, земляк, папаша, мамаша, сынок* (последние три слова не по отношению к родственникам), а также сравнительно недавно вошедшие в употребление *мужчина! женщина! (Мужчина! Сдачу забыли!).* В пределах литературно-нормированной речи находятся только обращения *молодой человек* и *девушка,* а остальные имеют явный оттенок просторечности и в общении культурных людей использоваться не должны.

Если обращения в казахском и русском языках более зависят от речевой ситуации, то **английские** обращения можно назвать традиционными. Как правило, обращаясь к мужчинам перед фамилией или должностью лица употребляется слово Mister: Mister Smith! Mister President! Dear Mister President! В обращении слово «Dear» в зависимости от контекста может переводиться и как «уважаемый», и как «дорогой». К женщинам принято обращаться так: Mrs. Brown (Missis + фамилия мужа)- к замужней женщине, MissBrown, Miss Caroline!- к молодой девушке или незамужней женщине (Мисс – употребляется как перед именем, так и перед фамилией). Произносить просто Mister,Mrs или Miss без упоминания фамилии считается невежливо. Также приняты и другие формы обращения, как например: Sir – к мужчине, который намного старше по возрасту, Madam – обращение продавцов, официантов к своим клиентам женского пола (Madame, Iamatyourservice - Мадам, я к вашим услугам..), Ladiesand Gentlemen – обращение к аудитории, Dear friends! – обращение к группе близких знакомых, Esteemed colleagues! – обращение к аудитории коллег.

К официальным высокопоставленным государственным деятелям допустимо обращение по их титулу – оно уже само по себе считается достаточно вежливым (хотя стоит отметить, что при переводе на

русский язык лучше использовать составные титулы – например, «господин посол»). В научном мире так же используются обращения professor + фамилия (британский английский) или doctor + фамилия (американский английский). При этом, если в британском варианте фамилию можно опустить, то в случае с американским вариантом это не принято.

Существуют также и формы обращения, которые можно использовать с вопросом или просьбой к незнакомым людям. Например:

Excuse me, … - Простите! Извините! – является общепринятой формой при обращении к незнакомому человеку с просьбой объяснить, как пройти или проехать куда-либо, дать разъяснения по какому-либо вопросу и т.п.

Для обращения с вопросом или просьбой можно использовать слова «can», «could» и «would», «may». «Could» и «would» звучат более вежливо и уважительно, так как подразумевают не высказанную вслух говорящим фразу «если это вас не затруднит».

Excuse me, can you tell me … please? - Извините, вынескажете …?

Would you…, please? - Будьтелюбезны …

MayI ask (you) a question? - Можно (вас) спросить? Can I have a word with you? – Можно задать вопрос?

И в заключение хочется сказать, что изучение норм **речевого этикета в современном мире** превращается в практическую цель, ориентированную на достижение успеха в конкретном акте коммуникации: при необходимости обратить на себя внимание, продемонстрировать уважение, вызвать доверие у адресата, его симпатию, создать благоприятный климат для общения. И роль национального речевого этикета остается важной - знание особенностей иностранной речевой культуры является обязательным признаком свободного владения любым языком.

1 Балакаев М.Б., Современный казахский язык. Синтаксис. Алматы, 1959.

2 Формановская Н.И. Изучение русского речевого этикета, Русский язык за рубежом, 1974, №3.

3 Трофименко В.П. Формулы речевого этикета в разговорной речи. Ростов-на-Дону, 1983.

4 Беляева Е.И., Грамматика и прагматика побуждения: английский язык. Воронеж: изд-во Воронежского государственного университета, 1992.

5 Винокур Т.Г., Говорящий и слушающий: варианты речевого поведения. 2-е издание, КомКнига, 2005.

6 Гольдин В.Е., Обращение: теоретические проблемы, Москва, 2009.

7 Формановская Н.И., Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. М.: Русский язык, 2002.

Түйін

Қарым-қатынас – адамдардың бірлескен іс-әрекеті. Қатынастың сыртқы белгісі болып тілдік ықпал табылады және оның негізінде жатқан әлеуметтік өзара іс-қимыл адамдар арасындағы бұрыннан келе жатқан әлеуметтік қарым-қатынасты айқындайды.Тілдік қатынас барысында,сөйлеуші ерекше тілдік формаларяки белгілі бір тілдік құралдарды, әлдебір сөз өрнегін қалыптастыра отырып,таңдайды. Ол сөз өрнегі сөйлеуші мен адресаттың ортасында қандай да бір керекті қатынасты орнату қызметін атқарады.Бұл мақалада синтаксистік категория болып табылатын, сөйлесушілер арасында қатынас орнату рөлін атқаратын қаратпа сөз өрнегі қарастырылады.

Resume

Communicative activity is a joint activity of people external form of which is a speech effect and on the basis of which there are social interactions of people which in their turnidentify the existing social relations between them. During the communication,a speaker shaping the expression selects the particular linguistic forms and certain language features the functions of which are to establish the necessary link between him/her and the addressee. This article discusses the syntactic category, an address form, which plays an important role in establishing a contact between interlocutors.

УДК 378.016.81'243

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ВУЗЕ

К.Ж. Карабаева – *докторант, преподаватель иностранного языка,*
Казахский Университет международных отношений и мировых языков

В статье автор раскрывает дидактический потенциал современных образовательных технологий в системе высшего образования, их ценность, практическую значимость на занятиях иностранного языка в ВУЗе. Профессиональное становление личности педагога неразрывно связано с развитием технологического прогресса, как такового, инноваций в образовании, отвечающим запросам практики, опережающей, в свою очередь, развитие теоретической базы. Технологический прогресс порождает необходимость овладения передовыми образовательными технологиями как механизмом саморегуляции, самосовершенствования образовательного процесса в ВУЗе с учетом личностных потребностей как преподавателя, так и студентов. В связи с этим возникла реальная необходимость в пересмотре личностной позиции педагога, учителя иностранного языка (ИЯ) в образовательном пространстве ВУЗа, его философии образования.

Результат образованности педагога новой формации оценивается в его креативности, интеллекте, конкурентноспособности и трудоустройстве, поскольку в сложившейся ситуации на рынке труда запрос на учителя высокой квалификации зачительно возрос. Сегодня востребован учитель ИЯ, способный проявлять творческий энтузиазм, высокую степень адаптации в непредвиденных профессиональных ситуациях, проявляющий инициативу и стремление в овладении совокупностью инновационных технологий в образовании, раскрывая при этом, в процессе личностного самосовершенствования новые горизонты профессиональных достижений.

Ключевые слова: профессионализм, учитель, технологии, образование, достижения

Профессионализм преподавателя иностранного языка (ИЯ) как педагога новой формации складывается в соответствии с общими тенденциями развития перечня определенных компетенций, которые, в свою очередь, включают состав умений. В Государственной программе развития образования Республики Казахстан (2011-2020 гг.) подчеркивается необходимость «образования в течение всей жизни» [1], как социальной необходимости, назревшей на стыке веков.

Н.В. Кузьмина под понятием "профессионализм" подразумевает характеристику качества деятельности, а также высокую оценку работы. Определяя педагогический профессионализм, автор выделяет в качестве его компонентов "профессионализм деятельности" и "профессионализм личности". По мнению ученого, профессионализм деятельности – это качественная характеристика субъекта деятельности, представителя данной профессии, которая определяется мерой овладения им современным содержанием и современными средствами решения профессиональных задач, продуктивными способами ее осуществления. Характеризуя профессионализм личности учителя, ученый указывает на то, что качества личности педагога могут содействовать или препятствовать продуктивному решению педагогических задач. "Профессионализм личности, – отмечает Н.В. Кузьмина, – проявляется в практической педагогической деятельности, отражается в опыте конкретного педагога" [2].

В.А Сластенин вводит понятие "педагогический профессионализм" для обозначения уровней квалификации педагога-практика, подчеркивая при этом, что "цель любой профессиональной подготовки социально детерминирована развитием конкретного социально-экономического строя". В условиях рыночной экономики цели профессиональной подготовки определяются, главным образом, спросом на квалифицированную рабочую силу. Квалификация – это характеристика профессиональной деятельности, а, так как деятельность неотделима от личности, то, по существу, это интегральная характеристика личности [3].

Показателями индивидуального стиля, определяющими профессионализм педагога, являются: мировоззрение, индивидуальный профессиональный опыт, педагогическое мышление, профессионально-педагогические способности, психофизические особенности личности. Стандартный квалификационный показатель профессионализма характеризуется уровнем его владения парадигмами и понятиями психолого-педагогических наук.

С процессуальной точки зрения педагогический профессионализм определяется как "творческое овладение специальностью, умение добиваться наибольшего результата с наименьшими затратами и в кратчайшие сроки" [2].

Педагог новой формации как профессионал, мастер своего дела, владеет умениями, такими как

способность критического осмысления проделанной работы, системного образа мышления и деятельности, отслеживание динамики профессионального саморазвития, способность развития творческого потенциала и профессиональной эрудиции, умениями осознавать свои реальные возможности и прогнозировать ожидаемые результаты и т.д.

В развитии професссионализма в Высшей школе все больше апробируются технологии инновационного обучения, развивающие креативность мышления обущающего, дивергентные способности, разноплановость восприятия профессиональных реалий, гармоничного развития личности обучающего согласно международно-адаптированным стандартам отечественного образования.

Внедряются инновационные технологии, отвечающие запросам практики, опережающей развитие теоретической базы. Технологический процесс порождает необходимость владения передовыми компьютерными технологиями на занятиях, что в принципе и ориентирует педагога на пересмотр его личностной позиции в образовательном процессе, его философии образования.

В связи с этим затрагивается вопрос о массовом переобучении преподавателей нового поколения. Как отмечает А.Н. Леонтьев, «очевидно, что единственый выход состоит здесь в том, чтобы изменить самый тип профессиональной подготовки,сделать процесс обучения на всех уровнях образования – от средней школы до высшей – обеспечивающим такое усвоение знаний и умений, которое дает не только возможность применять их, но также формирует способность самостоятельно осваивать новые достижения,способность двигаться вместе с ускоряющимся научно-техническим прогрессом» [4, с. 100].

Научно-технологический прогресс идентифицирует профессиональное становление личности педагога новой формации в контексте его будущей профессии посредством образовательных технологий. Однако, несмотря на широкое, устойчивое понимание относительно термина «технология образования» не получило однозначной трактовки по сей день.

Отдельные авторы отождествляют понятия «технология образования», «технология учебного процесса» и «педагогическая технология». На наш взляд, все эти понятия несут различную смысловую нагрузку.

В.П. Беспалько, например, считает, что педагогическая технология – это описание, проект всего процесса формирования личности обучающегося. Трактуя педагогическую технологию как средство гарантированного достижения целей обучения, он подчеркивает, что педагогическая технология всегда существует в любом процессе обучения и воспитания [5, с. 18].

Л.В. Винокурова приходит к выводу, что технология обучения является способом реализации содержания обучения, предусмотренного учебными программами, представляющим собой систему форм, методов и средств обучения, обеспечивающих наиболее эффективное достижение поставленных целей [6, с. 142].

Трактовка технологии обучения О.П. Околелова – это целостная совокупность разнокачественных процедур (дидактических, общепедагогических, психологических), обусловленных соответсвующими целями и содержанием обучения и воспитания, которые призваны осуществить требуемые изменения (вплоть до возникновения новых) форм поведения и деятельности обучающихся [7, с. 43].

Технология опережающего профессионального образования рассматривается Н.Д. Крюковой как «система целенаправленных процессов преподавания и учения, состоящих из совокупности методов, способов, средств и приемов обучения и активизации познавательной деятельности учащихся, обеспечивающих определенный стандарт образования» [8, с. 71, 30].

Проблема проектирования технологий обучения и, в частности, отбора методов обучения является достаточно весомой и доказательной. Подход Ю.К. Бабанского к критериям их выбора:

– критерий соответствия методов обучения закономеоностям и принципам обучения;

– критерий соответсвия методов обучения содеожанию учебного материала, его специфике;

– критерий учета при выборе методов обучения возможностей учащихся, специфики их контингента [9, с. 11].

Ю.К. Бабанский подчеркивает, что критерии выбора методов обучения должны носить направляющий характер, т.е. неприемлемо односторонее предпочтение каких-либо одних методов, например, активных, проблемно-поисковых, стимуляции и мотивации, игровых или проектных и т.д. Это может привести не к повышению, а к понижению ожидаемого результата. Поэтому основным критерием научно обоснованного выбора методов обучения, способствующих более полному проявлению опережающего профессионального образования в учебном процессе, является оптимальность их сочетания с учетом специфики каждой рассматриваемой образовательной ситуации [9, с. 13].

Согласно А.И. Тажигуловой, технология является механизмом, обеспечивающим функционирование педагогического процесса и взаимодействие его субъектов, обусловленное глубинными закономерностя-

ми образовательной действительности, осмысление которых позволяет открывать новые перспективы для практики образования, предлагая новые необходимые изменения [10].

П.И. Образцов дает этим понятиям следующие определения: «*педагогическая технология* представляет собой системную целостность методов и средств, направленных на гарантированное достижение дидактических целей, развитие личности обучаемого, и через это – на формирование его интеллектуального, поведенческого и профессионального статусов, а *технология обучения* – есть последовательность процедур и операций, составляющих в совокупности целостную дидактическую систему, реализация которой в педагогической практике приводит к достижению гарантированных целей обучения и воспитания» [11].

Потенциал технологии профессионального обучения направлен на развитие у обучающихся инновационного, преобразующего мышления, рефлексивного осознания своих достижений и возможностей.

Одной из технологий, в значительной мере ориентированной, на проявление опережающего профессионального образования, является технология проблемного обучения Бордовской [12, с.71]. Под этой технологией понимается проведение образовательного процесса в такой форме, когда перед студентами ставится проблемная задача или ситуация. Способ решения задачи прерогатива самих обучающихся. Здесь задействуются все мыслительные процессы, креатив, нестандартность умозаключений, раскрываются неограниченные интеллектуальные ресурсы личности обучаемого.

Образовательные технологии выступают в качестве механизма образовательного процесса, приводят в действие его предметно-содержательный аспект. Задачей педагога является умелое, уместное и своевременное применение образовательных технологий, соизмеримо с потребностями и возможностями обучающихся. Важной частью образования является неоднозначность в определении персональной траектории обучающегося, возможность ее дальнейших преобразований.

Таким образом, в отношении современных технологий, учитывая необходимость внедрения современных педагогических технологий в иноязычное образование, следует отметить, что в данную категорию, по определению Мынбаевой А.К. (2010), входят технологии обучения, технологии воспитания и технологии научной деятельности (в высшей школе) [13, с. 141]. По определению Бордовской Н.В. (2011), любая технология в образовании должна отвечать следующим **требованиям *концептуальности*** (опора на научную концепцию); ***системности*** (логика и взаимосвязанность процесса достижения цели; целостность); ***управляемости*** (возможность проектирования и корректирования); способности ***воспроизведения системы действий*** (возможность применения другими субъектами в других однотипных условиях учебных заведений или образовательной среды); ***действенности*** (эффективность в достижении образовательной цели) [12]. Кроме того, по утверждению Щукина А.Н. (2004), свойствами современных технологий в образовании являются экономичность, эргономичность, мотивированность всех участников образовательного процесса и результативность обучения [14, с.258- 259].

Разнообразие современных технологий обучения, известных в науке в настоящий момент, представляют: информационно-коммуникационные технологии (ИКТ); креативные технологии (генерирование идей, гипотез и др.); проектные технологии; технологии решения проблемных задач (типовых и прагмо-профессиональных); интерактивно-ситуационно-аналитические технологии (кейс-стадии, метод инцидента); технологии корпоративного обучения и социального партнерства и другие.

К электронным образовательным ресурсам, по мнению Чакликовой А.Т., относятся: электронные интерактивные учебники, мультимедийные программы, системы компьютерного тестирования, иноязычные Интернет-сайты, представляющие собой разновидность социокультурных сетевых ресурсов и имеющие характер коммуникативно-когнитивных сфер [15].

Кроме того, современные исследователи утверждают, что спектр применения ИКТ включает: использование программы Word; использование вебсайтов; создание Интернет-базируемых проектных работ (Интернет-базируемые симуляции, Webquest-проекты, телекоммуникационные проекты); использование электронной почты; использование чатов; использование блогов, wiki, podcast; использование электронных справочных ресурсов, энциклопедий; мультимедийных программ, интерактивных досок, электронного портфолио; создание электронных материалов; дистанционное обучение; видеоконференции в режиме реального времени; виртуальные площадки для проведения семинаров, тренингов, мастер классов; использование Интернет-программ. Знание преподавателем основных параметров отмеченных ресурсов позволяет расширить и разнообразить арсенал средств, применяемых в иноязычном образовании.

Так, программа ***Skype*** обеспечивает моментальную синхронную связь между двумя или несколькими коммуникантами в режиме реального времени (с использованием микрофона/видеокамеры). Программа позволяет преподавателю создать пакет заданий для обучающихся (напечатать текст задания, отправить визуальные опоры для контроля говорения, например), провести контроль выполнения задания, контроль

говорения в режиме реального времени. Также, преподаватель может впечатать ошибки студентов при выполнении задания и отправить соответствующий файл обучающемуся. Данная программа также позволяет организовать видеоконференцию между несколькими обучающимися и преподавателем. Через программу можно найти коммуниканта-носителя языка для общения. Таким образом, программа Skype дает возможности для осуществления спонтанного, неподготовленного общения.

Программа ***Audacity*** позволяет работать с подготовленной речью обучающихся. При помощи данной программы обучающиеся могут записать свой голос, прослушать, переписать речь заново, отправить готовый аудиофайл преподавателю. Преподаватель может использовать программу для создания заданий, подготавливающих к общению, например. Преподаватель может создать текст диалога с пропущенными строчками ответных реплик и предоставить обучающимся задание на восстановление целостного образца ситуации. Также программа может быть использована для создания преподавателем фонетических упражнений с пропусками, которые обучающийся должен заполнить.

Разнообразные Интернет-программы/платформы позволяют создать дистанционный курс для обучающихся, могут быть использованы для создания модулей и моделирования общения в режиме реального времени, позволяют создавать блоги, podcast (аудиоблоги), различные варианты тестовых заданий, моделировать общение в чатах и форумах. При этом обучающиеся могут отвечать на вопросы, делать свои комментарии, видеть реплики всех участников общения. Также Интернет-программы могут быть использованы для аудиторной и внеаудиторной работы в дистанционном обучении [16].

Изученный в работе Дудени Дж., Хокли Н. (2008), *Webquest* (мини-проект), введенный в 1995 году (Bernie Dodge), состоит из четырех разделов: введения; задание/ситуации; процесс; оценивание.

Первый этап «Введение» обычно используется для ввода общей темы проекта. Он включает предоставление вводной информации по теме, а также языковой материал (в виде ключевых слов и понятий, например), необходимый для выполнения задания.

Второй этап «Задание/Ситуация» объясняет ясно и четко, что предстоит выполнить обучающимся при работе над проектом. Задание должно быть мотивирующим и интересным для обучающихся, а также оно должно быть примером ситуации из реальной жизни. На этом этапе обучающиеся вовлекаются в ролевую игру в рамках заданного сценария.

Третий «процессуальный» этап проводит обучающихся через ряд упражнений и исследовательских заданий, предполагающих использование определенных источников или ресурсов. Эти ресурсы, в основном, ресурсы Интернета, обычно сопровождают задания. «Процессуальный» этап проекта обычно предполагает один или несколько «готовых продуктов», которые обучающиеся должны представить в результате. Эти «готовые продукты» часто составляют основу следующего этапа-этапа «оценивания». Например, для завершения задания проекта, обучающиеся могут представить результаты опроса-анкеты в группе; список, сообщение, отчет; презентацию сообщения в классе; лист самооценки.

Этап «Оценивание» предполагает самооценку, сравнение и сопоставление обучающимися результатов работы, обсуждение впечатлений о том, что они узнали и достигли [17].

К преимуществам вебквеста следует отнести наличие определенной структуры и списка источников, что позволяет использовать вебквест как в совокупности с другими технологиями, так и автономно.

Технология проблемного обучения составляет противоречие, которое проявляется в осознании обучающимися границ собственной компетентности и некомпетентности и побуждает его к рефлексивной деятельности, направленной на поиск способов и путей решения проблемных задач, возникающих при попытке объяснения явлений окружающего мира. Академик РАО Бордовская Н.В. и ряд исследователей (2011) считают ***«структурными единицами проблемного обучения»*** проблемную задачу, проблемный вопрос и проблемную ситуацию.

По определению Бордовской Н.В., ***познавательная проблема*** представляет собой двойственное явление; характеризуется наличием внешней (объективной) стороны и внутренней (субъективной). Объективная сторона определяется действительностью, в которой возникает проблема и в которой присутствуют условия ее решения. Субъективная сторона связана с «готовностью обучающегося принять проблему на уровне его развития».

Источниками проблемных ситуаций могут быть основные дидактические противоречия (между известным и неизвестным; между познавательными потребностями и возможностями их реализации, между сложившейся системой знаний и новыми требованиями) или необходимость выбора какого-то одного решения из имеющихся нескольких вариантов.

Условия, необходимые для того, чтобы актуализировать потенциальные познавательные проблемы включают: эмоциональность и яркость изложения; прагматическая направленность; возможность перено-

са знаний из одной сферы в другую; предоставление возможностей для самоорганизации и самореализации; использование различных приемов стимулирования поисковой активности.

Таким образом, познавательная проблема стимулирует самостоятельную деятельность субъектов учебного процесса; позволяет учитывать индивидуально-психологические особенности обучающихся, способствует становлению компетентности, т.е. приобретению когнитивного, предметнопрактического, личностного опыта деятельности; и интеграции различных областей знаний, явлений и др.

Этапы организации проблемного обучения в определенной степени совпадают с этапами научной деятельности. К этапам организации проблемного обучения следует отнести: анализ условий действительности; выявление противоречий; постановка проблемы; составление программы решения проблемы (выдвижение гипотезы, актуализация знаний и выбор системы действий и операций, апробация решения, анализ результатов) [12].

Технология контекстного обучения, по утверждению Вербицкого А.А., отражает тенденцию соединения обучения с будущей профессиональной деятельностью, интеграцию обучения, науки и производства. В контекстном обучении, с помощью всей системы дидактических форм, методов и средств моделируется предметное и социальное содержание будущей профессиональной деятельности. ***Концептуальным основанием*** технологии контекстного обучения является деятельностная теория передачи и усвоения социального опыта. В контекстном обучении формы организации учебной работы студентов выполняют функцию воссоздания усваиваемого содержания в рамках профессионально-значимых проблем и задач.

Основной технологией контекстного обучения является ***кейс-технологии.*** Бордовская Н.В. и ряд исследователей утверждают, что «основное предназначение кейс-технологий - обучать способам решения практико-ориентированных неструктурных образовательных, научных или профессиональных проблем». Сущность данной технологии состоит в «создании кейса и разработке методики его использования в учебном процессе». В кейсе представлена проблемная ситуация, как отражение событий и ситуаций из реальной жизни, решение которой допускает множество вариантов.

Этапы создания кейс-технологии *включают: определение цели* разработки кейса; сбор необходимой информации и данных для кейса; разработка вопросов и заданий для освоения предметно-процессуального содержания при работе с кейсом; оформление и анализ кейса; создание методических рекомендаций по работе с кейсом. При этом, конкретные ситуации в кейсе могут быть представлены различным образом: в печатном виде, в виде мультимедиа презентаций, которые сочетают текстовую информацию и интерактивное видео.

Использование кейсов в учебном процессе предполагает два метода: традиционный метод - открытая дискуссия; альтернативный метод-метод индивидуального или группового опроса или групповой работы. Обучающиеся анализируют ситуацию, предлагают свои способы решения проблемы и рекомендации в контексте профессии.

Исходя из вышеперечисленных современных методов и технологий, в преподавании иностранного языка в университете возникла острая необходимость внедрения в образовательный процесс ВУЗа совокупности инновационных средств, приемов, методов и технологий. Соответственно, это предопределяется социальным спросом на профессионально-подкованных специалистов в сфере образования, преподавателей новой формации, способных и готовых ориентироваться в быстро меняющихся образовательных условиях.

Раскрывая дидактический потенциал современных образовательных технологий в свете глобальной интеграции всего отечественного образования, адаптации международных образовательных стандартов, отвечающих запросам работодателей на рынке труда, несомненно способствует повышению престижа профессии педагог и конкурентоспособности в условиях глобализации образования.

1 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. – Астана, 2010. – С. 1-30.

2 Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М., 1990. – 119 с.

3 Сластенин В.А. Формирование личности учителя школы в процессе профессиональной подготовки. – М., Просвещение, 1976. – 159 с.

4 Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. - М.: Смысл, 1997. - 287 с.

5 Беспалько В.П. О возможностях системного подхода в педагогике. Советская педагогика, 1990 - №7 - С. 18-23.

6 Винокурова Л.В. Психологические особенности студентов, различающихся по успешности обучения. – в кн. Психологические и психофизиологические особенности студентов. – Казань, 1987.

7 Околелов О.П. Современные технологии обучения в вузе: Сущность, принципы, тенденции развития//Высшее образование в России.1994. № 2. С. 45-50.

8 Крюкова О.П. Самостоятельное изучение иностранного языка в компьютерной среде (на примере английского языка). – М.: Издательская корпорация «Логос», 1998. – 128 с.

9 Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды/Сост. М. Ю. Бабанский.—М.: Педагогика, 1989.—560 с.—(Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).

10 Тажигулова А.И. Методология и технология информатизации среднего образования: автореф. ... докт. пед. наук: 13.00.02. – Алматы, 2009. – 40 с.

11 Образцов П.И. Психолого-педагогические аспекты разработки и применения в вузе информационных технологий обучения. - Орел: ОрелГТУ, 2000. - 145 с.

12 Современные образовательные технологии: учебное пособие/коллектив авторов; под ред. Бордовской Н.В. - 2-е изд., стер. - М.: КНОРУС, 2011. - 432 с.

13 Мынбаева А.К. История и технологии научной деятельности высшей школы. - А., 2010. - 257 с.

14 Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: учебное пособие для преподавателей и студентов. - М.: Филоматис, 2004. - 416 с.

15 Чакликова А.Т. Научно-теоретические основы формирования межкультурно-коммуникативной компетенции в условиях информатизации иноязычного образования; автореф. дисс. д. пед. наук. - Алматы, 2009. - 40 с.

16 Асматуллаева Н.С. Формирование рефлексивно-коммуникативной компетенции студентов-переводчиков посредством дистанционных образовательных технологий; автореф. дисс. канд. пед. наук. - А., 2010. - 25 с.

17 Dudeney G., Hockley, N. How to teach English with technology. - Harlow, UK: Longman, 2008. - 192 p.

Түйіндеме

Карабаева К.Ж. - докторант, шет тілі оқытушысы, Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, 050022, Қазақстан, Алматы қ., Муратбаев көш., 200, kamilya0705@mail.ru

Жоғары оқу орнының шет тілі оқытушысының кәсіпқойлығын қалыптастырудағы заманауи білім беру технологияларының дидактикалық мүмкіндіктері

Мақалада автор жоғары білім беру жүйесіндегі заманауи білім беру технологияларының дидактикалық мүмкіндігін, олардың құндылығын, жоғары оқу орнындағы шет тілі сабақтарындағы тәжірибелік маңызын ашып көрсетеді. Педагог тұлғасының кәсіби қалыптасуы өз кезегінде теориялық базаның дамуынан озық деп саналатын тәжірибелік базаның талаптарына жауап беретін білім берудегі инновациялар сияқты технологиялық прогрестің дамуымен тығыз байланысты. Технологиялық прогресс оқытушының да, студенттердің де жеке қажеттіліктерін ескере отырып, жоғары оқу орнындағы білім беру процесін өздігінен реттеу, өздігінен жетілдіру механизмдері сияқты алдыңғы қатарлы білім беру технологияларын меңгеру қажеттігін тудырады. Осыған байланысты шет тілі оқытушысының, мұғалімінің жоғары оқу орнының білім беру кеңістігіндегі тұлғалық позициясын, оның қалыптасу философиясын қайта қарау қажеттігі туындады.

Жаңа көзқарастағы педагогтың білімділігінің нәтижесі оның жасампаздығымен, ақыл-парасатымен, бәсекеге қабілеттілігімен және жұмыспен қамтылуымен бағаланады, себебі орын алған жағдайға байланысты еңбек нарығында біліктілігі жоғары мұғалімге деген сұраныс елеулі түрде артып отыр. Бүгінгі күні болжанбаған кәсіби жағдайларда шығармашылық құлшыныс, бейімделудің жоғары дәрежесін көрсете білетін, тұлғалық өзін-өзі жетілдіру процесінде кәсіптік жетістіктердің жаңа мүмкіндіктерін аша отырып, білім берудегі инновациялық технологиялардың жиынтығын игеруде өзіндік бастама және ынта білдіре алатын шет тілі мұғалімі аса қажет.

Тірек сөздер: кәсіпқойлық, мұғалім, технологиялар, білім беру, жетістіктер

Summary

Karabayeva K.Zh. - PhD student, tutor, Kazakh University of International Relations and World Languages 050022, Kazakhstan, Almaty, Muratbayev st., 200, kamilya0705@mail.ru

Mastering Professional Skills in a Foreign Language by Means of Modern Technologies

The author of the article believes in the pedagogical value of modern technologies in the system of higher education (at university), and in their practical implementation in lessons in particular. The professional development of the foreign language teacher is closely interconnected with technological developments in all spheres of life. This requires that the foreign language teacher develops the appropriate technological skills in order to cope with the innovative, educational technologies in the classroom, as well as outside it. Educational demand is centered on skillful, competent, highly qualified specialists in higher education who are able to conduct foreign language lessons with the help of innovative technology.

The learning outcome is considered to be a highly-qualified teacher whose personal assets include creativity, the ability to cope with difficult professionally-based tasks, intelligence, a good nature, sense of responsibility and team-work skills. This teacher will work as a mentor, instructor and tutor, and shall fulfill varied duties: they will easily adapt to different learning environments, have a good rapport with the students in the lessons, be motivated, hard-working and enthusiastic and show a real interest in the work in which they are involved. This kind of teacher is a good example to not only the students but to newcomers to the profession as well. This will increase the prestige of the teaching profession and create the right image of the foreign language modern teacher.

Key words: professionalism, teacher, technologies, education, achievements

УДК 373.091.12

12 ЖЫЛДЫҚ БІЛІМ ЖҮЙЕСІНЕ КӨШУДЕГІ МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІПТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

Қ.П. Ерубаева – *№133 Жалпы білім беретін мектеп мұғалімі, Алматы қаласы*

Бұл мақалада қазіргі таңда еліміздің 12 жылдық білім беруге түбегейлі көшуді мақсат тұтып отырғандығы жайлы айтылады. Бұндай жағдайда XXI ғасыр мұғалімінің кәсіптік құзыртеттілігі қай деңгейде болуы тиіс және жеке мұғалімнің дайындығы қандай бағытта жүргізілуі керектігі туралы жан-жақты тоқталып талданады. Қазіргі заман мұғалімі – шығармашылықпен жұмыс істей алатын жеке тұлға, педагогикалық қызметінің барлық келеңді-келеңсіз жақтарын зерттеп, меңгеруге ынталы, өзінің пәнін жетік меңгерген, кез-келген педагогикалық жағдайда өзінің білімділігі, іскерлігі, шеберлігі арқасында шеше алатын, педагогикалық үдерістің нәтижесін жақсартуға ұмтылытын мұғалім болуы керек.

Түйін сөздер: әлемдік білім беру кеңістігі, интеграциялану, бәсекеге қабілетті тұлға, функциональдық сауаттылық, мұғалім, кәсіби құзыреттілік, инновациялық технологиялар

«Қазақстан-2030» Қазақстан даму стратегиясында Жаңа ғасырдағы эко-номикалық және әлеуметтік өрлеудің жетекші факторы азаматтардың өздері, олардың ерік-жігері, қажырлылығы мен табандылығы, ал XXI ғасырдағы қоғам дамуының негізгі принципі бірінші кезекте білімділік деңгейімен анықталатын ұлттың бәсекеге қабілеттілігі болатыны атап көрсетілген болатын.

Сондықтан, еліміздегі мемлекеттік білім беру саясатының басым бағыт-тарының біріне құзыреттілік тұрғыдан қарауға негізделген 12 жылдық білім беруге көшу болып табылады, ал оның негізгі принциптері «Қазақстан Рес-публикасында білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында» (2011-2020 жж.) көрсетілген.

12 жылдық орта білім беруге көшу бірқатар факторлардан туындайды, оларға: әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялану; әлемдік кеңістікте білім беру деңгейінің бәсекеге қабілеттілігін қолдап отыратын білім беру сапасын қамтамасыз етудің ұлттық жүйесін құру; әр адамның жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, сапалы білім алуға құқық-тырын мойындау жатады.

Осыған сәйкес 12 жылдық білім беру моделін жүзеге асыру мектептегі білім мазмұнын, оқыту әдістерін жаңартуды, білім беру үдерісінің әдістерін таңдап алуды және технологияларын жетілдіруді талап етеді.

Қазіргі талапқа сай тұлғаға бағытталған білім беру – мектепте жүзеге асырылатын, оқушыны дамыған дербес тұлға ретінде тәрбиелеуге бағытталған білім беру жүйесі. Бұл жағдайда ең басты мәселе жеке бастың тәрбиесі. Білімге, икемділікке, дағдылыққа үйрету – білім берудің басты құралы болып есептеледі.

Қазіргі таңда қоғам алдына қойылып отырған басты міндеттердің ең бір өзектісі – бүкіл әлем жүйесін түбегейлі жаңартып, дүниежүзілік деңгейге сәйкес келетін, жастарға сапалы білім беруге жағдай жасайтын және олардың үйлесімді дамуына, жеке бастың тұлға ретінде қалыптасуына бағытталған жаңа үлгідегі мектеп құру болып отыр. Бұл мақсатты орындау орта білімнің 12 жылдық мерзімге өтуімен астасып жатыр.

Еліміз 12 жылдық орта білім беруге көшу мәселесін шешуде алыс-жақын шетелдердің іс-тәжірибелеріне және соңғы кездегі педагогика мен психология ғылымдарының алдыңғы қатарлы зерттеу нәтижелеріне сүйенуде.

12 жылдық орта білімге көшу аз уақыт ішінде, жеңіл түрде іске аса қоятын мәселе емес. Бұл білім беру орындарының үйлесімді дайындығын, әрбір мұғалімнің өз ісін қайта қарауды, білімнің теориялық және әдістемелік тұс-тарын жетілдіруді талап ететін мәселе. Сонымен қатар, 12 жылдық орта білімге көшу осыған байланысты жарық көретін әрбір мемлекеттік құжаттар талаптарының өз кезінде орындалуын және мұғалімдер мен оқушылар қауы-мына ұсынылатын оқулықтардың, оқу құралдарының педагогикалық, әдіс-темелік, психологиялық тұрғыдан негізделуін керек етеді.

Қоғамның дамып өркендеуіне байланысты қазіргі таңда білім саласында ең өзекті мәселенің бірі әлемдік білім кеңістігіне жол ашатын 12 жылдық білім беру жүйесіне көшу болып отыр.

12 жылдық білім беру мазмұнының *негізгі мақсаты* – дамып келе жатқан қоғамда өмір сүруге икемді, қоғам пайдасына қарай өзін-өзі толық жүзеге асыруға дайын білімді, шығармашылыққа бейім, құзыретті және бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру

12 жылдық білім беру – бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны жоғары сатыда бейінді оқытуды көздейтін бірден-бір тиімді жол.

XXI ғасырда Қазақстанның білім беру жүйесіндегі *жалпы және орта 12 жылдық білім беру жүйесінің енгізілуі* – уақыт талабы болып отыр. 12 жылдық білім беру барысында өзінің және қоғамның мүддесіне өзін-өзі белсендіруге дайын, өзгермелі даму үстіндегі ортада өмір сүруге бейім, бәсекеге қабілетті және құзыретті, шығармашыл, білімді тұлғаны дамытып және қалыптастыра аламыз.

12 жылдық білім беру жүйесіне көшу – әлемдік білім кеңістігіне еркін енуді көздейтін заман талабынан туындап отырған мәселе. Мектеп бітірушінің әлеуметтік және қоғамдық өмірдегі өзгерістерге икемделе отырып, еркін енуіне дайындығын тың мазмұнды жаңа мектеп қана қамтамасыз ететінін әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр.

12 жылдық орта мектеп оқушысы нарықтық қатынастар мен ақпараттық қоғамның өзгермелі жағдайларына анағұрлым дұрыс бейімделген, жүйелі білім негіздерін тәжірибелік іс-әрекеттерге ұштастыра білетін, функ-ционалды сауатты, өмірлік қажетті дағдылары мен кең спектрлі компетенциялары қалыптасқан, өзін-өзі дамытуға, өз бетінше табысты өмір сүруге, өзіне және қоғамға пайдалы қызмет атқаруға лайықты тұлға болуы тиіс.

Білім беруді жаңарту – үнемі алға қарай ұмтылу мен даму үдерісі, білім беруде кезең-кезеңмен өтетін және алынған нәтижелерге сәйкес түзету енгі-зіліп, талданылатын өзгерістер. Сонымен қатар, білім беруді жаңарту үдерісі салт-дәстүрді, мәдени мұраны, жалпыұлттық құндылықтарды көздің қарашығындай сақтауды талап ететін тұрақты жүйелерден тұрады.

Бүгінгі ұрпаққа жаңаша білім беруіміз, әлемдік білім беру стандартына сәйкес келуін өркениетті дамудың өзі талап етіп отыр. Сондықтан да, бүгінгі таңда жалпы 12 жылдық білім беру жүйесіне көшумен жеке тұлғаның бойында мәдени, рухани құндылық қасиеттерін қалыптастыру оқыту мен қоса тәрбие де аса маңызды орын алады. Жеке тұлғаның бойында мәдени құндылық қасиеттерін қалыптастыруда оқыту мен тәрбиенің теориясы мен практикасын ұштастыра отырып жүргізу қамтамасыз етілуі керек. Әрбір оқушының тұлғалық қасиетін көре білу, дамыту, оны тұлға ретінде қалыптастыруда 12 жылдық білім берудің орны ерекше деп атауға болады. 12 жылдық оқу мерзіміне көшу жауапты жұмыс екені даусыз. Оны жүзеге асыру арқылы білім беру жүйесі жалпы әлемдік білім аймағына ене алады. Осындай деңгейде болу ұрпағымыздың жер шарының кез келген жеріне барып қалаған мамандығын игеруіне мүмкіндік береді.

12 жылдық білім беру жүйесіндегі басты артықшылық – баланың тек қана білім алып ғана қоймай, бейімі мен икемділігіне, таңдайтын мамандығына қарай алғашқы кәсіби бағдар алып шығуында жатыр. Яғни, 11-12 сынып-тардағы білім мазмұны оқушының жоғары оқу орындарының алғашқы курстарында алатын білім мазмұнымен кіріктіріледі. Әлемнің Германия, АҚШ, Франция, Англия, Жапония, Швейцария т.б. сияқты дамыған елдердің бәрінде орта мектеп 12 жылдық бойынша жүзеге асырылады. Осы елдердің барлығында, оқушыларға жалпы білім негіздерін бере отырып, бейінді оқыту сатысында оларды әрқайсысының жеке интеллектуалдық, шығармашылық қабілеттеріне, рухани сұраныстарына бейімдей отырып, даралап, жеке білім бағдарламаларымен оқыту тәжірибелері қазіргі заман талаптарына бірден-бір лайық жүйе болып, өз нәтижелерін беріп отыр. Сондықтан, 12 жылдық орта мектеп жүйесіне көшу кезеңінде осы елдердің сан қырлы тәжірибесін зерделеп, өз білім жүйемізде ұтымды пайдалануымыз қажет.

Білім берудің бұл моделі әлемнің 80% астам елдерінде қолданылады. Бұл – соңғы жиырма-отыз жылда ғылым мен техниканың орасан жетістіктерге қол жеткізіп, жаңа технологиялардың қоғам өмірінің әртүрлі саласында кеңінен енгізілуіне байланысты туындаған жағдай. Сондықтан, жастарды жаңа кезеңнің талаптарына сай тәрбиелеу үшін, оларға жаңа мазмұнда, жоғары деңгейде білім беру қажет. Осындай өзекті мәселені шешу үшін дүниежүзілік қауымдастық 12 жылдық білім беру жүйесіне көшуде. Ендеше біз де, әлемдік тұтастықтың бірі ретінде, бұл мәселеден шет қала алмаймыз. Керісінше, біз Қазақстанның білім беру жүйесін әлемдік білім кеңістігіне үйлестіруге мейлінше ұмтылуымыз қажет.

XXI ғасырда адамзат қоғамының дамуы зор экономикалық-әлеуметтік ілгерілеулермен, өзгерістермен сипатталады. Мұндай қоғамда өмір сүру үшін адамға өмір бойы оқу, дайындалу, өзін-өзі дамыту қажет болады. Адамның ойлау, талдау, жоспарлау, оны орындау, нәтижеге жету қабілетіне деген талап барған сайын күшейе түсуде.

Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекеттер қатарына қосылғаннан бері, қоғамды ақпараттандырудан туындаған өзгерістер оның барлық салаларымен қатар, ***мұғалімдік кәсіби қызметке де*** өз ықпалын тигізуде. Заманауи қоғамда мамандардың кәсіби-шығармашылық деңгейіне, өндіріс пен әлеу-меттік саладағы ғылымдардың жетістіктеріне және прогрессивті технологияны енгізу мерзімінің қысқартылуына қойылатын талаптар күшеюде.

12 жылдық мектеп оқушыларды әлеуметтік қорғалуы жағынан қамтамасыз етуді, білім сапасын арттыру арқылы олардың құзіреттіліктерін қалыптастыруды, әлемдік білім кеңістігіне еркін енуді мақсат тұта-

ды. Бұл түрлі жағдайларда, өздігінен шешім қабылдауға мүмкіндігі бар мәселені шешу жолын таба білетін, ақпараттық және коммуникативтік құзіреттілігі қалыптасқан жеке тұлға қалыптастыруды көздейді.

Жеке тұлға мен қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін, көпдеңгейлі білім берудің ұлттық жүйесін жаңғырту үшін, білім берудің маз-мұнын «*құзыретті*» білімге өзгерту қажеттілігі туындайды. Жаңаша білім беру – жаңа білім мен дағдыны меңгерген, шығармашылық қабілеті жоғары, дербес ізденіс нәтижесінде елеулі мәселелердің шешіміне қол жеткізетін, ойлау қабілетімен ерек-шеленетін тұлғаны қалыптастыру. Орта білім берудің мазмұны тіл және әдебиет, адамтану, қоғамтану, математика, информатика, жаратылыстану, өнер, технология, дене тәрбиесі сияқты білім беру өрісін қамтиды. Әрбір жеке тұлға, ғылыми-техникалық прогрестің дамыған кезінде, заман талабына үн қоса алатын сапалы мамандықты меңгеру қажет.

Қазіргі таңда білім беру жүйесіндегі негізгі талап – тұлғаны дамыту мен әлеуметтендіруге бағытталған жүйеге көшу болып отыр. 12 жылдық білім берудің ерекшелігі оқушының жан-жақты дамуына, өз ойын ашық жеткізуіне ықпал ететін, саналы өмірге белсенді араласуға мүмкіндік беруінде.

12 жылдық мектептегі оқыту үдерісін тұлғалық бағдарлы мазмұнда жүргізуде, білім беру үдерісі демократиялық заңдылықтарға негізделіп, барлық деңгейдегі педагогикалық әрекеттер оқушылардың шаршауын болдыр-мауды көздей отырып, білім берудің тұлғалық, бағдарлы мазмұны оқыту үдерісіндегі тұлғалардың – оқушы, мұғалім, тәрбиеші, ата-ана – өзіндік дамуын қамтамасыз ететін, жаңа әдістемелер арқылы жүзеге асырылуымен ерекшеленеді. Осыған орай, жаңа ақпараттық технологияны игерген, нарықтық экономика жағдайына бейімделуге қабілетті білімді де білікті маман даярлау, қай оқу орнының болмасын басты міндеті.

Оқыту үдерісі білім, білік, дағдыны қалыптастыра отырып, олардың өз бетінше білім алуына, дағды қалыптастыруына, алған білімін тәжірибеде мақсатты қолдана білуге, дене саулығына баса көңіл бөлетін маман дайындауға негізделген. Қоғам дамуының қазіргі кезеңі – адам қызметінің басым бөлігін ақпараттандырумен, компьютерлендірумен ерекшеленеді. Қоғамдық прогрестегі жетістіктер болашақ ұрпақтың білімі мен тәрбиесіндегі жетістіктерге, ал ол өз кезегінде, жаңа формация мұғалімінің біліктілік деңгейіне байланысты. Сондықтан да, болашақ мамандарды инновациялық тұрғыда даярлау проблемасы аса назар аударуды талап етеді. Болашақ маман пәнді жақсы білумен қатар, ақпарттық-құзыреттілік әдістемесін жете меңгеруі тиіс.

Білім беру – шын мәнінде, баланың өзінің дербес мүмкіндіктерін ескере отырып, белсенді іс-әрекет жасауына, жақсы көруі мен қорғанушылығын еркін көрсете білуіне, оқушының тұлға ретінде үнемі дамуына, өзін-өзі тәрбиелеп дамытуына, жас және жеке ерекшеліктерін ескеруге жағдай туғызу деген сөз. Оқушының өзін тануы үшін ғылыми және өмірлік проблемаларды шешудің бірден бір тәсілі – өзін-өзі рефлексиялық басқаруды жүргізе алуы. Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі ретінде, бастауыш және орта білім кезеңінен-ақ демократиялық қарым-қатынастарды орнықтыру көз-деледі.

Баланың өз білімі мен тәжірибесін қоршаған ортаны «*зерттеу*» әрекеттері арқылы қалыптастыру: мысалы, тақырып бойынша түрлі сызбалар, үлгілер құрастырып, сарамандық тәжірибе жасап, одан түйін шығартылады.

Тәжірибе жинақтау барысында, болашақ жас маман оқушылардың шығар-машылық қабілетін дамытуды жүзеге асырудың кезеңдерін анықтап, оның тиімділігін тәжірибелі-эксперимент жүзінде тексереді.

Мектеп оқушыларының шығармашылық қабілетінің дамуы – болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлық деңгейімен айқындалады. Осы мектептің оқу үдерісін бақылау, озық тәжірибелерін талдау, әңгімелесу, тест, сауалнама жүргізу, нәтижелерді жүйелеу, статистикалық өңдеу жұмыстарын жүргізе отырып сарапталады.

Жаңа технологияның бірнеше түрімен жұмыс істеп жатқан ұжым мүшелері, әдістемелік сабақтарда оны кең түрде ұғындырып, өмір қажетіне пайдалану жолдарын үйретеді. Соңғы жылдары оқытудың озық түріне айналған электрондық дәптер жазу, электрондық оқулықтарды сабақта пайдалануда, ақпараттық-технологиялық әдіс-тәсілдер кеңінен қолданылуда.

Кәсіби білім беруде, білімгерлер мен оқытушылар интернет желісінің материалдарын үзбей пайдаланады. Тәжірибелі оқытушылармен кеңесе оты-рып, жүзеге асырылатын ғылыми жұмыстың қай-қайсысы да құзыреттелікті дамыту мен нәтижеге бағытталған білім беруде мақсатқа жеткізуде.

Өз міндетін саналы тұрғыда түсінген, жауапкершілікті сезінетін құзыретті әрекет етуші, бойындағы білімін тәжірибеде, оқу-тәрбие үдерісінде дәлелдеп жүрген болашақ мұғалімдер, 12 жылдық жалпы орта білімге көшудің қажеттілігі мен тиімділігін түсініп, «*12 жылдық білім беруде инновациялық технологияларды пайдалану жүйесі», «12 жылдық білім – бәсекеге қабілет-ті жеке тұлғаны жоғары сатыда бейінді оқытудың тиімді жолы», «12 жылдық білім беру жүйесінде бастауыш сыныптарда оқытудың*

ерек-шеліктері», «12 жылдық білім жүйесіне көшудегі мұғалімнің кәсіптік құзыреттілігі» тақырыптарында түрлі семинар-кеңес, дөңгелек үстел, конференциялар өткізіп отырулары тиіс.

Жаңа ғасырға қадам басқан, біздің еліміз үшін қоғам өміріндегі қазіргі өзгерістер, экономиканың, саясаттың, әлеуметтік-саяси саланың дамуы, қоғамдағы негізгі фактор болып табылатын, жеке тұлғаның жалпы даму деңгейіне байланысты болмақ. Ал, ол қоғамдағы білім беру талаптарын түбегейлі өзгертуге алып келді. Қоғамдық өмірдегі өзгерістер, оқытудың жаңа технологияларын сабаққа қолдануда, жеке тұлғаның жан-жақты шығармашылық тұрғыдан дамуына жол ашуды көздеп отыр. Бұл міндеттерді жүзеге асырушылар, білім беру жүйесінің күрделі мәселелерін шешуші, кәсіби-педагогикалық шеберлігі жоғары ұстаздар болмақ.

Жоғары педагогикалық білімді мұғалімдерге қойылатын талаптар, қазіргі қоғам қажеттілігінен туындайды. Жаңа қоғам мұғалімі – тек кәсіби шеберлігі жоғары адам ғана емес, рухани дамыған, шығармашыл, мәдениетті, білім құндылығын түсінетін, педагогикалық технологияларды меңгерген, ғылым мен техника жетістіктері негізінде кәсіби даярланған болуы тиіс.

Қазіргі таңда Қазақстан бүкіл әлемдік білім кеңестігіне ену табалдыры-ғында. Өмір ағымына қарай білім беру жүйесінің моделі күрделі өзгерістерге ұшырап отыр. Сондықтан, заман талабына сай жаңа мазмұнда білім беруді ұйымдастыру 12 жылдық оқытуға көшумен тікелей байланысты.

12 жылдық білім берудің негізгі мақсаты – еліміздегі білім беру жүйесінің құрылымы мен мазмұнын толықтай өзгерте отырып, заманына сай мектеп құру. Олардың білімді де, білікті, парасат пайымы мол, саналы да сарабдал азамат боп жетілуі, тәлім мен тәрбие беретін мұғалімге тікелей байланысты. Мұғалімге артылатын сенім жүгі соншалық ауыр дей отыра, сонымен қатар, оның ұлағатты жол екенін естен шығарып алмаған жөн.

Бүгінгі күні, мектептің жаңа реформалық жүйесі, 12 жылдық білім беру тура-сында, әрбір өзін кәсіби деңгейі жетілген деп есептейтін, кез келген мұғалім, білім беру қызметкері, бұл жүйенің қыр-сырын меңгермей, бала дамуының мәселелерін түгелімен меңгере алмайды. Сондықтан да, білімнің жаңа үлгісі өзіне сәйкес, жаңа мұғалімдерді талап етеді. Сіздің білім беруге қосар құнды үлесіңіз – ұнамды қатынас болмақ. Ендеше, қазіргі заман мұға-лімі шығармашылықпен жұмыс істей алатын жеке тұлға, педагогикалық қызметінің барлық келеңді-келеңсіз жақтарын зерттеп, меңгеруге ынталы, өзінің пәнін жетік меңгерген, кез-келген педагогикалық жағдайда өзінің білімділігі, іскерлігі, шеберлігі арқасында шеше алатын, педагогикалық үдерістің нәти-жесін жақсартуға ұмтылытын мұғалім болуы керек.

Мұғалім үшін кәсіби шеберлікке жету, өз мамандығының шебер иесі болу, бір күнде пайда болатын дүние еместігін біз жақсы түсінуіміз керек және өмір бойы ізденушілікті, зерттеушілікті талап ететін мамандық екенін анық аңғарғанымызда ғана, толық нәтижеге жете аламыз. Мұғалімнің әрбір сөзі мен ісі, қимылы, аяқ алысы, жүрісі, көзқарасы психологиялық және ізгілік тұрғысынан шәкірт жүрегінен үлкен орын алуы тиіс. Сондықтан, әрбір ұстаз үшін оқу мен тәрбие үдерісін ұйымдастыруда мол білімділікті, ақылдылықты, дұрыс іскерліктер мен дағдыларды қолдануды қажет ететіні даусыз екендігі баршамызға белгілі жайт.

1 Қазақстан Республикасындағы 12 жылдық жалпы орта білім беру Тұжырымдамасы, 2012.

2 Қазақстан Республикасы 12 жылдық жалпы орта білім берудің жалпыға міндетті стандарты. 2012.

3 «Қазақстан – 2030» атты стратегиялық бағдарламасы. 2000.

4 Қазақстан Республикасында 12 жылдық жалпы орта білім беру Тұжырымдамасының жобасы. – Мектеп, 2006. №2.

5 Әбдікәрімұлы Б. 12 жылдық мектепке өту мәселесінің педагогикалық-психологиялық ерекшеліктері. Ғылыми басылым. – Астана, 2008.

6 Әбдікәрімұлы Б. 12 жылдық мектепке өту мәселесінің педагогикалық-психологиялық ерекшеліктері. Ғылыми басылым. – Астана, 2008.

7 12 жылдық білім. Республикалық ғылыми-әдістемелік және ақпараттық-сараптамалық журнал. – Алматы, 2006, №5.

8 «12 жылдық білім». Республикалық ғылыми-әдістемелік және ақпараттық-сараптамалық журнал. – Алматы, 2006, №5.

9 Ыбырайымжанов К.Т. 12 жылдық білім беру жағдайындағы мұғалімдер даярлаудың педагогикалық негіздері. – Алматы, 2006. т.б.

Резюме

В этой статье рассказывается о полноценном переходе страны на 12-летнее образование. На каком уровне должны быть профессиональная ориентация и подготовка учителей XXI века? Эти насущные вопросы всесторонне анализированы в данной статье. Современный педагог должен быть личностью с творческим подходом, исследовать все "за" и "против" педагогической службы, знать свой предмет, при любых педагогических случаях показать свое знание, мастерство и закреплять итоги педагогической деятельности.

Ключевые слова: интеграция в мировое образовательное пространство, конкурентоспособной личности, функциональная грамотность, учителя, профессиональная компетентность и инновационные технологии

Summary

This article tells about the full conversion for 12-year education. At what level should be and training of teachers of the XXI century? Modern teacher must be a person with a creative approach, to explore all the "pros" and "cons" pedagogical service, knows his subject in all cases. Modern teacher must be a person with a creative approach, to explore all the "pros" and "cons" pedagogical service, he must know his subject, in all cases, he should demonstrate his knowledge, skills and consolidate the results of teaching activity.

Keywords: integration into the worldwide e field of education, competitive personality, functional literacy, teachers, professional competence and innovative technology

ЖОҒАРЫ МЕКТЕП
ВЫСШАЯ ШКОЛА

УДК 37.03

АДАПТАЦИЯ И ДЕЗАДАПТАЦИЯ ЧЕЛОВЕКА: СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Л.В. Мардахаев – *д.п.н., проф., почетный работник высшего профессионального образования РФ*
Российский государственный социальный университет

Уже в первых ученых пособиях по социальной педагогике [3, 4] раскрывалось такое явление как адаптация – приспособление. Именно благодаря адаптивности человек способен выживать в изменяющейся ситуации жизнедеятельности.

Известно, что естественной потребностью человека выступает активность в самопроявлении, которая выступает важнейшим фактором его развития, социализации. Эта активность во многом зависит от его состояния, комфортности в социокультурной среде жизнедеятельности. Состояние, комфортность человека в той или иной среде определяется его приспособленностью к ней. Такая приспособленность характеризуется адаптивностью человека к этой среде. Термин «адаптация» (от лат. *adaptatio* – приспособление, прилаживание) означает, что организм человека и его функций приспособлены к условиям среды, в которой он оказался.

Социальная педагогика изучает существо *адаптации* и *социальной адаптации*, которые характеризует приспособленность человека к условиям социальной среды (среде жизнедеятельности), социуму. Она создает предпосылки для его наиболее полного естественного самопроявления. Именно самопроявление (активность в деятельности) выступает источником и движущей силой социального развития, социализации человека, в процессе которых человек усваивает (закрепляет) принятые в социуме цели, способы их достижения, ценности, нормы, правила и стили поведения. Данный факт диктует необходимость адаптации человека в социуме для наиболее полного самопроявления. При этом следует подчеркнуть, что у человека с рождения имеет место предрасположенность к адаптации к среде жизнедеятельности, что позволяет ему сохранять устойчивость к жизни и развитию.

Необходимо раскрыть существо адаптации как процесс, как проявление и как результат.

В учебниках по социальной педагогике адаптация рассматривалась как процесс, проявление и результат [4, с. 82; 5, с. 178]. *Адаптация как процесс* представляет собой, с одной стороны, *естественное приспособление* свойств и качеств человека к новым для него условиям социокультурной среды жизнедеятельности (например, детскому саду, классу, группе, производственной среде, среде отдыха и пр.), а с другой, – *накопление опыта* приспособления к новому, с третьей, – *развитие адаптационных возможностей (адаптивности)*.

Адаптивность характеризует возможности (потенциал) конкретного человека (ребенка), определяющие его предрасположенность к приспособлению к новой для него ситуации. Для ребенка – это особенно важно, так как она определяет потенциал, определяющий перспективы его приспособления и наиболее полного проявления в новых для него условиях обстановки, например, к условиям детского сада, школьной группе.

По существу человек, который приобретает опыт адаптации в той или иной новой для своей жизнедеятельности среде, формирует у себя такое качество, как *адаптивность* (приспособительность). Оно, становясь качеством личности, необходимо ему в различных ситуациях: в учебе, профессиональной деятельности, общении с другими людьми. В учебе оно обозначает способность обучаемого к гибкой переориентации на содержание, формы и методы обучения, которые используются в образовательной организации.

Определить адаптивность ребенка можно по проявлению. По типичному поведению, отношению к кому (чему)-либо и результативности в деятельности человека в условиях конкретной среды в данный период времени можно судить о степени его адаптивности (приспособления (комфортного самочувствия) к (в) ней).

В специальной литературе существует такое выражение как *адаптационный синдром*. Оно используется по отношению к детям и характеризует процесс привыкания ребенка к новым микросоциальным условиям (дошкольного учреждения, школы) и функциональные изменения его нервной и сердечно-сосудистой систем.

Следует отметить, что если существует адаптивность, то имеет место и противоположное качество –

неадаптивность (не развитость адаптационных возможностей человека, результатом которого является – дезадаптивность). Она проявляется в том, что человек испытывает большие трудности в адаптации к новым для него условиям обстановки, характеру общения и деятельности, преодолеть которые самостоятельно он, как правило, не может. В этом случае ребенок нуждается в помощи (содействии) в преодолении, возникших у него трудностей (проблем) в адаптации. Стремление некоторых родителей, воспитателей детских садов, учителей школ создавать облегченные условия для воспитанников невольно сдерживают развитие у них адаптационных возможностей. Такие дети, появляясь в новых условиях, испытывают большие трудности в адаптации, а, следовательно, в самореализации, социальном развитии и социализации.

Результат адаптации человека проявляется *в его адаптированности* к социокультурной среде. Адаптированность является свидетельством того, что конкретный человек приспособился к условиям среды жизнедеятельности. Для ребенка она указывает на комфортность для него данных условий среды, что выступает одним их факторов благоприятного самопроявления и существенно сказывается на его развитии, социализации. Оценка, соответствия (несоответствия) адаптированности ребенка к конкретным условиям социокультурной среды осуществляется с учетом его возраста, развитости, социализированности, позволяет определить возможности к наиболее полному проявлению во взаимоотношениях и поведении, в учебе и играх. Такая оценка может иметь место в условиях детского сада, школы, дома.

Умение видеть нетипичное проявление ребенка в среде (семье, детском саду, школе, сотрудничестве (взаимодействии) со сверстниками в классе, на улице), позволяет воспитателю своевременно реагировать на его дискомфортность (неадаптированность). Однако практика свидетельствует о том, что воспитатель далеко не всегда может видеть дискофортность ребенка, так как для этого необходимо хорошо знать его особенности и присущее ему своеобразие проявления в различных условиях. Воспитателю необходимо внимательно изучать причины подобного состояния (дискомфортности) воспитанника и помочь ему в адаптации, преодолении возникших противоречий, трудностей, что позволит лучше реализовываться в учебе, досуговой деятельности, во взаимодействии с другими людьми в процессе его социального развития, социализации.

Следует подчеркнуть, что адаптированность – это только условие, характеризующее комфортность (дискомфортность) ребенка в социокультурной среде. Она не определяет ни направленности, ни интенсивности его в самопроявлении. Ребенок может чувствовать себя комфортно, но при этом не проявлять необходимой конструктивной активности. Важно не только способствовать адаптации ребенка, но и содействовать проявлению его направленной активности в учебе, досуговой деятельности, в самосовершенствовании.

Исследования и практика свидетельствуют, что предрасположенность человека к адаптации к той или иной ситуации во многом зависит от индивидуального своеобразия, опыта адаптации, временного перерыва в проявлении (если такое имели место), опыта, настроя (желания и устремленности), состояния и самоактивности.

Индивидуальное своеобразие человека – это то, что характерно для него, позволяет ему адаптироваться в той или иной ситуации, и проявляется в его качествах и свойствах. С возрастом человек меняется, что-то утрачивается, что-то приобретается, что-то совершенствуется и приобретает новое качество. На его изменение (формируемое своеобразие) сказываются жизнедеятельность, проявление опыта в чем-либо, отношения, направленность и активность проявления, результативность деятельности и пр.

Опыт адаптации способствует формированию у человека качеств, которые помогают проявлять себя в соответствие с потребностями той или иной ситуации, быстро вживаться в нее, приспосабливаться к ней, что играет жизненно важную роль в его социальной жизни и самореализации. Чем больше у человека опыта приспособления к новым условиям, тем быстрее происходит адаптация. Опыт позволяет ему сокращать время адаптации к новой для него среде (ситуации жизнедеятельности).

Социальная адаптивность человека – состояние наиболее благоприятное для его социализации при проявлении целесообразной активности.

Особое значение имеет *социальная адаптация ребенка* – процесс согласования индивидуальных возможностей и состояния ребенка с окружающим миром, приспособления его к изменившейся среде, новым условиям жизнедеятельности, структуре отношений в общностях, установления соответствия поведения принятым в них нормам и правилам. Результатом ее является социальная адаптированность.

Социальная адаптированность ребенка является необходимым условием для его наиболее полного самопроявления, что в свою очередь, конструктивно сказывается на социализации. Она позволяет последнему наиболее полно проявить себя в конкретном социуме в отношении к окружающим его людям и

деятельности, быть активным участником социальных процессов и явлений, благодаря этому, обеспечивать свое естественное социальное самосовершенствование. Природа сформировала предрасположенность человека к социальной адаптации и адаптационным процессам в различных условиях жизнедеятельности, в том числе, к исключительно сложным и неблагоприятным. Адаптационные возможности у каждого человека свои и они значительны. Показателями успешной социальной адаптированности человека являются его удовлетворенность этой средой, активность и результативность самопроявления, приобретение соответствующего опыта.

Благоприятные условия жизнедеятельности в определенный период жизни человека, отсутствие необходимости в адаптации, снижает действенность его опыта. Постоянно находясь в одних условиях, он с трудом адаптируется к новым. Возникновение потребности к адаптации вызывает у человека определенные трудности. Например, «домашний ребенок» с трудом адаптируется в детском саду, школе.

Настрой – это внутренняя предрасположенность к адаптации, которая сказывается на состоянии человека. При наличии опыта, но отсутствии настроя на самопроявление, самореализацию, адаптации может не получиться. В то же время, настрой может формироваться в процессе самопроявления человека, которое способно его увлекать, стимулируя проявление интереса, желания, устремленности.

Состояние определяет физическое самочувствие человека, а также расположение духа, настроение. Оно определяется внутренними (состоянием здоровья, положительным или отрицательным настроем, страхом) и внешними (новизной, приятием или неприятием среды) факторами. Состояние бывает благоприятным и неблагоприятным и может меняться в процессе адаптации в зависимости от изменения обстановки и степени самореализации как в позитивную, так и в негативную сторону.

Самоактивность – это фактор, определяемый самим человеком в процессе его адаптации к среде, позволяя или преодолевать трудности и адаптироваться, или не адаптироваться.

Для ребенка большое значение имеет адаптированность в семье, детском саду, школе. В детском саду она позволяет ребенку чувствовать себя в группе естественно и наиболее полно проявляться во взаимоотношениях и деятельности. Для адаптированных детей самоактивность в группе наиболее плодотворна. В этом случае процесс и результат социального развития, социализации ребенка во многом определяется воспитательной программой и деятельностью воспитателей. В школе (среднем и высшем учебном заведении) она позволяет ребенку приспосабливаться к условиям обучения и успешно овладевать школьной (профессиональной) программой с учетом индивидуальных возможностей.

Адаптация важна и в других условиях. Это:

– адаптация выпускника школы, интернатного учреждения, выпускника колледжа (техникума), вуза;
– профессиональная адаптация в связи со сменой места работы;
– адаптация в после профессиональной сфере (пенсионера).

Каждая из сфер адаптации имеет свое жизненное значение для человека и содержание. Например, адаптация выпускника образовательной организации (среднего или высшего уровня) представляет собой процесс и результат его приспособления к социальным условиям среды профессиональной деятельности. От успешности адаптации зависит, в какой степени человек реализует себя в профессии, найдет свое место в производственном коллективе, будет успешно справляться с профессиональной деятельностью, достигать положительных результатов. В этом нуждается и выпускник, и производство.

В зависимости от сферы адаптации человека она может быть физиологической (природным условиям), психологической (к микроклимату социума, характеризуясь степенью психологического благополучия) и деятельностной (посредством деятельностного проявления в социуме). Деятельностная адаптация может носить конструктивный и деструктивный характер. Ребенок может приспособиться посредством подчинения к нормам и правилам, сложившимся в социуме, результат которого будет зависеть от него. Этот факт особенно ярко учитывал А.С. Макаренко, С.Т. Шацкий, В.Н. Сорока-Росинский и другие выдающиеся педагоги, создавая здоровый воспитательный коллектив. Ребенок может адаптироваться посредством неадекватного поведения, превращаясь в шута или «козла отпущения». Он может своим поведением и деятельность повести других за собой или подчинить их своему влияюнию, выступая деадаптирующим фактором социума.

Выделяют такое понятие как *функциональная адаптация*. Она характеризует процесс приспособления человека к выполнению определенной деятельности, профессиональных обязанностей и применима к любому человеку, приступающему к какой-либо деятельности. Результат ее характеризуется функциональной адаптированностью. Время, необходимое для функциональной адаптации, зависит от опыта соответствующей деятельности, настроя, состояния, самоактивности и, возможно, временного перерыва в деятельности.

Адаптация человека во многом зависит от среды. Благоприятная среда для конкретного человека, группы выступает для них – адаптивной. Такая среда характеризуется тем, что, для определенной категории людей она адаптивна, она приспособлена для их естественной адаптации к ней. Они к ней смогут достаточно быстро адаптироваться. Существуют *адаптивные среды*, наиболее подготовленные для определенных категорий людей. Например, детский сад наиболее приспособлен для адаптации детей дошкольного возраста, школа для детей школьного возраста. В свою очередь, среда, в которой люди адаптировались – становиться для них *адаптированной.* Они чувствуют себя в ней комфортно.

Учитывая, что адаптивность человека зависит от его состояния и среды, следует выделять его ситуационные адаптационные возможности. Они для конкретного человека не постоянны. В зависимости от условий, своеобразия и состояния последнего они могут снижаться или повышаться. Снижение адаптационных возможностей характеризуется таким явлением, как дезадаптация.

В теории и на практике явление дезадаптации вызывает особый интерес. Приставка де- от латинской *dis* – нарушение, искажение, деформация, и значительно реже – исчезновение. По отношению к адаптации человека она свидетельствует о ее нарушении, искажении. Явление дезадаптации у конкретного человека может проявляться в конкретной (в том числе типичной для него) среде или в любой среде. Например, дома ребенок чувствует себя достаточно комфортно и не испытывает дезадаптационных явлений, а в детском саду, наоборот, дискомфортно.

Дезадаптация как процесс означает снижение адаптационных возможностей человека в условиях среды жизнедеятельности в целом или в определенных условиях (в детском саду, классе, группе). Она может проявляться по-разному:

– иметь вяло текущий характер и быть практически незаметной, проявляясь только на определенном этапе в виде серьезных проблем личности;

– резко выражено, когда человек в определенной ситуации оказывается совершенно не приспособленным к ней и не может найти себя в ней. Последствие такой дезадаптации всегда достаточно серьезны.

Для ребенка длительная дезадаптация, сдерживающая его самопроявление, активность, чревата задержкой в развитии, формированием негативных установок, тревожностью.

Дезадаптивность характеризует предрасположенность человека (ребенка) к *дезадаптации,* неприспособленность его к самореализации в среде жизнедеятельности, определенному социуму. Ее важно учитывать особенно субъекту работы с ребенком (родителю, педагогу, воспитателю, социальному педагогу). Она свидетельствует о том, что воспитанник может испытывать дискомфорт в социуме, который негативно скажется на его самочувствии, способности строить отношения с окружающими, наиболее полно реализовывать себя. Выявить эту предрасположенность можно по проявлению. Как проявление дезадаптивность является внешней характеристикой неблагополучия человека, которое находит отражение в его нетипичном поведении, отношении и результативности деятельности в условиях данной среды. Формы проявления дезадаптации у каждого ребенка свои. Нередко внешне определить проявление дезадаптации непросто. Необходимо хорошо знать человека и его типичные проявления в различных ситуациях.

Умение своевременно выявить проявление дезадаптации воспитанника позволяет воспитателю оперативно реагировать на ситуацию, предупреждая глубинные негативные деформационные последствия.

Дезадаптированность – результат дезадаптации. Она свидетельствует о качественно новом состоянии человека (ребенка), нетипичного для него, характеризующее его дискомфортность и негативно сказывающееся на его самочувствии, отношении к окружению, поведении, способности к самопроявлению в деятельности (общении, взаимодействии, учебной, игровой и пр.). По отношению к ребенку (воспитаннику детского сада, ученику) дезадаптированность – это свидетельство того, что его поведение, отношения с детьми и взрослыми, и результативность деятельности в учебе и играх не соответствуют его типичному проявлению и носит диструктивный характер.

Следует отметить, что в специальной литературе и на практике часто всякое нетипичное проявление ребенка, не соответствующее социальным нормам, характерным для его сверстников в данных условиях, и ведущих к негативным последствиям в поведении, учебе, отношениях называют дезадаптивным. Такой подход не соответствует существу понятия дезадаптации.

Дезадаптация негативно (деструктивно) сказывается на самом ребенке, так как не позволяет ему реализовать себя, сдерживает его развитие, социализацию, существенно сказывается на его психике. Иногда, стремление адаптироваться к социуму может привести к нетипичному проявлению ребенка, несущему в себе негатив. Например, ребенок, попав в новую для него среду (учебный класс), стараясь получить признание у сверстников, пытается подавить их негативное отношение к себе силой; или, не умея справиться с программой учебного курса, ребенок начинает воздействовать на других, успешных в

учебе, подавляя их, и негативно влияя на их обучение. В этих случаях ребенок становится деадаптирующим, а не дезадаптированным. Встречаются примеры, когда ребенок, чувствуя свою дискомфортность в обучении, и не умея ее преодолеть, старается привлечь к себе внимание нетипичными формами поведения, чем вызывает одобрение со стороны сверстников, превращаясь в классного шута. Такого ребенка также нельзя относить к дезадаптированным, так как он по-своему адаптирован в этом социуме. Выйти из подобного состояния этому ребенку исключительно сложно. Необходимо искусство педагога, который сумеет помочь ему преодолеть трудности в обучении и приобрести свое достойное имя в классе.

В специальной литературе и на практике категории *дезадаптированный* используют по отношению к определенной категории людей (дезадаптированные дети, дезадаптированный ребенок, дезадаптированная группа), а также по отношению к среде, обусловившей деформационные явления (школьная дезадаптация, семейная дезадаптация).

Дезадаптированные дети по различным причинам не могут на равных со сверстниками адаптироваться к условиям среды жизнедеятельности (группе детского сада, классному коллективу, группе сверстников), что сказывается на их самопроявлении, развитии, воспитании и обучении. Например, воспитанники приюта, интернатной организации, дети с особыми адаптивными возможностями здоровья, при определенных условиях, оказавшиеся в обычной общеобразовательной организации. Нередко к дезадаптированным относят «детей улицы». С такой оценкой нельзя согласиться. Эти дети адаптированы к улице лучше взрослых и даже в сложных жизненных ситуациях они не спешат воспользоваться предлагаемой им помощью. Для работы с ними готовят специалистов, способных убедить их и привести в приют или другое специализированное учреждение. Если такого ребенка изъять из улицы и поместить в специализированное учреждение, то он первое время может оказаться дезадаптированным. Однако, через определенное время трудно предсказать, кто будет дезадаптированным – он или среда, в которой он оказался.

Дезадаптированный человек отличается от других людей вследствие проблем адаптации в среде жизнедеятельности, отразившихся на его самопроявлении, деятельности, способности решать естественные для этой ситуации задачи. Соответственно *дезадаптированный ребенок* отличается от сверстников вследствие проблем в адаптации, отразившиеся на его развитии, социализации, способности решать естественные для его сверстников задачи. Например – неподготовленный к школе ребенок, поступая в первый класс; ребенок, которого перевели из одной образовательной организации в другую. При определенных условиях это может быть неуспевающий в школе ребенок. В то же время плохая успеваемость может быть результатом не дезадаптации, а индивидуальных познавательных возможностей ученика, нежелания учиться.

Школьную дезадаптацию чаще всего фиксируют педагоги начальных классов, в которых учатся дети 6–8-летнего возраста, с трудом осваивающие школьную программу. Им непонятна ситуация классно-урочной обстановки, у них не складываются отношения с одноклассниками, практически не развивается или идет сниженными темпами познавательная деятельность.

Такие дети нуждаются в особом внимании и помощи учителя, индивидуальном подходе к их обучению и воспитанию. Если педагог умеет строить педагогически целесообразные отношения с дезадаптированными учениками, их родителями и классом, то школьная дезадаптация в значительной степени преодолевается в течение 2–4 месяцев с начала учебного года. В более тяжелых случаях, когда у детей отмечаются стойкие негативные реакции на ситуацию обучения в классе, необходимо получить профессиональную консультацию у специалистов, в том числе, у психолога. В отдельных случаях, когда у ребенка наблюдаются невротические реакции в виде раздражительной слезливости, нервозности, агрессивности в сочетании с нарушениями сна и аппетита – у психоневролога.

Не менее важная роль в стимулировании адаптационных возможности учащихся принадлежит педагогу, классному коллективу, что проявляется в уважительном отношении к ним и поддержке.

На дезадаптацию ребенка сказывается совокупность факторов внутренних (личностных) и внешних (средовых).

Внутренние (личностные) факторы дезадаптации человека связаны с недостаточной реализацией его социальных потребностей как личности. К ним относятся:

– длительная болезнь;

– ограниченные возможности ребенка в общении с окружающими его людьми, отсутствие адекватного (с учетом индивидуальных особенностей) общения с ним со стороны его окружения;

– длительная изоляция человека независимо от его возраста (вынужденную или принудительную) от среды повседневной жизнедеятельности;

– переключение на другой вид деятельности (длительный отпуск, временное исполнение иных служебных обязанностей).

Внешние (средовые) факторы дезадаптации человека являются непривычными для него, создающие дискомфорт, в той или иной степени, сдерживающие конструктивное личностное проявление. К ним относятся:

– нездоровая семейная обстановка, подавляющая личность ребенка (имеет место в семьях «группы риска» или семьях с преобладанием авторитарного стиля воспитания и фактами насилия над ребенком);

– отсутствие или недостаточное внимание к общению с ребенком со стороны родителей, сверстников;

– подавление личности новизной обстановки (приход ребенка в детский сад, школу; смена группы, класса);

– подавление личности группой (дезадаптирующая группа) – неприятие, притеснение, насилие над ребенком со стороны коллектива, микрогруппы. Особенно это характерно для подростков: проявление жестокости (насилие, бойкот) с их стороны по отношению к сверстникам явление частое;

– негативное проявление «рыночного воспитания», когда успешность измеряется исключительно материальным достатком. Не умея обеспечить достаток, человек оказывается в сложном депрессивном[1] состоянии;

– негативное влияние СМИ в «рыночном воспитании»: формирование не соответствующих возрасту интересов, пропаганда идеалов социального благополучия и легкости их достижения. Реальная жизнь приводит к разочарованию, комплексированию, дезадаптации. Дешевые мистические романы, фильмы ужасов и боевики формируют у незрелого человека представление о смерти, как о нечто туманном и идеализированном;

– дезадаптирующее влияние отдельной личности (дезадаптирующая личность) – наличие в группе человека, в присутствии которого остальные ее члены или некоторые из них испытывают большое напряжение, дискомфорт. Он сдерживает активность других, негативно влияет на их способность наиболее полно реализовать себя. Примерами такой личности могут быть: девушка в отношении неравнодушного к ней парня; гиперактивный ребенок в отношении класса; трудновоспитуемый, активно проявляющий провоцирующую роль ребенок в отношении к учителю (особенно к молодому);

– перегрузка, связанная с «заботой» о развитии ребенка, несоответствующая его возрасту и индивидуальным возможностям. Такая ситуация имеет место, когда неподготовленного ребенка отдают в школу или в гимназический класс, не соответствующий его индивидуальным возможностям; загружают ребенка без учета его физических и психических возможностей занятиями в кружке, спортом, учебой.

Все перечисленные факторы представляют непосредственную угрозу для адаптивности отдельных лиц, целых группы и, особенно, ребенка, его развития, воспитания и обучения. В то же время практика убедительно доказывает, что как сам ребенок становится жертвой дезадаптации новой среды, так и, при определенных условиях, он может выступать фактором дезадаптации других, в том числе и учителя.

Дезадаптация детей и подростков приводит к последствиям, которые обычно носят негативный характер. К их числу относятся:

– личностные деформации;

– недостаточное физическое развитие;

– задержка психического развития;

– возможные мозговые дисфункции;

– типичные нервные расстройства (подавленность, заторможенность или возбудимость, агрессивность);

– одиночество – человек оказывается один на один со своими проблемами. Оно может быть связано с внешним отчуждением человека либо с самоотчуждением;

– проблемы во взаимоотношениях со сверстниками и другими людьми. Такие проблемы могут привести к подавлению главного инстинкта самосохранения. Не умея адаптироваться в сложившихся условиях, человек может пойти на крайние меры – суицид.

Учитывая преимущественно негативное влияние дезадаптации на развитие личности ребенка, подростка, необходимо вести профилактическую работу по ее предупреждению. К основным путям, способствующим предупреждению и преодолению последствий дезадаптации детей и подростков относятся:

– создание благоприятных для ребенка средовых условий;

---

[1]***Депрессия*** *(от лат. depressio – подавление, угнетение) – болезненное психического состояние, проявляющееся в переживаниях тоски и отчаяния на фоне эмоциональной, интеллектуальной и двигательной заторможенности. Влечения, мотивы, волевая активность, самооценка резко снижены. Для поведения в этом состоянии характерны замедленность, безынициативность, быстрая утомляемость.*

– недопущение перегрузок из-за несоответствия уровня трудности обучения и организации учебного процесса индивидуальным возможностям ребенка;

– поддержка и помощь детям в адаптации к новым для них условиям;

– побуждение ребенка к самоактивизации и самопроявлению в среде жизнедеятельности, стимулирующих их адаптацию;

– создание доступной специальной службы социально-психологической и педагогической помощи различным категориям населения, оказавшегося в трудной жизненной ситуации: телефоны доверия, кабинеты социально-психологической и педагогической помощи, кризисные стационары;

– обучение родителей, учителей и воспитателей методике работы по предупреждению и преодолению последствий дезадаптации, подготовка специалистов для специализированных служб социально-психологической и педагогической помощи различным категориям людей в трудной жизненной ситуации.

По отношению к дезадаптированным детям необходимы усилия по преодолению последствий дезадаптации. При этом содержание и характер социально-педагогической деятельности определяются теми последствиями, к которым последняя привела.

Преодоление дезадаптации представляет собой *реадаптацию*[2]. Дезадаптация ведет к дезадаптивности, следовательно, реадаптация – восстановление адаптивности.

Реадаптация как процесс представляет собой динамику восстановления адаптивности человека, результатом которого является реадаптированность. По отношению к группе наблюдается такое явление, как *коадаптация*[3]. Для стимулирования реадаптации человека, группы осуществляется реадаптационная деятельность.

Адаптация, дезадаптация и реадаптация присущи каждому человеку. Они проявляются в различных жизненных ситуациях и влекут за собой усвоение определенных социальных норм и правил или их утрату, приобретение или утрату социального опыта. В зависимости от этого дезадаптация и реадаптация носят позитивный или негативный характер. Данный факт педагогически целесообразно учитывать и использовать воспитателям в своей профессиональной деятельности.

Работая с детьми девиантного поведения, необходимо создавать для них иную среду жизнедеятельности. Ребенок должен иметь возможность проявлять себя в соответствии с новыми условиями, выполняя нормы и правила, вследствие чего в нем происходят качественные изменения. Обстановка должна способствовать дезадаптации ребенка, склонного к девиации, побуждающей реадаптацию его по отношению к новой для него среде жизнедеятельности.

В практической деятельности воспитателей подобную ситуацию специально создают при перевоспитании детей и подростков. Однако сама среда не воспитывает, необходимо превращать ее в воспитательную среду. Это удается только тогда, когда воспитанник принимает ее и становится активным участником жизнедеятельности, проявляя себя в соответствии с замыслом воспитателя. Искусство воспитателя и заключается в том, чтобы сделать воспитанника соучастником воспитательного процесса, выполняющим требования воспитывающей среды.

Таковы адаптация и дезадаптивность с позиции социальной педагогики, которые требуют учета в социально-педагогической деятельности.

1 Беличева, С.А. Социально-педагогические методы оценки социального развития дезадаптированных подростков / С. А. Беличева // Вестн. психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 1995. – № 1.

2 Бреева Е.Б. Дезадаптация детей и национальная безопасность России. – 2-е изд. / Е. Б. Бреева. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2005.*

3 Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: учеб-метод пособие /Л.В. Мардахаев - М.: Изд-во МГСУ «Союз», 2003.

4 Мардахаев, Л.В. Социальная педагогика: / Л. В. Мардахаев. – М.: Гардарики, 2008.

5 Мардахаев, Л.В. Социальная педагогика: полный курс / Л. В. Мардахаев. – М.: Юрайт, 2015.

5. Холостова Е. И. Социальная работа с деадаптированными детьми: учебное пособие. - М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2007.*

[2]*Реадаптация (от лат.re – приставка, обозначающая возобновление или повторность действия; противоположное действие или противодействие, и adaptatio – приспособление, прилаживание) – восстановление адаптационных возможностей человека под воздействием каких-либо факторов, в том числе и вследствие направленной самоактивности.*

[3]*Коадаптация (от лат. со – вместе и adaptare – приспособлять) – общее и взаимное приспособление к изменившимся жизненным условиям.*

Резюме

В статье раскрывается сущность и содержание адаптации, адаптивности и адаптированности с позиции социальной педагогики, как фактор приспособления к социокультурной среде, предрасположенности к приспособлению и ее результат; сущность и содержание дезадаптации, дазадаптивности и деадаптированности, как следствия внутреннего (личностного) и внешнего неблагополучия (среды) их влияние на проявление человека, как фактора стимулирования его развития, социализации; необходимость учета адаптации и дезадаптации в социальной педагогике.

Ключевые слова: адаптация, адаптивность и адаптированность, дезадаптация, дезадаптивность и дезадаптированность, реадаптация

Summary

In article the essence and the content of adaptation, adaptability and adaptedness from a position of social pedagogics, as an adaptation factor to the sociocultural environment, predispositions to the adaptation and its result reveals; essence and content of disadaptation, dazadaptivnost and deadaptirovannost as consequences of internal (personal) and external trouble (environment) their influence on manifestation of the person, as factor of stimulation of its development, socialization; need of the accounting of adaptation and disadaptation for social pedagogics.

Keywords: adaptation, adaptability and adaptedness, disadaptation, dezadaptiv-nost and dezadaptirovannost, readaptation

УДК 37.01

ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮДЕРІСІНДЕГІ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Д.Нөкетаева – *п.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а., ҚазМемҚызПУ, Алматы қ.*

«Қазақстан-2050» Жолдауында Республикамыздың Президенті Н.Ә. Назарбаев Әлемге сан қырынан танылып, жаңа көкжиектерге бағытталған еліміздің ұлттық қауіпсіздігін, мемлекетіміздің ұзақ мерзімді дамуын, айқындап, жарқын болашаққа бағдар берді. Стратегиялық дамуды жүзеге асыру барысында білім беру мен тәрбиенің де өзіндік міндеті бар: ол өз елінің азаматын, нағыз патриотын тәрбиелеу және «қазақстандық патриотизм» ұғымын қалыптастыру болып қарастырылады [1]. Республиканың әлеуметтік-экономикалық дамуын жеделдетуге, қоғамның саяси және рухани өмірі саласындағы міндеттерді қайта жаңартуға бағытталған идеялық-тәрбие жұмыстары мемлекеттің стратегиялық бағдарымен анықталады. Еліміздің тәуелсіздік алып, егемендікке жетуі қазақ халқының және республикада тұратын басқа да халықтардың ұлттық дүние танымының өсуіне жағдай жасады.

Кілт сөздер: «қазақстандық патриотизм», мемлекеттік стратегия, педагогика, оқыту, тәрбиелеу

Қазақстанның барша жастарына патриоттық тәрбие беру мәселесі өзектілігі жағынан негізгі мәселелердің бірі болып саналады. Осы орайда барша білім беру саласының мекемелері балабақшадан бастап, іргелі ЖОО дейін жеке тұлғаның бойындағы патриоттық сезім отын үрлей отырып, еліміздегі отансүйгіштік рухты жандандырып, одан әрі шарықтатуы тиіс. Осы мақсатта барлық білім беру ошақтарында ауқымды шаралар жоспарлана отырып, маңызды да ұтымды бағдарламалар арқылы жүзеге асырылуы міндеттеліп отыр. Шындығында бүгінгі жастарымыз қоғамның даму проблемалары мен үрдістеріне бағыттала отырып, нағыз құндылықтарды айқындай білуге, ұлтжандылық ұранының шынайы келбетін ажырата білуді, нақты да тұғырлы мақсат қоя білуді үйреніп, елдің болашағына, ертеңгі күннің жарқын келбетіне нық қадам басуы тиіс.

Патриоттық сезімі туғаннан өзінен-өзі пайда болмайды, ол баланың бойында біртіндеп қалыптасып, оның түйсігі, ұлтжандылық сезімі және еліне, жеріне деген сүйіспеншілігінен бастау алады. Патриоттық деген құдіретті де киелі сезім әр балада белгілі бір әсерлер, ерекше сезіну арқылы оянады. Тек қана осы сезімнің ояуы мен қалыптасуын қадағалап бақылап отыру қажет. Үйде ата-анасы, сыртта балабақша тәрбиешісі, мектеп мұғалімі, арнайы мамандырылған оқу орындары мен ЖОО оқытушылары патриоттық деп аталатын маңызды сезімді аялай отырып, қажетті бағытта өршітіп, егер баяулап жатса, оның дамуының катализаторына айналуы керек. Әрбір бала кәмелеттік жасында, өмір тәжірибесін уақытпен, біліммен, ғылыммен, істерімен, ортаның ықпалымен, әлеуметтік орта арқылы, отбасы, балабақша, мектеп, ЖОО, БАҚ, әртүрлі ұйымдар мен қозғалыстар арқылы қалыптастыратын болады [2]..

Жүйелі дұрыс берілген патриоттық сезім баланың бойына сіңе келе, дұрыс тәлім-тәрбие арқылы жетіліп, патриоттық сананы қалыптастырады. Осы жөнінде ұлы ғұламалар Жүсіп Баласағұни, Қожа Ахмет Яссауи, Әбу Насыр әл-Фараби, Махмуд Қашғари т.б. өз еңбектерінде келелі, пікірлер айтып өткен. Қазақ тарихында өткен саналы күндер легінде ханнан бастап, қараға дейін елін, жерін сүйіп, оны қорғауда қасық қаны қалғанша шайқасқандары қаншама... Сонымен бірге, қазақ халқының ұлы ақын-жыраулары Асан Қайғы, Шалкиіз, Бұхар, Махамбет Өтемісұлы елге, жерге деген ыстық ықыластары мен сүйіспенші-

лігін өз өлеңдерінде анық көрсетті. Сондай-ақ, патриоттық сезімді бейнелеудің жарқын көріністері батырлар жырында, еліміздің тарих қойнауын ашып қарасақ, ел үшін жер үшін болған шайқастардың өзінде айқындалған. Қазақ жеріне жасалған әрбір шапқыншылық батырларымыздың, елін сүйген патриоттардың арқасында тойтарылып отырды [3].

Демек, батырлар тұлғасы, олардың болмыс-бітімі жас жеткіншек бойында ақыл-парасат пен қайратжігер сынды қабілет-қарымды қалыптастыруда ерекше роль атқарған. Қазақ халқының білім саласындағы тұңғыш ағартушыларымыз Шоқан Уалиханов, Ыбырай Алтынсарин, Абай Құнанбаев өз шығармаларында туған жерге деген махаббат, табиғат сұлулығы, елге ыстық ықыласты тартымды көрсете білді.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, патриоттық сезім әрбір адамның саналы өмірімен бірге жүретін саяси, әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық факторлар негізінде қалыптасады. Осы тұрғыда отандық белгілі ғалым әдіскерлер С.Ешімханова, Е.Жұматаева, А.К. Ахметов, Д.С. Құсайынова, Қ.Аймағамбетова, С.Иманбаева және т.б. мектеп оқушыларын патриотизмге тәрбиелеу мәселелерін жан-жақты зерттеді. Осы тақырып аясында терең зерттеу жұмыстарын жүргізген ғалымдардың еңбектерінің қорытындылары мен мектеп мұғалімдерінің жүргізген іс-тәжірибелерінің нәтижелері бойынша, білім беру орындарында жас жеткіншектерді патриотизмге тәрбиелеу үшін – оқушылардың іс-әрекеті, мінез-құлқы, оған дұрыс бағыт беруді негізге алғанымыз жөн.

Қазіргі мектептің оқу-тәрбие үдерісінде патриоттық тәрбие берудің ғылыми-педагогикалық, психологиялық бағыттары:

– қалыптасқан педагогикалық практикадағы мүмкіндіктерді барынша толық қамти келе, оқушының жеке тұлғасына, оның патриоттық сезіміне ықпал етудің негізгі жүйесін жасау;

– оқу-тәрбие үдерісінде Қазақ хандығы және оның заң жүйесі негіздері арқылы оқытуда және осы тақырып аясында тәрбиелік жұмыстарды ұйымдастыру,

– жас буынды патриотизмге тәрбиелеуді Қазақ хандығы және оның заң жүйесі негіздерінде қолға алып, ұлттық идеяларды қолданудың теориясы мен практикасын қалыптастыру, тәрбие беру әдістерін жетілдіру.

Тәрбие беру әдістерінің түрі шексіз көп. Өз шәкірттерінің білімі мен мүмкіндіктерін танып, оларды өтілетін материалмен байланыстырып және әрбір жағдаятты ұтымды саралай білген педагог қана әдістерді тиімді қолдана алады.

Мектеп оқушыларының бойында патриоттық сезімді қалыптастыруда мектеп пәндерінің алатын орны ерекше. Қазіргі мектептің оқу-тәрбие үдерісінде Қазақ хандығы және оның заң жүйесі негізінде патриоттық тәрбие беру оқушылардың бойында патриоттық сезімді қалыптастыруда өте маңызды. Отан – патриоттық сезімнің бастауы мен негізгі нысаны десек, оның мазмұны – тіл, дәстүр, тарих және тарихи оқиғалар, ескерткіштер. Бұдан бала жүрегіне ұлтына деген мақтаныш, Отанына махаббат, тарихына құрмет, еліне деген жылылық, отбасына жақындық, айналасына туысқандық сезімдерін ұялатып, жері мен елі үшін ізгі де ерлік істерге ұмтылуы патриотизмге тәрбиелеудің алтын арқауы болмақ.

Қазіргі қоғамда, жас жеткіншектердің тәрбиесі мен материалдық қамтамасыз етілуі тек қана отбасының материалдық ахуалына, ата-аналарының қоғамдағы орнына байланысты болып отырған жағдайда патриоттық тәрбие берудің маңызы айқындалды. Патриоттық тәрбие – жас буынды отандық рухта тәрбиелеу, еліне, жеріне деген сүйіспеншілікті туғызу мақсатына жету. Қазіргі барлық білім беру ұйымдарында, сондай-ақ мектеп тәжірибесінде патриотизмнің маңызын айқындау білім алушылардың санасына, еркіне, сезіміне және іс-әрекетіне әсер етеді [4,5].

Білім алушыларға қазіргі мектептің оқу-тәрбие үдерісінде патриоттық тәрбие беруді қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесі негізінде жүргізуге барынша күш салуымыз керек. Бұл өз кезегінде қазіргі күні маңызды да өзекті болып отырған Қазақ хандығының 550 жылдығы аясында патриоттық тәрбие беру мәселесін алға қояды. Білім беру кезінде барынша ұлттық құндылықтар, халық ауыз әдебиеті, этикалық әңгіме, жыр, дастандар – оқушылардың сұраныс талаптарына сәйкес қарым-қатынасты өрбітіп, оқытушылар білім алушылардың мінез-құлқының оңтайлы бағытта өзгеруіне әсер етеді.

Осы орайда жүргізілген шаралар маңыздылығы:

1) білім алушылар үшін тұрақты білім көзі;

2) білім алушылардың имандылығын арттыру жолы;

3) білім алушыларға ұлы тұлғалардың үлгі-өнегесін насихаттау мүмкіндігі.

Педагог оқу-тәрбие үдерісінде патриоттық тәрбие беруді қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесі негізінде жүргізу арқылы баланың сезімдерін оятып қана қоймастан, олардың бойындағы келеңсіз әрекеттерін түзетудің жолдарын көрсетеді.

Оқыту мен тәрбие беруді қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесі негізінде жүргізуде сұрақ-жауап

арқылы және де әңгімелесу мен баяндау тәсілдерін қолдана отырып, білім алушыларға жан-жақты білім беруге болады. Қазақ хандығы тұсында өткен және тарих қойнауында болған жағдайлар, тарихи оқиғалар мен заң жүйесі талқыға салына отырып, оқушыларға жеңіл түсінік беруге мүмкіндік болады.

Сұрақ-жауап арқылы және әңгімелесу мен баяндаудың төмендегі негізгі шарттарға тәуелділігі:

1. Қойылған мәселелердің өзектілігі, сонымен бірге тарихи факторларға сүйену арқылы талқыланғаны маңызды.

2. Оқу-тәрбие үдерісінде оқушылардың өз ойын ашық білдіріп, сұхбатты өзіндік форматта өткізіп, өз ойларын ашық айтуға тарту керек.

3. Білім алушылар жай ғана тыңдаушыларға айналмай, пікірталасқа араласып, ашық пікірлер арқылы дұрыс қорытынды жасау керек.

4. Оқу үдерісінде қолданылған материал білім алушының көңіл-күйіне сай болғаны дұрыс. Материал мазмұны оқушыларға түсініксіз болған жайдайда, пікірталас пен сұрақ-жауап алмасуды талап етуге болмайды.

5. Пікірталас туындаған жағдайда алынған барлық идеяларды ортаға салып, мүмкіндігінше талқылап, өзара салыстырған дұрыс. Мұнда бір-бірінің ойын тыңдай білу, өзгенің ойын сыйлау мәдениетін қалыптастыру маңызды.

6. Ең негізгісі дұрыс шешімді қабылдауға үйрету. Білім алушының ой-пікіріне әсер ете отырып, оң көзқарас қалыптастыра білу керек.

Білім беру мекемелерінде оқыту мен тәрбие беруді қазақ хандығы тұсындағы заң жүйесі негізінде жүргізу арқылы балаға ата-ана беделінің жоғарылығы, отбасы қатынастары, ұлттық құндылықтар және де Отан алдындағы борыштың өтеуі, елге, туған жерге деген махаббаттың оянуын қалыптастыруға болады. «Бір ғана Тәуке ханның Жеті жарғысын зерделеудің өзі патриоттықтың үлкен мектебі бола алады» – деп атап көрсете аламыз [6,7,8].

Рим ғұламасы Сенека: «Уағыз жолы ұзақ, үлгі жолы қысқа» – дегендей, әділ хандарымыз, қасқайған батырларымыз, шешен билеріміз, ел азаматтары өздерінен бастап, өз отбасында осынау Отанын, елін сүйгіштік ұлы сезімді қалыптастыруға ұмтылды.

Осы орайда Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев: «Қазақстанның отаншылдық сезімін тәрбиелеу білім берудің мектепке дейінгі жүйесінен жоғарғы оқу орындарына дейінгі орталықтарда, барлық ұйымдарда көкейкесті болып табылады. Балаларды Отанды, туған жерді, өзінің халқын сүюге тәрбиелеу-мұғалімнің аса маңызды, аса жауапты да қадірменді парызы» - деп білім беру саласы қызметкерлеріне үлкен жауапкершілік жүгін артқан еді.

Қазақ халқының сан қилы тарихи кезеңдерінде елін, жерін, Отанын сүюге баулудың негізгі мақсаты, міндет-мүддесі болды. Сондықтан да Атажұртты қорғап, еліміздің болашағына мақсатталған патриоттық сезімді дамыту арқылы балаларымыздың бойына Отаншылдық, шекараны мықтау, елді өркендетіп, халықтың әл ауқатын көтеру міндетін сіңіріп, ұлтының кемел келешегі үшін білім алып, ғылыммен айналысуына жол саламыз.

1 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан – 2050» Жолдауы. Астана, Ақорда, 2012 жыл

2 Джусупова Г.С. Формирование индивидуального правового сознания в условиях переходного периода: дис. ... канд.юрид.наук. - Алматы, 2001. – 137с.

3 Ергөбек Ш.Қ. Хандық дәуірдегі саяси және құқықтық ой-пікірдің қалыптасуы мен дамуы: заң ғыл. канд. ... дис. - Астана, 2008. – 170 б.

4 Нөкетаева Д. Оқу-тәрбие үдерісінде құқықтық тәрбие беру негіздері. –Алматы, 2015.- 106 б.

5 Лукьяненко М.В. Проблемы совершенствования правового воспитания студенческой молодежи (на материалах не юридических вузов КазССР): дис. ... канд. юрид. наук - Алматы, 1989. – 225с.

6 Өсерова А.Н. Қазақ әдет-ғұрып заң нормаларындағы тәлім-тәрбие тағылымдары: заң ғыл. канд. ... дис. - Тараз, 2007. – 126 б.

7 Қазақтың ата заңдары. - Алматы, 2005. - Т.I.

8 Исмайлов О. Бабалар сөзі – даналық көзі. - Алматы, 1996. – 184 б.

Түйін

Бүгінгі заманда мемлекеттің жаңа тұрғыда дамуы, білімінің сапасын арттырып жоғары дәрежеге жеткізу мақсатының жүзеге асырылуы мектеп табалдырығынан бастау алады. Мектеп табалдырығында оқушы жастарға берілетін білім мен тәрбие мемлекет азаматының тұлғасын қалыптастырып, дамытушы құрал болып табылады. Есейген адамға қарағанда санасы мен мінез-құлқы жаңадан қалыптаса бастаған жасөспірім – тәрбиенің қолайлы объектісі болып табылады. Осыдан келе тұлғаның құқықтық санасы мектептегі құқықтық білім беру мен тәрбиелеу жүйесі арқылы қалыптасатындығына көзіміз жетеді. Жеке тұлғаға сапалы құқықтық тәрбие берудің негізгі дәлелі – тұлға-

ның жоғары деңгейде дамыған құқықтық санасы мен мәдениеті. Мектеп табалдырығынан басталатын құқықтық тәрбие оқушының құқықтық ұғымын қалау арқылы, құқықтық санасын қалыптастырып, жетілдіреді.

Кілт сөздер: Құқықтық тәрбие, патриоттық тәрбие, мектеп, модель, жеке тұлға

Резюме

В своем Послании «Казахстан-2050» Президент Казахстана Н.А. Назарбаев называет сохранение и укрепление общественного согласия главным условием нашего существования как государства, как общества, как нации. В новом Послании подчеркнута важность осуществления гармоничной языковой политики, обеспечивающей полномасштабное функционирование государственного языка как важнейшего фактора укрепления национального единства при сохранении языков всех этносов, живущих в нашей стране. Патриотическое воспитание школьников – это систематическая и целенаправленная деятельность по формированию у учащихся высокого патриотического сознания, чувства верности своему Отечеству, готовности к выполнению гражданского долга и конституционных обязанностей по защите интересов Родины.

Патриотическое воспитание направлено на формирование и развитие личности, обладающей качествами гражданина - патриота Родины.

Ключевые слова: «казахстанский патриотизм», государственная стратегия, педагогика, обучение, воспитание

Summary

In his Message "Kazakhstan-2050" the President of Kazakhstan N.A.Nazarbayev calls for the preservation and strengthening of public accord is the main condition of our existence as a state, as a society and as a nation. In the new Message was stressed the importance of implementing a harmonious language policy providing full-scale functioning of the state language as the most important factor of strengthening national unity while preserving the languages of all ethnic groups living in our country. Patriotic education of schoolchildren – is a systematic and purposeful activity on formation at students of high Patriotic consciousness, feelings of loyalty to the Fatherland, readiness to perform their civic duty and constitutional obligations to protect the interests of the Motherland. Patriotic education is directed on formation and development of personality with the qualities of a citizen – patriot of homeland.

Keywords: "Kazakhstan patriotism", national strategy, pedagogy, training, education

ӘОЖ 372.86

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ҚОЗҒАЛЫСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДА ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ ОРНЫ

Ш.Оразов – *п.ғ.д., профессор, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті*

Дене мәдениетінің әлеуметтік және қоғамдық құбылыс есебінде дене тәрбиесі жүйесін, оның қалыптасуы мен дамуының негізгі заңдылықтарын, оның қызметі мен құрылымын танып, білудің қажеттілігі білім мен тәрбие талаптарына сәйкес жалпы орта мектеп оқушыларының дене тәрбиесін жетілдіру үшін қажет. Дене мәдениеті тек мектептегі дене тәрбиесі сабағында ғана емес, ол сабақтан тыс уақытта денсаулыққа байланысты қажетті шаралар жүйесі екенін ескерсек, қазіргі кезеңдегі жалпы орта мектептерде дене тәрбиесінің жүйесі мектеп оқушыларының денсаулықтарын нығайтумен қоса, олардың бойындағы биологиялық-психологиялық қажеттіліктердің жан-жақты жетілуіне, өмірге белсенді ұстаным мен ізгілікті қатынастарын дамытуды меңзейді. Мұндай маңызды әдістеме оқу пәні ретінде жетекші рөл атқаратын, дене тәрбиесі пәнін оқыту үрдісінде мектеп оқушыларында дене мәдениетін қалыптастыру үдерісіне тікелей байланысты.

Дене мәдениетін қалыптастыру мәселелерін шығармашылық тұрғыда шешуде, өзгермелі өмір жағдайында инновациялық үдерістер мен жаңашыл бағыттарды дер кезінде меңгере отырып, тәжірибеге сын көзбен қарап, дене тәрбиесі міндеттерін жүзеге асырудың маңыздылығы артуда.

Халқымыздың денсаулығы жеке байлық қана емес, ол сондай - ақ білім және экономикалық қуатының өсуі үшін де қажетті шарттарының бірі. Соның ішінде денсаулықтың басты шарты-мәдени орта, салауатты өмір салты.дене шынықтыру-сауықтыру жұмысы – денсаулықты нығайту, білім беру, дамыту, тәрбиелеу міндеттерін шешуге арналған педагогикалық іс-шаралардың бірі бола отырып, жеке тұлғаның денсаулық деңгейін арттыру, табиғи күш-қуатын нығайту, дене мүшелерінің гигиеналық негіздері мен дене-қозғалыс қабілеті мүмкіндіктеріне сай, өз бетінше қимыл-қозғалыс жаттығуларын орындап, өзін-өзі үнемі дамытып, көңілді де сергек жүруге баулиды.

Тірек сөздер: дене шынықтыру, қимыл-қозғалыс, жасөспірімдер, ұлттық ойындар, бақылау, бағалау, дене жаттығулары

Дене шынықтыру қозғалысы, дене тәрбиесінің қазіргі заманға сай жүйесі салауатты өмір салтын жүргізуге, жасөспірімдердің денсаулығын нығайтуға, олардың жұмыс қабілеттілігін, Отанды қорғауға дайындығын күшейтуге, жоғары өнегелі қасиеттерді, ұлттық рух сергектігін, күш-жігер мен төзімділікті қалыптастыруға, дені сау және жарқын жас ұрпақты тәрбиелеуге мүмкіндігінше жағдай жасауға үндел-

ген. Бүгінгі жастар жан-жақты білімді ғана емес, сондай-ақ рухани сұлу, денсаулығы мықты, шыныққан болуы керек. Себебі, жеке тұлғаның жан-жақты дамып жетілуі, қоғамда тіршілік етуі қимыл іс-әрекеттер барысында жүзеге асады. Бұл іс-әрекеттерді жүзеге асыруда дене тәрбиесі жаттығуларының орны ерекше. Жасөспірімдердің психикалық даму барысында жаттығулардың тәрбиелік маңызы бүгінгі таңдағы тәлім-тәрбие психологиясының көкейкесті мәселелерінің бірі [1]. Дене шынықтыружаттығулары барысында жасөспірімдердің жеке тұлғасымен ой-өрісі дамиды және айналасын қоршаған табиғат құбылыстарымен таныс болады.

Жасөспірімдердің қимыл-қозғалыс дағдыларын дамыту дәрежесін көтеру бүгінгі таңда елімізде негізгі мәселелердің бірі болып саналады. Бұл туралы ғалымдарымыз «Дене жаттығуларындағы ұлттық ойындар жеке тұлғаның тарихи әлеуметтік тәрбиесі арқылы жасөспірімдердің қимыл-қозғалыстарының дамуына дұрыс бағдар береді», - деп тұжырымдайды.

Дене тәрбиесіндегі қозғалыс ойындары жасөспірімдер үшін қажеттілікті талап етеді. Себебі қозғалыс ойындары біріншіден олардың қуанышты қозғалысы болса, екіншіден денесін дамытумен олардың психологиялық ойлау қабілетін күшейтеді. Жасөспірімдердің қимыл-қозғалыс белсенділігі табиғи өз бетінше ойнау және мектепте мақсатқа бағдарланған шынығуларды орындату арқылы дамиды және олардың жас ерекшеліктеріне сәйкес әртүрлі дәрежеде дамиды. Сондай-ақ жыныс ерекшеліктеріне де байланысты. Осыларды есепке ала отырып, дене тәрбиесі пәні мұғалімі оқушыларда қимыл-қозғалыс дағдыларын дамыту жұмыстарын ойындар арқылы ұйымдастыруы тиіс. 10-13 жастағы балаларда ми іскерлігінің сезуі (көруі) мүшелерінің мүмкіншіліктері үлкен адамдардың көрсеткішіне жақын дамиды, ал жүйке, бұлшық еттерінің қимылы үлкен адамдармен бірдей болады[2]. Бұл жылдамдықтың дамуына ұнамды жағдайды пайда етеді. Мысалы, жаңа әрекеттерді тез үйренуі, әр түрлі жағдайда әрекет іскерлікті орынды пайдалануды тез шешу т.б.

Баланы қимыл-қозғалыстарға үйрету шапшаңдығы оның сыртқы әсерлерге деген бейімделгіштігіне байланысты. Балалардың жеке дамуында түрлі бағыттағы дене жүктемелеріне сезімтал келетін кезеңдер байқалады (сын кезеңдері). Мысалы, 6-8 жастағы баланы коньки тебуге, 9-11 жас кезіндегіден үйрету жеңіл. 8-12 жас аралығында, дәлдік пен жоғары үйлесімділікті, кеңістікті бағдарлай алу қасиетінің қарқынды дамуына байланысты, іс жүзінде қандай да болсын қимыл-қозғалысқа үйретуге болады.

Мектепке дейінгі жаста екі аяқ пен бір сәттілік қимылдарды (мысалы, екі аяқпен теуіп секіру) жасау қиындық туғызады, өйткені туа біткен қайшылас координация әлі де сақталған. Тек 7-8 жасқа дейін аяқпен бір сәттілік симметриялық қимыл – қозғалыстар жасауға қажетті үйлесімділіктің физиологиялық механизмдері дамып жетіледі. 8-9 жастан бастап жүгіріс пен жүзудің жылдамдығы қарқынды өсе бастайды, ал 10-11 жасқа жақын жүгіріс адымдарының жиілігі максимал дәрежесіне жетеді, тіпті 10-11 жастағы балалар осы жағынан 12-14 жастағы жасөспірімдерден асып түседі[3,4].

Жасөспірімдік және бозбалалық жастарға дерексіздік ойлаудың басым болуымен байланысты, нақты, заттық тітіркендіргіштерге қарағанда, сөз сигналдарына шартты қимыл рефлекстері тез жасалады. Сондықтан (әсіресе бозбалалық шақта), негізінен, сөздік әдістерді пайдалану арқылы қимыл-қозғалыстарға үйрету физиологиялық тұрғыдан негізді. Жасөспірімдер жоғары қозғыштығымен, өте жоғары қимыл белсенділігімен, қимылдарының ретсіздігімен (ебедейсіздігімен) ерекшеленеді. Жыныстық жетілу кезеңіне жақын мидың талдау – түзу функциясының мүмкіндігі жоғарылайды. Дене жаттығулары сабақтарының мазмұны мен маңызын түйсіну арқылы, жасөспірім олардың түрлерін тез меңгереді.

Жасөспірімдердің қимыл-қозғалыстарының дамуы олардың күнделікті қимыл тәртібімен немесе әрекет белсенділігімен байланыста болады.

Жасөспірімдердің қимыл-қозғалыс дағдыларын ойындар арқылы дамытудың негізгі мақсаты олардың денсаулығының мықты болуын, бүкіл денесінің келісті өсуін, жас ерекшеліктеріне қарай дамуын, аурулардан қорғану дағдыларының артуын, өмірге деген белсенділігін, еңбек жұмысының жақсаруын, психологиялық мінез құлқының дамуын қамтамасыз ету. Ал дене тәрбиесінің мақсатына келетін болсақ дене жаттығулары арқылы ойын іс-әрекетін ұйымдастыру, жеке тұлғаның қозғалыс, дене мүмкіндіктерін дамыту, шыдамдылық, жылдамдық, күштілік сапасын дамыту. Ұлттық ойындармен дене жаттығуларын дамытып, жасөспірімдерде ойындардағы қимыл-қозғалыстарға қызығушылығын қалыптастырып тәрбиелеу. Дене тәрбиесіндегі ұлттық ойындар жасөспірімдерге көтеріңкі көңіл сыйласа, екінші жағынан олардың қимыл әрекетіне де пайдасы зор[5]. Мектептерде дене тәрбиесі сабағындағы дене жаттығу барысында ұлттық ойындар рухани және имандылық тәрбиесіне де өз әсерін тиігзеді, себебі әр ұлттың дәстүрінде келе жатқан дене шынықтыру жүйесіндегі ұлттық ойындар балалардың өсіп жетілуіне, ұлттық сана сезімін оятуға пайдалылығы ерекше.

Қазақ ғалымдарының алдында тұрған маңызды іс – бұл өсіп келе жатқан жас ұрпақтарымыздың дене

тәрбиесі, оның сапасымен тиімділігін іс жүзінде көрсете білу. Дене жаттығулары арқылы жасөспірімдердің дене бітімін, денсаулығын, қимыл-қозғалысын дамыту бұл жалпы қоғамдық іс. Бұл ата-бабамыздан келе жатқан бірден-бір жол. Өткен ғасырларда ата –бабаларымыз жасөспірімдердің іс-әрекеттерін ұлттық ойындар арқылы байланыстырған. Біздің заманымызға келе мұндай ұлттық ойындар бала бақшаларда, орта білім беру орындарында жалғасын табуда.

Біз бұл зерттеу жұмысымызды жасөспірімдер арасында яғни, орта білім беру орындарындағы оқушылармен жұмыс жүргіздік, өйткені жеке тұлғаның қимыл-қозғалыс дағдысы мектеп шағында қалыптасады. Мектепте дене тәрбиесі сабағын өткізудің негізгі мақсаты, жасөспірімдерді жеңіл атлетикалық жаттығулармен (жүру, жүгіру, секіру, еңбектеу, өрмелеу, лақтыру, тепе-теңдікті сақтау) қимыл-қозғалыс дағдыларын қалыптастырамыз, себебі мұндай жаттығулар олардың дамуы үшін өте қажет [6].

Күнделікті жаттығу сабақтарында жасөспірімдер жаттығулардың бәрін меңгеріп қана қоймай, ойынның техникасын қалыптастырудағы, жалпы және арнаулы бағыттағы ойындардың дене сапаларының дамуына әсер ету деңгейін де анықтау керек. Ойын жаттығуларының басым көпшілігінің кешенді әсері бар, бірақ бұл арада әңгіме жасөспірімдердің қимыл-қозғалыс дағдыларын қалыптастыруға бағытталғандары жөнінде болып отыр. Егер жаттығу осы міндетті шешетін болса, оны қолдануға болады, әрі мұқият зерттеген дұрыс. Сонымен қоса, әр жаттығудың техникасын, оның бағытын, өзгешелігін бүгешігесіне дейін түсіндіру міндетті. Бұған бәрінен гөрі, көп жағдайда педагогтің шығармашылығынан туындайтын әдістемелік тәсілдерді көрсету, түсіндіруді қолдана отырып, қол жеткізіледі. Алайда, практикалық сабақтағы шығармашылық процесс біржақты болмауы тиіс, жасөспірімдердің белсенді қатынасы қажет, оларды нақ алғашқы сабақтардан-ақ, тек бағдарламалық материалдарды ғана емес, оқытушы жұмысының ерекшелігін түсінуіне бағыттау қажет.

Қазіргі таңда заман талабына сай жалпы мектептердегі дене тәрбиесі сабағында ұлттық ойындарды пайдалану – бұл қимыл-қозғалыс дағдыларды дамытудағы көздеген мақсатымызға жетудің негізі. Бұл мақсатта біз жасөспірімдердің қимыл-қозғалыс жаттығуларын: бас қимылына арналған жаттығулар, иық бұлшық еттеріне арналған және де мойынды қимылдатыу жаттығуларын, қол-аяқ бұлшық еттеріне арналған жаттығулар деп бөлуімізге болады. Ал, қимыл-қозғалыс ойындарының тәрбиелік міндеттері жылдамдық, қабілеттілік, күштілік, шыдамдылық сияқты дене қабілеттерін тәрбиелеуге ықпал етеді.

Жалдамдық қабілетін дамытуға көру арқылы, тез жауап беру арқылы және де жылдамдықты дамытушы ойындар қамтылады. Мысалы, жақын аралықты жылдам жүгіріп өту, кенеттен тоқтау, жүгіріп баратырып тоқтап қалу т.б.

Күшті дамытушы жаттығуларға жылдамдықты талап ететін ойындар қолданылады. Шыдамдылықты дамытушы жаттығуларға ауыр қозғалыстарды талап ететін ойындар ықпал етеді, бұл ойындарға көп күш және қуат жұмсалады.

Ғылыми аспектте жасөспірімдердің қимыл-қозғалыс әрекеттерін дамыту мәселесі бойынша спорттық ойындармен ұлттық ойындардың мазмұны дене тәрбиесі тұрғысында жеткіліксіз. Бұл жасөспірімдердің жас ерекшеліктеріне және физикалық дамуына тікелей әсері бар. Жасөспірімдер ойын арқылы денесін дамытып, қажетті іс-әрекетке тән қозғалысты меңгеріп, нәтижеге жетуге ұмтылады. Кейін осы білгенін еңбекте қолданады. Ойын баланың саналы әрекеті болып табылатындығына көз жеткіземіз. Дене тәрбиесі ең алдымен еңбекке үйретудің негізін салады, оған қажетті дағдыларды қалыптастырады. Қазақ халқының дене тәрбиесіне байланысты жинақтаған үлкен дәстүрін анықтау, оның әлеуметтік-мәдени маңыздылығын талдау, қазіргі педагогикалық ғылымды байыта түседі. Қазақтың ұлттық ойындары мен спорты мықты денсаулықты қалыптастырып болашақ ұрпақ тәрбиелеуде маңызды екендігін көрсетуде.

Жасөспірімдердің қимыл-қозғалыс дағдыларының және дене тәрбиесі үдерісіндегі ұлттық ойындардың қалыптасуына мән берілуі қажеттігі туындап отыр. Жасөспірімдер жеке тұлғасын өзін-өзі тәрбиелеуі мен өзін-өзі жетілдіру үдерісіне айналдыру, дене мүмкіндіктерін қалыптастыру бүгінгі таңда өзекті мәселе. Бұл жасөспірімдердің ұлттық ойындарға жария және шынайы қарым-қатынасы арасындағы сезімдерін туындатып, олардың рухани, патриоттық сезімдерін қалыптастыруға өз әсерін тигізеді.

Дене тәрбиесінде жасөспірімдерді ұлттық рухта тәрбиелеудің негізгі міндеттерінің бірі ұлттық ойындар болғандықтан көп қырлы құбылыс болып бөлінеді, өз құрамында жас ерекшеліктерге байланысты ойын түрлерімен формалары бар. Жасөспірімдердің денсаулығын нығайтуда, олардың рухани сапаларын жетілдіруде ықпалы зор.

1 Шаулин В.Н. Подготовка школьника к физическому самосовершенствованию / Пособие для учителя. –М.: Центр гуманитарного образования, 1995.

2 Моченов В.П. Социально-педагогические аспекты использования нетрадиционных форм и средств физической культуры в практике физкультурно-оздоровительной работы: Автореф… дис. к.п.н. 15.01.03. – М., 1994

3 Евсеев Ю. И. Физическая культура. – Ростов н/Д.: Феникс, 2005

4 Виленский М.Я. Образование и личность. – М.: Логос, 1993

5 Савенков А.И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению. – М., Ось, 2006

6 Оразов Ш.Б Мектеп оқушыларын дене тәрбиесі арқылы қозғалыс қимылдарына үйрету ерекшеліктері. //Қазақстан кәсіпкері. Ғылыми -әдістемелік журнал. №8(51) - Алматы, 2007

Резюме

Следует отметить, что физическая культура в качестве социального и общественного явления, основные закономерности системы физического воспитания, ее становление и развитие, ее функции и структура значительно влияют на требования образования и воспитания при совершенствовании физического воспитания учеников общеобразовательных школ. Физическая культура является системой обязательных мер не только во время занятий физического воспитания в школе, но и системой внеклассных мер напрямую зависимых со здоровьем. Современная система физического воспитания в средней школе наравне с укреплением здоровья школьников связана с совершенствованием их биологических и психологических потребностей, активным образом жизни, доброжелательных взаимоотношений. Данная содержательная методология выполняет ведущую роль в качестве учебной дисциплины и непосредственно связана с формированием физической культуры школьников.

При решении вопросов формирования физической культуры в состоянии изменчивости жизни, внедряя инновационные подходы и новейшие направления, перенимая имеющийся опыт, следует модернизировать задачи физического воспитания.

Здоровье нации это не только личное благополучие, но и одно из необходимых условий наследия и показателей роста экономического благосостояния. Другим условием здоровья населения – это культурная среда, образ здоровой жизни. Таким образом, в национальной модели образования одной из основных задач развития спорта и физической культуры является здоровье и здоровая жизнь населения.

Выполнить вышеуказанные обязанности имеет полное отношение к системе физического воспитания. С помощью этого решаются педагогические задачи также как, повышение здоровья, образования, развития, воспитания и определяется их разносторонняя взаимосвязь.

Прививает интерес к повышению уровня здоровья личности, укреплению естественной силы, гигиенические основы организма и самостоятельное выполнение по двигательным способностям физических упражнений, регулярного саморазвития, бодрого самочувствия.

Ключевые слова: физическое воспитание, двигательные действие, учащихся, национальное игры, контроьная работа, оценка, физическая упражнения

Summary

Full realization of the specified tasks is directly connected with system of physical training and the general hardening, body improvement. As the hardening improvement of a body is one of the pedagogical measures directed on strengthening of health, training, development, the solution of educational tasks. Increase of a state of health of the personality, strengthening of natural immunity, hygienic bases of body organs and according to motive abilities stimulates on performance of individual motive exercises, continuous self-improvement, easy and free walking.

In this regard, it should be noted that research of some questions in the field of physical training and sports according to requirements of today is necessary in a complex.

In system of the higher education ways of development of sports and physical culture are considered, their order and prospect are analyzed. Results, measures and indicators of scientific-theoretical analyses and respectively levels and mechanisms are characterized.

Nation health this not only personal wellbeing, but also one of necessary conditions of heritage and indicators of growth of economic welfare. Other condition of health of the population is a cultural environment, an image of healthy life. Thus, in national model of formation of one of the main objectives of development of sports and physical culture health and healthy life of the population is.

It should be noted that physical culture as the social and public phenomenon, the main regularities of system of physical training, its formation and development, its functions and structure considerably influence education and education requirements at improvement of physical training of pupils of comprehensive schools. The physical culture is system of obligatory measures not only during occupations of physical training at school, but also system of out-of-class measures directly dependent with health. The modern system of physical training at high school on an equal basis with strengthening of health of school students is connected with the improvement of their biological and psychological requirements, an active way of life, benevolent relationship. This substantial methodology carries out the leading role in quality of a subject matter and is directly connected with formation of physical culture of school students.

Key words: physical culture, moves, pupils, national games, control work, marks, physical training

УДК: 37.015.3

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА САМОАКТУАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В УЧЕБНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Р.Б. Абдрахманова, Р.Н. Кадырбаева – *КазНПУ имени Абая, Казахстан, г. Алматы*

в данной статье рассматриваются вопросы самоактуализации в учебно-профессиональной деятельности студентов. Теоретически обосновывается актуальность феномена самоактуализации для будущих специалистов в контексте единства профессионального и личностного роста. Знание особенностей процесса самоактуализации в студенческом возрасте является основой создания эффективной системы подготовки будущих специалистов. Период обучения в вузе является значимым на пути личностного становления в плане социализации и адаптации к новым социальным условиям и ролям. Поэтому перед современными вузами стоит задача содействовать максимальной реализации студентами собственных личностных потенциалов, развитию профессионально значимых качеств. Исключительная роль при этом отводится личностной активности студента, от которой зависит успешность самореализации в учебе и дальнейшей профессиональной деятельности. Социально-экономические условия предъявляют к современной личности требования сформированности определенного уровня притязаний, лежащих в основе конкурентоспособности, адаптивности к меняющимся внешним условиям. В статье эмпирически обосновывается взаимосвязь уровня притязаний со степенью выраженности самоактуализации.

Ключевые слова: самореализация, уровень притязаний, учебно-профессиональная деятельность, профессиональная направленность, личностный рост

На формирование современной концепции самоактуализации повлияли идеи, сформулированные в разные годы представителями широкого спектра наук о человеке: психологии и психотерапии гуманистической и экзистенциальной направленности, педагогики, акмеологии и т.п. (А.Маслоу, К.Роджерс, В.Франкл, Д.Бьюдженталь, С.Л. Рубинштейн, Е.Е. Вахромов, А.А. Бодалев, Б.С. Братусь, В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев, Д.А. Леонтьев, Ю.Б. Некрасова, В.А. Петровский, В.Э. Чудновский и др.). Тем не менее, непрерывные изменения социальной ситуации обусловили необходимость переосмысления ранее накопленного опыта в данном вопросе. В современном изложении концепция самоактуализации отражает стремление человека к достижению внешней и внутренней синергии через различные виды совместной деятельности, саморазвитие и самоорганизацию, к развитию им своей социальной и индивидуальной компетентности, максимальному использованию человеком внутренних ресурсов с пользой для себя и на благо общества.

Самоактуализация рассматривается как процесс становления человека субъектом собственной жизнедеятельности, требующий освоения им норм и способов человеческой деятельности, правил общежития, основных смыслов и ценностей, регулирующих совместную жизнь людей в обществе (В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев) [1]. С философско-антропологической позиции А.Г. Асмолова самоактуализация личности – это самоосуществление «иных культур», имеющее своим источником преобразование норм данной культуры и творение в ходе контакта с миром новых норм, то есть нормотворчество [2]. С.Л. Рубинштейн определяет феномен самоактуализации через категорию "направленности". В философско-методологическом и культурологическом аспектах теория самоактуализации развивается в работах Л.И. Антроповой, Л.Г. Брылевой, И.А. Витина, Н.Л. Кулик, К.Ч. Мухаметджанова. Самоактуализация личности рассматривается ими как источник, побуждающий к поиску смысла жизни и как фактор духовного роста. Полагая, что подлинное развитие личности возможно только через нахождение позитивных решений в предельных, критических ситуациях, некоторые авторы рассматривают самоактуализацию человека как процесс постановки и решения им сверхзадач, создания проблемных ситуаций с высокой степенью неопределенности и риска, требующих ориентировки в сложной системе смыслообразующих мотивов и личностных смыслов. В рамках акмеологии самоактуализация рассматривается в качестве необходимой формы движения человека к личностной зрелости и вершинам профессионализма [3].

Как видим, в теории пока нет единства мнений в определении этого понятия: самоактуализация - это цель или средство? процесс или результат? Этот феномен сегодня заменяется различными терминами: самореализация, самоосуществление, самоактивизация, самоопределение и т.п., но все эти понятия заключают в себе основную идею А.Маслоу о заложенном в человеческой природе стремлении к реализации всех своих потенциальных возможностей и способностей.

Процесс самоактуализации представляет собой единство профессионального и личностного роста. Сущность их неразрывной связи раскрывает современный психологический словарь: "В ходе длительного профессионального труда, протекающего в определённых социально-экономических условиях, форми-

руются не только отдельные функциональные системы и психические процессы человека (профессиональное восприятие, память, мышление и пр.), но и его личность; складывается социально-профессиональный тип личности с определёнными ценностными ориентациями, характером, особенностями межгруппового и внутригруппового общения и т.п." [4]. Профессиональный рост подразумевает приобретение новых знаний, умений, навыков посредством расширения числа ситуаций, в которых они востребованы; это рациональная сторона процесса. Под личностным ростом понимается стремление к пониманию и осуществлению смысла собственной жизни через приобретение личностного опыта, включающего в себя самопознание и присвоение общечеловеческих ценностей. Другими словами, если профессиональная роль выступает в качестве своеобразного транслятора ценностей, их предметного воплощения, то личность в процессе самоактуализации представляет собой многоуровневую структуру, аккумулирующую их.

Вопросы самоактуализации затрагивают все больше сфер жизнедеятельности современного человека, но наиболее актуальны в учебно-профессиональной деятельности, которой посвящена значительная часть человеческой жизни. Для большинства людей именно этот вид деятельности предоставляет возможность максимально реализовать свой личностный потенциал и достичь определённого социального статуса. Эффективная организация учебно-профессионального процесса стимулирует обучающегося к проявлению творческой активности, в которой саморазвитие становится одним из элементов самоактуализации и ведущим мотивом деятельности. Различные аспекты самоактуализации в учебно-профессиональной деятельности в разное время являлись объектом исследований многих российских и казахстанских ученых (Е.В. Булгаковой, В.А. Гавриленко, Г.Ю. Любимовой, О.JI. Ольвинской, И.В. Садилова, Н.В. Сенченко, JI.В. Цуриковой, Е.Ф. Ященко, П.И. Пидкасистого, Л.М. Фридмана, М.Г. Гарунова, О.Н. Большаковой, Е.П. Кринчик, Ш.А. Магомедова, Е.В. Мороденко, А.О. Посаженниковой, Н.Б. Шароновой, Г.З. Адильгазинова, Ж.И. Намазбаевой, И.К. Амановой, М.К. Бокенчиной, А.Т. Изаковой, Е.В. Мусихиной и мн. др.). Шароновой Н. Б. [5] были выявлены основные этапы формирования самоактуализации личности старшеклассников. Адильгазинов Г.З. [6] систематизировал инновационные педагогические подходы к формированию продуктивного мышления будущих специалистов на основе самоактуализации. Отдельные аспекты развития профессиональных способностей, особенностей самоопределения, самореализации и самоактуализации студентов рассматриваются в работах Р.Ш. Сабировой, Н.М. Садыковой, Д.Т. Ихсановой.

Современное образовательное пространство создает условия для раскрытия потенциальных возможностей человека путем формирования у него умения автономно, без внешнего систематического контроля, помощи и стимуляции рационально организовать свою учебную деятельность. Сущностной характеристикой процесса самоактуализации в учебно-профессиональной деятельности является трансляция от воспитателей к воспитуемым способов и методов, посредством которых человек может стать тем, кем он может стать. Реализация этого подхода основывается на фундаментальных методологических положениях о развитии психики в деятельности и единстве сознания и деятельности [7], идеях субъектно-деятельностного подхода [8].

Такая парадигма в образовании вызвана необходимостью развития и реформирования системы образования, что требует от педагогов переосмысления и изменения характера педагогической деятельности. Возрастает потребность в педагогах с высоким уровнем психолого-педагогической подготовки, способных к поиску новых подходов в развитии личностного потенциала учащегося, в обновлении содержания своей деятельности путем внедрения более продуктивных педагогических технологий (системно-деятельный подход, личностно-ориентированный), способствующих актуализации собственной деятельности учащихся по решению различного рода проблем в практике учебно-профессиональной, общественной жизни. К современному педагогу предъявляются особые новые требования в области его профессиональных знаний педагогики, дидактики, психологии, этики, профессиональных умений, личностных качеств и общекультурного уровня.

В условиях гуманизации общества на первый план в качестве социально значимого результата педагогической деятельности выходит формирование необходимого набора индивидуальных, социальных и групповых компетентностей - специфических способностей, позволяющих эффективно решать типичные проблемы, задачи, возникающие в реальных ситуациях повседневной жизнедеятельности. Компетентность предполагает наличие у человека определенных знаний, включая узкоспециальные, особых способов мышления и навыков, умения решать очерченный круг задач в определенном профессиональном виде деятельности, понимания меры ответственности за результаты своих действий. Воспитание компетентности заключается в развитии опоры на самоподкрепление, переходе от ориентации на внешнюю

оценку и подкрепление поведения к выработке «внутренних стандартов» для оценки себя и других людей, своих жизненных планов и проблемных ситуаций. Это особенно важно в современных условиях жесткой конкуренции.

Природа самоактуализации такова, что оптимальные результаты в решении задач достижимы лишь при условии глубокой личной заинтересованности человека. Маслоу и Роджерс полагали, что отказ от саморазвития неизбежно приводит человека к нервным, психическим расстройствам, чреватым «свертыванием» навсегда тех способностей, которые не используются, не развиваются. Развитие мотивационной сферы человека, привитие привычки к систематической работе над собой, над выявлением и развитием позитивных аспектов своего потенциала, нацеленность на достижение акме в социально значимой деятельности - это основные задачи, стоящие сегодня перед системой образования. Меры по модернизации учебно-воспитательного процесса должны способствовать поощрению усилий каждого человека, направленных на саморазвитие, самоактуализацию в учебной и профессиональной деятельности. Принципы государственной политики в области образования - непрерывность процесса образования, обеспечивающего преемственность его ступеней; единство обучения и воспитания; гуманистический и развивающий характер образования, - демонстрируют готовность государства содействовать развитию и саморазвитию будущих специалистов.

Современным студентам необходимо обладать высоким уровнем личностной активности, характеризующейся умением выстраивать стратегию собственной жизни, самостоятельно определяя свой внутренний потенциал личностного роста, обладать навыками самоорганизации, способностью учиться, уметь расставлять приоритеты, ставить оперативные и стратегические цели и добиваться их достижения. Важнейшими составляющими личностной активности являются притязания, от уровня которых зависит успешность самореализации в учебе и профессиональной деятельности, высота и реалистичность целей, которые человек ставит перед собой, стратегия достижения этих целей. Значительное количество работ исследователей учебной деятельности посвящено рассмотрению вопросов, связанных с особенностями влияния уровня притязаний на самосознание, самоотношение, отношение к деятельности (К.А. Абульханова-Славская, В.Г. Асеев, Н.А. Батурин, Л.И. Божович, А.А. Бодалев, Л.В. Бороздина, В.К. Гербачевский, И.С. Кон, К.Леонгард, Х.Хекхаузен, Ф.Хоппе и др.).

Значимым в контексте самоактуализации в период обучения в вузе является определение влияния, которое оказывают мотивы, уровень притязаний и направленность на личностный рост, и, в итоге, на успешность в последующей профессиональной деятельности. Для выявления особенностей взаимосвязи уровня притязаний и самоактуализации было проведено экспериментально-психологическое исследование, включающее диагностику уровня притязаний и самоактуализации личности. Выборку составили студенты 4-х курсов гуманитарных специальностей КазНПУ им. Абая в количестве 22 человек. С целью выявления уровня и адекватности притязаний студентов была использована методика «Моторная проба Шварцландера». Данное задание является экспресс-методикой для оценки уровня притязаний.

Уровень притязаний связан с опытом удач и неудач на жизненном пути и в конкретной деятельности, и представляет собой степень сложности в достижении целей, к которым стремится человек. Различают адекватные (человек ставит перед собой цели, которых реально может достичь благодаря его способностям и возможностям) и неадекватные (приводящие к дезадаптивному поведению, неэффективности какой-либо деятельности и коммуникации) уровни притязаний: завышенные (претендует на то, чего не может достичь) или заниженные (выбирает легкие и упрощенные цели, хотя способен на большее).

Результаты эмпирического исследования уровня притязаний студентов наглядно отражены на рисунке 1.

Полученные результаты показали, что среди студентов выпускных курсов больше всего тех, кто ставит перед собой сверхзадачи, а, следовательно, стремление к самоактуализации выражено сильно (41% студентов, 9 чел.). Их характеризует стремление к самоутверждению, ответственность, наличие устойчивых жизненных планов. 23% (5 чел.) от общего количества испытуемых имеют умеренный уровень притязаний. Эти студенты не стремятся улучшить свои достижения, переход к более трудным целям не представляется важным, поскольку они стабильно и успешно решают круг задач средней сложности. Низкий уровень притязаний, предполагающий наличие установки на неудачу, неясные планы на будущее, имеют 36% (8 чел.). Студенты данной категории выбирают слишком легкие и простые цели, что может быть вызвано заниженной самооценкой либо избеганием социальной активности и трудных, ответственных дел и целей.

Следующей задачей исследования было определение общего показателя самоактуализации и ее составляющих на завершающем этапе обучения. Диагностика уровня самоактуализации студентов проводилась с помощью Краткой шкалы измерения самоактуализации, разработанной Джоунсом и Крэндаллом (Jones, Crandall, 1986) на основе Опросника личностной ориентации. Результаты опроса представлены ниже.

Как видно, большинство респондентов (40% от числа опрошенных) показали высокую степень сформированности ключевых свойств самоактуализации. Это может быть обусловлено многими факторами: возрастными особенностями, видением профессиональных перспектив, скорым обретением собственной профессиональной роли, завершающим этапом становления личностной и профессиональной идентичности.

Для рассмотрения соотношения уровня притязаний и самоактуализации мы сопоставили результаты, полученные по двум методикам, и представили их в виде таблицы 2.

Таблица 2. **Результаты исследования характера самоактуализации у студентов с разным уровнем притязаний**

Уровень самоактуализации %			**Уровень притязаний %**		
низкий	средний	высокий	низкий	средний	высокий
34	26	40	36	23	41

По результатам проведенного исследования мы можем сделать выводы о существовании взаимосвязи между уровнем притязаний и характером самоактуализации студентов: чем выше уровень притязаний у студентов, тем выше тенденция к самоактуализации.

Органическое единство ракурсов человека как индивида, личности, субъекта деятельности и индивидуальности составляет сложноорганизованную систему, обеспечивающую его гармоническое развитие, включающее самоопределение, самоактуализацию, самореализацию и самосовершенствование. Такое развитие реализуется посредством организации целенаправленного образовательного процесса, способствующего организации полноценного диалога субъектов образовательного процесса, максимальному раскрытию способностей будущего специалиста, развитию интересов и выработке ценностного отношения к себе и окружающему миру.

Рисунок 1. Результаты исследования уровня притязаний

Рисунок 2. Результаты исследования уровня самоактуализации

1 Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основные ступени развития субъектности человека // Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: развитие субъективной реальности в онтогенезе: Учебное пособие для вузов. – М.: Школьная Пресса, 2000

2 Асмолов А. Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа. — М.: Смысл, 2001. — 416 с.

3 Выготский Л.С. Психология развития как феномен культуры / под. ред. М. Г. Ярошевского. - М.: Институт практической психологии, Воронеж: Модек, 1996.

4 http://dedeve.narod.ru/slovar/15a103.htm

5 Шаронова Н.Б. Динамика формирования самоактуализирующейся личности старшеклассника в условиях лицея / Н. Б. Шаронова, Н. А. Завалко // Жас ғалымдардың шығармашылығы – Шығыс Қазақстанға=Творчество молодых ученых - Восточному Казахстану: Материалы конф.- Усть-Каменогорск: Изд-во ВКГУ, 2003. - Ч. II. - С. 78- 82.

6 Адильгазинов Г.З. Инновационные подходы к формированию продуктивного мышления будущих специалистов / Г.З. Адильгазинов, З.З. Оразалин//Жас ғалымдардың шығармашылығы – Шығыс Қазақстанға =Творчество молодых ученых - Восточному Казахстану: Материалы конф.- Усть-Каменогорск: Изд-во ВКГУ, 2003. - Ч. II. - С. 138- 142.

7 Абульханова К.А., Брушлинский А.В. Философско-психологическая концепция С.Л. Рубинштейна - М.: Наука, 1989.

8 Абульханова К.А. Психология и сознание личности (проблемы методологии, теории и исследования реальной личности). Избр. психол. труды. – М.-Воронеж, 1999.

Түйіндеме

Р.Б. Абдрахманова, Р.Н. Кадырбаева - Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Оқыту-кәсіби іс-шаралардағы өзін-өзі белсендіру үдерісінің кейбір аспектілерінің сұрақтары.

Осы мақалада студенттердің оқыту және оқыту-кәсіби іс-шаралардағы өзін-өзі белсендіру сұрақтары қаралады. Болашақ қызметкерлер үшін өзін-өзі белсендіру феноменінің өзектілігі кәсіби және тұлғалық өсу шеңберінде теориялық жағынан негізделеді. Студенттік кездегі өзін-өзі белсендіру процесінің ерекшеліктерін білу болашақ қызметкерлер даярлау тиімді жүйесінің құру негізі болып табылады. Жоғары оқу орындарында білім алу кезеңі жеке тұлғалық қалыптасу жолында жаңа әлеуметтік жағдайларға әлеуметтендіру және бейімдеу тұрғысы жайында өте маңызды болып табылады. Сондықтан қазіргі заманғы жоғары оқу орындардың алдында студенттік жеке тұлғалық әлеуеттерін барынша іске асыру, кәсіби маңызды қасиеттерін дамыту жәрдемдесетін міндеті қойылады. Осыған байланысты студенттің тұлғалық белсенділігіне айрықша рөлі бөлінеді. Әлеуметтік-экономикалық жағдай қазіргі заманғы жеке бас тұлғаға бәсекеге қабілеттінің, өзгеріп отыратын сыртқы жағдайларға бейімділіктің негізінде жатқан талаптану деңгейін қалыптасу туралы талаптар ұсынады. Мақалада талаптану деңгейі мен өзін-өзі белсендіру деңгейімен өзара байланыстың эмпирикалық салдарлары негізделеді.

Түйінді сөздер: өзін-өзі іске асыру, талаптану деңгейі, оқыту-кәсіби іс-шаралар, мамандық бағыттығы, тұлғалық өсуі

Summary

R.B. Abdrahmanova, R.N.Kadyrbayeva – Kazakh national pedagogical university named after Abai

In this article examined questions of self-actualization in educational-professional activity of students. In theory grounded actuality of self-actualization phenomenon for future specialists in the context of unity of professional and personality height. Knowledge about features of self-actualization process in student age is basis of creation of effective system of preparation of future specialists. A time of educating in institution of higher learning is meaningful on the way of the personality becoming in the plan of socialization and adaptation to the new social terms and roles. Therefore a task stands before modern institutions of higher learning is to assist to maximal realization by students own personality potentials, to development professionally of meaningful qualities. An exceptional role is here taken to personality activity of student, on that depends success of self-realization in the studies and further professional activity. Socio-economic terms produce to modern personality requirements of formed of certain level of claims being the basis of competitiveness, adaptivity to the changing external terms. In the article empirically grounded interconnection of level of claims with the severity of self-actualization.

Key words: self-realization, level of claims, educational-professional activity, professional orientation, personality height

УДК 378.143

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

С.А. Мурзина

Статья посвящена актуальным проблемам высшего профессионального педагогического образования. Продемонстрирован подробный сравнительный анализ ообенностей организации педагогической практики студентов в отечественных и зарубежных вузах. Описаны результаты апробации «Программы дополнительного профессионального образования студентов выпускных курсов высших учебных заведений Республики Казахстан, осуществляющих подготовку педагогических кадров, разработанной на основе уровневых программ повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан» в КГУ им. Ш.Уалиханова. Выделены направления дальнейшего развития практики в школе как основного компонента профессиональной подготовки.

Ключевые слова: деятельностный подход, организация педагогической практики, опыт зарубежных вузов, студенты выпускных курсов, Программа дополнительного профессионального образования, центр педагогического мастерства

Общеизвестно, что одним из методологических подходов обучения, в том числе и профессионального, является деятельностный подход, провозглашающий, что освоение и развитие любых навыков и психологических свойств осуществляется в практической деятельности.

Согласно государственным документам, регламентирующим деятельность высших учебных заведений в Республике Казахстан, к основным критериям завершенности образовательного процесса по подготовке бакалавра, среди других, является освоение студентами не менее 6 кредитов практик [1]. История организации педагогической практики в казахстанских вузах насчитывает разные вариации форм и видов практик, что подтверждает постоянное совершенствование данного обязательного компонента профессиональной подготовки будущих учителей. Вместе с этим, в наших вузах государственная педагогическая практика на 4 курсе имеет самую короткую (до 10-ти недель в год) продолжительность по сравнению с другими странами.

Анализ показывает, что во многих вузах, непрерывная педагогическая практика сопровождает студентов с первого по третий курс, причем в расписании есть «школьный день», в течение которого студенты освобождаются от занятий в вузе и находятся в школе. Но в других вузах «школьные дни» заменены «школьными часами», когда студенты приходят в школу до или после занятий в университете. И, наконец, абсолютно во всех вузах студент приходит в школу на государственную педагогическую практику в восьмом семестре на выпускном курсе, часто оказываясь недостаточно подготовленным к условиям реального преподавания. В чем же причина этой неподготовленности?

Многие ученые с научным и практическим интересом к подобным вопросам исследовали зарубежный опыт [2,3]. И мы для определения путей улучшения организации педагогической практики проведем сравнительный анализ опыта отечественной и зарубежных высших педагогических школ.

Комиссия Национальной ассоциации образования по педагогическому образованию и профессиональным стандартам *Соединенных Штатов Америки* определяет педагогическую практику как "решающий" аспект педагогического образования. Это совпадает с видением в нашей стране. Как и у нас, во многих университетах США педагогическая практика сосредоточена на последнем году обучения, однако, она проводится в течение всего учебного года. Практика имеет две формы: 1) студенты являются постоянными работниками школы и получают около трети заработной платы; 2) студенты работают бесплатно под руководством старшего учителя, иногда заменяя его. Очевидно, что первая форма обеспечивает принципиально другую мотивацию, ответственность и качество. В данное время тенденция проводить практику в течение всех лет обучения становится все популярней.

Подготовку студентов наших вузов к практике в школе обеспечивает цикл психолого-педагогических дисциплин – «Введение в педагогическую профессию», «Возрастная физиология и школьная гигиена», «Педагогика» и т.д. Однако, не секрет, что они в большей степени дают теоретическую подготовку. В США же большое значение придается наблюдению как подготовительному и первоначальному этапу практики. Для этого разработаны многочисленные схемы анализа деятельности учителя в классе и используется школьное телевидение, что позволяет наблюдать и анализировать урок, не мешая его естественному ходу. И самым примечательным является то, что в американской системе педагогического образования, ответственность за организацию и проведение практической подготовки студентов возложена на школы и школьных учителей!

В *немецких вузах* близкая нам традиция, когда во время педагогической практики студенты-практиканты еженедельно посещают школьные уроки с последующим обсуждением их под руководством преподавателя. Продолжительность педагогической практики может длиться до 3-х лет. Но особенность в том , что данная практика организована таким образом, что будущие учителя получают место работы в школе с полной нагрузкой. Их педагогической деятельностью руководят опытные учителя, методисты. После завершения цикла практической подготовки будущий учитель сдает государственный экзамен (второй), который содержит проверку теории, навыков и умений проводить учебную работу в школе.

Сроки прохождения практики будущих учителей *Великобритании* составляют в среднем 25% от общего количества учебного времени (от 18 до 32 недель). Название педагогических практик английских студентов-педагогов перекликается с нашими, они делится на наблюдательную, стажерскую, производственную. Но принципиальная разница в том, что проходит практика в школах до начала изучения студентами теоретических дисциплин психолого-педагогического цикла. Руководят работой студентов во время педагогической практики опытные учителя школ (менторы) и преподаватели колледжей и университетов (тьюторы). При этом тьюторы не осуществляют непосредственного руководства педагогической практикой студентов, а получают от менторов сведения о результатах работы студентов-практикантов.

В Великобритании используются две основные формы организации школьной практики: традиционная (долговременная с отрывом от занятий) и серийная (краткосрочная без отрыва от занятий, может длиться полдня, день, неделю). Педагогическая практика включает: посещение школы с целью изучения особенностей учебно-воспитательного процесса, просмотр и анализ показательных уроков, микропреподавание, самостоятельное проведение учебных занятий.

Индивидуальная дифференциация характерна для организации педагогической практики *Канады*, там для каждого практиканта определяется индивидуальная программа прохождения педагогической практики. И как в наших вузах, основными тенденциями канадской системы педагогического образования является постепенное увеличение продолжительности педагогической практики. Руководство педагогической практикой студентов само по себе уже считается престижной профессиональной обязанностью канадских школьных учителей, и за это они не получают дополнительной платы.

Обобщив основные различия в вопросах организации практики в отечественной и зарубежных системах педагогического образования, можно сделать два вывода: 1) существенно разнится соотношение теоретической и практической подготовки студентов; 2) за рубежом ответственность за руководство (включая оценивание) педагогической практикой студентов в большей степени несет школа.

Эти различия были бы понятны, если бы не парадокс: первое различие полностью отвечает деятельностному подходу, который провозглашен основополагающим именно для нашей образовательной системы.

В то же время мы видим и явные шаги к преодолению такого положения дел. В этом смысле очевидным инновационным шагом стало внедрение в 2015 году в педагогических вузах страны «Программы дополнительного профессионального образования студентов выпускных курсов высших учебных заведений Республики Казахстан, осуществляющих подготовку педагогических кадров, разработанной на основе уровневых программ повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан». Данная программа разработана Центром педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» совместно с Факультетом образования Кембриджского университета. Очевидна актуальность данной Программы, его обусловленность целями и задачами Государственной программы развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 гг., ведущие приоритеты которой, в свою очередь, сопоставимы с современными целями и системами ценностей, характерными для таких прогрессивных стран, лидирующих в области образования, как Финляндия, Сингапур, Великобритания.

Тематическое содержание Программы согласовано с ключевыми принципами рекомендаций ЮНЕСКО по развитию у обучающихся функциональной грамотности и включает семь основных модулей:

- ✓ Новые подходы в преподавании и обучении;
- ✓ Обучение критическому мышлению;
- ✓ Оценивание для обучения и оценивание обучения;
- ✓ Использование информационно-коммуникационных технологий в преподавании и обучении;
- ✓ Обучение талантливых и одаренных учеников;
- ✓ Преподавание и обучение в соответствии с возрастными особенностями учеников;
- ✓ Управление и лидерство в обучении [4].

Апробация данного курса была начата практически во всех педагогических вузах Казахстана в конце

2014-2015 учебного года. Мониторинг, проведенный региональными центрами педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» по окончании обучения в рамках данной Программы, свидетельствует о ее эффективности и успешности. Так анкетирование показало, что студенты считают, что уровень их подготовки к работе в школе вырос с 38,8% до 79,5%. На вопрос «Уверены ли Вы в потенциале программы ЦПМ для достижения результативности в практической работе в школе?» 74,1% выразили абсолютную уверенность [5]. Важно подчеркнуть, что эти студенты уже прошли государственную педагогическую практику в школе, поэтому, мы считаем, к их мнению следует прислушаться.

Видение разработчиков данной Программы и тренеров-преподавателей совпадает во мнении, что данный курс целесообразно изучать перед прохождением студентами выпускных курсов государственной педагогической практики в школе. Такие же пожелания содержат отзывы студентов-четверокурсников, завершивших обучение по Программе в этом году. Поэтому решением Ученого Совета нашего университета в рамках дополнительного обучения студенты в январе-феврале пройдут модульное интенсивное обучение перед государственной педагогической практикой. Это позволит нам оценить эффективность такого подхода не только глазами студентов и преподавателей, но и учителей школ.

Таким образом, проанализировав современное состояние отечественной системы образования, включая последние инновационные подходы, и особенности организации педагогической практики в зарубежных странах, выделим направления дальнейшего развития практики в школе:

- ✓ прохождение педагогической практики на всех курсах обучения;
- ✓ постепенное увеличение продолжительности педагогической практики от курса к курсу для адаптации студентов к реальности школьной жизни;
- ✓ введение в рамках дополнительного обучения курса по «Программе дополнительного профессионального образования студентов выпускных курсов высших заведений Республики Казахстан, осуществляющих подготовку педагогических кадров, разработанной на основе уровневых программ повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан» непосредственно перед выходом студентов выпускных курсов на государственную педагогическую практику;
- ✓ постепенное увеличение ответственности школ за педагогическую практику;
- ✓ усиление коллаборативного взаимодействия школьных учителей и преподавателей вуза для совершенствования программ прохождения педагогической практики;
- ✓ стимулирование и увеличение престижа данного вида работы для школьных учителей (например, материальное стимулирование, преимущества при аттестации и т.п.)

1 Государственный общеобязательный стандарт высшего образования: утв. постановлением Правительства РК от 23 августа 2012 года №1080. – п.64.

2 Куликова Л.М. Организация непрерывной педагогической практики студентов зарубежных высших учебных заведений // Научно-теоретический журнал Уральской государственной академии физической культуры – 1997 – №9. //http://lib.sportedu.ru/press/tpfk/1997n9/p52-56.htm

3 Исаева Т.А. Педагогическая практика в образовательном процессе высших учебных заведений России и за рубежом (на примере университетов Великобритании, США, Германии)// Молодой ученый. - 2012 - №4 - С. 412-414.

4 Программа дополнительного профессионального образования студентов выпускных курсов высших заведений Республики Казахстан, осуществляющих подготовку педагогических кадров, разработанной на основе уровневых программ повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан: рекомендовано МОН РК к использованию в учебном процессе вузов, осуществляющих подготовку педагогических кадров – Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 – 43 с.

5 Результаты анкетирования студентов Кокшетауского государственного университета им. Ш.Уалиханова по итогам образовательного процесса в рамках Программы дополнительного образования, подготовленной на основе уровневых программ повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан, разработанных Центром педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» совместно с Факультетом образования Кембриджского университета – Астана, 2015.

Түйін

Мақала жоғары кәсіби білім берудің өзекті мәселелеріне арналған. Отандық және шетелдік жоғары оқу орындарында студенттердің педагогикалық практикасын ұйымдастыру ерекшеліктеріне толық салыстырмалы талдау көрсетілген. «Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын жоғары оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша білім беру бағдарламасын» Ш.Уәлиханов атындағы КМУ тәжірибеден өткізу нәтижесі сипатталған. Кәсіби білім берудің негізгі компоненті ретінде мектептегі практиканы одан әрі дамытудың бағыттары анықталған.

Кілт сөздер: іс-әрекеттік тұрғы, педагогикалық практиканы ұйымдастыру, шетелдік жоо тәжірибесі, бітіруші курс студенттері, қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы, педагогикалық шеберлік орталығы

Summary

The article is devoted to topical issues of higher professional pedagogical education. The detailed comparative analysis of the organization of teaching practicum of students in state and foreign universities is demonstrated. The results of testing of the "Program of additional professional education of graduate students of higher educational institutions of the Republic of Kazakhstan, providing the training of pedagogical staff, developed on the basis of level programs of professional skill improvement of pedagogical workers of the Republic of Kazakhstan" in KSU named after Sh. Ualikhanov are described. The areas for further development of practicum at school as the main component of professional training are highlighted.

Keywords: activity approach, the organization of teaching practice, the experience of foreign universities, graduate students, the Program of additional professional education, center of pedagogical skills

УДК

HOW MENTORING PRACTISES UNDER PROBLEM POSING INSTRUCTION AFFECTS CREATIVITE THINKING

S.Guvercin – *Assistant Prof., PhD, Suleyman Demirel University*

Creativity is recognized as an important mathematical ability by mathematicians, educators and theorists. The study aimed that how to problem posing instruction has positive effects on the development of mathematical creative thinking under mentoring practices. 15 participants are selected randomly among prospective teachers from Suleyman Demirel University Mathematics Education Department. In the study, 15 word problems was prepared by using problem posing approach and activities according to this posing approach, that is especially open ended word problems, increased the verbal ability as it is one component of the creativity. Which is affected by studying the problem posing approach as a classroom activities.The research is quantitative and results are evaluated by SPSS t independent test. Results indicate that problem posing with mentoring activities increased the creative thinking for prospective teachers. The differences between pre and post tests are statistically significant. Problem posing activities with mentoring practices that includes personal attributes in the instruction on mathematics education has positive effects in the domain of creative thinking.

Key words: Mentoring, Problem posing instruction, creative thinking

LITERATURE REVIEW

The framework of the study was based on the five-factor mentoring model proposed by Hudson (2004) in the European Journal of Teacher Education. It illustrated explicit effectual practices within elementary science mentoring that promoted valuable teaching skills and dispositions within novice teachers. This form of mentoring enabled mentors to “become agents of systemic change” (p. 142). The five key factors when considering effective mentorship were personal attributes, system requirements, pedagogical knowledge, modeling and feedback.

Personal attributes underscored all subsequent factors because it required the mentor to develop a relationship with a mentee that was positive and supportive (Hudson, 2005). Mentors needed to demonstrate good listening skills, reflective discourse, and a willingness to pursue a mentee’s educational interests within the context of the classroom. Nested within personal attributes, the concept of educative mentoring illuminated mentors who assisted mentees “to interpret what their students said and did, and then to figure out how to move their students‟ learning forward” (Norman & Feiman-Nemser, 2005, p. 680). Educative mentoring was first described by Feiman-Nemser (1998) as “mentoring that helped novices learn to teach and develop skills and dispositions which encouraged continued learning in and from their practice” (p. 66). According to the five-factor model, system requirements pertained to obtainable goals for teaching elementary science, relevant school policies, and science content curriculum (Hudson, 2007; Shea & Greenwood, 2007). This involved the mentor relaying technical advice supporting elementary science instruction. The mentee was made aware of policies and practices for implementing curriculum documents including local safety concerns and issues. The next factor, pedagogical knowledge, involved content knowledge as well as planning, timetabling lessons, teaching strategies, problem solving, classroom management, questioning skills, implementing effective practices and assessment (Hudson, Skamp & Brooks, 2005; Schavarien & Cosgrove, 1997). Mentoring was a “think aloud intellectual activity” that assisted the mentee in “fostering an inquiry stance” toward developing “pedagogical thinking” about elementary science (Feiman-Nemser, 1998, p. 69).

Modeling, as the fourth factor, implied willingness by the mentor to model effective science instruction through enthusiasm, a rapport with students, lesson planning, syllabus language, hands-on lessons and classroom management (Appleton, 2008; Jarvis et al., 2001; Schavarien & Cosgrove, 1997). However, the modeling was a mutual activity in which the mentor and mentee each showcased individual instructional styles. The mentee engaged in the authentic task of teaching while the mentor took the lead when appropriate (Norman & Feiman-Nemser, 2005). Feedback, as the fifth factor, described a type of communication between mentor and mentee

when evaluating the outcome of student learning and setting clear expectations for the mentee (Hudson, 2005). When practicing feedback in the form of educative mentoring, articulation was not a one-way street, but resulted from the mentor and mentee doing and talking about the work together (Feiman-Nemser, 1998).

Mathematician and educators recognizes mathematical creativity as a major element of mathematical ability and have tried to define it. After searching literature and research on mathematical creativity Aiken (1973) concluded that mathematical creativity is always defined on the basis of process and various products. Judging from literature and studies on mathematical creativity, the nature of creativity can be classified into two perspectives: Firstly, mathematical creativity is regarded as cognitive ability that leads to emphasize creative thinking. Secondly, mathematical creativity is essentially defined with focus on products. Generally mathematical creativity is based on fluency, flexibility and novelty (originality). Fluency refers to the number of ideas produced in responses to prompt; flexibility refers to the different approaches to the prompt; and the novelty is the originality of the ideas produced in response to a prompt.

Creative thinking in mathematics education is so important that's why educators should find new methods to develop the verbal thinking ability in problem solving or to increase the ability of creativity. In this study, problem posing activities are designed to described situations in literature.

Brown and Walter (2005) stated that one of the important consequences in mathematics education is to provide opportunities to students in mathematics lessons for developing their problem posing skills. Because problem posing is not only to generate new problems from given situations but also reformulate given problem and generalize for the solution.

Silver (1994) proposed that problem posing has too much interest because of Its effect in creativity and mathematical ability, improving student problem solving ,a large window into understanding of mathematics.

Problem posing in contrast to traditional problem solving methods reduces anxiety and common fears about mathematics and increases positive attitudes toward mathematics (Philippou, Nicolaou 2004).

Silver (1997) argued that inquiry-oriented mathematics instruction which includes problem-solving and problem-posing tasks and activities can help the students to develop more creative approaches to mathematics. It is claimed that through the use of such tasks and activities, teachers can increase their students' capacity with respect to the core dimensions of creativity, namely, fluency, flexibility, and originality (e.g., Presmeg, 1981; Torrance, 1988). English (1997a) claimed that in her study of a problem posing program, the activities had a strong emphasis on children being creative, divergent, and flexible in their thinking and students were encouraged to look beyond the basic meanings of mathematics with those activities.

Balka (1974) applied mathematical creativity that has three components as fluency, flexibility and novelty.he asked the questions to subjects to pose mathematical problems that could be answered on the basis of information provided in many stories taken from real world situations.

Getzels and Jackson (1962) asked problem posing tasks to the students to identify creative individuals. Mathematical creativity can be used as measuring factors. Fluency is used as measuring factor (Foster 1970; Baur 1971; Maxwell 1974; Dunn 1976). Second, flexibility is used (Krutetskii 1976). Third, fluency and originality are used (Mainville 1972). Fourth, fluency, flexibility and originality are used. (Evans 1964; Zosa 1978; Balka 1974; Kim 1997; Song 1998).

Problem posing, or problem finding, has long been viewed as a characteristic of creative activity or exceptional talent in many fields of human endeavor. For them, creativity is similar to problem posing in its multiplicity in nature for example, Getzels & Csikszentmihalyi (1976) studied artistic creativity and characterized problem finding as a center of creative artistic experience. Problem posing, along with problem solving, is central to the 166 Lee, Kang Sup; Hwang, Dong-Jou & Seo, Jong Jin discipline of mathematics and the nature of mathematical thinking (Silver 1994). Guilford and his associates hypothesized that fluency,flexibility, and originality would be three important aspects of creativity (Guilford, 1959). Such traits were found in Guilford's well-known structure of intellect model. Guilford claimed that the intellectual factors fall into two major groups–thinking and memory factors—and the great majority of them can be regarded as thinking factors. Guilford defined divergent production as the generation of information from given information that is nearly similar definition of problem posing. In the divergent thinking includes different unusual ideas produced by people. Fluency in thinking refers to the quantity of output. Flexibility in thinking refersto a change of some kind. Guilford saw creative thinking as clearlyInvolving what he categorized as divergent production.

For all educators, especially for us ,to evaluate the intelligence of any kinds of mathematical ability for the students, we use word problems to understand the level of them ,because we prepare the students for the future and we direct them for coming occupational positions.

By teaching the students word problems we extend their minds to think them creatively, to develop their

problem solving abilities. By doing this, the students race themselves by solving many problems and result of making more cognitive practice.

The development of creative mathematical ability by problem posing is very common in literature also. Ill structured, open ended problems that are stated in a manner that permits the generation of multiple specific goals and possibly multiple correct solutions as a result of the students' interpretation. For example Schoenfield (1985) asked "The Fermi style" problem of "how many cells are there in the body of an average adult male human?". Silver (1994) states that these kinds of open ended problems give a rich source of experience in interpreting problems and perhaps generating different interpretations.

Results and Discussion

Results indicate that the average differences between pre-test and post test for experimental group is significantly high the average value of the pre-test result for experimental group is 14.55 but this results changes for post-test that is 17.52 .This shows that the difference is in a positive way. Therefore the interaction between student and teachers is more effective way to solve the questions and produce questions. But on the other hand this difference for control group does not give significant results. It means that traditional method means no more interaction in the class during problem posing and solving sections changes nothing.

1 E.G. Ralph: Enhancing Mentorship in the Practicum: Improving Contextual Supervision. McGill J Educ, 38(1), 28(2003).

2 S.K. Abell, D. R. Dillon, C. J. Hopkins, W. D. Mcinerney, D. G. O'Brien: Somebody to Count on: Mentor/intern Relationships in a Beginning Teacher Internship Programme. Teach Educ, 11 (2), 173 (1995).

3 E.M. Anderson, A. L. Shannon: Towards a Conceptualisation of Mentoring. J Teach Educ, 39 (1), 38 (1988).

4 W.A. Gray, M. M. Gray: Synthesis of Research on Mentoring Beginning Teachers. Educ Leadership, 43 (3), 37 (1985).

5 Clark R. A.F. (2011). Teacher, Supervisor, Adviser, or Mentor? Journal Invest Dermatol, 131(9), 1779-1780

6 Crespo, S., & Sinclair, N. (2008). What makes a problem mathematically interesting? Inviting prospective teachers to pose better problem.Journal of Mathematics Teacher Education, 11(5), 395-415.

7 G.Polya (2004) How to Solve It by Princeton Science Library U.S p1-3 National Council of Teachers of Mathematics (1989) Curriculum and evaluation standards for school mathematics; Reston ,VA : The author

8 Hudson P. (2013). Desirable Attributes and Practices for Mentees: Mentor Teachers Expectations. European Journal of Educational Research, 2(3), 107-119.

9 Hudson P., Usak M., & Savran A. (2010). Benchmarking Mentoring Practices: A Case Study in Turkey. Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education, 6(4), 245-252.

10 Silver, E.A.(1979) Students perceptions of relatedness among mathematical verbal abilities Journal for Research in Mathematics Education.

11 English, I.D (1997) The development of fifth grade children's problem posing abilities. Educational studies in Mathematics.

12 Ramirez , V. E (2002).Finding the right problem. Asia Pacific Education Review 3 18-23

13 Kilpatrick J. (1987). Problem formulating:Where do good problems come from? In A.H.Schoenfeld (Ed) Cognitive science and mathematics p123-147 Hillsdale NJ: Erlbaum

14 Lewis ,T,S, Petrine & Hill, M.A (1998) Problem posing – Adding a Creative Increment to Technological Problem solving, Journal of Industrial Teacher education (Jite) Volume 3 Number 1

Түйін

Шығармашылық маңызды математикалық қабілет ретінде математиктермен, мұғалімдермен және теоретиктермен танылған. Зерттеудің мақсаты нұсқауды белгілейтін мәселе болып табылады және шығармашылық жаттықтырушылар әдістерін математикалық ойлау қабілетін дамыту оң ықпал етеді. Сүлейман Демирель атындағы университеттің математикадан білім беретін әлеуетті оқытушы арасында кездейсоқ 15 қатысушы таңдалды. Зерттеуде 15 тексттік мәтін мәселелерді ұйымдастырушы және сәйкес көзқарас шеңберінде қызметін төндіретін мәселені пайдалана отырып дайындалған, әсіресе шығармашылықтың бір компоненті болып табылатын ауызша қабілетін дамытатын ашық сөз мәселелері болып табылады. Зерттеу сандық болып табылады және нәтижелері тәуелсіз SPSSт тест бойынша бағаланады. Нәтижелері шығармашылық ойлау қабілетін арттыратын болашақ оқытушылардың тәлімгерлік қызметімен мәселелерді қоюды көрсетеді.Мәселе шығармашылық ойлау саласында оң әсер ететін, және математикалық білім беру бойынша нұсқаулардың жеке сипаттамаларын қамтитын тәлімгерлік тәжірибе қызметін төмен төсеуі болып табылады.

Кілтті сөздер: Тәлімгерлік, нұсқаулықты баяндаушы проблема, шығармашылық ойлау

Резюме

Креативность признана важной математической способностью математиками, педагогами и теоретиками. Целью исследования является проблема, излагающая инструкцию, и имеет положительное влияние на развитие математического креативного мышления при наставничестве методов. 15 участников отобраны случайным образом среди потенциальных преподавателей кафедры Университет имени Сулеймана Демиреля математического образования. В

исследовании, 15 текстовые задачи были подготовлены с помощью проблем создаваемый подход и деятельность в соответствии с такой постановкой подхода, что особенно открывает проблемы конечными словами, увеличивая словесную способность, которая является одним из компонентов творчества. Исследование является количественным, и результаты оцениваются по SPSS т независимого теста. Результаты показывают, что постановка проблем с наставнической деятельностью повышает креативное мышление будущих учителей. Различия между началным и конечным тестом являются статистически значимыми. Проблема, излагающая деятельность с практикой наставничества, которая включает личные признаки в инструкции по математическому образованию имеет положительные влияние в области креативного мышления.

Ключевые слова: Наставничество, проблема, излагающая инструкцию, творческое мышление

УДК 374.64

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОСВЯЗИ В РАБОТЕ С БУДУЩИМИ СПЕЦИАЛИСТАМИ И ПРОЦЕССОМ ПРИВЛЕЧЕНИЯ АБИТУРИЕНТОВ В КУБАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (г.КРАСНОДАР) И ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ (г. СЛАВЯНСК-НА-КУБАНИ)

В.В. Трифонов – *д.п.н., профессор кафедры педагогики КазНПУ им. Абая*

В статье анализируется опыт образовательно-воспитательной работы двух российских вузов по подготовке будущих специалистов, показывается целенаправленный характер такой работы со студентами профессорско-преподавательского коллектива, акцентируется внимание на взаимосвязи этой работы с процессом привлечения абитуриентов в вуз, показывается, что чем выше и качественнее осуществляется в вузе процесс обучения, воспитания и развитие личности будущих специалистов, тем больше он влияет на формирование мотивации у школьников и абитуриентов, готовых поступить в эти высшие учебные заведения России.

Ключевые слова: будущий специалист, абитуриент, мотивация, университет, институт, обучение, воспитание, развитие, личность

Приказом ректора с 22-го по 29 июня (2015г.) я, вместе со студенткой физмата, был командирован в Кубанский Государственный Университет (г. Краснодар) и в Госпединститут (г. Славянск-на-Кубани) по обмену опытом работы и установления рамочного международного сотрудничества между этими российскими вузами и КазНПУ им. Абая. В КубГУ я встречался с заместителем директора института профессором Говоровой Галиной Николаевной и её коллегами. Насколько мне позволило время, я познакомился с многогранной работой этого российского университета. В рейтинге вузов он занимает 314 место в мире и находится на 10-м месте среди российских вузов. В университете имеется 17 факультетов и работает свыше 100 образовательных программ. В состав университета входит 5 филиалов. Ежегодно в университете выпускников школ ожидает свыше 3-х тысяч бюджетных мест и примерно столько же мест предусмотрено на платной основе. Дополнительные бюджетные места выделяются для абитуриентов из Крыма, порядка 70 человек, которые поступают в вуз по особым правилам, т.к. они обучались в другой образовательной системе и не сдавали ЕГЭ. Ректор их зачисляет в вуз на основании сдачи русского языка, устно и профильного предмета, письменно. Всем желающим стать студентами необходимо предъявить приёмной комиссии паспорт, оригинал или ксерокопию аттестата. Сертификаты по ЕГЭ, например, в 2014 году выпускникам школ, не выдавались. Результаты экзаменов были занесены в федеральную базу данных, доступ к которой имеют все российские вузы. Такова, в целом, общеизвестная характеристика Кубанского Государственного Университета.

За 3 дня пребывания в вузе мне было более важно понять ведущие направления деятельности университета по привлечению в свои ряды абитуриентов, без которых немыслимо работать ни одному вузу. КубГУ предлагает студенческие места и ожидает, что на них будет спрос со стороны абитуриентов. Для того, чтобы это реально случилось университет достаточно жёстко привязывает образовательную услугу к понятию **«место студента в вузе».** Как и в других вузах, университет устанавливает цену на предлагаемые им образовательные услуги и взимает плату за обучение. **По большому счёту университет продаёт сегодня место на студенческой скамье**! В КубГУ чётко понимают, что если они продают будущему студенту такое место, то от университета обязательно должна быть достаточно высокая образовательно-профессиональная и, главное, ожидаемая студентом отдача от получения им в этом вузе образования. Выпускник вуза, обычно, говорит: «я должен быть востребован на образовательном рынке труда с достойной зарплатой, иначе я создам этому вузу плохую рекламу». Далее он поясняет, «если я вчера заплатил университету, немалые для себя деньги за обучение, а сегодня, после получения диплома я никому не нужен, то зачем я тратил на этот вуз деньги и время?» А ведь этот молодой человек, наверное, прав!

Зачисление абитуриента происходит на основании ЕГЭ при проходном балле, например, 70-72 балла. Но это, всего лишь, внешний контроль на входе абитуриента в вуз. Остальная работа, это внутренняя, кропотливая деятельность университета по подготовке будущего специалиста, которая им основательно разрабатывается, на обозримую перспективу, исходя из содержания образовательных программ. Специалисты университета выбирают ценностные, на их взгляд, приоритеты в учебной, воспитательной и учебно-исследовательской работе со студентами. Задача вуза состоит в том, чтобы непрерывно корректировать образовательные программы и устанавливать критерии отбора преподавателей для их успешного выполнения, а также подводить для этого материальные ресурсы. Кроме того, университет постоянно наблюдает за качеством получения студентами образования. Причём само понятие **«качество образования»** университет рассматривает, не только на основании анализа внешних учебных достижений студента, но в большей мере, как соответствие получаемого им образования, по имеющимся в вузе специальностям и требованиям, той образовательной системы, в которой он обучается. А также соответствие получаемого выпускником образования, социально-экономическим потребностям, интересам и, самое главное, притязательности личности самого студента, а также его востребованности на образовательном и ином рынке труда. Такой подход к качеству образования, как правило, гармонирует также с потребностями общества и государства.

Вместе с тем, по данным образовательных Интернет-ресурсов, надо признать, что далеко не всем российским вузам удаётся сформировать правильное представление о конечной цели своей работы. Отсюда трудно найти оптимальные учебно-воспитательные средства для достижения этой цели и в итоге получить ожидаемый университетом результат: качественное образование будущих специалистов и их конкурентную способность в быстро меняющемся мире. В этой связи вполне допустимо предположить, что в некоторых вузах имеют место какие-либо просчёты, которые влияют на принятие оптимального решения в подготовке компетентных будущих специалистов. Безусловно, что в каждом университете эти просчёты свои, но есть и нечто общее, наиболее характерное, по моим многолетним наблюдениям, для многих, например, педвузов Казахстана. **Во-первых,** это почти всегда, нехватка рабочего времени и достоверной информации для определения цели, средств, рационального их использования и получения ожидаемого результата по обучению, воспитанию, развитию и социализации личности студентов. **Во-вторых,** это недооценка текущих данных, которые уже наработаны в вузе и предложены в виде альтернативных вариантов решений и рекомендаций различных кафедр университета по подготовке будущих специалистов. **В-третьих,** это также, нередко, отсутствие таких решений, которые связанны с определённой долей риска, основанного на представлениях о готовности будущих специалистов успешно осуществлять на практике профессиональный долг. Вероятно, надо согласиться с тем, что риск, при принятии любого решения, является важным элементом образовательно-воспитательной системы, каким является университет. Безусловно, что вузу важно просчитать степень этого риска, т.к. при недостоверной, у руководства университета, информации и высокой степени риска, образовательно-воспитательная система университета может не выдержать рискованных нововведений и разрушиться. Однако при низкой или приемлемой степени риска этот процесс является необходимым и важным свойством при принятии в университете практически любого решения по подготовке будущих специалистов. При этом важно вначале сделать перспективный отбор абитуриентов, а затем уже предлагать им содержание, формы, методы, средства и другие составляющие современной технологии подготовки будущих специалистов. Если же при поступлении абитуриентов в вуз нет конкурса, то практически нет и выбора, и приходится готовить будущих специалистов из того, что «прибыло» в университет. Отсюда первостепенная задача университета в том, чтобы «набрать» студентов с характерной для них мотивацией к овладению какой-либо профессией и максимально продуктивно обеспечить им в вузе процесс их готовности к работе по выбранной специальности. В этом общем контексте рассуждений о подготовке будущих специалистов, хотелось бы кратко остановиться на некоторых и наиболее важных, на мой взгляд, моментах привлечения абитуриентов в Кубанский Государственный Университет.

1. Надо сразу оговориться, что в данном университете, привлечение абитуриентов, это, по сути дела, не одноразовая компания, реализованная в конце учебного года, а ранее проводимая многолетняя и упорная работа всего профессорско-преподавательского коллектива. Чтобы понять, в чём смысл такой работы, вначале нужно ответить на вопрос, что же, в конечном счёте, подталкивает абитуриента поступить, именно, в этот университет, а не в другой? Думаю, что ответ простой - мотивация юноши или девушки. Возникает второй вопрос, а что же лежит в основе мотивации этого персонального выбора? На мой взгляд, это также не разовая агитация и пропаганда коллектива преподавателей вуза в период поступления абитуриентов. Более уверенно можно сказать, что, скорее всего, на мотивацию поступления абиту-

риентов в вуз влияет, как это мне представляется, ранее сложившееся мнение и впечатление тех выпускников университета, которые уже обустроились в жизни и успешно работают по полученной ими в вузе специальности. Хотя многие и не работают по специальности, но им пригодились разносторонние знания, полученные в университете для устройства на работу по другому профилю. Вполне возможно, что личный совет, мнение, молва и «объективные слухи», именно, выпускников вуза имеют для старших школьников и абитуриентов порой решающее значение! При этом многие выпускники через Интернет и живое общение распространяют о вузе, чаще всего, положительную информацию, которая подтверждается объективными данными. Например, студент КубГУ пояснил, что на мотивацию поступления в этот университет повлияла его знакомая, выпускница экономического факультета, которая сейчас работает на фирме с достойной зарплатой. Далее этот студент уточнил, что на деньги родителей он был зачислен в университет, стал хорошо учиться, успешно заниматься учебно-исследовательской работой, проявил активность в общественной работе и ректор перевёл его на бюджет. Всего специальная комиссия вуза перевела на бюджет, более 500 студентов, за 11-12 лет и их фамилии были, в своё время, опубликованы на сайте университета.

2. Другим стимулом для поступления абитуриентов в университет явилась, например, инициатива студентов «журфака», которые создали, в своё время, интернет-радиостанцию. Вначале она вещала только на факультете, а сейчас, по данным вуза, это первое студенческое радио Кубани, которое доступно в любой точке мира. Кстати, это, как бы, единственный такой проект на юге России.

3. Студенты КубГУ также ежегодно проводят фестиваль национальных культур. С утра на этажах университета звучит музыка разных народов мира: египтян, греков, англичан, французов, абхазов, русских, украинцев, белорусов и др. Представители этих народов исполняют танцы, рассказывают о своих традициях и обычаях, угощают гостей национальными блюдами. Кроме того студенты иностранцы проводят шуточные, например, китайские свадьбы, показывают секреты приготовления итальянского кофе, а затем все вместе танцуют бразильскую самбу.

4. Много времени студенты уделяют занятиям различными видами спорта, но больше всего любят футбол. Футбольная команда КубГУ обыграла в Роттердаме команду испанских студентов из университета Альмерии и, тем самым, выиграла 2-е Европейские университетские игры.

5. Кроме того студенты КубГУ ежегодно принимают участие в интернет-олимпиадах по физике, химии, математике, информатике, экологии, экономике. Только в прошлом году более 30-ти студентов вуза получили золотые, серебряные и бронзовые награды.

6. У студентов КубГУ есть также возможность вносить свежие идеи в различные проекты своего университета. Например, студент биолог увлёкся искусственным разведением осетровых рыб. Зав. кафедрой пригласил его работать в бизнес-инкубатор университета, там он набрал материал, защитил дипломную работу. Затем разработал установку замкнутого водоиспользования и успешно её апробировал в Москве по биотехнике культивирования осетровых рыб. Победил в краевом конкурсе «Умник». В результате к бюджетной стипендии он стал получать ещё и дополнительную стипендию за достижения по НИРС. И таких студентов не единицы. Ректор университета, профессор Михаил Астапов, своим приказом, назначил 178 стипендий по НИРС в размере от 7-ми до 14-ти тысяч рублей (до сегодняшнего кризиса), это, примерно, эквивалентно, сейчас, от 30.800 до 61.600 тенге. Некоторые студенты, чтобы «безбедно жить» участвуют в нескольких университетских программах и получают более 20-ти тысяч рублей, сейчас, это около 88.000 тенге ежемесячно. В университете есть также фонд «Вольное дело», в котором студенты получают ещё больше. В общем, так оно и должно быть, особенно, для тех студентов, кто продуктивно трудится и рационально распределяет бюджет времени.

7. Студенты «юрфака» внесли на рассмотрение в городскую думу свой законопроект, по которому дети полицейских, погибших при исполнении служебных обязанностей, могут ездить бесплатно на городском, общественном транспорте. Такая благородная инициатива была поддержана и претворена на практике.

8. Студенты политологи, в том числе и иностранцы, на период практики, продуктивно работают совместно с депутатами городской думы и успешно обсуждают различные общественно полезные нововведения.

9. Кроме того, студентов мигрантов в университете периодически проверяют на знание ими русского языка. Если успешно прошёл тестирование, то можешь получить российское гражданство. На выполнение задания даётся всего 30 минут. За это время надо ответить на вопросы по грамматике и лексике русского языка, успеть написать мини-сочинение и пройти собеседование, т.е. поговорить с преподавателем о культурных традициях России и на бытовые темы. Этот экзамен проводит комиссия из 13-ти

человек, в основном это филологи и представители краевой миграционной службы. Знание русского языка должно быть на уровне русскоговорящих представителей. Результаты тестирования и собеседования объявляют через 3-4 дня. Пересдать экзамен можно только через год.

10. По инициативе студенческого профкома выделяются некоторые средства на лечение студентов сокурсников. Кроме того, в прошлом учебном году в университет приезжал мобильный комплекс со станции переливания крови и более 100 студентов сдали донорскую кровь.

Примечательно, что эти и другие образовательно-воспитательные мероприятия регулярно отражаются пресс-службой университета, а также районными, городскими и краевыми изданиями. В результате у многих молодых людей на подсознательном уровне «откладывается» положительная мотивация в отношении к «университетской политике», проводимой администрацией КубГУ. В сознании студентов, нередко, формируется позитивный образ будущего специалиста, основанный, предположительно, на следующих наблюдениях. **Во-первых,** университет даёт знания нужные для жизни и карьерного роста выпускников. **Во-вторых**, в вузе всегда есть место для деловой инициативы и творчества студентов, и на них можно заработать немалые для студента деньги. **В-третьих**, можно также войти в состав сборной команды по футболу, другим видам спорта и побывать на соревнованиях во многих странах**. В-четвёртых,** имеется отличная культурная и межэтническая программа, и многое другое. Всё это, безусловно, муссируется и обсуждается среди школьников, и, вне всякого сомнения, влияет на их мотивацию поступления, именно, в этот университет, а не в другой. Ведь в нём учитываются и реализуются самые разнообразные интересы студенческой молодёжи.

Аналогичная работа проводится и в госпединституте в г. Славянске-на-Кубани. Ректор института, кандидат филологических наук, профессор Яценко Антон Иванович, мне подробно рассказал о направлениях работы преподавателей со студентами, и многое показал, воочию, о комплексной подготовке будущих учителей. Он полагает, что учитель сегодня - это тот «центр», который должен объединить власть, бизнес, образование и культуру. Считает, что школа осталась единственным социальным институтом, в котором все граждане нашей страны проходят первые уроки жизни и эти уроки должны быть полными радости, успехов и открытий. Такой уровень школьного образования могут обеспечить лишь те учителя, которые получили педагогическое образование принципиально нового качества и на современной материально-технической базе обучения. Но главная задача института состоит в том, чтобы воспитать в будущем учителе, прежде всего, патриота России, с его ценностными ориентациями и личность, с её широким духовно-нравственным мировоззрением. Ректор института полагает, что знание студентом, спецпредмета, это также не менее важно, но это составляет, примерно, 30% в общей профессиограмме готовности будущего учителя к работе в общеобразовательной школе, а остальные 70% должны быть отнесены к целенаправленной воспитательной работе с будущими учителями. И это вполне оправданно. Наряду с этим, хотелось бы сообщить несколько общей информации об этом учебном заведении.

Госпединститут открыт сравнительно недавно, в 1994 г. Бросается в глаза современное оснащение учебно-воспитательного процесса, в т.ч. компьютерные классы, которые имеются в 11 учебных корпусах, научные лаборатории, библиотека, издательский центр, имеющий выход в компьютерную сеть вуза и глобальную сеть Интернет. В учебный процесс вуза интенсивно внедряется также электронный контент. К услугам студентов - 2 музея, технические мастерские, 2 студенческих клуба, большой физкультурно - оздоровительный комплекс с теннисным кортом, общежития. В госпединституте обучается более 4-х тысяч студентов по 14 педагогическим специальностям на 8-ми факультетах, идёт подготовка бакалавров по направлениям: «Менеджмент», «Социально-экономическое образование», открыт факультет повышения квалификации преподавателей высших и средних специальных учебных заведений,' работает Российский филиал международного института объективных педагогических измерений (США, Чикаго).

"В числе профессорско-преподавательского состава 150 кандидатов и докторов наук. В институте достаточно оперативно решаются жилищные проблемы и это, во многом, привлекает преподавателей высокого профессионального уровня.

Необходимо также отметить, что это единственный вуз в крае, где ведется подготовка аспирантов по специальности «Управление в социальных и экономических системах».

В рамках социального партнёрства студенты работают в детских санаторно-курортных учреждениях и оздоровительных лагерях, и в таких студентах – практикантах постоянно нуждаются. При этом многие из них имеют хорошие учебные, научные, творческие и спортивные достижения. Поэтому они везде и востребованы, а многие выпускники института имеют профессионально важные и персонально значимые карьерные успехи. Среди них есть молодые учителя и директора школ, преподаватели, аспиранты, деканы (директора) этого института, психологи и журналисты, программисты и менеджеры, сотрудники

административных и силовых структур. Институт ведёт постоянный учёт таких лиц. Это, своего рода, косвенная оценка качества подготовки специалистов в вузе. Такой анализ особенно важен для формирования мотивации к поступлению в институт у абитуриентов и школьников, которые делают свой выбор уже на уровне профильного класса.

Девизом института, по-прежнему, остаются широко известные слова: «учиться всю жизнь». Для этого в институте создана система переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров. Её проходят лица с высшим и средним профессиональным образованием по специальностям: правоведение, менеджмент малого и среднего бизнеса. Такая переподготовка рассматривается **как получение второго высшего или среднего профессионального образования.** Специалистам, завершившим учебу, выдается диплом государственного образца. Форма обучения: очно-заочная. Оплата-5.000 рублей в год, по состоянию курса рубля на 2014г.

Необходимо также отметить, что ректор института обращает особое внимание преподавателей на разнообразную воспитательную работу со студентами, которая проводиться на занятиях в процессе обучения, а также в многочисленных формах участия студентов в кружках по интересам, занятиями спортом, музыкой и другими формами внеаудиторной работы. Более того, по инициативе ректора в институте оборудована достаточно большая и красочно оформленная комната для осуществления православными студентами и преподавателями религиозных обрядов. Служитель этой мини - церковной комнаты помогает всем желающим и свободным от занятий студентам и преподавателям помолиться, зажечь свечку и побыть в тишине наедине с собой и Богом. Ректор полагает, что будущих учителей надо основательно готовить и, прежде всего, к духовно-нравственному общению с учащимися, научить их понимать простые детские чувства, интересы, стремления, тогда они будут лучше знать и профилирующий предмет учителя. Ведь так оно и есть. Поэтому, наряду с учебно-познавательным процессом, воспитательная работа со студентами стала главной заботой всего профессорско-преподавательского коллектива госпединститута в Славянске-на-Кубани. По моим кратковременным наблюдениям она приносит на практике выпускникам института свои ощутимые психолого-педагогические и социально-ценностные результаты по воспитанию, развитию, саморазвитию и социализации личности учащихся общеобразовательной школы.

Выводы

1. Для осуществления процесса взаимосвязи в работе с будущими специалистами и характером привлечения абитуриентов, в КубГУ, во главе с ректором, профессором Астаповым М.А. разработана практическая система разносторонних мер, направленная на создание в глазах школьников, молодёжи и абитуриентов современного привлекательного образа будущего специалиста. Такой образ, несомненно, влияет на положительную мотивацию при поступлении, именно, в данный университет и успешном в нём обучении, но уже в качестве студентов, по избранной ими специальности. Безусловно, что рассмотренных, в данной статье, различных мер и факторов, конечно, может быть и больше. Однако можно предположить, что их достаточно для того, чтобы обратить внимание школьников и молодых людей на поступление в данный университет, а при предоставлении студентам и успешном усвоении ими многочисленных образовательных программ, трудолюбивый выпускник, в кратчайшие сроки, смог бы сделать себе служебную карьеру и достойно обустроиться в жизни.

2. В Госпединституте в Славянске-на-Кубани, ректор, кандидат филологических наук, профессор Яценко А.И., акцентирует внимание преподавателей на формирование у будущих учителей общечеловеческих качеств личности и поощряет их за успешную воспитательную работу со студентами. Профессионально нацеливает преподавателей на формирование у студентов высоких духовно-нравственных качеств личности. Обращает внимание на характер мировоззрения студентов, вооружение их умениями и навыками воспитательной работы с учащимися, которыми они овладевают в большей мере не только на занятиях в институте по спецпредмету, педагогике и психологии, но особенно в период прохождения ими массовой оздоровительно-воспитательной работы с детьми в летних лагерях. Кстати, такая работа ранее проводилась и в педагогическом университете Алматы, но, со временем, она была незаслуженно забыта. Однако помнится, что тогда, ещё в далёкий советский период, было, на мой взгляд, правильное понимание того, что специализированные знания студента по профилирующему предмету, к сожалению, быстро устаревают. Вместе с тем, качества личности, развитые за время обучения студента в вузе или вновь сформированные, оставались у него на вооружении очень долгое время и являлись важной основой саморазвития и самосовершенствования других общечеловеческих, профессиональных и духовно-ценностных качеств личности современного учителя.

3. Заслуживает всяческого внимания и творческого анализа опыт работы двух российских вузов по привлечению абитуриентов к поступлению, выбору профессии и дальнейшем получении ими качественного образования. Этот образовательно-воспитательный опыт работы в подготовке будущих специалистов может быть рекомендован в КазНПУ им. Абая для совершенствования аналогичных направлений в практике работы со студентами различных курсов и специальностей. Целесообразно также рекомендовать некоторые наиболее характерные особенности работы российских вузов по востребованности в обществе выпускников различных специальностей и их успешной социально-производственной адаптации в обозримые для них сроки.

ӘОЖ 378.147

ІЗГІЛІК ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК БІЛІМ БЕРУ МҮМКІНДІКТЕРІ

А.И. Омарбекова – *п.ғ.к.,*
Ф.Н. Жұмабекова – *п.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана қ.*

Мақалада ізгілік психологиясының рухани-адамгершілік білім беру мүмкіндіктерімен ережелері сөз болады. Сондай-ақ адамзаттың бастапқы жаратылысындағы табиғи құндылықтармен жүре пайда болатын және жалпыадамзаттық құндылықтар қарастырылған. Осы мәселелерді қарастыра отырып, әлемдік психологияда жеке тұлғаның рухани аспектісін зерттеу бойынша жиналғанғылыми еңбектерге талдау жасалынған. Сана құрылымы оның табиғатына байланысты мәселелер қамтылған.

Ізгілік психологиясының зерттеу пәні – адамның кемелдену, тұлғалық дамуы, шығармашылық, сүйіспеншілік, жақсылық жасау, тәуелсіздік, психологиялық денінің саулығы, өзінің ішкі жан дүниесін тану және әлемді тану, басқа тұлғалармен терең қарым-қарым қатынас орнатуға үйрету. Ізгілік психологиясы бойынша,ізгілікадамдар бастапқы жаратылысындағы табиғи құндылықтар, оны ашып, дамыту арқылы ізгілік шекарасын кеңейтуге болады және адамның рухани-адамгершілік тұрғыдан дамуына, өзін-өзі танып-білу, өзін іс жүзінде көрсете білудің маңыздылығы талданады.

Кілттік сөздер: рухани даму, зияткерлік даму, сана, ар-ождан, холистік көзқарас, рух,ақыл, ойлау, ерік, ес, сезім

Ізгілік психологиясының рухани-адамгершілік білім беру мүмкіндіктерін түсіну үшін бірінші кезекте өзін-өзі тану құрылымын және біздің санамыздың сыртқы өмірден келетін ақпаратты қалай қабылдайтынын және қалай қорытатының қарастырған жөн. Адамзаттың рухани даму процесі (жүрек) зияткерлік дамудан (ақыл-ой) айтарлықтай ерекшеленеді.

Осы тұрғыда бүгінгі танда өзін-өзі тану мәселесі өзіндік сананың қызмет етуінің механизмі ретінде қарастырылуда. Бұл нәтижесінде мақсатқа, яғни өзі туралы білімге жететін әрекеттің жиынтығы және жүйелілігі болып табылады. Өзін-өзі танудың табиғатын түсіну, оның өзі бір бөлігі болып табылатын өзіндік сананы талдауға сүйенгенде мүмкін болмақ.

Шындығында адам өмірге келгенде ерекше жан иесі болып, яғни ол «Homo sapiens» - саналы адам, осы сана адамды басқа тірі жан иелерінен ерекшелігін білдіреді. «Homo sapiens», яғни саналы адамның бойында, ізгілік психологиясының қағидалары бойынша, әр адамда өмірге келген кезінен бастап, оның табиғатында жалпыадамзатттық құндылықтардың дәні бар, «.....адамгершілік тұрғыда әрекет ету адамның өзінің генетикасында әуел бастан бар» - деген пікір айтады[1].

Бұл тұрғыда Гончеренконың зерттеулеріне сүйенетін болсақ, «....эмбриондық даму кезінде жүрек адамның миын өсіреді. Ар-ұждан – бала ананың құрсағында жатқан кезде пайда болады...Жетінші күні жүректің тамыры соға бастайды (бірінші клетка пайда болады). Сол жүректен сүйіспеншілік нұры тарайды» - дейді[2].

Олай болса адамзаттың бастапқы жаратылысындағы табиғи құндылқтарды (ақыл, ойлау, ерік, ес, сезім) тұлға бойында жаратылысынан берілген,тек оларды аша отырып, дамыта білу қажет. Дүниеге шыр етіп келгеннен, қарттық шаққа жеткенге дейін адам жетіледі, сандық және сапалық тұрғыда дамиды, жетіледі, әлеуметтенеді, өзінің күнделікті тәндік және жандық қажеттіліктерін қанағаттандырады. Бұл – адамның жастық шақ пен қарттық арасындағы белсенді өмірі, яғни, осы кезде уақытыңды босқа өткізбей, ғылымға үңілсең – өмірлік мұратыңа жеткенің – дейді, Ш.Құдайбердіұлы. Оның еңбектерінің негізгі обьектісі – адам болса, байлықтың ең үлкені – ғылым, Шәкәрім «Өзіңді өзің танысаң істің басы...» дей келе, «Үш –ақ түрлі өмір бар» өлеңінде ол адам өміріне «ортаншы өмір» деген ұғымды қолданады. Ол бүкіл батыс Еуропа, Шығыс елдері ғалымдарының, философтарының, психологтарының еңбектерін зерттей отырып, өз тұжырымын жасайды. Мысалы, «Үш анық» еңбегінде, жалпыадамзатты жаратушы бір күш бар – ол бірінші анық- дейді. Ал, рух өлмейді, жан мәңгілік - бұл екінші анық. Үшінші анық - ар-ұждан деп, оны білімнен де, ғылымнан да, бәрінен де жоғары қояды [3].

Ар-ұждан, ақыл-парасат (интеллект) жақсы мен жаманды, ақиқат пен жалғанды, мәңгілік пен уақытшаны ажырата білу күшіне ие. Бұл тұрғыда әл-Фарабидің жоғары ақыл-парасат деп атағаны, болмыстан туатын басты себеп. Ажырату –бұл ішкі даналықты құраушы. Жоғары ақыл-парасат адамда ерік ретінде көрініс табатын шынайы «Меннің» тура күші. Адам жоғары ақыл-парасаттың көмегімен өзінің шынайы табиғатын ұғынады. Жоғары ақыл-парасаттың функциясы - ақылды бақылау. Олай болса, адам өмірінде тәндік деңгейден жоғары-рухани деңгейге жетуге тырысады. Ал, ол деңгейге жету үшін адам үнемі өзімен жұмыс жасап, жалпыадамзаттық құндылықтарды меңгере отырып, ішкі тыныштығын табуы керек. Ал ішкі тыныштыққа жетуде, ізгілік психологиясының орны ерекше.

Қазіргі кездегі психологияның ерекше бағыты – ізгілік психологиясыболып табылады. Оның зерттеу пәні – адамның кемелдену, тұлғалық дамуы, шығармашылық, сүйіспеншілік, жақсылық жасау, тәуелсіздік, психологиялық денінің саулығы, өзінің ішкі жан дүниесін тану және әлемді тану, басқа тұлғалармен терең қарым-қарым қатынас орнатуға үйрету. Ізгілік психологиясыныңтұжырымы адамдар дүниеге келген кезде бәрі бірдей ізгі, оны ашып, дамыту арқылы ізгілік шекарасын кеңейтуге болады және адамның рухани-адамгершілік тұрғыдан дамуына, өзін-өзі танып-білудің, өзін іс жүзінде көрсете білудің маңыздылығына назар аударады. Ізгілік психологиясының негізгі ережелеріне тоқталсақ, оларға:

- адамның өмір сүруге холистік (біртұтас) көзқарас;
- барлық адамдар табиғатынан ізгі деген іргелі сенімді білдіреді;
- әрбір адамның әлеуетіне бағдарланған;
- өзін-өзі тану және өзін-өзі кемелдендірудің маңыздылығына назар аудару;
- адамның жоғары сана немесе тұлғадан жоғары Менінің бар екендігіне сену[4].

Осы негізде ізгілік психологиясын қарастырмас бұрын, батыс психологиясының негізгі үш бағытына тоқталатын болсақ, оларға:

1. Психоаналитикалық бағыт, “бірінші толқын” (З.Фрейд, Э.Эриксон, К. Хорни және басқалар.)
2. Бихевиористік бағыт, “ешінші толқын” (Д.Б.Уотсон, И.Павлов, Б.Ф.Скинер және басқалар.)
3. Гуманистік бағыт “үшінші бағыт” (К.Г. Юнг, В. Франкл, К. Роджерс, А. Маслоу, Э. Фромм және басқалар

Психоаналитикалық бағыт бойынша – адамның қажеттіліктер қанағаттандырылмаса ол адам фрутацияға немесе дағдарыстарға ұшырайды, адам қажеттіліктерінің қанағаттандырылуы өте маңызды.

Психиканы динамикада қарастыра отырыш, З.Фрейд сана, сана алды және бейсаналылықтың арасында үнемі қозғалыстар, өзара әрекеттер, конфликтілер болады дейді. Санадан ыңғайсыз, қабылданбайтын тілектер, қабылданбайтын еске түсірулер ығыстырылады. Сана қоршағандар негативтің бағалаған ұмтылуларды басып тастайды, олар бейсаналыққа өтеді, санада көріну жағдайы туғанға дейін сонда өмір сүреді.

Сөйтіп бейсаналық ығыстырылған, сана үшін жарамайтын мазмұндарды (тілектер, ойлар т.б.), алғашқы инстинктерді «орналастырушы» ретінде түсінілді. Сана мен бейсаналықтың арақатынасы айсбергтің судың асты мен үстінің арақатынасы ретінде қаралды. Су асты бөлігі үлкен және көрінбейді.

Тұлғаның құрылымы З.Фрейд бойынша: «ид» төменгі инстанция, бейсаналы біріншілей қажеттіліктерді орналастырады, қанағаттану принципіне бағынады. Қанағаттану принципі психикалық өмірді реттеуші болып табылады, ол қанағаттануға ұмтылу мен қайғыларды жоюмен көрінеді.

«Супер эго» «үстіде» орналасады, жоғарғы инстанция болып табылады, біріншілей қажеттіліктерде көрінетіндерді шектейді. «Супер эго» бейсаналық инстанция, мінез-құлық цензурасы, бастан өткен әсерлер.

«Эго» психикалық өмірдің ұғынылған жағы, реалды өмір шарттарын бағдарлануды береді, «супер эго» талабын және «ид» тілектерімен келісуге ұмтылады. «Эго» негізінде жатқан реалдылық принципі тілектерді қанағаттандыру барысындағы реалды болмысты ескеретін бағдарлануды көрсетеді. Сананың құрылымы, оның табиғаты – адамның руханилығы мәселелерімен тығыз байланысын Зигмунд Фрейд психиканы үш қабаттың қосындысынан көрсетеді. Оларға:

1. «Мен» - адамның санасы, психиканың барлық құрамындағы бөліктерінің арасындағы келістіруші.
2. «Ол» (оно) – санасыздықтың әлемі, онда адамның жасырын ойы, арманы, тілегі бар.
3. «Шектен тыс – Мен»- жеке адамдарға қысым жасап, әсер ететін сыртқы орта, «сыртқы цензура» заңдар, тиым салу талаптары, мораль, мәдениет дәстүрлері[5].

Енді осыны түсіндіріп көрейік, «Мен» өзіне «Оны» бағындыруға тырысады. Бірақ нәтижеге сирек жетеді. әдетте «ол» жасырын немесе ашық түрде «Менді» бағындырады. Фрейд мұны былай суреттейді: ат және оның үстіндегі адам, Адам «Мен» - атты бақылайды, әмір береді, ал ат (Ол) болса адамнан басым, себебі оны алып бара жатыр. Кейде адам бақылауды жоғалтып алғанда ат оны ала жөнелді, қайда алып кететіні белгісіз. Егер мұны елестетіп көрсек, дене-арба, сезім-аттар, ақыл-тізгін, ақыл-парасат-арбакеш, жоғары Мен (РУХ)-қожайын.

Шындығында адамның санасы, психиканың барлық құрамындағы бөліктерінің арасындағы келістіруші, кейде біз рухани қажеттіліктерден көрі материалдық қажеттілікке көп бұрамыз, нәтежиесінде біз санасыздықтың әлеміне, ондағы жасырын ой, арман-тілектеріміздін орындалуына жол беріп, ой, сөзбен іс-әрекетіміздің арасындағы үйлесімділікті жоғалтамыз.

Санасыздықтың әлеміне бұрылмауды насихаттайтын келесі бағыт, ол ізгіліктік бағыт – ізгілікке, сүйіспеншілікке, жақсылыққа, рухани-адамгершілікті дамытуға бағытталған.

Швейцар ғалымы, З.Фрейдтің бұрынғы шәкірті Карл Густав Юнгтің теориясы да өте атақты, өзі кейін меншікті адам психикасы туралы идеялар жүйесін жасады. Адам үшін барлық қоршаған орта оның тәжірибесінде беріледі. Сондықтанда К.Юнгтің ойынша ең адал идеялар субъективті болып табылады.

Юнг фрейдизмнен кетті, бейсаналық биологиялыққа апарылмайды деп санады. Оның пікірінше, бейсаналық алдыңғы ұрпақтың психикалық тәжірибесінде беріледі, мінез-құлық типтер, эмоциялық реакциялар, спонтанды фантазия бейнелері, түс көрулердің қосындылары деп анықталды.

Юнгтің екінші бір басты идеясы ол бүтіндік идеясы. Ол интуиция бүтіндігі болды, Жан автономды фактор, онда бейсаналық санамен қатар амалсыз өмір сүреді деп санады. Жан өзінің заңдылықтарына ие, психикалық бүтіндік ол бейсаналық пен сана. Бейсаналық табиғи, автоматты мақсатқа сәйкес процесс, ол жанның бүтіндігі үшін қолданылады.

Бейсаналық ол энергия символдарда көрінеді. Бейсаналық реттелмеген құбылыс, санамен бағытталады, одан тыс өмір сүреді, оның тілегі бейсаналықтың мазмұнын қалай бар солай көру. Бейсаналықтың реттелген әрекеті архетиптердің болуымен анықталады, олар өткен бейнелер, мәдениетіне, даму деңгейіне қарамастан барлық адамға тән болады.

Осы сюжеттердің, мотивтердің қайталануы Юнгты ұжымды бейсаналықта болатын кейбір бейсаналық өткен бейнелер болады деген ойға итермеледі. Архетиптер өмірге мифологиялық мотивтер түрінде болатын түсініктер комплексін шақырады. Архетиптер бейсаналықта болатын белгілі бір принциптердің бір жағдайларда белсендірілгендердің жинағы ретінде өмір сүреді және санаға энергетикалық ағындар ретінде шығуға ұмтылады.

Адамның рухани тууы, психиканың пайда болуы, адамның дамуға қабілетті болуы осының бәрі индивидуацияның мәнін береді. Өкінішке орай жаңа адамның санасының дамыған, Юнгтің ойы бойынша, индивидуация, даму үшін қолданылмайды. Индивидуация санада өтеді, оның нәтижесі сана деңгейінің өскені болып табылады.Сананың жоғарғы жағына жарып шыққан мазмұнды ұғыну, оларды саналы жасау санаға күш беретін негіз ретінде қарауға болады. Бейсаналықтың болатынын мойындамау, бейсаналықтан келетін энергияны қабылдамау сананың диссоциациясын шақырады. Бұл ұжымдық бейсаналық стихиясында еріп кету болып табылады.

Бұл тұрғыда К.Г.Юнг ессіз түсінігін кеңейтіп, одан төмен кезеңдерді белгілеп, сананың жоғары кезеңін жоғары сана деп көрсетті.Юнг екі негізгі позицияны (экстраверсия және интроверсия) және төрт психикалық қызметті: ойлау, түйсіну, сезіну, интуиция белгіледі. Ол ойлауды және сезінуді рационалды (өйткені олар ақылға бағына әрекет етеді), ал түйсіну мен интуицияны иррационалды (себебі, олардың қызметі ақылға сүйенбейді) деп атады[6].

Юнг ілімі психоаналитикалық деп есептелгенімен ол Фрейдтің тұлға теориясынан ерекше. Юнг бойынша адамның мінез-құлқына тек оның жеке және тайпалық тарихы ғана емес, сонымен қатар оның мақсаттары мен ұмтылыстары әсер етеді. Жеке тұлға мақсатының рөліне мұндай табандылықпен көңіл бөлу, Юнгті сөзсіз Фрейдтен өзгеше көрсетеді. Фрейд үшін тек инстинкт тақырыптарының өмірдің соңына дейін қайталануы бар. Юнг үшін үзіліссіз және жиі шығармашылықты даму, бүтіндікті және жинақталуды іздену, жандануды аңсау бар.

«Мен – Концепциясына» сүйенетін К.Роджерс оны былай деп мінезделейді: «Мен - Концепциясы» ұйымдасқан, бір ізді концептуалды гештальт, ол «Мен» қасиеттерін қабылдаудан, «Менің» өзара қатынасын қабылдаудан тұрады, сонымен қоса, осы қабылдауларға байланысты құндылықтар, өмірдің әр түрлі жақтарын қабылдау». К.Роджерс, З.Фрейд, А.Адлер, Э,Эриксон т.б. ғалымдар сияқты «Мен – Концепциясының» құрылу үрдісіне байланысты белгілі бір арнайы кезеңдер кестесін көрсетпеген. К.Рождерс бойынша адам өміріндегі басқарушы мотив - актуализация тенденциясы, яғни өзін сақтап дамыту, өзінің жақсы жақтарын ашу, осы фундаменталды тенденция негізгі мотивациялық тенденция болып табылады. Мәнді сыртқы шектеулер немесе антагонистік әсерлер жоқ болса, онда актуализация тенденциясы әр-түрлі мінез-құлық формалары арқылы көрінісін береді. Сонда тұлғаның дамуы, оның мінез-құлқы қоршаған орта әсері арқылы белгіленеді. Тұлға үшін актуализация тенденциясының негізгі қажетті аспектісі болып, адамның өзіндік актуализациялануға ұмтылысы болып табылады. К.Роджерс теориясының контекстінде өзіндік актуализация тенденциясы - адамның толыққанды функцияланатын тұлға болу мақсатындағы

өмір бойы өз әлеуетін іске қосу үрдісі. Осыған жету мақсатында адам өмірі мәнге, ізденіске, толқуға толы болады. Өзіндік актуализацияланатын адам еркін, тағдырдың әр мезетіне қанағаттанып өмір сүреді.

Гуманистік бағыттыңкелесі өкілі Абрахам Маслоу ол спонтанды құпиялы немесе өзі атағандай «шыңына жеткен күйзелістері» бар адамдардың дағдысын зерттеген. Дәстүрлі психиатрияда кез келген құпиясы бар дағды күрделі психопатология ретінде қарастырылады. Өз зерттеуінде Маслоу спонтанды «шыңына жеткен күйзелістер» көбінесе оны басынан кешіргендер үшін аса пайдалы болғанын, кейінірек олар «өзін-өзі іске асыруға» немесе «өзіндік кемелденуге» деген айқын бетбұрысты танытқанын көрсетеді. Ол осындай дағды, нормадан төмен немесе одан тыс емес, одан жоғары категориясына жатады деп болжамдады, сонымен осындай алғы шарттан бастау алатын психологияның негізін салды.

Маслоу еңбектерінің екінші бір маңызды аспектісі адами қажеттіліктерді талдау және инстинктер теориясын қайта қарауы. Оның ойынша, жоғары қажеттіліктер адам тұлғасының маңызды аспектісі болады, оларды төменгі инстинктерден туынды ретінде қарастыруға болмайды. Оның пікірінше, жоғары қажеттіліктер адамның психикалық денсаулығы мен аурудың дамуында маңызды рөл атқарады. Жоғары құндылықтар (метакұндылықтар) және соларға ұмтылу (метамотивация) адам табиғатына сай; осы деректі мойындау кез келген адам тұлғасының теориясы үшін мүлдем қажет. Өмір мәнін түсінуде, өзін-өзі іске асыруда және өзін кемелдендіруде, руханилықтағы жоғары қажеттіліктер адамның табиғатына сай, тек әлеуметтік және даралық өмірдің жағымсыз факторлары адам жанының осы жоғары қажеттіліктерін біршама уақытқа тұншықтырып немесе артқы жоспарға шегеріп тастайды.

Келесі кезекте адамның дүние есігін ашқаннан бастап, өмірінің соңына дейінгі қажеттіліктерін А.Маслоу былайша жіктейді, оларға:

- ✓ Биологиялық және физиологиялық қажеттіліктер – адам өміріндегі ең негізгі қажеттіліктер: ауа, су, тағам, ұйқы, қарым-қатынас, т.б.
- ✓ Қауіпсіздікке деген қажеттіліктер – тәртіп, заң, ереже, шек қоюлар.
- ✓ Әлеуметтік қажеттіліктер – әлеуметтік орны, әлеуметтік статусы.
- ✓ Өзін-өзі сыйлауға деген қажеттілік – табыс, мәртебе, жеткен жетістігі.
- ✓ Рухани қажеттіліктер – мәңгілік рухани құндылықтар [7].

Осы тұрғыда Маслоудың қажеттіліктер иерархиясына, мән беріп қарайтын болсақ, яғни адамның қажеттіліктерінің көп екендігін және оның ең жоғарғы сатысы «рухани қажеттіліктер» екенін байқаймыз. А.Маслоу метапотология ішіндегі қазіргі жастарға тән десакрализацияны, яғни жалпыадамзаттық құндылықтар мен моральдан түңіліп кеткен жастардың бойында пайда болған психологиялық қорғаныс механизмін атап көрсетеді.

Абрахам Маслоудың пікірінше: Әр адамға мәңгілік рухани құндылықтарды аса қажетсіну тән дей отырып, біз өзімізді жоғарғы, кемелденген, руханиланған ортадан табуымыз қажет, сондықтан да бұл ортаға ену психотерапияның басты мақсаты және білім берудің ақырғы мақсаты болуы керек...[7]

Осы мәселелерді қарастыра отырып, әлемдік психологияда жеке тұлғаның рухани аспектісін зерттеу бойынша бай материал жиналғанын, оның сана құрылымына негізделген әртүрлі тәсілдері бар екеніне көз жеткізуге болады. Сана құрылымы оның табиғаты – психологияның оның негізгі сұрақтарының бірі адамның рухына байланысты сұрақтарымен тығыз байланысқан. Философияның «Алғашқы пайда болған не:рух немесе зат?» деген негізгі сұрағы көп жағдайда «Алғаш пайда болған: сана немесе болмыс?» сұрағымен тұжырымдалған.

Қорытындылай келе, рухани-адамгершілік білім беруде оқыту, ойлау және түсіну – осының бәрі бес сезім мүшелері арқылы сананың ішкі құрылымындағы үдерістер екенін байқауға болады. Олардың екеуі: көру мен есту ақпарат алудың маңызды жолдары болып табылады.Бес сезім мүшелері арқылы ақпарат сыртқа әлемнен түпкі санаға түседі де (кейде саналы түрде, кейде санадан тыс), психологиялық-эмоциялық реңге ие болады. Бұл адамның әлеуметтік ортадағы жалпы болмысын, мінезін білдіреді.

Оқыту процесінде ой мен түсінік-бұлардың барлығы сананың ішінде болып жатады. Біз жоғарыда санаға ең маңызды әсер бес сезім мүшесі арқылы жүретің, оның екеуі-көру және есту мүшесі, мәлімет қабылдаудың маңызды бөлігін құрайтыңдығын қарастырған болатыңбыз. Осы бес сезім мүшесі арқылы мәлметтер ішкі әлемнен төменгі санаға жетеді (кейде саналы түрде, кейде санадан тыс).

Ақпарат-біздің сезім мүшелеріміз арқылы келді және оны сананы ойлауын дамытуды жағымды түрде ойланып, пайдалануға болады. Өкінішке орай, қазіргі білім берудежағымды ойлауға, қабылдауға үйретпейді. Сондықтан да, көп жағдайда заманауи мәселелердің тек жағымсыз жағы қызықтырады, ал жақсы ақпараттар ешкімді қызықтырмайды. Шын мәнінде, сол ақпараттардың жақсы жақтары көп, біз оны байқамаймыз. Біз мәселелеріміздің тек қиын тұстарын көріп,шешім қабылдап жатамыз, соның пайдалы жағын немесе сол қиындықтың қандай жақсы жағы бар деп қарамаймыз. Сол қиындықтың

арқасында біз жетілетінімізді білмейміз. Сол себепті, кез-келген нәрседен, кез-келген уақытта жақсыны көруге тырысқан жөн. Бұған дәлел ретінде қазіргі психологтардың айтуынша, біз не ойлаймыз сол жағдай болады. Қазіргі сәтте қандаймыз – бұл бұрынғы ойлаған ойымыз. Егер біз жаман жағын ғана көрсек, онда жаман жағын ойлағанымыз болып саналады деген пікір айтады.

Сонымен жағымды ойлау арқылы, рухани-адамгершілік құндылықтар арқылы ізгілік бастауларының негізін қалау – адамның ішкі жан дүниесінің даму жағдайын көрсететін, адамдық деңгейін ашатын, сипаттайтын оның тұрақтылығы мен жетілу деңгейін, әлеуметтену дәрежесін, қоғамдық мәнін айқындайтын жеке тұлғаның ішкі ең мәнді құрылымдық элементі болып табылады. Өйткені жалпыадамзаттық құндылықтар адам санасында орын алып, сана арқылы игеріліп, дұрыс іс-әрекетке жетелейді.

1 Рьюз М., Уилсон Э. Дарвинизм и этика. /Вопросы философии, 1987,N1.

2 Гончаренко А.И. Непознанное сердце // Ежегодник «Дельфис 2003» М., 2003.

3 Құдайбердиев Ш. Шығармалары / Құрастырған М.Жармұхаметов, С.Дәутов. – Алматы, 1988. – 560б.

4 Мукажанова Р.А, Омарова Г.А. Методика преподование дисциплины «Самопознание» в школе. Учебнно-методическое пособие для учителей. Алматы, ННПООЦ «Бөбек», 2013.- 129 с.

5 Фрейд З. Психология бессознательного. – М.:Просвещение, 1990-448 с.

6 Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени/пер. с нем. – М.: Инициатива, 1994. – 203с.

7 Маслоу А. Мотивация и личность. — СПб.: Питер, 2008.

Резюме

Статья описывает правила и возможности духовно-нравственного обучения гуманистической психологии. А также рассматривает изначальные природные ценности с появления человека и всеобщие ценности. Учитывая эти вопросы, были анализированы собранные работы по изучению духовных аспектов личности в мировой психологии. Были рассмотрены вопросы, связанные с природой структуры сознания.

Предмет исследования гуманистической психологии – зрелость человека, личностное развитие, творчество, любовь, добродетельность, независимость, психологическое благополучие, свое внутреннее познание мира и мировоззрение, обучение установлению близких отношений с другими людьми. По гуманистической психологии, границы изначальных природных ценностей гуманного человека могут быть расширены путем раскрытия и развивая их, а так же анализируется важность самопознания и умение показать себя в действиях в духовно-нравственном развитие.

Ключевые слова: духовного развития, интеллектуального развития, самосознания, совести, холистический взгляд, дух, ум, мышление, воля, память, чувство.

Summary

This article describes the rules and possibilities of spiritual and moral education of humanistic psychology. As well as considering the original natural values with the appearance of man and universal values. By considering these issues collected research on the spiritual aspects of the individual in the world psychology were analysed. The issues related to the nature of the structure of consciousness were considered.

The subject of study of humanistic psychology - the maturity of the human, personal development, creativity, love, goodness, independence, psychological well-being, their knowledge of the world and the inner world, training establishment of close relations with other people. In humanistic psychology, the boundaries of the original natural values of a human can be expanded by opening and development of them, as well as in the spiritual and moral development the importance of self-knowledge and the ability to show himself in deal were analysed.

Keywords: spiritual development, intellectual development, consciousness, conscience, холистический look, spirit, mind, thinking, will, memory, sense

ӘОЖ 378.(075,8):61

МЕДИЦИНАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ МЕДИЦИНАЛЫҚ ТЕХНИКАЛАРДЫ МЕҢГЕРУІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕРІ

О.Д. Дайырбеков – *м.ғ.д., проф., ҚазҰМУ, Алматы қ.,*
У.А. Байзак – *п.ғ.д., ф.-м.ғ.к., Ресей ЖА корр-мүшесі, Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қ.,*
Б.Байзакова – *б.ғ.к., аға оқытушы, Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қ.,*
Б.Уалиханова – *PhD докторант, Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қ.*

Қазіргі кезеңде денсаулық сақтау саласында диагностикалауда, терапияда және т.б. қызметтерде көптеген медициналық құралдар қолданылады, яғни осы заманғы дәрігерді медициналық техникалардан бөлек қарау мүмкін емес. Осы жағдайлар медициналық жоғары оқу орындары(ЖОО) студенттерін кәсіби дайындауда медициналық техниканы меңгертудің жаңа жолдарын қарастыруды міндеттейді[1-3].

Соңғы жылдары жоғары мектептерде болашақ мамандарды кәсіби дайындау «іс әрекеттер мен түсініктердің» кезеңмен қалыптасу теориясы негізінде жүргізілуде. Бұл аталған теорияны білім беру мен оны меңгеруді ұйымдастыру және басқару үрдісін зерттеуде қолдану үлкен нәтиже беретіндігін көрсетті. Бұл теория: оқу іс әрекеттерді бірлікте қарастырады, яғни әрбір іс әрекет белгілі бір ретпен және белгілі бір ережеге сәйкес орындалатын операциялардың белгілі бір жиынтығын қамтиды.

Біз осы теория тұжырымдарын басшылыққа ала отырып, болашақ дәрігерлерді медициналық техниканы қолдануға дайындаудың негізін қаладық. Осы тұжырымға сүйеніп, болашақ дәрігерлерді медициналық техникаларды меңгерту мен оны қолдануға үйретуде мына факторларды басшылыққа алдық:

- 2006 жылғы Қазақстан Республикасының медициналық білім стандартына сәйкес дәрігер мамандарға қойылатын талаптарды;

- болашақ маманның атқаратын қызметіне (**жалпы дәрігерлік, ішкі аурулар, хирургия, педиатрия, педагогикалық т.б.**) сәйкес медициналық техникалармен орындайтын іс әрекеттерін (**диагностикалық, терапиялық, лабораториялық**);

- медициналық техникаларды қолдану бағыттары мен онда қолданылатын физикалық факторлар бойынша жіктелуін ескеруді(**механикалық, электромагниттік, оптикалық т.б.**);

болашақ маманның білуге құштарлығы мен танымдық талпынысын (**мотивациялық, мазмұндық, іс әрекеттік**);

- медициналық техника бойынша оқу құралдар кешеннің болуын (**медициналық білім стандарты, оқу жоспары, медбиофизика мен клиникалық пәндердің типтік бағдарламалар, күнделікті тәжірибелік сабақтарда медициналық техникаларды қолдануға сәйкес дайындалған оқу әдістемелік нұсқаулар)** және т.б.

Осы көрсеткіштерді негіз етіп, болашақ дәрігерлерді медициналық техниканы қолдануға дайындаудың мақсатын анықтаудан бастаған жөн. Н.Ф.Талызина атып көрсеткендей осы кезеңге дейін белгілі бір пәнді оқып үйренудің мақсаты: «терең білім беру, білімді практикада шығармашылықпен қолдану т.б.» жалпы түрде беру қалыптасқан. Қазіргі заманғы кәсіби білім берудің мазмұны мен мақсаты маманның атқаратын іс әрекеттерінің ішінен ең бастыларын нақты көрсетуді талап етеді, өйткені орындалатын іс әрекеттер сипаты орындалатын іс әрекеттің мазмұны мен оны шешу жолдарына байланысты болады[4]. Осыған сәйкес студенттердің оқу үрдісі кезінде диагностикалық, терапиялық және лабораториялық зерттеу құралдарымен орындалатын іс әрекеттерін және олардың меңгерілуін сипттайтын көрсеткіштерді анықтау қажет. Ол үшін оқу үрдісінде **студентердің медициналық құралдарды қолдану бағытына сәйкес таңдай алуын; медициналық құралды жұмысқа қосу және оның әсерін тіркеуді; медициналық құралда қолданылатын физикалық фактордың диагностикалық немесе емдік әсерінің физикалық табиғатын білуін; медициналық техникалардың пациентке тигізетін зиянды әсерлерін және оны жою жолдарын білін; қазіргі заманауи медициналық техникалардың дамуы туралы мәліметтерден хабардар болуын және т.б.** қамтамасыз ету арқылы қол жеткізуге болады және мұны аталған проблемын шешудің бір ретінде қабылдау қажет.

Біздің ғылыми-педагогиалық әдебиеттерге жүргізген талдауларымыз медициналық жоғары оқу орындары студентеріне медициналық техниканы меңгертудің педагогикалық жүйесі қаланбағандығын көрсетті. Бұл студенттердің медициналық техниканы меңгеру дәрежесін анықтайтын көрсеткіштері атымен жоқ деген сөз емес, керісінше 2006 жылғы Қазақстан Республикасының медициналық білім стандартында 6 түрлі мамандық үшін 18 түрлі медициналық техникалармен орындайтын іс әрекеттер көрсетілген. Бірақ бұл көрсеткіштер толық емес және біз зерттеу нәтижесі бойынша бұл стандартқа енбеген, денсаулық сақтау саласында қолданылатын көптеген жаңа типті медициналық құралдарды анықтадық.

Н.Ф.Талызина мамандықтардың біліктілік сипатамасында мынадай кемшіліктердің орын алатындығын атаған: «мамандардың құралдармен жұмыс істеу дағдысын сипаттайтын көрсеткіштерді сипаттайтын критерилер берілмеген; маманның меңгерген дағдысы көптеген пәндердің бірлескен әсері арқасында қалыптасады, сондықтан осы процесте әр пәннің беретін «үлесін» дәл анықтау қажет; аталған дағдылар жүйесі орындауға болатындай етіп ұсынылуы тиіс» [4;9б]. Бұл аталған кемшілік 2006 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының медициналық білім стандартына да кездеседі, берілген медициналық құралмен қандай іс әрекеттер орындалатыны және оны орындау дәрежесін сипаттайтын көрсеткіштер берілмеген, яғни бұл стандартта Н.Ф.Талызинаның атаған кемшіліктері орын алған.

Сонымен, жоғарыдағы анықталған ғылыми тұжырымдар мен мәліметтерді жинақтай келе, медициналық ЖОО студентерінің медициналық техника бойынша дайындығының басты көрсеткіштері ретінде мыналарды алу қажет деп санаймыз:

Медициналық құралдар арқылы диагностикалық қызметті орындауға қажетті білімдер мен дағдылар:

1. Диагностикалық техникаларды классификациялауды;
2. Аурудың симптомдарына сәйкес диагностикалық медициналық құралын таңдауды;
3. Диагностикалық фактордың физикалық сипаттамасын білуді;
4. Физикалық фактордың әсерінен диагностикалық мәліметтің пайда болу механизмін білуді;
5. Диагностикалық техниканың жұмыс істеу принципі туралы жалпы түсініктің болуы;
6. Диагностикалық құралда қолданылатын физикалық заңдылық немесе құбылыстың физикалық негізін түсінуді;
7. Диагностикалық техниканың негізгі бөліктерінің құрлысын білуін;,
8. Диагностикалық техникаға қойылатын метрологиялық талаптарды;
9. Диагностикалық техниканы жұмысқа дайындау, қосуды және күтуді;
10. Диагностикалық мәліметтерді тіркеуді және оны сипаттауды;
11. Диагностикалық құралда кездесетін ақауларды және оларды болдырмау жолдарын;
12. Диагностикалық құралдың өндіретін сигналының бұрмалану түрлерін және оны болдырмау жолдарын;
13. Дәстүрлі емес диагностикалық техникалар және оны пайдалауды;
14. Үй жағдайында қолданылатын тұрмыстық диагностикалық техникаларды пайдалануды;
15. Физикалық факторлардың пациентке тигізетін зиянды әсерін болдырмаудың сақтық шарларын жүргізуді;
16. Жаңа заманауи диагностикалық техникалардың физика-техникалық сипаттамаларын білуді;
17. Диагностикалық мақсатта клиникалық лабораторялық қолданылатын зерттеу құралдарын классификациялауды;
18. Клиникалық зерттеу құралдарының жұмыс істу принциптері туралы жалпы түсініктің болуы.

Медициналық құралдар арқылы терапиялық қызметті орындауға қажетті білімдер мен дағдылар:

1. Терапиялық техникаларды классификациялауды;
2. Аурудың симптомдарына сәйкес емдеу медициналық құралын таңдауды;
3. Емдік факторлардың физикалық сипаттамасын білу;
4. Физикалық фактордың емдік әсердің пайда болу механизмін білу;
5. Терапиялық техниканың жұмыс істеу принципі туралы жалпы түсініктің болуы;
6. Терапиялық құралда қолданылатын физикалық заңдылық немесе құбылысты;
7. Терапиялық техниканың негізгі бөліктерінің құрлысын;
8. Терапиялық техникаға қойылатын метрологиялық талаптарды;
9. Терапиялық техниканы жұмысқа дайындау, қосуды және күту;
10. Емдік мәліметтерді тіркеуді және оны сипаттауды;
11. Терапиялық құралда кездесетін ақауларды және оларды болдырмау жолдарын;
12. Терапиялық құралдың өндіретін сигналының бұрмалану түрлерін және оны болдырмау жолдарын;
13. Дәстүрлі емес емдеу техникаларын пайдалауды.
14. Үй жағдайында қолданылатын тұрмыстық емдеу техникаларды пайдалануды білу;
15. Физикалық факторлардың пациентке тигізетін зиянды әсерін болдырмаудың сақтық шарларын жүргізуді;
16. Жаңа заманауи емдеу техникалардың физика-техникалық сипаттамаларын білуін.

Болашақ дәрігердің медициналық құралдарды меңгеру жолындағы ғылыми - зерттеушілік қызметке қажетті білімдер мен дағдылар:

1. Медицина мен денсаулық сақтау саласында физика, электроника, компьютерлік технология, ТВ және т.б. жаңылықтарын қолдану мақсатында жүргізілетін зерттеу жұмыстарын;
2. Медицина мен денсаулық сақтау саласындағы құбылыстарды жаратылыстану ғылыми тұрғыдан сараптауды, түсіндіру және болжауды;
3. Диагностикада жаңа физикалық факторларды қолдануға арналған зерттеулелмен танысу, қолдану;
4. Емдеуде жаңа физикалық факторларды қолдануға арналған зерттеулермен танысу, қолдану;
5. Диагностика мен емдеу саласында жаңа замануи техникалардың даму бағытын анықтау, оларды пайдалану туралы зертеулер жүргізу,
6. Дәстүрлі емес диагностикалық және емдеу техникаларын қолдану туралы зерттеулер жүргізу;

7. Заманауи клиникалық лабораториялық құралдардың дамуы және қолдану туралы зерттеулермен танысу, қолдану.

Болашақ дәрігердің медициналық құралдарды меңгеру жолындағы ұйымдастырушылық қызметке қажетті білімдер мен дағдылар:

1. Ғылым мен техника, физика мен медициналық техника жаңалықтарын медицинаға енгізуді ұйымдастыру;
2. Медициналық қызметте жаңа медициналық техникаларды енгізуге қатысу, сынақтан өткізу;
3. Медициналық қызметте жаңа медициналық техникаларды меңгеру бойынша біліктілікті арттыру;
4. Ғылым мен техника, физика мен медициналық техника жаңалықтарын медицинаға енгізуге сәйкес кіші медицина қызметкерлерін оқыту, медтехникамен жұмыс істеуді үйрету.

Болашақ дәрігердің медициналық құралдарды меңгеру жолындағы ақпараттық қызметке қажетті білімдер мен дағдылар:

1. Ақпарат көздерінен халық денсаулығын дұрыстауға бағытталған және медициналық технологияның дамуына ықпал ететін жаңалықтарды анықтау, пайдалануға ұсынуды;
2. Медициналық ақпарат көздерінен ғылым мен техника, физика мен медициналық техника жаңалықтарын жинау, өңдеу, талдау және оны қолдануды;
3. Медициналық технологиялық процестерді басқаруды автоматтандыруда компьютерлік бағдарламаларды пайдалануды;
4. Медициналық технологиялық мәліметтерді өңдеуде қолданылатын электрондық машиналарды қажетті ақпарат мәліметтерімен қамтамасыз етуді;
5. Медициналық технологиялық ақпарат алуда интернетті қолдануды;
6. Ақпараттар көзі ретінде және медициналық мәліметтер алмасуда жақын, алыс шет елдердегі медициналық сайттарды қолдануды;
7. Медициналық рефераттық, ғылыми-медициналық, медициналық техника туралы журналдармен, монографиялармен жұмыс істеуді;

Болашақ дәрігердің медициналық құралдарды меңгеру жолындағы педагогикалық қызметке қажетті білімдер мен дағдылар:

1. Мамандыққа дайындаудың негізгі педагогикалық принципі: «не үшін оқытамыз, не нәрсеге үйретеміз және қалай оқытамыз» сақталуын;
2. Болашақ дәрігер дайындауда, білім беру процесін ұйымдастыруда жаңа ғылыми-педагогикалық теориялар мен тұжырымдарды қолдануды;
3. Болашақ дәрігерлерді дайындауда, оқу процесінде медициналық техниканы қолданудың оқу-әдістемелік негізін қалыптастыру және оларды меңгертуге қажетті педагогикалық шарттарды қолдануды;
4. Білім беру процесінде, студенттердің танымдық іс әрекетін дамытуға арналған шаралар ұйымдастыруды (өз беттерінше жұмыс істеуге дағдыландыру, проблемаларды шешу жолдарын іздеу, ғылыми ізденуге баулау т.б.);
5. Студенттерде клиникалық ойлау жүйесін қалыптастыруды;
6. Оқулықтар және интернетпен жұмыс істеу және ондағы мәліметтерді жинақтай алу және оны білім беру ісінде орынды қолдана білуді,
7. Медициналық техниканы оқытуда білім берудің инновациялық әдістерін қолдануды;
8. Медициналық техникаларды қолдануды нақты жағдайға жақындату арқылы оқытуды;
9. Тәжрибелік сабақтарда студенттердің қажетті медициналық техникаларды дұрыс таңдауын қамтамасыз етудің педагогикалық әдістерін;
10. Студентердің медициналық техникаларды өз бетерінше қолдануын қамтамасыз етудің педагогикалық әдістерін қарастыру.

Сонымен біз медициналық ЖОО студенттерінің болашақта меңгеретін мамандықтарына сәйкес медициналық техниканы меңгеруге қажетті 62 түрлі білім мен дағдылар көрсеткішін анықтадық, оның 18-диагностикалық сипатта, 16-терапиялық, 7-ғылыми-зертетушік қызметті көрсетеді, 4-ұйымдастырушылықты, 7- ақпараттық қызметке сәйкес келеді, ал дәрігердің педагогикалық саладағы қызметіне қажет дағдылар 10 түрлі көрсеткішпен сипатталады.

Біз жүргізген зерттеулер, студенттердің медициналық техникаларды меңгеруін қажетті деңгейде қол жеткізу жоғарыда аталған проблемалармен қатар, студенттердің танымдық іс-әрекетін де қоса қатар дамыту қажеттігін көрсетіп отыр. Мақала көлемінің шағын болуы проблеманың бұл жағын қарастыруға мүмкіндік бермеді.

1 Дайырбеков О.Д., Байзак У.А. Болашақ дәрігерлерді кәсіби дайындауда медициналық техникаларды қолданудың педагогикалық технологиясы. -Алматы: Эверо. -2011 ж. -320 б.

2 К.А.Адыширин-Заде. Технология формирования готовности будущих врачей к использованию современного медицинского оборудования: автореферат дис....кандидата педагогических наук: 13.00.08. - Самара, 2012.- 23 с.

3 Байзак У.А., Байзакова Б. Медициналық биофизика - инструменталды диагностика мен физиотерапияның теориялық негізі. //«Медицина және экология». III-Орта Азиялық халықаралық ғылыми-прак. конф. материалдары. Қарағанды, ҚарММУ, 5-6 қазан, 2015 ж. -106-108 б.

4 Талызина Н.Ф. Теоретические основы разработки модели специалиста.-М: Выс.школа, 1982 , -36с.

Резюме

В статье предложен новый подход подготовки будуших врачей по освоению медицинской техники в условиях вуза, с учетом новых требовании ГОСО Республики Казахстан и других стран СНГ, современных достижении науки и техники, педагогической науки в области профессинальной подготовки молодых специалистов.

Современную медицину, симптомы и причины болезни и ее устранение рассматривают как многоуровневый диагностический и терапевтический процесс. Врачи опираются на данные современных диагностических и терапевтических медицинских приборов, поэтому невозможно представить современного врача без медицинской техники, потому что она являются «глазами» и «ушами» врача. На современном этапе в медицинском высшем учебном заведении уровень подготовка будущих врачей к применению медицинской техники является очень низкой, в результате дипломированные врачи, окончившие высшее учебное заведение, зачастую проявляют несостоятельность в полноценном использовании не только современных, но и простых широко используемых приборов во время работы.

Поэтому результаты теоретического и практического исследования усовершенствования профессионального освоения медицинской техникой будущими врачами следует рассматривать как современные требования по подготовке будущих специалистов в медицинских высших учебных заведениях и как одну из масштабных проблем, стоящих перед медицинскими вузами.

Определены 18 показателей освоения работы с диагностической медицинской техникой, 16 работы с терапевтической техникой, 7 показателей проведения научно-исследовательской работы, 10 педагогической и 11 организационно-управленческой работы.

Наши исследовании показали, что для достижени поставленной цели и решения данной проблемы, нужно расмотреть и роль познавательной деятельности студентов в освоении медицинской техникой, но объем статьи не позволило рассмотреть данную проблему в полном объеме.

Ключевые слова: медицинская техника, диагностическая и терапевтическая техника, студент, позновательная деятельность, навыки

Summary

This paper examines new approach of future doctors for the development of medical equipments in conditions of university in view of new requirements of ГОСО of Republic of Kazakhstan and other countries of CIS, modern accomplishment science of technique, pedagogical science in the area of professional training of young specialists

Modern medicine, symptoms and cause of disease and its elimination are considered as multilevel diagnostic and therapeutic process. Doctors lean on the given modern diagnostic and medical devices, therefore it is impossible to imagine modern doctor without medical techniques, because they are eyes and ears of doctors. In the modern stage of medical university the level of a training of future doctorsto the use of medical equipments is very low, as a result doctors who graduated university frequently manifests failure in use of not only modern and widespread use of simple equipments during work.

Therefore the result of theoretical and practical researches of improvement of professional development by medical equipment of future doctors should be considered as modern requirement in preparation of future specialists in the universities and one of wide scale problem facing in front of medical universities.

There are shown 18 demonstrations of developments of work with diagnostical medical equipments, 16 works with therapeutical equipments, 7 pedagogical, 11 organizational-administrative works.

Our researches have shown that in order to reach purpose and solution of given problems, it is necessary to examine also the role of cognitive activities of students in the development of medical equipments, but the scope of article prevented to examine given problem thoroughly.

Keywords: medical equipment, diagnostical and therapeutical equipment, student, cognitive activity, skills.

ӘОЖ 372.1

БҮГІНГІ ПЕДАГОГТЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАРЫ МЕН ДӘСТҮРЛЕРІ

П.К. Искакова, Б.Т. Керимбаева – *Қожа Ахмет Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университеті*

Бүгінгі таңдағы Егеменді еліміздің басты мақсаттарының бірі – жан-жақты дамыған, алдыңғы қатарлы елдермен теңесу. Ал оған жетудің басты жолдарының бірі – әлемдік білім кеңістігінен орын алу. Мұның өзі ұлттық білім беру жүйесінің даму бағыттарын айқындап, оны тың арнаға, жаңа сапаға жеткізу қажеттілігін міндеттейді. Сондықтан да білім мазмұнын байыту, оқыту үдерісін жетілдіру, инновациялық технологияларды пайдалану, жан-жақты дамыған, рухани бай, өз елін, халқын жанымен сүйетін тұлға қалыптастыру өз шешімін қажет ететін, кезек күттірмейтін мәселе болып отыр. ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдауында еліміздің болашағы оның шикізаттық қорымен және табиғи байлықтарымен емес, зияткерлік әлеуетімен, ғылым дамуының деңгейімен, жоғары технологияларымен айқындалатыны нақты айтылған. Отандық білім беру жүйесі Қазақстанды әлемдегі жетекші елдердің қатарына көтерудің және мәдени, ғылыми және білімдік деңгейі жоғары ел ретіндегі халықаралық беделін сақтап қалудың маңызды факторы болып табылады [1].

XXI ғасыр - бәсеке ғасыры, бұл бәсеке енжарлықты, керітартпалықты көтермейді. Еліміз егемендігін алып, өзін бүкіл әлемге мойындата бастаған осы кезеңде біздің қоғам дарынды, қабілетті, жан-жақты жетілген адамдарды қажет етеді. Сондықтан да еліміздің білім берудегі ұлттық жүйесі өте қарқынды өзгерістер сатысында тұр. Қазақстан Республикасының білім беру саласы бүгінде өз дамуының бетбұрысты кезеңін бастан өткеріп отыр. Ендеше, білім беру саласын дамытудың стратегиялық жолдары мен бағыттарын дұрыс таңдау тек қана отандық білім беру жүйесінің емес, сондай-ақ жалпы еліміздің болашағын дұрыс айқындауға мүмкіндік береді. Кез-келген қоғам өз дамуының әрқилы сатыларында жұмыс-шы күшіне жаңа талаптар мен стандарттар қоя отырып, білім беру жүйесінің ұдайы дамуына түрткі болған. Сондықтан, бүгінгі жағдайда, білім берудің көпқырлылығы мен маңыздылығы барынша артқан:

- біріншіден, өзгермелі қоғамның күннен күнге көбейіп келе жатқан қажеттіліктерін қанағаттандыратын білім беру жүйесіне сұраныс туындап отыр.
- екіншіден, қоғамның жедел дамуына ілесу үшін мемлекет тарапынан дәстүрлі білім беру жүйесін үздіксіз жаңартуға қажеттілік туындауда.
- үшіншіден, адамдардың жеке тұлғалық әлеуетін дамыту бүгінгі күнгі педагогикалық мәселелер мен міндеттерді шешудің басым бағытына айналуда.
- төртіншіден, қазіргі таңдағы жаһандық өзгерістердің ықпалымен білім берудің әмбебаптана бастауы оның басты сипатын құрап отыр.

Бүгінгі таңдағы ең көп тараған (әсіресе, мектеп деңгейінде) оқыту түріне дәстүрлі оқыту жүйесі саналады. Дәстүрлі оқытудың мазмұны мен әдістемесі білім алушының пән бойынша оқу материалын теориялық мазмұнда игерсе, ал тәжірибеде қолданылуы шектеулі болғаны белгілі. Бұл, әрине, оны тәжірибелі іс-әрекеттерді белгіленген алгоритм бойынша орындауға көп еліктетті, бірақ әрбір әрекетті дәл, нақты орындауға ұмтылдырды. Оқу үрдісіндегі оқу әрекеттері педагогтің басшылығымен орындалуы жиі байқалды. Дәстүрлі оқыту бұл - «жаңа нәрсені үйрету – бекіту – бақылау – бағалау» сызбасы бойынша білім алушыларды білім алуға баулуға, қабілеттерін дамытуға және дағдыларды игеруге бағытталған. Оқытудың дәстүрлі сызбасында оқытушы өз саласындағы білімнің жалғыз қайнар көзін құрайды және білім алушылар оқытушыға ақпарат көзі ретінде қарайды. Яғни, білім алушылар оқытушының берген білімін келіспеуге және салыстыруға келмейтін ең соңғы ақиқат ретінде қабылдайды. Оқу материалы аз болғанымен, оны тереңінен зерттеп білуге баса мән беріледі [2].

Дәстүрлі оқыту әдістемесі негізінде метафизикалық (сандық, мазмұндық) әдіснама, ал дамыта оқыту технологиясының негізінде диалектикалық (интенсивті, сапалық, мәнділік) әдіснама жатыр деп айтуға болады. Дәстүрлі оқыту балада білім, білік, дағды алуға қажетті ақыл, сана бар деп есептеп, сол ақылға дайын білімді құю керек деген көзқарасқа, ал дамыта оқыту бала бойындағы табиғи қабілеттерді, ойлауды, жаңа белестерге көтеруді мақсат тұтатын принциптерге негізделген. Дәстүрлі оқыту жаттауға, есте сақтауға, ал дамыта оқыту дербес жұмыс істеуге, алған білімді пайдалана білуге үйретеді.

Алайда, дәстүрлі оқыту жүйесінде бірқатар кемшіліктер де кездеседі. Қазіргі кезде дәстүрлі оқыту жүйесін өзге оқыту түрлері білім кеңістігінен ығыстырып шығаруда. Себебі, оның табысты өмір сүруге қажетті білім қорын анықтауға және оны білім алушыға беруге болады деген түсінігі әлдеқайда өзінің мәнін жоғалтқан. Сондықтан, бүгінгі күнгі білім беру жүйесінде тек қана мәліметке бағдарлы оқытудан алыстап, жеке тұлғаға бағдарлы оқытуға көшу қажет.

Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықтарды игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңестігіне ене отырып, басекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну – қазіргі таңда негізгі өзекті мәселелердің бірі. Қазіргі заманғы еңбек нарығында бәсекелестік пен экономикалық сұраныстың салдарынан жұмысшыларға жаңа талаптар қойылып, қатаң іріктеу жүргізілуде. Жұмыс берушілер жұмысшының біліктілік деңгейіне назар аударып қана қоймай, оның өзін-өзі жетілдіруге бағытталған жаңа құзыреттіліктерді игеру саласындағы жинақтаған тәжірибесін ұтымды пайдалана білу қабілетіне де баға беруде. Мұндай жағдайда, сөзсіз, маман даярлаудағы құзыреттілік тәсілдің рөлі артары анық.

ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастау алған инноватика тың жаңалықтарды ашу және оны өндіріске ендіру үдерісінің заңдылықтарын зерттейді. Инноватика алғашқыда адамның әлеуметтік-мәдени қызметінен гөрі экономикалық, техникалық, технологиялық және әкімшілік қызметімен көбірек байланысты болған. Тек соңғы онжылдықта ғана әлеуметтік, оның ішінде педагогикалық инноватиканың дами түскені байқалған. «Маған жердің тіреу нүктесін көрсетсеңіз болғаны, мен Жерді көтеріп беремін!» деген Архимедтің даңқты сөзін әркім әрқалай түсінуі мүмкін. Біреулер «ол жерді көтеріп тастауды ойламаған, тек қана тіреу нүктесін көрсеткісі келген» дейді. Шынында, ол адамзат тарихындағы жаһандық жаңалықтардың бірін ұсынған. Яғни, оның айтқан сөзінен барлық нәрсені, тіпті әлемнің түп-негізін өзгерту мүмкін екенін ұғынуға болады.

«Инновация» - (латын тіліндегі *in* (ішіне) *novus* (жаңа) сөздерінен құралып, жаңару, жаңалық, өзгеру деген мағынаны білдіреді) әлемдік экономика, өнеркәсіп, жарнама ісі секілді салалар үшін айтарлықтай жаңа түсінік емес. Алайда, педагогикалық инноватика – енді ғана орнығып келе жатқан жас ғылым саласы [3].

Бүгінде педагогикалық инноватика қалыптасу және эмпирикалық таным кезеңдерін бастан өткеруде. Ұзақ жылдар бойы бірқатар ғалымдар осы салада мол жұмыс атқарып келеді. Осы орайда, Н.И. Лапин, Е.И. Потапова, А.И. Пригожин, С.Д. Поляков, А.В. Хуторский, О.Б. Шамина сынды ғалымдар мен оқытушылардың сіңірген зор еңбегін атап өтпеске болмайды. Олардың еңбектерінен оқу-тәрбие үдерісі мен шығармашылық даму сатысындағы инноватиканың барлық мәселелері педагогикада сәтті жүзеге асырылып жатқанын айқын пайымдауға болады.

Қазақстан Республикасында білім беру саласындағы педагогикалық инновация мен оқытудың жаңа технологиясы мәселелерін Ш.Т.Таубаева, Н.Н.Нұрахметов, С.Н.Лактионова, Е.З.Батталханов, Т.О.Балықбаев, Ж.А.Қараев, Г.К.Нұрғалиева, К.Бұзаубақова, С.Д.Мұқанова, Н.И.Хван, С.А.Көшімбетова, З.У.Имжарова, М.М.Мұқаметқалиқызы және т.б. педагог ғалымдар зерттеген.

Қазіргі заманғы жаңғыртушы инновацияларға жаңа буынның білім беру стандарттарының негізгі құрамдас бөлігін құрайтын кәсіби оқытудың құзыреттілік үлгісін жатқызуға болады. Болашақ мамандарды кәсіби даярлау мәселелері С.С.Алексеева, С.Е.Шишова, В.Л.Васильева, А.В.Анохина, А.Б.Бергерова және тағы басқалардың еңбектерінде зерттелген. П.П.Терехова, Н.А.Германская, В.А.Кальна, М.М.Поташник және тағы басқалардың ғылыми-зерттеу жұмыстары кәсіби құзыреттіліктің мәнін ашып көрсетуге едәуір мүмкіндік береді.

Д.А. Иванов, А.В. Хуторский, Э.Ф. Зеер және тағы басқалардың зерттеулерінде білім берудегі құзыреттілік тәсілдің мән-маңызы және осы тәсілдің іргесін қалаған жетекші ғалымдардың өзара байланысы қарастырылған. А.В. Щербаков, В.А. Белеков, А.К. Маркова, А.Я. Найн және тағы басқалар өз еңбектерінде кәсіби құзыреттілікті арттыру жолдарын зерттеген. Атап айтқанда, Л.В. Митина – педагогикалық құзыреттілікті, Л.А. Петровская – коммуникативтік құзыреттілікті, ал С.Е. Шишов болса, педагогикалық құзыреттілікті арттырудың әдіс-тәсілдерін зерттеуге ден қойған. Білім берудегі құзыреттілік тәсілді «жоғары мектептің құбылмалы әлемнің талаптарына ілесу үдерісіндегі» кезекті қадамы деуге болады [4].

Инновациялық шешімдер кешені негізгі білім беру бағдарламаларын жүзеге асырудың нормативтік шарттарында да көрсетілген. Мұндай шарттарға оқытудың технологиялық тәсілін қолдану жатады. Бұл тәсіл жоспарланған нақты нәтижеге міндетті түрде қол жеткізетін оқытудың дидактикалық тұрғыдан дәйекті әрі тиімді әдістері мен тәсілдерін таңдау, сондай-ақ педагогикалық жүйені ұтымды жобалау және біртұтас жүзеге асыру есебінен білім беру үдерісін түбегейлі жаңғыртуға мүмкіндік береді. Нақ осы технологияландыру үдерісі оқытудың тиімділігін қамтамасыз етеді. Оның ішінде, жеке тұлғаның құзыреттілікке негізделген білім алуына және өзін-өзі жетілдіруіне зор септігін тигізетін белсенді интерактивті оқыту технологиясының мәні ерекше.

Сонымен қатар, инновациялық шешімдердің қатарына оқытушы-профессорлар құрамын қайта даярлау және біліктілігін арттыру шараларын жатқызуға болады. Білім сапасын арттыру және нәтижеге

бағытталған үлгіге беталуы барысында мұғалімдер мемлекеттік стандартта берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде проблеманың шешімін таба алатын, ақпараттық – коммуникативті мәдениеті жоғары тұлғалық - дамытушылық функцияны атқарады.

XXI ғасыр адамының құзырлықтары қатарында саналатын, қазіргі білім беруде басшылыққа алынатын «тануды үйрену, жасауды үйрену, бірге өмір сүруді үйрену, өмір сүруді үйрену» негізгі «төрт қағидасының» мәнін ашады. Қазіргі заман адамның осы құзыреттілікті меңгере отырып тек «кәсіби икемділігін оңтайландыруды қамтамасыз ету ғана емес, іске асырылу мүмкіндігін «үнемі оқып – үйрену және өзін-өзі жасау талабын қалыптастыра алады[5].

Білім сапасын арттыруда, бірінші кезекте оқытушының құзыреттілігі шешуші рөл ойнайды. Себебі, ол білім берудің барлық сатысында әртүрлі әдістемелердің көмегімен білім алушыларға өз білімін жеткізеді. Сондықтан, оқытушы өзінің шығармашылық ой-өрісін ұдайы кеңейте отырып, өз білімін дұрыс жеткізе білуі қажет. Ендеше құзыреттілік дегеніміздің өзін қазіргі заман талабына сай педагог қауымының өзін-өзі өзгерте алу қабілеттілігі деп түсінуге болады.

Білім саясатындағы түбегейлі өзгерістерді күнделікті оқу үрдісінде берілетін тапсырмалардан бастау қажет екендігі айқын көрсетілген. Студенттер оқытушы қауымнан тек білімге ғана емес, өмірге үйрететін қабілеттілікті қажет етіп отыр. Демек, болашақ педагогтарымыз осы ақпараттық қоғамнан қалыспай: жедел ойлаушы; жедел шешім қабылдаушы; ерекше ұйымдастырушылық қабілетті; нақты бағыт беруші болып шығуы - бұл қазіргі заманның талабы. Міне, құзыреттілікті қалыптастыру дегеніміздің өзі болашақ педагог - қазіргі студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер болып табылмақ. Бұның өзі өз кезегінде қазіргі педагогтардан шәкіртті оқытуда, білім беруде, тәрбиелеп өсіруде белгілі бір құзіреттіліктерді бойына сіңірген жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етеді.

Оқыту үдерісінің нәтижелі болуы үшін оның тәрбиелеуші және дамытушы сипаты басым болуы тиіс. Білім беру мекемесіндегі оқыту, бірінші кезекте, білім алушының шығармашылық қабілетін дамытуға, өз бетінше жұмыс істеу, есте сақтау, қисынды ойлау, ақпарат ағымынан өзіне қажетті мәліметті іздеп табу, жеке тұлғаның өзіндік қасиеттерімен қоса, оның этикалық және эстетикалық көзқарастарын және гуманитарлық ойлау аясын анықтау, түсіну және құрметтеу қабілетін қалыптастыруға септігін тигізуі керек. Міне, сонда ғана біздің түлектер еңбек нарығында бәсекеге қабілетті бола алады. Педагог жұмыс барысында жаңа мүмкіндіктер мен тың идеяларды, оқытудың жаңа технологияларын, жаңа перспективаларын және оларға апаратын ерекше жолдарды ойлап табуы керек. Бүгінгі таңда педагогтардың, ұжымдардың креативтілігі жалпы білім беру жүйесін және оның барлық жекелеген субъектілерін дамыту мен жетілдірудің едәуір маңызды факторы болып табылады. Аталмыш фактордың болашақта да өз маңыздылығын жоғалтпайтыны анық.

Демек, жоғары кәсіби мектептің түлегі өзара ақпараттық әрекеттестіктің аясы кеңейіп отырған бүгінгі қоғамда белсенді рөл ойнайтын әрі жоғары сұранысқа ие маман болып қалыптасуына мүмкіндік беретіндей даярлықтан өтуі тиіс. Кез-келген маманның кәсіби қызметіндегі ең маңызды аспектіге оның жоғары оқу орнында оқыған кезінде-ақ кәсібиаралық қызмет негіздерін игеруін жатқызуға болады. Болашақ маманның бойында жаңа бәсекеге қабілетті өнімді шығару кезінде қажет болатын кәсіби және кәсібиаралық құзыреттіліктер қалыптасып, дамиды.

А.И.Хуторской: «инновациялық идея - инновациялық үдеріске ықтимал қатысушылардың назарын өзіне аудартатын қандай да бір жаңа дүниені айтады… Инновациялық үдерістің негізінде интуитивті ойлау мен эмпирикалық деректер арқылы қалыптасқан нысан, үдеріс, құбылыс туралы жалпы теориялық көзқарас жатыр»- деп жазады [6]. Олай болса, құзыретті маманға айналу үшін білімгер, бірінші кезекте, алдына қойған міндетті анықтаудан бастап оның шешімін тапқанға дейінгі барлық өндіріс кезеңдерінен өтіп, саналуан қызмет түрлерімен танысып қана қоймай, осы кезеңдердің өкілдерімен өзара әрекеттестік пен түсініктікте жұмыс істеуді үйренуі керек. Сонда ғана ол нарықта сұранысқа ие маман бола алады.

1 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 2014.

2 Елеубай С. Білім беру технологиясының қазіргі проблемалары. Алматы, 2001. 270б.

3 Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. Алматы, 2001.

4 Фрумин И.Д. Компетентностный подход как есественный этап обновления содержания образования // Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление. – Красноярск, 2003.

5 Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8-14.

6 Хуторский А.В. Педагогическая инноватика: методология, теория, практика: Научное издание, – М: Изд.УНЦ ДО, 2005.

Резюме

Современный этап модернизации образования характеризуется фундаментальным качественным изменением в системном подходе к развитию образования. Это особый период развития образования, когда к нему предъявлены невиданные ранее высокие требования, рассчитанные на становление и проявление качественно нового потенциала общекультурных, интеллектуальных, духовных, профессиональных возможностей личности. Система образование сегодня на поворотном этапе своего развития и выбор стратегических путей, направлений этого развития во многом предопределяет перспективы не только отечественного образования, но и в целом нашей страны. На разных стадиях своего развития общество предъявляло новые стандарты, требования к рабочей силе. Это обусловило развитие системы образования.

Ключевые слова: будущий специалист, инновация, компетенция, образование

Summary

The modern stage of educational modernization characterized by a fundamental qualitative changing in the system approach to the development of education. This is a special period of development of education, when it brought an unprecedented high requirements, calculated on the formation and manifestation of a qualitatively new potential general cultural, intellectual, spiritual, and professional possibilities of the person. The system of education today is at a turning point of its development and selection of strategic paths and directions of this development largely determines the prospects not only for domestic education, but also in the whole of our country. At different stages of its development the society imposes new standards, the requirements of the workforce. This was to the development of the educational system.

Key words: future specialist, innovation, competence, education

ӘОЖ 374.21:82.01

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕСІНІҢ ЭТНОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МӘҢГІЛІК ЕЛ БОЛУДЫҢ АЛҒЫ ШАРТЫ

А.А. Усманов – *п.ғ.д., профессор,*
Т.А. Данияров – *п.ғ.к., доцент,*
М.С. Молдалиев – *п.ғ.к., доцент, Қожа Ахмет Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университеті*

Елордада 11 қараша 2014 жылы өткен «Нұр Отан» партиясы саяси кеңесінің кеңейтілген отырысында Елбасымыз: «Біз Жалпыұлттық идеямыз – Мәнгілік Елді басты бағдар етіп, тәуелсіздігіміздің даму даңғылын Нұрлы Жолға айналдырдық. Қаржылы еңбекті қажет ететін, келешегі кемел Нұрлы Жолға бірлігімізді бекемдеп, аянбай тер төгуіміз керек. Мінгілік Ел - елдің біріктіруші күші, ешқашан таусылмас қуат көзі. Ол «Қазақстан-2050» Стратегиясының ғана емес, XXI ғасырдағы Қазақстан мемлекетінің мызғымас идеялық тұғыры! Жаңа Қазақстандық патриотизм дегеніміздің өзі –Мәнгілік Ел! Ол – барша Қазақстан қоғамының осындай ұлы құндылығы.

Өткен тарихмызға тағзым да, бүгінгі бақытымызға мақтаныш та гүлденген келешекке сенім де «Мәнгілік Ел» деген құдіретті сыйып тұр. Отанды сүю – бабалардан мирас болған ұлы мұраны қадірлеу, оны көздің қарашығындай сақтау, өз үлесінді қосылып, дамыту және кейінгі ұрпаққа аманат еттіп, табыстау деген сөз. Барша Қазақстандықтардың жұмысының түпкі мәні – осы.

Жалпы ұлттық идеяны өміршен ететін - Елдің бірлігі. Ауызбіршілік қашқан, алауыздық тасқан жерде ешқашан да жалпыұлттық идеялар жүзеге асқан емес. Қазақстанның шыққан шыңы мен бағындырған биіктердінің ең басты себебі – бірлік, берекесі», деп тұрақтылықты бағалай білгеніміздің арқасында бүгінгі табыстарға жеткенімізді зор парасат-пайымдылығымен халыққа жеткізді [1]. Ал мұны өз кезегінде білім беру саласында түбегейлі өзгерістер жасаудың алғы шарты деп атауымызға негіз болады. Өйткені, әлемдік білім кеңістігіне енуге байланысты білім саласында жүріп жатқан реформа осының айғағы. Мұның өзі ұлттық білім үлгісін жасауды талап етіп, оның негізгі бағыты – адамды қоғамның ең негізгі құндылығы ретінде тану, оның қоғамдағы орны мен рөліне, әлеуметтік жағдайына, психикалық даму ерекшелігіне мән беру, сол арқылы оның рухани жан-дүниесінің баюына, көзқарасының, шығармашылық еркіндігі мен белсенділігі және іскерлігінің қалыптасуына жағдай жасау болып табылады.

Сонымен қатар, «Нұрлы Жол» атты жаңа Жолдауды Қазақстан дамуының жаңа экономикалық стратегиясы деп қабылдадық. Өйткені, онда жолдың барлық түрлеріне назар аударылып және аса маңызды жаңа жолдар салу туралы тапсырмалар берілді. Жол дегеніміздің өзі – экономикалық дамудың қайнар көзі, әрі жаңа жұмыс орындары емес пе?. Сондай-ақ, Жолдауда әр жыл сайын Ұлттық қордан 3,5 млрд. доллар бөлініп, экономиканы дамытуға жұмсалатындығы айтылды. Біз бюджетті соңғы рет қарағанда, оның шығыс бөлігін 400 млрд. теңгеге азайтуға мәжбүр болған едік. Ал келесі жылдан бастап

мына қаражаттың есебінен белгіленген дүниелерді іске асыруға мүмкіндік туып отыр. Мұны да Жолдаудың жақсы қыры деп бағалаған жөн.

Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың «Нұрлы Жол – болашаққа бастар жол» Жолдауын тыңдап, мейірім қанғандай әсерде болдық. Олай дейтініміз, Жолдау нағыз уақыт рухын сезіндірді, бүгінгі күннің әрқайсымызды толғандырған мәселелерін алдымызға алып шықты. Елбасымыздың «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясы да елімізге деген әр қазақстандықтың патриотизмінен бастау алады. Елдің болашағы – жастарды елге, жерге деген сүйіспеншілікпен тәрбиелеуіміз қажет.

Ғаламшардағы дамыған мемлекеттер бүгінде Қазақстанның әлемдік дағдарыстың алдын алуда пәрменді жоспар құрып, іске асыратынына сеніммен қарайды деп ойлаймыз. Себебі, біздегідей халықтар достығы, ұлтаралық, дін аралық келісім өзге мемлекеттерде кем де-кем. Ел тұрғындарының алдындағы бүгінгі басты мақсат – тәуелсіздік алған жылдардан бері қол жеткізген игіліктерді одан әрі ұлғайтып, келешек ұрпақтың өмір сүруіне қолайлы жағдай тудыру. Көреген Елбасымыз осының барлығын өз Жолдауында нақты түрде атап көрсетті. Бұл Жолдау тек қана алда болатын 2-3 жылдық дағдарыстан шығудың жолы ғана емес, Қазақстанның түпкі дамуының бағдары деп айтар едік.

Жастар – тәуелсіз елімізді әлемге танытқан, сонымен бірге, бүгіні мен ертеңін еңселендіруші, көшбастшылық, көрегенділік қасиетімен әлемдік ірі саясаткер деңгейіне көтерілген Тұңғыш Президентіміз Нұрсұлтан Назарбаевтың саясатын қолдайтын бірден-бір ізбасары. Елбасының Қазақстан халқына арнаған «Нұрлы Жол» атты Жолдауын ақпарат құралдарынан тыңдау және көру арқылы, өзімізге үлкен міндет жүктелгенін ұғындық.

Негізі біз бақытты елміз, бақытты тұрғындармыз. Жарқын болашақ үшін қажетті мақсат-міндеттерді Ел Президенті саралап, жіктеп, қалай жүзеге асыру қажеттігін көрсетіп береді. Біздің ұлы мақсат – Мәңгілік Ел болудың жолында жұдырықтай бірігіп, әркім өз саласы бойынша адал еңбек ету ғана ойлағаны жөн болар еді. Ел мүддесі үшін жасалатын ілкімді істер мен жүйелі бағдарламалардың жанашыры болып, бірлік пен татулықты нық ұстап, үн қосуымыз – жас ұрпақ алдындағы міндетіміз, бірлігі бекем ел болудың алғышарты.

Бүгінгі таңда қоғамның жаңаруының 2050 бағытына сәйкес әбір ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуында ұлттық тәрбие шешуші фактор болуы заңдылық. Сондықтан қазіргі заманның педагогика, психология ғылымдарында адамның ұлттық қасиетін қалыптастырудың ең тиімді мүмкіндіктерін, жолдарын зерттеу, қарастыру басты мәселеге айналып отыр. Адамның тұлғалық бейнесі көрсеткіштерінің бірі - ұлттық рух болуы адам заттық құндылықтардың бірінен саналады.

Егеменді кезеңнің ерекшелігі - адамшылық, адамзаттық сияқты қасиеттер сынға түсуде. Қоғамымыздың өзгеруі үшін адамдар, олардың мінез-құлқы жаңаруы керек. Экономикалық және әлеуметтік табыстардың түп тамыры моральдық және мәдениеттілік шарттарында жатыр. Қоғамымызға адал, арлы адамдар молшылығы қажет. Әрбір адамзат адамгершілігі жоғары болып, уақыт пен қоғам алдындағы жауапкершілігін жете сезінуі тиіс. Бұндай қасиеттерді адам өз бойында еңбек саяси, құқықтық, эстетикалық, ұлттық сана тәрбиесі арқылы ғана дамыта алады.

Адам баласы үшінші мың жылдықтың басталуын зор толкумен күтті. Әлемге аты мәлім, тұлғалар сондай-ақ милиондаған қарапайым адамдар баспасөз беттерінде, ғылыми ортада, интернетте өткен ХХ ғасырдың, онымен бірге мыңжылдықтың қорытындыларын шығара бастады.Бізді қандай келешек күтіп тұрғаны жөнінде болжамдар, оның ішіне адам нанғысыз жорамалдар айтылуда. Адамның қиялын барынша жаулап алған болжамдар планета қауымдастығының мүшелері арасында белсенді талқылануда. Әсіресе, ең негізгі талаптардың бірі - ұлыттық қасиеттерімізді танып-білу. Өзімізді-өзіміз танып, өзгелерге таныту, яғни ұлттық қасиеттердің бүгінгі талаптарына сәйкес келетіндерін түгелдей іріктеп алып, соны байытып дамытып, басқаларға тарату арқылы өзіміздің ұлттық деңгейімізді көтере білу. Міне, осыған байланысты ұлттық тұлға тәрбиелеу мәселесі бүгінгі күнгі өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Еліміздің тәуелсіздік алуы ұлттық тәрбиеге, ұлттық психологияға кең өріс ашты. Ғасырлар бойы жалғасқан мол халықтық мұра, тәлім-тәрбие негіздері қайта қаралып, ғылым обьектісіне айналды. Осыған орай біз өзіміздің күнделікті зерттеу жұмыстарымызда жеке тұлға ұлттық тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық, этнопсихологиялық негіздерін студенттерге көбірек назар аударуын,тіптен мектептен қолға алуын жөн көріп жүрміз. Себебі бұл үлкен мақсат. Ол туралы кезінде М.Жұмабаев: «Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында,өз ұлті үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлттың тәрбиесі мен тәрбие қылуға міндетті»,- деген болатын. М.Дулатов: «Балқыған жас баланың ойына, қанына, сүйегіне ұлт рухын сіңіріп, ана тілін үйретіп шығару қажет» десе, тағы бірде оқу кітаптары ана тілімен,өз ұлтының тумысынан һәм табиғатынан жазылу керектігін көрсетеді. Бүгінде сол кезде айтылған ұлы педагогтердің ой-пікірлерінің бағалығы, өзектілігі, өткірлігі әлі мәнін жоймағандығы, қайта ауыр сыннан өтіп, әлеуметтік-психологиялық маңыздылығының артп отырғанына көзіміз жетті [2].

Кеңес дәуірінде қазақ мектептері орыс мектептерінің көшірмесі іспетті болды. Олардың қазақ халқы үшін жас ұрпақ тәрбиесінде пайдасы да, зияны да болды. Қазіргі уақытта XXI ғасырға бағытталған ұлттық мектептерде қазақ-халқының тәлім-тәрбиесі енгізіле басталды. Мемлекет тарапынан ұлттық мектептер ашу, онда ұлттық тәрбие беру туралы құжаттар шығарылып, жалпы білім беретін қазақ мектептерінде білім көлемін анықтаудың және ұлттық тәрбие берудің тұжырымдамалары жасалынуда.

Қай заманда болмасын жас ұрпақтың өнеге тұтар өзіндік ұлттық тәлім-тәрбиесі болатыны хақ. Егемен қазақ мемлекеті ұрпақтарының ұлтық сана сезімін ата мұра дәстүрімен сабақтастыра тәрбиелеу - қазіргі күннің ең өзекті мәселесі.

Қазақ даласында XIX ғасырдың екінші жартысында білім-ілімінің ірге тасын қалаған ағартушы – педагог Ы.Алтынсарин да ұлттық тәрбиеге аса мән бергені барлығымызға мәлім. Ол өзі ашқан мектептердің тәрбие жұмысында қазақ халқы ауыз әдебиетінің үлгілерін кең көлемде пайдаланады. Қазан төңкерісінен кейінгі жылдары, тіпті 70 жылдарға дейін сол кездегі советтік идеология талаптарына қарай тәрбиеде халықтық принципті ескеру, сонымен бірге ұлттық психология проблемаларына мән берілмеді.

XX ғасырдың бірінші жартысында бұл мәселеге алғаш назар аударған қазақ перзенті ғалым, педагог-психолог Т.Тәжібаев болды. Этнопсихологияның дамуы республикалық егеменді ел болуымен тікелей байланысты. Сонымен 70-90 жылдары бұл салада бірқатар еңбектер (М.Жандилдин, М.Мұқанов, Н.Елікбаев, Қ.Жүкеш) жарыққа шықты. Бұл еңбектерде ұлттық психологияның әдіснамалық және теориялық мәселелері мен этикалық психология проблемасы қаралды.

Адамның қалыптасуына қоғам әсері қандай болса, қоғамдағы болатын және болып жатқан құбылыстарға адамның да әсері сондай. Қоғамдағы тәртіп нормаларын жүзеге асыратын жеке тұлға. Қоғам дамуы адамның ырқымен анықталады. Олай болса адам қоғам үшін емес, қоғам адам үшін қызмет етеді. Адам қоғам дамуындағы шешуші фактор. Ол өзінің тыныс тіршілігі өмірге араласуы арқылы қоғамды елеулі тіпті шешуші өзгерістерге ұшыратады, адам қоғам өмірінде жасампаздық қызмет атқарады. Оның осал қасиетіне байланысты, көптеген ғылыми құнды тұжырымдар айтылған. Мысалы ерте дәуірдің ұлы ойшылы Платон өзінің «Республика» деген еңбегінде әртүрлі адамдардың өмірге көзқарасы мен бағытын қоғам дамуына байланыстыра қараған. Егер біз адамды қоғам дамуымен байланыстыра қарасақ, шын мәнінде оның көптеген қасиеттері-адамгершілік гуманизм, тұрғысынан қоғамның тариха дамуының желісі екенін айқын көруге болады. Оның барлық өмірі қоғам дамуына белсене араласуымен сипатталады. Мысалы, қоғамда дамыту, оны қалыптастыру, іске асыру, оның дамуына дер кезінде өзгерістер енгізіп отыру, өзінің қызметінде халықтың өмір қажетіне, алға қойған мақсаттарын тарихи кезеңге сай іске асыруға әр адам ден қояды, үлес қосады. Соған жан-жақты араласу үшін өмір талабын жүзеге асырарлықтай қабілеті болуы керек. Ал қабілетілікке адамның қолы оңай жете беретін қасиет емес. Ол тарихи дамуды игерудің соған бейімделіп еңбек етудің нәтижесінде келеді.

Соңғы жылдары этнопсихологиялық саласында бірқатар еңбектер жазылғанымен, оларда тек жеке топтарға бөлу мәселелері қарастырылады, жеке тұлғаны қалыптастырудың ұлттық тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық негіздері туралы мәселе көтерілмейді. Жеке тұлға өзінің көздеген міндетін шешу арқылы қоғамдық мүддені де шешеді. Сол себепті тұлға мен қоғам бір-бірімен тығыз байланысты. Қоғамда болып жатқан құбылыстардың барлығы адамдардың қатысуы арқылы пайда болады [3].

Өткен жылдарға көз жіберіп қарасақ, адамға жеке адам ретінде қараумен оның правосын сақтау мәселесін тек тұрмыстық-әлеуметтік жағдай жасау шеберінде ғана түсініп келгеніміз айқындалып отыр. Адам үшін ең қажетті мәселе тек тұрмыстық игілік қана емес, ұлттық мәдениет, рухани бостандық, тіпті генетикалық бірлік, бауырластық. Адамға барлық игілік түрлерімен қатар, тілде, жерде, ұлттық мәдениетте, тіпті көп жылдар бойы естен шығарылып тасталған дін де керек. Осыларға тиісті мән беріліп, ескерілмеуінен адамдар арасындағы қарым-қатынаста мейірім, ізгілік, адамгершілік нормаларының, кісілік қасиетінің төмендеп кеткенің аңғару қиын емес. Ол күнделікті өмірден айқын көрініп отыр.

Тарихтың жасампаз беттерін жарқырата түсетін жеке тұлғалар екені белгілі. Мәселен, Әл-фараби мен Аристотель, Платон секілді ғұламалардың еңбектері келісімгерлік сөздері бүгінгі күні де, келешекте де адамзатқа қызмет етері сөзсіз. Ньютон, Ламоносов, Эйнштейін, Ұлықбек тәрізді ғалымдар ашқан жаңалықтар арқылы ұлы ғылым дамыды, техника жетілді. Бабалар өлең арқылы дүние бөліктерін философиялық мәселе деңгейіне көтеріп, оған өзінше психологиялық түсінік береді. Олар дүние құбылыстарын тек түсіндіріп қана қоймай, сол процестердің адам өміріне тікелей байланысын ашады, осы байланыстарды заң дәрежесіне көтеріп, оны этикалық және эстетикалық салауатқа, мінез-құлық нормасына айналдырып отырады. Бабалар өлеңінде қолданылатын Азия халықтарына ортақ «дүние» сөзі халықтық зердедегі ұлттық көзқарастар жүйесінің ұғымы. Ол ең алдымен жаратылыс, табиғат жер беті, адам. Ондағы жаратушы күш-Тәңір. Ұлттық психологияның көп зерттеушілердің көзіне түсе бермейтін басты құпиясы, бірін-

шіден, дәстүрлі қазаққа санада адам дүниемен тілдеседі, онымен адамша сұхбат құрады. Екіншіден, «дүние»-жеке адамның ғұмыры іспеттес қолданылады: «Әкеме қыз да болсам, ұлдай едім, өтерін бұл дүниенің бүгін білдім», «Сағымдай жазғытұрғы боз-боз етіп, барады дүние өтіп бір қарамай». Үшіншіден, «дүние» - зат, мал байлық ретінде ұғынылады: «Дүние, қудым сені жалықпай-ақ, судағы ұстатпайтын балықтай-ақ. Көрсетіп кейде алдыңды, кейде артыңды, қойдың ғой, дидарыңды танытпай-ақ».

Біз дүниені танып-білу процесі бақылау және ойлау сатыларынан тұрады дегенмен, оның ең негізгі, жоғарғы сатысы тәжірибие, яғни кең мағынада айтқанда, практика боп есептелінеді. Өйткені, біздің білімдеріміз өмірден алынатын тәжірибелері арқылы тексеріледі[4].

Асан қайғы, Ақтамберді мен Бұқар жыраудың қоғамдық ойларында Әл-Фараби, Жүсіп Баласұғын Махмуд Қашқари, Ахмет Игүнеки идеясы әрмен қарай дамыған фсихологиялық қасиеттері де оның өмірден алатын тәжірибиесінен туындайды. Адам дүниеге ақылды, не ақылсыз, зұлым, не ақ ниетті болып келмейді. Бала ойлау, сөйлеу қабілетіне туысқан болатын икемділікпен ғана дүниеге келеді. Бұл процесс қазіргі ғылыми психология түйіндеген тұжырымдармен керемет үндеседі.

Егеменді еліміздің халқы, оның ұрпақтары Әл-Фараби мен Абайды ұлы психологтар деуіне әбден болады. Өйткені, екі бабамыздың да даналық ой тұжырымдарында психологияның болжам-гипотеза, концепция тәрізді әдіс-тәсілдері бар. Олар болғанды ғана емес, болуы мүмкін жайларды да сөз етеді, адам бейнесін, оның көңіл-күйін табиғат құбылыстарымен байланыстырады, нақтылы бір адамды суреттеп, оған мінездеме береді, немесе жеке адаммен қатар топтың өкілдерін сөйлету арқылы олардың әр қилы мінезін көрсетіп, терең тыңдайды, әр түрлі адамдардың қарым-қатынасын саралайды.

Әл-Фараби адамның тану процесі екі кезеңнен тұратынын айтады. Оның біріншісі сезімдік кезең. Бұған түйсік, қабылдау, ес жатады. Түйсік дүние танудың алғашқы көзі бірінші баспалдағы. Адамның есімен елесінің сайалы әрі нәтижелі болуы оның дұрыс түйсіктене алуына байланысты. Ойлау адам танымының екінші басқышы, танымнаң жоғары сатысы. Ойлау адамзатқа тән құбылыс, ал тіл - әр ұлттың, әрбір халықтың өзіндік өрнегі. Жаттағаннан түсінген артығырақ. Түсіну әр нәрсенің тегіне ашып, жалпы ережелер мен тұжырымдау жөнінде талдау жасауға мүмкіндік береді. Ғұламаның түсінігінше, адамның эмоция, сезім процестері жан қуатының дербес көрініс болып саналмайды, бұлар психиканың қойған түрлеріне әр береді, оларды қозғалысқа итермелейді. Талпыну, әсерлену қуатты адамның мәнерлі қолзғалыстарынан жақсы байқалады. Мәселен, адам ұялғанда қызарады, қорыққан кезде сұп-сұр болып түсі қашады.

Әбу Насыр ұғымынша, әлеуметтік топтардың ең үлкені - адамзат қоғамы, халықтар мен тайпалар. Ғұлама ғалым планетамыздағы халықтар бір-бірінен үш ерекшелігі арқылы ажыратылады дейді. Бұл айтқандарға әрбір халықтың табиғи әдеп-ғұрпы мен салт-санасы, міез бітімі мен тіл ерекшелігі жатады.

Абай өз шығармаларында қазақ қоғамның, халықтық мәдени өмірі мен рухани дүниесін, өзіндік тарихын көрсетіп, ұлттық психологияның негізін салды. Абайдың қара сөздерінен Декарт, Спиноза, У.Джеймс, К.Изардт сияқты психолог-ғалымдардың пікірлерімен сәйкес келетін ойларды байқаймыз. Абайдың психологиялық ой-пікірінің әлеуметтік маңызы мен мәні оның нағыз классик психолог екендігін айғақтайды дейді. Г.В.Плеханов. Оның айтуынша, «Көбінесе ғалымдардың, шешендердің сөзі болатындығы қарасөз түрлерінен анық көрінеді» Демек, данышпан Абай өз идеясын қарасөздері арқылы өрнектейді, яғни ол педагог-психолог әрі ғалым. Абайдың жүрек сөзі – мидың симболы. Өйткені, психиканың органы-адамның миы. Мидың өнімі ойлау, түйсік, қабылдау, ес, сезім, эмоция, қызығу, қаблет, ерік, жігер. Ендеше, біздің қазақ психологисының, халық тәрбиесінің ұлттық үлгісі Абайдан іздеуіміз заңды деп ойлармыз.Абай дүниетанымының негізінде адам мәселесі тұрды. Қазақ ағартшыларының көшбасшысы ретінде ол «Адам бол!» деген сөзді ту етіп көтерді. Қазақ қоғамын түбегейлі өзгерту қажет, ол үшін адамның көзі ашық болуы керек. Білімді адам ғана рухани мешенеулікті, надандықты, жалқаулықты жеңе алады. Абайдың адам болу туралы ойларының желісі өлеңдерінде басталғанымен, оның негізгі қарасөздерінде толығырақ баяндалатынын жете ескере бермейміз. Абай шығармаларында жиі ұшырасатын «адам болу», «жарым адам», «толық адам», «адамшылық», «адамдық», «адамның адамдығы» т.б. ұғымдардың бәрі де психологияға қатысты. Бұл аталған ұғымдарды жалпы психология деректерімен салыстыра отырып қарастырғанда ғана тоығырақ тануға мүмкіндік туады. Ұлы Абай адам болуға талпынған жас ұрпақтың тұңғыш қадамы неден басталуы керек деген сұраққа: «Қашан бір бала ғылым, білімді махаббатпен көксерлік болса, сонда ғана оның адам болады»,- деп жауап береді.

Абай өзінің бүкіл шығармашылыққүш-қуатын адамдық ақиқаттың адамдық болмысты іздеуге, адамға лайық өмірге ұмтылуға сарып етсе, оның ізбасарлары - Шәкәрім Құдайбердіұлы, Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытұлы өздерін ұлы қазақ ойшылының шәкірттеріміз деп есептеп, оның ісін ілгері жалғастырды. Олардың шығармашылық

мұраларына жасалған талдау – бұл ойшылардың көптеген мәселелерді өте тереңнен қозғағанын ал олардың ұсынған ой-толғамдарын бүгінгі күні ғана нақтылай бағамдауға болатынын көрсетеді. Мәніне жете үңіле қарасақ, олар өз еңбектерінде қазақ этнопсихологиясының көптеген қыр сырын ашып көрсеткеніне көз жеткіземіз.

Ежелгі заманның данышпан ойшылы, ғұлама ғалым, жантанушы Аристотель дүниеде үш жанды ажыратып көрсетеді. Олардың бірі-өсімдіктердің, екіншісі-хайуанаттардың, үшіншісі-адамдардың жаны. Осы үш жан және адам жаны мен жануарлар жанының арасында үлкен айырмашылықтың бар екендігі туралы қазақ ойшылдары да одан кем айтпаған. Сондықтан біз ұлттық психологиямыздың құпиясын ғалымдарымыз жан-жақты зерттеп, педагогикалық қолданысын көрсете отырып, қазақта психология мен педагогика әу бастан қазақта психология мен педагогика әу бастан болған деп ой түйеміз. Бұл - тарих шындығы. Атамыз адам пайғамбардан бері қарай атадан балаға, ұрпақтан-ұрпаққа үзілмей жалғасын келе жатқан, басқа ешбір ұлтта кездеспейтін шежіре лебіздің ұлттық психологиямыздың бір тармағы іспетті. Сол сияқты, қазақтың батырлық жырлары, сонау Алтын орда уақытынан туып қалыптасқан, алғашқы әз Жәнібек хандығының кезінен дамыған өлең-жырлар, аңыз-әңгімелер, ақыл-нақыл сөздер, шешендік өнері қазақта психология ілімі ертеден қалыптасқанын айғақтайды. Міне ұлттық психология сөз өнерінің небір асыл нәрін бойына сіңіру арқылы дамып өркендеді. Қазақ халқының психологиясы-шығыс зерттеуші ғалымдардан жоғары бағасын алған ұлан-ғайыр көркем дүние[5].

Халықтар психологиясындағы өзгешеліктер жөніндегі алғашқы ой-пікірлерді біз демократиялық бағыттағы ойшылдардың, саяхатшылдардың, елтанушылардың, т.б. еңбектернен табамыз. Олар кезінде халықтардың мінез-құлқтарының, талғамдарының, тұрмыс-салттарының, машықтанған шаруашылықтарының, фольклорының т.б. әлеуметтік жақтарының айырмашылықтарын сипаттайтын материалдар жинап, өз кезіндегі әлеуметтік-психологиялық факторларға зер сала отырып еңбектер жазды. Халықтар психологиясының өзіндік ерекшеліктерін зерттейтін ғылым саласын этнопсихология деп атады. Сонымен қатар, көпшілік ізденушілер «Халық психологиясы» деген ұғымды да қолданып жүр[6].

Қорыта айтқанда, этнопсихология - халықтық психологиясының жинақтаған материалдарымен қағидаларын ғылыми теориялық тұрғыда жүйелеп, үлкен ғылым саласына айналдырып отырады. «Этнографиялық терминдер жинағында» этнопсихология туралы: «Этнопсихология-адамдардың этникалық, психологиялық ерешеліктерін, мінез-құлықтарын, ұлттық сана-сезімінің қалыптасуы мен атқаратын функцияларын және заңдылықтарын, сонымен бірге этностық стереотиптерді зерттейтін пәнаралық білімнің негізгі саласы» делінген. Этнопсихологияның зерттейтін негізгі маңызды проблемалары - өте күрделі, бірімен-бірі тұтасып жатқан мәселелер.

1 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арнаған «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» атты Жолдауы. 11 қараша. Елорда. Астана, 2014.

2 Мағжан Жұмабаев «Педагогика». «Ана тілі» баспасы. Алматы, 1992.

3 Ақбаева Л.Н Специфика этно-эстетического воспитания в Казахстане // Образование, 2004,-№3(17)-с. 17-120.

4 Қ.Жарықбаев. Жалпы психология. «Мектеп» баспасы. Алматы, 1980.

5 Бибісара Әубәкірқызы. Этнопсихологиялық зерттеулердің әдістері.-Қарағанды. 2001,-876 б

6 Б.А. Әмірова. Этнопсихологиялық зерттеулердің әдістері.Қарағанды. 2012.жек. «Ақнұр».

Резюме

В данной статье рассматриваются этнопсихологические особенности казахского национального воспитания как одно из условий становления вечного государства. Послание Президента РК Н. Назарбаева народу Казахстана «Нұрлы жол - Путь в будущее» возложила на нас большие обязанности. Этнопсихология, как одна из отраслей науки систематизирует принципы с материалами народной психологии с научно-теоретической точки зрения. В статье описываются этнические, психологические особенности людей, особенности их характеров, формирование национального сознания, его функции и закономерности, а также этнопсихология рассмотрена как основная отрасль междисциплинарной науки изучающей этностные стереотипы.

Ключевая слова: нация, воспитание, этнопсихология, характер, этика, риторика, стереотип, функция, фактор

Summary

In this article ethnopsychological features of the Kazakh national education as one of conditions of formation of the eternal state are considered. The message of the President of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan "N□rla жол - the Way to the future" I assigned to us big duties. The ethnopsychology as one of branches of science systematizes the principles with materials of national psychology from the scientific-theoretical point of view. In article ethnic, psychological features of people, features of their characters, formation of national consciousness, its function and regularity are described, and also the ethnopsychology is considered as a primary branch of the interdisciplinary science studying etnostny stereotypes.

Key words: nation, education, ethnopsychology, character, ethics, rhetoric, stereotype, function, factor

УДК 37.03

ӘЛЕМДЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ ТҰЛҒАНЫ ДАМЫТУ ТӘЖІРИБЕЛЕРІ

С.Т. Иманбаева – *п.ғ.д., профессор, ХПБҒА-ның академигі, Халықаралық КОНКОРД академиясының корреспондент мүшесі (Франция), Абай атындағы ҚазҰПУ*

Мақалада әлемде интеллектуалды тұлға дамытудың тәжірибелерін, зиялы қауым өкілдерінің ғылыми тұжырымдары негізге алынған. Интеллектуалды тұлғаны қалыптастырудың мәні мен мазмұны “мәдениет – тарих – білім” деп аталатын қоғам дамуының макропарадигмалы логикасы арқылы дамитынын атап көрсетеді. Неміс еліндегі «тұлғалы ел», «интеллектуалды азамат» ұғымдарының мәні, интеллектуалды ұлт қалыптастырудың ерекшеліктері ашылып берілген. «Интеллектуалды ұлт-2020» жобасында қарастырылған бағыттардың іске асырылуы - қоғамның әлеуметтік даму жағдайына әлеуметтенген, ұлттық және өркениеттік мәдениетті менгерген, бәсекеге қабілетті, ұлттың зияткерлік әлеуетін қалыптастыруға болатынын атап көрсетеді.

Түйінді сөздер. интеллектуалды тұлға, интеллектуалды тұлға дамыту, интеллектуалды тұлғаны қалыптастырудың мәні мен мазмұны, «тұлғалы ел», «интеллектуалды азамат», ұлттық мәдениет, өркениеттік мәдениет, бәсекеге қабілеттілік, ұлттың зияткерлік әлеуеті.

Еліміз егемендік алуымен байланысты және қоғамның жаңа әлеуметтік даму жағдайында интеллектуалды ұлтты әлеуетін, тұлғаны қалыптастыру мәселелері жаңа санатқа ие болды. Интеллектуалды тұлға – жеке тұлғаның “ғылым-білім-өндіріс” жүйесінде әлеуметтену үрдісін қамтамасыз ететін тұлғаның құнды сапалық қасиеті. Сондықтан да интеллектуалды тұлғаны философиялық категориялар тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда интеллектуалды тұлға табиғатпен үйлесе дамуының басты факторы, қарымқатынас, қоғам дамуының дәйекті әсер ететін себеп-салдары болып табылады. Осыған орай интеллектуалды тұлғаны қалыптастырудың мәні мен мазмұны “мәдениет – тарих – білім” деп аталатын қоғам дамуының макропарадигмалы логикасы арқылы дамиды.

XXI ғасыр ұлттық бәсеке, ақпараттық сайыс инновациялық техноло-гиялар, күрделі экономикалық реформалар сияқты көріністермен ерекшеленеді. Сол кезеңге сай интеллектуалды, дені-сау, ой-өрісі жоғары дамыған әлемдік деңгейдегі жоғары білімі бар азаматтарды тәрбиелеу – мемлекеттік ең маңызды стратегиясы болып табылады.

Интеллектуалды ұлттың әлеуетін қалыптастыруда әлемдік тәжірибелерге талдау жасау барысында зерделегеніміз алыс және жақын шетелдерде интеллектуалды ұлтты қалыптастыру мәселесі интеллектуалды тұлға-ны дамыту мен қалыптастыру, адами капитал тұрғысынан зерттеледі.

Интеллектуалды ұлттың әлеуетін қалыптастыруда Еуропа елдері 20 жыл бұрын интеллектуалды қоғамды құруды өз алдарына мемлекеттік деңгейде негізгі мақсат етіп қойды. Франция мен Германия мемлекет-терін алатын болсақ, осы елдерде Еуропа одағына кірудің бірден-бір себепкері - интеллектуалды тұлға мен ұлттың әлеуетін қалыптастыру-дағы көзқарастары.

Интеллектуалды қоғам құрудың басты идеялары. Еуропа елдеріндегі интеллектуалдық қорлардың басты идеялары, көрсеткіші ретінде білім мен ғылым дамуына ықпал етерлік факторларды, руханимәдени құндылықтар мен этикалық нормаларды айқындау маңызды саналады. *«Интеллектуалды азамат»* қалыптасуы жолында олардың қоғамдық санасына ықпал етерлік қоршаған ортаның тынысы мен болмысын танып білу де маңызды рөл атқарады.

Жалпы алып қарайтын болсақ, тұлғаның қалыптасуына алғаш болып зерттеген және эксперимент жүргізген Дж.П. Гилфорд пен В.Циммерман. Олар тұлға қалыптасуының тұжырымдамасы мен тұлға-ның интеллектуалды әлеуітінің қалыптасуының алғышартын жасауға алғаш болып көңіл бөлді. Тұлғаның интеллектуалды әлеуетін қалыпта-суының алғышарты: жалпы белсенділік (энергиялық, іс-әрекеттің лездігі, іс-әрекетке деген құштарлық); басымдылық (инициативтілік, өз сөзін, ісін дәлелдей білу т.б.); батылдық; өзіне деген сенімділік; салқынқандылық; көпшіл; армандағыштық; эмоционалдық; әділдік; қанағатшылдық.

Интеллектуалды тұлғаның әлеуетін қалыптастыру мәселесіне Германия елінде аса мән берілгені белгілі. «Тұлға» ұғымын ғылымға алғашқылардың бірі болып неміс еліне енгізгенАльберт Эйнштеин. Ол 1932 жылы Германияның Нюцберг қаласында өткізілген Бүкіл немістік ғылыми-тәжірибелік практикумда тұлға, тұлғаны қалыптастырудағы мемлекет пен ғылымның ролін және де тұлғаның мемлекетке деген қажеттілігін дәлеледеп тұрып, ғылыми айналымға енгізді. Ал интеллектуалды тұлға ұғымын Сабина Бергман-Поль енгізген болатын. Оның «Неміс халқы» еңбегі бүкілхалықтық сайлауда мемлекеттік жоба ретінде ұсынылды. Сол еңбекте былай деп жазылған: «Мемлекеттің басты қозғаушы және жұмысшы күші-халық. Халыққа бар жағдай жасалуда. Ал халықтың мемлекетке беруі тек салық емес. Сонымен

қатар өзін «Неміс еліне» лайықты ету. Сондықтан да Бундес елінде интеллектісі жоғары ғана адам болуы керек. Егер адам интеллект болса, ол өмірдің барлық қыр-сырын қамтыды деп айтсақ болады». Уақыт өте келе, Бергман-Польдің бұл еңбегі «фашизмге жағушылық» деген айыппен қудаланды[2].

Неміс елі өз елін сауаттандыру жұмысына ертеден аса көңіл бөлген белгілі. Гештальдтпсихология өз жұмысын ХХ ғасырдың басында бастады. Психология мектебінің басты мақсаты – Бундес елінің әрбір азаматынан тұлға, интеллектуалды тұлғаны қалыптастыру болатын. Негізгі теория ретінде Гуссерель мен Брентаноның жұмыстары алынды. Осы екі ғалымның интеллект туралы айтқан ойлары бір арнада тоғысады:«психология должна изучать структуру – материю сознания как совокупность отдельных элементов, далее не поддающихся анализу, совершенно простых по своей природе. Важнейшим же из элементов считается развитие интеллектуалов в нашей среде»[2].

Осы мектептерте тәжірибелер кеңінен жүргізілді. Тәжірибелердің өзіндік ерекшеліктері болды. Екі жыл бойы үздік оқитын оқушылардың біріне олар төмен баға қоя бастады. Ал екіншісіне жоғары бағаларын қойды. Соңында, нашар баға алып жүрген оқушының талпынысы мықты, білімді, ғылымды менгеруге деген ынтасының жан-жақты артқаны басым болған. Осы тұрғыдан алып қарасақ, бірінші оқушының өзін-өзі жетілдіру, ынталану ұстанымы жоғары болғанын көріп отырмыз. Яғни, бұл қасиет кез-келгенге беріле бермейтін қасиет. Тек дарынды, интеллектуал адамдарға тән дара ерекшеліктер болып табылады.

Жалпы неміс елінде адамдарды психологиялық тұрғыдан дайындап, жетілдіру мектеп кезеңінен басталса да, балабақшаларында арнайы психологиялық кабинеттер жұмыс істеді. Яғни, бұл адамдарды туғаннан бастап тұлғалыққа, өзін-өзі басқаруға үйретеді.

Белгілі неміс жазушысы Йост Ганс интеллектуал тұлға жайлы: «Немцы-народ трудолюбивый. Требовательный и строгий. Немцы-точный народ. Точность-вежливость королей. Немцы-короли. А королинаиумнейшие. Мы должны создать общество достойное королей. Мы должны стать народом, интеллектуалами. А будет лучше, если мы будем интеллетуальным народом», - деп неміс халқының мәртебесін көтеруге аса мән берді. Бұл әрине, неміс елі үшін интеллектуалды тұлға қалыптастырудың негізгі тұжырымы, қағидасы. Сонымен қатар, бұл сөздерінен оның ұлтшылдық көзқарасын байқауға болады. Біздің тұжы-рымдауымызша, интеллект тұлға толеранттық пен өзгеге құрмет иесі болуы шарт [2].

Интеллект тұлға қалыптастыру әрбір елдің жетістікке қол жетуінің алғышарты деп санаймыз. Германияның белгілі педагогы Иоганн Песталоцци тұлғаны қалыптастыру мақсатында өз оқушылары арасында тәжірибе жүргізген. Ғалым «Тұлғаны қалыптастыру бұл бір күндік немесе бір жылдық мәселе емес, ол жылдар бойы ізденістер мен талпыныстардың нәтижесі, кез-келген тұлғадан интеллектуалды тұлғаны қалыптастыруға болады, тек оған ол өмір сүрген әлеуметтік орта соған лайық болу керек», - дейді.

Оның ізбасары Джуан Гордез: «Егер интеллект тұлғаны қалыптас-тыру процессі бір күндік немесе бір жылдық мәселе болмаса, онда интеллектуалды ұлтты қалыптастыру үшін тіпті ондаған жылдардан астам уақыт керек», - деп тұжырымдайды [90]. Бұл орайда, неміс елі ХХ ғасырдың орта шебінен бастап интеллект тұлғаны қалыптастыруды қолға алды. Неміс ғалымдарының зерттеулері бойынша білім мен ғылымды, өндірісті дамытуда, қазіргі күні неміс елін «интеллектуалды қоғам» деп айтуға әбден болады. Ал сол ұлттың әрбір адамы – интеллектуалды тұлға. Себебі- адам ұлт құраушысы.

Франция елі интеллект тұлғаны қалыптастыру тәжірибелерін ерте бастап кетпесе де, айтарлықтай дәрежеге жетіп отыр. Себебі, белгілі француз гуманисті Жету Морен айтқандай, «интеллектуалды ұлтты тек интеллектуалды мемлекет жасайды. Сондықтан алдымен мемлекет басындағыларға кітап оқысын деп айтқым келеді».Морен Жетудің ұсыныстары француз парламентіне өте ықпал етті. Себебі, Франция елінің басқармасы жыл сайын қызметкерлермен тест өткізеді. Осы тесттің негізі: білімділік; сыпайылық; тәртіпке бағынушылық; жұмысқа деген ынта; тәрбиелік; қоғамдық жұмысқа қатынасуы; еліне тигізген үлесі. Егер осы 7 ұстанымның біреуін орындай алмаса, жұмыстан белгілі бір уақытқа шығарылады[2].

Осы орайда Жак Ширактың еңбегіне де тоқталып кету қажет. Себебі, Жак Ширактың басқару кезеңінде көптеген оқу орындары ашылып, азаматтардың білім және рухани азық алуына барынша мүмкіндіктер жасалды. Жак Ширак француз елін «Тұлғалы ел» қатарына жеткізді.

Жалпы алғанда, Франция елінің интеллектуалды әлеуеті қалыптасқан ұлт деп атауға көптеген зерттеу нәтижелері дәлел бола алады. Себебі, 2007 жылғы американдық «Нью Йорк Таймс» газеті жүргізген блиц-сұрағында ең сыпайы ел болып Франция елін атайды. Респондеттердің 62% француз елін өте сыпайы, ұқыпты деп сыпаттады, 21% ағылшын-дарды айтса, тек 9% неміс еліне беріледі. Қалған 8% американ, голланд және жапондарды атады. Ең көп кітап оқитын ел сұрағына сұралған респонденттердің 76% қытай елін атаса, 22% француз елін атады. Қалған 2% неміс пен жапондарды атайды[91]

Белгілі француз социологы Оскар Мерузо интеллектуалдар туралы «Интеллект болу-әрбіреуге тән

болмас қасиет деп айта алмаймын. Бірақ, интеллектуалды тұлға болу кез-келген адамның қолында. Нағыз интел-лектуал көп сөйлемей байыбын табады», - деп тұжырымдайды. Француз депутаты Ороон Меже белгілі француз журналына берген субхатында «Менің ойымша, әрбір адам интеллект бола алады», - деуінен, әрбір адам интеллектуалды тұлға бола алса, онда ол қоғам интеллектуалды ұлттың әлеуетін құра алатыны дау туғызбайды[2].

Қазақстанның осы елдер қатарына кіруіне мол мүмкін-дік бар. Жоғарыда мақалаға нысан еткен мемлекеттер де оңай өткелдер-ден өтпеді. Жак Ширак француз елін «Тұлғалы ел» қатарына жеткізді. «Мемлекеттің басты қозғаушы және жұмысшы күші-халық»,- дей келе, неміс халқы «Неміс елі» деген атқа лайықты ие болды[2]. Осы елдер халық болып жұмылып, алға қойған мақсаттарына жетті.

Ал, біз Қазақ елі «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық бағдарламасында және «Қазақстан-2050» Страте-гиясында белгілеген мақсаттарға сай интеллектуалды ұлт болу және «Қазақ елі», «Қазақстан мемлекеті» деген ұлы атқа ие болу мүмкіндігі қоғамдағы болып жатқан тарихи, мәдени- рухани қозғалыстар нақты дәлел бола алады.

Біз зерттеу барысында қазақ еліндегі интеллектуалды ұлт қалыптастырудағы даму үдерісін алыс және жақын шет елдерде жүргізілген тәжірибелерге салыстырмалы талдау жасау барысында біздегі қоғамдағы даму үдерісінің нақты айқын жолды таңдағанын көріпотырмыз.

Е.Н. Кузнецов пен А.А.Сабитованың «Адами капиталды дамыту: ұлттық және халықаралық аспектіле-рі» атты ғылыми мақаласында алыс жақын шетелдерде интеллектуалды ұлтты қалыптастыру білімге, ғылымға, экономика мен инновациялық даму үдерісіне, халықтың материалдық жағдайына байланысты екеніне аса мән берілген.

Авторлар адами капитал, финанстық капитал жахандану жағдайындағы еркін экономика барысында жақсы дамитынын аса мән береді. Елдегі экономикалық жағдай бұл еңбек ақынының жоғары болуы адамдардың тұрмыс жағдайын жақсатртудың негізгі кепілі екені, интеллектуалды ұлтты қалыптастыру-дың алғы шарты екені белгілі. Олар әлемдік экономиканың даму тұрғысынан Америка Құрама Штатын негізге ала отырып, инттеллектуалды іс әрекеттерді жетілдірудің синергетикалық эффектілерінің мықты екенін атап көрсетеді.

Сонымен қатар, адами капиталдың экономиканың дамуына ықпалын жапон елінің іс тәжірибесіне сүйене отырып ұсынады. Жапон елінің саясатына шолу жасай отырып, аталған елді адами капиталдың деңгейінің жоғары екені, білім мен ғылымға деген құлшыныс, адам өмірінің ұзақтығы интеллектуалды ұлт индикаторларына жауап беретін бірден бер ұлт екеніне, жапон елінде білім алу, денсаулық сақтау және әлеуметтік қамтамасыз ету жоғары деңгейде екеніне тоқталады.

Жапондықтар кез-келген кәсіпорындарда негізгі шаруашылық күші ол жұмысшы екенін атай отырып, «Кәсіпорын - ол мамандардан тұрады», «Мамандар - барлығын шешеді» деген лозунгтарды ұсына отырып, өз істеріне деген сүйіспеншіліктері басым екенін көрсетеді. Міне осындай нақты адами капиталдардың тұрақтылығынан "Ниссан" автомобиль компаниясы, "Мацусита дэнки" телевизиялық завод және басқа да ірі жапон компаниялары американдық және батысевропалық компаниялардың алды болғанын әлемдік тәжірибе дәлелдеп отыр [3].

«Интеллектуалды ұлт-2020» жобасында қарастырылған бағыттардың іске асырылуы - қоғамның әлеуметтік даму жағдайына әлеуметтенген, ұлттық және өркениеттік мәдениетті менгерген, бәсекеге қабілетті, зияткерлік әлеуеті қалыптасқан, халық бірлігі, мемлекетіміздің тұтастығы мен дербестігін қорғай алатын патриот - азаматты қалыптастыру болып табылады.

1 Қазақстан Республикасы Н.Ә. Назарбаевтың «Интеллектуалды ұлт-2020» ұлттық бағдарламасы/Айқын. 2008.

2 Щебкин П. Интернет-статья «Деградация». «Бундес Тайм» (П.Щебкиннің аудармасында).

3 Кузнецов А.А., Сабитова А.А. Развитие человеческого капитала: национальный и международные аспекты. //Материалы Республиканской научно-практической конференции, посвященной 20-летию маслихатов Казахстана «Роль и место маслихата в социально-экономическом развитии и демократизации общества, укреплении внутриполитической стабильности», 17 сентября 2014 года.

4 A. Peccei. The Human Quality.- Oxford; New York: «Pergamon Press», 1977. (В русском переводе: А. Печчеи. Человеческие качества. - М.: «Прогресс», 1980. - 302 с. Переиздание: А. Печчеи. Человеческие качества. -М.: «Прогресс», 1985. - 312 с.)

5 Иванцов В.А. «Интеллектуальный потенциал, факторы его использования». Автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата экономических наук. –Казань, 2003.

Резюме

В статье рассматриваются разные концепции и подходы развитие интеллектуальной личности в мировом пространстве, опыты формирование особенности интеллектуальной нации.

Сущность и содержание формирование интеллектуальной нации рзвиваются через логической макропарадигмы, которые определяются как цепочка "культура-история - знание". А также анализированы понятия "личностная страна", "интеллектуальный гражданин", особенности формирования интеллектуальной нации в произведениях немецких ученых. Реализация основных направлении проекта "Интеллектуальная нация-2020" доказывает, что можно формировать интеллектуального потенциала нации, которые освоившие цивилизации и национальной культуры условиях социального развития общества.

Ключевые слова: интеллектуальная личность, развитие интеллектуальной личности, **с**ущность и содержание формирование интеллектуальной нации, "личностная страна", интеллектуальный гражданин, национальная культура, цивилизационная культура, конкурентоспособность, интеллектуальный потенциал нации

Summary

Different concepts and approaches of intellectual person development in the world and especially the experience of intellectual nation's formation are discussed in the article.

The nature and content of the formation of the intellectual nation are developed through the logical makro paradigm, which are defined as a sequence of "culture-history - knowledge." And also the concept is analyzed that are defined as a "personality country", "Intelligent Citizen", especially the formation of the intellectual nation in the production of German scientists. Implementation of the basic directions of the project "Intelligent Nation 2020" proves that is possible to form intellectual potential of the nation, who have mastered the civilization and national culture conditions of social development.

Key words: intellectual personality, intellectual development of personality, essence and content of the formation of the intellectual nation, "personal country" intelligent citizen, national culture, civilization culture, competitiveness, intellectual potential of the nation

ОӘЖ: 738.199

ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ ҮДЕРІСІНДЕГІ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.З. Ибраев

Бұл мақалада студенттердің білім беру және тәрбиелеу үдерісінде дене тәрбиесінің оларды жан-жақты дамыту бойынша аса маңызды пәндердің бірі ретіндегі маңыздылығы зерделеніп, қарастырылады. Дене тәрбиесі бойынша оқу үдерісінің концептуалды бағыттылығы мемлекет мүддесін, азаматтардың денелерін жетілдіруге деген қоғам сұранысын, оларды еңбек біліктілігіне және әлеуметтік белсенді өмірге даярлауды жүзеге асыру болып табылатыны жүйелі мазмұндалған. Сол сияқты студенттерге білім беру және тәрбиелеу тиімділігі оқытушының жоғары кәсіби біліктілігі, яғни барлық оқу және оқу-жаттығу сабақтарын өткізу шеберлігіне байланысты екені сипатталған. Сонымен бірге Дене мәдениеті мен спорттың педагогикалық процесін талдау және бағалау оқытып, үйрету нәтижелерінің педагогикалық диагностикасымен байланысты. Тәртіп бойынша, оқытып, үйрету нәтижелерін бағалаудың мына негізгі үш қызметі айырмаланады: бақылаушы, түзетуші және оқытып, үйретуші. Бағалаудың бақылау қызметі оқыту нәтижелерін жүйелі белгілеп отырумен маңыздылығы айтылған.

Кілтті сөздер: Жеке тұлға дамуы, өзін-өзі дамыту, білім беру, жетілдіру, дағды

Жас өскін балалар мен жас жеткеншектердің өзін-өзі тануы, өзін-өзі бағалауы, өзін-өзі бақылауы, өзін-өзі жетілдіруі, өзін-өзі тәрбиелеуі, өзін-өзі көрсетуі үшін кең мүмкіндіктер туғызу мақсатында балалар, жеткіншектер және жасөспірімдерге арналып, мемлекеттік деңгейде құрылған ресми мекемелер жүйесіндегі ұйымдарда, сол сияқты бейресми бірлестіктердегі әр түрлі бейнедегі қызмет түрлерінде олардың әлеуметтік белсенділіктерін барынша жетілдіру қарастырылған. Балалар мен жас жеткіншектердің қажеттілік және қызығушылық сұраныстарын қанағаттандыратын дене жаттығуларымен шұғылдануы басты жеке тұлғалық міндеттердің бірі болғандықтан, маңызды орын дене мәдениетіне беріледі.

Тәрбие балалар мен жас жеткіншектердің адамдардың өмір жолындағы тәжірибелерін алуы, әлеуметтенуінің маңызды жақтарының бірі болып табылады. Тәрбиенің оқытып, үйретуден айырмашылығы, мұнда адамның танымдық үдерістерінің қалыптасуы, яғни қабілеттері, олардың білім, біліктілік және дағдыларды бойына сіңіруі, тұтастай алғанда тәрбие жұмыстары адамның жеке тұлға ретінде қоршаған ортаға, қоғамға, адамдарға деген жағымды қарым-қатынасын, дүниетанымын, көзқарасын қалыптастырады.

Оқытып, үйрету және тәрбие үшін жалпы тән қасиет, бұл адамның әлеуметтік тәжірибе жинақтау механизмінің негізгі, ал спецификалық (өзгешелік) жағынан, осы алынған тәжірибені құндылық ретінде қабылдауының субъективтік нәтижесі, сонымен бірге, тәрбиелік іс-әрекетінің үлгісі, ал білім берудегі қолданыста білім, біліктілік және дағдылары болып табылады..

Тәрбие жұмыстарымен, оның ғылыми негізделуімен психология мен педагогикадан басқа философия және социология айналысады. Тәрбие өзінің мақсаттарын анықтаудан басталады. Тәрбиенің басты мақсаты жас ұрпақты қоғамдағы тіршілік үшін оларға қажет, пайдалы жеке тұлғалық сапаларын қалыптасты-

рып, дамыту болып саналады. Тәрбие мақсаты кез келген қоғамда өмір бойына және тұрақты белгіленбейді. Қоғамдық жүйке құрылымы мен әлеуметтік қатынас өзгерсе, онда тәрбие мақсаты да өзгереді.

- Тәрбиенің жалпы мақсаттарымен қатар арнайы мақсаттары да болады. Тәрбиенің арнайы мақсаттарының ішінде қоғамдық прогрестің қазіргі заманғы ұстанымдарына сәйкес келетін, дене мәдениетімен және спортпен шұғылданатын, бастамашыл, табысқа жетуге адал, тазалықпен талаптанатын жігерлі балаларды, жеткіншектерді және жастарды тәрбиелеу басты орын алады [1].

Психикалық (грекше «psyche» - жан ұғымын береді) дені сау адамды қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі дене мәдениетімен және спортпен шұғылдану қызметі болып табылады. Дене тәрбиесі пәні оқытушысы мен спорт түрлері жаттықтырушыларының басты міндеттерінің бірі, олардың дене мәдениеті бойынша өткізетін шұғылдану сабағы балалар мен жас жеткіншектердің тек дене дамуы үшін ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғалық интеллект ретіндегі жағымды қасиеттерін қалыптастыру мақсатында сабақтың психологиялық жағдайларына, яғни өзімшілдік, екі жүзділік, арсыздықты жоюға мүмкіндік туғызатындай деңгейде жүргізілуімен қорытындыланады. Сонымен бірге, педагог шұғылданушылардың өздерінің жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін бағдарлауына баса назар аударуларына күш салуға міндетті. Бұл, тәрбиенің негізі өзін-өзі тану үдерістерін жандандыруға мүмкіндік туғызады.

Дене белсенділігі арқылы өзін-өзі тану бұлшық еттер қызметі, ішкі органдар мен адамның психикалық жағдайлары арасындағы тығыз байланыстың болуымен қамтамасыз етіледі. Дене тәрбиесі үдерісі адамның ішкі дүниесіне, оның санасына және іс-әрекетіне тікелей әсер етеді. Дене жаттығуларының әсерімен организмнің барлық органдары мен жүйелерінің қызмет ету сипаты өзгереді, олардың құрылымы жетіледі, ауруларға, стрестік жағдайларға (титықтау) орнықтылығы артады, дененің соматикалық және психикалық саулығы нығаяды. Осындай бейнеде бастауыш сыныптардың өзінде дене жаттығулары балалардың психикалық дамуына қолайлы жағымдылықта әсер етуі үшін мүмкіндік туғызып қана қоймай, олардың өздері бұлай әсер етудің механизмдері жайлы бастапқы білімді алуы тиіс.

- Дене тәрбиесінің тиімділігі, оның көмегімен шұғылданушыларда салауатты денсаулық дағдылары, стрестік жағдайларда өзін-өзі бақылау, агрессивті іс-әрекеттерден бас тарту бейімділігі және агрессивті озбырлыққа жол бермеуге дайын болу сияқты жеке тұлғалық қасиеттері қалыптасады. Дене тәрбиесі үдерісінде оқушылардың «мен» деген адамдық бейнесі, өзіне деген сенімділігі тәрбиеленіп, қалыптасады [2].

Қозғалыс белсенділігі өзіне тек қандайда бір қозғалыс әрекеттері мен дағдыларды ғана меңгертіп қоймайды, сонымен бірге танымдық және жеке тұлғалық аспектілері де қатар тәрбиеленеді. Бір жаттығудың өзін қозғалыс қабілеттерін дамыту үшін және қимылдық әрекеттерді жетілдіру ретінде ғана емес, сол сияқты ойындық үлгіде балалардың интеллектуалдық дамуы үшін де пайдалануға болатыны бұрыннан белгілі.

Алайда дене тәрбиесі бойынша жүргізілетін жұмыстарды балалар мен жас жеткіншектердің жеке ерекшеліктерін зерттеусіз жоспарлап, құру мақсатты тәрбиелеу нәтижесіне қол жеткізуге мүмкіндік туғызбайды. Тек балалардың жеке ерекшеліктерін зерттеуден кейін олардың психикалық саулығын қалыптастыру үшін дене тәрбиесінің құралдарын (дене жаттығуларын) іріктеп, таңдау кезінде маңызды педагогикалық принцип, дидактикалық (грекше «Дидактикос»- оқыту, үйрету) іс-әрекет кезіндегіден кем түспейді.

Дене белсенділігі барысында жүзеге асырылатын барынша тиімді психологиялық-педагогикалық әдістердің бірі ілеспелі әсер ету принципіне негізделген, яғни оқушылардың іс-әрекетін, жағдайы мен қызметін басқарудың кешенді әдісі болып табылады. Бұл принциптің мәні, мысалы, дене қозғалысының шапшаңдық (немесе күш, төзімділікте т.б.) сапасында нақтылы өзгеріске қол жеткізуге қолданылатын құрал (жаттығу) мүмкіндік туғызады делік, яғни өз кезегінде психикалық өрісінде (мысалы, ақпаратты алу және шешімді тез қабылдау шапшаңдығы) бағытты өзгеріске қол жеткізуге мүмкіндік туғызады. Мұнда ілеспелі әсер ететін дене жаттығулары келесі дене қозғалысы сапасының дамуы үшін алғы шарт жасайды, сонымен бірге жаттығу бір мезгілде қатарласып (паралель) дене және психикалық ортасына әсер етеді.

Жалпы алғанда, жалпы тәрбие мен дене тәрбиесінің арасында өзара тікелей байланыс болады. Мысалы, жеке тұлғаның, оның ішінде әсіресе жас жеткіншектердің жастарында ерекше маңызды, өмірде өз орынын айқындауында өзін-өзі тану үлкен рөл ойнайды. Өз кезегінде ол дене жүктемелерін анықтаудың жағымды мотивациясы әсерімен, әсіресе қимылдық және спорттық ойындар барысында барынша тиімділікте қалыптасады. Организмнің дене күш-қуаты қорларының артуымен барынша табысты әлеуметтенуіне мүмкіндік жасайды.

Тәрбие үдерісі жоғары көңіл-күймен сәттілік жағдайында жүргізілсе жоғары табыстылық деңгейінде іске асырылады. Дене мәдениетімен шұғылдану кезінде мұндай көңіл-күй жағдайы әсіресе спорт

ойындары кезінде оңай жүзеге асады. Алайда көңіл-күй сәттілігінің деңгейі ойынның мазмұны мен созылу ұзақтығына ғана емес, яғни ойыншылардың жынысына, жасына, дене даярлығы жағдайына да байланысты. Д.А. Беленов және О.В. Козыревалардың (2004) мәліметтері бойынша, мектепке дейінгі жастағы балалар созылу уақыты 20 минуттан аспайтын қысқа уақытқа белгіленген ойындар кезінде барынша қанағаттану сезіміне бөленеді. Жарыс түрінде емес, ойындардың ойнау уақытын арттыруға болады.

Еліміздегі мектеп оқушылары тұтастай алғанда дене мәдениеті мен спорттың өз өмірлеріндегі маңыздылығын өте жоғары бағалайды. Жас жеткіншектердің дене тәрбиесі құралдары арқылы өз денсаулықтарын нығайтуға, жеке дамуының артуының мүмкіндігіне олардың 80% мүдделі. Әрине олардың көпшілігі осы мақсаттарға жетудің құралы ретінде мектептегі дене тәрбиесі сабағын емес, сабақтан тыс спорт секцияларында және балалар мен жасөспірімдер спорт мектептерінде спорттың бір түрімен жүйелі шұғылдануды ұнатады. Есте қаларлығы балалар мен жас жеткіншектердің санасында олардың денсаулығын сақтау және нығайту ісінде сенімді адамдардың тізімінде ата-аналардан кейінгі бірінші орынға спорт жаттықтырушысын, екінші орынға дәрігерін, үшінші орынға мектептегі дене тәрбие пәні мұғалімін қояды. Бұдан басқа мектеп оқушыларымен жүргізілген сауалнамада белгілі қайраткерлер, атақты адамдар бейнесі туралы олар тек танымал спортшыларды атаған, ал өнер жұлдыздарын бірде біреуі белгілемеген.

Педагогикалық үдерістің дене мәдениеті бойынша негізгі функциясы білім беру, тәрбиелеу және шұғылданушылардың жеке тұлғалық қасиеттерін дамыту болып табылады. Бұл функцияларды іске асыру осы кезге дейін елеулі қиындықтар тудыруда. Республика көлеміндегі мектептердің дене тәрбиесі сабақтары мен спорттық-көпшілік ұйымдастыру жұмыстарын талдау көрсеткендей, дене жаттығуларымен белсенді шұғылданатындар жалпы оқушылар контингентінің 60% ғана құрайды екен. Сондықтан олардың көпшілігі қозғалыс белсенділігінің қажетті нормасын ала алмайды. Организмнің ұзақ уақыт бойы жеткіліксіз дәрежеде алынған биологиялық қажетті дене жүктемелері балалардың денсаулықтарының нашарлауына әкеледі.

Мұндай жағдайдың туындау себебі мыналар болуы мүмкін:

- білім алушылардың денсаулық жағдайы;
- дене мәдениеті мен спорттың мәнін бағаламау;
- оқу-тәрбие үдерісінің білікті спорт мамандарымен қамтамасыздандырылмауы;
- нашар материалдық-техникалық база;
- спорт құрал жабдықтары мен спорттық қондырғылардың жетіспеуі және т.б.

Оқытып, үйретуде және тәрбиелеуде адамдардың дене жетілдірілуіне және қоғамның алға басушы қазіргі заманғы деңгейіне сәйкестікте жан-жақты дамуына бағытталған дене мәдениетінің құралдары, әдістері және формаларының кешенді шаралары қолданылады.

Білім беру үдерісі келесілерді бағдарлайды:

- жеке дене белсенділігі негіздерін меңгеру;
- дене мәдениетінен білімді, біліктілікті және дағдыларды үйрену;
- үйлесімділік қабілеттерін дамыту;
- өздігінен дене мәдениеті-сауықтыру және спорттық қызмет дағдыларын қалыптастыру;
- ерік-жігер, өнегелілік сапалары мен ақыл-ой қабілеттерін дамыту.

Бұларға адамгершілік және дене мәдениеті-спорттық қызмет үдерісіндегі қарым-қатынас қуанышы сияқты жеке тұлғалық сапаларды қалыптастыруды қосуға болады.

Білім беру үдерісінде оқушылардың тиімді дамуы үшін дене тәрбиесі пәнінің оқытушысы өзінің істәжірибесінде мына төмендегілерді пайдалануы тиіс:

- қазіргі заманғы озық психологиялық-педагогикалық және психологиялық-физиологиялық технологияларды қолдану негізінде оқытып, үйретуді ең жоғары деңгейге көтеру (оптимизациялау) және күшейту;
- жеке тұлғаның үйлесімді үндестікте дамуын қалыптастыруға іскерлік қатынас.

Білім берудегі іскерлік қатынас оқушыларды тек дайын білім мен біліктілікті меңгеруге ғана емес, сонымен қатар дене мәдениеті-сауықтыру қызметінің жаңа амалдарын үйренуге бағдарлайды.

Педагогикалық үдерісті оптимизациялау мына ұғымдармен түсіндіріледі:

- оқу-тәрбие қызметінің қарқындылығын арттыру;
- оқытып, үйретудің мақсатты бағыттылығы және дене мәдениетімен және спортпен шұғылдануға мотивацияны күшейту;
- оқытып, үйрету әдістерін және шығармашылық үлгілерін қолдану;
- компьютерлерді, интерактивті тақталарды және басқа техникалық құралдарды пайдалану, сонымен бірге оқу ақпаратын меңгеру [3,4].

Дене қабілеттері дамыған, жоғары адамгершілік, ерік-жігер, өнегелілік-рухани және психикалық сапаларын бойына сіңірген студенттерді даярлау үшін егеменді еліміздің жоғары оқу орындарында барлық мүмкіндіктердің бар екендігін тәжірибе нәтижелері дәлелдеп отыр.

Алайда оқу үдерісін интенсификациялау, жаңа пәндерді ендіру, оқытып, үйретуді компьютерлендіру әдеттегі оқу және демалыс ырғағын бұзуға, дене және жүйке-психикалық жүктемелерінің артуына жиі ұрындырады.

Үнемі күштенумен назар аудару, әрекеттің дәлдігі мен уақытында орындалуы, арттырылған жауапкершілік артық қажуға және жүйке күштенуіне әкеледі.

Оқытып, үйретуді интенсификациялау барасында жоғары жұмыс қабілеттілігін сақтау үшін оқушыларға дене мәдениеті бойынша шұғылдану сабақтарында қалыптасатын белгілі дәрежедегі қозғалыс дағдылары мен арнайы психикалық сапаларын меңгеруі қажет.

Білім беру жүйесінде қолданыстағы дене мәдениеті мен спорт басқа білім беру пәндерімен тығыз байланыстағы оқытып, үйрету және тәрбиелеудің міндетті және ажыратылмайтын бөлігі болып табылады.

Дене мәдениеті мен спорт бойынша педагогикалық қызметтің мақсаттарын іске асыру үшін әр түрлі құралдары, формалары және әдістері пайдаланылады.

Оқушылардың жақсы денсаулығы мен дене қабілетінің жағдайы дене мәдениетінен білім берудің динамикалық, педагогикалық және спецификалық үдерісіндегі басты нәтижелердің бірі ретінде қарастырылады.

Қорыта айтқанда дене мәдениеті жеке тұлғаны жан-жақты үйлесімділікте дамытудың маңызды құралы, дене қабілеттерін жетілдіру мақсатында адамның әлеуметтік ілгерілеуінің қозғаушы күші болып саналатынын қарастырылған.

1 Кузнецов В.С. Теория и методика физической культуры. М., ФиС. 2012.

2 Холодов Ж.К, Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания. Учебние пособие для ИФК. Москва, «Академия», 2003. (266-278б.).

3 Ильинич В.И. Физическая культура студента. Москва, Гордарики, 2007 г. - 380-397 б.

4 Әбділлаев Ә.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі. Оқу құралы. - Түркістан, 2007 ж. (98-111б.)

5 Әбділлаев Ә.К., Мухамеджанов Б.Қ. Дене мәдениеті. Түркістан. 2008 ж. (201-213б.)

6 Кайнова Э.Б. Общая педагогика физической культуры и спорта. Москва. ИД. «Форум»-Инфра-М.2007 (14-18с)

Резюме

В этой статье рассматривается их физического воспитания студентов в процессе образования и воспитания, всестороннего развития, как одной из важнейших дисциплин, изучается по значимости, рассматривается. Концептуальная направленность учебного процесса по физической интересов государства, потребностей граждан, общества, совершенствование тела, труда, изложенных в их системной подготовки и квалификации является осуществление активной социальной жизни. Эффективность воспитания и образования студентов, так и преподавателя высокой профессиональной компетентности, то есть во всех учебных и учебно-тренировочных занятий, что зависит от профессионализма проведения описанных. Анализ и оценка педагогического процесса Физической культуры и спорта, а также обучение педагогических результатов, связанных с диагностикой. Как правило, обучение в следующие три основных айырмаланады оценки результатов деятельности: контролирующие, корректирующие и обучение, обучающие. Подчеркивается значимость оценки результатов обучения контроль за ведением системной деятельности обозначил.

Ключевые слова: Личность, развитие, саморазвитие, образование, совершенствование умений и навыков

Summary

This article focuses on their physical education students in the process of education and training, comprehensive development, as one of the most important subjects, studied in importance, is considered. Conceptual orientation of educational process on physical interests and needs of citizens, society, the improvement of the body of work contained in their system of training and qualification is the implementation of an active social life. Efficiency of upbringing and education of students, and a teacher of high professional competence, that is, in all educational and training sessions that depends on the professionalism of the conduct described. Analysis and evaluation of pedagogical process of Physical culture and sports, as well as the pedagogical learning outcomes associated with the diagnosis. As a rule, training in the following three main iarmolincy estimation results: controlling, correcting and training training. Emphasizes the importance of assessment of learning outcomes control over the conduct of the system activities designated.

Keywords: Personality, development, self-development, education, improving abilities and skills

УДК 796

БОЛАШАҚ ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ БАКАЛАВРЫН КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТКЕ ДАЙЫНДАУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҮЙЕСІ

А.Б. Қойшыбаев – *магистр-оқытушы, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан, ҚР*

Бұл мақалада дене мәдениеті мамандарының кәсіби шеберлігінің үздіксіз қалыптасуын, ерте кәсіби бағдарын, негізгі және іс жүзіндегі бірлігін қамтамасыз ететін ғылыми-оқу педагогикалық кешенінің құрылуы, оқу әдістерін жандандыру: шығармашылық жеке жұмыстар жүйесінің нақтылы бағыт бойынша қолданылуы болашақ дене мәдениеті бакалаврын кәсіби іс-әрекетке дайындаудың әдістемелік жүйесі негізінде жоғары орындарында оқыған кезінде олар сыни ойлауды, кәсіби міндеттерін шешудің жаңа да тың тәсілдерін табуды үйренулері керек, ғылыми ақпарат тасқынында бағыттарын анықтай білуі, біртұтас педагогикалық кешендегі даярлық: педагогикалық лицей – педагогикалық колледж – педагогикалық университет – іс жүзінде кәсіби өзін-өзі айқындауынан кәсіби даярлыққа дейін басталатын және дене тәрбиесі мұғалімінің кәсіби тұлғалық қалыптасуымен аяқталатын тұтас білім берудің маңызды қыры ретінде орын алатыны анықталды.

Тірек сөздер: Дене мәдениеті, кәсіби шеберлік, кәсіби білім, үздіксіз қалыптасу, қолдану, оқу әдістерін жандандыру, шығармашылық, жеке жұмыстар, мұғалімнің кәсіби біліктілігі, қалыптастыру, педагогикалық қарым-қатынас, дене тәрбиесі, болашақ мұғалім, рухани-адамгершілік, спорттық жарыстар, педагогикалық үдеріс, жаттығулар, күш қабілеттері

Дене тәрбиесінің мұғалімдері түрлі жастағы және даярлығы түрліше деңгейдегі оқушыларды үйретумен айналысады. Әрі болашақ мұғалім олардың бәрін білуі және әрқайсысын дұрыс, мақсатты қолдана білуі тиіс. Осыған орай Болашақ дене мәдениеті бакалаврын кәсіби іс-әрекетке дайындаудың әдістемелік жүйесін негізге ала отырып дене мәдениеті мамандарының кәсіби шеберлігінің үздіксіз қалыптасуын, ерте кәсіби бағдарын, негізгі және іс жүзіндегі бірлігін қамтамасыз ететін ғылыми-оқу педагогикалық кешенінің құрылуын қарастырдық. Демек, үйретуші әдістемені білуі керек, үйренушілердің қайсыбір қимыл тәсілін үйренуге икемділіктерін анықтай алуы және түрліше даярлық деңгейіндегі оқушыларға нақ қажетті әдістерін қолдана білуі, бұл үшін әдістемелік тәсілдерге үйрету әдістерін меңгеруі қажет. Оқуды автоматты түрде бақылау, басқа құралдармен бірлестіктегі, жеке оқытудың техникалық құралдары, өз бетімен оқу, анықтамалық ақпарат көздері сияқты бірнеше бағытта барынша мүмкіндік беретін компьютер техникасын қолдану.

Оқу әдістерін жандандыру: шығармашылық жеке жұмыстар жүйесінің нақтылы бағыт бойынша қолданылуы (Мысалы, «Оқушы жастардың салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелері». Оқушыларды өзін-өзі тәрбиелеуге үйрету бағдарламасын жасап, сынып жетекшісі нашақорлықтың алдын алу, маскүнемдікпен күрес т.б. және дене тәрбиесі құралдары бойынша дене тәрбиесі жұмысының жоспарын құрғаны жөн).

Біртұтас педагогикалық кешендегі даярлық: педагогикалық лицей – педагогикалық колледж – педагогикалық университет – іс жүзінде кәсіби өзін-өзі айқындауынан кәсіби даярлыққа дейін басталатын және дене тәрбиесі мұғалімінің кәсіби тұлғалық қалыптасуымен аяқталатын тұтас білім берудің маңызды қыры болуы тиіс.

Біздің педагогикалық зерттеуіміздің осы кезеңдегі басты мақсаты педагогикалық жағдайдың анықталуы мен негізделуі болып табылады, онда мектеп оқушылары дене тәрбиесінің жүзеге асуы, дене тәрбиесі мұғалімінің қызметін таңдауында айқындаушы шартқа айналады.

Бұл құрылым міндетті минимум есебінде келесі дидактикалық бірліктерді білдіреді:

1. теориялық дайындық;
2. әдістемелік сауаттылық;
3. валеологиялық даярлық;
4. дене шынықтыру даярлығы;
5. қозғалыс әзірлігі;
6. кәсіпке дейінгі даярлық.

Болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін оқытудың гуманистік бағыттылығы оқу барысына түрліше құралдардың, соның ішінде танымдық ойындар мен әлеуметтік-психологиялық тренингтердің енгізілуін қарастыруы тиіс.

Танымдық ойындардың кәсіби мәні, оқу қызметі үшін де үлкен маңызы бар. Түптеп келгенде, оларды студенттердің түрлі кәсіби сапаларының, сондай-ақ оқу материалдарын сан алуан түрінде ұсыну шеберлігінің жүйелі қалыптасуына әсерін тигізуі керек [1].

Мұғалімнің кәсіби біліктілігін қалыптастыру – күрделі мәселе, сан қырлы және кәсіби оқу жүйесінің өзін жетілдіру қажеттігі туындауда. Бірақ мәселенің күрделілігі оны шешу жолын табу мүмкіндігінен айырмайды.

Дене тәрбиесі мұғалімі үшін бір ақиқаты, өзінің оқушылармен қатынасын мәдени қызмет ретінде қарау маңызды, ондағы адами, гуманистік бастау қатынас рухын құрайды. Осы қатынастың нысанасы, оның эмпирикалық мәні оқушының дене тәрбиесі мен денсаулығы, оған саналы қатысы болып табылады.

Педагогикалық гуманистік қарым-қатынастың нысаны оқушы да, мұғалім де бола алады. Оқушыға педагогикалық қатынастың нысаны ретінде қарау тұжырымдамасының болуы, бүгінгі дене тәрбиесі факультетінің студенті, болашақ мұғалім ұмтылатын ең басты мақсат болуы тиіс.

Мұндай тұжырымдама мұғалімнің рухани-адамгершілік бейнесінің жетекші құрамдасы, оның кәсіби біліктілігінің маңызды бөлігі болып табылады. Болашақ мұғалімнің мұндай біліктілігі, оның оқу қызметін қамтитын мәдени даярлықтың кең ауқымында жүреді.

Гуманитарлық бағдарлардағы кафедралар философиялық-мәдени бағыттардағы: өркениет тарихы, философиялық антропология, этика мен эстетика курстарының оқылуын қамтамасыз етеді. Демек, тұлғаның рухани-адамгершілік құрылымына бағытталған оқушының дене тәрбиесін дамыту бағытындағы жаттығулар, моральдік теңдік негізінде, екі жақтың субъективті (белсенді) қатынастарында құралады.

Мұғалімнің педагогикалық қызметінің нәтижелілігі көптеген жағдайларға байланысты, соның ішінде, ағзаның кәсіби қызметін атқаруға дене дайындығы мен жағдайына тәуелді.

Мұғалім кәсібін кеңейтілген функционалдық еңбек кәсібіне жатқызады. Осындай кәсіптердің негізгі жүйке, дене ерекшеліктері есебінде психикалық тұрақтылығын, назарын, жалпы төзімділігін бөліп көрсетеді (В.А. Кабачков, С.А. Полиевский).

«Жалпы төзімділігі» ретінде тек аэробтық қуатын ғана емес, дене жұмысқа қабілеттілігін де түсінген жөн, оған антропометриялық көрсеткіштер: анаэробтық қуаттылық деңгейі бұлшық еттерінің күші мен төзімділігі, тірек-қозғалыс аппаратының үйлестірілуі кіреді (И.В.Аулик, 1990).

Осындай міндеттерді шешудің тиімділігі көбіне-көп оқу процесін ұйымдастыру мен әдістерін таңдаудың дұрыстығына байланысты.

Студенттердің жұмысқа қабілеттілік деңгейін көтеруге әсерін тигізетін тәсілдердің бірі ретінде – дене жаттығуын тануға болады. Осы жаттығудың жүгіру мен күш жаттығуларының негізінде эксентивті, интервалды жұмыс түрінде қолданылуы, студенттердің жылдамдық-күш қабілетінің, күші мен төзімділігі сапаларының, үйлесімділік көрсеткіштерінің айтарлықтай жақсартылуына мүмкіндік береді.

Оқу тәжірибесінің негізгі міндеті – студенттің мектеп жасындағы оқушылармен жұмысқа дайындық деңгейінің айқындалуы болып табылады. Сынақ сабақтары болашақ маманның оқу кезеңінде жинақталған өзінің білімі мен қабілеттерін көрсетуіне және жаттығу жүргізген кезде ұйымдастырушылық қабілеттерін танытуына мүмкіндік береді.

Соңғы екі жылдағы сынақ сабақтарының нәтижелерін талдай отырып, студенттерді дайындаудағы келесідей негізгі кемшіліктерді атап өткен жөн:

- басқа теориялық және практикалық пәндермен байланысты табу мен қолдануға икемсіздігі;
- сабақ жүргізгін кезде арнаулы көмекші құралдардың жеткіліксіз пайдаланылуы;
- жаттығулардың ерекше жағдай мен ортада жүйесіз жүргізілуі, бұл оқу үшін және қателіктерді түзетуге әдістемелік тәсілдердің таңдауына әсер етеді.

Біздің пікірімізше, осы кемшіліктердің негізгі себебі: 3-курста оқу практикасына бөлінетін сағаттардың аздығында болып отыр. 1-2 курстардағы уақыттың басым бөлігі студенттердің дене мүмкіндіктері мен қабілеттерінің техникасының дамуына бөлінеді. Сонымен қатар, қозғалыс техниканың қарапайым элементтеріне үйрету және 1-2 курстардағы сабақ бөліктерін өткізу бағытындағы әдістемелік зерттеулердің орындалуы, студенттердің оқу практикасына дайындық деңгейінің артуына оң әсерін тигізген болар еді.

Спорттық жарыстар оқушылардың дене тәрбиесінің жетекші түрлерінің біріне айналып келеді. «Жалпы білім беретін мектептердің оқушылары арасындағы спорттық жарыстарды ұйымдастырудың мазмұны мен ұйымдастырылуы» жөніндегі әдістемелік нұсқаулар да осыған бағытталған.

Кейде «жаңаша ойлайтын мұғалім неге және қалай оқытады?» деп сұрап жатады. Олардың еңбектерін талдау көрсеткеніндей, өзінің түлектерімен бірге ол; әрбірінің тұлғасы тиімді дамитындай жағдайлар туғызумен айналысады. Мұнда ең бастысы - білімге, шеберлікке, дағдыға, өзін жетілдіруге қол жеткізу тәсілдеріне үйрету, өзінің қызметін талдауға үйрету [2].

Мектептердегі көпжылдық бақылаулар көрсеткендей, мұғалімдер мен студент-практиканттермен бірлескен жұмыстардың, спорттық жарыстардың жоғары ағартушылық және тәрбиелік тиімділігі тек әдістемелік жағынан сауатты даярланып, өткізілген жағдайда ғана болмақшы.

Мектеп оқушылары спорттық жарыстарға: 1-3 сынып оқушыларына арналған «Жеңіл атлетика. Кросс», «Наурыз», «Алтын күз», «Достық» сайысына әрқашан қанағаттанушылықпен қатысады. Мектепте әруақытта «Үміт сөресін», «Көңілді сөрелерді» өткізуге мұқият әзірленеді, ондағы балалардың құштарлығы, бір-бірінің көмегін сезінуі, командадағы ең әлсіз ойыншыны қолдаудаудың өзі, жоғары нәтижелерге жетуден гөрі аса маңыздырақ. Балалар дербес жаттығуларға дағдыланып, разрядтық нормаларын орындайды [3].

Спорттық жарыстар – педагогикалық процестің ажырағысыз бөлігі және олардың ұйымдастырушы, төреші, тікелей қатысушылар немесе көрермендер, яки, жанкүйерлер болуына карамастан, оқушыларды жан-жақты тәрбиелеудің тамаша мектебі. Жаттығулардың бір түрі есебінде жарыстар бүтіндей міндеттер кешенін шешуге көмектеседі.

Мектепте оқушылардың әскери-дене тәрбиесіне көбірек көңіл бөлінуі керек. Көпшілігі спорттың әскери-қосымша түрлерімен айналысады. Мектепте биатлон, ату секциялары жұмыс істеуі маңызды. «Зарница» және «Орленок» сияқты әскери-спорттық ойындар мектепте үлкен өрлеумен өтуі, бұлардың бағдарламалары жылдан-жылға күрделілендіріліп, қызғылықты бола түсуі қажет.

Мектепішілік спорттық жарыстарды өткізу, тек оқушылар белсенділерінің көмегімен ғана мүмкін болады, олардың оқуын ұйымдастыруға дене тәрбиесінің ұжымы ықпалын тигізіп, сыныптық және жалпы мектептік ата-аналар комитеттері, қамқорлық жасаушы ұйымдардың спортшылары, студент-практиканттар, мектептің аумағында тұратын спорт ардагерлері айтарлықтай жәрдем бере алады.

Сабақ барысында акробаттық жаттығулар кешенін оқушылардың ағымдағы және қорытынды қозғалыс даярлығын бағалау тәрізді, жаңа қозғалыстарға жаттығып, дене қабілетін арттыру үшін де пайдалануға болады. Түптеп келгенде, акробаттық жаттығуларды сенімді түрде және жеп-жеңіл орындауына қол жеткізген жөн, осылайша оқушылардың ептілігін, тепе-теңдігін, бұлшық еттерінің статикалық жұмыс кестесінен дамушы режимге және кері бағытқа ауысу қабілетін дамытуға болады.

Жаттығулар кешендері күрделілігін өсіре түсіру тәртібімен орналастырылған жөн. Қыздар мен жігіттерге жаттығуларды таңдау құқын берген дұрыс, әрі тек қана кешендерге кіретін элементтердің бәрін меңгергеннен кейін барып, бұлардың сан алуан түрлерін орындауын талап етуге болады. Бастысы, оқушылардың күш қабілеттерін дамытуға арналған кешендердің бірін есінде сақтағаны және оқу жылының өн бойында оны арттыру мақсатымен жүйелі түрде орындағаны абзал. Соңғы жағдайда кешенді не күрделілендірген дұрыс (қайталаулар санын ұлғайту жолымен), не оны даярлық деңгейін ескере отырып, демалыс үшін үзіліссіз 2-3 рет қатарынан орындаған жөн.

Кешендерге енгізілген жаттығулар, жалпы жиынтығында балалар мен жасөспірімдердің ағзасына құрамды әсерін тигізеді. Дейтұрғанмен, жекелеген кешендердің күш қабілеттерін, ептілігін дамытуға, тыныс т.б. анализаторының жақсартылуына басым бағыттылығы бар.

Кез келген жарысты негізді түрде, ешқандай асығыссыз өткізіп, оның әсерлілігі мен лайықты салтанатын қамтамасыз еткен дұрыс.

Ағартушылық және насихаттық тиімділігі, тек жарыс бағдарламасының оған қатысушылардың техникалық және физикалық даярлығына сәйкестілігінің бірсыпыра шарттарын сақтаған кезде ғана: олардың әдістемелік жағынан сауатты ұйымдастырылуын, төрешіліктің әділдігін қамтамасыз еткенде, қатысушылар мен көрермендердің психологиялық көңіл-күйін шебер басқарғанда барып, мүмкін болмақшы.

Тәжірибеде төмендегідей төрт қағиданы ескеру керек екені белгілі:

1. Әрбір жарысты ауқымына қарамастан, оқушылар мен олардың жанкүйерлері бұған қатысқандарынан ләззат алуы үшін, мұқият әзірлеп, өткізу керек.

2. Жарыс барысын, бүкіл сценарийді ұсақ-түйегіне дейін, төрешілер алқасының нұсқауынан, алаңның бөлінісі мен оның көркем безендірілуіне дейін ойластыру керек;

3. Жеңімпаздар мен жүлдегерлерді жедел айқындап, жарыс аяқталған бойы көрермендердің көзінше оларға жүлделерін табыстаған дұрыс.

Мектептегі спорт жарыстарын әзірлеу мен өткізу әдістемесі тұтастай іс-шаралар кешендерін қарастырады, бұлар төменде бағдарлық жоспар түрінде көрсетілген.

Ынталы топтың немесе ұйымдастыру комитетінің құрылуы, оның құрамы алдағы жарыстың ауқымына байланысты. Ең оңтайлысы -жарыстарды ұйымдастырудан тәжірибесі бар 3-5 адамнан құралуы.

Жарыс күні, таңертеңгілік мектепке тақағаннан-ақ, көтеріңкі көңіл-күй сезіледі. Мектеп стадионы жарқырап тұр, саз ойнауда, ұлдар мен қыздар шеруде тізіліп қалған. Мектептің ең күшті деген спортшылары олимпиадалық жалауды алып шығады, ал олимпиаданың ең белсенді қатысушылары, әдетте, мектептегі қалалық лагерьдің командалары болады.

Балалар өзара 60 және 100 метрге жүгіруден, биіктік пен ұзындыққа секіруден, граната лақтырудан,

арқан тартысудан жарысады. Жарыстардың төрелігін жақын ықшам аудан аумағында орналасқан мекемелер мен кәсіпорындардың өкілдері өздерінің мойындарына алады. Жазғы уақытта ықшам ауданда сондай-ақ, «Көңілді сөрелер», біркүндік және екі күндік туристік жорықтар жүргізіледі.

Командалардың (сыныптардың, отрядтардың) жаттығуларында сабақтардың алуан түрлері қолданылады: «денсаулық сағаттары», секциялық немесе қосымша сабақтар. Бұларда балалар ойын тапсырмаларының шарттары мен тәртіптерін және бүтіндей алғанда, жарыстардың бағдарламаларын меңгереді. Төрелік етуші комиссияны (бригаданы) төрешілік санаттары немесе жарысқа төрешіліктен тәжірибесі бар оқушылардың, педагогтердің, арнайы түрде шақырылған спортшылар мен спорт ардагерлерінің, ата-аналардың қатарынан іріктейді және бекітеді.

Жеңімпаздарды, жарысқа қатысушыларды, сондай-ақ анағұрлым белсенділік танытқан көрермендерді марапаттау үшін, дипломдарды, грамоталарды, вымпелдер мен сувенирлерді, жүлделерді даярлайды. Әдетте, мектеп жарыстарының көпшілігі қаржыландырылмайды. Сондықтан жүлделер мен сувенирлерді дайындау үшін, оқушылардың-өнерін, еңбек пен сурет сабақтарын, мектеп шеберханаларындағы жұмыстарды пайдалану керек. Ең жақсы эмблемаға, сувенирлерге, жүлделер мен тағы басқа түрліше спорттық белгілерге байқау жарияланғаны дұрыс.

Әділқазылар алқасы мен құрметті қонақтар құрамының айқындалуы және олардың дер кезінде хабардар етілуі - жарыстың түрі, өтетін уақыты, орны мен күні көрсетілген шақыру билеттері тапсырылуы тиіс.

Болашақ төреші-хабаршының даярлығы: Жарыстардың түрі мен бағдарламасын ескере отырып, олар дене тәрбиесінің және еліміздің, Республиканың, өз аудандарының өміріндегі спорттың тиісті түрлерінің тарихынан материалдар, сонымен коса, мектептегі қызғылықты дене шынықтыру мысалдары жөнінде, қатысушылар, қонақтар мен көрермендер туралы мәліметтер жинақтауы тиіс. Жарыстарға әзірлік пен оның өту барысын насихаттау жөніндегі комиссия мүшелерін - суретке түсірушілерді, жас суретшілерді және т.б, материал жинауға және жарыс барысын көрсетуге дайындау қажет. Материалдық бөлігін тексеру - спорт жабдықтары мен құрал-саймандарын, залдың немесе алаңның бөлінісін, дыбыс аппаратурасын, төрешілер алқасы мен қатысушылар үшін кеуде белгілерінің болуын, т.т. тексеру керек. Оқушылардың дене тәрибесі жүйесінде көрсетілген жарыстармен қатар, күнделікті сабақтағы тыныс алу жаттығулары мен акробаттық жаттығуларды дене тәрбиесі енгізу өзектілігі артып отыр [4].

Акробаттық жаттығуларды орындау кезінде дұрыс тыныстауға үйретудің ғылыми негізделген әдістемесі жоқ, мұны болашақтағы бағдар ретінде қарастыруымыз керек.

Акробаттық жаттығуларды орындаған кезде дұрыс тыныстауға үйреткен кезде, ең алдымен, орындалатын қозғалыстардың сипатын, ерекшеліктері мен құрылымын ескеру қажет. Мұнымен қоса, тыныстау кезеңдерін қозғалыстармен үйлестірудің тәсіліне негіздеген дұрыс. Бұл кеуде аумағы көлемінің ұлғайуына ықпалын тигізетін қозғалыстарда - тыныс алудан тұрса, ал кеуде клеткісі көлемінің кемуіне әсер ететін қозғалыстарда - дем шығарудан тұрады. Алайда, сабақтың басында оқушыларды тыныс жаттығуларын жеке, жаттығуларсыз орындауға үйретеді. Бұл - бірінші кезең. Екінші кезеңде қолмен алға қарай сермеу, кеудені артқа бүгу, адымдау, бұрылу және т.б. сияқты қозғалыстармен үндестікте тез қысқа тыныс алуға, сондай-ақ, кеуде көлемінің сығымдалуына әсерін тигізетін тыныс шығаруға үйретуге көшеді. Үшінші - қорытынды кезеңінде оқушыларды тыныс қозғалысын нақтылы бір акробатикалық жаттығуларды орындауымен үйлестіруге үйретеді. Акробатикалық жаттығуларды орындаған кезінде дұрыс тыныстауға үйрету әдістемелерінің жалпы ережелері осындай.

Акробаттық жаттығуларды орындау кезінде дұрыс тыныстауға үйреткен кезде, біз жаттығудың өзіне үйрету әдістемесі мен оны орындау техникасын қарастырмаймыз, тек қана орындалатын қозғалыстың тыныстаумен үйлесу жүйесін ғана мұқият бақылаймыз.

Неғұрлым жиірек тыныс алған сайын, соғұрлым допты нысанаға лақтыру нәтижесі де төменірек. Сондықтан оқушыларға бұл жағдайда: «тереңірек тыныс алыңыздар!» дегеннен гөрі, «сирегірек тыныс алыңыздар!» деген кеңесті ұсынған дұрыс.

Тыныстың жиілеуін қалпына келтіру үшін, әрбір 20-30 секунд сайын бір-екі тыныс алу мен шығарудың орындалуы, мейлінше тиімдірек тәсіл болып табылады. Терең тыныс алу мен шығарудың арасындағы үзілістің қысқартылуы, сондай-ақ, бұлардың мөлшерлеуінің ұлғайтылуы дәлме-дәл қозғалыс әрекеттерін орындаған кезде, теріс әсерін тигізеді.

Жоғарғы кәсіби білімнің көп деңгейлі және көп басқышты даярлық жүйесіне көшірілуі, жоғары оқу орындарынан мамандықтар бойынша жұмыс оқу жоспарларын құрған кезде, талапкерлердің жалпы және арнаулы (кәсіби) дайындығының деңгейін ескеруін талап етеді.

Жоғарғы педагогикалық оқу орындарында дене тәрбиесі мұғалімін дайындаудың оқу жоспарларының талдануы, бұларда оқытудың ағартушылық-кәсіби бағдарламаларына оқу уақытының көлемі берілгені,

соның ішінде жалпы мәдени саладағы пәндерге - 258 сағат, психологиялық-педагогикалық - 388 сағат, дене тәрбиесі мен спорт жөнінен пәндік - 2198 сағат, дәрігерлік-биологиялық салаға - 308 сағат.

Оқу пәндерінің көпшілігі, соның ішінде әсіресе, пәндік және дәрігерлік-биологиялық бағыттағы пәндер, атауы мен мән-мазмұны (негізінен) жөнінен, «дене тәрбиесі мен спорт» мамандығы бойынша жоғарғы білім берудің ағартушылық-кәсіби бағдарламаларына сәйкес келеді.

Орта кәсіби білім негізінде күндізгі бөлімде дене тәрбиесі мұғалімін дайындаудың біз ұсынған оқу жоспары, осы мамандықтың мемлекеттік стандарты құрамдастарының барлық пәндерін, оқу қызметінің педагогикалық практикасының түрлерін қамтиды, әрі 3 жылдық оқуды аңғартады. Оқу мерзімінің қысқартылуы, оқу уақытын әрбір пәнге және жұмыстың басқа түрлеріне қайтадан бөлу, бұл өз кезегінде оқыту мен ұйымдастыру технологиясын жасау қажеттілігін туғызады.

Мұндай даярлықтың ерекшеліктері, біздің ойымызша мынадай болуы тиіс:

- Интеграцияланған және әдістемелік-шолу сабақтарының кіріспесі.
- Аудиториядан тыс және дербес жұмыс уақытының ұлғайтылуы, бұл өз кезегінде әдістемелік ұсыныстардың оқу құралдарының жасалуын талап етеді.
- Бақылау жұмыстары санының артуы, оқылатын пәндер бойынша рефераттар жазу.
- Педагогикалық практиканы өту кезінде ПФСС курсының тереңдетіп оқылуы.

Оқу орындарына лабораториялық сабақтар өткізу қарастырылған, практикалық сабақтар саны көбейтілген, мақсатты бағыттағы дербес жұмыстар үшін тапсырмалар ауқымы кеңейтілген, жүйелі бақылау түрлері айқындалған, түлектердің кәсіби қызметке дайындығы педагогикалық практика барысында, сондай-ақ алдын-ала мектепте сабақ өткізіп, сынақ тапсыру кезінде айқындалады.

Белгілі жайт, студенттердің қозғалыс әрекеттерінің белсенділігін қалыптастыру кезінде әрбіріне мұқият жеке тұрғыдан келу керек, оның іске асырылуы әрбір адамның жеке- психологиялық ерекшеліктерін нақты білуді талап етеді [5].

Халық ойындары мен ойын әдістерін дене тәрбиесі мен спорт жұмысында қолдана білушілік – дене тәрбиесі бойынша болашақ маман, педагог-бапкерді кәсіби дайындаудың негізгі түрлерінің бірі.

Қазіргі уақытта ұлттық спорт пен ойын түрлері дене тәрбиесі факультетінің оқу жоспарында дербес орын алады. Факультетте “Ұлттық ойындар” курсының қайта өрлеуі мен педагогикалық практикада халықтық ойынға аударылып отырған маңызға және жоғары әлеуметтіік- мәдени және рухани қуатқа ие ұлттық спорт түрлері мен ойындарының бүтіндей дамуымен тығыз байланысты.

Курс бағдарламасы студенттердің дене тәрбиесі жөнінен сан алуан жұмыс түрінде бұларды кеңінен пайдалану мақсатымен, ұлттық ойындарды оқуын қарастырады.

Курстан өткен кезде студенттер, қазақ ұлттық ойындары мен басқаларының пайда болу тарихы мәселелерін, ұлттық спорт пен ойын түрлерінің элементтерін оқушылардың дене тәрбиесінде қолдану тиімділігінің теориясын оқиды, сондай-ақ ұлттық ойындардың бай фольклорының практикалық материалын меңгереді, педагогикалық және ұйымдастырушылық дағдыларды игереді.

Факультетте алынған білім, шеберлік пен дағды көлемі түлектердің, халық ойындары мен спорт түрлерін жұмыс орындарында сауатты ұйымдастырып, насихаттай алатын білікті мұғалім, жаттықтырушы болып шығуына мүмкіндік береді.

Жоғарғы мектепте оқытудың түрлері мен әдістерін жетілдірудің бүгінгі мәселесі өте-мөте өткір қойылып отыр, әсіресе, педагогикалық кадрлерді даярлайтын жоғарғы оқу орындарында.

Жалпы білім беретін және кәсіби мектепті реформалаудың негізгі бағыттарында, атап айтқанда, «білім беру мен тәрбиелеудің сапасын арттыру, әрбір пәнді оқытудың анағұрлым жоғары ғылыми деңгейін қамтамасыз ету, мұғалімнің қоғамдық беделі мен дәрежесін, оның теориялық және практикалық даярлығын көтеру» жөнінде жазылған.

Даярлықтың негізі, нені және қандай көлемде оқыту керектігін айқындайтын мемлекеттік құжат - бағдарламасы болып табылады.

Мектептегі педагогикалық практика жетекшілерінің көп ренішін білдіретіні, практикант-студенттер жаттығуларды біледі, бірақ сабақ беру әдістемесін игермеген, осы жаттығуларды қашан және не үшін қолдану керектігін білмейді, сабақтарды үйреншікті әдіспен, шығармашылық ізденіссіз жүргізеді. Оның себебі, оқу барысында болашақ мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін қалыптастыруға бағытталған кәсіби-педагогикалық практика, оны жетілдіру қуаты мен жолдарының көптігіне қарамастан, тек ішінара ғана іске асырылады.

Практикалық сабақтарда студенттер жаттығулардың бәрін тек тәуір меңгеріп қана қоймай, бұлардың әрбірінің техниканы қалыптастырудағы, жалпы және арнаулы бағыттағы дене сапаларының дамуына ықпал дәрежесін де білуі тиіс. Жаттығулардың біразының кешенді әсері бар, бірақ бұл арада әңгіме нақ

дағдыны қалыптастыруға бағытталғандары жөнінде болып отыр. Егер жаттығу осы міндетті шешетін болса, оны қолдануға болады, әрі мұқият зерттеген дұрыс. Сонымен қоса, әр жаттығудың техникасын, оның бағытын, өзгешелігін бүге-шігесіне дейін түсіндіру міндетті. Бұған бәрінен гөрі, көп жағдайда педагогтің шығармашылығынан туындайтын әдістемелік тәсілдерді көрсету, түсіндіруді қолдана отырып, қол жеткізіледі. Алайда, практикалық сабақтағы шығармашылық процесс біржақты болмауы тиіс, студенттердің белсенді қатынасы қажет, оларды нақ алғашқы сабақтардан-ақ, тек бағдарламалық материалдарды ғана емес, оқытушы жұмысының ерекшелігін түсінуіне бағыттау қажет.

Студенттерді сабақ кіріспесінің әдістеріне, сөз мәдениетіне, өзін-өзі ұстау мәнеріне, терминологияны білуге, «жұмыс» ымдарына, дыбыс және көру белгілеріне, жұмыста бұйрықтар мен нұсқаулар беруге, түрлі топтарды басқаруға, өзгерген жағдайларда жұмыс жасуға үйрету қажет. Тек педагогикалық шеберліктің осынау аса маңызды құрамдас бөліктеріне тұрақты назар аударған жағдайда ғана, нәтижеге жетуге болады.

Әдістемелік-шолу сабақтары тек қана өткен материалды жинақтауға ғана арналуы тиіс емес. Бұл жерде оқытушы практикалық сабақтарда қолданылған барлық жаттығулардың нақты негізделген жүйесін тұжырымдайды, атап айтқанда, жаттығулардың міндеттерін, олардың бағыттылығын, әрбір нақтылы жағдайда бұларды қолданудың маңыздылығын әрі бұларды берудің педагогикалық тәсілдерін егжей-тегжейлі түсіндіреді.

Әдістемелік-шолу сабақтары, оқу процесін ұйымдастырудың бір түрі есебінде сан қырлы болуы мүмкін, дегенмен де, бұлардың әрбірінің мазмұны, негізінен, жоғарыда айтылған ұсыныстарға сәйкес бағытта болуы тиіс.

Оқу практикасы, әдетте, пәннің практикалық бөлігін оқуымен аяқталады. Студенттер сабақтарды өздерінің оқу топтарында өткізіп, осылайша алған білімі мен педагогикалық шеберлігінен есеп береді.

Студенттердің педагогикалық шеберлігін қалыптастыру өзекті мәселе. Студенттердің сабақ өткізуге тікелей қатысын ешқандай лекциямен, әңгімелесумен, сауалнамамен айырбастауға болмайды. Нақтылы бір пән бойынша алғашқы сабақтардан бастап, студенттерді бастапқыда бақылаушы-стажерлер ретінде, содан кейін оқытушы мен сараптамашылардың көмекшілері ретінде жұмысқа тартып, тек содан кейін ғана осының бәрін сабақ өткізумен түйіндеп, дербес жұмыс тапсыруға болады.

Тапсырмалардың ауқымы кең ең көп таралған қозғалыс техникасына тән қателіктерді табудан бастап, сабақты жүргізетін оқытушының қызметін талдауға дейін қамтиды, әрі студенттер жұмысын бағалау қажет. Осылайша, оқу практикасының шеңбері кеңейіп, нақтылы бір пәнді оқытудың бар уақытын қамтиды. Егер де сабақтардың өтуін өздерінің оқу топтарында емес, балалармен өткізетін болса, оның пайдасы көбірек.

Оқу практикасының міндетті түрде өткізілуін қарастыратын практикалық пәндердің барлығы, дене тәрбиесі факультетінің оқу жоспарында 10-нан астам. Егер де студенттердің кәсіби-педагогикалық дағдыларының қалыптасуы, жоғарыда аталып өткен ұсыныстарды ескере отырып, жүзеге асырылатын болса, болашақ мұғалімнің қаншалықты маңызды даярлықтан өтетінін көзге елестетуге болады. Бұдан басқа, әрбір пән жүргізуші-оқытушы өз тарапынан осынау процеске, дене тәрбиесінің мұғаліміне қажетті өзіндік шығармашылығын қосады. Сөйтіп, жоғары оқу орындарында өте-мөте қажетті саналатын кәсіби-педагогикалық дағдыларының жеткілікті қалыптасуына әсерін тигізеді [6].

Қорыта келе айтатынымыз дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыратын бірден-бір дене тәрбиесі мұғалімін жоғары оқу орнында кәсіби дайындау көп деңгейлі және көп басқышты жүйе болып табылады. Мұнда сол оқушылардың дене мүмкіндіктері мен қозғалыс қимыл екрешеліктерін ескеру, болашақ мұғалімдердің психологиялық тұрғыдағы даярлығын, жалпы кәсіби дайындығын жетілдіруге арнайы әдістерді қолданудың қажеттілігі туады.

Кәсіби білімді өз беттерімен жетілдіруін басқаруға тек оқу тобы мен мамандандырудың оқытушылары ғана қатысып қоймайды. Сонымен қоса, осынау процесс студенттердің кәсіпті таңдауымен, кәсіби қызығушылығымен, педагогикалық қызметке бейімділігімен, өз бетімен білімін жетілдіруге талпынысымен, басқаша айтқанда, студент тұлғасын жан-жақты зерттеу негізінде жүзеге асырылады.

1 Таникеев М.Т. Теория и практика взаимовлияния национальных факторов в развитии физического воспитания и спорта в Казахстане. – Алматы, 1998.

2 Тайжанов С. Дене мүмкіндіктерін тәрбиелеу. – Алматы: Мектеп, 2004. – 96 б.

3 Аманбаев Р.Р., Қалдыбаев М.К. Дене тәрбиелеу мәдениеті және спорт ілімі мен методикасының түсініктері. Алматы, 1992.

4 Тілеулов Э.Ж. Дене тәрбиесінің ілімі мен әдістемесі. Оқу құралы.2003

5 Әбділлаев Ә.К., Оңалбек Ж.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі. – Түркістан: Тұран, 2004. -277б.

6 Мұхамеджанов Б. Дене мәдениеті мамандығына кіріспе. – Шымкент: Ғасыр-ІІІ, 2006. 166б.

Резюме

В этой статье общество рассматривает свое социально-экономическое развитие, содержание духовного развитие и изменения свойств. В связи с усилением и требованием трудового качества требуется специалисты, которые знают свое дело, с высоким профессиональным образованием.

В связи с этим мы рассматриваем развитие технико-тактического мастерства, физические качества как выносливость, гибкость, скорость, физические навыки необходимые для человеческой жизнедеятельности в обществе у будущих специалистов бакалавров по физической культуре в профессиональной педагогическом формирований.

Ключевые слова: профессиональное квалификация, профессиональный интерес, организация, профессиональное подготовка, профессиональное деятельность, профессиональные знание, педагогические, психологические, спортивные упражнение, физическая культура, тренировать физические упражнение, педагогические взаимоотношение, спортивные школы, кружки, культура взаимоотношении, психологическая спецификация, взаимоотношении

Summary

In this article, the society considers its social and economic development, content development, spiritual development, changes and properties. In connection with the strengthening of the quality and requirements of the labor required to experts who know their stuff, with high professional education.

In this regard, we consider the development of technical and tactical skills, physical qualities as endurance, flexibility, speed, physical skills necessary for human life in society of the future experts of bachelors in Physical Education as professional teachers.

Keywords: professional qualification, professional interest, organization, training, professional activities, professional knowledge, pedagogical, psychological, sports exercise, physical education, exercise, pedagogical relationship, sports schools, clubs, culture relationship, psychological specification, relationship

УДК 785

РОЛЬ МЕЖПРЕДМЕТНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ПРАКТИКАХ СТУДЕНТОВ-МУЗЫКАНТОВ

В.Г. Хлыстун – *ст. преподаватель, СКГУ им. М.Козыбаева, г. Петропавловск*

В статье рассматривается роль межпредметной компетентности в готовности к прохождению профессиональных практик студентов специальности «Музыкальное образование», особенности и отличия этих практик от других специальностей. В ходе реформирования образования за последние десятилетия оформилась новая парадигма образовательного процесса, наметились тенденции ее развития. Решение комплексных задач, стоящих перед системой образования, способной обеспечить подготовку специалиста нового типа, обладающего высокой степенью профессионализма, творчески мыслящего, чутко реагирующего на преобразования, вызываемые потребностями эпохи. Улучшение качества подготовки студентов предполагает ориентацию обучения не только на приобретение знаний, но и умений и навыков, на всестороннее развитие личности. И в этой связи вопросы формирование и развития межпредметной компетентности студентов является одной из важнейших задач современного общества. В статье рассматривается методологический аспект формирования межпредметной коммуникативной компетенции студентов специальности «Музыкальное образование» с применением интерактивных методов обучения. Показано как структура деятельности учителя музыки определяет возможные варианты установления межпредметных связей между дисциплинами для обеспечения комплексного использования знаний, формирования умения и навыков при решении практических задач. Автором дается ряд определений понятий «компетентность», «практика», «профессиональная практика».

Ключевые слова: межпредметная компетентность, профессиональная практика

В последние годы проблема межпредметной компетентности, рассматриваемая в тех или иных ракурсах, является одной из центральных в различных областях научного знания, в том числе в теории и практике музыкального образования. По отношению к музыкально-педагогической деятельности межпредметная компетентность имеет особую значимость, обретая статус самостоятельного понятия, пронизывающего все звенья учебно-познавательного процесса и активно участвующего в становлении студента-музыканта. Нужно подойти к решению комплексных задач, стоящих перед системой образования, способной обеспечить подготовку специалиста нового типа, обладающего высокой степенью профессионализма, творчески мыслящего, чутко реагирующего на преобразования, вызываемые потребностями эпохи.

Обычно в практике обучения подготовка студента-музыканта по специальным предметам, (которые наиболее интересны и удаются обучающемуся), направлена на воспитание исполнителя, а возможность творческой деятельности на педагогическом поприще при этом учитывается недостаточно. У таких

обучающихся чаще всего не возникает целостной картины их предстоящей деятельности в качестве учителя музыки, т. е. они не проникаются пониманием того, что для будущей работы педагога развивать педагогические навыки необходимо в такой же мере, как и исполнительские. Но реальная жизненная ситуация складывается так, что лишь незначительная часть одаренных студентов посвящает себя концертному исполнительству, - в основном выпускники становятся преподавателями. При этом даже высокий исполнительский уровень, владение исполнительской техникой не всегда помогают разрешению проблем психологического и методического характера, возникающих достаточно часто у начинающих педагогов. Необходима целевая ориентация на педагогическую деятельность, выявление и развитие соответствующих ей способностей, что может помочь в подготовке будущих педагогов-музыкантов, обладающих музыкальными и педагогическими задатками. Этим определяется актуальность и необходимость межпредметной компетентности в подготовке студентов к прохождению профессиональных практик.

По мнению исследователя Колесниковой Г.А., «компетентным считается тот специалист, который свободно владеет своей профессией, включая проведение музыкальных занятий, внеучебных мероприятий, организацию пропагандистской и просветительской работы со школьниками» [1, с.13].

Практики являются обязательной составляющей типовой образовательной программы студентов по специальности 5В010600 «Музыкальное образование». Количество практик, их продолжительность определены рабочим учебным планом специальности и направлены на обеспечение последовательности овладения студентами основами профессиональной деятельности в соответствии с требованиями, предъявляемыми к уровню квалификации и подготовки бакалавра.

Цели и задачи практик определяются общими требованиями, сформулированными образовательной программой подготовки бакалавра, объектами и видами его профессиональной деятельности с учётом возможностей его профессиональной адаптации. Рабочими учебными планами специальности предусматриваются следующие виды практик: «Учебная», «Педагогическая», «Производственная», «Преддипломная».

Профессиональные практики студентов специальности «Музыкальное образование» имеют некоторые особенности и отличия от практик других специальностей. Эти особенности определяются учебным планом, направленностью учебно-воспитательной работы на кафедре и специфической структурой деятельности учителя музыки общеобразовательных учреждений. Структура деятельности учителя музыки включает в себя сложный комплекс различных форм учебно-воспитательной работы со школьниками. В этот комплекс входит проведение уроков музыки, состоящих из вокально-хоровой работы, слушания музыки, музыкальной грамоты, организации исполнительской деятельности учащихся на музыкальных инструментах, импровизации, пластического интонирования музыки, руководства школьными музыкальными кружками, а также организация различных видов внеурочной работы по музыкально-эстетическому воспитанию школьников.

В процессе работы с детьми студенты-практиканты должны воспитывать у школьников средствами музыки эстетические вкусы и взгляды, любовь к музыкальному искусству, развивать музыкальные способности учащихся, обучать их элементарным навыкам музыкального исполнительства, расширять музыкальный кругозор, развивать индивидуальные творческие способности.

Практические наблюдения за студентами-музыкантами в рамках профессиональной деятельности в период прохождения практик свидетельствуют о том, что они зачастую обнаруживают свою беспомощность при выходе из тех или иных ситуаций, неспособность к принятию нестандартных, творческих решений, неумение адаптироваться в постоянно изменяющихся условиях учебного процесса. Тем самым причиной подобных недостатков является недостаточная сформированность компетентности, неумение использовать свои знания, отсутствие способности к творчеству, постоянному самосовершенствованию. Успешность реализации данной проблемы составляет одно из важнейших условий - это поиск новых эффективных путей выявления научно-теоретических и методологических основ межпредметной компетентности в музыкально-педагогической деятельности студента-музыканта при освоении базовых и элективных дисциплин, при взаимопроникновении профессиональных знаний, умений и навыков.

Взаимопроникновение знаний, получаемых в результате изучения отдельных дисциплин, их межпредметная направленность представляются довольно сложным системным образованием и поэтому требуют поддержки в виде постоянной оценочно-ориентировочной практической деятельности студента в период прохождения всех видов профессиональных практик. Лишь при этих условиях интегрированный результат сможет осознаваться студентами как необходимая органическая часть действия дидактической системы.

Известно, что средства межпредметных связей усиливают взаимодействие всех дидактических

принципов в реальном процессе обучения, определяя ее целевую направленность, создают прочную основу формирования целостной системы научных знаний с различными дисциплинами, объединенными в общую дидактическую систему, назначение которой, заключается в расширении многоаспектности полученного знания, его интеграции с целью более глубокого, всестороннего отражения явлений действительности в подготовке конкурентоспособных специалистов вуза.

Компетентность студента вуза представляет собой сложный, многогранный процесс, успешность которого во многом зависит от систематичности и целенаправленности педагогического процесса. И только комплексный подход к обучению на межпредметной основе повышает эффективность учебного процесса с точки зрения профессиональной специальной подготовки и создает оптимальные условия для формирования и развития ведущих индивидуально-психологических качеств, необходимых для творческой работы студентов вуза [2].

Межпредметная компетентность в деятельности студентов может быть реализована через межпредметные связи базовых и элективных дисциплин, отраженных в учебных планах и программах. Определение форм, методов работы и проверка поэтапного развития навыка, как показывает практика, нуждаются в серьезной переработке.

Новая система (кредитная система) музыкального обучения, способствующая расширению учебно-познавательных задач, вместе с тем значительно обогащает арсенал педагогических средств, стимулирующих музыкальное развитие студентов-музыкантов. Здесь есть существенные отличия от ряда традиционных музыкально-образовательных методик. Принципиальное отличие обнаруживается в самом подходе к развитию музыкальных способностей на основе реализации межпредметных связей. Умение вычленять учебно-воспитательные задачи, объединять их для достижения поставленных целей и реализовать их на практике характеризует уровень сформированности межпредметной компетентности студентов вуза.

Профессиональные практики предполагают выявление высокого уровня профессиональной компетентности и личностной подготовки к продуктивному решению поставленных педагогических задач, ведущим признаком которого является готовность к творческой реализации новых задач по овладению комплексом педагогических способностей, выработке элементов профессионального мышления, приобретению опыта, мастерства в практической деятельности [3].

Следовательно, дальнейшее реформирование системы образования и развитие межпредметной компетентности, в частности, немыслимы без перехода к непрерывному образовательному процессу, с предоставлением выбора самой личности направлений и уровней обучения, выявления и развития индивидуальных склонностей и способностей студента-музыканта в системе высшей школы. Немалым подспорьем в осознании преобразовательного характера музыкально-педагогической деятельности является принцип выборности как предметов и преподавателей, так и специализаций в рамках основной специальности.

Межпредметная компетентность студентов-музыкантов приобретает особую актуальность тогда, когда они, изучая проблемы в теории музыкально-педагогического образования, творчески конструируют приемы музыкальной работы с учащимися общеобразовательных школ на практике. При этом отбор учебной информации в зависимости от содержания аспектов изучаемого материала и планирование собственных практических действий студента-музыканта зависят от распределения учебно-педагогических задач в рамках музыкального обучения, от программирования структуры образовательной деятельности, от соответствия ее целям, видам и формам работы в период прохождения профессиональных практик.

Реализация взаимосвязи музыкальных дисциплин может быть осуществлена на базе традиционного учебного плана путем анализа типовых и учебных программ и установления интеграции базовых и элективных дисциплин. Анализ планов позволит выбрать оптимальное количество видов практик, продолжительность и время их проведения. В зависимости от требуемых программами практик уровня и глубины профессиональных знаний, необходимо корректировать тематику занятий элективных дисциплин и поэтапно проводить интегрированные практические работы.

В структурировании дисциплины следует вычленить взаимосвязанные составляющие, которые должны осуществляться, основываясь на положениях системного анализа, через интеграцию. С этой целью при интегрировании базовых и элективных дисциплин необходимо:

- установить взаимосвязи между общими принципами и законами базовых и элективных дисциплин, раскрывающие суть и содержание включения интегрированных знаний;
- создать основы для получения синтеза интегрированных знаний в результате учета законов и закономерностей;
- реализовать интеграцию связи в цикле этих дисциплин как основу для формирования компетентности личности студента в подготовке к прохождению всех видов практик.

Цикл музыкальных дисциплин, в силу разнообразия целей и задач, требует интеграции всех музыкальных и педагогических знаний и умений и, соответственно, является благодатной средой для формирования межпредметной компетентности студентов вуза. Благодаря специфике музыкальных дисциплин, непосредственно связанных с процессом коллективной деятельности, значение реализации межпредметных связей возрастает как личностно-образующий и системообразующий фактор в целостном педагогическом процессе вуза.

Единый подход и требования к освоению и разбору музыкального материала и глубокое проникновение в интонационную сущность произведения школьного репертуара способствуют использованию поэтапной методики по реализации межпредметных связей в целостном педагогическом процессе [4].

При рассмотрении возможных вариантов установления межпредметных связей между дисциплинами необходимо обратить внимание на обеспечение комплексного использования знаний и формирований умения и навыков при решении практических задач. Преподаватель должен помочь студенту увидеть один и тот же факт, исполнительский прием с разных точек зрения, установить взаимосвязь, существующую между знаниями, получаемыми при изучении разных дисциплин, и постичь их внутреннее родство, логическую связь и показать приёмы их реализации в практической деятельности.

Теоретические знания на стадии свободного оперирования ими в практических и педагогических ситуациях становятся качественной характеристикой реализации межпредметных связей. Уровень компетентности в музыкальном образовании студентов напрямую зависит от того, насколько эффективна степень овладения, в стенах вуза, умениями и навыками в различных видах музыкальной деятельности.

Если учесть, что специфика подготовки студентов-музыкантов в вузе предполагает профессиональную направленность учебно-познавательного процесса, выход теории в практику, что, естественно, то связь педагогики и психологии с другими дисциплинами осуществляется через методику преподавания этих дисциплин. Это, в свою очередь, отражается на логической структуре и содержании, поэтому вопрос о связи этих дисциплин с различными видами практик вплотную соприкасается с рядом психолого-педагогических проблем, в том числе с проблемами конструирования учебных дисциплин, рационального формирования их структурной модели и содержания с учетом интегративных процессов.

Использование комплексного подхода к обучению способствует и помогает стать компетентным учителем музыки нового поколения, использующим на своих занятиях основы реализации межпредметных связей дисциплин в общеобразовательной школе. Поэтому кафедра «Музыкальные дисциплины» СКГУ им. М. Козыбаева совместно, для студентов и учителей музыки школ области два раза в год организуются методические семинары, где обсуждаются возможности внедрения новых учебных планов и программ, рассматриваются методические рекомендации по различным проблемам музыкально-образовательных методик в том числе, и по реализации межпредметных связей в практике школы [5].

Сегодня очевидно: чтобы воспитать конкурентоспособного, современного педагога, Вуз должен не только дать студенту определённую сумму знаний, умений и навыков, но и обеспечить его набором ключевых компетентностей, способностей совершать свою дальнейшую деятельность. А сделать это можно только при правильно выстроенной системе организации прохождения профессиональных практик.

1 Колесникова Г.А. Профессиональная компетенция учителя музыки: теория и практика. - Алматы: Қазақ университеті, 2007. - 227с.

2 Белошицкий А.В. Становление субъектности студентов в образовательном процессе вуза / А.В. Белошицкий, И.Ф. Бережная // Педагогика. - 2006. - № 5. - С. 60-66.

3 Белозерцев Е.П. Педагогика профессионального образования: Учебное пособие / Е.П. Белозерцев, А.Д. Гонеев, А.Г. Пашков / Под ред. В.А. Сластёнина. - М., 2004. - 368 с.

4 Торхова А.В. Индивидуальный стиль деятельности учителя. М.: Педагогика, 2003, № 6. - С. 23

5 Шеффинг Е.Н. Мотивация достижения как объект педагогической практики. Алматы: Абай атындағы ҚҰПУ, 2015. - №3(47) - С.52

Түйіндеме

Мақалада «Музыкалық білім» мамандығы студенттерінің кәсіби тәжірибе өту дайындығында пәнаралық құзыреттілігінің ролі, осы тәжірибелердің басқа мамандықтардың тәжірибелерінен айырмашылығы және ерекшеліктері қарастырылады. Соңғы онжылдықта білімді реформалау жүзінде, білім беру барасының жаңа парадигмасы рәсімделді, оның даму тенденциясы белгіленді. Білім жүйесінің алдында тұрған кешенді міндеттердің бірі, жоғары кәсиби дәрежеге ие маманның жаңа үлгісін дайындауға қамтамасыз етуге қабілетті болу. Тұлға мәдениет жасаушы болып табылады. Студенттердің қарым-қатынас құзыретін дамыту және қалыптастыру мәселелері заманауи қоғамның аса маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.Оқу процесінде мәдениаралық өзгетілділік құзыретін дамыту тұлға қалыптастыруда үлкен қызығушылық тудырады. Сондықтан бейімді студенттердің құзыретінінің әдістемелік аспектісін жасау мәселесі туындайды. Автор «тәжірибе», «кәсіптік тәжірибелер», «пәнаралық құзыреттілік» тағы

басқа сынды бірқатар ұғымдарға ғылыми анықтама береді, олар түрлі аспектідегі білім беру міндеттерін шешуге септігін тигізеді: студенттердің танымдық белсенділігін сыни тұрғыдан ойлауын арттырады, өздік жұмыстарды жандандырады, студент тұлғасының қарым-қатынастық және эмоционалдық ортасын дамытады, оқуға деген оң қызығушылығын қалыптастырады, көп көлемді оқу материалдарын тиімді меңгертеді, танымдық процестерін дамытады, әрбір студенттің жеке тұлғалық мүмкіндіктерін аша түседі.

Тірек сөздер: пәнаралық құзыреттілік, кәсіптік тәжірибелер

Summary

The article discusses the role of interdisciplinary competence in readiness for the professional practice of students majoring «Music education», features and differences of the practices of other disciplines. In the course of education reform over the past decade took shape a new paradigm of educational process, the tendency of its development. The solution of complex problems facing the education system is able to provide specialist training of a new type, which has a high degree of professionalism, creative thinking, responsive to the transformation caused by the needs of the era. Improving the quality of training of students involves the orientation of the training is not only to acquire knowledge but also skills and abilities to the full development of the individual. In this regard, the issues of formation and development of competence of students is one of the major problems of modern society. The article discusses the methodological aspect of the formation of interdisciplinary competence of students of «Musical education» using interactive teaching methods. It is shown as the structure of activity of the teacher of music determines the possible options for establishing interdisciplinary connections between disciplines to ensure an integrated use of knowledge, formation of skills for solving practical problems. The author gives several definitions of «competence», «practice», «professional practice».

Keywords: interdisciplinary competence, professional practice

ОӘЖ: 796.07

БОЛАШАҚ ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ МАМАНДАРЫН КӘСІБИ ДАЯРЛАУ ҮДЕРІСІНІҢ САПАСЫН ДАМЫТУ

Б.Ү. Абдукаримов – *оқытушы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Өнер факультетінің «Дене тәрбиесі» кафедрасы, Түркістан қаласы*

Бұл мақалада дене тәрбиесі студенттердің адамгершілік, ерік-жігер сапаларын тәрбиелеудің негізгі құралы ретіндегі рөлі қарастырылады. Сонымен бірге мектептегі, жоғары және орта оқу орындарындағы дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарына болашақ дене тәрбие пәні мұғалімдерін кәсіби даярлауды теориялық-әдістемелік тұрғыдан негіздеп, ғылыми әдістемесін жасау, білім беру мен тәрбиелеу тиімділігі студенттердің жоғары деңгейдегі кәсіби шеберлігіне, олардың оқу сабақтарының барлық түрлерін және спорттық жарыстарды жүйелі өткізуге, заманауи технологияларды үйренуге, жаңа инновациялық технологияларды меңгеруге, Педагог пен студент арасындағы психологиялық-педагогикалық өзара әрекеттестік барысында тікелей және жанама түрдегі қарым-қатынас орнатуға, дене жаттығуларын орындау барысында жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруі, өз мерейін көтеруі, яғни шұғылданушы әріптестерімен, бір мақсаттағы ұжыммен, спорттық командалас жолдастарымен бірлесіп табысқа жетуге ұмтылылуға, абыройлы және ықпалды әріптесімен қарым-қатынас жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруін, маңызға ие болуын жеделдету нәтижесінде қол жетімді болатыны жүйелі сипатталған.

Кілтті сөздер: Дене мәдениеті, дене дайындалғандығы, сараптау, дамыту, білім беру, руханият, жетілдіру, дағды

Еліміздің әлемдік өркениетке демократиялық дәстүрге өту жағдайында қоғамның ғасырлар бойы жинақтаған құндылықтарына мән беріліп, рухани адамгершілік тұрғысында дене мәдениеті мен спортты үйлесімділікте дамытып, салауатты өмір дағдылары арқылы болашақ дене тәрбиесі мамандарын даярлаудың өзектілігі артуда.

Дамыған өркениетті елдердің жоғары мектептері қоғам талаптарын қанағаттандырудың бірнеше процестерін қарастырады: жоғары білімді демократияландыру, ғылымды, білімді және өндірісті интеграциялау түрі ретінде ғылыми оқу-өндірістік кешендер құру, оқуды және студент еңбегін индивидуализациялау, білім беруді жүйелеу, болашақ дене тәрбиесі мамандарының кәсіби дарярлығына жоғары талап қою. Бұл мәселе ел президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2030» бағдарламасында, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2009-2011 жылдарға арналған стратегиялық жоспарында білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі ретінде атап көрсетілген. «Қазақстан Республикасы 2015 жылға дейінгі жетілдіру тұжырымдамасында» педагогикалық қоғамдастықтың алдында ауқымды міндет тұрғандығы, яғни-білім берудің жаңа моделін құрып, оны сынақтан өткізу, тәжірибеге енгізудің негізгі принциптері көрсетілген. Тұжырымдамада мамандар даярлау жүйесінде білім берудің сапасын қамтамасыз етуде жоғары білімді дамытудың негізгі үрдісі мамандарды кәсіби даярлау сапасын арттыру қажеттілігі айтылған [1].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында ұлттық және адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға дамытуға кәсіби шындауға бағытталған білім беру және оның шығармашылық, рухани және тән күш қуатын жетілдіру, жеке тұлғаның жан-жақты жағдай жасау міндеті көзделген.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 28 қаңтар 2012 жылы өзінің жыл сайынғы халыққа жолдауын арнады. Елбасы бұл жолдауында: «Біз білім беруді жаңғыртуды одан әрі жалғастыруға тиіспіз. Бүгінде мектептерді компьютерлендіру толықтай аяқталды. Орта білім берудің 12 жылдық моделі енгізілуде. Өмір бойы білім алу әрбір қазақстандықтың қол жетімді сенімділікке айналуы тиіс. Біз кәсіптік және техникалық білім берудің мазмұнын толық жаңартпақ ниеттеміз. Менің тапсырмам бойынша қабылданған «Балапан» бағдарламасын жүзеге асыру нәтижесінде тек 2010 жылы ғана 35 бала-бақша, 1534 мини орталық, 137 жекеменшік балабақшалар салынды, 2020 жылға қарай біз оқытудың 12 жылдық моделіне толықтай көшетін боламыз. Ол үшін біз 2015 жылға қарай республикалық бюджет қаржысы есебінен кемінде 200 мектеп слып, осынша мектепті жергілікті бюджет қаржысы есебінен тұрғызамыз. Сапалы білім беру Қазақстанның индустрияландырылуының және инновациялық дамуының негізіне айналуы тиіс. Біздің бағдарламамыздың басты мақсаты-халықтың әл ауқатын нығайту. Мен үш аса маңызды мемлекеттік бағдарламаларды- білім беру, денсаулық сақтау және тілдерді дамыту бағдарламаларын бекіттім. Саламатты өмір салтын насихаттап, барлық жерлерде салынған спорт базаларын тиімді пайдалану керек»,-деді[2].

Ғылым, техника, мәдениет, спорт және білім дамуының өзара байланыстылығы және сабақтастығы тарихи сипатта екендігі ескеріліп жүргізілген зерттеу жұмыстарының қорытындылары, озат тәжірибелерді жүйелеу жалпы білім беретін орта мектептер мен жоғары оқу орны студенттерінің дене мәдениетін қалыптастыру процесінде оларды салауатты өмір дағдыларына тәрбиелеу, сондай-ақ дене мәдениетін қалыптастыру мәселесін теориялық сараптамадан өткізу және дене тәрбиесіндегі озық тәжірибелерді объективті тұрғыда талдаудың маңыздылығы қте жоғары екендігі айқындалды.

Қазіргі заман педагогтары В.И.Андреев, Ю.К.Бабанский, Н.В.Кузьмина, В.В.Сериков, В.А. Сластенин, А.В. Усова, С.И.Қасымбекова, А.С.Имангалиева, Н.Д. Хмель және т.б. болашақ маманды кәсіби даярлау үдерісінің психологиялық-педагогикалық негіздеріне, мамандықтың мәніне, өзіндік ерекшеліктері мен функцияларына тоқталды. Оның құрылымын негіздей отырып, маманның іс-әрекетінің кәсіби бағдарын, студенттердің шығармашылық және өздігінен дербес білімін жетілдіруге байланысты ғылыми-әдістемелік бағдар ұсынады.

Жоғары білім беруді ұйымдастыру мен жетілдірудің қазіргі заманғы күрделі мәселелері В.Д.Шадриковтың, Т.Шукшуновтың, Г.Д.Ивановтың, В.П.Стражинскийдің, В.Н.Вуколовтың, Т.С.Садықовтың, Е.Ө.Медеуовтың, Т.Т.Галиевтің, Г.К.Нургалиеваның, Ж.И.Намазбаеваның, Р.А.Абзаловтың т.б. еңбектерінде жан-жақты талданған.

Зерттеу бағыты спорттық және дене тәрбиесі ортасы болғандықтан, зерттеліп отырған тақырыпқа байланысты жекелеген жалпы теориялық ережелерді нақтылауға мүмкіндік беретін дене тәрбиесі және дене шынықтыру теориясы мен әдісі жөніндегі зерттеу жұмыстары талданды. Сол мақсатта Л.П.Матвеевтің, В.В.Белоусованың, Н.А.Васильеваның еңбектерін айырықша атап өткен жөн.

Мәселенің практикадағы және ғылыми әдебиеттердегі жағдайын зерттеу бірқатар – қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік берді: болашақ мұғалімдерді мектептегі дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарына даярлауды бүгінгі өмір талабына сай ұйымдастыру қажеттілігі мен осындай даярлықтың теориялық негіздері, мазмұны мен әдістемесінің болмауы арасындағы және бұл мәселені іске асыруда дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарынының мазмұндық тұрғыда толық қамтамасыз ету қажеттігі мен аталмыш мәселенің педагогика ғылымында осы уақытқа дейін жүйелі қарастырылмауы арасындағы қарама-қайшылықтар туындайтынын көрсетті. Осы қарама-қайшылықтар бізге зерттеу проблемасын анықтап, тақырыпты «Болашақ мұғалімдерді оқушылардың дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыруға дайындаудың ғылыми-педагогикалық негіздері» деп таңдауымызға себеп болды[3].

– болашақ дене тәрбиесі мамандардың кәсіби даярлаулық үдерісі.

–болашақ мұғалімдерді мектептегі, жоғары және орта оқу орындарындағы дене шынықтыру-сауықтыру даярлау жүйесі.

- мектептегі, жоғары және орта оқу орындарындағы дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарына болашақ дене тәрбие пәні мұғалімдерін кәсіби даярлауды теориялық-әдістемелік тұрғыдан негіздеп, ғылыми әдістемесін жасау.

1. Дене мәдениті ЖОО студенттерінің адамгершілік, ерік-жігер сапаларын тәрбиелеу құралы ретінде педагогикалық аспектілерін анықтау.

2. Болашақ дене тәрбие мұғалімдерін оқушылармен және студенттермен оқу тәрбие жұмыстарын ұйымдастыруға даярлауда болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін мектептегі дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарын арнайы даярлаудың педагогикалық технологиясын жасап, оның тиімділігін тәжірбиелік эксперименттер арқылы тексеру.

Болашақ дене тәрбиесі мамандығы студенттерін дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарына даярлауда кәсіптік білімдерін жетілдіре отырып, сол сияқты кәсіби-теориялық тұрғыдан негізделсе сонымен қатар жеке тұлғаны жан-жақты дамыту идеялары мен психологиялық, педогикалық құндылық ретінде мәні ашылса, болашақ дене тәрбие мамандарын дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарына кәсіби даярлаудың теориялық, әдістемелік негіздері айқындалып ЖОО-да даярлау технологиясы ұсынылса, онда олардың даярлау деңгейінің жоғарлату мүмкіндігі туады, өйткені ЖОО-да оқу процесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік жеделдетіледі.

Дене мәдениетін студенттердің адамгершілік, ерік-жігер сапаларын тәрбиелеу құралы ретінде мектептегі, жоғары және орта оқу орындарындағы дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыруда кәсіби даярлықтың аса маңызды бөлігі, сондықтан оны ЖОО-ғы оқу-тәрбие процесінде мақсатты түрде жүзеге асыруда адамзат құндылықтарын тұтас және саналы түрде меңгеретін өзін-өзі дамытатын өзінің жеке тұлғалық қажеттіліктерін өтей алатын жеке тұлға қалыптастыратын мүмкіндік туындайды.

Зерттеу мәселесі бойынша филисофиялық, тарихи, психологиялық, педагогикалық, дене тәрбиесі салаларындағы ғылыми, әдістемелік еңбектреге теориялық талдау жасау, сұрақ-жауап сауалнама жүргізу, жоғары оқу орындары мен мектеп құжаттарын талдау, тәжірибелік-эксперименттік жұмысы, статистикалық әдістер [4].

Жеке тұлғаны дамытудағы шығармашылық әрекет пен тұлғалық ізденушілік қатынас туралы қазіргі философиялық қағидалар, таным теориясы, жеке тұлға, іс-әрекет, мәдениет теориялары, адам– қоғам – табиғат жүйесіндегі диалектикалық байланыстар және дене тәрбиесінің теориясы.

Қазақстан Республикасы Конституциясы, «Білім туралы» Заң, «ҚР 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы», «Қазақстан-2030 даму стратегиясы», «Қазақстан Республикасы халықтарын сауықтандыру бағдарламасы», Қазақстан Республикасы оқушы жастары мен балалардың дене тәрбиесі бағдарламсындағы білім беру жүйесіндегі дене шынықтыру мен спортты дамыту Концепциясы, Қазақстан Республикасының жаңа фармация педагогының үздіксіз педагогикалық білім беру тұжырымдамасы (жоба), ҚР Білім министрлігінің бекіткен тұжырымдамалары, стандарттары, бағдарламалары мен ресми мемлекеттік құжаттар, ғылыми-практикалық конференциялардың материалдары, ғылыми-педагогикалық зерттеулер мен озат педагогикалық тәжірибелер, автордың педагогикалық-зерттеушілік тәжірибесі.

Тәжірибелік-педагогикалық жұмыстар Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде жүргізілді.

1. Дене мәдениеті мен спортқа білім беру үдерісінің құрамдас бөлігі ретінде сипаттама берілді.

2. Болашақ дене тәрбиесі мамандарын оқытып үйрету процесін дифференциялау және жекелеу негізінде дене мәдениеті мен спорт бойынша оқу бағдарламасының мазмұнын таңдаудың әдістемелік негіздері сараланды.

3. Дене мәдениеті мен спортқа болашақ мамандарды оқытып, үйретудің әртүрлі әдістерін пайдаланудың психофизиологиялық ерекшеліктері айқындалды.

4. Оқытушы мен студенттердің бірлескен ғылыми іс-әрекетіне педагогикалық процестің қозғаушы күші ретінде анықтама берілді.

5. Педагогикалық процесті және оның нәтежилерін талдау жасалынып, бағаланды.

- Жоғары оқу орындары оқытушылары мен болашақ мектеп мұғалімдеріне дене шынықтыру–сауықтыру жұмыстарын ұйымдастыру жөнінде әдістемелік және теориялық материалдар берілді.

- Жоғары оқу орындары оқытушылары мен мектеп мұғалімдеріне дене шынықтыру–сауықтыру жұмыстары жөнінде ғылыми-теориялық, ғылыми- әдістемелік материалдар ұсынылды.

- Болашақ дене тәрбиесі мамандарын мектептегі, жоғары және орта оқу орындарындағы дене шынықтыру және спорттық жұмыстарды ұйымдастыруға даярлау типтік оқу жоспары арқылы жүзеге асады.

- Болашақ мұғалімдер мен мектеп тәжірбиесінің әлеуметтік-мәдени жағдайдағы өзара байланысы дене шынықтыру-спорттық жұмыстарды жүйелі ұйымдастыру технологиясы арқылы айқындалады.

- Жоғары оқу орындары студенттерінің болашақ қызметіндегі дене шынықтыру- сауықтыру жұмыстарын ұтымды ұйымдастыра білу біліктілігі мен білімдері оның кәсіби жеке тұлғасының маңызды сипаттамасы ретінде қарастыруға болады.

Қорыта айтқанда болашақ мамандарды дене мәдениеті мен спортқа оқытып, үйретудің жалпы және арнайы міндеттеріне сипаттама атты бірінші бөлімде дене шынықтыру-спорттық жұмыстарды ұйымдастыруға болашақ мұғалімдердің даярлаудың әдістемелік негіздері мен мәні сипатталды.

1 Әбділлаев Ә.К., Оңалбек Ж.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі Түркістан. Тұран баспаханасы. 2004-3

2 Әбділлаев Ә.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі Түркістан. «Тұран» баспаханасы. 2007-1

3 Ахмедзянов М. Н. Физическое воспитание учащихся в деятельности начинающего педагога: учебное пособие. Челябинск. 1997.Баранов В. А.,

4 Венглинский Г. П., Столяр К. Э. Теория и практика физической культуры в вузе. М., 2004.

5 Барчуков И.С. Физическая культура: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. - М.: ЮНИТИ, 2003.

Резюме

В этой статье рассматривается физической культуры студентов нравственных, волевых качеств главная роль рассматривается как средство воспитания. Вместе с тем, в школе, в высших и средних учебных заведениях физкультурно-оздоровительной работы профессиональной подготовки будущих учителей физического воспитания, теоретико-методическое обоснование методики создания научного, профессионального уровня эффективности высокого уровня образования и воспитания студентов, в проведении всех видов учебных занятий, их системный и спортивных соревнований, изучении современных технологий, освоению новых инновационных технологий, среди студентов Педагогических и психолого-педагогическое взаимодействие в виде прямых и косвенных, в ходе общения, в ходе выполнения физических упражнений физические лица, самореализации, поднять свой престиж, то есть занимающихся с коллегами, одного назначения, коллективом, товарищами совместно на достижение успеха в спортивных ұмтылылуға товарищ по команде, авторитет и влиятельных коллегой отношения физического самоусовершенствования, что значение ускорения в результате описанных наличие доступных системных.

Ключевые слова: Физической культуры, физическая подготовка, экспертизы, образования, развития, духовность, совершенствование, навыки

Summary

This article focuses on physical culture of students moral, volitional qualities; the main role is seen as a means of education. However, at school, in higher and secondary educational institutions sports and recreation activities of professional training of future teachers of physical education, theoretic-methodical substantiation of the method of creation of scientific and professional level of efficiency high level of education and upbringing of students, in conducting all kinds of studies, their system and sporting events, the study of modern technologies, development of new innovative technologies among students of Pedagogical and psychological-pedagogical interaction in the form of direct and indirect, during intercourse, during exercise individuals, self-fulfillment, to raise his prestige that is, dealing with colleagues, one destination, the collective, comrades together to achieve success in sports stimuli teammate, authority and influential colleague relations of physical self-improvement, the acceleration value in the given available system.

Keywords: Physical culture, physical training, expertise, education, development, spirituality, improvement, skills

УДК

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ КӘСІБИ ДАЙЫНДАУДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ РЕФЛЕКСИЯНЫҢ МАҢЫЗЫ

Р.Ж. Базарбекова – *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің оқытушысы, Алматы қаласы*

Рефлексия мәселесін зерттеу, әсіресе мұғалімнің кәсіби әрекеті ретінде қарастыру мәселесі қазіргі уақытта көп зерттелмеген тақырыптардың бірі. Оқу және оқыту үдерісінде рефлексия мұғалімнің өзін-өзі бақылауының, өзін-өзі танудың, өз бетінше ізденіп, өзін жетілдірудің кілті болып табылады. Мұғалімнің бойындағы рефлексиялық қабілет арқылы оқу үдерісін **табысты жүзеге асыруға** болады.Өзінің кәсіби қызметінде кері байланыс жасай алған мұғалім оқу мақсаттарын шешудің жолын түсінеді. Болашақ мұғалімдердің рефлексиялық қабілеттерін дамыту сабақтарын тренинг түрінде өткізген тиімді. Соңғы жылдары педагогикада жиі қолданылып жүрген гештальтпсихология элементтері мен нейролингвистикалық бағдарлау тәсілдері болашақ мұғалімдердің кәсіби жағынан шыңдалуына, оқыту үдерісінде кездесетін қиындықтарды жылдам және оңай шешуге мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: рефлексия, өзін-өзін тану, өзіндік бағалау, өзін анықтау, жеке тұлғалық даму, рефлексивті оқыту, тренинг, өзін-өзі жетілдіру

Қазіргі таңда білім берусаласында болып жатқан өзгерістер тек білімнің мазмұнын ғана емес, оның ұйымдастыру формаларын, әдіс-тәсілдерін, материалдық-техникалық жағынан жабдықталуын, білім алушылармен қарым-қатынасын т.б. жүйелі түрде өзгертуді қажет етеді. Ең бастысы осы жаңалықтарды жатырқамай, өзгерісті жылдам қабылдап, тез меңгеру үшін маманның өзі өзгеруі қажет. Себебі оқушылардың оқуда да, өмірде де табысты болуы, әлеуметтенуі,тәрбиесі мен тұлғалық дамуы ең алдымен педагогтың қабілетіне, жеке тұлғалық қасиеттеріне, оның кәсіби құзыреттілігіне, креативтілігіне байланысты.

Жеке тұлғалық әлеуеті, кәсіби құндылықтары жоғарыпедагог шәкіртіне кез келген жағдайда көмек

көрсетуге дайын болады. Мінез-құлқы қиын, темпераменті тұрақсыз оқушылармен жұмыс істеу барысында да табандылық танытып, сабырлы бола алады. Баланы сабаққа қызықтыруды басты мақсат ететін мұғалімде жеке тұлғалық қасиеттерін үйлесімді түрде пайдалана алатын қабілет пенөзіне деген сенім басым болуы тиіс.

Алайда білім беру саласында оқытушы мен студент, мұғалім мен оқушы арасында түсінбестік жиі кездеседі, олар көп жағдайда өздерінің оқу және оқыту әрекеттеріне қанағаттанбайды. Мұның бір себебін білім алушы мен білім берушінің арасындағы өзара кері байланыстың болмауынан деп ойлаймын. Психологтардың зерттеуі бойынша, соңғы жылдары болашақ педагог мамандардың жеке тұлғалық дамуында мынадай жағдайлардың жиі кездесетінін анықтаған: мінез-құлықтағы тұрақсыздық, өзіне сенімсіздік, ішкі қорқыныш, өзін-өзі шынайы бағаламау (шамадан тыс төмен немесе жоғары бағалау), «айтқанымды істете алмаймын» деген оймен авторитарлық басқаруға бейім болу т.б. жағдайлар.

Соңғы кездерібілім саласында жүріп жатқан реформалар болашақ маманға жаңа міндеттер жүктеп отыр және сол міндеттердімаман өз мүмкіндігінше ұтымды шеше алуы тиіс. Орыстың танымал педагог ғалымы Ю.К. Бабанский 1970 жылдары «Оптимизация процесса обучения (Аспект преодоления неуспеваемости школьников)» еңбегінде мұғалімдермен сауалнама жүргізіп,оқу үдерісінде жиі кездесетін мынадай қиындықтарды анықтаған:

- Балалардысабаққа қызықтыра алмау;
- Бүкіл сабақ бойында балалардың белсенділігін сақтай алмау;
- Жеке тұлғаға бағытталған оқыту тәсілдерін сәтті қолдана алмау;
- Пәндерді өзара кіріктіруді жүзеге асыра алмау;
- Сабақтың түрін (формаларын) өзгерте алмау [1].

Өкінішке орайоқытудағы бұл қиындықтарәлі күнге дейін жиі кездеседі.Оқытудағы қиындықтарды педагогтардың біліктілігін арттыруға арналған деңгейлік курс бағдарламасындағы жаңа идеялар мен стратегияларды (әдістемелерді) қолданып шешуге,сол арқылы оқу үдерісін **табысты жүзеге асыруға** болады деп ойлаймын. Педагог мамандардың кәсіби жетілуіне, өзін-өзі жетілдіруге ықпал ететін ұтымды тәсілдердің бірі –мұғалімдердің *өзіне, өз әрекетіне кері байланыс жасау, рефлексия жасау деп түсінемін.*

«Рефлексия» деген сөз латынның «reflexio» – кері байланыс сөзінен шыққан. Шет тілдер сөздігінде рефлексияны «өзінің жағдайы туралы ойлану, өзін-өзі тану» деп анықталса, түсіндірме сөздікте «рефлексия» ұғымы «өзін-өзі талдау» деп жазылған[2].

Рефлексия – таным көздерінің бірі, ол мұғалімнің өз әрекетін түсінуге және оның тиімді, тиімсіздігін бағалап, ары қарай кәсіби шыңдалудың бағытын анықтауға мүмкіндік алады. Рефлексия ұғымын ғылымға енгізген француз ғалымы Рене Декарт болмыс пен таным негізінде ақыл-ой жатқанын былай дәлелдеген: «Шын тіршілік ететін адам ғана ойлай алады».Осыған байланысты Р.Декарт «Мен ойлаймын (күмәнданамын), демек, мен тіршілік етемін» афоризмінің авторына айналды. Ол «Әрқашан өз ізденісімізді түбегейлі қайта қарап, ізденіс желімізден адасып қалмай, әлдебір қажетті мазмұнды жоғалтып алмағанымызды, әлдебір қателікке ұрынып қалмағанымызды тексеріп тұруға тиіспіз» деген[3].

XVII ғасырда рефлексия терминін алғаш қолданған ағылшын ғалымы, философ Дж.Локк: «Рефлексия – адамның өз істерінің мәнін түсіну, олар туралы ойлану барысында өзіне өзінің нені, қалай жасағаны туралы толық және анық есеп беруі немесе өзі әрекет барысында басшылыққа алған ережелер мен кестелерді мойындауы не жоққа шығаруы» деп жазады[4].Өз әрекетін талдап, зерттеп, кері байланыс жасай алатын мұғалімді Дж.Дьюи өзін-өзі жетілдіруді, өзін-өзі дамытуды қажет етіп тұратын «өз кәсібінің өмір бойғы оқушысы» деген.

«Болашақ маманның тәжірибесі мен оның рефлексиясы кәсіби шеберлікті дамытудың кілті» деген В.Познер өз пікірінқысқаша былайкелтірген: «тәжірибе + рефлексия = даму. Олай болса,жоғарыдағы ғалымдардың пікірлерін негізге ала отырып, болашақ мұғалімдерді кәсіпке дайындауда педагогикалық рефлексияны қалыптастыруға ерекше мән берілуі қажет деп санаймын.

Педагог қызметіндегі рефлексияны кәсіби-қызметтік, қатысымдық, кәсіби-тұлғалық деп бөліп қарастыруға болады. Кәсіби-қызметтік рефлексияғаболашақ маманның бойындағы мынадай сапалар жатады: кәсіби қызметте өзінің мақсаты мен міндеттерін анықтай алуы, оқу әрекетінің нәтижесін бағалау алуы, туындаған мәселелерді талдай алуы, оқу әрекетін ұйымдастыру және басқара (сабақты талдау жасау) алуы. Қатысымдық рефлексияға болашақ маманның эмпатия деңгейі, қарым-қатынас стилі, бауырмашылдығы,басқалармен қарым-қатынасы кіреді.

Кәсіби-тұлғалық рефлексияға болашақ маманның жеке психологиялық қасиеттері (креативтілігі, танымдық деңгейі, тіл тапқыштығы т.б.) мен жеке тұлғалық сапалары жатады.

Педагогикалық үдерісте рефлексия белгілі бірқызмет атқарады: біріншіден, рефлексия адамға өз

әрекетін жоспарлауға, түзетуге, өзінің ойын бақылауға мүмкіндік береді; екіншіден, ойдың шынайылығын бағалап қана қоймайды, оның логикалық дұрыстығын бақылайды; үшіншіден, рефлексия белгілі бір міндеттерді шешуде нәтижеге жетуді жақсартуға көмектеседі.

Педагогикалық үдерісте рефлексия мынадай қызметтер атқарады:

- жобалау (педагогикалық үдеріске қатысушылардың әрекетін жобалау және моделдеу);
- ұйымдастырушылық (өзара әрекетте неғұрлым ұтымды тәсілдерді ұйымдастыру);
- қатысымдық (педагогикалық үдерісте қатысушылардың арасындағы тиімді қарым-қатынас орнату);
- мотивациялық (өзара әрекеттің негізінде педагогикалық үдерістің белгілі бір нәтижеге саналы түрде бағытталуы);
- түзетушілік (өзара әрекетте және кәсіби қызметте өзгеріс енгізуге ұмтылу).
- сынау (кәсіби әрекетте пайда болған қиындықтардың себебін анықтау) [5].

Шетел тәжірибелерінде болашақ мұғалімдердің рефлексиялық қабілеттерін дамыту мақсатында практикалық стратегиялардың екі түрін қолданады. Бірі – бақылаудан (апробациядан)өткен,бұрыннан жинақталған тәсілдемелерге негізделеді. Олар: тұрақты бақылау, кәсіби күнделік жүргізу, берілген ситуациялық жағдайларды талдау, арнайы жаттығулар мен сұрақтарды орындау. Екіншісістуденттің өз еркімен орындалады. Болашақ мамантренинг түрінде ұйымдастырылған семинардаөзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі талдауға берілген әртүрлі тапсырмаларды, жаттығуларды орындау барысында кәсіби рефлексия жасауды үйренеді.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби рефлексиясын дамыту «рефлексивті оқыту» әдістері арқылы жүзеге асырылады. Бұл әдістің басқа оқыту әдісінен ерекшелігі педагогикалық жағдайлардың моделін жасауға негізделеді.Сабаққа қатысушылар 4-5 адамнан тұратын топқа бөлінеді де, шынайы өмірдегідей бірі «оқушы», бірі «мұғалім» рөлдерін орындайды. Топ мүшелері кезекпен рөлдерін ауыстырып отырады. «Мұғалім» алдын ала берілген тақырып бойынша сабақ жүргізуге дайындалады, оны 10-15 минут жүргізеді. Бұл әдіс арқылы болашақ мұғалім балалардың сабақты немесе оқу әрекетін қаншалықты меңгергенін оңай бақылай алады.Келесі кезекте сабақты «оқушы» мен «мұғалім» көзімен қарап, талдау жасайды, бұл сабаққа қатысушылардың бәрі өз әрекеттерін талдап, рефлексия жасауға мүмкіндік беріледі. Бұл әдістің ұтымдылығы сол, мұнда болашақ мұғалім өзінің кәсіби рөлінде өзін бақылай алады және «оқушымен» кері байланысқа түседі. Кері байланыс кезінде болашақ маман ретінде өзінің жеке қабілетінің ерекшелігін байқайды, өзіне талдау жасайды, өзінің «болашақ кәсіби қызметінде» жіберген кемшіліктерін түзету жұмыстарымен айналысады. Педагогикалық рефлексияны дамытуға бағытталған бұл практикалық жұмыс барысында мұғалімнің саналы түрде қабылдау (перцептивті) және талдау (аналитикалық) қабілеттері дамиды.

Өз тәжірибемде рефлексия студенттерді өзін-өзі реттеуге көмектесетінін, өздерінің жеке дара ерекшеліктерін тануға, жеке даму траекториясын анықтауға, өз жұмыстарын өңдеуге және жоғары нәтижеге жетуге мүмкіндік беретінін байқадым.Әсіресе семинар сабақтарын тренинг түрінде ұйымдастырған кезде оқыту әрекеттері сәтті шықты. Тренинг сабақты «дайындық, түсіну, бағалау, әрекет» деп төрт кезеңмен жүргізуге болады, себебі бұл психологияда адамның тұлғалық өзгеруінің төрт кезеңі мотивациялық, танымдық, аффективтік, мінез-құлық өзгерістерімен сәйкес келеді. Бірінші кезеңде психологиялық ахуал жасап, сабаққа дайындық ұйымдастырылады. Бұл кезеңде егер топ ашық, қарым-қатынасқа оңай түсетін болса, онда оқытушыға олармен тіл табысу жеңіл болады.Ал егер топтың сабаққа қызығушылығы төмен болса, ондабұл қолайсыз жағдайдан шығу үшін әдейі ұйымдастырылған психологиялық жаттығуларды, түрлі қимыл қозғалыс ойындарын («Кемедегі оқиға», «Сахарадағы апат», т.б.) ұйымдастыруға болады. Мысалы, топ ішінде қобалжуды сейілту үшін психогимнастикалық «Шырмауық» ойынын ойнатуға болады. Қатысушылар бір-бірінің қолынан ұстап, тізбек құрып тұрады. Бірінші тұрған қатысушы ойыншылардың арасынан өтіп, олардың қолдарын шиеленістіріп, тізбектішатастырады. Теріс қарап тұрған жүргізуші «бос қалған» қолды тауып, шиелініскен қолдарды үзбей шешуі керек.

Екінші кезең, яғни саналы түсіну кезеңі танымдық үдерісті өзгертуге бағытталады. Бұл адамның күнделікті қалыптасқан «қалыбынан» шығуға көмектеседі. Бұл кезеңде жүргізілетін жаттығулар болашақ мұғалімнің өзін-өзі тануға көмектеседі. Айталық, «Сенің қожайының қандай адам?» ойыны бойынша әрбір қатысушы бір заттың атынан өзі (проблема) туралы жазады. Бұл тәсіл арқылықатысушы үшінші жақтан сөйлей отырып, өзіне «басқаның» көзімен қарап, өзіне рефлексия жасайды.Рефлексияға үйретуде «Өзіндік талдау» жаттығуын жасаған да тиімді. Ол үшін бір парақ қағазды төртке бөліп, «Мен қандаймын?» деген сұраққа бірінші қатарға 10 жауап жазады. Екінші қатарға «Сіз туралы жақындарыңыз не ойлайды?», үшінші қатарға «Сол жақта отырған адам сіз туралы не айтар еді?» деген сұрақтарға жауап жазылады. Өзіндік талдауды студенттерге қағазды бүктеп, бүктелген жағына адамның сұлбасын салу

арқылы да жүргізуге болады. Қағаздың келесі бүктелген жағына олар өзінің жақсы қасиеттерін жазады да, екінші бетіне өзінің жағымсыз қылықтарын жазады. Жазғандарынкөршісіне береді, қандай сезімде болғанын талқылайды.

Үшінші кезең – бағалау. Болашақ мұғалімдердің өзіндік бағалауын дұрыс қалыптастыру үшін гештальтпсихология элементтері мен нейролингвистикалық бағдарлау элементтері қолданылады. Студенттер нейролингвистикалық бағдарлау арқылы жеке немесе кәсіби мәселелерді шешуге арналған кейстерді орындау арқылы адамға деген көзқарасты өзгертуге болатынынакөзін жеткізеді. «Көзқарасты өзгертемін» тәсілі бойынша әрбір қатысушы алдымен өзінің ішіндегі бір проблеманы талдап, іштей өзімен-өзі диалогке түседі, сосын сол проблеманы басқа адамның көзімен қарап (қиялшыл, шыншыл, күмәншіл) соның рөліне еніп, іштей диалогқа түседі. Бұл тәсіл қатысушының ойында жүрген маңызды мәселенің шешімін табуға көмектеседі.

Төртінші кезеңде тренинг барысында үйренген жаңа дағдыны, мінез-құлықтағы өзгерістерді бірлескен топ ішінде әртүрлі шығармашылық тапсырмалар арқылы бақылайды, сосын оны талқылайды. Семинар-тренинг соңында студенттер сәтті болған екі әрекетті және келесі сабаққа бір ұсынысын, тілегін («Екі жұлдыз, бір тілек») айтады. Студенттердің барлығын бірдей тыңдау мүмкін емес, сондықтан олар өз ұсыныстарын стикерге жазып, қабырғаға немесе арнайы «рефлексиялық бұрыш» арнап, сол жерге жапсырады. Рефлексиялық бұрышқа чемоданның, еттартқыштың, қоқыс салатын жәшіктің суреттерін іліп қоюға болады.

Чемодан: - Бұл сабақтан мен өміріме қажеттіні алдым.

Еттартыш: Бұл сабақтағы проблемаларды әлі де болсын ой елегінен өткізіп, қарауым керек, түсінбеген жерлерім бар.

Қоқыс салатын жәшік: «Бұл сабақтың маған түкке қажеті жоқ» деген мағынаны білдіреді. Сабақ соңында оқытушы студенттің жазғандарын оқып, келесі сабақта нені ескеру керектігін жоспарлайды.

Сабаққа кері байланыс жасауғаүйретететін мынадай тәсілдер қолдануға болады:

«Рефлексияның 5 тәсілі» әдістемесі:

- Бүгінгі сабақ бойынша үш сұрақ құрастырыңыз.
- «Менің пікірім» тәсілі. Сіз өзіңіздің бұрынғы пікіріңізге жаңа пікір қоса аласыз ба?
- Сабақта жаңа не үйрендіңіз?
- «Телеграмма» тәсілі. Сабақта не үйренгеніңіз туралы өзіңізге таныс адамға 11 сөзден тұратын хабарлама жазыңыз.
- «Келіңдер, сыбырласайық». Қасында отырған көршіңізге бүгінгі сабақтағы көңіл-күйіңіз туралы сыбырлаңыз.

«Сауалнама» әдісі. Сабақ соңында қатысушыларға сабаққа талдау жасауға мүмкіндік беретін сауалнама таратылып беріледі. Олар өзінің әрекетіне баға беретін сәйкес жауаптың астын сызады.

1. Мен сабақта	белсенді болдым / жайбарақат болдым
2. Бүгінгі сабақта жасаған жұмыстарыма	көңілім толады / көңілім толмайды
3. Сабақ мен үшін	қысқа болды / ұзақ болды
4. Сабақта мен	шаршамадым / шаршадым
5. Менің көңіл-күйім	көтерілді / түсіп кетті
6. Сабақтағы тақырып маған	түсінікті / түсінікті емес/қызық / қызық емес

Сонымен қорытындылай келе, болашақ маманның педагогикалық рефлексиясы жайлы мынадай тұжырым жасауға болады:

1. Болашақ маманның өзін-өзі талдап, кері байланыс жасай алуы оның кәсіби шыңдалуына, кәсіби тұрғыда жетілуіне мүмкіндік беретін ерекше тұлғалық сапалардың бірі болып табылады.

2. Педагогтың сәтті жүргізе алған рефлексиясы білім алушының оқудағы жетістігімен тығыз байланысты. Себебі, рефлексия арқылы білім алушының әр сабақ сайын нені түсініп-түсінбегенін бақылайды, демек, болашақ маман өзінің кәсіби әрекетін жоспарлауды үйренеді.

3. Рефлексия педагогикалық мәселелерді шешу кезінде болашақ маманның зерттеушілік қабілетін дамытуға ықпал етеді.

4. Рефлексия арқылы болашақ маман өзінің ойын жүйелеуді, айтатын пікірін бақылап, басқаруды,яғни ойлау үдерісінің жоғары деңгейіне қалай көтерілуді үйренеді.

1 Ю.К.Бабанский. Оптимизация процесса обучения (Аспект преодоления неуспеваемости школьников). Избранные педагогические труды / -М.: Педагогика, 1989.

2 Философия: Энциклопедический словарь. М.: Гардарики. Под редакцией А.А. Ивина. 2004.

3 Р.Декарт.https://kk.wikipedia.org/wiki (25.09.2015)

4 Дж.Локк. Сочинения в трех томах. Т. 1. – М. 1985. – С. 139.

5 Т.А.Морозова.Формирование педагогической рефлексии как основы профессионального становления будущего учителя. Дисс. канд псих.наук.19.00.07.Тула, 2003.

6 В.В.Давыдов, А.З.Зак. Уровень планирования как условие рефлексии. // Проблемы рефлексии. Новосибирск, 1987. - С. 43-48

7 Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления (Howwethink - Как мы мыслим.) М.: "Лабиринт", 1999.-192с

8 И.И.Ильясов, И.Л. Можаровский. Рефлексия как условие формирования научно-нормированных способов познавательной деятельности. // Проблемы рефлексии. Современные комплексные исследования. - Новосибирск, «Наука» 1987. - С. 113-118.

Резюме

Проблема рефлексии в профессиональной деятельности учителя сегодня относится к числу актуальных и мало изученных. Рефлексия является ключем к развитию у педагога самоконтроля, самопознания, мобильности, готовности к поиску и реализации новых, эффективных подходов к организации своей деятельности. Развитие рефлексивных способностей позволяет учителю успешно организовать педагогический процесс. Учитель, осуществляющий в своей профессиональной деятельности обратную связь, находит различные пути решения учебных задач. Для успешного развития рефлексивных способностей будущих учителей занятия для них необходимо проводить в виде тренингов. Элементы гештальтпсихологии, нейролингвистические методы ориентирования на тренингах способствуют профессиональному становлению будущих учителей, помогают быстро и легко преодолевать трудности в процессе обучения.

Ключевые слова: рефлексия, самопознание, самооценка, самоопределение, личностное развитие, рефлексивное обучение, тренинг, самосовершенствование

Summary

Researching the problem reflection as teacher's professional activity is not enough researched nowadays. Reflection are keys at teacher's self-controlling, self-knowing, self-researching, self-development in learning and teaching process. Using the teachers reflectationalskill it will development leaning process. Teacher can understand the ways dividing learning aids when he makes feedback in his professional activity. It will be successful to develop reflectional skills if the future teachers use trainings in each lessons. Geshtal psychological elements and neorolinguistical planning method which are often used nowadays give opportunity to help future teachers with professional development and to easy and fast solve problems in training.

Keywords: Reflection, self-knowledge, self-appraisal,self-determination, personality development, reflection educating, training, self-perfection

ӘӨЖ.372.87

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЖАҢАШЫЛДЫҒЫНЫҢ ҚОҒАМ ДАМУЫНДАҒЫ МАҢЫЗЫ

М.С. Кадирова – *магистр-оқытушы, Қожа Ахмет Ясауи ат. халықаралық қазақ-түрік университеті*

Жоғары білімді, өз ісінің шебері мамандарды дайындау мәселесі әр уақытта да өзекті мәселе болып келеді. Дамыған елдердің жоғарғы оқу орындары қоғам талаптаған қанағаттанарлық бірнеше үдерісті қарастырады: жоғары білімді демократияландыру, ғылымды, білімді және өндірісті интеграциялау түрі ретінде ғылыми оқу-өндірістік кешендер құру, оқыту, студент еңбегін дараландыру, оқытушылардың кәсіби даярлығына жоғары талап қою, жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдер даярлау мен олардың кәсіби деңгейін көтеруде педагогика мен психологияның ролін жаңа технологиялар негізінде көтеру.

Кез-келген мемлекеттің прогрессивті дамуының қозғаушы күші- мұғалім. Сондықтан бүгінгі күні ғылым мен білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған басты міндет- білікті, шығармашыл, кәсіпқой мұғалім кадрларын даярлау. Қазіргі кезде мектептер бойына қажетті білімдер қорын жинаған маманды емес, жаңа педагогикалық технологияларды меңгерген, жаңашыл, шығармашыл, кәсіпқой мұғалімдерді талап етеді. Қазіргі кезеңде ғылымның соңғы табыстарына негізделіп мектеп өмірінде жүзеге асырыла бастаған және асырылатын ең басты мәселелер: оқытудың ғылыми негіздерінің өмір және еңбекпен байланыстылығы; оқытудың политехникалық принципі; арнаулы факультативтік курстар; бағдарламалап және дифференциялық оқыту;қоғамдық пайдалы және өнімді еңбектің оқу мен тәрбие жүйесінде алатын орны; кәсіптік бағдар беру, техникалық құралдары, компьютерлерді, оқыту машиналарын кеңінен қолдану т.б болып отыр. Осы мәселелерді іс жүзінде асыру мұғалімнің тікелей психологиялық және педагогикалық білім деңгейіне байланысты.

Кілттік сөздер: шығармашылық, іздену, ойлап табу, интерактивті оқыту әдісі

Н.Назарбаев «...білім мен ғылымды өз дәрежесінде меңгерген елдер ғана әлемдік дамудың алдында, озық көштің бойда ұстар тұсында болады» деп кәсіби білікті де жаңашыл болашақ мамандарды даярлау арқылы мемлекетіміз дамыған елдердің алдында болатындығын айтады [1].

Сондықтан да республикамызда білім берудің жаңа жүйесін жетілдіру мәселесі басты назарда болып отыр. Бұл тұрғыдан Лиссабон конвенциясы, Сорбонна және Болонья декларациасында білім беру жүйесі бойынша шешімдер қабылданған. Декларацияны: «Біз жоғары білімге деген теңдесі жоқ сұраныстың куәсі болып отырмыз, себебі оның әлеуметтік-мәдени және экономикалық дамудағы маңызын, сондай-ақ жаңа дағды, білім және идеяларды меңгерген жас ұрпақдың болашақты жасаудағы шешуші маңызын үлкен сезімен мойындаймыз»- делінген. Ал, Болон декларациясының білім беру саласына қойып отырған негізгі мақсаты- білім сапасын қамтамасыз ету болып табылады. Осы орайда елімізде білім беру жүйесін реформалауға бағытталған біршама істер жасалып: білім беру жүйесіне 12 жылдық білім беру және оның бағдарламалары жасалынды, кредиттік оқыту технологиясы бойынша оқу үдерісін ұйымдастырудың ережесін бекітті (Қ.Р. Білім және ғылым министрлігі міндетін атқарушының 2007 ж 22 қарашадағы № 566 бұйрық), қашықтан білім беру технологиялары бойынша оқу процесін ұйымдастыру ережесін бекіту туралы заң қабылданды (Қ.Р. Білім және ғылым министрлігінің 2007 ж 29 қарашадағы №590 бұйрық), Жоғары білім беру ұйымдарында экстернат нысанында білім алуға рұқсат беру ережесі бекітілді (Қ.Р.Білім және ғылым министрлігі 2007 ж 3 желтоқсандағы №602 бұйрығы), Қ.Р. білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған бағдарламасы бекітілді (Қ.Р. Президентінің 2004 ж 11 қазандағы №1459 жарлығы, өзгертулер мен толықтырулар 2007 ж 15 ақпаны) [2].

Жоғары білімді, өз ісінің шебері жан-жақты мамандарды дайындау мәселесі әр уақытта да өзекті мәселе болып келеді. Дамыған елдердің жоғарғы оқу орындары қоғам талаптарын қанағаттанарлық бірнеше үдерісті қарастырады: жоғары білімді демократияландыру, ғылымды, білімді және өндірісті интеграциялау түрі ретінде ғылыми оқу-өндірістік кешендер құру, оқыту, білім беру, студент еңбегін дараландыру, оқытушылардың кәсіби даярлығына жоғары дәрежеде талап қою, жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдер даярлау мен олардың кәсіби деңгейін көтеруде педагогика мен психологияның ролін жаңа технологиялар негізінде көтеру [3].

Кез-келген мемлекеттің үдемелі дамуының қозғаушы күші- мұғалім. Сондықтан бүгінгі күні ғылым мен білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған басты міндет- білікті, шығармашыл, кәсіпқой мұғалімдерді даярлау. Қазіргі кезде мектептер бойына қажетті білімдер қорын жинаған маманды емес, жаңа педагогикалық технологияларды меңгерген, жаңашыл, шығармашыл, жан-жақты кәсіпқой мұғалімдерді талап етеді. Заман талабына сай ғылымның соңғы табыстарына негізделіп мектеп өмірінде жүзеге асырыла бастаған және асырылатын ең басты мәселелер: оқытудың ғылыми негіздерінің өмір және еңбекпен байланыстылығы; оқытудың политехникалық принципі; арнаулы факультативтік курстар; бағдарламалап және саралап оқыту; қоғамдық пайдалы және өнімді еңбектің оқу мен тәрбие жүйесінде алатын орны; кәсіптік бағдар беру, техникалық құралдары, компьютерлерді, оқыту машиналарын кеңінен қолдану т.б. болып отыр. Осы мәселелерді іс жүзінде асыру мұғалімнің тікелей психологиялық және педагогикалық дайындық деңгейіне байланысты.

Болашақ мұғалімдердің ақпаратты іздестіру, өңдеу ой елегінен өткізу, игеріп және қолдану жөнінде өз тарапынан белсенділікті талап етеді. Жалпы педагогикалық білім беру құрылымы мен мазмұнын жетілдіру мұғалімдер даярлығының сапасын арттыру қазіргі кезде негізгі мәселелердің бірі болып отыр. Педагогикалық процесте озат тәжірибені кеңінен қолданудың маңызы зор. Өйткені терең білім мен тәрбие беру, педагогикалық озат тәжірибені зерттеу, жинақтау және таратудың нәтижесі, мұғалімдердің шығармашылық ісінің жемісі.

Жаңа педагогикалық технологияның мән-мағынасы туралы пікірлер алуан түрлі.

«Технология» деген сөзді бөлшектеп қарастыратын болсақ, (tehne- өнер, шеберлік, logos- ілім, ғылым, заң деген мағына береді) – ғылыми практикалық негізде шикізатты дайын өнімге айналдырудың әдістәсілдерінің жүйесі. (Қазақстан ұлттық энциклопедиясы 8-том Алматы 2006). Ал қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде (жауапты редактор Т.Жанұзақов. Алматы 1999ж) технология- материалдарды өңдеу мен дайындау тәсілінің жиынтық аты деп жазылған. Ал жаңа деген сөз 1. өңі түспеген, бұрын ұсталмаған. 2. жуықта, жуырда, жақында. 3. алғаш рет, жаңа. 4. тың. 5. ауыс. 6. кейінгі деген мағынаны білдіреді. «Педагогикалық»- педагогика методына тікелей байланысты, соған лайық, педагогикаға қатысы бар. (Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. 10-том. А.Ы. Ысқақов). Ғылыми әдебиеттерді талдауымызды түйіндейтін болсақ, болашақ мамандардың кәсіби даярлықтарын айқындауға негізделген. Авторлар болашақ мамандар ұғымының мазмұнына түрліше түсінік береді.

Яғни болашақ бастауыш сынып мұғалімдері ең алдымен өз саласын жетік білуі керек. Сонымен қатар

ғылымда болып жатқан өзгерістердің барлығынан хабардар болып, сол үшін өздігінен ой тұжырымдап, өз үлесін қосуға талаптануы тиіс. Білім беру саласындағы басты тұлға – ұстаз. Ы. Алтынсарин «мектептің тынымсыз соққан жүрегі» деп мұғалімнің алатын орнын өте керемет көрсеткен [4].

Адам өмір сүре бастағанынан бастап оқудың қажеттілігін түсінді және сол жинақтаған білімдерді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуді мақсат етті. Білім арқылы өмірдегі барлық жұмбақтардың сырын ашуға ұмтылды. Осыдан 300 жыл бұрын өмір сүрген атақты славян педагогы Я.А. Коменский мұғалімдер жөнінде «күн астында мұғалім мамандығынан жоғары ешқандай мамандық жоқ» деп жазған. (Я.А. Коменский Избр пед соч. Москва 1955). Мұғалім еңбегінің ерекшелігі неде? Мұғалім- өскелең ұрпақ пен қоғам арасын байланыстырушы. Ол ең күрделі әрі маңызды үдерісті басқарады. Қоғам мұғалімге ең жауапты тапсырма жүктейді. Ұстаз еңбегі үнемі жаңарып, шығармашылыққа бағытталған болуы тиіс. Ұстаз бүгінге емес, болашаққа қызмет ететін қызметкер. Ол заман дамуынан артта қалмастан, өзін -өзі жанжақты дамытып, ғылыми-теориялық білімін және педагогтық мамандығын үнемі жетілдіріп отыруы тиіс.

Болашақ маман иелері алған білімдерін тек жадында ғана сақтамай, сонымен қатар шығармашылық қызметке де әзір болуы керек. Сондықтан жоғары оқу орнындағы оқу үдерісі жастардың шығармашылық потенциалының дамытуына бағытталуының маңызы зор.

Шығармашылық дегеніміз - қоғамның материалдық және рухани өмірін жетілдіруде бұрын болмаған жаңа, шығармалар және т.б. өндіретін, адамның танымға және шындықты түрлендіруге бағытталған саналы, мақсатты, белсенді іс-әрекеті. (Қоянбаев Р.М. Ыбыраимжанов. Қ.Т. Педагогикалық сөздік. Түркістан 2006). Яғни, шығармашылық тек адамда ғана болатын қасиет және әр саладағы болып жатқан өзгерістер мен жаңалықтар, озық техникалар, дамыған медицина, т.б адамардың шығармашылық іс-әрекеттерінің жемісінен туындаған. Мұғалімнің шығармашылығы- теориялық білімінің тереңдігі және қазіргі кездегі маңызды мәселелерді ұғынуы арқылы өз пайымдауларын, тәжірибесінің тиімділігін көрсету.

Шығармашылықтың негізі болатын құбылыстар:

- әлеуметтік ортамен тығыз қарым-қатынас;
- педагогикалық, психологиялық бейімділік;
- өзіндік білімін жетілдіру қажеттілігі;
- зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жинақтау.

Болашақ мамандар өз мамандығына байланысты ғылыми-теориялық мәселелерді жоғарғы оқу орындарында меңгеруі тиіс. Егер ол өзінің білімін жетілдіріп отырмаса, жаңа технологияларды меңгермесе ол студент болашақта оқушыларға қажетті білім және тәрбие бере алмайды. Ал, мұндай жағдайды болдырмау үшін болашақ маман иелеріне заман талабына сай жаңа педагогикалық технологияларды меңгерту басты міндет болып табылады. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері қазіргі кездегі жаңа педагогикалық технологиялардың пайдалану жолдарын, мақсат-міндеттерін, әдіс-тәсілдерін және ерекшеліктері мен нәтижеге жету жолдарын жетік білулері тиіс. Сондықтан болашақ маман иесінің баспасөз материалдарында жарияланып отырған тың мәселелермен, педагог-ғалымдардың жаңа идеяларымен таныс болуы керек және сол мәселені өзінше талқыға салып, артық, кемшілік жақтарын таразылап, өз пайымдауларын айтып, дәлелдейтіндей шамада болуы керек [3].

Семинарлар мен ғылыми конференцияларға қатысу арқылы ой-өрісін кеңейтуі керек. Болашақ маманның ғылым жетістіктері мен озат тәжірибелерді заман талабына сай меңгеру, оны өмірде тиімді пайдалану арқылы оқушыларға білім мен тәрбие бере алады. Сонда ғана болашақ маман шығармашыл еңбектің тамаша шебері бола алады және еңбегінің нәтижесін көре алады. Яғни болашақ бастауыш сынып мұғалімдері-қазіргі заманға лайықты озық технологиялардан хабардар болып, ғылымның қазіргі кездегі жаңалықтарынан қалыс қалмай, үнемі өзін жетілдіріп отыруы маңызды. Сонымен қатар, ғылыми – зерттеу жұмыстарымен айналысып, белгілі бір тақырып мәселе негізінде зерттеу жұмыстарын жүргізіп, өзінің жасаған тұжырымдамасын қорғау жұмыстары барысында (курстық жұмыс, дипломдық, ғылыми – конференцияларды, т.б) ашық, дәлелді түрде айтып, пікір сайыстыра алатындай дәрежеде болуы керек. Болашақта жұмыс істеу барысында сол оқу орнында өз мәселесі төңірегінде тәжірибелік зерттеу жұмыстарын жүргізіп, өз тәжірибесін көпшілікке таратуына жол ашу.

1 Қ.Р. Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. Егемен Қазақстан. №36(25008) 7 ақпан. 2008.

2 Қазақстан Ресбупликасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан. – 2003, 26 желтоқсан. – № 332

3 Тұрғынбаева Б.А., Шәбденов Б. Шығармашылық баспалдақтары. Алматы. - 2003. - 112 б

4 Щукина Г. И, Голант Е. Я, Радина К. К. «Педагогика» курс лекций Москва «Просвещение» 1966.

5 Қазақстан ұлттық энциклопедиясы. 8-том. Алматы 2006.

6 Қашықтан білім беру технологиялары бойынша оқу процесін ұйымдастырудың ережесі. / Заң газеті. №12 (1238) 25 қаңтар. 2008ж.

7 Дәмітов. Б. Қ. Жоғары білім бойынша заңды және нормативтік құжаттар жинағы. 1998/2. Алматы 199

Резюме

Подготовка высококвалифицированного специалиста, мастера своего дела во все времена является актуальной проблемой. Высшие учебные заведения развитых стран мира рассматривают несколько процессов по удовлетворению потребностей общества: демократизация высшего образования; построение научного учебно-производственного комплекса как вида интеграции науки, образования и производства; обучение; индивидуализация работы студента; предъявление высоких требований к профессиональной подготовке преподавателей; повышение роли педагогики и психологии на основе новых технологий в подготовке будущих учителей и их профессионального уровня в высших учебных заведениях.

Учитель – движущая сила прогрессивного развития любого государства. Поэтому сегодня перед работниками науки и образования поставлена главная задача – подготовка квалифицированного, творческого, профессионального педагогического кадра. Современная школа требует подготовки не просто образованного специалиста, а профессионального, творческого, владеющего новыми технологиями учителя-новатора. В настоящее время в школе претворяются и должны претвориться в жизнь основанные на последние достижения науки главные вопросы: связь научных основ обучения с жизнью и трудом, принцип политехнического образования, внедрение специальных факультативных курсов, программированное и дифференцированное обучение, определение места общественного полезного и производительного труда в системе обучения и воспитания, профориентационная работа, широкое использование технических средств, компьютеров, учебных машин. Реализация данных вопросов напрямую зависит от психологического и педагогического уровней знаний учителя.

Ключевые слова: творческий,исследовательский, изобретательность, интерактивные методы обучения

Summary

Higher education, master of its specialties is a problem every time. Institutions of higher education in developed countries, the company provides satisfactory process: the democratization of higher education, science, education and the integration of the production of scientific, educational and industrial complexes as a kind of training, to customize the work of students, teachers, professional training, and the training of future teachers in higher education institutions and to raise the level of their professional education and improvement of new technologies on the basis of the role of psychology.

Any progressive development of the state driving - teachers. So today, in the field of science and education, which is in front of the main objectives of the skilled, creative, professional teacher training. At present, the non-specialist schools gained the necessary knowledge base, knowledge of new educational technologies, innovative, creative, and requires professional teachers. Based on the success of modern science in the last and the start of the most important issues in the life of the school: dependent on the life and work of the foundations of education; The principle of polytechnic education; special optional courses; programming and differentiated learning; socially useful and productive role in the education and training system; professional, technical equipment, computers, training is the use of a wide range of machines, etc. Teachers in the practical implementation of these issues are directly related to the level of education, psychological and pedagogical.

Keywords: creative, research, ingenuity, interactive methodsofteaching

ӘОЖ 371

БОЛАШАҚ ТЕХНОЛОГИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІН КӘСІБИ ДАЯРЛАУДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕРДІҢ МАЗМҰНЫ

Н.Б. Рахметова – *п.ғ.к., доцент, ҚазМемҚызПУ, Алматы қ.,*
Б.Б. Жолдасова – *п.ғ.к., доцент м.а., Қ.А. Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан*

Болашақ мұғалімдердің қарым-қатынас құзыреттіліктерін қалыптастыру іс-әрекет негізінде жүзеге асады. Әрекет іс-қимылдың бірлігі, саналы түрде мақсатқа жетуге бағытталған еркін ниеттілік, белсенділік. Технология мұғалімінің педагогикалық іс-әрекетіне кешенді талдау жүргізу қажеттілігі мынаған байланысты болып келеді: оқушыларды сәндік-қолданбалы өнерге баулу бойынша іс-әрекет пен функциялардың негізгі түрлерін негіздеу; әрбір атап көрсетілген педагогикалық іс-әрекет түріне сәйкес келетін біліктіліктер жиынтығын анықтау; олардың қалыптасу деңгейін бағалау критерийлерін және бақылау-бағалау шараларына қойылатын талаптарды әзірлеу; студенттердің оқу-танымдық және оқу-шығармашылық іс-әрекетін ұйымдастыру жағдайына қойылатын талаптарды даярлау.

Кілт сөздері: іс-әрекет, құзіреттілік, даралық, кәсіби қалыптасу, педагогикалық шығармашылық

Кәсіби әрекет-адамның рухани және материалдық, жеке, қоғамдық қажеттіліктеріне жауап беретін, нәтиже алуға бағытталған адамның белсенді әрекеті. Кәсіби әрекет құрамына жалпы әрекеттің құрамындағы мотивтер, мақсаттар, құралдар, әрекеттің тәсілдері мен түрлері, алынған нәтижелер мен өнімдер енеді. Кәсіби әрекет осыған сәйкес адамнан кәсіби білімді, арнайы дағдылар мен кешенді біліктерді және маңызды кәсіби сапаларды қажет етеді.

Бүгінгі таңдағы қоғам өмірінің барлық саласындағы өзгерістер, қандай саладағы болсын атқарылар істің нәтижеге бағдарлануы еліміздегі білім беру саласына да өз әсерін тигізуде. Мектептегі білім беру ісі

заман талабына сай болу үшін педагогикалық ғылымдардың жетістіктерін өз тәжірибелерінде қолдана білетін, шығармашылықпен ойлайтын, өзінің кәсіби қызметіне талдау жасап, дамыта алатын мұғалімдер қажет. Жоғары оқу орындарының алдында тұрған маңызды міндет осы талаптарға сай мұғалімдер дайындау болып отыр. Нәтижеге бағдарланған жаңа білім беру жүйесіне көшу – педагогикалық кадрларды кәсіби дайындаудың мақсатын, мазмұнын және ұйымдастыру технологиясын жаңа белеске көтеріп, одан әрі жақсартуды талап етіп отыр.

Қазіргі заманғы технология пәні мұғалімін кәсіби дайындау деп мұғалім бойына уақыт талабына сәйкес технологиялық, психологиялық – педагогикалық және әдістемелік білім мен біліктер жиынтығын қалыптастыруды түсінеміз.

Кредиттік жүйенің енгізілуіне байланысты білім берудің құрылымы, әдістері біршама өзгерді, оның ерекшелігі – болашақ мамандардың өз бетінше ізденуіне, білімдерін түрлі білім көздерімен толықтыруларына, ақпараттық технологияны жиі пайдалануларына, қарым – қатынас құзыреттіліктерін қалыптастыруға негіз болып отыр.

Құзіреттілік бүкіл білім жүйесін өз білімінің ауқымын, оны игерудің әдістері мен тәсілдерін өзіндік тұрғыдан айқындайтын, қоғам алдындағы өз біліміне деген жауапкершілікті терең түсінетін студентке бағытталуды талап етеді. Құзыреттілік идеясы бойынша студент білімді өздігінен игереді. Бұл ұғым тек танымдық және әрекеттік-технологиялық түсініктерді білдірмей, сонымен бірге мотивациялық, әлеуметтік және тұлғалық ерекшеліктерді меңзейді.Кәсіби құзіреттілік – маманның педагогикалық іс-әрекетті, яғни кәсіби қызметті атқаруға дайындығын көрсететін күрделі қасиеттердің көрсеткіші [1].

Болашақ мұғалімнің мұндай сапаларын қалыптастыру іс-әрекет нәтижесінде жүзеге асады, сондықтан кәсіби-дидактикалық құзыреттілік қалыптастырудың теориялық негіздерінің бірі ретінде біз *іс-әрекет теориясын* алдық. Әрекет – іс-қимыл бірлігі, саналы түрдегі, мақсатқа жетуге бағытталған тікелей жасалатын, еркін ниеттілік, белсенділік.

Н.В. Кузьминаның еңбектерінде педагогикалық іс-әрекеттің психологиялық құрылымына сипаттама беріледі. Ол барлық студенттің педагогикалық мамандыққа бағыттылығын және педагогикалық икемділігін қалыптастыруды педагогикалық меңгерудің маңызды міндеттерінің бірінен санайды. Сонымен қатар маман дайындаудың тиімділігін арттыру үшін студенттерді болашақ кәсіби іс - әрекетінің құрылымына икемдей отырып, мұғалім тұлғасын қалыптастыру үдерісін қарастырады. Педагогикалық қабілетке ол педагогикалық байқампаздық, педагогикалық қиял, педагогикалық такт, назар аударып, көңіл қою және талапшылдықты жатқызады [2].

П.Я.Гальперин еңбектерінде іс-әрекеттің психологиялық құрылымы туралы жалпылама көзқарас негізінде педагогикалық іс-қимылдың құрылымы қарастырылады. Олар:

– оқушыларды алдағы жасалатын іс-әрекетке ынталандырып, қызығушылығын туғызу;
– мақсатты орындауға дайындық;
– іс - әрекетті жүзеге асыру үшін қажетті білім, біліктерін тексеру;
– іс - әрекеттерді ұйымдастыру;
– білім, білік және дағдыны бекітуге арналған жаттығулар;
– іс-әрекеттің орындалуын бағалау және нәтижесін тексеру, оған оңды қарым-қатынас қалыптастыру [3].

Кәсіптік білім беру барысында оқушыларды ***сәндік-қолданбалы өнеріне баулу*** арқылы дамыту мәселесін көптеген зерттеушілер зерделеді (С.А.Жолдасбекова, М.Ж.Козыбақов, Б.Т.Ортаев, А.К.Қозыбай, А.Д.Үркімбаева, А.Д.Райымқұлова, В.Е.Алексеев, В.И.Андреев, С.Ю.Губенков және т.б.). **Шығармашылық іс-әрекеттің зерттеу нәтижелеріне талдау жасау негізінде *«студентердің – болашақ технология пәні мұғалімдерінің шығармашылығын дамыту»* ұғымын анықтау ретінде келесі мазмұн таңдап алынды: бұл білім алушылардың оқу-шығармашылық іс-әрекетінің заңды, бағыттық және кері дамымайтын өзгерісі; бұл жаңаны жасаудың жекелеген бөлшектерін меңгеруді қарастыратын төменгі формадан жоғары шығармашылық іс-әрекетке – объективтік шығармашылыққа өзгеруі; бұл білім алушылардың шығармашылық іс-әрекетін басқару мен жетілдіру бойынша мұғалімнің іс-әрекет құрылымындағы тиісті өзгерістер.**

Зерттеушілер кәсіби дамуды өзін-өзі анықтаудан басталатын және адамның бүкіл кәсіби өмірінде жалғаса түсетін ұзақ үдеріс ретінде қарастырып, оның сатылары мен кезеңдерін атап көрсетеді.

Кәсіби даму нәтижесі жағымды және жағымсыз компоненттерден құралатын, жиынтық әсерді танытатын белгілі бір деңгейге қол жеткізуден құралады**.** Жағымды компонент тұлғаның бойындағы оң әлеуметтік және кәсіптік маңызды өзгерістермен, оның қалыптасуымен байланысты. Ал жағымсыз компонент тұлғаның бойындағы қажетсіз өзгерістермен, тоқыраумен байланысты. Кәсіби дамуда тағы бір

термин ***«кәсіби қалыптасу» термині қолданылады,*** ол өз құрамына кәсіби дамудың оң нәтижелерін ғана алады. Қалыптасу дегеніміз – бұл барлық уақытта арнайы құрылған сыртқы жағдайлар мен жеке белсенділік әсерінен едәуір жоғары деңгейге көшу. Қалыптасуды жеке трансформацияларды, жинақталған оң өзгерістерді кәсіби қалыптасудың жаңа сатысын анықтайтын жаңа сапалық жағдайға өтуі ретінде қарастыруға болады (Е.А.Климов, Э.Ф.Зеер).

Маманның кәсіби қалыптасу және даму барысында кәсібі мен кәсіби іс-әрекетін атқаруына байланысты тұлға құрылымындағы сандық және сапалық өзгерістер жинақталады. Жинақталған өзгерістер **тұлғаның кәсіби құрылымын** қалыптастырады***. Зерттеулерде осы құрылымды қалыптастыру жалпы кәсіби дамуды сипаттап, оның көрсеткіші болып табылады***. Маманды сипаттау үшін тұлғаның құрылымы мен моделін пайдалану мүмкіндігін алғаш рет ***К.К.***Платонов ұсынды. Э.Ф.Зеер маман тұлғасының кәсіби құрылымын негіздеу арқылы бұл идеяны дамыта түсті. Ол осы категорияға мыналарды жатқызады: ***кәсіби бағыттылық, кәсіби біліктілік, кәсіби маңызды қасиеттер мен кәсіби маңызды психофизиологиялық қасиеттер*** [4].

Мамандарды кәсіби даярлау барысында жеке әдіс, бірақ ол тұлғалық әдіске сай келмейді. «Тұлға» ұғымы сана мен өзіндік сананы тасымалдаушы ретінде адамның әлеуметтік маңызын анықтай отырып, адамның бойындағы барлық алуан түрліліктерді көрсете бермейді. Адамның ішкі қайталанбас маңыздылығы, тұлғаның терең қасиеттері оның даралығынан танылады [5].

Тұлғаны шығармашылық дамытудың заманауи негіздерін адамның өз даралығын жүзеге асыру ретіндегі шығармашылығы туралы түсінік құрайды. ***«Даралық»*** ұғымы ұқсамаушылық, бір адамның келесі адамнан айырмашылығы (психикасының, тұлғалық қасиеттерінің ерекшелігі, бұл ерекшеліктер темпераменттен, мінез-құлқынан, қызығушылықтары, қажеттіліктері мен қабілеттері ерекшелігінен танылады), екіншіден, тұлғаның өзіндік болмысы мен бірегейлігі (жалпы психикасының қайталанбас ерекшелігі) [6].

Соған орай, технология мұғалімін оқушыларды сәндік-қолданбалы өнерге баулу іс-әрекетіне даярлау барысында жеке әдісті жүзеге асыру студенттердің психофизиологиялық ерекшеліктерін, танымдық мүмкіндіктерін, жалпы және арнайы нышандарын, қабілеттері мен мүдделерін, қажеттіліктерін ескеруді, сондай-ақ оқу-кәсіби іс-әрекетінің мазмұны мен тәсілдерін, оқыту формалары мен әдістерінің ерекшеліктерін қарастырады.

Қазіргі әдебиетте іс-әрекеттің құрылымдық бөлімдерін атап көрсетуде алуан түрлі әдістерді пайдалануға байланысты «***іс-әрекет» ұғымына берілетін түсініктер көптеп саналады***. Іс-әрекеттің айрықша белгілері анықтамаларда берілген: *«іс-әрекет дегеніміз* – бұл қоршаған әлемге деген белсенді қатынастың ерекше адами формасы, пайдалы өзгеріс пен түрленуі оның мазмұнын құрайды» [7]; «*іс-әрекет* – шығармашылық өзгеріске, шындық өмір мен өзін-өзі жетілдіруге бағытталған адам белсенділігінің ерекше түрі» [8].

Оқушыларды сәндік-қолданбалы өнерге баулу іс-әрекетіне даярлау барысында студенттердің – болашақ технология пәні мұғалімдерінің оқу-кәсіби және шығармашылық іс-әрекет нәтижелерін жобалау белгілі бір логиканы әзірлеуді қажет етеді, ол 1 суретте берілген.

Технология мұғалімінің педагогикалық іс-әрекетіне кешенді талдау жүргізу қажеттілігі мынаған байланысты болып келеді: *біріншіден*, оқушыларды сәндік-қолданбалы өнерге баулумен, оқушыларды сәндік-қолданбалы өнерге баулу бойынша іс-әрекет пен функциялардың негізгі түрлерін негіздеумен, *екіншіден,* әрбір атап көрсетілген педагогикалық іс-әрекет түріне сәйкес келетін біліктіліктер жиынтығын анықтаумен, олардың қалыптасу деңгейін бағалау критерийлерін және бақылау-бағалау шараларына қойылатын талаптарды әзірлеумен, *үшіншіден,* оқушыларды сәндік-қолданбалы өнерге баулу іс-әрекетіне даярлау барысында студенттердің оқу-танымдық және оқу-шығармашылық іс-әрекетін ұйымдастыру жағдайына қойылатын талаптарды даярлаумен байланысты.

Педагогикалық іс-әрекеттің құрылымы мен мазмұнын негіздеуге арналған әдебиетке жасалған талдау технология пәні мұғалімінің іс-әрекет құрылымынан оқушыларды сәндік-қолданбалы өнерге баулу саласында маман ретінде сипаттайтын негізгі құрылымдық компоненттерді атап көрсетуге мүмкіндік берді.

Талдау көрсеткендей, оқушыларды сәндік-қолданбалы өнерге баулу тұрғысынан алғанда, технология мұғалімінің педагогикалық іс-әрекеті өзіндік ерекшеліктерге ие. Мұның өзі бір жағынан алғанда, техникалық-технологиялық, конструкторлық, көркем, шығармашылық жүйелермен (нысандармен), келесі жағынан, оқушыларды сәндік-қолданбалы өнерге баулудың педагогикалық жағдайларымен байланысты. Сондықтан, технология мұғалімінің кәсіби дайындығы екі бағытта жүргізілуі тиіс: бір жағынан педагогикалық шығармашылықты дамыту, келесі жағынан белгілі бір шығармашылық түрін дамыту (көркем, техникалық және т.б.) [9].

«Педагогикалық шығармашылық» – бұл өзінің жаңашылдығымен және өзгешелігімен айрықшалана-

тын іс-әрекет, ол қайталанбастығымен, бірегейлігімен ерекшеленетін тұлғаны қалыптастыруды (тәрбиелеуді) қарастырады. Педагог іс-әрекетінің практикалық іс-әрекеттегі жаңашылдығы мыналардан көрініс таба алады: мәселені шешудің дәстүрлі емес әдістерінен; жаңа әдістер, формалар, тәсілдер, құралдар мен олардың ерекше үйлесімділігінен; жинақталған тәжірибені жаңа жағдайда тиімді қолдана беруден, жаңа міндеттерге сәйкес белгілі тәжірибені жетілдіру және [10].

Сурет 1 - Оқушыларды сәндік-қолданбалы өнерге баулу барысында студенттердің – болашақ технология мұғалімдерінің оқу-кәсіби іс-әрекет нәтижелерін жобалау логикасы

Техникалық, көркем және басқа да шығармашылық түрлерінің мақсаты тиісті міндеттерді айқындау мен қалыптастыру және субъективтік немесе объективтік жаңалыққа ие, қоғамдық маңызы зор шешімдерді әзірлеу болып келеді. Жаңа техникалық, көркемдік дизайнерлік және басқа да шешімдер осындай шығармашылық іс-әрекеттің нәтижесі болып табылады.

1 Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану. Оқу құралы. –Алматы, 2009. -328 бет

2 Кузьмина Н.В. Понятие ««педагогическая система»« и критерии ее оценки: методы системного педагогического исследования. - Л., 1990. - 143 с.

3 Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действии. - М., 1977. - 480 с.

4 Зеер Э.Ф. Психология личностно ориентированного профессионального образования. - Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 2000. - 258 с.

5 Зинченко В.П. Психологический словарь /под ред. Б.Г. Мещерякова -2-е изд. перераб. и доп. - М.: Педагогика-Пресс, 1997. - 439 с.

6 Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. - М.: Из-во Политиздат, 1975.- 304 с.

7 Философиялық сөздік. Р.Н. Нұрғалиев, Ғ.Ғ.Ақмамбетов, Ж.М.Әбділдин ж.б. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1996. – Б. 525.

8 Зинченко В.П. Психологический словарь /под ред. Б.Г. Мещерякова -2-е изд. перераб. и доп. - М.: Педагогика-Пресс, 1997. - 439 с.

9 Жолдасбекова С.А. Еңбек технологиясы және кәсіпкерлік мұғалімдерін кәсіби даярлау: монография. –Алматы: Әрекет-Print, 2008. –330 б.

10 Жолдасова Б.Б. Болашақ технология пәні мұғалімдерінің материалды көркем өңдеудегі шығармашылық іс-әрекетінің сипаты // Хабаршы. – 2010. - № 2-3 (мамыр). – Б. 339-343.

Резюме

Формирование компетентности общения будущих преподавателей воплощается на основе деятельности. Единство деятельности – это направленное на достижение цели сознательная активность, свободное желание.

Необходимость проведения комплексного анализа деятельности преподавателя технологии связано с обоснованием основных видов функций и деятельности по привлечению учащихся к декоративно-прикладному искусству; определение квалификационных единств, соответствующих всем видам педагогической деятельности; подготовка требований критериям оценки уровня их формирования и контрольно-оценочным мероприятиям; подготовка требований по формированию учебно-познавательной и учебно-творческой деятельности студентов.

Ключевые слова: деятельность, компетентность, талантливость, профессиональное формирование, педагогическое творчество

Summary

The competence formation of communication of future teachers is embodied on the basis of activity. The unity of activity is aimed on achieving the goal of conscious activities and free desires.

The need for a comprehensive analysis of technology activity of the teacher is associated with substantiation of the basic types of functions and activities to attract students to the arts and crafts; definition of the qualifying unities, corresponding to all types of pedagogical activities; training requirements of the evaluation criteria of an assessment of level of their formation and control and evaluation activities; training requirements for the development of educational and informative, educational and creative activity of students.

Keywords: activity, competence, talent, professional formation, pedagogical creativity

УДК 378.147
А 39

КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДЕ ҚҰЗІРЕТТІ МАМАН ДАЯРЛАУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОЛДАРЫ

Ұ.Н. Алашабаева – *магистр, аға оқытушы, ҚазМемҚызПУ, Алматы қаласы*

Қазақстан Республикасында білім беру жүйесіндегі модернизациялау үдерісі – білім мазмұны мен сапасын арттыру, білім берудің ұлттық моделін жетілдіру, ақпараттық технологиялар жөнінде жаңаша педагогикалық көзқарас қалыптастыру секілді кешенді шараларға тікелей қатысты. Әлем тәжірибесі көрсеткендей, кез-келген мемлекеттің экономикалық жетістігі сол елдің білім жүйесі мен азаматтарының білім дәрежесіне байланысты. Өйткені білім арқылы ғана қоғамның интеллектуалдық капиталы мен инновациялық әлеуеті қалыптасады.

Бүгінгі білім берудің отандық жүйесінің қуатты қуатты құқықтық базасы жасақталды. Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған жаңа Мемлекеттік бағдарламасы қабылданып, ондаған нормативтік құқықтық базасы жасақталды, «Білім туралы» Заңына өзгерістер мен толықтаулар енгізу қарастырылды.

Жаһандану кезеңде білім сапасын сырттай бағалауда білім беру мекемесі өзіне лицензиялау тәртібін, мемлекеттік аттестация, білім беру ұйымдарын аккредиттеу, ұлттық бірыңғай тестілеу, сондай-ақ кәсіптік білім беру мекемелерінде біліктілікті беру тәртібін қамтиды.

Әлемдік білім беру кеңестігінің кеңеюінің қазіргі жағдайындағы қарым – қатынас, бұрындары ешқашан болмаған өзекті мәселеге айналып елімізде сапалы білім беру міндеті мемлекеттік деңгейге қойылып отыр. Осыған орай, білім алушылардың кәсіби дағдыларын біліктілерін тиімді бағалау ретінде кәсіби құзыреттілігін тексерудің бір түрі біліктілікті растау бағытында жүргізілетін Қазақ Республикасы Білім және ғылым министрлігі жанынан құрылған Республикалық біліктілікті растау және беру орталықтары негізінде білім сапасын тәуелсіз бағалауды енгізуге қажеттілік туындайды.

Бұл міндеттердің шешімін табудың тиімді жолдарының бірі, білім беру жүйесі үшін мамандықтар бойынша біліктіліктерін растау болып табылады.

Мақаланың мақсаты жаһандану жағдайында кәсіптік білім беру жүйесіндегі маңызын ескере отырып, кәсіптік білім беру мазмұнының құрылымын жаңғырту.

Кілт сөздер: кәсіптік білім, экономика, индустриялық-инновациялық, индустрия, жаңғырту

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауында «Білім және кәсіби машық – заманауи білім беру жүйесінің, кадр даярлау мен қайта даярлаудың негізгі бағдары. Оқыту нәтижесі оқушылардың сындарлы ойлау, өзіндік ізденіс пен ақпаратты терең талдау машығын игеру болуға тиіс. Барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет», – деп атап көрсетті [1].

Қазіргі замандағы білім берудің негізгі мақсаты: еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, құзыретті, өз жұмысын жақсы білетін, жан-жағына бағыт-бағдармен қарайтын, әлемдік стандарт деңгейінде нәтижелі жұмысқа, кәсіби өсуге, әлеуметтік-саяси оңтайлы тез әрекет жасауға, болып жатқан өзгерістерге тез бейімделуге қабілетті білікті маман, индустриалды-инновациялық жағдайды шешуге лайық, өз қалауы мен қоғам талабына сай өзін көрсете білуге бейім, өз ойын еркін айта алатын, жоғары білімді, ұлттық тілді, тарихты жетік меңгерген, отандық және әлемдік мәдениетті бойына қалыптастырған, шығармашыл, оңтайлы кәсіби маман дайындау.

Бұл мақсатты жүзеге асыруда еліміздегі білім беру саласының бағыт-бағдарын айқындайтын Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы қабылданғаны бәрімізге белгілі. Бағдарлама бірнеше мақсаттар мен міндеттерден туындап отыр,соның ішінде техникалық және кәсіптік білім берудің мақсаты: қоғамның және экономиканың индустриялық-инновациялық даму сұраныстарына сәйкес техникалық және кәсіптік білім беру жүйесін жаңғырту, әлемдік білім беру кеңістігіне кірігу, педагог мамандығының беделін көтеру, білімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру.

Білім беру жүйесіндегі жаңа білім парадигмасы білім, білік, дағды жиынтығын толық меңгерген, қоғам өміріне белсене араласатын, шығармашылықпен ойлайтын, өзін-өзі көрсете алатын, өздігінен ақпаратты іздеп, талдайтын және оны дамытуға қабілетті, кәсіби құзыретті, функционалды сауатты жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған.

Еліміздегі әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер, республиканың әлемдік деңгейде білім беру жүйесіне жетуде жасаған қадамдары осы кезге дейін педагогика теориясы мен практикасында бекітілген білім беру парадигмаларын, жүйелерін, әдістерін, формаларын жетілдіру талабын қойды. Білім берудегі жаңа басымдықтар – ізгіліктік педагогика, студенттердің тұлғалық әлеуетін анықтау және дамыту, әлеуметтік үдерістер мен тұлғааралық қарым-қатынастарды ұйымдастырудың ерекше формасы ретінде танылатын оқыту үдерісінің тиімділігін арттыру болып отыр. Техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіндегі білім беру мен тәрбие жұмыстарының талапқа сай жетілдірілуі студенттердің болашақ кәсіби құзыретті маман болып қалыптасуына зор ықпал етеді.

Қоғамдағы білім-беру саласындағы инновациялық үдерістер мен реформалар педагогтың ісіне еңбек жолына – «инновациялық білімді», «ақпараттық даярлықты», «ақпараттық технологияны» және тағы басқа технологияны алып келді. Осы аталған жаңа инновациялық ілімдер нарықтық экономикалық заманда құзыретті бәсекеге сай маман әзірлеуді жүктеп отыр.

Қазіргі таңда білікті маман даярлаушы техникалық және кәсіптік білім жүйесінде бәсекеге қабілетті маман қалыптастыру үшін, алдымен маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру керек деген әр түрлі пікірлер жиі айтылуда. Болашақ кәсіби құзіретті маман осы ақпараттық қоғамнан қалыспай, жедел ойлаушы, жедел шешім қабылдаушы, ерекше ұйымдастырушылық қабілетті, нақты бағыт – бағдар беруші болып шығуы – бұл қазіргі заманның талабы.

Құзыреттілік қалыптастыру дегеніміздің өзі болашақ кәсіби маманның – қазіргі студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып ойлаудың, интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейіне шығу, жаңаны түсіне білуге, білімнің жетіспеушілігін сезінуге үйрету арқылы ізденуге бағыттауды қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер болып табылмақ. Студенттердің кәсіби құзыреттілік мәселелері туралы пікірлер кәсіби маман даярлау мәселелерімен айналысып жүрген отандық және шетелдік ғалымдар, педагогтар, психологтар еңбектерінде көрініс табуда.

“Құзыреттілік” түсінігі білім беру саласында 1960-1970 жылдардағы шетел әдебиеттерінде, ал 1980 жылдардың соңында отандық әдебиеттерде кездесті. “Кәсіби құзыреттілік, жете білушілік” ұғымын енгізудің қажеттілігі оның мазмұнының кеңдігімен, интегративтік сипатымен, “кәсіптілік”, “біліктілік”, “кәсіби мүмкіндіктер” және т.б. түсініктерді біріктіреді [2]. Д.И. Ушаковтың редакциясымен жарық көрген түсіндірме сөздіктің авторлары “құзыреттілік” және “құзырет” сөздерінің арасындағы айырмашылықтарды дәлелдеуге тырысқан. “Құзыреттілік” – хабардар болушылық, абыройлық; “құзырет” – жеке тұлғаның кәсіби қасиеті және қызметтік сипаттардың нақты жиынтығы. Ғалым С.М. Вешниякованың

«Кәсіптік білім беру» сөздігінде: «Кәсіби құзыреттілік competenens – қабілетті, белгілі бір саланың тұлғаларының білімінің, білігінің, тәжірибесінің сәйкестігінің мөлшері»,- деген. Ғалым Дж. Равеннің «Қазіргі заманға қоғамдағы құзыреттілік» атты еңбегінде «кәсіби құзыреттілік» терминіне жеке тұлғаның көп қасиеттерін топтайтын ұғым деген анықтама беріледі [3]. Л.М. Митина «құзыреттілік» ұғымына «білім, дағды, білік, сонымен қатар практикада, тілдесімде, жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуда қолданатын тәсілдері», - деген анықтама береді [4]. Г.Ж. Ниязова зерттеу жұмысында «құзыреттілік» ұғымына «Білім беру құзырлары – бұл студенттің мағыналық бағдарлары, білімдері, біліктіліктері мен тұлғалық және әлеуметтік іс-әрекетін жүзеге асыруына қажетті нақты анықталған объектілер шеңберіне қатысты тәжірибелерінің жиынтығы» - десе, Б.Т. Кенжебеков құзыреттілік жөнінде: «Құзыреттіліктің бар-жоғын адам еңбегінің нәтижесіне қарап пайымдау кажет. Кез-келген қызметкер, өз әрекетімен кәсіби іс-әрекеттің түпкі нәтижесіне сай талаптарға жауап беретін жұмыстарды орындаса ғана, кәсіби құзыретті болып саналады», - деп анықтама береді [5].

Ғалымдардың пікірлерін басшылыққа ала отырып, біз «құзыреттілік» ұғымына – студенттердің жеке тұлғалық психологиялық ерекшеліктеріне байланысты меңгерген білімдерін, дағдылары мен біліктерін, танымдық және тәжірибелік іскерлігін өмірде дұрыс қолдануы деген анықтама бере аламыз. Бүгінгі заманға жаңашыл, жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті құзыретті маман даярлауда педагог-ұстаздың ақпараттық-технологияларды тиімді әрі жүйелі қолдануы арқылы, оқыту үдерісіндегі өзекті мәселелерді шеше алады. Еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, кәсіби оңтайлы маманның бойында белгілі бір құзіреттіліктер қалыптасуы қажет (1-сурет) [6].

▪ бағдарлы құзіреттілік (азаматтық белсенділік, саяси жүйені түсіну, баға бере білу, елжандылық, т.б);
▪ мәдениеттанымдылық құзіреттілік (ұлттық ерекшеліктерді тани білу, өз халқының мәдениеті мен өзге ұлттар, әлем мәдениетін салыстыру, саралай білу қабілеті);
▪ оқу-танымдық құзіреттілік (өзінің білімділік қабілетін ұйымдастыра білу, жоспарлай білу, ізденушілік-зерттеушілік әрекет дағдыларын игеру, талдау, қорытынды жасай білу);

▪ коммуникативтік құзіреттілік (адамдармен өзара қарым-қатынас тәсілдерін білу, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінде, халықаралық қатынаста шетел тілінде қатынас дағдылары болуы);
▪ақпараттық-технологиялық құзіреттілік (ақпараттық технологиялармен, техникалық обьектілер көмегімен бағдарлай білу, өз бетінше іздей білу, таңдай, талдай білу, өзгерте білуді жүзеге асыра білу қабілеті);
▪тұлғалық өзін-өзі дамыту құзіреттілігі (отбасылық еңбек, экономикалық және саяси қоғамдық қатынастар саласындағы белсенді білімі мен тәжірибесінің болу қабілеті).

Сурет 1- Кәсіби оңтайлы маманның бойында белгілі бір құзіреттіліктер қалыптасу жолдары

Сонымен, кәсіби құзыреттілік дегеніміз ең алдымен студенттің функционалдық сауаттылығы мен кез-келген мәселені дұрыс шеше білу қасиетінен көрініс табады. Студент қоғам талабына сай өзін-өзі үздіксіз жетілдіріп отыратын, кәсіби білімді, жаңа технологияларды меңгерген, ортамен қарым-қатынасқа тез бейімделе алатын, ұйымдастырушылық қабілеті жоғары, тәжірибесі мол, т.б. қасиеттерді жинақтағанда ғана кәсіби құзыретті маман бола алады.

Студенттің кәсіби құзыреттілігі кәсіби және жеке сапалардан құралады. Кәсіби құзыретті маман деп өзінің педагогикалық әрекетін жоғары дәрежеде жүргізе алатын, қарым-қатынасқа әрдайым дайын, педагогикалық үдерісте үнемі оң нәтижелерге қол жеткізіп отыратын маманды атауға болады.

Қорыта айтқанда, кәсіби даярлықта әрбір кәсіптік оқу пәнінің білім мазмұны мен әдістемелік жүйесі негізінде жеке тұлғаға қойылатын кәсіби деңгейім, нәтижеге бағытталған сауаттылық шешімін табу керек. Өйткені кәсіби даярлықта педагогке қажетті кәсіби құзыреттіліктерді толыққанды меңгерген оқытушы, студентті оқытуда, білім алу нәтижесіндегі құзыреттіліктерді сапалы меңгерте алатыны сөзсіз.

1 Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 14 желтоқсан, 2012ж.

2 Қ.Ж. Бұзаубақова. « Мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыру». Алматы. Жазушы 2006,258 – б

3 Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. М., 2002

4 Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. — М., 1998

5 Омарова Л.Т. Кредиттік оқыту жүйесінде студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастырудың педагогикалық шарттары

6 Сенкибаева А.Т. Мұғалімнің кәсіби құзырлылығын дамыту//Білім берудегі менеджмент, №4,2009.

Резюме

Образование признано одним из важнейших приоритетов долгосрочной Стратегии «Казахстан-2030». Общей целью образовательных реформ в Казахстане является адаптация системы образования к новой социально-экономической среде. Президентом Казахстана была также поставлена задача о вхождении республики в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира. Совершенствование системы образования играет важную роль в достижении этой цели.

Организационной основой реализации государственной политики Республики Казахстан в сфере образования должна стать Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы, обеспечивающая продолжение модернизации казахстанского образования.

Решение задачи обеспечения соответствия квалификации выпускников требованиям экономики связано, прежде всего, с развитием механизмов взаимодействия сферы образования и сферы труда при проектировании программ, оценке качества образования (освоенных компетенций), повышением гибкости в планировании и прогнозировании потребностей в кадрах, а также оперативности в формировании и обновлении программ.

Расширение возможностей приобретения обучающимися прикладных квалификаций будет реализовано путем увеличения в общем объеме образовательных программ, реализуемых образовательными организациями, доли практико-ориентированных программ бакалавриата и программ профессионального обучения.

Ключевые слова: профессиональное обучение, экономика, индустриально-инновационный, индустрия, обновление

Summary

Education is confessed by one of major priorities of long-term Strategy "Kazakhstan-2030". The general aim of educational reforms in Kazakhstan is adaptation of the system of education to the new socio-economic environment. By the president of Kazakhstan the problem was also set about included of republic in the number of the 50 th most competitive countries of the world. Perfection of the system of education plays an important role the achievement of this aim.

In the field of education the Government program of development of formation of Republic of Kazakhstan must organizational basis of realization of public policy of Republic Kazakhstan become on 2011-2020, providing continuation of modernisation of Kazakhstan education.

The decision of task of providing accordance qualification of graduating students is constrained the requirements of economy, foremost, with development of mechanisms, cooperation, sphere of education and sphere of labour at planning of the programs, estimation of quality, education (mastered competenses), by the increase of flexibility.

Keywords: technical and vocational training, statistics, industrially-innovative, economy, industry updates

УДК 376 – 056.26:004

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

А.К. Оралбекова

По статистике и по имеющемся оценкам мирового общества существуют 186 миллионов детей с ограниченными возможностями, которые не получили начальное школьное образование.

Таким образом, дети-инвалиды составляет самую значительную наиболее ущемленную группу меньшинства в мире с точки зрения образования. Одновременно как правительства, так и органы образования сталкиваются с вызовом в форме достижения целей развития, поставленных в Декларации тысячелетия, где ставится задача к 2015 году добиться полного охвата всех детей и получения ими начального школьного образования. (2 ЦРДТ ООН, «Цель 2: обеспечение всеобщего начального образования», задача 1: «Обеспечить, чтобы к 2015 году у детей во всем мире – как у мальчиков, так и у девочек – была возможность получать в полном объеме начальное школьное образование»[1].

Если рассмотреть эту статистику в нашей стране, то наши дети с ограниченными возможностями получают начальное школьное образование только в специализированных учреждениях. Естественно такой подход к образованию не полностью обеспечивает детей включение в социальное общество. На данный момент в Республике Казахстан государственная политика в области информационных и коммуникационных технологии выглядит следующим образом:

1. Разработка и совершенствование нормативно-правового обеспечения;
2. Развитие инфокоммуникационной инфраструктуры организаций образования;
3. Технологическая и техническая поддержка инфраструктуры;
4. Создание системы открытого дистанционного обучения;

5. Создание отечественных цифровых образовательных ресурсов;

6. Внедрение информационной системы управления образованием (ИСУО);

7. Подготовка педагогических и управленческих кадров[2].

Цель исследования данной статьи является изучение основных проблеми выявление практических навыков и умении по использованию информационных и коммуникационных технологии будущих уителей начальных классов в условиях инклюзивного образования.

Наиболее универсальна трактовка инклюзивного образования как педагогического и социального феномена, предоставляющего равный доступ к качественному образованию всех детей без исключения.

Обучение детей в специальных классах организуется в соответствии с нормативными документами. В условиях школы сформирована соответствующая нормативно-правовая база, которая включает в себя: Государственная программа развития образования РК на 2011-2020 годы; Закон Республики Казахстан «О браке и семье»; Закон Республики Казахстан «О правах ребёнка в Республике Казахстан»; Закон Республики Казахстан «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан»; Закон Республики Казахстан «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями»; Закон Республики Казахстан «Об образовании»; Конституция Республики Казахстан; методические рекомендации по организации деятельности специальных (коррекционных) организаций образования для детей с ограниченными возможностями (№ 730 от 24.11.2005 года); положение о классах коррекционно-развивающего обучения в общеобразовательных школах Республики Казахстан; рекомендации организации интегрированного (инклюзивного) образования детей с ограниченными возможностями в развитии (№ 4-02-4/450 от 16.03.2009 года); учебный план.

В числе основных международных документов, защищающих и гарантирующих права этой категории детей, можно назвать следующие: «Всеобщая декларация прав человека»; «Декларация о правах инвалидов»; «Декларация о правах умственно отсталых лиц»; «Конвенция о правах ребенка»; «Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов».

Сравнительный анализ отечественного и западного инклюзивного образования выявил необходимость использования положительного опыта западных стран: создание ресурсных центров инклюзивного образования при общеобразовательном учреждении; формирование высокой мотивации всех субъектов инклюзивного обучения на реализацию практик инклюзивного образования; развитие профессиональной компетентности учителей в области инклюзивного образования.По данным Стратегического плана Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2014-2018 года выглядят таким образом: «Низкий качественный состав учителей: от общего количества педагогов имеют высшую категорию 16,3%, первую категорию - 31%. Каждый пятый работающий учитель в возрасте от 50 лет и старше. Из общего количества педагогов стаж до 3-х лет имеют 12,8%. Ежегодное пополнение из числа молодых кадров составляет лишь 3,3%». [3].

В результате глубокого анализа проблемы нами была выделена в качестве одной из наиболее важных задач специальной подготовки общеобразовательного педагога к работе в условиях инклюзивного образования. У него должны быть сформированы специальные профессиональные компетенции для обучения детей с различными потребностями, которые должны основываться, не только на межличностных отношениях и ценностях, но и на знаниях и компетенциях, которые требуют использовать современные инновационные технологии.

Например аналитическая записка «ИКТ для инклюзивного образования» (2010 г.) ИИТО ЮНЕСКО содержит рекомендации по разработке эффективной комплексной политики, направленной на интеграцию людей с ограниченными возможностями в систему национального образования на основе использования ИКТ. Анализируя ряд документов составленными Институтом ЮНЕСКО мы пришли к тому, что в Республике Казахстан проблема использования ИКТ в инклюзивном образовании очень актуальна и требует незамедлительных шагов в решении такой проблемы, тогда как международный опыт реализации информационных и коммуникационных технологии за рубежом давно перешел на высокий уровень. Мы решили разработать несколько методических рекомендации с учетом образовательной системы нашей страны Республики Казахстан, его интересов и этнических особенностей. Разработали специальный учебный курс для будущих учителей начальных классов, и провели его в рамках высшего учебного заведения.

Для достижения поставленных задач и проверки исходных положений была применена совокупность теоретических (сравнительно-сопоставительный анализ философской, психолого-педагогической литературы, нормативно-правовой и учебно-методической документации, анализ, синтез, обобщение, моделирование), эмпирических (изучение и обобщение опыта педагогической деятельности; тестирование студен-

тов и педагогов, беседа, наблюдение, анализ продуктов деятельности студентов, рейтинг-контроль успеваемости, оценка результатов участия в студенческих межвузовских олимпиадах, эксперимент) методов.

Результаты нашего исследования и анализ психолого-педагогической литературы позволили нам предположить, что важнейшим условием реализации образовательного процесса в подготовке будущих учителей начальных классов является учебно-методическое обеспечениепо использованию информационных и коммуникационных технологии, которые включает комплекс основных учебников, учебно-методических пособий, комплекс методических рекомендаций, материально-технические условия для реализации образовательного процесса. При этом, методическое обеспечение процесса формирования готовности учителей начальных классов к использованию ИКТ в условиях инклюзивного образования должно быть реализовано на основе системного подхода, т.е. последовательного развития готовности в достижении профессиональных навыков в условиях инклюзивного образования. С учетом данных требований нами были разработаны учебные и методические пособия. В целях совершенствования знаний и практического использования ИКТ в инклюзивном образовании у будущих учителей начальных классов и формирования у них адаптированных навыков и умений организации инклюзивного учебного процесса, нами подготовлено учебная программа специального курса***«Использование информационных технологии в работе учителей начальных классов с детьми ограниченными возможностями здоровья».***

Задачами учебной программы являются:

-получить базовые знания об ИКТ в инклюзивном образовании, в том числе изучить международный опыт;

-изучить нормативно-правовые акты и изменения в информационных системах образования РК, Закон РК «Об образовании», ГОСО, ;

-развить компетенции, необходимые для углубления навыков по использованию ИКТбудущих учителей начальных классов с учетом опыта и новых тенденций использования ИКТ в инклюзивном образовании;

- обучение программам;

-выработать самостоятельный подход к отбору программно-методического обеспечения современного процесса обучения, в том числе с учетом международного опыта;

-получить навыки эффективного «Использование программ -научить создавать учебно-практические модули с помощью информационных технологий;

-развить компетенции, необходимые для построения эффективных программ обучения в открытой информационной образовательной среде.

Программа спецкурса рассчитана на 36 часов и предполагает использование в ходе лекций, семинаров, практических занятий активных методов обучения: неимитационных (проблемные лекции и семинары, дискуссия); имитационных (анализ конкретных ситуаций и решение педагогических задач; использование компьютерных программ, составление заданий, тестов, кроссвордов).

Темы лекции разработаны с целью дать теоретические знания об инклюзивном образовании и разработать практические навыки по использованию информационных и коммуникационных технологии на занятиях в начальных классах при инклюзивной среде. Темы семинарских и практических занятии посвящены практическим навыкам по использованию компьютерных средств и интерактивных программ на разных этапах урока. Например, лекция первая: Исторический анализ развития инклюзивного образования, посвящена глубокому анализу становления понятия «инклюзия», экскурс по историческим событиям связанным с инклюзивным образованием и.т.д. Предлагаю вашему вниманию таблицу из учебной программы, где подробно описаны темы, лекционных, семинарских и практических занятии.

Таблица 1. Учебный план занятии спецкурса

№ п/п	**Наименование разделов и дисциплин**	**Всего, час.**	**В том числе**			**Форма контроля**
			Лекции	**СРСП**	**Практические занятия**	
1	**Модуль 1.**					
1.1	Теоретико-методологические основы и проблемы использования ИКТ в инклюзивном образовании младших школьников с ОВЗ	1	1	1	1	Реферат, доклад
1.2	Исторический анализ развития инклюзивного образования	1	1	1	1	Эссе

№ п/п	Наименование разделов и дисциплин	Всего, час.	В том числе			Форма контроля
			Лекции	СРСП	Практические занятия	
2.	**Модуль 2**					
2.1	Проблема готовности учителей начальных классов к работе в условиях инклюзивного образования РК	1	1	1	1	Презентация
2.2	Международный опыт использования ИКТ в условиях инклюзивного образования	1	1	1	1	Реферат, доклад
3.	**Модуль 3.**					
3.1	Классификация, особенности выбора и применения вспомогательных технологий в инклюзивном образовании.	1	1	1	1	Проект
3.2	Дистанционное образование детьми с ограниченными возможностями	1	1	1	1	Презентация
	Модуль 4.					
4.1	Основы использования программдля создания интерактивных упражнений	1	1	1	1	Проект заданий
4.1	Создание информационных технологий для работы с детьми с ограниченными возможностями	1	1	1	1	Прием практических заданий
Итоговая аттестация						Зачет
Итого		8	8	8	8	32

Как было указано в программе спецкурса, особенно уделяется внимание разным инструментальным программам. Эта программа предоставляетпреподавателям, а в нашем случае это студенты специальности 5В010200-Педагогика и методика начального обучения, возможность самостоятельно создавать интерактивные задания и тесты для контроля и самоконтроля учащихся без знания языков программированияиприлеченияспециалистовв области программирования.С помощью программы можно создать 10 типов упражнений и тестов по различным дисциплинам с использованием текстовой, графической, аудио- и видеоинформации.

Внедрение этого спецкурса происходило на протяжении двух месяцев, в Казахском Национальном педагогическом университете им. Абая, более 60 студентовпо специальности 5В010200-Педагогика и методика начального обучения прошли этот курс, и по окончании этого курса показали хорошие знания и практические навыки.

Применение ИКТ и развитие информационной компетентности учителей начальных классов является одним из условий внедрения в образовательную практику учреждения современных образовательных технологий, прежде всего учитывая образования детей с особыми потребностями у которых зачастую возникают трудности при общении, обучении, передвижении. Современные ИКТ отлично способствуют: развитию информационной компетентности учащихся как с равными так и с ограниченными возможностями; реализации межпредметных связей как при изучении ИКТ на информационной базе других предметов, так и при использовании ИКТ на предметных уроках; развитию учебной, познавательной, коммуникативной мотивации (интерес к предмету, интерес к общению, повышение самопознания, самооценка);активизации познавательной деятельности учащихся; развитию способности к самостоятельной работе; укреплению веры ученика в свои силы; развитие творческого потенциала учащихся, развитию оценочных умений и др.

Учебная программа ***«Использование информационных технологии в работе учителей начальных классов с детьми ограниченными возможностями здоровья»***снабжена практической работой по материалам информатизации казахстанского образования. Для выполнения практической работы для студентов к каждому модулю выложены практические задания и электронные материалы, представляющие опыт и практики реализации общих тенденций и международных концепций использования ИКТ в казахстанском образовании. Данные материалы предназначены для выполнения практической работы в форме анализа, критической оценки, выявления и сопоставления результатов программ информатизации в казахстанском образовании, а также выявления передовогопедагогического опыта,выработка собственной практики, способствовать развитию компетенции, необходимые для построения эффективных программ обучения в открытой информационной образовательной среде.

В учебной программепредставлен перечень материалов к каждому модулю, демонстрирующие не только казахстанский опыт, но и опыт зарубежных стран (государственные программы, зарубежные образовательные порталы, государственные открытые образовательные ресурсы, государственные стандарты, сайты с подборками педагогического опыта, видеоматериалы, электронные образовательные СМИ, сетевые педагогические сообщества), которые предназначены для выполнения практической работы по ознакомлению с этими ресурсами и анализу их встраивания в педагогическую практику.

Учебная программа включает в себя 4 модуля и набор тем.Каждая тема тщательна продумана и описана глубоким содержанием и структурой материалов к ней. Рассмотрены актуальные вопросы использования ИКТ в инклюзивном образовании и сформирован с учетом направленности и менталитета нашей Республики. Материал к программе разработан доктором педагогических наук, профессором Кенесбаевым С.М. и PhD докторантом 2 курса Оралбековой А.К. Казахского Национального педагогического университета им. Абая, г. Алматы, Республика Казахстан.

Ключевые слова: инклюзивное образование, информационные и коммуникационные технологии, учительна-чальных классов

1 http://www.un.org/millenniumgoals/education.shtml)

2 Применение ИКТ в высшем образовании стран СНГ и Балтии: текущее состояние, проблемы и перспективы развития. Аналитический обзор / – СПб.: ГУАП, 2009. – 160 с.: ил.

3 Стратегический план Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2014 - 2018 годы Утвержден постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 марта 2014 года № 258

4 Оралбекова А.К. Тенденции развития психологии и педагогики: сборник статей Международной научно-практической конференции. 20 марта 2015 г., г. Уфа.: Аэтерна, 2015. – 240 с.

5 Использование информационных и коммуникационных технологий в среднем образовании. Информационный меморандум, Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании, 2005)

6 Информационные и коммуникационные технологии в образовании : монография / Под.редакцией: Бадарча Дендева – М. : ИИТО ЮНЕСКО, 2013. – 320 стр

7 http://web.uvic.ca/hcmc

8 http://www.mholmes.com

Түйіндеме

Қазақстан Республикасында өмір сүріп жатқан көптеген мүмкіндігі шектеулі кіші мектеп жасындағы балалар тек қана физиологиялық тұрғыдағы қиыншылықтармен емес, сонымен қатар қарым-қатынас жасауда, білім алуда, әлеуметтік ортада өиыншылықтарға тап болып жатыр. Сонымен қатар, ерекше айта кететін жай олардың білім алу барысындағы ақпараттық технологияларды қолданудың маңыздылығы. Мүмкіндігі шектеулі балалар үшін компьютерлік технологияларды өз өмірлерінде қолдану аса зор қажеттілікке ие. Әр түрлі қосымша технологиялар арқылы олар тек қарым-қатынас жасау үшін де емес, сонымен қатар жан-жақты білім алу қол жетімділігі арта түсетіндігі туралы айта кету керек. Өкінішке орай қазіргі уақытта инклюзивті білім беру жағдайында ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолдану мәселесі өзекті болып отыр. Инклюзивті білім беру жағдайында бастауыш сынып мұғалімінің ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану дайындығы қажетті деңгейде емес екендігі анық. Мақаланың өзекті мәселесі болып ақпараттық коммуникациялық технологияларды (АКТ) зерттеу барысында, инклюзивті білі беру мен оқыту жағдайындағы оның рөлі мен қолдану қажеттілігі қарастырылған. Шешу жолы ретінде болашақ бастауыш сынып мамандары үшін, яғни 5В010200- батауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығы үшін арнайы оқу курсының бағдарламасы әзірленді, онда инклюзивті білім берудің теориялық-әдістемелік негіздері мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды бастауыш сынып сабақтарының әр түрлі кезендерінде қолдану әдістемесі көрсетілген.

Кілттік сөздер: инклюзивті білім беру, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар, бастауыш сынып мұғалімі

Summary

Many children with disabilities in the Republic of Kazakhstan are faced not only with the physiological difficulties in moving, communicating, learning, but are faced with one of the most important challenges is to get an education through a variety of computer programs. For children with disabilities and computer technology, they play a particularly important role in their lives. With assistive technologies, they are able not only to communicate and to move around and receive a full education. Unfortunately at the moment in our country acute problem of the use of information and communication technologies in terms of inclusive education. Many primary school teachers are not adequately trained to use information and communication technology at the moment. The objective of this paper is to study the problem of the use of ICT and promote a better quality of education in an inclusive environment. As a solution to such a problem, we have prepared a special tutorial program for students of higher educational institutions, which are described in detail the theoretical and methodological foundations of inclusive education, the methodology of using information technology in the different stages of the lesson for the children of initial classes in the conditions of inclusion.

Keywords:inclusive education, information and communication technologies, primaryof school teacher

УДК 81’243(07)

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИНА ЗАНЯТИЯХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА У СТУДЕНТОВ ВУЗА ПРИ ПОМОЩИ СОВРЕМЕННЫХ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

А.А. Жаутикбаева – *старший преподаватель,*
Б.И. Тастемирова – *старший преподаватель, КазНУ им. аль-Фараби*

В данной статье рассмотрено формирование лингвистической компетенции на уроках английского языка у студентов при помощи современных инновационных технологий, в частности использованием проблемного метода обучения. Ключевым понятием проблемного обучения является «проблемная ситуация», которая создается преподавателем с учебной целью. Она включает сложный теоретический или практический вопрос, требующий изучения, расширения, исследования в сочетании с определенными условиями и обстоятельствами, создающими ту или иную обстановку (ситуацию). Данный метод обучения способствуют повышению эффективности процесса обучения иностранному языку и достижению более высоких результатов, развивает интеллектуальный потенциал обучающихся, а также открывает возможности творческого сотрудничества преподавателя и студента.В представленной работе изложены основные формы проблемного обучения, его специфика и уровни. Также приведены наглядные примеры различных типов занятий с использованием инновационных технологий обучения. Мы делаем вывод, что на данный момент проблемная методика является одной из наиболее продуктивных и актуальных методов обучения иностранному языку.

Ключевые слова: лингвистическая компетенция, иностранный язык, инновационные технологии, проблемный метод обучения

Основными задачами обучения иностранному языку бакалавров любых специальностей являются приобретение студентами коммуникативной компетенции, что позволяет им использовать иностранный язык практически как в профессиональной деятельности, так и для целей самообразования. Под коммуникативной компетенцией понимается умение соотносить языковые средства с конкретными сферами, ситуациями, условиями и задачами общения. Сопутствующими задачами обучения иностранному языку на современном этапе являются формирование навыков самостоятельной работы в рамках данной специальности и развитие творческого потенциала обучаемых.

Проблемный метод обучения развивает творческую активность обучающихся, способствует развитию самостоятельности обучающихся, включению их в поисковую деятельность. Он открывает возможности творческого сотрудничества преподавателя и студента, способствует более глубокому и прочному усвоению материала и способов деятельности.

Основной её задачей считалась активизация во время занятий интеллектуального потенциала студентов, их мыслительной деятельности. Сущностьпроблемного обучения раскрывалась переводом с греческого слова «проблема», что означает «задача, вопрос». Позже центральным стало понятие«проблемной ситуации». Проблемное обучение представляет собой систему приемов, обеспечивающих целенаправленные действия педагога по организации включения механизмов мышления и поведения студентов путем создания проблемных ситуаций. В процессе проблемного обучения преподаватель не сообщает готовые знания (информацию), а ставит перед студентами проблему и путем пробуждения интереса к ней вызывает у них желание найти средстводля ее разрешения.

Проблемное обучение осуществляется в следующих основных формах: а) проблемного изложения материала преподавателем; б) частично-поисковой деятельности студентов при участии преподавателя во время проведения практических, семинарских и лабораторных занятий. Ключевым понятием проблемного обучения является «проблемная ситуация», которая создается преподавателем с учебной целью. Она включает сложный теоретический или практический вопрос, требующий изучения, расширения, исследования в сочетании с определенными условиями и обстоятельствами, создающими ту или иную обстановку (ситуацию). Проблемная ситуация, как правило, имеет две стороны:

a) предметно-содержательную, связанную с вычленением противоречия опорных знаний, нехваткой какой-то существенной информации;

b) мотивационную, направленную на осознание противоречия и пробуждение желания его устранить при условии приобретения студентами каких-то новых знаний.

Уровни проблемного обучения зависят от содержания учебного материала (наличие возможности создать проблемные ситуации различной степени трудности) и типа самостоятельных действий студента. По этим признакам специалисты правомерно выделяют четыре уровня проблемности:

1) уровень, обусловливающий репродуктивную деятельность;
2) уровень, обеспечивающий применение прежних знаний в новой ситуации;
3) репродуктивно-поисковый уровень;
4) творческий уровень.

При выделении и формулировке проблемных ситуаций на любом уровне преподаватель должен руководствоваться следующими требованиями:выявлять и показывать противоречия, детерминирующие зарождение и развитие того или иного явления; ориентировать студентов на максимальную самостоятельность в познавательной деятельности; соотносить проблемную ситуацию, с одной стороны, а с другой – предусмотреть, чтобы она была достаточно трудной, а не банальной; опираться на основные дидактические принципы (научность, систематичность, наглядность и т. д.)

Учитывая специфику иностранного языка как предмета и его повышенную сложность, можно сделать вывод, что только проблемно-ориентированные задания, содействующие активизации деятельности студентов и формированию практических умений пользоваться иностранным языком как средством общения, способствуют повышению эффективности процесса обучения иностранному языку и достижению более высоких результатов. Проблемные ситуации, бесспорно, способствуют лучшему усвоению нового материала, активизируют речемыслительную деятельность, познавательные потребности студентов, их самостоятельную деятельность и развитие творческого потенциала. Залог успеха – в усвоении преподавателем содержания и сущности теории организации процесса проблемно-ориентированного формирования коммуникативной компетенции, овладении формами, методами и технологией проблемного обучения и систематическом творческом применении усвоенного на практике.

Проблемное обучение позволяет личности на основе имеющейся многообразной информации выработать свои собственные позиции, соотнести их с чужими воззрениями, найти среди них те, которые соприкасаются с его взглядами, и выработать свое отношение к неприемлемым точкам зрения, т.е. сформировать информационное мировоззрение, которое является открытым для уточнения, углубления, изменения.

Занятие – проблема.Длязанятия выбирается актуальная ситуация и анализируется со студентами

Для проблемного метода характерно то, что знания и способыдеятельности не преподносятся в готовом виде, а предлагаются инструкции. Смысл заключается в стимулировании поисковой деятельности. Для реализации проблемного метода необходимо:

- Отбор актуальных проблем.
- Определение особенностей проблемного метода обучения.
- Личностный подход и мастерство преподавателя.

Для создания проблемной ситуации нужно использовать следующие приёмы:

- Преподаватель подводит студентов к противоречию и предлагает им самим найти способ его решения.
- Преподаватель излагает различные точки зрения на этот вопрос.
- Преподаватель побуждает студентов делать сравнения, обобщения, выводы.
- Преподаватель ставит конкретные вопросы.

Хотим привести некоторые виды занятий с применением проблемно-ориентированного метода обучения. Одним из способов активизации студентов в процессе обучения иностранным языкам является *проектирование (метод проектов)*, когда студент самостоятельно планирует, создаёт, защищает свой проект, т.е. активно включается в процесс коммуникативной деятельности. Учебный проект – это комплекс поисковых, исследовательских, расчетных, графических и других видов работы, выполняемых студентами самостоятельно с целью практического или теоретического решения значимой проблемы. Тем не менее, по нашему мнению, применять новые обучающие технологии (в частности, метод проектов) в учебно-воспитательном процессе можно и нужно в любых условиях. Это способствует не только развитию коммуникативных особенностей студента, но и обогащению знаний по предмету, создает максимально благоприятные условия для раскрытия и проявления творческих способностей студента. Кроме того, повышается профессиональная компетентность самого преподавателя. Личностно-ориентированное обучение, обучение в сотрудничестве, проектные методики в определенной степени позволяют решить проблему мотивации, создать положительный настрой к изучению иностранного языка, когда студенты учатся с увлечением и раскрываются потенциальные возможности каждого. Уже несколько лет мы используем новую педагогическую технологию: метод проектов на уроке иностранного языка. Это позволяет наиболее полно учитывать индивидуальные особенности каждого студента, т.е. реализовывать личностно-ориентированный подход в обучении иностранному языку. Основной принцип этого направления заключается в том, что в центре обучения должен находиться студент, а не преподаватель, деятель-

ность познания, а не преподавания. Идея этого подхода для нас очень привлекательна, потому что обучение ориентировано на личностные характеристики, предшествующий опыт, уровень интеллектуального, нравственного и физического развития ребенка, особенности его психики (памяти, восприятия, мышления). С полной уверенностью мы можем утверждать, что метод проектов, обучение в сотрудничестве позволяют решить проблему мотивации, создать положительный настрой студентов, научить их не просто запоминать и воспроизводить знания, которые дает им университет, а уметь применять их на практике для решения проблем, касающихся их жизни. Метод проектов – это способ достижения дидактической цели через детальную разработку проблемы, которая должна завершиться вполне реальным, осязаемым практическим результатом, оформленным тем или иным образом, метод проектов всегда ориентирован на самостоятельную деятельность студентов: индивидуальную, парную, групповую, которую они выполняют в течение определенного отрезка времени. Умение пользоваться методом проектов свидетельствует о высокой квалификации преподавателя. Эта технология включает в себя совокупность исследовательских, поисковых, проблемных методов, творческих по своей сути. Метод проектов может быть использован на уроках иностранного языка в рамках программного материала практически по любой теме. Главное это сформулировать проблему, над которой студенты будут трудиться в процессе работы над темой урока. Перечислим основные требования к использованию метода проектов: наличие значимой в исследовательском, творческом плане проблемы, требующей исследовательского поиска для её решения; практическая, теоретическая, познавательная значимость предполагаемых результатов; самостоятельная (индивидуальная, парная, групповая) деятельность студентов на уроке; структурирование содержательной части проекта (с указанием поэтапных результатов и распределением ролей); использование исследовательских методов: определение проблемы, задач исследования; выдвижение гипотезы их решения, обсуждение методов исследования; оформление конечных результатов; анализ полученных данных, подведение итогов, корректировка, выводы. Существуют определённые принципы проектной деятельности: вариативности (использование индивидуальной, парной, групповой форм работы, выбор темы и различных упражнений, изучение текстов таких, как диалоги, таблицы, письма, карты, анкеты); решения проблемы (проблема заставляет студентов думать, а значит – учиться); самостоятельности, выбор формы проекта, распределение заданий в группе, систематизация промежуточных материалов); созданиякомфортной обстановки на уроке (отсутствие страха перед общением на иностранном языке помогает лучше усваивать трудные темы программы); учения с увлечением (усвоение материала идёт легче, если процесс студентам нравится); личностного фактора (проектная работа предоставляет студентам возможность думать и говорить о себе, своей жизни, своих интересах, увлечениях); адаптации заданий (нельзя предлагать ученику задание, с которым он не сможет справиться, при выборе задания следует учитывать возрастные особенности, учебные возможности, этап работы над проектом). Организация работы по проекту предполагает следующие этапы: выдвижение идеи; формирование микрогрупп; распределение заданий в микрогруппе; практическая деятельность студентов в рамках проекта; промежуточный контроль; обсуждение способов оформления проекта; документирование проекта; презентация результатов проекта; подведение итогов выполнения проекта; этап практического использования результатов работы над проектом (в качестве наглядных пособий, докладов на других уроках, выставках и т. д.). Во время проектных уроков студенты могут использовать наравне со своими языковыми знаниями свои умения и опыт в других областях (социология, статистика и т. д.), умение работать с компьютером, общаться с другими людьми. Проекты бывают: исследовательские (с четкой структурой); творческие (без детальной проработки структуры); ролево-игровые (структура открытий); информационные (с четкой структурой): сбор информации; практико-ориентированные (с четкой структурой): вывод на основе полученной информации. По продолжительности проведения бывают: минипроекты (краткосрочные, в рамках урока); средней продолжительности (неделя, месяц); долгосрочные (до года). Как показала практика, метод проектов дает хорошие результаты, дает возможность вовлечь всех до одного в образовательную деятельность, развивает сотрудничество, взаимопомощь. Мы не утверждаем, что проектная работа поможет решению всех проблем в обучении иностранному языку, но это эффективное средство от однообразия, скуки, оно способствует развитию студента, осознанию себя как члена группы, расширению языковых знаний. Проект - это также реальная возможность использовать знания, полученные на других предметах, средствами иностранного языка. Проектное обучение активно влияет на мотивационную сферу обучаемого. С психологической точки зрения процесс выполнения проекта – это череда последовательно рождающихся потребностей и поиск соответствующих способов их удовлетворения, синхронизированных с этапами проекта. Каждая новая потребность вызывает интерес студента, поддерживая общий мотивационный фон обучения на достаточно высоком

уровне. Тематика проектов может быть связана как со страной изучаемого языка, так и со страной проживания обучающихся.

Студентов необходимо ориентировать на сопоставление и сравнение событий, фактов из истории и жизни людей разных национальностей.

Ориентировать студентов по возможности на использование аутентичных текстов.Использовать разнообразное оформление проекта.Тематика должна быть близка и интересна обучающимся. Обучающиеся должны использовать факты из смежных областей знаний. Работа над проектом представляет собой целостную и последовательную систему, осуществляемую поэтапно:

Планирование. На этом этапе студентам предоставляется проблема в скрытом виде, которую нужно сформулировать. Главная задача преподавателя - представить так ситуацию, чтобы обучающиеся самостоятельно отнеслись к решению проблемы.

Выполнение. На этом этапе реализуются языковые и речевые умения студентов. Здесь совершенствуются сформированные ранее навыки иноязычного общения и закладываются основы для самостоятельных высказываний студентов. Задача преподавателя – мотивировать говорение обучающихся на иностранном языке и контролировать поэтапную деятельность студентов.

Презентация. Каждая группа защищает свой проект по ранее подготовленному плану. Преподавателю необходимо предотвратить появление ошибок в речи. В день защиты проекта преподаватель должен прокомментировать высказывания студентов, обсудить и оценить ответы.

Контроль. Задача преподавателя – грамотно оценить проект в целом, творческий подход и чёткую презентацию.

Известный российский ученый Е.С. Полат разработал по виду деятельности следующую типологию проектов:

1) ролевые игры, драматизации, инсценировки (сказки, телешоу, праздники, музыкальные представления и т.д.)

2) исследовательские (страноведение, обобщение научных знаний, исторические, экологические и т.д.), характеризуются продуманной структурой, обозначением целей. Такие проекты имеют структуру, приближенную к подлинно научному исследованию.

3) творческие (сочинения, перевод, сценарии, стенгазеты и т.д.)

4) мультимедийные презентации.

Какими источниками информации обычно пользуются при подготовке проекта:а) книги; б) периодическая печать; в) интернет; г) преподаватель; д) другие.

Занятие - круглый стол представляет собой обмен мнениями по какому-либо вопросу, проблеме, интересующей участников общения. Участвуя в круглом столе, обучаемый высказывается по проблеме от своего лица. Проблемы, обсуждаемые за «круглым столом», могут быть весьма разнообразными: социальными, страноведческими, морально-этическими и др. Участие в круглом столе требует от обучающихся достаточно высокого уровня владения языком и наличия определенных знаний по проблеме. Поэтому «круглый стол» следует применять по окончании работы над определенной темой или несколькими смежными темами.

Занятие-эссе. Данный метод предполагает выработку собственной позиции, собственного отношения к прочитанному тексту. Обучающиеся должны уметь в письменном виде излагать мысли согласно поставленной проблеме, научиться отстаивать свою точку зрения. Такая форма занятия развивает логические, аналитическое мышление обучающихся и умение мыслить на иностранном языке.

Анализируя все вышеизложенное, можно сделать вывод, что наиболее продуктивными и актуальными методами обучения иностранному языку на данный момент являются коммуникативная и проблемная методики. В связи с этим были предложены основные формы и приёмы обучения иностранному языку, которые наиболее активизируют коммуникативную и познавательную деятельности.

1 Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. - М.: Просвещение, 1978. – 178 с.

2 Конышева А.В. Современные методы обучения английскому языку. - СПб: КАРО, Мн.: «Четыре четверти». – 2005. – 215 с.

3 Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранному языку // ИЯШ. – 2000. - №4. - С.10-12. - №5. - С.17-22.

4 Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. - 2-е изд. - М.: Просвещение, 1991.

5 Полат Е.С. Метод проектов на уроке иностранного языка // ИЯШ. - 2000. - №2. - С.3- 10. , №3.

6 Теслина О.В. Проектные формы работы на уроке английского языка // ИЯШ. - 2002. - №3. - С.41-46.

7 Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам - К.: Высшая школа, 1988 -344 с.

Түйін

Бұл мақалада заманауи инновациялық технологияларды қолдану арқылы, нақтылай айтқанда мәселелік оқыту әдісін пайдалана отырып, студенттердің ағылшын тілі сабақтарында лингвистикалық компетенцияны қалыптастыруы қарастырады. Мәселелік оқытудың негізгі түсінігі оқытушының оқыту мақсатында құрған «мәселелік жағдай» болып табылады. «Мәселелік жағдай» ізденісті, қарастырылуды, кеңейтуді қажет ететін күрделі теоретикалық немесе практикалық сұрақты қамтиды. Бұл әдіс шет тілін үйрену және жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін көмектеседі, студенттердің зияткерлік әлеуетін дамыту процесін жақсартады, сонымен қатарокытушының мен студенттердің шығармашылық ынтымақтастығына мүмкіндіктер ашады. Мақалада мәселелік оқыту әдісінің негізгі формалары, оның ерекшелігі мен деңгейлері баяндалған. Сондай-ақ, инновациялық оқыту технологияларын пайдалана отырып сабақтың түрлі мысалдар берілген. Біз қазіргі кезде мәселелік оқыту әдісі шет тілін оқытудың ең өнімді және тиісті әдістерінің бірі болып табылады деген қорытындығына келдік.

Тірек сөздер: лингвистикалық құзыреттілік, шет тілі, инновациялық технологиялар, оқыту мәселесі әдісі

Summary

This article describes the formation of linguistic competence of the students during the English lessons with modern innovative technologies, in particular using problematic teaching method. The key concept of problem-based learning is a "problem situation", which is created by a teacher with educational purpose. It involves a complex theoretical or practical task that requires study, extension, research, coupled with certain conditions and circumstances that create a particular situation. This method of training also improves the process of learning a foreign language and to achieve better results, developing the intellectual potential of students, and also opens up opportunities for creative cooperation of the teacher and the student. The paper presents the basic forms of problem-based learning, its specificity and levels. It also provides illustrative examples of the different types of classes with the use of innovative learning technologies. We conclude that the problematic technique is one of the most productive and relevant methods of learning a foreign language at the moment.

Keywords: linguistic competence, foreign language, innovative technologies, the problem method of training

УДК 738.199

ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ ҮДЕРІСІНДЕГІ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.З. Ибраев – *Қ.А. Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университетінің аға оқытушысы, Түркістан қ.*

Бұл мақалада студенттердің білім беру және тәрбиелеу үдерісінде дене тәрбиесінің оларды жан-жақты дамыту бойынша аса маңызды пәндердің бірі ретіндегі маңыздылығы зерделеніп, қарастырылады. Дене тәрбиесі бойынша оқу үдерісінің концептуалды бағыттылығы мемлекет мүддесін, азаматтардың денелерін жетілдіруге деген қоғам сұранысын, оларды еңбек біліктілігіне және әлеуметтік белсенді өмірге даярлауды жүзеге асыру болып табылатыны жүйелі мазмұндалған. Сол сияқты студенттерге білім беру және тәрбиелеу тиімділігі оқытушының жоғары кәсіби біліктілігі, яғни барлық оқу және оқу-жаттығу сабақтарын өткізу шеберлігіне байланысты екені сипатталған. Сонымен бірге Дене мәдениеті мен спорттың педагогикалық процесін талдау және бағалау оқытып, үйрету нәтижелерінің педагогикалық диагностикасымен байланысты. Тәртіп бойынша, оқытып, үйрету нәтижелерін бағалаудың мына негізгі үш қызметі айырмаланады: бақылаушы, түзетуші және оқытып, үйретуші. Бағалаудың бақылау қызметі оқыту нәтижелерін жүйелі белгілеп отырумен маңыздылығы айтылған.

Кілтті сөздер: Жеке тұлға дамуы, өзін-өзі дамыту, білім беру, жетілдіру, дағды

Жас өскін балалар мен жас жеткеншектердің өзін-өзі тануы, өзін-өзі бағалауы, өзін-өзі бақылауы, өзін-өзі жетілдіруі, өзін-өзі тәрбиелеуі, өзін-өзі көрсетуі үшін кең мүмкіндіктер туғызу мақсатында балалар, жеткіншектер және жасөспірімдерге арналып, мемлекеттік деңгейде құрылған ресми мекемелер жүйесіндегі ұйымдарда, сол сияқты бейресми бірлестіктердегі әр түрлі бейнедегі қызмет түрлерінде олардың әлеуметтік белсенділіктерін барынша жетілдіру қарастырылған. Балалар мен жас жеткіншектердің қажеттілік және қызығушылық сұраныстарын қанағаттандыратын дене жаттығуларымен шұғылдануы басты жеке тұлғалық міндеттердің бірі болғандықтан, маңызды орын дене мәдениетіне беріледі.

Тәрбие балалар мен жас жеткіншектердің адамдардың өмір жолындағы тәжірибелерін алуы, әлеуметтенуінің маңызды жақтарының бірі болып табылады. Тәрбиенің оқытып, үйретуден айырмашылығы, мұнда адамның танымдық үдерістерінің қалыптасуы, яғни қабілеттері, олардың білім, біліктілік және дағдыларды бойына сіңіруі, тұтастай алғанда тәрбие жұмыстары адамның жеке тұлға ретінде қоршаған ортаға, қоғамға, адамдарға деген жағымды қарым-қатынасын, дүниетанымын, көзқарасын қалыптастырады.

Оқытып, үйрету және тәрбие үшін жалпы тән қасиет, бұл адамның әлеуметтік тәжірибе жинақтау механизмінің негізгі, ал спецификалық (өзгешелік) жағынан, осы алынған тәжірибені құндылық ретінде қабылдауының субъективтік нәтижесі, сонымен бірге, тәрбиелік іс-әрекетінің үлгісі, ал білім берудегі қолданыста білім, біліктілік және дағдылары болып табылады..

Тәрбие жұмыстарымен, оның ғылыми негізделуімен психология мен педагогикадан басқа философия және социология айналысады. Тәрбие өзінің мақсаттарын анықтаудан басталады. Тәрбиенің басты мақсаты жас ұрпақты қоғамдағы тіршілік үшін оларға қажет, пайдалы жеке тұлғалық сапаларын қалыптастырып, дамыту болып саналады. Тәрбие мақсаты кез келген қоғамда өмір бойына және тұрақты белгіленбейді. Қоғамдық жүйке құрылымы мен әлеуметтік қатынас өзгерсе, онда тәрбие мақсаты да өзгереді.

- Тәрбиенің жалпы мақсаттарымен қатар арнайы мақсаттары да болады. Тәрбиенің арнайы мақсаттарының ішінде қоғамдық прогрестің қазіргі заманғы ұстанымдарына сәйкес келетін, дене мәдениетімен және спортпен шұғылданатын, бастамашыл, табысқа жетуге адал, тазалықпен талаптанатын жігерлі балаларды, жеткіншектерді және жастарды тәрбиелеу басты орын алады. [1].

Психикалық (грекше «psyche»- жан ұғымын береді) дені сау адамды қалыптастырудың тиімді құралдарының бірі дене мәдениетімен және спортпен шұғылдану қызметі болып табылады. Дене тәрбиесі пәні оқытушысы мен спорт түрлері жаттықтырушыларының басты міндеттерінің бірі, олардың дене мәдениеті бойынша өткізетін шұғылдану сабағы балалар мен жас жеткіншектердің тек дене дамуы үшін ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғалық интеллект ретіндегі жағымды қасиеттерін қалыптастыру мақсатында сабақтың психологиялық жағдайларына, яғни өзімшілдік, екі жүзділік, арсыздықты жоюға мүмкіндік туғызатындай деңгейде жүргізілуімен қорытындыланады. Сонымен бірге, педагог шұғылданушылардың өздерінің жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін бағдарлауына баса назар аударуларына күш салуға міндетті. Бұл, тәрбиенің негізі өзін-өзі тану үдерістерін жандандыруға мүмкіндік туғызады.

Дене белсенділігі арқылы өзін-өзі тану бұлшық еттер қызметі, ішкі органдар мен адамның психикалық жағдайлары арасындағы тығыз байланыстың болуымен қамтамасыз етіледі. Дене тәрбиесі үдерісі адамның ішкі дүниесіне, оның санасына және іс-әрекетіне тікелей әсер етеді. Дене жаттығуларының әсерімен организмнің барлық органдары мен жүйелерінің қызмет ету сипаты өзгереді, олардың құрылымы жетіледі, ауруларға, стрестік жағдайларға (титықтау) орнықтылығы артады, дененің соматикалық және психикалық саулығы нығаяды. Осындай бейнеде бастауыш сыныптардың өзінде дене жаттығулары балалардың психикалық дамуына қолайлы жағымдылықта әсер етуі үшін мүмкіндік туғызып қана қоймай, олардың өздері бұлай әсер етудің механизмдері жайлы бастапқы білімді алуы тиіс.

- Дене тәрбиесінің тиімділігі, оның көмегімен шұғылданушыларда салауатты денсаулық дағдылары, стрестік жағдайларда өзін-өзі бақылау, агрессивті іс-әрекеттерден бас тарту бейімділігі және агрессивті озбырлыққа жол бермеуге дайын болу сияқты жеке тұлғалық қасиеттері қалыптасады. Дене тәрбиесі үдерісінде оқушылардың «мен» деген адамдық бейнесі, өзіне деген сенімділігі тәрбиеленіп, қалыптасады [2].

Қозғалыс белсенділігі өзіне тек қандайда бір қозғалыс әрекеттері мен дағдыларды ғана меңгертіп қоймайды, сонымен бірге танымдық және жеке тұлғалық аспектілері де қатар тәрбиеленеді. Бір жаттығудың өзін қозғалыс қабілеттерін дамыту үшін және қимылдық әрекеттерді жетілдіру ретінде ғана емес, сол сияқты ойындық үлгіде балалардың интеллектуалдық дамуы үшін де пайдалануға болатыны бұрыннан белгілі.

Алайда дене тәрбиесі бойынша жүргізілетін жұмыстарды балалар мен жас жеткіншектердің жеке ерекшеліктерін зерттеусіз жоспарлап, құру мақсатты тәрбиелеу нәтижесіне қол жеткізуге мүмкіндік туғызбайды. Тек балалардың жеке ерекшеліктерін зерттеуден кейін олардың психикалық саулығын қалыптастыру үшін дене тәрбиесінің құралдарын (дене жаттығуларын) іріктеп, таңдау кезінде маңызды педагогикалық принцип, дидактикалық (грекше «Дидактикос»- оқыту, үйрету) іс-әрекет кезіндегіден кем түспейді.

Дене белсенділігі барысында жүзеге асырылатын барынша тиімді психологиялық-педагогикалық әдістердің бірі ілеспелі әсер ету принципіне негізделген, яғни оқушылардың іс-әрекетін, жағдайы мен қызметін басқарудың кешенді әдісі болып табылады. Бұл принциптің мәні, мысалы, дене қозғалысының шапшаңдық (немесе күш, төзімділікте т.б.) сапасында нақтылы өзгеріске қол жеткізуге қолданылатын құрал (жаттығу) мүмкіндік туғызады делік, яғни өз кезегінде психикалық өрісінде (мысалы, ақпаратты алу және шешімді тез қабылдау шапшаңдығы) бағытты өзгеріске қол жеткізуге мүмкіндік туғызады. Мұнда ілеспелі әсер ететін дене жаттығулары келесі дене қозғалысы сапасының дамуы үшін алғы шарт жасайды, сонымен бірге жаттығу бір мезгілде қатарласып (паралель) дене және психикалық ортасына әсер етеді.

Жалпы алғанда, жалпы тәрбие мен дене тәрбиесінің арасында өзара тікелей байланыс болады. Мысалы, жеке тұлғаның, оның ішінде әсіресе жас жеткіншектердің жастарында ерекше маңызды, өмірде өз орынын айқындауында өзін-өзі тану үлкен рөл ойнайды. Өз кезегінде ол дене жүктемелерін анықтаудың жағымды мотивациясы әсерімен, әсіресе қимылдық және спорттық ойындар барысында барынша тиімділікте қалыптасады. Организмнің дене күш-қуаты қорларының артуымен барынша табысты әлеуметтенуіне мүмкіндік жасайды.

Тәрбие үдерісі жоғары көңіл-күймен сәттілік жағдайында жүргізілсе жоғары табыстылық деңгейінде іске асырылады. Дене мәдениетімен шұғылдану кезінде мұндай көңіл-күй жағдайы әсіресе спорт ойындары кезінде оңай жүзеге асады. Алайда көңіл-күй сәттілігінің деңгейі ойынның мазмұны мен созылу ұзақтығына ғана емес, яғни ойыншылардың жынысына, жасына, дене даярлығы жағдайына да байланысты. Д.А.Беленов және О.В.Козыревалардың (2004) мәліметтері бойынша, мектепке дейінгі жастағы балалар созылу уақыты 20 минуттан аспайтын қысқа уақытқа белгіленген ойындар кезінде барынша қанағаттану сезіміне бөленеді. Жарыс түрінде емес, ойындардың ойнау уақытын арттыруға болады.

Еліміздегі мектеп оқушылары тұтастай алғанда дене мәдениеті мен спорттың өз өмірлеріндегі маңыздылығын өте жоғары бағалайды. Жас жеткіншектердің дене тәрбиесі құралдары арқылы өз денсаулықтарын нығайтуға, жеке дамуының артуының мүмкіндігіне олардың 80% мүдделі. Әрине олардың көпшілігі осы мақсаттарға жетудің құралы ретінде мектептегі дене тәрбиесі сабағын емес, сабақтан тыс спорт секцияларында және балалар мен жасөспірімдер спорт мектептерінде спорттың бір түрімен жүйелі шұғылдануды ұнатады. Есте қаларлығы балалар мен жас жеткіншектердің санасында олардың денсаулығын сақтау және нығайту ісінде сенімді адамдардың тізімінде ата-аналардан кейінгі бірінші орынға спорт жаттықтырушысын, екінші орынға дәрігерін, үшінші орынға мектептегі дене тәрбие пәні мұғалімін қояды. Бұдан басқа мектеп оқушыларымен жүргізілген сауалнамада белгілі қайраткерлер, атақты адамдар бейнесі туралы олар тек танымал спортшыларды атаған, ал өнер жұлдыздарын бірде біреуі белгілемеген.

Педагогикалық үдерістің дене мәдениеті бойынша негізгі функциясы білім беру, тәрбиелеу және шұғылданушылардың жеке тұлғалық қасиеттерін дамыту болып табылады. Бұл функцияларды іске асыру осы кезге дейін елеулі қиындықтар тудыруда. Республика көлеміндегі мектептердің дене тәрбиесі сабақтары мен спорттық-көпшілік ұйымдастыру жұмыстарын талдау көрсеткендей, дене жаттығуларымен белсенді шұғылданатындар жалпы оқушылар контингентінің 60% ғана құрайды екен. Сондықтан олардың көпшілігі қозғалыс белсенділігінің қажетті нормасын ала алмайды. Организмнің ұзақ уақыт бойы жеткіліксіз дәрежеде алынған биологиялық қажетті дене жүктемелері балалардың денсаулықтарының нашарлауына әкеледі.

Мұндай жағдайдың туындау себебі мыналар болуы мүмкін:

- білім алушылардың денсаулық жағдайы;
- дене мәдениеті мен спорттың мәнін бағаламау;
- оқу-тәрбие үдерісінің білікті спорт мамандарымен қамтамасыздандырылмауы;
- нашар материалдық-техникалық база;
- спорт құрал жабдықтары мен спорттық қондырғылардың жетіспеуі және т.б.

Оқытып, үйретуде және тәрбиелеуде адамдардың дене жетілдірілуіне және қоғамның алға басушы қазіргі заманғы деңгейіне сәйкестікте жан-жақты дамуына бағытталған дене мәдениетінің құралдары, әдістері және формаларының кешенді шаралары қолданылады.

Білім беру үдерісі келесілерді бағдарлайды:

- жеке дене белсенділігі негіздерін меңгеру;
- дене мәдениетінен білімді, біліктілікті және дағдыларды үйрену;
- үйлесімділік қабілеттерін дамыту;
- өздігінен дене мәдениеті-сауықтыру және спорттық қызмет дағдыларын қалыптастыру;
- ерік-жігер, өнегелілік сапалары мен ақыл-ой қабілеттерін дамыту.

Бұларға адамгершілік және дене мәдениеті-спорттық қызмет үдерісіндегі қарым-қатынас қуанышы сияқты жеке тұлғалық сапаларды қалыптастыруды қосуға болады.

Білім беру үдерісінде оқушылардың тиімді дамуы үшін дене тәрбиесі пәнінің оқытушысы өзінің істәжірибесінде мына төмендегілерді пайдалануы тиіс:

- қазіргі заманғы озық психологиялық-педагогикалық және психологиялық-физиологиялық технологияларды қолдану негізінде оқытып, үйретуді ең жоғары деңгейге көтеру (оптимизациялау) және күшейту;
- жеке тұлғаның үйлесімді үндестікте дамуын қалыптастыруға іскерлік қатынас.

Білім берудегі іскерлік қатынас оқушыларды тек дайын білім мен біліктілікті меңгеруге ғана емес, сонымен қатар дене мәдениеті-сауықтыру қызметінің жаңа амалдарын үйренуге бағдарлайды.

Педагогикалық үдерісті оптимизациялау мына ұғымдармен түсіндіріледі:

- оқу-тәрбие қызметінің қарқындылығын арттыру;
- оқытып, үйретудің мақсатты бағыттылығы және дене мәдениетімен және спортпен шұғылдануға мотивацияны күшейту;
- оқытып, үйрету әдістерін және шығармашылық үлгілерін қолдану;

- компьютерлерді, интерактивті тақталарды және басқа техникалық құралдарды пайдалану, сонымен бірге оқу ақпаратын меңгеру.

Дене қабілеттері дамыған, жоғары адамгершілік, ерік-жігер, өнегелілік-рухани және психикалық сапаларын бойына сіңірген студенттерді даярлау үшін егеменді еліміздің жоғары оқу орындарында барлық мүмкіндіктердің бар екендігін тәжірибе нәтижелері дәлелдеп отыр.

Алайда оқу үдерісін интенсификациялау, жаңа пәндерді ендіру, оқытып, үйретуді компьютерлендіру әдеттегі оқу және демалыс ырғағын бұзуға, дене және жүйке-психикалық жүктемелерінің артуына жиі ұрындырады.

Үнемі күштенумен назар аудару, әрекеттің дәлдігі мен уақытында орындалуы, арттырылған жауапкершілік артық қажуға және жүйке күштенуіне әкеледі.

Оқытып, үйретуді интенсификациялау барасында жоғары жұмыс қабілеттілігін сақтау үшін оқушыларға дене мәдениеті бойынша шұғылдану сабақтарында қалыптасатын белгілі дәрежедегі қозғалыс дағдылары мен арнайы психикалық сапаларын меңгеруі қажет.

Білім беру жүйесінде қолданыстағы дене мәдениеті мен спорт басқа білім беру пәндерімен тығыз байланыстағы оқытып, үйрету және тәрбиелеудің міндетті және ажыратылмайтын бөлігі болып табылады.

Дене мәдениеті мен спорт бойынша педагогикалық қызметтің мақсаттарын іске асыру үшін әр түрлі құралдары, формалары және әдістері пайдаланылады.

Оқушылардың жақсы денсаулығы мен дене қабілетінің жағдайы дене мәдениетінен білім берудің динамикалық, педагогикалық және спецификалық үдерісіндегі басты нәтижелердің бірі ретінде қарастырылады.

- Дене мәдениеті жеке тұлғаны жан-жақты үйлесімділікте дамытудың маңызды құралы, дене қабілеттерін жетілдіру мақсатында адамның әлеуметтік ілгерілеуінің қозғаушы күші болып саналатынын қарастырылған.

1 Родионов А.В. Психология физического воспитания и спорта. Учебник для вузов.-Москва. Фонд «Мир» 2004г.

2 Ильин Е.П. Психология спорта. Питер, 2008 (серия «мастер психологии»).

3 Кайнова Э.Б. Общая педагогика физической культуры. Учебное пособие. Москва. 2007г.

4 Кузнецов В.С. Теория и методика физической культуры. Учебник для студентов учреждений высшего професионального образования. Москва, изд. Воцентр «Академия» 2012г.

Резюме

В этой статье рассматривается их физического воспитания студентов в процессе образования и воспитания, всестороннего развития, как одной из важнейших дисциплин, изучается по значимости, рассматривается. Концептуальная направленность учебного процесса по физической интересов государства, потребностей граждан, общества, совершенствование тела, труда, изложенных в их системной подготовки и квалификации является осуществление активной социальной жизни. Эффективность воспитания и образования студентов, так и преподавателя высокой профессиональной компетентности, то есть во всех учебных и учебно-тренировочных занятий, что зависит от профессионализма проведения описанных. Анализ и оценка педагогического процесса Физической культуры и спорта, а также обучение педагогических результатов, связанных с диагностикой. Как правило, обучение в следующие три основных айырмаланады оценки результатов деятельности: контролирующие, корректирующие и обучение, обучающие. Подчеркивается значимость оценки результатов обучения контроль за ведением системной деятельности обозначил.

Ключевые слова: Личность, развитие, саморазвитие, образование, совершенствование умений и навыков

Summary

This article focuses on their physical education students in the process of education and training, comprehensive development, as one of the most important subjects, studied in importance, is considered. Conceptual orientation of educational process on physical interests and needs of citizens, society, the improvement of the body of work contained in their system of training and qualification is the implementation of an active social life. Efficiency of upbringing and education of students, and a teacher of high professional competence, that is, in all educational and training sessions that depends on the professionalism of the conduct described. Analysis and evaluation of pedagogical process of Physical culture and sports, as well as the pedagogical learning outcomes associated with the diagnosis. As a rule, training in the following three main iarmolincy estimation results: controlling, correcting and training training. Emphasizes the importance of assessment of learning outcomes control over the conduct of the system activities designated.

Keywords: Personality, development, self-development, education, improving abilities and skills

УДК 385.200

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ МЕН СПОРТТЫ ОҚЫТЫП, ҮЙРЕТУДІҢ ЖАЛПЫ ЖӘНЕ АРНАЙЫ МІНДЕТТЕРІ

Б.А. Ахмедов – *Қ.А. Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университетінің оқытушысы, Түркістан қ.*

Бұл мақалада мектептегі, жоғары және орта оқу орындарындағы дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарына болашақ дене тәрбие пәні мұғалімдерін кәсіби даярлауды теориялық-әдістемелік тұрғыдан негіздеп, ғылыми әдістемесі қарастырылған. Дене шынықтыру және спорт жұмыстарының тарихи-әлеуметтік, мәдени дамудағы алатын орнын саралап, оның болашақ дене мәдениеті мамандарын даярлаудағы педагогикалық аспектілері анықталуға, дене шынықтыру-спорттық жұмыстары жеке тұлғаның жан-жақты жетілуіне ықпал ете отырып жас жеткіншектердің дамуы мен қалыптасуын қамтамасыз ететін үрдіс болғандықтан мамандық студенттерін болашақ педагогикалық қызметке даярлауда дене тәрбиесі мен спорттық-сауықтыру шараларын ұйымдастыра білу және оның мәні мен мүмкіндіктерін түсіндіру нәтижесінде бейімдеуге, зерттеу нәтижелері жоғары және орта оқу орындарында мектептерде және мұғалімдердің білімін жетілдіру институттары жүйесінде пайдалануға, зерттеу проблемалары күрделі емес, ойға қонымды болғандықтан толық талданып, талқыланғандығы қамтылған.

Кілтті сөздер: педагогика, білім беру, оқытып, үйрету, бағдарлау, өздігінен дамыту, дене дайындағандығы, дене тәрбиесі

Студенттерге дене мәдинетінен білім беру жүйесі мамандарды экономикалық, жалпы мәдениеттік, әлеуметтік, медициналық-биологиялық, құқықтық, ақпараттық және кәсіби даярлаудың объктивті заңдылықтарын көрсетеді. Ол студенттердің денелерін рухани адамгершілік және психологиялық жетілдірудің мақсаттарымен және міндеттерімен сәйкес пайдаланылатын басқару және ұйымдастыру принцптері мен әдістері, құралдары, формалары, компоненттері мен жағдайларының жиынтығы болып табылады.

Студенттерге дене мәдениетінен білім берудің маңызды міндеттеріне олардың кәсіби мамандығын тез және сапалы меңгеруге, жүйке-психикалық жүктемелерге қатынасы бойынша төзімділігін қалыптастыру, оқытып, үйрету барысында кездесетін жағымсыз қозғаушы күштердің әсер етуіне ағзаның орнықтылығын арттыру, сол сияқты жеке тұлғаның адамгершілік, өнегелілік мәдениетін қалыптастыру жатады[4,5].

Дене мәдениеті мен спорт мамандарын кәсіби дайындаудың талаптарына сәйкес келесі білім беру және педагогикалық міндеттерді шешу қажет:

• студенттердің жеке тұлға ретінде дамуы үшін дене мәдениеті мен спорттың маңыздылығы мен рөлін сапалы түрде ұғыну;

• дене мәдениетінің ғылыми-теориялық, ұйымдастыру, әдістемелік, педагогикалық және практикалық негіздерін меңгеру;

• дене мәдениеті мен спортқа, өз денесін жетілдіру және өзін-өзі тәрбиелеу, дене жаттығуларымен жүйелі шұғылдану қажеттілігіне мотивациялық-құндылық қатынасын қалыптастыру;

• адамгершілік, шыншылдық, ерік-жігер, рухани өнегелілік және психологиялық сапаларын қалыптастыру;

• денсаулықты нығайту және ағзаны шынықтыру, жағымсыз қозғаушы күштердің кері әсеріне төзімділігін арттыру.

Студенттердің жақсы денсаулығы мен дене дайындығы жағдайы дене мәдениетінен білім берудің басты нәтижелерінің бірі ретінде қарастырылады.

Дене мәдениеті оқытушысы мен спорт түрлері жаттықтырушыларының педагогикалық қызметін психологиялық-педагогикалық қамтамасыздандыру оқытып, үйретудің тәрбиелеу сипатындағы практикалық әрекеттерімен байланысты ғылымилық, қол жетерлік, көрнекілік принциптерінің іске асыру барысында жүзеге асырылады.

Педагогикалық қызметтегі маңызды бағыт білім беруді демократияландыру, жекелендіру және гуманитаризациялау болып табылады.

Демократияландыру оқыту және тәрбиелеудің мазмұнында, формалары мен әдістерінде, олардың түрлендірілуінде қатаң бағыну қатынасынан бас тарту және оқытушылар мен студенттер арасындағы ынтымақтастыққа өтудің әртүрлілігінде көрінеді.

Оқыту, үйрету студенттердің дене даярлығы мүмкіндіктері, олардың қозғалыс және психикалық қабілеттері ескеріліп және студенттердің қандай да бір спорт түрін меңгеру мүмкіндігі мен қызығушылық бағытына сәйкес құрылады.

Дене мәдениетінен білім беруді гуманизациялау жеке тұлғаның әлеуметтік маңызды сапаларын қалыптастыру мәселелерін шешумен және үйлесімді даму үшін жағдай жасаумен байланысты. Гуманизмнің

көрінуі бәрінен бұрын жеке тұлғаға деген сыиластық, оған деген сенім, оның мүдделерін қорғаудан тұрады. Оқытып, үйрету және тәрбиелеу барысында педагог пен тәрбиеленуші арасында ынтымақтастық қатынас қалыптасады. Оқу сабақтарында, жаттығуларда және жарыстардағы қарым-қатынас барысында олар өзара білімдерін, біліктіліктерін және дағдыларын жүйелі түрде дамытады. Дене мәдениеті мен спорттық қызметке деген терең оймен тұжырымдалған қатынасы негізінде оқытушылар мен студенттер арасында өзіндік ғылыми өміртанымдық көзқарас қалыптасады.

Қазіргі заманғы жағдайда оқытушы (жаттықтырушы) жұмысында ғылымилық принципін іске асыруға ерекше маңыз беріледі.

Дене мәдениетінен білім берудің ғылымилығы, оның міндеттері, құралдары, әдістері мен формалары ғылыми мәліметтерге, оқытып, үйрету нәтижелерін ғылыми болжауға негізделуімен анықталады. Қазіргі заманғы жағдайда дене мәдениеті мен спорттың іс тәжірибесіне (практикасына) жаттығудың әдістері мен тәсілдерін оқу процесі жағдайында қолдану, олардың қауіпсіздігінің дәлелінсіз және тексеруінсіз, ғылыми тұрғыда алдын ала және парасаттылықпен оны ұғынусыз ендіруді көзге елестету мүмкін емес.

Оқытушы (жаттықтырушы) қызметінде ғылымилық принципі мәнінің өсуі дене мәдениеті мен спорт бойынша педагогикалық қызметтің арнайы бағыттылығымен байланысы.

Арнайы бағыттылық студенттердің бұл курс бойынша оқытып, үйретудегі олардың дене дайындығына, әртүрлі спорт түрлері бойынша біліктілік пен дағдыларын қалыптастырудың жеке тәсілдерін іске асыруына байланысты.

Студенттердің өзін-өзі дамыту және өздігінен жетілуіне бағытталған және одан әрі тәрбиелейтін, оқытып, үйретететін және дамытуға әсер ететін оқытушының педагогикалық қызметі болып табылады.

Осындай бейнеде педагогикалық қызметті оқу пәні аясында адамзаттың жинақталған мәдениет тәжірибелері мен қоғамдық қатынастарын әскелең жас ұрпаққа беруге бағытталған және оқып, үйренушілердің жеке тұлғалық дамуы, оларды қоғамдағы белгілі бір әлеуметтік рөлді орындауға даярлайтын ерекше әлеуметтік қызмет ретінде ұғыну қажет.

Педагогикалық қызметтің кез келген басқа қызмет түрлері сияқты өзіне тән сипаттамасы бар. Оның құрылымы келесі компоненттерден тұрады: мақсаты, нысаны, дүниесі, әрекетті орындау тәсілі, нәтижесі.

Педагогикалық қызметті анықтауға жүйелі жолды пайдаланып, оны келесі бейнеде ұсынуға болады:

• қызметтің мақсаты - оқушылардың ақыл, ой және дене дамуын олардың оқып, үйренгендігі мен тәрбиеленгендік деңгейін арттыру, оқытып, үйрету барысында жеке тұлғаның әлеуметтік маңызды сапаларын қалыптастыру;

• нысаны – білім беру;

• дүниесі – оқу-тәрбие процесі;

• тәсілдері – оқытып, үйретуші мен тәрбиеленуші арасындағы субъект – адамдық қарым-қатынас;

• нәтиже – тәрбиеленушілердің оқып, үйренгендігі мен тәрбиеленгендігі; олардың кәсіби қоғамдық пайдалы еңбекке және қоғамдағы әлеуметтік қатынастарға қатысу даярлығы.

Осындай бейнеде, педагогикалық қызмет нәтижеге байланысты мақсатқа жету үдерісі ретінде циклдық сипат алады, яғни оқу-тәрбие барысында оның заңдылығы сақталуы және ұдайы жаңартылуы тиіс.

Ресейлік педагог-ғалым В.П.Беспальконың айтуы бойынша, педагогикалық жүйеде білім беру және тәрбиелеудің жүйе жасаушы мақсаты олардың анықтау тәсіліне байланысты барлық педагогикалық жүйенің тұтастық немесе босаңдығы дәрежесіне әсер етеді.

Егер педагогикалық жүйені анықтау ретінде білім беру процесінің өзара байланыстағы элементтерінің қызметтік бірлігі қабылданса, онда оның табысты қызмет етуін анықтау оқытып, үйрету және тәрбиелеу процесіндегі білім беру мақсатының жетістігі болып саналады.

Педагогикалық қызметтің білім беру мақсаты – тек тарихи ғана емес, сонымен бірге динамикалық құбылыс. Қоғам дамуының объективті тенденциясының бейнелі көрінісі бола тұрып, олар осы тенденцияға сәйкес педагогикалық қызметтің мазмұнын, формалары мен әдістерін орындайды. Осындай бейнеде, педагогикалық қызметтің мақсаттары тәрбиеленуші жеке тұлғаның дамуына, яғни жоғары мақсаттарды жүзеге асыруға кезеңдермен қозғалудың өрістеп, дамыған бағдарламасына ұласады.

Оқу-тәрбие процесінің негізі бірлескен қызметте теңдік және серіктік негізінде оқытушы мен студенттің (тәрбиеленушінің) жеке тұлғалық сапаларын өзара түсіністікте дамытуды қарастыратын педагогикалық өзара әрекеттестік болып табылады.

Оқытушымен өзара әрекеттестік байланыс оқытып, үйрету процесіндегі білім алушының өзін-өзі дамытуын жандандырудың негізгі жолдарының бірі болып саналады.

Өзара әрекеттестік қарым-қатынас – бұл тек ақпарат алмасу үдерісі ғана емес, сонымен бірге оқып, үйренушілердің білімге, ғылымға қызығушылығын арттырып, одан әрі дамытатын және жетілдіретін,

яғни барлығын бірлесе атқаратын қызметтің тиімділігін айқындайтын байланыстар мен қатынастарды орнатудың маңызды аспектісі.

Педагогикалық қарым-қатынас оқытушы мен студенттердің жеке тұлғалық сапаларының көрінуі негізінде іске асырылады. Олар осы қарым-қатынас барысында пікірлесуде, көзқараста, өмірге, әлемге адамдарға, өзіне қатынаста өзара ой, пікір алмасады.

Ғалым-зерттеушілер, сол сияқты соңғы жылдары тәжірибелі мамандар педагогикалық қарым-қатынас аясындағы мәселелердің төтенше өзектілігіне назар аудара бастады.

Тәрбиеленушілерімен қатынас барысында оқытушы (жаттықтырушы) олардың жеке ерекшеліктерін зерттейді, құндылық бағдарларын, жеке тұлғалар арасындағы қатынастарды, себептері немесе әрекеттері, қылықтары туралы ақпарат алады. Қатынас оқытушы (жаттықтырушы) мен тәрбиеленушілердің бірлескен қызметін реттейді, өзара түсіністік әрекеттерін қамтамасыз етеді, педагогикалық үдерістің тиімді болуына мүмкіндік туғызады.

Қарым-қатынас - өз мотивациясы бар, ерекше қызмет түрі. А.А. Леонтьевтің айтуы бойынша, қызметтік қарым-қатынас материалдық еңбек қызметіне қарағанда қоршаған ортаның елеулі өзгерістерін туғызады.

Ғалымдар айтып, ескерткендей, ал педагогтар іс тәжірибеде дұрыс қарым-қатынастың қолайлы ортаны қамтамасыздандыратынына, оқу және оқудан тыс қызметке ыңғайлы жағдай жасайтынына, өзара жеке тұлғалық қатынастар мәдениетіне тәрбиелейтініне, оқытушы мен тәрбиеленушіге өзін өзара қызмет барысында бекітіп, жүзеге асыруға жәрдемдесетініне көз жеткізеді.

Педагогикалық қызмет оқытып, үйретуші мен оқып, үйренуші арасындағы өзара әрекеттестік ретінде өз мәні бойынша бірлескен қызмет болып табылады, одан бөлек, бұл қызмет қарым-қатынас заңы бойынша құрылады.

Қызметін жаңадан бастаған педагогтар тәрбиеленушілермен табысты өзара әрекеттестікте үшін тек пәндік және психологиялық-педагогикалық білім ғана емес, сонымен бірге қарым-қатынас жасай білу біліктілігі де қажет.

Педагогикалық қарым-қатынастың мәні мен ерекшеліктері педагог-психологтар А.А.Бодаеев, А.А.Леонтьев, Н.В.Кузьмина, Я.Л.Коломинский, А.А.Реан және т.б. ғылыми еңбектерінде толық жазылған.

Педагогикалық қарым-қатынас – қарым-қатынастың ерекше түрі, -«кәсіби категория».

Оқытушының (жаттықтырушының) студенттермен қарым-қатынасы - өзара түсіністік әрекеттестікке негізделген педагогикалық әсер етудің өз бейнесіндегі өзегі.

Оқытып, үйрету мен тәрбиелеудің жаңа технологиялары білім беру мекемелерінде тек ойластырылған педагогикалық қарым-қатынас барысында ғана қалыптасатыны іс тәжірибеде дәлелденген. Ол тәрбиеленушілердің танымдық қызығушылықтарын қалыптастырып, нығайтуға елеулі әсерін тигізеді.

Сыртқы немесе ішкі себептердің әсерімен жүретін психикадағы мысалы, қажу, сезім күйінің күштенуімен (стресс) байланысты уақытша өзгеріс тәрбиеленушілердің өзара қарым-қатынасын, олардың орнықтылығы көбінесе оқытушы мен студент арасындағы дұрыс ұйымдастырылған қарым-қатынас қызметіне тәуелді болады.

Мысалы, егер қажу, шаршау, сезім күйінің күштенуі пайда бола бастаса, оқытушы студенттің дем беріп, көңілін көтеруі, оның жақсы көрсеткіштерін мадақтайды, қозғалыс белсенділігін арттырып, жағымсыз көңіл-күйі әсерін түсіретін жаттығуларды орындауды ұсынады.

Қажу, оқу және спорттық қызметтің тиімділігіне әсер ететін барынша күшті қозғаушы күштердің бірі екенін есте сақтау қажет. Ол ұзаққа созылған оқу жүктемелері әсерінен жұмыс қабілеттілігінің нашарлауымен және ағзаның ішкі күш корларының таусылуымен көрінеді.

Психикалық күштену – студенттің психикалық жағдайының маңызды көрсеткіші, ол күрделі қызмет жағдайында көрінеді және біркелкі немесе көтеріңкі болуы мүмкін.

Дене мәдениеті оқытушысының (жаттықтырушысының) негізгі кәсібилік көрсеткіші – педагогикалық және әдістемелік шеберлік, педагогикалық әдіс, педагогикалық мәдениет және педагогикалық өнегелілік. Педагогикалық өнегелілік – оқытушының (жаттықтырушының) студенттермен мәдениетті қарым-қатынасының ерекше көрсеткіші.

Оқытушының (жаттықтырушының) кәсіби этикалық ұстанымы – оқу-тәрбие үдерісінде көрінетін қарым-қатынастың негізге алынатын негіз (базис). Қарым-қатынас қызметін шартты түрде әлеуметтік және психологиялыққа дифференциялауға (бөлуге) болады. Қарым-қатынастың әлеуметтік қызметі оқытып, үйрету және тәрбиелеу үдерісінде студенттердің жеке тұлғалық әлеуметтік маңызды сапаларын қалыптастырумен анықталады. Қарым-қатынастың психологиялық қызметі әртүрлі бейнеде болады.

Олардың ішіндегі маңыздысы қарым-қатынас үдерісінде жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдірумен, маңызға ие болуымен қорытындыланады.

Қарым-қатынас барысында сезімдік қанағаттану студенттердің өмірінде бір-біріне оқуға, жарыстарға, ұжымға, оқытушыға (жаттықтырушыға) және өзіне-өзінің қатынасын қалыптастыруда үлкен рөл ойнайды, яғни күштенуді түсіруге, өзара жақсы түсіністікке, өзінің жеке абыройын көтеруге мүмкіндік туғызады.

Дене жаттығуларын орындау барысында жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруі, өз мерейін көтеруі, яғни шұғылданушы әріптестерімен, бір мақсаттағы ұжыммен, спорттық командалас жолдастарымен бірлесіп табысқа жетуге ұмтылысында көрінеді. Абыройлы және ықпалды әріптесімен қарым-қатынас жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруін, маңызға ие болуын жеделдетеді.

Педагог пен студенттердің арасындағы қатынастың негізгі құралы сөйлесу, сөз сөздер жүйесі және сөздің айтылу мәтіні болып табылады.

Педагог пен студент арасындағы психологиялық-педагогикалық өзара әрекеттестік барысында тікелей және жанама түрдегі қарым-қатынас орнайды.

Тікелей жанды қарым-қатынас – студенттермен психологиялық байланыстың негізі. Жанама қатынас жасау үшін оның техникалық құралдарын пайдалану қажет.

Педагог пен студенттер арасындағы өзара әрекеттестіктің маңызды сәті дұрыс қарым-қатынас. Оқытып, үйрету үдерісінде бұл қатынас жолдастық, сыйластық негізде жүзеге асады. Алайда педагогқа достық қарым-қатынас пен іскерлік ынтымақтастықты үйлестіру қажет екенін естен шығармау қажет.

Сабақтарда педагог пен студент арасында формалды қатынас қана болмау керек. Формалды қатынас ресми болып табылады және белгілі бір талаптарды орындаумен байланысты. Педагог студенттермен қарым-қатынасында белгілі бір құқығы және міндеті бар сәйкес келетін қызмет атқарады. Қатынас формалды емес достық үлгіде жүріуі де мүмкін, алайда ол тәртіп бойынша оқудан тыс жағдайда көрінуі тиіс және педагог жағынан да, сол сияқты студент жағынан да ерекше өнегелілік сақталуы тиіс[8,9,10].

Педагог оқу тобымен қарым-қатынас барысында формалды емес көшбасшылық сияқты өзекті мәселелерді ескеруі тиіс.Оқу тобында ұжымда жалпы пікір тудыратын ұйымдасқан топтар болуы, олардың попқа жағымсыз әсер етуі мүмкін.

Осы жерде қиын балалармен көптеген жылдар жұмыс атқарған ұлы педагог А.С.Макаренканың: «Оқу тобындағы бас бұзарлармен күрес тоқтаусыз жүргізілуі тиіс»,-деген сөзі әркез назарда болуы тиіс.

Тәжірибелі педагог оқу тобындағы шешілмеген жанжалдық қарсы тұру жағдайының созылуының барлық уақытта жағымсыз зардаптарға ұшырататынын біледі. Бұл туындаған мәселе оның қатысуымен тез, ұтымды және әдепті болып шешілуі тиіс. Сонымен бірге педагогқа бұл мәселені шешуге студенттердің жалпы жиналысында сайланған топ белсенділерін тарту қажет. Бұл туындаған жағдайдың формалды емес көш басшыларымен байланысу жолдарын табу маңызды.

Педагогикалық қарым-қатынас барысында біліммен, сезім күй әсерлерімен алмасу монологиялық және диалектикалық ауызша сөз үлгісінде жүреді. Бұл үлгі педагогтан логиканы сақтауды, сенімді дәлелдемелерді, қорытындыларды, сөзбен әсер етудің барлық мүмкіндіктерін пайдалануды, ашық мысалдар, есте қалатын салыстырулар, тарихи саяхаттар және т.б. талап етілгені қарастырылған..

1 Железняк Ю.Д. и др. Педагогическое физкультурно-спортивное совершенство. М.: Академия, 2002.

2 Монахов В.М. Педагогическое проектирование – современный инструментарий дидактических исследований // Школьные технологии. 2001. №5.

3 Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е. С. Полат. М., 2000.

4 Сластенин В. А. Психология и педагогика: учебное пособие для студентов, обучающихся по непедагогическим специальностям. М.: Академия, 2003.

Резюме

В этой статье рассматривается в школе, в высших и средних учебных заведениях физкультурно-оздоровительной работы профессиональной подготовки будущих учителей физического воспитания, теоретико-методическое обоснование методики научно. Физической культуры, спорта и работы историко-социальных, культурных мест, которые в развитии дифференциации, определены ее педагогические аспекты в подготовке специалистов физической культуры будущего физкультурно-спортивной работы-всесторонне гармоническое развитие личности подростков, способствуя совершенствованию процесса физического воспитания в подготовке студентов к педагогической деятельности, обеспечивающие формирование и развитие будущего, так и спортивно-оздоровительных мероприятий, адаптацию и умение организовать его значение и возможности в результате толкования, и использовать результаты исследования в системе институтов усовершенствования учителей в школах, средних и высших учебных заведениях, проблемам исследования сложных, не полностью проанализированы, поскольку разумные, талқыланғандығы.

Ключевые слова: педагогика, образование, обучение, ориентирование, самостоятельное развитие физической отличную подготовку команд физической культуры

Summary

In this article, at school, in higher and secondary educational institutions sports and recreation activities of professional training of future teachers of physical education, theoretic-methodical substantiation of the scientific method. Physical culture, sport and work, historical and social, cultural places in the development of differentiation, defined by its pedagogical aspects in the preparation of specialists of physical culture of future physical and sports activities-comprehensive harmonic development of the personality of adolescents, contributing to the improvement of process of physical education in preparation of students to pedagogical activity, providing the formation and development of the future, and sports and recreational activities, adaptation and ability to organize his value and opportunities as a result of interpretation, and to use the results of research in the system of institutes of teachers in schools, secondary and higher education establishments, research complex, not fully analyzed, as a reasonable, thaliland.

Keywords: pedagogy, education, training, orientation, self-development of physical quality training of teams of physical culture

ОӘЖ: 796.07

СТУДЕНТПЕН ОҚЫТУШЫНЫҢ ӨЗАРА ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Қ.Қ. Калиев

Бұл мақалада мектептегі, жоғары және орта оқу орындарындағы дене шынықтыру-сауықтыру жұмыстарына болашақ дене тәрбие пәні мұғалімдерін кәсіби даярлауды теориялық-әдістемелік тұрғыдан негіздеп, ғылыми әдістемесін жасау қарастырылған. Студенттердің дене қабілеттерін жетілдірудегі педагогикалық үдеріс адамның биологиялық табиғатына тікелей әсер етумен байланысты. Бұл үдерістің тиімділігі дене мәдениетіне оқытып, үйретудің әдістері мен құралдарының қайсы түрін қолдану адам ағзасының биологиялық ерекшеліктері мен спорттық медицина талаптарын білуге, басқа пәндер бойынша үлкен білім көлемін меңгеруге, жақсы және өте жақсы жағдайда дене даярлығын бабында сүйемелдеуге, алға қойылған мақсатқа сәйкес оқу қызметінің сапасын арттыруға, білім беру жүйесінде дене мәдениеті жалпы педагогикамен тығыз бірлікте болуға, Олар бір-бірін толықтыра отырып, бірегей мақсатқа жетуді, яғни дені және жаны сау, рухани бай, жоғары біліктіліктегі мамандар даярлауды жүзеге асыру сипатталған.

Кілтті сөздер: Әдістемелік еңбектерге теориялық талдау жасау, тәжірибелік-эксперименттік жұмысы, статистикалық әдістер

Дене тәрбиесі – студенттерді оқытып, үйрету және тәрбиелеу үдерісіндегі жан-жақты дамытудағы маңызды пәндерінің бірі.

Дене тәрбиесімен және спортпен шұғылдану барысында студенттердің жан-жақты дамуын іске асыру үшін мыналар қамтамасыз етілуі тиіс:

- денсаулықты нығайту;
- дене тәрбиесі мен салауатты өмір бейнесі негіздерінің білім дәрежесін меңгеру;
- дене және психологиялық сапалардың ұтымды деңгейіне жету;
- өмірлік және кәсіби мақсаттарға жету үшін дене мәдениеті мен спорттық қызмет тәжірибелерін пайдалана білу.

Жоғары оқу орындарында дене мәдениетін оқытудың тәсілдерін қалыптастыру және зерттеудегі оқытып, үйрету үдерісінде студенттердің жан-жақты дамуы міндеттерін шешуге ұмтылуды қамтамасыз етеді [1].

Дене тәрбиесі бойынша оқу үдерісінің негізгі бағыттылығы мемлекеттің мүддесін, адамдардың дене даярлығын жетілдіруге деген қоғам сұраныстарын, оларды тәжірибелі, маманданған еңбекке және әлеуметтік белсенді өмірге даярлауды іске асыру болып табылады.

Жастарды тәрбиелеу оқытушылар мен студенттердің барлық қызмет шараларына қатысты оқу-тәрбие үрдісін демократизациялау, дифференциялау және гуманизациялау, мәдени, табиғат, аймақтық қозғаушы күштерді есепке алу арқылы жүзеге асады.

Дене тәрбиесі бойынша оқу-тәрбие үдерісін жүзеге асыру - бұл білім беру мақсатының, оқытып, үйрету мазмұнының оқытушылар мен студенттердің өзара қарым қатынасының қисынды (логикалық) байланысы. Бұл міндеттерді шешу мемлекеттік білім беру стандартының, нормативтік және әдістемелік құжаттардың айқындалған талаптарын сәйкестікте жүзеге асырады.

Студенттерді дене даярлығына оқытып, үйрету және тәрбиелеу - бұл көп жоспарлы үдеріс. Әртүрлі оқытып, үйрету кезеңдеріне қарай оның мазмұны мен формалары өзгереді және ол өмір сүру жағдайы және қызмет динамикасына, студенттің жас ерекшелік өзгерісіне байланысты болады.

Оқытып, үйрету үдерісі ретінде дене мәдинетінің маңыздылығы рухани және дене күштерін үндестіру, денсаулық, психикалық орнықтылық, дене жетілуінің жоғары көрсеткіштерін қалыптастыру арқылы көрінеді.

Дене тәрбиесі педагогикасының негізгі қызметі жеке тұлғаның әлеуметтік мәдени қалыптасуын қамтамасыз ететін оқытып, үйрету тәрбиелеу және дамыту болып табылады.

Дене тәрбиесінің негізгі мақсаты студенттердің салауатты өмір бейнесін сақтауға, оларды саналы еңбекке бағытталатын және әлеуметтік қарым-қатынысқа белсенді қатысуға даярлауды қалыптастыру болып табылады.

Соңғы кездері дене мәдениетіне оқытып, үйретудің мазмұнды гендерлік педагогикаға ерекше назар аударылуда, яғни жас өспірімдер мен бойжеткендерді оқытып, үйрету мәселелерін жүзеге асыруда олардың психикалық және физиологиялық ерекшеліктері еспке алынап жүргізіледі.

Дене тәрбиесі бойынша бағдарламада оқытып, үйретудің мақсаттары мен міндеттері, сол сияқты әрбір оқу тарауын оқытуға бөлінген сағат саны, білім және біліктілігін тексеру және бағалау тәсілдері, қажеттілік туындаған жағдайда практикалық сабақтарда студенттерге қажетті жәрдем берудің мүмкін варианттары көрсетілген [2].

Қазіргі таңда студенттерді оқытып, үйрету және тәрбиелеуде өскелең өмір талабы бойынша білім беру үдерісінің талаптарына сәйкес студенттерді жан-жақты дамытуға және денелерін жетілдіруге бағытталған дене мәдениетінің кешенді шаралары, әдістері мен формалары қолданылады.

Дене тәрбиесін оқытып, үйрету мына төмендегілермен жүзеге асады:

- жеке дене белсенділігі негіздерін меңгеру;
- дене тәрбиесі бойынша білімді, біліктілікті және дағдыларды меңгеру;
- үйлесімділік қабілеттерін дамыту;
- өздігінен денешынықтыру-сауықтыру және спорттық қызмет дағдыларын жетілдіру;
- ерік-жігер, адамгершілік сапалары мен ақыл, ой қабілеттілігін дамыту.

Студенттердің дене мәдениетін тиімді меңгеруі үшін оқытушылар өздерінің тәжірибесінде оқу қызметіндегі әртүрлі белсенділікке тәрбиелеудің мына тәсілдерін пайдаланады:

- қазіргі заманғы ақпараттық және қатынастық технологияларды қолдану негізінде оқытудың тиімділігін күшейту;
- студенттердің спорттық бағытталған жеке тұлғалық сапаларын қалыптастыруға іскерлік қатынас;

Педагогикалық үдерістің тиімділігін арттыру дегеніміз мыналар:

- дене тәрбиесімен және спортпен шұғылдануда оқытып, үйретудің мақсатты бағыттылығын артыру және мотивациясын күшейту;
- шығармашылық әдістерін және оқытып, үйрету формаларын қолдану;
- оқытып, үйретудің қазіргі заманғы құралдарын және компьютерлерді пайдалану;
- диагностика мәселелеріне назар салуды күшейту және студенттердің білімдерін, біліктілігін және дағдыларын бағалау.

Дене тәрбиесі бойынша білімдерді табысты меңгерудің маңызды талабы – бұл оқытып үйретуде қызметтегі іскерлік тәсілдерді жүзеге асыру[3].

Қызметке іскерлік қатынастың мәні, мұнда оқытушы сабақ кезінде студентке дайын білім және біліктілікті меңгеруге ғана бағдар беріп қоймайды, сонымен бірге оқу тапсырмаларын (жаттығулар) орындауға шығармашылықпен келуін қалыптастыруға да назар аударады.

Іскерлік қатынасты жүзеге асыру кезінде оқытушыға өз әрекетін студенттің денешынықтыру спорттық жүктемелердің қандай да бір түрлерін орындау қабілеті мен мүмкіндіктеріне сәйкес үйлестіру қажет.

Мұндай тәсілді өмірде жүзеге асыру дене мәдениетімен және спортпен шұғылдану үшін тиімді жағдай жасауда ресми тұлғалардың жауапкершілігі бекітілетін, сәйкес құжаттармен анықталады.

Дене тәрбиесі мен спорт саласындағы білім беру жүйесіне ұсынылатын талап оқып, үйренушілердің жеке тұлғалық ерекшеліктері есепке алынып, жеке тұлғаның үйлесімді үндестікте дамуын қалыптастыруға бағытталған.

Тәжірибе көрсеткендей, еліміздегі осы заманғы жоғары оқу орындарында жоғары адамгершілік, ерік-жігер, рухани-өнегелілік және психологиялық сапаларды меңгерген, денелері жан-жақты дамыған мамандарды даярлау үшін барлық мүмкіндіктер жасалынған.

Дегенмен оқу үдерісін жандандыру, оны компьютерлендіру, жаңа оқу пәндерін ендіру дене және жүйке-психикалық жүктемелерінің артуына жиі ұшыратады.

Компьютерлік техниканың жабдықталуындағы тез өзгерістерді меңгеру үшін дене мәдениетімен тікелей байланысы жоқ теориялық және практикалық білімнің үлкен көлемін игеру қажет. Бұл

ақпараттарды тез және дәл қабылдауды және өңдеп, дайындау, назарды ұзақ уақыт жұмылдыруды және қайта бөлуді, басқару құралдарымен манипуляция жасау кезінде қозғалысты үйлестіруді талап етеді.

Тұрақты назар аударуға күш түсуі, әрекеттің дәл және өз уақытында орындалуы, арттырылған жауапкершілік ағзаға артық жүк түсіруге және қажуға әкеледі.

Оқытып, үйретуді күшейту кезінде жоғары жұмыс қабілеттілігін сақтауы үшін студенттерге дене тәрбиесімен шұғылдануда қалыптасатын дене және психологиялық сапаларын меңгеру қажет.

Дене тәрбиесі мен спорттың білім беру жүйесінде, бұл педагогиканың негізгі ұғымдарын іске асырумен тікелей байланысқан оқытып, үйрету және тәрбиелеудің міндетті және бөлінбейтін бөлігі болып табылады.

Бұл жалпы педагогикамен бірігу үдерісі оқытушы мен студенттердің өзара әрекеттестікте әдістері мен құралдарын пайдалануында көрінеді. Бұл үдерістің нысаны студент пен оқытушының өзара әрекеттестігі болып табылады, ал дене мәдениеті және спорт педагогикасы жалпы педагогиканың бұл өзара әрекеттестігінің жалпы мақсаты бар, яғни кәсіби дайындықтан өткен, әлеуметтік бағытталған жеке тұлғаның сипаты мен сапасын қалыптастырады.

Дене тәрбиесін оқытып, үйрету және тәрбиелеуге педагогикалық қызметтің жалпы және жекелеген заңдылықтары, сол сияқты өзіне тән ерекше сипаттары тән. Сонымен, шұғылдану кезінде оқушылардың жас ерекшеліктері мен дене даярлықтары міндетті түрде ескеріледі, оқытушы оқытып, үйретудің өзіне тән ерекше формалары мен әдістерін, яғни дене жаттығуларын, спорттық жаттығуды және т.б. пайдаланады.

Сонымен бірге дене тәрбиесінің психологиямен тікелей байланысын ескеру қажет, өйткені дененің саулығы оқушылардың психикалық жағдайына тікелей байланысты.

Студенттердің дене қабілеттерін жетілдірудегі педагогикалық үдеріс адамның биологиялық табиғатына тікелей әсер етумен байланысты. Бұл үдерістің тиімділігі дене мәдениетіне оқытып, үйретудің әдістері мен құралдарының қайсы түрін қолдану адам ағзасының биологиялық ерекшеліктері мен спорттық медицина талаптарын білуге негізделген жағдайда ғана жүзеге асады.

Дене тәрбиесі талаптарын меңгеру студенттерге мына мүмкіндіктерді береді:

- басқа пәндер бойынша үлкен білім көлемін меңгеру;
- жақсы және өте жақсы жағдайда дене даярлығын бабында сүйемелдеу;
- алға қойылған мақсатқа сәйкес оқу қызметінің сапасын арттыру.

Осындай бейнеде, білім беру жүйесінде дене мәдениеті жалпы педагогикамен тығыз бірлікте болады. Олар бір-бірін толықтыра отырып, бірегей мақсатқа жетуді, яғни дені және жаны сау, рухани бай, жоғары біліктіліктегі мамандар даярлауды жүзеге асырады.

Дене тәрбиесі – бұл оқушыларды оқытып, үйрету мен тәрбиелеудегі маңызды пәндердің бірі. Жас жеткіншектерді жан-жақты дамыту сабақтары барысында мыналар іске асырылады: денсаулықты нығайту; салауатты өмір бейнесімен дене мәдениеті негіздерінен білім дәрежесін меңгеру; дене және психологиялық сапаларының ұтымды деңгейіне жету; өмірлік және кәсіби мақсаттарға жету үшін дене мәдениеті мен спорттық қызметтің озық тәжірибелерін пайдалана білу.

Республикадағы білім беру жүйесіндегі қайта құру дене мәдениетін оқытудың жаңа тәсілдерін іздеуге және қалыптастыруға мүмкіндік туғызды, яғни олардың негізгі бағыты мемлекет мүддесі, азаматтардың дене мүмкіндіктерін жетілдіруде қоғам сұраныстары мен қажеттіліктері, білікті және аса өнегелі мамандар даярлау болып табылады.

Дене тәрбиесі мен спорт педагогикасы оқытып, үйрету, оқушылардың жеке тұлғалық қабілеттерін дамыту және жетілдіру үшін жағдай жасау бойынша оқытушылар құрамының күш салуын талап ететін білім беру құрылымы ретінде алға шығады.

Жастарды тәрбиелеу оқу-тәрбие үдерісін демократизациялау, дифференциялау және гуманизациялау есебінен, өзара қисынды байланысты жүйелеп, оқытушы мен студенттің барлық қызмет түрлерін ұйымдасқан түрде қамтитын мәдени, табиғаттық, аймақтық және басқа да қозғаушы күштердің ерекшеліктері ескеріліп жүзеге асады, яғни мақсаты – оқытып, үйрету мазмұны – оны іске асыру технологиясы.

Дене тәрбиесі адамның ұйымдастырғыштық қабілеті деңгейін дамытуға, кәсіби қызметке психологиялық даярлығын жетілдіруге мүмкіндік туғызады (қызығушылық, ішкі орнықтылық және өз еңбегінің пайдалылығына сенімділік).

Адамның дене сапаларын жетілдіруге тәрбиелеу және оқытып, үйрету үдерісінде, нақтылы жоспарланған оқу үдерісі, оқытып, үйрету құралдары, формалары мен педагогикалық әсер ету әдістері, олардың оқу материалдарын меңгеруін жүйелі бақылау, тексеру және бағалау, сол сияқты дене шынықтыру-спорттық кездесулер, жаттығулар, спорт түрлері бойынша әртүрлі жарыстар.

Оқытып, үйрету мен тәрбиелеудің тиімділігі оқытушылардың жоғары кәсіби біліктілігі, олардың оқу сабақтарының барлық түрлерін және жаристарды жүйелілікпен өткізулері нәтижесінде жүзеге асады.

Қоғамды реформалау білім беру мекемелерінде дене мәдениетінен оқытып, үйрету сабақтарын ұйымдастыру және жүргізудің жаңа әдістері мен тәсілдерін бұл үдерісте ой пікірлер мен көзқарастарды қайта зерттеуді талап етеді.

Оқытып, үйретудің техникалық құралдарының үнемі жетілдірілуі, мамандардың қызмет сипаты мен жағдайларының өзгеріп отырылуы, дене мәдениетіне оқытып, үйретудің әдістері мен құралдарын, формаларын одан әрі дамытуды және жаңаша ғылыми негіздеуді талап етеді.

Дене тәрбиесі бойынша қазіргі заманғы оқытушының (жаттықтырушының) жұмысында ғылыми зерттеу жұмыстарының элементтері болады, ал кейбір жағдайларда оның алдына қойған міндетін ғылыми және сараптамалық тұрғыда шешумен байланысты.

Барынша маңызды проблема оқушылардың дене мүмкіндігі жағдайын талдау, оқу қызметінің тиімділігін анықтау, бос уақытында мәдени шаралар ұйымдастыру болып табылады. Жастардың рухани дамуы, олардың тұрақты өзін-өзі дамытуға байланысты өзінің дене мәдениетін арттыруда жоғары нәтижелерге жетуге ұмтылу аса маңызды.

Қорыта айтқанда ЖОО студенттерінің дене тәрбиесінің мақсаты денсаулықты сақтау және нығайту, психологиялық дене даярлығы мен болашақ кәсіби қызметіне өзін дайындау үшін дене мәдениеті, спорт және туризмнің әртүрлі бейнедегі құралдарын бағытты пайдалану қабілеттерін арттыру және жеке тұлғаның дене тәрбиесін қалыптастыру жағдайы қарастырылған.

1 Каинова Э. Б. Совершенствование учебно-воспитательного процесса в средних профессиональных образовательных учреждениях. М.: ИПР СПО, 2000.

2 Краевский В. В. Воспитание или образование? // Педагогика. 2001. №3.

3 Кузин В. В. Экономика физической культуры и спорта: Учебник для вузов. М.: Спорт Академ Пресс, 2001.

4 Ахмедзянов М. Н. Физическое воспитание учащихся в деятельности начинающего педагога: учебное пособие. Челябинск. 1997.Баранов В. А.,

5 Венглинский Г. П., Столяр К. Э. Теория и практика физической культуры в вузе. М., 2004.

Резюме

В этой статье рассматривается в школе, в высших и средних учебных заведениях физкультурно-оздоровительной работы профессиональной подготовки будущих учителей физического воспитания, теоретико-методическое обоснование методики создания научно. В связи с воздействием на человека биологических способностей в совершенствовании физической природы непосредственно в педагогический процесс студентов. Что эффективность процесса обучения физической культуре, спортивной медицине, знать биологические особенности человеческого организма и вида применения какой-либо требований, методов и средств обучения, к усвоению объема знаний по другим предметам, в статье очень хорошо и в хорошем состоянии сопровождение физической подготовки, повышение качества учебной деятельности в соответствии с поставленной целью, общей педагогики физической культуры в системе образования в тесном единстве быть, Они друг друга дополняя, уникальное достижение цели, т. е. здоровых физически и на душе, духовно богатой, описанных осуществлять подготовку специалистов высокой квалификации.

Ключевые слова: Создание методических трудах теоретического анализа, опытно-эксперименттік работа, статистические методы

Summary

In this article, at school, in higher and secondary educational institutions sports and recreation activities of professional training of future teachers of physical education, theoretic-methodical substantiation of a technique of creating a scientific. In regard to the impact on human biological abilities to improve the physical nature directly in the pedagogical process of students. The efficiency of the process of learning physical education, sports medicine, know biological features of the human body and application of any of the requirements, methods and means of learning, to assimilate knowledge in other subjects, the article is very good and in a good state of maintenance of physical preparation, improvement of quality of educational activity in accordance with the purpose, General pedagogy of physical culture in the education system in close unity, complementing each other, achieving a unique goal, i.e. healthy physically and on the soul, spiritually rich, and described to carry out preparation of specialists of high qualification.

Keywords: Creation of methodological papers theoretical analysis, experimental experiments work, statistical methods

УДК 159.9

КӘСІБИ МАҢЫЗДЫ САПАЛАР – МАМАННЫҢ КӘСІБИ ДАМУЫНЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

М.Қ. Бапаева – *психол.ғ.к., доцент, ҚазМемҚызПУ,*
С.Т. Бапаева – *психология магистрі, ҚазМемҚызПУ*

Болашақ психологтардыңкәсіби маңызды сапалары - бұл тұлғаның іс-әрекет процесіне енетін және оның орындау тиімділігіне жағымды ықпал ететін сапалары.Кәсіби маңызды сапаларды дамытудың жоғары деңгейі еңбекке қанағаттанудың маңызды шарты, әрі ол өз кезегінде болашақта маманның қызметіне қажетті қасиеттерін дамытудың қосымша ынталандырушысы болып табылады. Неғұрлым еңбек барынша қанағаттандыратын болса, оны тиімді орындау мотиві де соншалықты жоғары болады, яғни қызметкердің кәсіби маңызды сапаларын жетілдіру, дамыту мотивациясы да соғұрлым жоғары болары анық.

Тірек сөздер : кәсіби маңызды сапалар,кәсіптік сана, кәсіби біліктілік, интеллектілі және тұлғалық сапалар

Жоғары мектеп адамның кәсіптік іс-әрекетке психологиялық даярлығын, ең алдымен, адамда қоғамның алға тартқан міндеттерін табысты түрде шешуге мүмкіндік беретін психологиялық іс-әрекеттердің нақты формаларын қалыптастырады.

Жоғары мектептегі оқу процесі - мақсат мотивтерден ақпаратты қабылдаудан басталып, күрделі шығармашылық процестерді іске асырумен аяқталатыны мәлім. Таным процестері әртүрлі эмоциялық көріністерді және т.б. сипаттарды саналы түрде жүзеге асыратын ақыл-ой әрекеті болып табылады. Студенттердің оқу іс-әрекеті - белгілі білім көлемін меңгерумен ғана шектелмей, олар оқу процесінде өз бетімен еңбектеніп, білім корын дамытуға, сөйтіп еңбекке деген шығармашылық көзқарастарын қалыптастыруда да ықпал етеді.

Жоғары оқу орнында маманды даярлау процесін зерттей отырып, кәсіптік оқудың формасының негізгі міндеті – маманның іс-әрекетінің небір түрлері мен типтерін психологиялық изоморфты әрекет өрісінде жинақтайтын кәсіптік сананың мақсатты түрде қалыптасуына мүмкіндік беру және жағдай тудыру екендігін түйіндейміз. Бұл процестің нәтижелігі көбінесе кәсіптік іс-әрекеттің сәйкесті түрінің «психологиялық потенциалымен», нақты мамандықты игеру, белгілі міндеттерді қабылдау және оның пәндік мазмұнын, іс-әрекет тәсілдерін меңгеру нәтижесінде адам санасының дамуы арқылы анықталады. Осы айтылғандарға сәйкес, жоғары білімді маманды - өзінің кәсіптік іс-әрекетінің мәнін түсінудің жоғарғы формаларын игерген, яғни бірегей құбылыстардың инвариантты сипаттамаларын ғана түсініп қоймай, оларды әрбір нақты жағдайда анықтай білетін, алдағы міндеттердің тереңдегі өзгерістерін, оған жетуге қажетті құралдар, әдіс-тәсілдер мен жағдайларды алдын-ала болжап, алдағыны көре білетін адам деп анықтап айта аламыз. Бұл анықтамалардан алдымен білім – оқыту процесінде индивидтің игерген мәліметтерінің қарапайым жиынтығы деп қарауға болмайтынын түсінеміз. Тіпті кейде жалған түрде индивидтің өзіне ғана тән білімі ретінде көрінгенмен, білім - өз мағынасына сәйкес адамның қоғамдық өмір сүруінің жемісі. Адамның білімді меңгеруі педагогикалық процесс. Оны психологиялық тұрғыдан қарастырғанда ол сананың, соның ішіндегі кәсіптік сананы қалыптасу процесі деп санауға болады. Оқытушының жеке-даралық сипаттамасында педагогтың кәсіби сана-сезімі маңызды рөл атқарады.

Қазақстан Республикасының білім беру заңында көрсетілгеніндей, адамзат құндылықтарының, ғылым мен тәжірибе негізінде, жеке тұлғаны қалыптастыруға қажетті жағдайларды жасау-білім беру жүйесінің негізгі міндеті болып отыр. Кәсіби кадрларды дайындау проблемасын шешудің жаңа жолдары қарастырылуда [1].

Ғылыми-техникалық прогрестің талаптары, қоғамның экономикалық өмірінің барлық салаларының қарқынды дамуы, жоғары мектептің негізгі мақсаты - қоғамдағы әртүрлі мәселелерді белсенді түрде, шығармашылықпен шеше алатын мамандарды даярлау проблемасының өзектілігін көрсетеді. Бұл мәселелер, бір жағынан, «жоғары дәрежелі маман» ұғымында көрінетін жалпы адамзаттың мәдени жетістіктерінің казіргі кездегі деңгейімен анықталса, екіншіден, жоғары оқу орнындағы арнаулы даярлық сипатынан көрінетін адам іс-әрекетінің нақты түріне бағыттылығымен анықталады.

Маманды сапалы қалыптастыру және болашақта кәсіби іріктеу үшін қайсыбір кәсіби маңызды сапалардың мазмұнын сипаттау және олардың қайсыбір өлшеу бағанасының көрсеткіштері арқылы айқындалған түрленуінің қолайлы шегін нұсқау қажет. Сол себепті, маманның іс-әрекетті табысты орындауына қажет сапалардың тұрғысында мамандықтарды жүйелі сипаттау мәселесі туындауда.

К.М. Гуревич, Т.А. Казанцева, Е.А. Климов, А.И. Красило, А.П. Новгородцев, В.Э. Пахальян, Н.С.Пряжников, М.А. Степанов және т.б. зерттеушілер жоғары оқу орындарында психологты оқыту

барысында басты екпін таңдаған мамандықты жылдам меңгеруге және кәсіби қызметтерді тиімді жүзеге асыруға ықпал ететін сапалардың дамуына жасалынуы тиіс.

Кәсіби маңызды сапалар маманның интеллектілі және тұлғалық сапаларынан құралады. М.К.Акимованың және К.М.Гуревичтің пікірінше, маманның интеллектілі сапаларының айқындалуы төмендегідей өлшемдердің бағалануын талап етеді, олар: жеке-дара психикалық қызметтер (сенсорлық аумақ, моторлы аумақ, қабылдау, ес, ойлау, сқйлеу, қиял), жалпы хабардарлық, оқуға қабілеттілігі және т.б. Кәсіби маңызды сапалардың айқындалуы келесі сипаттамалардың анықталуын талап етеді, олар: тұлғаның мотивациялық қасиеттерінің даму деңгейі; эмоциялы аумағын сипаттайтын күйлер; рефлексивті күйлер; қарым-қатынас аумағын сипаттайтын сапалар.

Е.И. Климов, М.А. Степанова және Т.А. Казанцева кәсіби маңызды сапаларды төмендегідей жіктеуге болады деп есептейді:

интегралды психикалық (интеллектілі), тұлғаның күйлері (зейін, ес, ойлау және т.б.);тұлғалық аумақтың психологиялық сипаттамалары;іс-әрекеттік аумақтың психологиялық сипаттамалары.

Жоғары мектептің алдындағы казіргі негізгі міндет-болашақ мамандардың кәсіптік деңгейін көтеру екені белгілі.

М.Қ. Бапаеваның пікірінше, болашақ маманның кәсіптік деңгейі: оны жоғарғы оқу орнында даярлаудың мақсаты, мазмұны мен әдістерінен; қажетті деңгейде даярлайтын іс-әрекет түрлерінен (оқу бағдарламаларын жасау, оқулықтар жазу, оқу процесінің оқу-әдістемелік жағынан қамтылуы, педагогикалық практика, тренинг, практикумдар өткізу, студенттердің өзіндік жұмыстары т.б.); болашақ маманның жеке тұлғасын қалыптастыру жеке тұлғаға тән кәсіби маңызды қасиеттер: кәсіптік сана, кәсіби біліктілік, ұстаздық-тәрбиелік жұмысқа даярлығы, т.б. қасиеттерден құрылады[2].

Профессор Х.Т. Шерьязданова мен оның шәкірттерінің зерттеулерінде педагогикалық бағыттағы студенттерге психологиялық білім беру жүйесі қарым-қатынас психологиясына тіректелгенде ғана айтарлықтай нәтижеге қол жеткізуге болады деп көрсетіледі.

Қазақстандық ғалым психолог С.М. Джакупов жоғары мектептегі оқыту процесінің жүйелік талдауы ең алдымен, пайдаланылып жүрген оқыту теориясымен ұштастырылып қарастырылуы керек деп ой түйіндейді[3].

А.Р. Ерментаева студенттерді субъект-бағдарлы психологиялық дайындау жүйесінің теориялық және ғылыми-практикалық тұжырымдамасының негізін қалайды [4]**.**

Маманның моделі оқу процесінің негізін құрайды. Маман моделінің компоненттері (кәсіби міндеттер, іс-әрекет түрлері), әртүрлі оқу пәндерін іріктеу мен оқыту ретіне әсерін тигізеді. Өмір тәжірибесі көрсеткендей кажетті кәсіби іс-әрекет түрлері мен жеке тұлғалық кәсіби қасиеттерін жоғары оқу орнындағы оқу барысында, әрбір оқу жылы мен семестрлерге бөліп, бірте-бірте калыптастырып отыру тиімді болмақ. Психолог маманды даярлаудың табысты болу көрсеткіші кәсіби міндеттер мен іс-әрекет түрлерінің неғұрлым тиімді болуы жаңа кәсіби міндеттерге тез бейімделіп ауыса білуіне байланысты. Кенеттен пайда болған кәсіби жағдайларда шешім таба білу қабілетіне тәуелді. Көрсетілген қасиеттердің бәрі өзара байланыс нәтижесінде кәсіби біліктілік дейтін жалпы ұғыммен сипатталады.

Жоғары оқу орнындағы оқыту процесінде кәсіби біліктілікті қалыптастыру, ең алдымен құндылық - бағдарланған міндет ретінде, одан әрі қарай мамандықты игерудің эталондық моделі болып саналады, ал бітіретін кезеңде - маманның жеке тұлғасының жиынтықты (интегративті) кәсіби-маңызды жаңа құрылымы түрінде көрінеді. Демек, болашақ маманның кәсіби біліктілігін орнықтырудың процессуалды моделін жасап, ол кәсіби - жеке тұлғалық дамудың әртүрлі кезеңдерінен, нәтижесінде мамандықты игеруге даярлық ретінде қарастыруға болады.

Зерттеушілер адамның кәсіби маңызды сапаларын дамытуға ықпал етудің ықтималды үш аумағын көрсетеді.

Біріншіден, реттеуші аумақпен жұмыс жасау қажеттілігі туындайды. Олардың дамуы екі бағытта – еңбекке іс-әрекеттің ықтималды түрлерінің бірі ретінде нақты қатынасын қалыптастыру; адамның нақты бір мамандыққа қызығушылығын тудыру тұрғысында жүзеге асырылуы мүмкін (А.А. Вайсбург, В.Д. Шадриков).

Екіншіден, кәсіби маңызды сапалардың дамуы кәсіби ойлаудың дамуына және мақсатты түрде кәсіби іс-әрекетте маңызды интеллектілі сапаларды қалыптастыруға байланысты болатын танымдық аумақтың дамуы (Р.В. Габдреев, Л.С. Селецкая, В.В. Чебышева, Ю.И. Шпигель).

Кәсіби маңызды сапалардың дамуы нақты жаттығуларды орындаудың көмегімен, сондай-ақ адамға кәсіби іс-әрекеті ұсынатын жағдайлардың ықпалымен жүзеге асырылатын үшінші бағыт кеңінен танылуда (Р.С. Горяева, К.М. Гуревич, Д.Иела, Е.А. Климов, Н.Д. Левитов, В.С. Мерлин, Р.Паскази, Эн Ро, Д.Сьюпер, Ю.А. Цагарелли, В.В. Чебышева).

Кәсіби біліктіліктің қалыптастырылуы болашақ мамандарды үш типтегі міндеттерді шешуге жүйелі түрде бағыттап отыру арқылы іске асырылады:

- оқу пәнінің мемлекеттік білім беру стандартымен анықталған және де студенттер контингентінің кажеттілігі, мақсаты және керекті білім деңгейіне икемделінген пәндік-мазмұндық білім беруді дамытып, кәсіби мамандықты алуға бағытталған;
- процессуалды-технологиялық тұрғыдағы білім беру диагностикалық, жобалық, конструктивті, ұйымдастырушылық, коррективті түзету сияқты міндеттерді жүзеге асыру жоғары оқу орнындағы білім берудің субъектісі болып табылатын студенттердің кәсіби мамандықтарды игеруі мен жеке-даралық мүмкіндіктерін іске асыру үшін кажетті жағдайлар жасап, олардың жеке-даралық іс-әрекеттерін, ұсыныстарын объективті түрде бейнелеу, міндеттері қойылады;
- субъективті - іске асырылатын (өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі басқару т.б.) жәйіттерді де қамтиды.

Жеке-даралық кәсіби біліктілік деңгейді айкындаудың стратегиясы мен тактикасының негізінде жоғары білім беру үдерісі субъектілерінің тиісті жағдайға байланысты шешілетін мәселелеріне де жете көңіл аудару керек. Сондай-ақ жас ерекшеліктері мен педагогикалық психологиядағы жаңа құрылымдар идеясын кәсіби білім берудің теориясы мен әдістемесіне экстраполяциялау, студенттердің кәсіби білікті-лігін қалыптастырып отыруға мүмкіндік береді. Кәсіби біліктілікті қалыптастыру мүмкіндіктерін бейне-лейтін орталық үш жаңа құрылымды бөліп алуға болады: оқу-танымдық іс-әрекетті игеруі; өзгерістердің жеке тұлғалық және кәсіби даму құралына айналуы; көп нұсқалы жоғары оқу орнындағы білім беру кеңістігінде кәсіби даярлықты айқындап алу қажеттігі туады.

1 Қазақстан Республикасының «Білім Туралы» Заңы, 2007.

2 Джакупов С.М. Психология познавательной деятельности. Алма-Ата, 1992.

3 Ерментаева А.Р. Студенттерді субъект-бағдарлы психологилық дайындау. Психология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның автореферат. Алматы, 2008

4 Бапаева М.Қ. Жоғары мектепте психологиялық білім беруді жетілдірудің ғылми-теориялық негіздері. Психология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның автореферат. Алматы, 2001.

Резюме

Профессиональнозначимые качества будущих психологов – это свойства, являющиеся составной частью процесса деятельностиличности, и положительно влияющие на его эффективное выполнение. Высокий уровень развития профессиональнозначимыхкачеств является важным условием удовлетворения трудовой деятельности, а также он в свою очередь является дополнительной мотивацией необходимой будущему специалисту в работе. Насколько трудовая деятельность будет удовлетворяющей, тем больше будет мотивация ее выполнения, то есть усовершенствование профессиональнозначимыхкачеств специалистов и мотивация к развитию будет на столько и эффективной.

Ключевые слова: профессионально значимые качества, профессиональное сознание, профессиональная компетентность, интеллектуальные и личностные качества

Summary

Professionally significant qualitiesof future psychologists are properties that are an integral part of person activities, and a positive influence on its effective implementation. A high level of professionally significant qualitiesis an important condition of satisfaction of work, and it is an additional necessary motivation for future specialists in the work.As far as work activity will besatisfying, the greater the motivation of its implementation, that is an improvement ofprofessionally significant qualitiesof specialists and the development motivation will be more effective.

Keywords: professionally significant qualities, professional consciousness, professional competence, intellectual and personal qualities

ОӘЖ 355.233.231.1

100 НАҚТЫ ҚАДАМ: ЖАҢА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ПАТРИОТИЗМДІ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ НЕГІЗІ – МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ

Н.Ш. Алметов – *М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, ҚР, Шымкент қ., п.ғ.д., доцент, «Жалпы педагогика және музыкалық білім» кафедрасының профессоры,*
А.Д. Бримкулова – *Қазақтың спорт және туризм академиясы «Дене шынықтыру және спорттың теориялық негіздері» кафедрасының аға оқытушысы, педагогика және психология магистрі*

Қазақ тілі Қазақстан халқының рухани негізі ретінде жас ұрпақта жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеудің рухани іргетасы болып табылады. Қазақстанның әлемнің бәсекеге қабілетті отыз елдері қатарынан лайықты орын алуының рухани тетіктерін нақтылайтын, Елбасы ұсынған бес институттық реформаны жүзеге асыруға бағытталған жүз қадам аясында оқушы-жастардың патриоттық тәрбиесі мәселесінің өзектілігі арта түседі. Осы тұрғыдан мақалада қазақ тілінің оқушыларға патриоттық тәрбие берудегі мүмкіндіктері қарастырылады. Автор қазақ тілдік емес мектептерде қазақ тілін оқытудың қазіргі мәселелеріне тоқталып, мемлекеттік тілдің үлкен білімдік-тәрбиелік мүмкіндіктерін патриоттық тәрбие міндеттерін іс-жүзіне асыруда пайдаланудың жағдайына талдау жасайды. Қазақ тілдік емес жалпы білім беретін мектептерде оқушыларда жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеу міндеттері аясында мемлекеттік тілді оқытуды нығайтудың әлеуметтік-психологиялық және ұйымдастырушылық-педагогикалық тетіктерін ұсынған.

Тірек сөздер: 100 нақты қадам, жаңа қазақстандық патриотизм, мемлекеттік тіл, оқушы-жастар, патриоттық тәрбие, әлеуметтік-психологиялық тетіктер, ұйымдастырушылық-педагогикалық тетіктер

Мемлекет басшысы ұсынған бес институттық реформаны жүзеге асыруға бағытталған жүз қадам Қазақстанның әлемнің бәсекеге қабілетті отыз елдері қатарынан лайықты орын алуының рухани тетіктерін нақтылайды. Оның ішінде біртектілік пен бірлікті нығайтуға бағытталған 85-90 қадамдар, әсіресе оқушы-жастар тәорбиесімен байланысты маңызды мәселелерді қозғайтын 85-қадам «Мәңгілік Ел» патриоттық актісін әзірлеу, 89-қадам – «Нұрлы болашақ» ұлттық жобасын әзірлеу және жүзеге асыру. Мектептік білім берудің қолданыстағы оқу бағдарламаларына Мәңгілік Ел құндылықтарын енгізу»ді ерекше атап өту мүмкін [1].

Оқушы-жастарды патриоттыққа тәрбиелеу әрқашанда өзекті мәселе болып келген. Бірақ қазіргі таңда, Елбасы ұсынған 100 қадам аясында бұл мәселе педагогикалық жұртшылықтан тағыда ерекше шығармашыл жандасуды талап етеді.

Патриотизм – Отанға деген махабат сезімдері, Отан тарихын, оның бүгінгі өмірін, болашақтағы даму бағыттарын терең білу, өз өмір жолын Отан ігілігі мен ұштастыру, өзіндік мүдделерін Отанның дамуы мүдделеріне үйлестіру, Отанның жетістіктерінен қуану, оның қауыпсіздігі туралы ойлау, Отан қамын жеу, нақтылы іс-әрекетімен Отан дамуына мейлінше үлес қосу, Отаннын қорғауға даяр болу, Отаннын дамыту жолында өзіндік тұлғалық және кәсіби жетілдіру. Патриотизм Отанын сүю туралы лепіремелі (высокопарный) сөздерді айтумен байқалмайды. Ол кейде ашық жарияланмайтын ішкі сезімдермен, қарапайым нақтылы әрекеттермен, күнделікті қоғам ігілігіне істелететін қызметпен анықталады. Тыныш өмір жағдайында адамдар еңбектегі жетістіктерімен өз Отанын сүйетіндігін байқатса, соғыс кездерінде ерлік үлгілерін танытады.

Патриотизм Отандық құндылықтарды терең меңгеру, оны өзіндік дүниетаным мен сенімдерінің негізіне айналдырумен сипатталады. Осы тұрғыдан Жаңа қазақстандық аса жоғары құндылық – мемлекеттік тілді меңгерудің патриоттық тәрбиемен тығыз байланыстылығын ерекше атап өтеміз.

«Жаңа қазақстандық патриотизм» ұғымына «Қазақстан -2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында нақтылы анықтама берілген: «Өз бойымызда және балаларымыздың бойында жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеуіміз керек. Бұл ең алдымен елге және оның ігіліктеріне деген мақтаныш сезімін ұялатады». Елбасы жаңа қазақстандық патриотизм туралы өз пікірін жалғастыра, мынаған ерекше назар аударады: «... бүгінгі қалыптасқан мемлекеттің жаңа даму кезеңінде бұл түсініктің өзі жеткіліксіз». Мемлекет басшысы осы мәселеге прагматикалық тұрғыдан қарау керектігін айтады: «Егер мемлекет әр азаматтың өмір сапасына, қауыпсіздігіне, тең мүмкіндіктеріне және болашағына кепілдік беретін болса, біз елімізді сүйеміз, онымен мақтанамыз» [2].

«Қазақ тілі – біздің рухани негізіміз», «Біздің міндетіміз – оның барлық салада белсенді пайдалана отырып дамыту. Біз ұрпақтарымызға бабаларымыздың сандаған буынының тәжірибесінен өтіп, біздің де үйлесімді үлесімізбен толыға түсетін қазіргі тілді мұраға қалдыруға тиіспіз. Бұл – өзін қадірлейтін әрбір адам дербес шешуге тиіс міндет», - делінген «Қазақстан -2050» Стратегиясында[2].

Тіл Қазақстан халқын біріктіруші болуға тиіс... Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде. Қазақ тілі 2025 жылға қарай өмірдің барлық салаларында үстемдік етіп, кез келген ортада күнделікті қатынас тіліне айналады [3].

Қазақ тілінің патриоттық мәні нелермен айқындалады:

- қазақ тілі – дәстүрлі қазақ философиясын, психологиясын, мәдениетін, тарихын иеленушісі. Қазақтың бүкіл руханы мәдениеті қазақ тілі құралдарымен сақталады, дамыды, болашақ ұрпақтарға берілелді;
- Жаңа Қазақстандағы қазақ тілінің қызметі осымен шектелмейді. Қазақ тілі мемлекеттік беделге ие тіл. Таяу болашақта қазақ тілі барша қазақстандықтардың жаппай қолданыс тіліне айналады.
- қазақ тілі білім, ғылым, саясат, мәдениет тілі. Қазақ тілі болашақта 130 дан астам Қазақстан этностарының ұлтаралық қатынас тілі болып табылады;
- қазақ халқының үйлестіруші рөлі, жаңа қазақстандағы жаңа миссиясы қазақ тілі арқылы жүзеге асырылады. Солай екен, біз қазақ тілінің білімдік, тәрбиелік маңызын күшейту туралы ойлауымыз керек;
- қазақ тілін меңгерген әрбір қазақстандық «Мәңгілік Ел» құндылықтарын өз бойына сіңіреді, санасы, мінезі, іс-әрекетімен Отанына адал қызмет жасайды.

Қазақ тілін дамыту бағытында мемлекеттік деңгейде жүйелі іс-шаралар жүзеге асырылуда. Білім беру жүйесі, әсіресе орта білім беру жүйесінде соңы жылдары мемлекеттік тілді оқыту бағытында елеулі жұмыстар атқарылғаны мәлім.

Сонымен қатар оқушы-жастарға мемлекеттік тілді меңгерту, қазақ тілінің патриоттық бағыттылығын күшейту бағытында алда істелетін жұмыстар көпшілік.

Тәжірибешіл мұғалімдермен жүргізілген сауалнамалар бүгінгі таңда қазақ тілді емес мектептерде қазақ тілін оқытуда бірқатар мәселелер туындағандығын көрсетті:

а) қазақ тілі пәнін оқыту және қазақ тілі мұғалімдерінің кәсіби қызметімен байланысты проблемалар:

- оқушылармен мемлекеттік тілде өзара сөйлесу қатысымдылығының төмендігі;
- мұғалімдердің өз бетінше тілдік білімін жетілдіру төмен деңгейде;
- сабақтарда дидактикалық материалдарды пайдалану, қазақ тілі сабақтарында ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдану төмен дәрежеде;
- тәжірибелі мұғалімдердің сабақтарына енушіліктің төмендігі;
- қосымша сабақтар үшін кабинеттер жетіспейді;
- оқулықтардың сапасыздығы;
- қазақ тілі мұғалімдері өзара қарым-қатынаста ана тілінде сөйлейді;

ә) тілдік емес пәндер мұғалімдерінің тілдік құзыреттіліктерімен байланысты проблемалар:

- қазақ тілдік орта жеткілікті дәрежеде қалыптаспаған;
- мұғалімдердің тіл меңгеруге деген қызығушылығы төмен;
- арнайы ұйымдастырылған қазақ тілі үйірмелеріне қатысуда белсенділік танытпайды;

б) оқушылардің тілді меңгеруімен байланысты проблемалар:

- қосымша көркем әдебиеттер оқуға қызығушылығы жоқ;
- түрлі деңгейлердегі байқауларға қатысу дәрежесі төмен.

Оқушы-жастарда жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеу міндеттеріне орай жалпы білім беретін мектептерде мемлекеттік тілді оқытуды нығайтудың мынадай әлеуметтік-психологиялық, ұйымдастырушы-педагогикалық тетіктерін анықтадық:

- педагог мамандар мен мектеп әкімшілігі қызметкерлерінің қазақ тілінен білімін диагностикалау және нығайту мақсатында кезең-кезеңмен «Казтест»ті пайдалану;
- қазақ тілдік орта қалыптастыру шараларын қолдау. Мысалы, қазақ тілі кабинеттерінде оқушылардан толығымен, тек мемлекеттік тілде сөйлеуді талап ету;
- мемлекеттік тілде оқытатын мектептермен мұғалімдер, оқушылар алмасу, біріккен іс-шараларды көбейту;
- мектеп кітапханасының мемлекеттік тілдік әдебиеттер қорын көбейту, қазақ тіліндегі оқушылар қызығып оқытын кітаптар көлемін арттыру;
- қазақ тілінен оқушылармен топтық, жеке сабақтар санын кеңейту; қазақ тілінен әрбір оқушының жеке білімдік траекториясын құру және жүзеге асыру мүмкіндіктерін қарастыру;
- қазақ тілі мен оқушылардың ана тілі (яғни өзбек тілі) сабақтарының өзара пәнаралық байланыстарын күшейту мәселелері бойынша семинар-тренинг өткізу;
- пәндік-тілдік интегративті оқыту жүйесінде қазақ тілін меңгертуді күшейту шараларын зерделеу;
- қазақ тілі мән әдебиеті пәні мұғалімдерінің кәсіби шеберлігін арттыру бойынша мектепішілік іс-

шаралар жүйесін жасау («Бізде қаладағы ең мықты қазақ тілі мұғалімдері жұмыс істейді» жобасы, мектептен тыс семинарларға қатысу).

1 Ұлт жоспары – 100 қадам. Баршаға арналған қазіргі заманғы мемлекет // Егемен Қазақстан, 2015, 20 мамыр.

2 Қазақстан Республикасы Президенті – Елбасы Нұрсултан Назарбаевтың «Қазақстан -2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы // Айқын, 2012, 15 желтоқсан.

Резюме

Казахский язык как духовная основа казахстанской нации одновременно является фундаментом воспитания нового казахстанского патриотизма у подрастающего поколения. В рамках обозначенных Главой государства 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ, конкретизирующих достижение достойного места Казахстана в ряду тридцати наиболее развитых стран мира, еще более актуализируется задача патриотического воспитания учащейся-молодёжи. С этой позиции в статье анализируется воспитательный потенциал изучения казахского языка в аспекте патриотического воспитания учащейся-молодёжи. Авторы рассматривают современные проблемы изучения казахского языка в школах с неказахским языком обучения, состояние использования его огромного образовательно-воспитательного потенциала в реализации целей и задач патриотического воспитания. Раскрывают социально-психологические и организационно-педагогические механизмы совершенствования изучения государственного языка в контексте решения задач воспитания нового казахстанского патриотизма у учащихся общеобразовательных школ с неказахским языком обучения.

Ключевые слова: 100 конкретных шагов, новый казахстанский патриотизм, государственный язык, учащиеся-молодёжь, патриотическое воспитание, социально-психологические механизмы, организационно-педагогические механизмы

Summary

Kazakh language as the spiritual foundation of the Kazakh nation is also the foundation of the new education of the Kazakhstan patriotism among the younger generation. Within the identified by head of the state, 100 steps for the implementation of the five institutional reforms, specifying to achieve a worthy place Kazakhstan among the thirty most developed countries in the world, more actualized the problem of patriotic education of student-youth. From this position, the article analyzes the educational potential of the study of the Kazakh language the aspect of patriotic education of students. The authors consider the current problems of studying the Kazakh language at schools with non-Kazakh language of education, the state the use of its vast educational potential of educative goals and objectives of patriotic education. Reveal the socio-psychological and organizational-pedagogical mechanisms to improve the study of the state language in the context of solving the problems of the new kazakhstanic patriotism upbringing of students of comprehensive schools with non –Kazakh language learning.

Key words: 100 steps, new kazakhstanic patriotism, state language, student-youth, patriotic upbringing , socio-psychological mechanisms, organizational-pedagogical mechanisms

УДК. 796.8

ПЛАНИРОВАНИЕ И ОРГАНИЗАЦИЯ СКОРОСТНО-СИЛОВОЙ ПОДГОТОВКИ В ГОДИЧНЫХ ЦИКЛАХ ТРЕНИРОВКИ БОРЦОВ

А.К. Анарбаев – *к.п.н., доцент, Международный казахско-турецкий университет им. А.Ясави*

В статье говорится о том , что фундаментальной проблемой в теории спортивной тренировки многие специалисты по праву считают планирование макроциклов. Традиционный план годичного цикла состоит из трёх периодов, соответствующих трём фазам развития спортивной формы: приобретения, сохранения и временной утраты. Эти периоды могут быть различной длительности, поэтому создаётся обилие вариантов построения годичной тренировки и перед спортсменом и тренером ежегодно возникает задача выбора одного из них. Опыт показывает, что на выбор структуры того или иного годичного плана тренировки влияют специфика вида спорта и условия подготовки, возраст, квалификация, состояние тренированности, календарь соревнований.

Вопросы планирования силовой и скоростно-силовой подготовки также изучены недостаточно, особенно это относится к планированию скоростно-силовой подготовки на этапе углублённой спортивной специализации, когда наблюдается наиболее интенсивное развитие силовых качеств.

Ключевые слова: микроциклы, мезоциклы, макроциклы, силовая и скоростно-силовая подготовка, состояние тренированности, углублённая спортивная специализация

Современные взгляды на построение спортивной тренировки так или иначе связаны с констатацией трёх уровней в её структуре:

- уровень микроструктуры, т.е. структура отдельных тренировочных занятий и микроциклов, состоящих из нескольких занятий;

- уровень мезоструктуры, т.е. структура средних циклов тренировки, включающих в себя относительно законченный ряд микроциклов;

- уровень макроструктуры, т.е. структура больших тренировочных циклов типа полугодичных, годичных, многолетних.

Структура тренировочного процесса в целом обусловлена целями подготовки спортсменов на конкретном этапе и условиями их реализации. В качестве основы для построения различных циклов тренировки могут служить:

- опыт спортивной практики;

- экспериментальные достижения научных дисциплин, использующих свою теорию и метод для изучения специфических особенностей спортивной деятельности человека (физиология, биохимия и другие);

- данные специально организованных исследований, связанных с комплексным изучением общих закономерностей адаптации организма спортсмена под влиянием тренирующих воздействий.

Наиболее фундаментальной проблемой в теории спортивной тренировки многие специалисты по праву считают планирование макроциклов, объясняя это:

- множеством возможных вариантов построения макроциклов;

-ограниченностью способов научного обоснования структуры и содержания макроциклов;

- чрезвычайно большим числом отдельных факторов, от которых зависят достижения в различных видах спорта, и, в частности, в спортивной борьбе. Для большинства видов спорта основным макроциклом тренировки является годичный цикл, в котором достаточно полно отражаются специфические принципы построения тренировки и частные особенности условий подготовки квалифицированных спортсменов. Традиционный план годичного цикла состоит из трёх периодов, соответствующих трём фазам развития спортивной формы: приобретения, сохранения и временной утраты. Эти периоды могут быть различной длительности, поэтому создаётся обилие вариантов построения годичной тренировки и перед спортсменом и тренером ежегодно возникает задача выбора одного из них. Опыт показывает, что на выбор структуры того или иного годичного плана тренировки влияют возраст, квалификация, состояние тренированности, календарь соревнований. Возраст и спортивная квалификация определяют этап многолетней тренировки, что, в свою очередь, позволяет остановиться на соответствующей направленности занятий при планировании годичного цикла. В каждом годичном цикле решается основная задача, обусловленная участием в главном соревновании. На структуру макроцикла тренировки оказывает своё влияние специфика вида спорта и условия подготовки. В настоящее время применяются в основном 3 варианта построения круглогодичной тренировки:

- 1-й год составляет один макроцикл и делится на три периода. Этот вариант используется главным образом на этапе начальной спортивной специализации;

- 2-й год разделен на два больших цикла: осенне-зимний (5-6 месяцев) и весенне - летний (6-7 месяцев). Каждый полугодичный макроцикл состоит из подготовительного и соревновательного периодов, разделенных на отдельные этапы;

- 3-й год разделен на три макроцикла, в каждом из которых имеются подготовительный и соревновательный периоды. Переходный период планируется после окончания основных соревнований сезона. Каждый из указанных периодов состоит из серии мезоциклов (трехцикловое планирование нашло особенно широкое распространение в подготовке спортсменов высших разрядов). При подготовке спортсменов высокого класса, достигших результатов, близких к предельным, и перешагнувших зону оптимальных возможностей, может быть принят вариант круглогодичной тренировки, предусматривающий чередование соревнований, активного отдыха между ними и поддерживающей тренировки.

На тип годичного макроцикла влияет также то место, которое занимает этот год в многолетней системе подготовки спортсмена. Так, болгарские борцы первые два года олимпийского четырёхлетнего плана строят по обычному однопиковому варианту, а последующие два года - по двухпиковому (для молодых перспективных борцов) или трёхпиковому (для борцов высшей квалификации).Следует отметить, что рассмотренные выше модели носят достаточно условный характер, поскольку все они приблизительно отображают бесконечно сложную реальность, но такое упрощение делает возможным их понимание, моделирование и использование в практической деятельности. Для такого рода моделей характерно то, что они создавались главным образом на основе констатации и обобщения достижений спортивной практики. В последние годы были предприняты попытки иного пути создания теоретических моделей построения тренировки, в основу которого отдельные авторы предлагали использовать математическую теорию планирования экспериментов для поиска оптимальной методики тренировки, другие - учёт закономерностей развития организма как двигательной функциональной системы; математические модели, отражающие

принципы взаимоотношения организма спортсмена со средой; принципы проектирования спортивной деятельности с позиций формирования специальной готовности спортсмена. Последний подход нашёл широкое распространение в спортивной борьбе, хотя единства мнений о его эффективности нет. Не вызывает сомнения тот факт, что эффективность подготовки во многом определяется характером распределения тренировочных и соревновательных нагрузок в годичном цикле. Мнения специалистов на этот счёт неоднозначны. Большинство из них считает наиболее эффективным вариант волнообразного распределения нагрузки, опираясь при этом на теорию адаптации, развиваемую Ф.З. Меерсоном [1]. Некоторые авторы выдвигают идею относительно равномерного распределения тренировочных и соревновательных нагрузок, отмечая при этом имеющиеся успехи в отдельных видах спорта. В противовес теории волнообразной динамики нагрузки А.Н. Воробьёв выдвигает идею скачка, мотивируя это тем, что в целях избежания адаптации к выполняемым ранее нагрузкам следует периодически изменять объём, интенсивность и другие параметры нагрузки как на одном занятии, так и в недельных и месячных циклах, причём, осуществлять эти изменения следует не волнообразно, а скачкообразно [2]. Между тем, как справедливо отмечает В.В. Михайлов и В.Г. Минченко, чётких различий между волной и скачком нет [3]. Если не определить чётко критерии нагрузки, то принцип волнообразности выглядит достаточно банально - не волнообразная тренировка нереальна, как невозможна и равномерная тренировка, поскольку в ней всегда есть место переключениям. По мнению указанных авторов, можно выделить две группы переключений:

- неизбежные естественные переключения, без которых невозможен современный тренировочный процесс (перепады нагрузок при травмах, заболеваниях, утомлении, переездах и т.п.);

- теоретически регламентированные переключения (по принципу чередования объемных и интенсивных тренировок, скоростно-силовых и аэробных, специализированных и регулирующих и др.). Именно регламентированные переключения и составляют основу принципа волнообразности. При всем многообразии задач, возникающих в процессе поиска наиболее оптимальной структуры и содержания тренировочного процесса, можно выделить два взаимосвязанных направления, которые играют важную роль в большинстве видов спорта, особенно скоростно-силового характера:

- повышение моторного потенциала спортсмена в рамках специальной физической подготовки;

- совершенствование умений эффективно реализовывать его в соревновательных условиях, достигаемое в процессе технической и соревновательной подготовки. Как справедливо отмечает Ю.В. Верхошанский, рациональное согласование этих направлений при высокой эффективности каждого из них и сохранение их взаимосвязи как условия целостности тренировочного процесса и представляются одной из центральных задач в решении проблемы оптимизации подготовки спортсменов в скоростно-силовых видах спорта» [4]. Вопросы скоростно-силовой подготовки, как основного «блока» специальной физической подготовки спортсменов нашли отражение в целом ряде исследований. Как в многолетнем аспекте, так и в аспекте годичного макроцикла. Анализ научно-методической литературы позволил выявить два варианта распределения тренировочных нагрузок силовой направленности в годичном цикле тренировки юных спортсменов. Первый вариант характеризуется относительно равномерным распределением нагрузки силовой направленности на протяжении всего годичного цикла. Второй – характеризуется тем, что в подготовительном периоде тренировки происходит концентрация нагрузки силовой направленности.

Большую теоретическую и практическую значимость для всех видов спорта представляют исследования Ю.В. Верхошанского с сотрудниками (1979-1988), установившего, что в скоростно-силовых видах спорта у квалифицированных спортсменов в годичном цикле нагрузки силового характера целесообразно концентрировать два раза в год [4,5]. Причём, первая концентрированная нагрузка может быть 12-недельной, а вторая - 8-недельной. Такое распределение нагрузки даёт возможность использовать, так называемый долговременный отставленный тренировочный эффект. Было показано также, что величина и длительность отставленного тренировочного эффекта определяется объёмом и продолжительностью применения концентрированной силовой нагрузки. Концентрация средств скоростно-силовой подготовки в течение двух-двух с половиной месяцев обеспечивает проявление отставленного тренировочного эффекта в течение двух с половиной - трёх месяцев.

По мнению Ю.В. Верхошанского преимущество рассматриваемого способа построения тренировки заключается в том, что:

- создаются благоприятные условия как для углублённого развития скоростно-силовых способностей так и для совершенствования спортивного мастерства;

- силовая работа предшествует и не мешает технической подготовке, а последняя выполняется на фоне реализации отставленного тренировочного эффекта, после использования концентрированного объёма

силовой работы, то есть в условиях восстановления специальной работоспособности спортсмена и повышения уровня его скоростно-силовой подготовленности;

- техника быстро приспосабливается к новому, более высокому уровню специальной работоспособности спортсмена. Причём, существенно уменьшается вероятность закрепления ошибок, которые могут возникать в связи с пониженным функциональным состоянием организма, вызванным объёмом нагрузок.

Совершенствование силовой и скоростно-силовой подготовки борца должно осуществляться с учётом органической взаимосвязи между двигательными навыками и уровнем ражвития физических качеств. Поэтому не случайно изучением раеличных вопросов планирования и упрааления подготовкой борцов занималось большое количество исследователей. Определенный интерес представляет разработанная в борьбе преемственность в многолетней подготовке, предусматривающая возрастную программу для спортсменов 12-13 лет, 14-15 лет, 16-17 лег, 18-19 лет, 20-21 года и старше 21 года.

По мнению авторов, «приучение» к нагрузкам скоростно-силового характера должно начинаться в 16-17 лет, когда «спортсмены находятся на стадии становления технического мастерства в избранном виде борьбы, тактического изучения ведения спортивного поединка».Обоснованная экспериментальными данными возрастная преемственность многолетней подготовки борцов имеет большое теоретическое и практическое значение.

Роль и значение скоростно-силовой подготовки в спортивной борьбе достаточно велики и особое внимание ей стАли уделять в последние годы в связи с изменением правил соревнований, предусматривающих повышение активности и интенсификацию соревновательных схваток. Однако, следует отметить, что в спортивной практике имеет место тот факт, когда такие необходимые для борца средства, как упражнения со штангой специальной направленности, почти не применяются в тренировочном процессе, а если и применяются, то эпизодически.

Анализ научно-методической литературы по борьбе показал, что вопросы планирования силовой и скоростно-силовой подготовки изучены недостаточно, особенно это относится к планированию скоростно-силовой подготовки на этапе углублённой спортивной специализации, когда наблюдается наиболее интенсивное развитие силовых качеств. Следовательно, в годичной тренировке борцов этого возраста скоростно-силовая подготовка должна занять центральное место. Одновременно необходимо запланировать решение задач, которые ставятся на этапе углублённой спортивной специализации:

- повышение тактико-технического мастерства спортсменов;
- повышение общей и специальной выносливости.

По мнению Ю.В. Верхошанского, в первом общеподготовительном этапе должна проводиться скоростно-силовая подготовка на протяжении трёх месяцев, затем на фоне отставленного тренировочного эффекта следует первый специально-подготовительный период, также в течение 3-х месяцев, в котором решаются задачи повышения тактико-технического мастерства и специальной выносливости спортсменов.

Первый соревновательный период длится в течение 2-х недель, в котором должен быть предусмотрен ряд соревнований, направленных на повышение соревновательной подготовленности и спортивной квалификации спортсменов.

После первого соревновательного периода следует второй обще-подготовительный период, в котором также проводится скоростно-силовая подготовка в течение двух месяцев, затем на фоне отставленного тренировочного эффекта следует второй специально-подготовительный период в течение двух месяцев, в котором решаются задачи повышения тактико-технического мастерства и специальной выносливости спортсменов.

Второй соревновательный период длится в течение двух недель, в которой предусмотрен ряд соревнований, направленных на повышение соревновательной подготовленности и квалификации спортсменов. После второго соревновательного периода следует переходный период в течение четырех недель, здесь должны быть созданы условия для завершения восстановительных процессов после напряжённой тренировки и соревнований и для поддержания высокой тренированности. Предлагаемое планирование годичной тренировки может быть применено в занятиях с группой спортсменов примерно одинаковой подготовленности. Для отдельных спортсменов или небольшой группы, которые участвуют в соревнованиях чаще или специально готовятся к отдельным соревнованиям, могут быть применены другие варианты планирования: с длительностью применения средств скоростно-силовой подготовки в одну, две, четыре, восемь и двенадцать недель. Приступая к разработке оптимального соотношения средств скоростно-силовой подготовки в общем объеме подготовительного периода, мы исходили из разработанных Ю.В. Верхошанским методических положений:

- величина и длительность отставленного тренировочного эффекта определяется объёмом и продолжительностью применения концентрированной скоростно-силовой нагрузки;

- длительность применения каждого средства должна превышать 1 месяц;
- средства скоростно-силовой подготовки последовательно вводятся в тренировку в соответствии с величиной их тренирующего воздействия, как бы вытесняя друг друга;
- длительные силовые нагрузки существенно снижают быстроту движений в способность проявлять взрывные усилия, т.е. создаёт неблагоприятные условия для изучения новых приёмов;
- наиболее ярко отставленный тренировочный эффект проявляется после концентрированной скоростно-силовой работы такого объёма, в ходе которого значительно снижается способность к проявлению взрывных усилий;
- интенсивность тренировочной работы в концентрации средств скоростно-силовой подготовки невысока и повышается только на этапе реализации отставленного тренировочного эффекта;
- положительную кумуляцию вызывает сочетание следующих средств: упражнения со штангой плюс прыжковые упражнения; упражнения со штангой плюс ударный метод развития взрывной силы; ударный метод развития взрывной силы; упражнения со штангой. Обратная последовательность средств приводит к снижению быстроты [6].

Исходя из этих положений, нами были разработаны модели недельных циклов и тренировочных заданий, направленных на развитие и совершенствование скоростно-силовых качеств борцов, экспериментальному обоснованию которых и было посвящено настоящее исследование.

1 Меерсон Ф.З., Пшенникова М. Г. Адаптация к стрессорным ситуациям и физическим нагрузкам. - М.: Медицина, 1988. -- 256 с.:ил.ISBN5-225-00115-7

2 А.Н.Воробьева «Тяжелоатлетический спорт. Очерки по физиологии и спортивной тренировке» М.: "Физкультура и спорт",1977-255с. Издание второе.

3 Минченко В.Г., Михайлов В.В. Содержание тренировочных нагрузок в годичном цикле подготовки велосипедистов-шоссейников //Велосипедный спорт: Ежегодник. - М.: ФиС, 1985, с. 54-57.

4 Верхошанский Ю.В., Мироненко И.М., Антонова Г.М. и др. Некоторые принципы построения тренировки в годичном цикле скоростно-силовых видов спорта: Сб. науч. тр. - М.: ГЦОЛИФК, 1982

5 Верхошанский Ю.В.. Денискин В.Н., Мамаджан В.В. и др. "Факторы определяющие рабочий эффект взрывного усилия скоростно-силовых видов спорта". \Проблемы оптимизации тренировочного процесса: Сб. Науч. тр. - М.: ГЦОЛИФК. - 1982. - С. 32-40

6 Верхошанский Ю.В. Основы специальной силовой подготовки в спорте. - М.: ФиС, 1977

Түйін

Мақала іргелі ғылыми проблема ретінде көптеген мамандар макроциклды жоспарлауды спорттық жаттығудың теориялық негізі деп есептейді. Жылдық циклдық жоспар дәстүрлі үш кезеңнен спорттық қалыпты арттыратын үш фазадан тұрады: үйрену сақтау және қол үзу. Бұл кезеңдер әркелкі уақытқа созылады, сондықтан әртүрлі нұсқаулармен жылдық жатығу құрылады, жыл сайын спортшы мен жаттықтырушы алдында осылардың біреуін таңдау тұрады. Тәжірибе көрсеткендей жылдық жаттығудың құрылымдық жоспары таңдау кезінде спорт түрінің спецификалық ерекшелігі және даярлау шарты, жасы, біліктілігі, жаттығу деңгейі, жарыс кестесі ескеріледі.

Күштік, күштік – жылдамдыққа даярлау мәселесін жоспарлау аз зерттерлген, әсіресе күштік-жылдамдыққа даярлауды жоспарлауға қатысты тереңдетілген спорттық мамандандырылған кезеңге, күштік сапаны арттыру интенсивті бақыланады.

Кілтті сөздер: макроциклдер, мезоциклдер, макроциклдер, күштік және күштік-жылдамдыққа даярлық, жаттығу деңгейі

Summary

In a scientific paper the essences of the fundamental problem in the theory of sports traing, many experts rightly considered planning makrocydes. Traditional year cycle consists of three periods corresponding to the three phases of development of fitness: the asquistion , retention and loss of time. These periods can be varying duration, there fore creats an abundance of options for building a one year training and before an athlete and treniromezhegodno problem arises of them. Shows experience the choice struction addition of a one year training plan affect the specificity of sports and the considitions of preparation , age qualification , state fitness , competition calendar.

In the planning of power and speed- strength training is also net well understood especially with regard to the planning of speed and strength training at the stage of in depth on sport spetsalization when the most intensive development of powe gualities

Key words: mycrocycles , mesocycles , macrocycles speed – strength training , state of fitness, depth sports spesialization

УДК 372.8:784

ШИЕЛЕНІС ЖАҒДАЙЫНДА КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТТІҢ ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУ МҮМКІНДІГІ

Г.Ж. Қарамолдаева – *Т.Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының доценті, Алматы қ.,*
Д.О. Қарамолдаева – *ҚазМемҚызПУ-нің доценті, п.ғ.к., Алматы қ.,*
А.Ж. Досжанова – *ҚазМемҚызПУ-нің оқытушысы, Алматы қ.*

Ғылыми мақалада қазіргі кездегі күнделікті өмірімізде туындап жататын әртүрлі деңгейдегі қақтығыстар, конфликт тудыратын жағдайдың нысаны, олардың туындау себептері, шешу жолдары адамдар арасындағы коммуникативті мәдени қарым-қатынастың пайда болуындағы оның алатын орны, жалпы бұл ұғымның табиғаты туралы мәселе қозғалады.

Адамдармен қарым-қатынас жасай білу, жеке адамдар арасындағы жүйеде тілдесе білуге қолайлы жағдай туғызу бүгінгі күнгі өзекті меселелердің бірі болып табылады. Өкінішке орай, конфликт біздің өміріміздің ажырамас бөлігі екендігі баршаға аян.

Бұл мәселені қозғауға себеп болған, адамдар арасындағы позитивті қарым-қатынастың дамуына, коммуникативтік мәдениеттің жүзеге асырылуына ықпал ету, ол үшін оның себеп-салдарын түсіну, конфликтке жататын нәрселердің түрлерін анықтап беру және оған оқырман назарын аудару. Конфликт түрлеріне жататындар: шешуді талап ететін мәселелер, конфликттік жағдайлар, инцидент, өзара конфликттік әрекет.

Сонымен қатар, осы қақтығыстарды шешу үшін қолданылатын, өзіміздің оқу, жұмыс барысында жиі кездесетін, бірақ оның мазмұнына терең үңіліп мән бере бермейтін, «диспут», «полемика», «дискуссия», «айтыс» секілді ұғымдардың әрқайсысына жеке-жеке анықтама беріледі, оның қайсыбірін қандай жағдайда қолдану мүмкіндігі, қажеттігі мәні қарастырылады.

Қарым-қатынастар атмосферасын адамдардың өзі жасайтындағы, оның себептері, адамды дискомфортқа түсіретін үдерістер адамдардың қақтығыс кезіндегі мінез-құлқы, психологиясы, оны шешудің жолдары, конфликттен шығу мүмкіндігі туралы сөз қозғалады.

Әрбір конфликтте, оған себеп болған нәрсенің қаншалықты шынайы немесе жасырын астарын анықтау өте маңызды. Әлбетте, оны анықтаған соң, әрі қарай мәселені коррекциялау басталады. Ұсынылып отырған мақалада бұл жайында да біраз мағлұматтар берілген.

Конфликтті меңгерудегі рационалды-интуитивті қадам, оны қолданудың негізгі амалы туралы осы саладағы белгілі ғалымдардың ой-пікіріне талдау жасалды. Бұл қадам жағдайды, мінездерді, конфликтке тартылған адамдардың қызығушылығы мен қажеттілігін, сондай-ақ өзінің мақсаты, қызығушылығы, қажеттілігін бағалауға негізделеді.

Осындай позициялы қадамға альтернативті болып есептелетін американдық оқымыстылардың Гарвард жобасындағы келіссөз әдісі, оның мәні де мақала желісінде қамтылады.

Кілттік сөздер: Коммуникативтік мәдениет, тұлға, этикет, қақтығыс, пікірталас, дискуссия, айтыс, сөзжарыс, мен, дискомфорт, тұлғааралық қарым-қатынас, атмосфера, жағдай, өркениет, конфронтация, шиеленіс, субъетивті мотив, өзара келісушілік, рационалды- интуитивті әдіс, шарықтау шегі

Конфликт – өкінішке орай, біздің өміріміздің ажырамас бір бөлігі. Конфликт пайда болуының толып жатқан себептері бар, олардың ішінен өзіміз күнделікті жұмысымыздың, оқуымыздың т.б. үдерісі барысында былай да, былай да басқа адамдармен қақтығысып қалатын жағдайларымызды бөліп алуға болады. Оның нәтижесінде қарым-қатынас пайда болады, адамдар бір-бірімен әртүрлі пікірлер төңірегінде тіл қатысады. Түсініспеушілік, қызығушылықтың бір-бірімен келіспеушілігі, «Мен» деген намысқа тию – конфликт тудыратын негізгі себептер болып табылады.

Конфликттің әртүрлі анықтамалары бар, бірақ олардың бәрі, егер сөз адамдардың өзара іс-әрекеті туралы болып жатса, қарама-қарсылық форманы қабылдайтын қайшылықтың басым екенін атап көрсетеді.

«Конфликт» термині латынның confliktus - қақтығыс деген сөзінен шыққан, синонимдері – «келіспеушілік», «баталия», «соғыс». Конфликт, оған қатысушылардың мақсаттарының бір-бірімен сәйкес еместігінен пайда болады. Нәтижесінде, олардың тәртіптері біріне-бірі қажеттілігін реализациялауға кедергі жасайды. Конфликтті екі немесе одан да көп адамдардың, топтардың арасында келісімнің жоқтығы деп анықтайық. Конфликттер ашық және жасырын болуы мүмкін, бірақ олардың негізінде келісімнің жоқтығы жатыр.

Адамдар арасындағы позитивті қарым-қатынастардың дамуына әсер ету үшін, олардың басынан өтіп жатқан әлеуметтік-психологиялық үдерістің себеп-салдарын түсіну қажет. Бұл жағдайда, шиеленіс тұлғааралық қарым-қатынастардың кульминациясы болып табылады. Шиеленіс жағдайында, тұлғаның психологиялық ерекшелігі анық байқалады, оған оның болмысы, әлеуметтік бағыттылығы, мәдени деңгейі, этикет негіздерін меңгеруі де кіреді.

Адам қанша өмір сүрсе, оның үйлесімді қоғамда өмір сүрсем деген арманы да сонша өмір сүреді. Бұл армандар дамудың әрбір кезеңінде діни оқуларға, әлеуметтік теорияларға немесе пәлсапалық-көркемдік шығармаларға тиек болған.

Бірақ адам тәжірибесі жер бетінде жұмақ болмайтынын көрсетті. Бұл қайшылықты қалай шешуге болады? Түсініп көрейік – «шиеленіс» - ол не? Оның әлеуметтік-психологиялық табиғатын не құрайды?

Қарым-қатынастар атмосферасын адамдар өздері жасайды.

Жер қабықтарында адамның өміріне және дұрыс өмір сүруіне қажетті санаулан элементтер бар. Бізді ауамен бірге айнала қоршап тұратын бұл көзге көрінбейтін сан алуан элементтер (әртүрлі микробтар, көзге көрінбейтін, ауада кездесетін түрлі заттар, иістер т.б.) тыныс алған кезімізде біздің ішкі құрылысымызға енеді. Әрине денеміз сау, ағзамыз дұрыс жұмыс істеп тұрған кезде біз ол туралы ойланбаймыз.

Қалай ағзамызға ақау түседі, біздердің денемізде дискомфортқа түсіретін үдерістер пайда болады, сол кезде біз өзімізді осындай жағдайға түсірген себептерді жанталаса іздей бастаймыз.

Осындай себептердің бірі – әлеуметтік өмірдегі тұлғааралық қарым-қатынас.

Тұлғааралық қарым-қатынас пен коммуникацияның атмосферасын адамдар өздері жасайды. Бірақ олардың қолынан бүкіл қоғамдастықтардың үйлесімді дамуы мен тепе-теңдікте тіршілік ету климатын жасау келмейді.

Күрделі құбылыстарда, түсінісу үшін, қайырымдылық пен зұлымдылықтың ақты-қара категориясын пайдалану, адамдар арасында шын мәнінде не болып жатқанын түсінуге кедергі жасайды. Бағалау мен ярлық көмегіне жүгінген ойлау тәсілі, ең алдымен олардың сәтсіздіктері мен қайғыға ұшырауына себепкер болған кінәлілерді іздей бастайды. Сонан соң олардан өш алуды ойластырады.

Ең негізгісі – серіктестердің тырысатын нәрсесі – ол өзінің мүмкіндігінің екінші біреуінен артық екендігін дәлелдеуі. Кейбір кездерде, оларды өзінің қызығатын нәрселеріне бағындыру үшін немесе байып кету үшін пайдалану себептерінен, басқа адамдардың үстінен билік орнату.

Орыс фәлсафашысы Н.Ф. Федоров Фаустты Мефистофельсіз елестете алмайсың, «зұлымдықты құртудың жалғыз жолы – ол өмірдің өзін жою»[1] деп жазды.

Бұл – өмірде әртүрлі көзқарастардан, қайшылықтардан және конфликттерден қашуға болмайтындығын растайды. Бұл жерде айталық, адамдардың айтысу кезінде, пікірталаста (диспут), сөз жарыстарда (прения), айтыс-тартыста (полемика) болатын өркениетті қақтығыстары туралы қарастырған жөн.

«Диспут» сөзі латынның disputo – пікір таластырамын деген сөзінен шыққан. Әңгіме диспут туралы болып жатқан жағдайда, мәселе ұжымдық тұрғыда ізгілік, саяси, әдеби, ғылыми, кәсіби т.б. проблемаларды талқылау жағдайы көзделеді.Оның жауабының алдын-ала белгіленген шешімі болмайды. Диспут үдерісінде оған қатысушылар әртүрлі пікірді, көзқарасты айтады, әртүрлі оқиғалар мен проблемаларға баға берді.

«Дискуссия» латынның discussio – сөзінен алынған, қарастырамын, зерттеймін деген ұғымды білдіреді. Дискуссия деп әдетте көпшіліктің алдында қарастырылып жатқан белгілібір мәселелерді, шешімін таппаған сұрақтарды айтады. Ол көбінесе қиын тақырыпты игеруде, контекстке барып қыстырылатын мәселелерде (мысалы семинар сабақтарында) оқу үдерісін белсендіретін әдіс ретінде де қарастырылады.

«Полемика» сөзі гректің polemikos сөзінен шыққан, «жаугер», «жаугершілік» ұғымдарын білдіреді. Осыған қарап, полемика сөзіне де айтыс-тартыс процедурасы тән, конфронтацияға және белгілібір мәселелерді шешуде бір-біріне қарама-қарсы пікірлер мен қадамдар күресіне алып келетінін байқауға болады.

Диспуттар мен дискуссиялар әдетте, көбінесе оқиғаны бейбіт жолмен, аяқтауға, шындықты ұжымдық жолмен іздеуге алып келеді. Полемикалық айтыстың мақсаты – қарсыласты қайткенде де жеңу.

Алайда мынаған назар аудару керек: диспутта да, дискуссияда да, полемикада да, олардың әртүрлі деңгейдегі белсенділігі мен конфронтациясына қарамастан, оларға қатысушылардың арасында айтыс-тартыс туып, әрі қарай өрбіп кетеді. Айтыс-тартыс бұл жерде біріне-бірі «текетіресіп» тұрған екі жақтың мәселені немесе сұрақты талқылау үдерісінің сипаттамасы секілді болып көрінеді.

Тәжірибе дискуссияда текетірестің әртүрлі өткірлікпен өтетінін көрсетіп жүр. Ол диспут, дебат, полемика, айтыс болуы мүмкін. Қалай болғанда да, дискуссияны жүргізу үшін ең аз дегенде екі түрлі көзқарас, бір проблеманы немесе сұрақты шешу үшін екі түрлі қадам керек. Іс-жүзінде әрине одан да көп мәселе болады. Дискуссияға қатысушы әркімнің мәселені шешу үшін өз көзқарасы, өз пікірі болады.

Егер айтыс туралы айтар болсық, онда ол шындыққа жету мақсатында, мәселені жан-жақты зерттеу түрі ретіндегі пікірталас деп анықталады[1].

Айтыс (бәсеке) - мәселені талқылау үдерісінің сипаттамасы, оны ұжымдық түрде зерттеу; әр айтысушы жақ өз қарсыласының пікірін дәлелдеу, жоққа шығару арқылы шындыққа жеке қол жеткізгісі келеді.

Бәсекелесу кезінде ашық түрде болсын, жабық түрде болсын қарама-қайшылық көрініс береді, және

сол қарама-қайшылықтың өзі проблема тудыруға себепкер болады. Ұжымдық бәсеке кезінде ол мәселе шешіледі немесе әрбір текетіресуші жақ өз пікірінде қалады.

Конфликтіге жақын тұратын адамдар тобын психологтар былай анықтайды: олардың кейбіреулері үшін шиеленістік мінезінің сипаты емес, нақты жағдайдағы мінез-құлқының көрінісі, ал кейбіреуінде оның мінезінің ұрыншақтығына байланысты, тәртібінің тұрақты белгісі.

Сонымен қатар, өз басының пайдасы үшін әдейі шиеленісті жағдай тудыруға қабілетті адамдар да кездеседі. Олар әдетте конфликтті жағдайды өзі бастайды, әрекетіне есеп береді, позициясын алдын-ала белгілеп қойған, бәсеке жүргізу техникасын біледі.

Сонымен, конфликтке жататын нәрселер:

• шешуді талап ететін мәселелер;

• конфликттік жағдай;

• инцидент;

• өзара конфликттік әрекет.

Конфликттер өздерінің ерекшеліктері мен көпқырлылығына қарамастан жалпы біркезеңдік ағымдардан өтеді – олар:

• қарама-қарсы қызығушылықтар, құндылықтар, нормалардың қалыптасуы;

• потенциалды конфликттің нақты конфликтіге өтуі немесе шиеленіске қатысушылардың өздерінің қызығушылығының дұрыс немесе бұрыс екендігін түсінуі;

• конфликтті әрекеттер;

• конфликтті алып тастау немесе шешу.

Одан өзге, әрқайсысының азды немесе көпті белгіленген өзіндік құрылымы бар. Кезкелген конфликтіде конфликт тудыратын жағдайдың нысаны болады, олар технологиялық және ұйымдастырушылық қиындықтарға, еңбекақы төлеу ерекшелігіне, болмаса, шиеленіс тудырып жатқандардың іскерлік және жеке қарым-қатынастардың ерекшеліктеріне байланысты.

Конфликттің екінші элементі – оның мақсаты, оған қатысушылардың көзқарастары және түсініктерімен, материалдық және рухани қызығушылығымен белгіленген субъективті мотиві.

Әрі қарай конфликт оған қатысушы оппоненттердің қаншалықты екенін, нақты адамдар санын нақтылайды.

Соңында, әрбір конфликтте қақтығысқа себеп болған нәрсенің қаншалықты шынайы немесе оның жасырын астарын анықтау өте маңызды.

Конфликт себептерінің басталуын және жасырын себебін анықтаған соң, әрі қарай жасалатын қадам, ол «өткінші реакция» жолымен проблеманы коррекциялау. Мысалы, егер конфликт жеткілікті түрде қарым-қатынас жасалмағандықтан немесе тіпті жоқ болғандықтан туындаса, онда көзге көрінетін реакция қарым-қатынасты дұрыс жолға қоюдың жолын іздеу болып табылады. Егер конфликт өмір сүру жоспарларының айырмашылығына байланысты болса, реакция келіссөз жүргізу және шешім іздеу нәтижесінде, конфликтке қатысушылардың бәрі де ұтысты жағдайда болатын, компромисстің бірінен көрінеді. Егер де кедергі болатын тек өзінің қорқынышы мен жүрексіздігі болса, онда шешім жолдағы кедергілерді жою үшін әдіс жасаудан көрінеді.

Конфликтті шешудің ең дұрысы рационалды-интуитивті әдіс болып саналады. Оны ойлап тапқан американдық оқымысты Джинни Грехем Скотт. Ең басынан бастап, бұл әдіс конфликт жағдайындағы әрекетке бейне таңдауды жүзеге асыру барысында жұмысқа сана мен интуицияны тартады. Бұл қадам жағдайды, мінездерді, конфликтке тартылған адамдардың қызығушылығы мен қажеттілігін, сондай-ақ өзінің мақсаты, қызығушылығы, қажеттілігін бағалауға негізделеді.

Нағыз конфликттерде ылғи да қатысушылардың эмоциясы көрініс табады. Олай болса, конфликтті шешуге жасалатын ең алғашқы қадам, ол өзінің де, өзгенің де туындап келе жатқан, сондай-ақ теріс эмоциясын басу.

Эмоция басылған соң, әлбетте іске сана және интуиция қосылады. Олар қызығушылық білдіретін жақтардың бәріне де тиімді шешім құрастыруға мүмкіндік береді.

Конфликтті шешудің стратегиясын қалай таңдауға болады?

Ең алдымен, конфликтті меңгеруде рационалды-интуитивті қадамды қолданудың негізгі амалы – кез келген конфликттік жағдайды өзінің шешілуін күтіп тұрған проблема ретінде немесе потенциалды проблема ретінде қарастыру. Содан соң, конфликттік жағдайды бақылауда ұстауға қажетті стратегиялық шаралар арсеналын пайдалана отырып, проблеманы шешуге лайықты әдіс іздестіріледі. Лайықты әдіс табылған соң оны қолданудың ең жақсы амалы анықталады.

Қазіргі уақытта көп жағдайда келіссөз жүргізуге ұмтылады, бірақ дәстүрлі келіссөз стандарты

халықтың көңілінен шыға бермейді. Олар келіссөз жүргізудің тек екі жағын ғана көреді – тілге көнгіш немесе қатаң. Мінезі – жұмсақ адам артық шиеленісті қаламайды, сондықтан да, келісімге келу үшін «кейін шегіне салады». Мінезі қатаң адамдар келіссөз жүргізудің кезкелген жағдайын ерік күшінің жарысы деп біледі. Ол жеңіске жеткісі келеді, бірақ көбінесе қарсы жақтың да қатаң реакциясына тап болады, сөйтіп олармен қарым-қатынасын бұзады.

Осындай позициялы қадамға альтернатива бар ма?

Гарвард проектінде келіссөз туралы американдық оқымыстылардың жасаған келіссөз әдісі бар, олар тиімді және достық қарым-қатынаста жасалатын нәтижелі шешімге арналған. Бұл әдіс «нақты жағдай» келіссөзі деп аталады.

Оның мәнісі мынада, проблеманы оның сапалық ерекшелігіне қарап шешеді, яғни қайсымыз қалай кейін шегінеміз деп, әр жақ бір-бірімен істің мәніне қарай саудаласпай жұмыс істейді.

Бұл әдіс мүмкіндігі бар жердің бәрінен екі жаққа да бірдей тиімді нәрсені қарастыруға тырысады, ал көзғарастары келіспеген жерлерде, екі жақтың да еркінде емес, қандай-да болсын белгілібір ақиқатты нормаға негізделген нәтижеге тоқталуға тіреледі. «Нақты жағдай» келіссөзі істің мәнін қарастыруда қатаңдық танытады, бірақ келіссөз жүргізушілері арасында жайлы қарым-қатынас болуын қарастырады. Бұл әдіс адал болуға мүмкіндік бере отырып, сонымен қатар, олардың адалдықтарын басқа біреулердің пайдаланып кетуінен сақтайды.

1 Теологизм; Гуманизм; Просвещение; Утопический социализм; Научный коммунизм; Демократизм; Либерализм және т.б.

2 Кампанелла Т. «Город Солнца»; Блаватская Е. «Живая этика»; Моор Т. «Утопия»; Андреев Д. «Роза мира» және т.б.

3 Войкуновский А. Я говорю, мы говорим. Очерки о человеческом общении. М., 1990; Князева М.Н. Конфликт // ЭКО. – 1992. – № 2; Мелибруда Е. Я - ты - мы: Психологические возможности улучшения общения / Пер. с польск. – М., 1986; Скотт Г. Джинни. Конфликты: пути преодоления / Пер с. анг. – Киев, 1991; Скотт Г. Джинни. Способы разрешения конфликтов / Пер. с. англ. – Киев, 1991.

1 Theologism; Humanism; Enlightenment; Utopian Socialism; Scientific Communism;Democratism; Liberalism, etc.

2 Campanella T."The City of Sun";Blavatskaya E."Live Ethics";Moore T."Utopia";Andreyev D."The Rose of the World", etc.

3 Voikunovskiy A.I Speak, We Speak. Sketches on Human Communication.M., 1990; Knyazeva M.N. Conflict// EKO. – 1992, # 2; Melibruda E.I – You – We: Psychological Possibilities of Improving Communication / Translated from Polish. – M., 1986; Scott G.Ginny. Conflicts: Ways of Negotiating / Translated from English. – Kiyev, 1991; Scott G.Ginny.Ways of Solving Conflicts / Translated from English. – Kiyev, 1991.

Резюме

В данной научной статье рассматриваются актуальные проблемы, касающиеся столкновений, причин, влияющих на возникновение конфликтов, способы и пути их решения, а также место культурно-коммуникативных отношений и вопрос о понятии конфликта в целом.

Создание благоприятных условий для взаимоотношений и умение находить общий язык представляют собой одну из актуальных проблем сегодняшнего дня. К сожалению, конфликт является неотъемлемой частью нашей жизни.

Причиной рассмотрения данного вопроса явилось создание условий для позитивных и культурно-коммуникативных взаимоотношений между людьми, для чего необходимо понять причины, различать виды конфликта, а также обратить внимание читателя. Различные виды конфликта включают в себя вопросы требующие решений, а также конфликтные и взаимоконфликтные ситуации, инцидент.

Предлагаются определения таких понятий, как «диспут, полемика, дискуссия, прения».

В статье речь идет о том, что люди сами создают атмосферу взаимоотношения, вместе с тем выявлены причины, процессы, создающие дискомфорт, поведение, психологию людей при столкновениях, пути их решения и возможности выхода из конфликта.

В каждом конфликте важно установить его причину, реальную или скрытую подоплеку. Несомненно, что после этого начинается корректировка проблемы. В настоящей статье приводятся некоторые сведения об этом.

Подвергнуты анализу рационально-интуитивные шаги освоения конфликта, мнения известных ученых в данной области об основных средствах их использования. Данные шаги основаны на оценке ситуации, характеров, интересов и потребностей, вовлеченных в конфликт людей.

В рамках статьи охватывается метод переговоров в Гарвардском проекте американских ученых, сущность которого считается альтернативой таким позитивным шагам.

Ключевые слова: коммуникативная культура, личность, этикет, конфликт, диспут, дискуссия, полемика, прения, я, дискомфорт, межличностное отношение, атмосфера, климат, цивилизация, конфронтация, инцидент, субъективный мотив, компромисс, рационально-интуитивный метод, кульминация.

Summary

This scientific article deals with actual problems concerning the collisions, causes, methods and ways of their solution, the place of culturally communicative interrelations as well as the issue on the notion of conflict, in general.

The creation of favorable conditions for mutual interrelations, the ability to find an understanding is considered to be one of today's actual problems and unfortunately a conflict making up an integral part of our life.

The reason for considering this issue is the creation of conditions for positive and culturally communicative interrelations between people and for that purpose to perceive causes and different kinds of conflict, as well as to attract the reader's attention. The various kinds of a conflict include the solution of demanding issues, conflicts and mutually conflicting situations, incident.

The definitions of such notions as "dispute, polemics, discussion, debates" are given.

The article deals with the idea that namely the people themselves create an atmosphere of interrelations. There were also revealed the causes and processes which create the atmosphere of interrelations, the causes and processes that produce any discomfort, behavior and the psychology of people while in collisions, and the ways of their solution as well as the possibility of finding the way out a conflict.

It is important to state the reason of every conflict, its real or hidden background. It is apparent that afterwards the correction of the problem will start. In the present article some of these data are suggested.

There were subjected to the analysis rational-intuitive steps for exposing the conflict, the opinions of well-known scientists on major facilities for their usage in this field. Such steps are based on the evaluation of the situation of characters, interests and needs of the people involved in the conflict.

Within the framework of the article the method of negotiations within the Harvard project of the American scientists is covered, whose essence is considered to be an alternative to such positive steps.

Keys words: communicative culture, personality, etiquette, conflict, dispute, debate, controversy, me, discomfort, interpersonal relations, the atmosphere, climate, civilization confrontation incident subjective motive compromise rational-intuitive method, the culmination

УДК

ФИЛОЛОГ-МАМАНДАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫ МЕН ҰСТАНЫМДАРЫ

А.П. Мыңбаева – *докторант, Абай атындағы ҚазҰПУ*

Мақалада филолог-мамандардың құзыреттілігін қалыптастырудың дидактикалық алғышарттары мен ұстанымдары қарастырылады. Жоғары білім саласындағы мемлекеттік саясат жоғары оқу орындары желісін тұрақты түрде жетілдіру; мамандар дайындаудағы Республиканың тәуелсіздігін қамтамасыз ету мақсатында мамандықтарды жаңартып отыру; үздіксіз білім беру үдерісінде сатылықтың сабақтастығын қамтамасыз ету сияқты ұстанымдарға негізделген. Осы ұстанымдармен байланыстыра отырып, ежелгі ойшылдардың пікірлеріне сүйене отырып, маман даярлауда білі беру ұстанымдарын негіздедік. Біздің зерттеу жұмысымыздың аясында танымал шығыс ойшылы Әбу Насыр әл-Фарабидің гуманистік бағыттағы идеяларымен терең танысу мүмкіндігі туды. Ғылыми тәсіл ұстанымын қатаң сақтай отырып, ғалым Аристотель, Птоломей, Евклид, Порфирий секілді көне заман ғалымдарының еңбектері мен логикалық туындылыраны талдау жасайды. Ғалым антикалық мәтіндерге қарапайым түсінік беріп қана қоймай, олардың мазмұнын өзіндік көзқарас-қорытындылар арқылы дәлелдеп көрсетуге тырысады. Әл-Фараби мұрасының ішінде метафизика, тұрмыс-тіршілік заңдары мен категориялары, адам баласының таным әрекеті, ой-сананың мәні-мағынасы, физикалық әлем қасиеттерін зерттеу мәселелеріне арналған еңбектерінің рөлі ерекше.

Тірек сөздер: білім беру саясаты, ұстанымдар, құзыреттілік, гуманистік идея

Қазақстандық заманауи білім беру жүйесі жағдайында үздіксіз білім беруде мамандарды дайындау туралы мәселе бүгінгі таңда күн тәртібінде өзекті қарастырылып, қарқынды зерттемелермен сипатталады.

Қайта өрлеу дәуірі гуманистері адам баласының табиғи күштерін дамытуға, баланың ересек өмірге қуанышпен әрі жарқын «енуіне», яғни тұлғаның жасампаздығына бейімделген оқыту-тәрбиелеу мекемелерін ашқан-ды. Ағартушылық кезең мәдениеті мен педагогикасында бұл мәселе қарқынды дамыды. Ортағасырларда бірнеше ғасырлық гуманистік тәжірибелердің тамаша талдауы мен гуманистік дәстүрді дамытудың жаңаша бастамасы Я.А. Коменскийдің педагогикалық жүйесі болды. Бұл жүйе дамып келе жатқан адам баласының табиғи күштері мен қабілеттерін құндылықты-бағытты және толыққанды дамыту арқылы оқыту үлгісі ретінде танылды.

Біздің зерттеу жұмысымыздың аясында танымал шығыс ойшылы Әбу Насыр әл-Фарабидің гуманистік бағыттағы идеяларымен терең танысу мүмкіндігі туды. Ғылыми тәсіл ұстанымын қатаң сақтай отырып, ғалым Аристотель, Птоломей, Евклид, Порфирий секілді көне заман ғалымдарының еңбектері мен логикалық туындылыраны талдау жасайды. Ғалым антикалық мәтіндерге қарапайым түсінік беріп қана

қоймай, олардың мазмұнын өзіндік көзқарас-қорытындылар арқылы дәлелдеп көрсетуге тырысады. Әл-Фараби мұрасының ішінде метафизика, тұрмыс-тіршілік заңдары мен категориялары, адам баласының таным әрекеті, ой-сананың мәні-мағынасы, физикалық әлем қасиеттерін зерттеу мәселелеріне арналған еңбектерінің рөлі ерекше. Әсіресе, әл-Фарабидің білімді жіктеуі ерекше назар аударуды қажет етеді: бүгінгі таңда бұл жіктеліс ортағасырлық ғылыми ой-сананың маңызды жетістіктерінің бірі саналады. «Бақытқа жету жолдары» атты трактатының гуманистік бағыты туралы шығарма талас тудырмайды. Аталған шығармада ғалым білім салаларын теориялық және практикалық деп жіктейді. Ғылыми салалардың типологиялық сипаттамасы туралы мәселеге әл-Фараби «Ғылымды жіктеу мен анықтау туралы кітап» атты туындысын арнайды. Бұл еңбекте алдыңғы орынға ғалым тіл туралы ғылымды жіктеп, сөз, сөз тіркесі секілді бірліктердің маңыздылығын ерекше анықтап, жазу мен дұрыс сөйлеу заңдылықтарын құрастырады. Оның ілімінде логика өнер ретінде сипатталап, бүкіл ғылым атаулының ең алдыңғы қатарына жіктелген. Ойшыл математикаға да ерекше назар аударады, оған арифметика мен геометрияны ғана емес, механика, астрономия және ең қызығы – музыканы да жатқызады. Құқықтану мен догматикалық дін ілімін адамзаттық ғылым деген топқа жіктейді. Ғалым трактаттарының қатарында ілімнің ғылыми салаларын осылайша жіктеуіне толық әрі сенімді түсініктеме де берілген.

Ғалымның «Логика бойынша кіріспе тараулар» атты трактатында логика мен грамматиканың, логикалық ойлау мен сөйлемнің грамматикалық құрылымы арасындағы өзара байланыс туралы тұжырым жасалған. Әл-Фарабидің риторика – бүкіл ғылым атаулыға қатысты ілім саласы – туралы ойлары ерекше көңіл қоюды талап етеді. Риторика сенім үдерісінде бүкіл өнер үшін жалпы тәсілдерді қолданады. Себебі ол «заттардың барлық түрлерінде сенімге қол жеткізеді... оның кез келген мәселе ойынша адамдарды сендіру күші бар» [1].

Ғалым идеяларының гуманистік бағыты адам баласы шығармашылының барлық түрлері түйсік пен үйлесімділік сезімі негізінде жетілетіні туралы ойды бірнеше рет қайталауынан да көрінеді. Математикалық ойлау дағдылары әрбір адамға көмек бере алады, себебі математикалық тәсілдер тек статистикада ғана қолданылмайды. Әл-Фараби музыканың сандар теориясымен және эстетикамен байланысын дәлелдейді. Себебі кез келген өнердің (музыка, поэзия, мүсін) негізінде дұрыс пропорциялар мен алгебралық заңдылықтар жатыр. Осы ретте ойшылдың эстетикалық көзқарастарына қатысты үйлесімділік ұғымының ерекшеліктері туралы сөз еткеніміз абзал: әл-Фарабидің үйлесімділік идеясы ұйқастық, пропорционализм және тепе-теңдік ұстанымдарымен сәйкес келеді. Үйлесімділік туралы сөз еткенде, ғалым тарих пен музыка салаларынан мысалдар келтіреді. Себебі бұл пәндердегі үйлесім мен қиысу шығарманың кереметтігін сипаттау үшін қызмет етеді.

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы шетелдік педагогикадағы гуманистік дәстүрлердің негізгі зерттеу бағыттары мыналар болды:

- реформаторлық (эксперименталды) педагогика (А.Лай, Э.Мейман, Э.Торндайк және т.б.);
- әлеуметтік педагогика (Г.Кершенштейнер);
- еркін тәрбие идеялары (М. Монтессори).

Бұларда табиғатпен үйлесімділік, тәрбиенің педагогикалық әрекет пен субъектілердің өзара байланысы, тәрбиеленушінің мәдениет әлеміне «енуі» туралы идеялары жаңаша сипатта бейнеленген. «Көзқарастар мен эксперименттердің әрқилылығына қарамастан, реформаторлық ізденістердің жалпы өзегі – гуманизм болып қала береді» [1,103].

Қазіргі қазақстандық қоғам мамандарды дайындауға қойылатын талаптардың сапасына деген жоғары талабымен сипатталады. Азаматтардың білім алу құқығына кепілдік беретін басты құжаттар – ҚР Атазаңы, ҚР «Білім туралы» заңы. Мұнда қоғамдық қатынастар белгіленіп, осы саладағы мемлекеттік саясаттың ұстанымдары анықталып, ҚР азаматтарының білім алуына атазаңдық құқықтық қамтамасыз етуге бағытталған.

Жоғары білім саласындағы мемлекеттік саясат мына ұстанымдарға негізделген:

– жоғары оқу орындары желісін тұрақты түрде жетілдіру;

– мамандар дайындаудағы Республиканың тәуелсіздігін қамтамасыз ету мақсатында мамандықтарды жаңартып отыру;

– еліміздің аймақтарының жоғары білімді мамандарға деген қажеттіліктерін қанағаттандыру;

– Қазақстан Республикасының барлық азаматтарының жоғары білім алуына тең құқығы;

– үздіксіз білім беру үдерісінде сатылықтың сабақтастығын қамтамасыз ету;

– жоғары білімнің құқықтық және экономикалық бағыттылығы мен ғылыми сипатын қамтамасыз ету;

– жоғары оқу орындарының құқықтарын кеңейте отырып, барлық деңгейлердің басқарушы органдарының қызметтері мен міндеттерін қайта өлуді білдіретін жоғары білімді басқарудың мемлекеттік-қоғамдық сипаты мен децентрализациясы;

– жоғары білімнің гуманизациясы;

– оқытудың жекелігі мен дифференциациясы;

– жоғары білімнің, ғылым мен өндірістің интеграциясы.

Қазіргі таңда филолог-мамандарды дайындаудың критерийлеріне өзгеріс еніп, жоғары оқу орындарында білім беру үдерісінің мазмұны, формалары мен әдіс-тәсілдері жаңартылды. Басты назар білім алушының жеке тұлғасына бейімделудің қайта туындауына бағытталған білімнің тұлғалық-бейімділік үлгісіне аударылды.

Орыс ғалым Л.А. Степашко қазіргі заманғы постиндустриалды мемлекеттік қондырғыға тән өзгерістер туралы сөз етеді: мәдениеттің адамның жан-жақты әрекетінің тәсілдері мен нәтижесі ретіндегі рөлінің өсуі, жеке тұлғаның маңызының артуы мен оның өзін өзі көрсетуі, адам баласы қызметінің барлық саласында елдер мен мемлекеттік арасындағы ынтымақтастық пен «әлемдік білім беру кеңістігі» ұғымының қалыптасуы. «Бүгінгі таңда білім жүйесі XX ғасырдың соңына қарай қалай қалыптасса, сондай формада жалпы қабылданып қалды. Яғни өркениеттің дамуының жаһандық дағдарысына қарсы шыға алмайды, тіпті оны жеңу қабілеті де жоқ. Прагматикалық және тиімді білім дәстүрлі білім беруде адамзат ұрпағының рухани ізденістерін шеттетуде» [2, 10].

«Кәсіби біліктілік» (латынның compete – сәйкес келу, қол жеткізу, жақындау) кең мағынасында мамандықтың салаларының критерийлері мен стандарттарында көрсетілген және белгілі бір типтегі міндеттерді шешуге қойылатын талаптарға сәйкестігі, белгілі бір белсенді білім жүйесін меңгеру, жағдайды қолға алу мен нәтижеге сенімді түрде қол жеткізу қабілеті [3,32]. Б.Д. Эльконин біліктілікті адамның әртүрлі әрекеттерге қатысу шамасы деп сипаттайды. Біліктілік – білім мен жағдайлар арасындағы байланысты орнатуға, мәселені шешу процедурасын қалыптастыруға жалпы дайындық [4, 71]. К.Хиттен «құзыреттілік» ұғымын білім нәтижелерін сипаттау үшін қолданады [4, 18]. С.Е. Шишов біліктілікті білім, құндылық, қабілетке негізделген, білім мен жағдай арасындағы байланысты орнатуға мен мәселе үшін сай келетін процедураны анықтауға мүмкіндік беретін жалпы қабілет деп түсіндіреді [2, 15]. Л.М. Долгованың ойынша, біліктілік – алған білім негізінде әрекет ту қабілеті. Біліктілік әмбебап білімдер негізінде өздігімен әрекет ету тәжірибе дегенді білдіреді [2,38]. А.И. Зимняяның тұжырымдауынша, біліктілік – адамның білімге негізделген интеллектуалды және тұлғалық-негізделген әлеуметтік-кәсіби тіршілік қарекеті [4, 13]. Г.Б. Голубтың ойынша, «біліктілік» ұғымы интегративті: ол жүйенің элементтерін сипаттап қоймай, оның арасындағы байланысты да сипаттайды. Бұл ұғымды нақты толықтыру жағдайдың типтеріне байланысты. Сондықтан, негізгі біліктіліктер – жалпы білім нәтижелері ғана емес, адамның жалпы білімдік тәжірибесі. Қазіргі таңда интеллект өзіндік мақсат ретінде емес, өздігімен әрекет етудің жалғыз әрі жалпы құралы ретінде бағалы [2, 16].

Негізгі біліктіліктер, өз кезегінде, интеграциялы оқу жоспарының мазмұнына енетін нақты құрамдас бөліктер екендігі туралы қорытындының маңызы зор.

Еуропа Кеңесі кез келген маманға қажетті 5 негізгі құзыреттілікті атап көрсетеді:

1. мойнына жауапкершілік алу, шешімді бірлесіп қабылдауға қатысу, демократиялық институттардың қалыптасуы мен дамуына қатысумен байланысты саяси және әлеуметтік біліктіліктер;

2. полимәдени қоғамдағы өмірге қатысты, ксенофобияның туындауына, шыдамсыздық климатын таратуға кедергі келтіретін және әртүрлі мәдениет, тіл және дін өкілдерімен бірлесіп өмір сүруге дайындықпен байланысты біліктіліктер;

3. адамның қоғамдық өмірі мен жұмысында соншалықты маңызды, егер оны иемденбесе, қоғамнан алшақтауы мүмкін болған ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасауды айқындайтын біліктіліктер. Осы топқа бүгінгі өскелең ұрпақ үшін маңызы артып отырған бірнеше тілді қатар меңгеруді де жатқызамыз;

4. ақпараттар қоғамының туындауымен байланысты біліктіліктер. Жаңа технологияларды игеру, олардың күшті және әлсіз жақтарын түсіну, БАҚ мен Интернет каналдары бойынша таралатын ақпараттар мен жарнамаларға сыни қарым-қатынас жасау қабілетімен байланысты біліктіліктер;

5. бүкіл өмір бойы кәсіби шеңберде ғана емес, тұлғалық және қоғамдық өмір деңгейінде оқуға талпынысы мен қабілеттілігін жүзеге асыратын біліктіліктер [5, 85-86].

Негізгі құзіреттіліктерді негізінен, 15-25 жас аралығындағы жастар игеретіні айқындалды. Әрине, бұл – құзіреттіліктердің қалыптасу үдерісі ос көрсетілген жас арасында ғана жүзеге асады деген сөз емес: негізгі құзіреттіліктер сәби шақтан бастап қалыптасады, ал олардың жетілуі адамның бүкіл өмірінің соңына дейін жалғасады, яғни құзіреттілікті қалыптастыру – ешқашан аяқталмайтын үдеріс.

М.М. Бахтинның пікірімен келісе отырып, филологтың жеке-кәсіби құзіреттіліктерін мынадай түрлерге жіктейміз [6, 52]:

1. ***лингвистикалық құзіреттілік*** **–** филолог-маманның тіл, тілдің мәдениетпен және халықтың дамуымен байланысы туралы лингвистикалық білімі кешені, лингвистикалық білімін кәсіби әрекетте қолдана білу шеберлігі;

2. ***әдебиеттанушылық құзіреттілік*** – орыс әдебиеті мен фольклорының тарихи дамуы мен қазіргі жай-күйі туралы **білімдер жиынтығы** мен әдеби үдерістің заңдылықтарын, көркем мәтіннің мәнін және оның қоғам мен мәдени дәуірдегі жағдайлармен байланысын түсіну **шеберліктері**;

3. ***лингвомәдени құзіреттілік*** – Ресейдің әлем мәдениетіндегі рөлі мен орны туралы, мәдениеттанудың басты ұғымдары туралы **білім** мен осы білімді кәсіби іс-әрекетінде қолдана алу мен мәдени өкіл фукнциясы қызметтерін орындау, әдеби-тарихи және мәдени-эстетикалық мәселелерге тұлғалық көзқарасын көрсету **шеберлігі**;

4. ***педагогикалық құзіреттілік*** **–** оқыту мен білім теориясы мен тәжірибесі, тәрбие теориясы, педагогикадағы заманауи бағыттар, «нақтылы оқу пәндерінде оқушының шығармашылық ойлауын, білімі, адамгершілік тұлғасын қалыптастыру мен дамытуы үшін педагогикалық міндеттерді жүзеге асыру ерекшеліктері» туралы **білім** [6, 53] мен жоғары оқу орнында тіл мен әдебиетті оқытудың кәсіби-тәжірибелік дағдыларын игеру **шеберлігі**;

5. ***психологиялық құзіреттілік*** **–** негізгі психикалық үдерістер, білім алушылардың психологиялық ерекшеліктері мен олардың білім беру үдерісін дамыту заңдылықтары туралы **білім** және студенттердің тұлғалық даму деңгейін, олардың даму уәждерін анықтау; бақылау негіздеріне қарай тұлғалық қажеттіліктерін анықтау **шеберліктері** т.б.;

6. ***әдістемелік (лингводидактикалық) құзіреттілік*** **–** орыс тілі мен әдебиетіне, сонымен қатар, шет тілі мен шетел әдебиетіне оқыту әдістемесінің әдістемелік және теориялық негіздері туралы **білім** және алған теориялық білімін интегративті түрде әдістеме бойынша тәжірибеде қолдану **шеберлігі**;

7. ***кәсіби-коммуникативті құзыреттілік*** – тілдің және әлеуметтік-мәдени **білімдер** көмегімен кәсіби (оқу, ғылыми, өндірістік және т.б.) қызметінде қолдану қабілеті мен өзінің серіктесіне қатысты қарым-қатынастың ыңғайлы түрін таңдай білу шеберлігі [7, 180];

8. ***шет тілді коммуникативті құзіреттілік*** **–** шет тілінде кәсіби қарм-қатынас жасау үдерісінде басқа субъектілермен толыққанды өзара әрекет етуді қамтамасыз ететін білім мен шеберліктер кешені.

Лингвистикалық құзіреттілік тіл білімі, әдебиеттану саласына негізделеді. Коммуникативті құзіреттілік негізгі тіл, классикалық тілдер мен шет телдерінен тұратын блок қалыптастырады. Психология-педагогикалық, әдістемелік және мәдениеттанушылық құзіреттілік жалпы кәсіби пәндердің блогымен толықтырылады: педагогика, психология, лингводидактика, мәдениеттану.

Сонымен, филолог-маманды дайындаудың басты бағыттарын пәндік құзіреттііктердің қалыптасуы және дамуы ретінде айқындай отырып, әрі жеке-кәсіби құзіреттіліктерді белгілей отырып, филолог-студенттерді біліктілікті әдіс негізінде оқытудың үлгісін құрастыруды қолға аламыз.

Біліктілікті оқытуды жоғары білім беру мекемелерінде жүзеге асыру оқу жоспарындағы пәндерді жоғары сапалы меңгеруді, алынған білім, дағды және шеберлікті, сондай-ақ оларды алдағы кәсіби қызметте тиімді қолдануды жүйелеуді қамтамасыз етеді. Филолог-студенттерді оқыту жүйесін жобалау барысында біліктілікті әдіс негізінде біз Н.С.Ярыгина жинақтап көрсеткен психология-педагогикалық оқыту шарттары, үздіксіз білім беру үшін қажетті ережелер жүйесі және филологиялық білім берудің ерекшеліктерін есепке алып отырдық. Сонымен, филолог-маманды кәсіби дайындаудың негізгі ұстанымдарын қарастырып өтелік:

1) ***жүйелілік*** – педагог-ғалымдардың ерекше назар аударған педагогикалық құбылыстар мен үдерістердің негізгі сипаттамасының бірі;

2) ***кәсіби бағыттылық.*** Мамандық студенттерді жан-жақты дайындауға арналған үйшік болуы тиіс. Оның мәні мынада:

– адамның қызығушылықтары мен әлеуметтік талап-тілегіне сәйкес әрекет түрлері мен тұлғаның басты қасиеттерінің кәсіби қалыптасуының дағдыларын кезеңдеп қалыптастырудың ретті бағдарламасын құру;

– жоғары оқу орындарында жалпы гуманитарлық, әлеуметтік-экономикалық, жалпыкәсіби және әлеуметтік пәнлер циклын параллель игеруге бағытталған оқу жоспарларының кешенді құрылымына ауысуын қамтамасыз ету;

3) ***мобильділік ұстанымы*** кәсіби технологиялар туралы жаңа білім, жаңашыл ақпаратты алу және үздіксіз өзгеріп отыратын әлеуметтік-экономикалық жағдайға жылдам бейімделу дегенді білдіреді. Ол сондай-ақ маманның өзінің кәсіби таңдауын нақтылауымен (айталық, филолог-маман оқытудың бастапқы кезеңінде емес, магистратурада жұмыс істегісі келсе немесе оның кәсіби қызығушылықтары оқытушылық емес, аудармашылық қызметпен байланысты болса) де байланысты;

4) ***сабақтастық ұстанымы*** бір білім беру бағдарламасынан «шығу» келесі бағдарламаға «кірумен» сәйкес келуі керек. Мұндай сәйкестік үздіксіз білім беру жүйесінің барлық мақсаттарын анықтау жолымен қамтамасыз етілуі тиіс;

5) ***интеграция ұстанымы.*** Қазіргі заманғы филолог-маманның қызметтерін күрделендіру үрдісі оқытудың әртүрлі кезеңдерінде алынған білімдердің синтезі, кәсіби білім берудің әрқилы деңгейлері арасында оларды және кәсіби мақсаттарды бөлу мәселесін күн тәртібіне қойды. Интеграция ұстанымы жүйелі ойлауды дамытып, әртүрлі пәндердің ішінен жаңаны көре білуге мүмкіндік береді;

6) ***оқыту мен тәрбиенің гуманизациясы:*** адам баласы жинақтаған рухани-адамгершілік құндылықтарды тәжірибеде қолдану, тұлғаның жеке қасиеттері мен ерекшеліктеріне деген құрмет, білім алушыны білім беру үдерісінің жоғары дәрежегі құндылығы ретінде мойындау;

7) ***филологиялылық*** – екі бағыт – орыс және шетел дәстүрлері бойынша терең филологиялық дайындық алу;

8) ***ұлттық-мәдени ерекшелікті тану*** – меңгеріліп отырған тіл тасушыларының мәдениеті, өнері, тарихы мен әдебиетін мойындау және сол халықтың дәстүрлері, салты мен әдеттерін түсіну.

Сонымен қатар жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесінде мәдени-тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың тәсілдері де қарасырылған [8].

Айтылған және ұсынылған ұстанымдардың интеграциясы негізінде филолог-студенттердің тұлғасын дамыту мен өз бетімен дамыту үшін қолайлы жағдайлар қалыптасады: ол кәсіби қалыптасуға негіз болып, филолог-студенттің қызығушылықтары мен қажеттіліктерін ескереді. Сөйтіп, өздігімен дамуға және жетілуге дайын бәсекеге қабілетті тұлға қалыптасады.

1 Аль-Фараби. Логические трактаты. / Отв. ред. А.М.Кунаев. – Алма-ата, 1975, С.470

2 Современные подходы к компетентностно-ориентированному образованию: Материалы семинара / Под. ред. А.В. Великановой. - Самара: Изд-во Профи, - 2001. - 60с.

3 Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании, авторская версия. - М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.

4 Эртнер Д.Е. Метафорический концепт в поэтических текстах Роберта Бернса и их русских переводах: Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук, Тюмень 2004. - 192с.

5 Шишов С.Е., Кальней В.А. Мониторинг качества образования в школе. М., 1998. - 176 с.

6 Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. М.: Художественная литература, 1975. - 502 с.

7 Убин И.И. Лингвистические основы создания автоматического переводного словаря: Автореф. дис доктора, фил. наук. — М., 1989. - 39 с.

8 Minbayeva A.P., R.A.Shahanova, B.Zhanaikhan «Methods of forming lingua-cultural competence in postgraduate education system»// «Mediterranean Journal of Social Sciences» (Италия) Vol 6 No 4 Supplement 1 of MJSS July 2015: ISSN 2039-9340 (print) ISSN 2039-2117 (online) H-Index – 4, SJR – 0.145», 172-176pp

Резюме

В статье рассматривается дидактические принципы формирования филологов-специалистов. Современное казахстанское общество характеризуется высоким требованием к качеству подготовки специалистов. Главными документами, гарантирующими право граждан на образование, являются Конституция РК и Закон Республики Казахстан «Об образовании», которые регулируют общественные отношения, определяют принципы государственной политики в этой сфере и направлены на обеспечение конституционного права граждан РК на образование.

Государственная политика в области высшего образования строится на следующих принципах: постоянное совершенствование сети высших учебных заведений; обновление специальностей в целях обеспечения независимости Республики в подготовке кадров. Рассматривали принципы для подготовки специалистов связовывая с этими приципами и отзывыми философами. В плане нашего исследования большой интерес представляло знакомство с гуманистическим направлением идей выдающегося восточного мыслителя Абу Насра аль-Фараби. Неукоснительно соблюдая принцип научного подхода, ученый анализирует логические сочинения Аристотеля, труды Птолемея, Евклида, Порфирия. При этом он не просто комментирует античные тексты, а предлагает доказательную трактовку их содержания через призму собственных умозаключений. Значительное место в наследии ал-Фараби занимают труды, посвященные проблемам метафизики, анализу законов и категорий бытия, познавательной деятельности человека, пониманию сущности разума, исследованию свойств физического мира. Особого внимания заслуживает учение аль-Фараби о классификации знаний: сегодня оно по праву считается одним из важнейших достижений средневековой научной мысли.

Ключевые слова: образовательная полтитика, принципы, компетенция. гуманистическая идея

Summary

The article discusses the didactic principles of philologists-specialists. Modern Kazakh society has a high requirement for quality training. The main documents that guarantee the right of citizens to education, are the Constitution of the Republic of

Kazakhstan and the Law of the Republic of Kazakhstan "On Education", which regulate social relations determine the principles of the state policy in this area are aimed at ensuring the constitutional right of citizens of Kazakhstan to education.

State policy in the field of higher education is based on the following principles: continuous improvement of the network of higher education institutions; Update specialties in order to ensure the independence of training. We discuss the principles for training svyazovyvaya these pritsipe reviews and philosophers. In terms of our research of great interest is familiarity with humanistic ideas of the outstanding direction of the eastern thinker Abu Nasr al-Farabi. Strictly observing the principle of scientific approach, scientist analyzes the logical works of Aristotle's writings of Ptolemy, Euclid, Porphyry. He did not just comment on ancient texts, and provides evidence as to their content through the prism of their own reasoning. Significant place in the heritage of al-Farabi works take on the problems of metaphysics, the analysis of the laws and categories of being human cognitive activity, understanding the essence of the mind, the study of the properties of the physical world. Of particular note is the doctrine of al-Farabi on the classification of knowledge: today it is considered one of the greatest achievements of medieval scientific thought.

Keywords: educational policy, principles, competence, humanistic idea

UDC 372.8:812

THE POSSIBILITY OF USING «CASE-STUDY» TECHNOLOGY IN PROFESSIONALLY-ORIENTED TRAINING OF STUDENTS

M.B. Alieva, A.S. Cherepanova – *Teaching instructor, Almaty technological University*

The rapid development of modern society makes ever greater demands to the level of language skills in the professional sphere. The future professional should be prepared to navigate in any problem situation of professional communication, to find quickly the most rational way out.

It is obvious that traditional teaching is no longer able to provide the students with necessary knowledge in solving the problem. Due to this there was the need to include modern educational technologies in the educational process.

The term "learning technology" is widely used since the 60s of the 20th century to refer to the set of methods of teacher’s work, through which the effective achievement of the lesson learning objectives is ensured in the shortest period of time.

The most important criteria to learning technologies are:

- Performance (a high level of achievement of the goal of teaching)
- Cost (mastering a large amount of educational material per unit of time)
- Ergonomics (no overload and overwork, training in an atmosphere of cooperation and positive emotional climate)
- High motivation of students to study the subject [1].

Most researchers consider learning technology as one of the ways to implement student-active approach to learning process due to which students act as active and creative subjects of educational activity. In the methodology of teaching foreign languages modern learning technologies include following: cooperative learning, project technology, gaming technology, distance learning, information and audio-visual technology as well as "case study" technology.

Let us consider "case study" technology in more detail. From the history of this method it is known, that it was first used in the United States in the Harvard Business School. In 1910, Dean of Harvard Business School advised teachers to apply discussions of specific managerial situations as a supplementary mean to the lectures. Since that they began inviting directors of companies and organizations to lessons who "presented" the problem and in the process of discussion students tried to find a solution. The first textbook on writing situational exercises was published by Dr. Copeland in 1921.

At an early stage of its inception, this method was widely used in the courses of post-graduate students in the MBA program. Over time, the case method began to be applied in many educational institutions not only in the US but also in other countries. In recent years it has been widely spread in the study of medicine, law, mathematics and other sciences. In Russia, the case method in teaching began to be used in the 80-ies first in Moscow State University, and then in academic and industrial institutions, and later - in special courses for training and retraining of specialists.

The Harvard Business School still created most of the cases used in today's business schools. In Western business schools 30-40% of study time is paid to analysis of case studies. On an average, 35-40% of study time is dedicated to an analysis of typical situations. In the Business school of Chicago University 25% of the time is shared to "cases" , in Business school of Columbia University - 30%, and in the famous Wharton - 40% [2].

What is a "case study"? "Case" (from English case - situation, a portfolio) is an interactive method of teaching which is used for solving educational tasks and updates certain set of knowledge to be learned.

Case study - a technology based on the acquisition of sets (cases) text teaching materials on selected topic and tasks on specific problem situation and transfer them to students for self-study (with advice from the instructor), and solving problems followed by a group discussion of options for developing the most efficient and creative proposals [3]. The students together try to find a solution to the problem contained in the case.

Each "case" may be divided into three components. The first part is a description of a particular situation that took place in real life. The peculiarity of the situation lies in the fact that it contains a problem requiring resolution. In the second part of the case there is a summary of additional information that helps the student to solve the problem. This information may contain text, diagrams, tables, graphs showing the contents of an existing problem. The third part contains tasks to "case". Basically they are questions whose answers are pushing participants to discuss the solution of the problem.

In the system of vocational training practice plays an important role. It is an integral part of the educational process in educational institutions and equips students with an initial professional experience. Case method, proposed for use in the preparation of students for professional careers, teaches students to navigate the typical encountered situations, expands vision of problems, develops the ability to take decisions, forms and expands the range of future professional competences.

In order to determine the educational opportunities of case-method, it is necessary to identify its differences from other methods. Considering the essence of the case-method, V.Y.Platov (Platov V.Y. Business games: development, organization and conduct. Textbook. -M .: Profizdat, 1991) identifies the following signs of it, which help to differentiate the analysis of situations from other training methods :

1. collective decision-making.
2. Many alternative solutions: there is a fundamental lack of a unique solution. We have to deal with the spectrum of the best options.
3. A single goal in decision-making.
4. The presence of a group assessment activities.

At its core, the case method is the closest to gaming techniques and problem-based learning, and can integrate the project work itself. Each "case" allows the teacher to use it at different stages of the educational process: during training, at the stage of validation of learning outcomes. In recent years the use of "case studies" become increasingly popular in exams. Students receive "cases" before the exam. They should analyze it and bring report with answers to the issues raised in it.

Using the "cases" in the learning process is usually based on two methods. The first is called a traditional Harvard method - open discussion. An alternative method is the method associated with an individual or group interviews, in which students make a formal oral assessment of the situation and provide an analysis of the "case", their solutions and recommendations. This method develops students' communication skills and teaches them to express their thoughts clearly. In an open discussion, at the beginning the teacher usually asks the question, "What do you think the main problem is?" Then he directs the discussion, listening to the arguments and explanations, controls the entire process of discussion. A report on the results of the discussion is passed by students after some time, which allows them to review all of the information carefully. Working with case technology at foreign language lessons involves improving pupils' skills as a result of participation in the discussion of the problem situation. The practice of using such technology in the language classroom, as past experience shows, contributes to the activation of the learning process. It is an effective mean of formation of cognitive and language capabilities of students. Formation of professional skills with the usage of "case-study" technology should begin with simple situations that are of interest to the entire group of students and enable everyone to express their opinion [1].

This method is complex, it includes all kinds of speech activity: reading, speaking, writing, listening. In English lessons cases can be used during and at the completion of work on a specific topic.

Case studies provide an opportunity to apply learned lexis and grammar in speech. The case can be presented in a multimedia or printed form: the inclusion of the photos, tables, charts in the text makes it more visible.

In the described situation task there can be from a few sentences on a page (short - the European case) to many ones on several pages (long - the American case). The problem contained in case doesn't have a unique solution; essence of the method lies in the fact that from a variety of alternatives to select the most appropriate solution in accordance with the previously elaborated criteria and to develop a practical model for its implementation.

In conclusion, it should be noted that the case method is an effective mean of increasing the efficiency of learning in higher institution. It has significant functional opportunities, meets the needs of the revolution in education. It differs not only by an educational effect associated with obtaining professional knowledge and skills, but also by the impact on the socialization of students, formation of their personal qualities.

The main advantage of case-method is that it allows to realize the creativity of the teacher. As a constantly developing method, it needs constant interaction with the methodology, which develops its concept and enriches its content. In fact, the case method generates a progressive paradigm of teaching, which is characterized by a high level of efficiency and meets the requirements of the time. However, the case method is not universal. It must be used not instead of, but with classical teaching methods, i.e situational analysis should not replace but complement the lectures, seminars and workshops.

Undoubtedly, the use of case-method has some advantages and risks. First, the case method makes it possible to combine theory and practice optimally, to develop skills to work with a variety of information sources. Students do not receive ready-made knowledge, but learn to gain their own. Decisions made in daily situations are quickly memorized and it is better than to memorize the rules. Secondly, the process of solving the problem given in the case - is a creative process of learning that involves the collective nature of cognitive activity.

However, as any other method, this method has difficulties in usage. First of all, you need a lot of time to prepare competent "case". The teacher must consider the form of its presentation and plan students' activities, combining individual and group forms of work. The success of the case-method depends on three main components: the quality of the case, preparation of students and the willingness of the teachers to use this technology.

Keywords: «case-study» technology, "learning technology", cooperative learning, project technology, gaming technology, distance learning, information and audio-visual technology ,language capability of students

1 Method O.I.Vaganova case method in vocational training: Study guide / Vaganova O. - Nizhny Novgorod: VGIPU, 2011. -57 p.

2 http://www.moluch.ru/archive/48/6005/ Educational opportunities K.A.Plankin case-method in vocational education / K.A.Plankin, V.A.Chenobytov // Young scientist. - 2013. №1. -354-355p.

3 O.G.Smolyaninova Didactic possibilities of the method case study in teaching students. Humanitarian Bulletin. - Krasnoyarsk, 2000.-66 p.

Резюме

В статье рассматриваются вопросы технологии обучения как один из способов реализации личностно-деятельностного подхода к обучению. Подробно рассмотрен метод и сущность «технологии "case study"» на примерах ведущих университетов США, России, Великобритании. В статье представлены преимущества «технологии "case study"» и перечислены условия и риски применения вышеназванной технологии. Главным достоинством кейс-метода является то, что он позволяет реализовать в наибольшей степени творческий потенциал преподавателя. Он представляется отнюдь не жесткой схемой осуществления обучения, отличается богатством и разнообразием. Как постоянно развивающийся метод он нуждается в постоянном взаимодействии с методологией, которая развивает его концепцию, насыщает его содержание. По сути дела, кейс-метод формирует прогрессивную парадигму преподавательской деятельности, которая отличается более высоким уровнем эффективности и соответствует требованиям времени. Вместе с тем кейс-метод не является универсальным. Им нужно пользоваться не вместо, а вместе с классическими учебными методиками, то есть ситуационный анализ должен не заменять, а дополнять лекции, семинары и практические занятия. применение кейс-метода имеет некоторые *преимущества и риски*. Кейс-метод дает возможность оптимально сочетать теорию и практику, развивать навыки работы с разнообразными источниками информации. Обучающиеся не получают готовых знаний, а учатся их добывать самостоятельно. Принятые решения в жизненной ситуации быстрее запоминаются, чем заучивание правил. Процесс решения проблемы, изложенной в кейсе, - это творческий процесс познания, который подразумевает коллективный характер познавательной деятельности.

Түйін:

Мақалада оқыту технологиялары оқытудың өзара-әрекеттестік амалдарын қалыптастыратын тәсілдерінің бірі ретінде қарастырылады. "Case study" технологиясының пайда болуы толықтай АҚШ, Ресей, Ұлыбританияның атақты университеттерінде қарастырылған. "Case study" технологиясының ерекшеліктері мен қолдану жағдайлары осы мақалада атап көрсетілді. "Case study" әдісінің басты маңыздылығы оқытушының шығармашылық деңгейін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл әдіс өзінің жан-жақты материалды қамтуымен ерекшеленеді. Үнемі дамып отырушы әдіс ретінде бұл технология әдістемемен үнемі өзара әрекеттестікте болуын қажет етеді. "Case study" технологиясы оқытушының дамушы іс-әрекеттік парадигмасын қалыптастыра отырып, заманауи жоғары нәтижелік пен қажеттіліктегре жауап бере алады. Алайда, "case study" әмбебаптық болып саналмайды. Бұл технологияны дәрістерді, семинар сабақтарын, практикалық сабақтарды талдау ретінде толықтаушы әдіс ретінде қолданған жөн, себебі бұл технологияны асыра қолданудың өзіндік ерекшеліктері мен қауіпі де бар. Бұл технология теория мен тәжірибе сабақтарын біріктіруге, әр түрлі ақпараттық көздерімен жұмыс жасау дағдыларын дамытуға көмегін тигізеді. Білім алушы бұл технологияның көмегімен білімді дайын күйінде қабылдамай, білімді өз бетінше ізденіс жасай отырып игереді. Ережелерді жаттап оқығаннан гөрі, өмірлік тәжірибеде шешім қабылдап іс-әрекет жасау адам есінде тез қалып қояды. Сондықтан, "case study" технологиясындағы басты мақсат берілген мәселені шешу болып табылады. Ол өз кезегінде білім алушының танымдық құзыреттілігін қалыптастырады.

ОӘЖ: 796.07

ОҚЫТУШЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІ

М.С. Дайрабаев – *оқытушы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің Өнер факультетінің «Дене тәрбиесі» кафедрасы, Түркістан қаласы*

Бұл мақалада оқытушының педагогикалық мәдениетін ақыл, ой және практикалық қызметінің әртүрлі элементтері құрайды. Олардың ішінен өмір танымдық, өнегелілік, кәсіби, интеллектуалдық, сезімдік, эстетикалық және дене мүмкіндігі жақтарын бөліп қарастыруға болады. Педагогикалық еңбектің әлеуметтік маңыздылығын түсіну оқытушыны үнемі өзін жетілдіруге, өзінің кәсіби деңгейін арттыруға мәжбүрлейді. Педагогикалық мәдениеттің басты өнегелілік критериі адалдық, принциптілік, табандылық, адамдарға деген сүйіспеншілік, әдептілік және т.б. болып табылады. Педагогикалық қызметке оқытушының бейімділігі жеке тұлғаларға, кәсіби міндетіне қатынасында көрінеді. Оқытушы жоғары өнегелілік мотивтерін басшылыққа ала отырып, өз кәсібіне деген сүйіспеншілікпен, қоғам үшін оның мәнділігін ұғынумен, өзінің білімі мен тәжірибесін шәкірттеріне беруге ұмтылуымен өз кәсібін таңдайды. Оның қызметі негізінде адамгершілік, өнегелілік және адамдарға деген сүйіспеншілік, жатыр. Дене мәдениеті және спорт саласы педагогының еңбегі барлық уақытта сұраныста, әсіресе ұлттың денсаулық деңгейіне, салауатты өмір бейнесін ұйымдастыруға қажеттілікті қалыптастыруға қарастырылған.

Кілтті сөздер: Жеке тұлға дамуы, өзін-өзі дамыту, білім беру, жетілдіру, дағды

Педагогикалық қызметтің басты мақсаты –тәрбиеленушінің жеке тұлғасын, оның оқытып, үйрету үдерісінде өзін-өзі жетілдіруіне бағыттылығын қалыптастыру.

Педагогикалық қызметтің мақсаты – бұл студенттерді оқытып, үйрету барысындағы олардың сұраныстары, рухани және табиғи мүмкіндіктері ескерілген әлеуметтік және экономикалық даму талаптары.

Оқу жұмысындағы педагог қызметінің мазмұны – жеке тұлғаны дамытудың негізі және жағдайы ретінде олардың пәндік әлеуметтік мәдени тәжірибелерін меңгеруіне бағытталған қызметін ұйымдастыру үдерісі тәрбие жұмыстарының мазмұны тәрбиеленуші мен педагогтың бірлескен қызметі барысындағы оқып, үйренушілердің жеке тұлғалық сапалары мен тәрбие құралдарын қалыптастырумен байланысты.

Оқытушының (жаттықтырушының) оқу және тәрбие жұмыстары тәрбиеленушілердің жеке тұлғасын социялизациялауға, олардың әлеуметтік тәжірибелерді игеруіне бағытталған. Педагогтың оқытушылық (жаттықтырушылық) қызметінде тәрбиеленушілерге әлеуметтік тәжірибесін беруі оқу-тәрбие жұмыстарының әдістері мен тәсілдері арқылы іске асырылады.

Педагогтық қызметтің нәтижесі – бұл студенттердің оқып, үйрену және тәрбиелену деңгейінде айқындалған олардың оқытып, үйрету барысында қалыптастырылған жеке тәжірибесі.

Дене мәдениеті мен спорт саласы бойынша тәрбиеленушілердің оқып, үйрену деңгейі – олардың креативтік және дене қабілеттері мен мүмкіндіктерінің даму көрсеткіші. Оқып, үйренушілердің (студенттер оқытушылар) тәрбиеленгендік деңгейі дегеніміз қоғамдық қатынастармен белгіленген сәйкес келетін нормалар мен ережелерге келетін мінез-құлық, іс әрекет үлгісі болып табылады.

Педагогикалық қызметтің барлық қасиеттері соның жәрдемімен көрінетін негізгі қызметтік бірлік педагогикалық әсер ету болып табылады. Педагогикалық әсер етуді жүзеге асыруды талдау педагогикалық қызметтің логикасын айқындауға мүмкіндік береді. Оқытушының (жаттықтырушының) педагогикалық іс әрекеті (қызметі) дидактикалық мақсаттарды тұжырымдаумен, мазмұнын, құралдарын, оған жету жолдарын және ұсынылған әрекет нәтижесінен бастау алады.

Педагогикалық үдерісті табысты іске асыру үшін оқытушыға (жаттықтырушыға) мыналар қажет:

• оқытып, үйрету мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес оқу материалдарын меңгеру деңгейін жоспарлау;

• оқып, үйренушілердің жас және жеке ерекшеліктерін есепке алып педагогқа өз қызметіндегі нысанын және пәнін анықтау;

• оқытып, үйрету мотивациясын қалыптастыру және оқып, үйренушілердің қызметін жандандыру;

• дене мәдениеті мен спорт саласындағы қызметтің негізгі құрылымдық копоненттерін тәрбиеленушілердің меңгеруін қамтамасыз ету;

• оқу-тәрбие үдерісінің жүруін бақылауды және түзетуді іске асыру.

Педагогикалық қызмет тиімді болуы үшін, оқытушыға (жаттықтырушыға) мыналарды білу қажет:

• қызметтің психологиялық құрылымын, оның даму заңдылықтарын;

• оқып, үйренушілердің қажеттілік табиғатын және олардың қызмет мотивін;

• адамның әртүрлі жас кезеңдеріндегі басты қызмет түрлерін;

• ұжымдағы (командадағы) жұмыстардың ерекшеліктерін.

Дене мәдениеті сабағында оқытып, үйрету және тәрбиелеу үдерісінде оқып, үйренушілер (студенттер, оқушылар) көру, бұлшық ет-қозғалыс, сезім органдары арқылы сезіну және қабылдау негізінде өз әрекеттерін реттеу жолдарын меңгереді.

Бұл кезеңде оларда әсіресе жад (есте сақтау), ойлау, ерік-жігер және психикалық жағдайын өзі реттеу қабілеттері қарқынды дамиды. Бұл тұрақты жүктеме кезіндегі жүйелі сабақ барысында дене сапалары мен қозғалыс әрекеттерінің жетілдірілуіне жәрдемдеседі. Мінездің ерік-жігер сапаларының (табандылық, батылдық, шешімшілдік және т.б.) жоғары дәрежеде дамуы барынша күрделі қозғалыс әрекеттерін меңгеру және қиындылықтарды жеңудің маңызды алғы шарты болып табылады.

Оқытып, үйрету және тәрбиелеудегі шешуші мәселелердің бірі – жаттығулардың орындалу әдістері мен тәсілдерін меңгеру. Бұл үдеріс көбінесе нақтылы жаттығу түрін тән қозғалысты реттейтін психикалық үдерістердің (психомоторлық реакциялар, көру, есіту, түсіну және әсіресе бұлшық ет-қозғалыстық сезіну, қабылдау, елестету, ойлау және назар аудару) даму деңгейіне байланысты.

Мұнда ақпаратты алумен, сол сияқты тәрбиеленушінің қимылдық әрекеті тәуелді психомоторлық сапаларына (сенсомоторлық реакциялар мен қозғалыс шапшаңдығының дәлдігі) байланысты барлық операциялар қамтамасыз етілетін ***перцептивті*** сапалар маңызды рөл атқарады.

Психомоторлық қызмет пен танымдық психикалық үдерістерді жетілдіруді әртүрлі бейнедегі жаттығуларды орындау бойынша, сол сияқты басты қозғалыс сапаларын дамыту жолымен жүзеге асыруға болады. Қарқынды жаттығу кезеңдері мен жарыстарда дене мәдениеті нәтижелерінің психикалық үдерістерге тәуелділігі ерекше байқалады.

Оқу сабақтарында, жарыстарда студенттер объективті және субъективті қиындықтар түйісіп қалады. Объективті қиындықтар мыналарға байланысты: гимнастика, суға жүзу, жеңіл атлетика, шаңғы спорты бойынша бағдарламалық талаптарды меңгерумен; студенттердің дене даярлықтарын тексеру және бағалау барысында міндетті бақылау жаттығуларын орындаумен; сабақты ұйымдастыру және өткізу жағдайымен.

Субъективті қиындықтар мыналармен байланысты: оқып, үйренушілердің (студент, оқушы және т.б.) жас ерекшеліктерімен; нақтылы сабаққа және сабақты өткізудің жалпы жағдайына қатынасымен; ерік-жігер сапаларын тәрбиелеуге бағытталған жаттығуларды орындаудың дербес мүмкіндіктерімен.

Практикада «психологиялық дайындық» - деген ұғым бар. Спортшының табысты нәтижелері жақсы психологиялық дайындықпен, ал сәтсіздік, жолы болмау жеткіліксіз психологиялық дайындықпен байланысты. Семестр соңында дене мәдениетінің оқу тараулары бойынша оқуын аяқтап, студенттер сынақтарды тапсыруға өздерін алдын-ала психологиялық тұрғыда өзін бейімдейді, яғни бұл ***жалпы психологиялық дайындық*** болады. Мысалы, суға жүзу бойынша бөлек жарысқа дайындалу ***арнайы психологиялық*** деп аталады. Кез келген жағдайда туындаған жағдайға байланысты психологиялық дайындықты түзетіп отыру қажет, әрине тәртіп бойынша мұны оқытушы (жаттықтырушы) жүзеге асырады[1,2].

Қабілетті студентке қабілеті төмендеу студентті қарсы қою және алғашқысына басқаларға қарағанда көбірек құқық беру үлкен қателік болып табылады, яғни бұл ұжым ішінде іріткі тудырады. Оқу тобы – күрделі дүние, яғни онда тікелей қатынас нәтижесінде пайда болатын, өзара әрекеттестікте және үнемі қозғалыста болатын әлеуметтік-психологиялық құбылыс.

Барынша маңызды әлеуметтік-психологиялық құбылыстарға мыналар жатады: өзара талап қою және бағалау, өзін-өзі бекіту, бәсекелестік пен жарыстастық, өзара түсіністік, әріптесінің мұңына ортақтасу және жаны ашу, өзін-өзі сендіру (ұйыту) және еліктеу ұжымдық көңіл-күй мен дәстур.

Педагог қызметі белгілі мына күрделіліктермен байланысты: спорт залдағы, су бассейініндегі, стадиондағы жағдайлардың үнемі өзгеруімен, сол сияқты дұрыс әртүрлі пайдаланбау нәтижесінде жарақат алыну мүмкін, әртүрлі бейнедегі спорттық құрал-жабдықтар мен қондырғыларды пайдалану.

Сабақтар барлық уақытта студенттердің жоғары қозғалыс белсенділігімен жүреді және оның өту барысында олардың тәртіп бұзушылықтары да көрінуі мүмкін. Студенттердің дене дайындықтарының бірдей болмауы және оқу сабағының жоғары моторлық тығыздығы барысында оқытушы (жаттықтырушы) бірнеше кіші топтармен әртүрлі спорт қондырғыларындағы орындалатын жаттығуларды бір мезгілде басқарады. Оқытушының өзінің қозғалыс құрылымы бойынша қарама-қайшы келетін, яғни бір дағдыларды дамыту басқаларының қалыптасуын қиындататын әртүрлі жаттығуларды орындауда жақсы қалыптасқан дағдылары болуы тиіс. Оқытушы жоғарыда аталған қиындықтарды өзінің жеке тұлғалық қалыптасқан сапалары және оларды жүйелі дамыту нәтижесінде жеңді. Оның тәжірибесі сабақта кең ауқымдағы көру аясы, үлкен көлемдегі назар аударуы, зеректігі, оларды тез пайдалана білудің нәтижесінде дәл және тез бағдарлауымен қорытындыланады. Қызметін жаңадан бастаған педагог барынша әртүрлі қимылдық әрекеттер бейнесі өзінің жадында сақталуы мүмкін ақпараттар көлемін жинақтайды. Ол көргенін жадын-

да сақтауды, сабақтың өзгермелі динамикалық жағдайын үнемі назарда ұстайды, қажетті шешімді тез және дұрыс қабылдауға, сезім күйінде байсалдылық көрсетуге, ұстамдылыққа, бастамашылдыққа және табандылыққа қалыптастыруға үйренеді.

Педагогтың кәсіби шеберлігі оқытып, үйретудің басты міндетін орындауға көмектесетін оның өнегелілік негізінде кәсіби сауатты, дене қабілеттері мен рухани жағынан жақсы дамыған маманды қалыптастыруға негізделеді.

Оқытушылық қызмет оның мына түрлеріне ұсынылады: конструкциялық, қатынастық (коммуникативтік), ұйымдастырушылық және танымдық (гностикалық).

Қызметтің конструкциялық түрі оқу, сол сияқты тәрбие барысында көрінеді. Бұл оқу барысында оқытушының өз еңбегін дұрыс жоспарлауымен өз оқу тобында оқу материалдарын меңгеру мүмкіндіктерін анықтауымен және соған сәйкес сабақты құру, оның ұйымдастыру тәсілдері мен нәтижелерін алдынала ұсынуымен байланысты.

Педагог қызметінің коммуникациялық түрі оқу-тәрбие үдерісінің осы кезеңінде оқытушының оқып, үйренушілердің дайындық деңгейіне және оларды меңгеру мүмкіндігіне сәйкес оқу материалының мазмұнын дұрыс ұсына білуімен анықталады. Қызметтің коммуникациялық түрі оқытушының айналасындағы әріптестерімен, тәрбиеленушілермен қарым-қатынас үлгісі мен сыйластық сапасын анықтайды.

Педагогикалық қызметтегі адалдық, жарқындық, тілектестік, сабырлылық және әдептілік тәрбиеленушілердің тәртіпті болуына әсер етеді.

Қызметтің ұйымдастырушылық түрі оқытушының шығармашылық ынтымастастық құру оқу және тәрбиелік шараларды жоғары кәсіби деңгейде жүзеге асыра білуінде көрінеді.

Ұйымдастыру қәбілеті жоғары оқытушы оқу сабақтарын, кез келген спорттық шараларды үйпесімді дайындап, студенттердің оқу және спорттық қызметінде табысқа жетуі үшін қуат күшін арттыра біледі. Ұйымдастыру – бұл әрбір туындаған күрделі жағдайда шығу мүмкіндіктерін бағалау, дұрыс шешім қабылдай білу, оның орындалуына қол жеткізу.

Педагогтың оқу сабақтарын немесе жарыстарды өткізу тиімділігі оның ұйымдастырушылық біліктілігі мен дағдыларына байланысты. Қызметтің ұйымдастырушылық компоненті оқытушының жеке тұлғалық сапаларына жоғары талап қояды. Оқытушының ұйымдастырушылық қызметінде икемділік пен сындарлы ақыл, ой, қуатты, бастамашыл, табанды, шешімшіл, жұмысқа қәбілетті бола білу үлкен маңыздылыққа ие.

Қызметтің гностикалық түрі педагогикалық қызметтің барлық көрністерінде теориялық негіздерінен алған білімдерін іс жүзіндегі қызметінде жүзеге асырумен байланысты.

Тану, түсіну және мағлұмат алу барысында мыналарды талдау үлкен маңызға ие: өзінің жеке педагогикалық қызметі; оқып, үйренушілердің (студент, оқушы) дене дайындығ ерекшеліктері, олардың қызығушылықтары, бейімділіктері, өмірлік мұраттарымен өмір танымы, дене мәдинеті мен спорттқа қатынасы; жалпы үлгерімі мен оқу тобындағы өзара қарым- қатынас; өзінің педагог әріптестерінің оқу және тәрбие жұмыстарындағы тәжірибелері.

Оқытушының бұл қызмет түрлерінің әрқайсысын жеке меңгеруінің сипаттамасы сол қызмет түрінің, оның кәсіби шеберлігінің деңгейін көрсететін біліктілігі мен дағдыларының мазмұндық негіздерін көрсетуін бағалауына сәйкес беріледі.

Оқытушының (жаттықтырушының) кәсібилігі педагогикалық шеберлігінде өз көрінісін табады. Кәсібилік - бұл жалпы және кәсіби білім жоғары деңгейі, озық педагогикалық технологияларды меңгеру және оны оқу үдерісіндегі оқытудың мақсаттары мен міндеттерін шешуде жүзеге асыру. Дене мәдениеті мен спорт саласы педагогының кәсібилік деңгейі студенттерді дене мәдениетіне оқытып, үйрету және тәрбиелеу іс тәжірибесінде іргелі теориялық білімді қаншалықты білікті қолдана білуімен, білім беру жүйесінде жүретін өзгерістерде қаншалықты сергек сезіне білуімен, оқу-тәрбие және ұйымдастыру жұмыстарындағы шығармашылық ізденістер нәтижелерінің қалай болатынымен анықталады. Кәсібилік бірінші кезекте-педагогикалық шеберлік, педагогикалық әдіс, педагогикалық әдіс және оқытушының педагогикалық тәсілі.

Оқытушының педагогикалық шеберлігі – бұл жеке тұлға сапаларымен өзара байланыста педагогқа оқу-тәрбие міндеттерін табысты шешуге мүмкіндік туғызатын психологиялық-педагогикалық ойды, кәсіби-педагогикалық білім, біліктілік пен дағдыларды, сезімдік, ерік-жігерілік құралдарын жинақтап, қорыту.

Педагогикалық әдіс біліктіліктің екі тобының жиынтығы ретінде қарастырылады:

а/ бірінші топ, өз іс әрекетін басқарумен байланысты – бет қимылымен (мимика), пантамимикамен, сезімдік күймен, көңіл күйімен, ілтипатпен, елестетумен, дауыспен, дикциямен;

ә/ екінші топ жеке тұлғаларға және ұжымға әсер ете білумен байланысты (дидактикалық, ұйымдастырушылық, конструктивтік, қатынастық біліктіліктер, қатынасты басқару әдістері).

Педагогикалық әдістерді құрайтын маңызды біліктіліктердің арасында оқушылармен қатынас өнерін бірінші орынға қоюға болады.

Дене мәдениетінен білім беру жағдайында педагогикалық әдіс спорт түрлері бойынша оқу сабақтарын, жаттығуды және жарыстарды жоғары спорттық деңгейде ұйымдастырумен өткізумен сипатталады.

Оқытушының педагогикалық шеберлігінің маңызды құрайтын компоненттері оның әдістемелік шеберлігі болып табылады, яғни ол білімі мен біліктілігінде көрінеді:

• оқу және оқу-жаттығу сабақтарындағы барынша тиімді оқыту әдістері;

• оқу үдерісін тәрбиемен үйлестіру;

• студенттердің өз бетімен дайындығын ұйымдастыру;

• оқытудың техникалық құралдарын пайдалану;

• сабақ үлгерімін бақылау және есепке алу;

• оқу-тәрбие үдерісінің іс жүзіндегі қызметінде әдістемелік оқу құралдарын өңдеп дайындау және пайдалануды қамтамасыздандыру.

Оқытушының (жаттықтырушының) әдістемелік шеберлігінің көрсеткіші – оқу сабақтарының дидактикалық және тәрбиелік мақсаттарын дұрыс анықтау, оқытып, үйретудің мақсаттары мен міндеттері негізінде оқу материалдары бойынша білімді меңгеру деңгейін жоспарлау [3,4,5].

Студенттердің оқу сабақтарына қызығушылығын арттыру үшін оқытып, үйрету әдістемесінде айтыс, талқылау сияқты олардың ұйымдастыру үлгілері пайдаланылады. Талқылау барысында оқытушы өткір сұрақтарға жауап береді, таласта спортшылардың спорттық шеберлігін қалыптастыруда ерекше әртүрлі тақырыпқа сөйлесу, дәлелдер келтіру, өз ұстанымын дәлелдей білуге оларды үйретеді. Қазіргі заманғы оқыту әдістемесінде оқу-тәрбие үдерісін күшейтудің жобалау әдістері мен басқа тәсілдерін оқытуда пайдалану іскерлік және рөлдік ойындар түріндегі оқу сабақтарын ұйымдастыру жолға қойылуда.

Студенттермен жақсы қарым-қатынас орнату үшін әзіл-оспақ, мысқыл, қаджын және т.б. сияқты әдістемелік тәсілдерді пайдалану орынды. Бұлар оқушыларды оқу материалының мазмұнына назар аудартып сөзге қарапайымдылық, тартымдылық береді.

Педагогикалық шеберлікті көрсетуде оқытушының педагогикалық мәдениеті ерекше маңызға ие – оқытушының белгілі бір дәрежесін озық педагогикалық теорияларды, оқу-тәрбие үдерісін жетілдірудің педагогикалық тәжірибесін және оның әлеуметтік маңызды жеке тұлғалық сапаларының жоғары деңгейін білдіретін спецификалық кәсіби дәреже (категория).

Педагогикалық мәдениет білімдарлық, зиялылық, жоғары құлықтылық сияқты жеке тұлғалық сапалардың түгел болуын қарастырады.

Оқытушы барлық уақытта аудиториядағы студенттердің көз алдында, олар үшін ол бедел иесі, оның мінез-құлығы мен іс әрекеті үлгі ретінде жиі қабылданады. Нағыз педагог өз кәсіби ісіне берілген, өз білімін жоғары деңгейде тәрбиеленушілеріне беруге, олардың ғылыми өмір танымының аясын кеңейтуге ұмтылады, өз кәсібіне, оқу пәніне, өзінің білім беру мекемесіне, ұлттық арман, мұраттарына деген сүйіспеншілікке тәрбиелейді. Сонымен бірге әрбір тәрбиеленуші шәкіртіне тілектестік және қызығушылық көрсетеді.

Педагогикалық мәдениеттің негізінде негізгі көрсеткіш мыналар болып табылатын жалпы адамдық мәдениет жатыр: адамның дүние танымы, оның білім деңгейі, еңбекке деген қатынасы, жалпы тәрбиелілігі, қызығушылық және сұраныс аясы, күнделікті мінез-құлық, іс әрекет нормалары.

Жоғары мәдениетті педагогқа жүйелі бір ізділік, өз мінез-құлық, іс әрекетін ақыл, оймен талдау, өз қамқорлығындағы тәрбиеленуші орнына өзін ойша қоюға және оған жәрдем көрсетуге әрдайым дайын болу, әрбір студентке терең сеніммен қарау сияқты сапалар тән. Өз айналасына таза микроклимат қалыптастырып, студенттер үшін өзіне тарту орталығы бола тұрып, оқытушы өз қызметінің тиімділігінде жоғары көрсеткіштерді жүзеге асырады.

Оқытушының педагогикалық мәдениетін ақыл, ой және практикалық қызметінің әртүрлі элементтері құрайды. Олардың ішінен өмір танымдық, өнегелілік, кәсіби, интеллектуалдық, сезімдік, эстетикалық және дене мүмкіндігі жақтарын бөліп қарастыруға болады. Педагогикалық еңбектің әлеуметтік маңыздылығын түсіну оқытушыны үнемі өзін жетілдіруге, өзінің кәсіби деңгейін арттыруға мәжбүрлейді.

1 Әбділлаев Ә.К., Оңалбек Ж.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі Түркістан. Тұран баспаханасы. 2004ж.

2 Әбділлаев Ә.К. Дене мәдениетінің ілімі және әдістемесі Түркістан. «Тұран» баспаханасы. 2007 ж.

3 Ахмедзянов М. Н. Физическое воспитание учащихся в деятельности начинающего педагога: учебное пособие. Челябинск. 1997.Баранов В. А.,

4 Венглинский Г. П., Столяр К. Э. Теория и практика физической культуры в вузе. М., 2004.

5 Барчуков И.С. Физическая культура: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М.: ЮНИТИ, 2003.

6 Боген М. М. Физическое совершенство как основное понятие теории физической культуры // Теория и практика физической культуры. 1997. № 5.

7 Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика: учебник для вузов. СПб., 2000. (Учебник в электронной библиотеке СГИ).

Резюме

В этой статье рассматривается педагогической культуры преподавателя умственных и практической деятельности различных элементов. Из жизни их познавательного, нравственного, профессионального, интеллектуального, эмоционального, эстетического и физического сторон можно выделить возможность. Понимание социальной значимости педагогического труда преподавателя постоянно совершенствовать себя, заставляет повышать свой профессиональный уровень. Критерии педагогической культуры главная нравственная честность, принциптілік, настойчивость, любовь к людям, вежливость и т. б. Склонность физических лиц к педагогической деятельности преподавателя, профессиональные обязанности и отражается в соотношении. Преподаватель, высокая нравственность мотивы, руководствуясь любовью к своей профессии, ее значимости для общества, передавать свои знания и опыт ученикам ұмтылуымен выбирает свою профессию. Его деятельности на основе нравственных, нравственность и любовь к людям. Труд педагога во все времена востребованы в сфере физической культуры и спорта, уровень здоровья нации, особенно, в организации здорового образа жизни, формирование потребности в самообразовании.

Ключевые слова: Личность, развитие, саморазвитие, образование, совершенствование умений и навыков

Summary

This article considers the pedagogical culture of the teacher of mental and practical activity of the various elements. From the life of their cognitive, moral, professional, intellectual, emotional, aesthetic and physical sides can be distinguished. Understanding the social significance of pedagogical work of the teacher to constantly improve ourselves, makes us raise the professional level. The criteria of pedagogical culture of the main moral honesty, principals, perseverance, love for people, politeness etc. The tendency of individuals to teaching teacher, professional responsibilities and is reflected in the ratio. Teacher, high moral motives, guided by love for their profession, its importance for society anomen, to transfer their knowledge and experience to students ntulume choose his / her profession. Its activities based on ethics, morality and love for people. The work of the teacher at all times in demand in the sphere of physical culture and sport, the health of the nation, especially in the organization of healthy lifestyle, formation of the need in self-education.

Keywords: Personality, development, self-development, education, improving abilities and skills

УДК 378.001

КУЛЬТУРА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ТРУДА КАК ОСНОВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

В.Х. Адилова – *к.п.н., доцент, Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар*

В статье «Культура интеллектуального труда как основа профессиональной деятельности будущего специалиста» действие лежит в основе формирования культуры интеллектуального труда, основным положением которого служит положение о том, что мысль рождается не из ощущения, восприятия, памяти, а из действия. Действие выступает как необходимое условие формирования смысла культуры интеллектуального труда, их расширения и углубления. В действии и взаимодействии предметы раскрывают свое истинное лицо, скрытые в самом действии значения и смыслы. В ходе дальнейшего развития действия необходима автономизация значении и смыслов от его предметно-практической ткани и, возможно, появление противоположных и циклически повторяющихся процессов, состоящих в означивании смыслов и осмысливании значений. Следовательно, в действии заключено начало рефлексии. Наконец, действие трансформируется в поступок и становится главным формообразующим фактором и одновременно единицей анализа личности, ее социального и эмоционального интеллекта.

Основная идея статьи заключается в том, что культура интеллектуального труда не только связана с действием, но и сама является действием даже тогда, когда приобретает относительную самостоятельность: Культура интеллектуального труда - это деятельность, в которой субъект выходит за пределы, за границы собственного сознания, в котором он относится определенным образом к объекту, воздействует на объект и испытывает сопротивление этого объекта. Для формирования культуры интеллектуального труда требуется новый опыт, практическое интеллектуальное действие, что приводит к образованию обобщений; затем в этом же разумном действии первые практические обобщения себя обнаруживают.

Ключевые слова: культура интеллектуального труда, профессиональная деятельность, действие, интеллектуальные действия

Баптың «болашақ маман кәсіби жұмысының негізі ретінде зияткерлік еңбек мәдениеті» жылы тиімділік қазіргі жағдайды және жаңа жағдайға мінез-құлық және іс-қимыл қолданыстағы нысандарын беруді түсіну үшін шарты ретінде, практикалық, пәндік қорыту пәндік және жағдайлық құндылықтарды қалыптастыру үшін қажетті шарты

ретінде әрекет етеді. іс-әрекет, сезім, қабылдау, еске, мен іс-қимыл жылғы идеясынан бастап туған жоқ, жағдай болып табылатын негізгі қамтамасыз ету, зияткерлік жұмысының мәдениетін қалыптастыру негізі болып табылады. Action зияткерлік еңбек, олардың кеңейтудің және тереңдетудің мәдениет мағынасын қалыптастыру үшін қажетті шарты ретінде қызмет етеді. іс-шаралар және объектілердің өзара іс-қимыл іс-қимыл құндылықтар мен мәндерде жасырын олардың шынайы түстер көрсетеді. Одан әрі дамыту қадамдары қажетті дербестік маңызы мен мағынасы, оның пәндік-практикалық матаның және қарама-қарсы және циклдік мәндерде және құндылықтарды түсіну бағалаудағы тұратын қайталау процесін, мүмкін пайда барысында. Сондықтан, операция басында көрініс жасалған. Соңында, іс-қимыл актісі айналды және сол уақытта жеке және оның әлеуметтік және эмоционалдық интеллект негізгі қалыптастырушы фактор және талдау бірлігі болып табылады

Пән тыс болып табылатын қызметі, өз сана шегінен тыс жерлерде, зияткерлік еңбегінің Мәдениет: негізгі идеясы зияткерлік жұмысының мәдениет салыстырмалы тәуелсіздігін ие, тіпті, әрекетпен байланыстырылған, бірақ іс-қимыл болып табылады өзі ғана емес, яғни ол қарсылық объектісі мен кездесулер қарсылық әрекет ететін объектіге белгілі бір жолмен қатысы. Зияткерлік жұмысының мәдениетін құру үшін жаңа тәжірибе, қорыту қалыптастыру әкеледі практикалық зияткерлік әрекетті талап етеді; содан кейін сол ақылға қонымды қадамдар бірінші практикалық қорыту өздерін көрсетеді.

In the article "Culture of intellectual labor as the basis of professional work of the future expert" effect acts as a necessary condition for the formation of practical, subject generalizations subject and situational values, as a condition for understanding the present situation and the transfer of existing forms of behavior and action in the new situation.

The action is the basis of building a culture of intellectual work, the main provision of which is the situation that is not born from the idea of sensation, perception, memory, and from the action. Action serves as a prerequisite for the formation of the meaning of culture of intellectual labor, their expansion and deepening.

The action and the interaction of objects reveal their true colors hidden in the action values and meanings. In the course of further development steps necessary autonomy significance and meaning of its subject-practical fabric and perhaps the emergence of opposing and cyclically repeating the process consisting in valuations of meanings and comprehension of values. Therefore, in the beginning of the operation concluded reflection. Finally, action is transformed into an act and becomes the main formative factor and the unit of analysis at the same time the individual and his social and emotional intelligence.

The main idea is that the culture of intellectual work is not only associated with the action, but the action itself is, even when acquires relative independence: Culture of intellectual work - an activity in which the subject is beyond, beyond the boundaries of his own consciousness, in which it relates in a certain way to the object acting on the object and encounters resistance that object. To build a culture of intellectual work requires a new experience, a practical intellectual action, which leads to the formation of generalizations; then in the same reasonable steps first practical generalization reveal themselves.

Формирование культуры интеллектуального труда, как путь модернизации общества в XXI веке, является главным источником развития креативного человека, процесс самореализации которого предполагает наличие собственного духовного богатства, индивидуальности и самобытности личности. Если культура - это связь людей, то цивизизация – это сила вещей, состоящая в многообразии историко-культурного наследия от далекого прошлого до недавнего настоящего, но действующая через стандарт. Сила вещей может разрушать связи между людьми или существенно объединять их. Но она же может способствовать их расширению и углублению, являясь духовной основой и истоками формирования культуры интеллектуального труда «интеллектуальной нации» Цивилизация предполагает стандартизацию. Культура создает детали стандарта. Наука отвечает за его сохранность. Такое понимание цивилизации и культуры через взаимоотношение пространства с человеком продуктивно.

Для Казахстана, как и для других развивающихся стран, стратегической сверхзадачей является проведение общей модернизации, в рамках которой будут созданы институты и механизмы современного общества и само общество в целом. В образовательном пространстве складывается новое деление - интеллектуальный труд, который заключается в производстве стандартов с целью повышения качества профессиональной деятельности. Важным инструментом решения данной задачи должен выступить продуманный механизм формирования культуры интеллектуального труда будущего специалиста, как разумно мыслящей единицы развития цивилизации.

В последние годы расширился круг исследований, рассматривающих зависимость уровня культуры интеллектуальной и профессиональной деятельности специалистов в период обучения в высшей школе. В науке созданы определенные предпосылки для решения проблемы формирования культуры интеллектуального труда. Вместе с тем, анализ литературы и практики формирования культуры интеллектуального труда позволяет сделать вывод о том, что проблема данного исследования остается на сегодняшний день остроактуальной, теоретически и практически значимой и, вместе с тем, малоизученной. Не сняты реальные противоречия между:

- потребностью общества в специалистах, обладающих высоким уровнем культуры интеллектуального труда и недостаточным обеспечением интеллектуального самосовершенствования в образовательном пространстве вуза;

- современными требованиями к высокому уровню культуры интеллектуального труда будущего специалиста и недостаточной разработанностью в науке путей их реализации;

- заинтересованностью будущих специалистов в продуктивном развитии собственной культуры интеллектуального труда и неспособностью традиционной системы вузовского образования удовлетворить эти запросы;

- необходимостью создания педагогических условий для плодотворного развития культуры интеллектуального труда студентов, с одной стороны, и неспособностью реальной педагогической практики решить эту проблему вследствие не разработанности соответствующей целостной концепции и процессуально-технологических основ её реализации, с другой.

Сформулированная, с учетом данных противоречий, проблема исследования состоит в объективной необходимости выявления, обоснования и опытной проверки педагогических условий, способствующих продуктивному формированию культуры интеллектуального труда будущих специалистов на основе деятельности.

Профессиональная деятельность, несомненно, является главным источником культуры и цивилизации. Категория и онтология деятельности являются предметом как монодисциплинарного, так и междисциплинарного исследования. Истоки исследования деятельности лежат в классической философии. Большой вклад в разработку многих аспектов деятельности внесли социальные науки, психология, антропология, этнография, лингвистика, а в более позднее время - эргономика, биомеханика, физиология активности. Приступили к ее изучению когнитивная и компьютерная науки.

К настоящему времени имеются принципиальные расхождения и трудности в трактовке самого понятия профессиональной деятельности:

- в выборе оснований для классификации её видов:

- в создании таксономии единиц, предназначенных для ее анализа;

- в установлении типов связи между ними;

- в выборе адекватных методов её исследования, как в лабораторных, так и в естественных условиях;

- в сопоставлении результатов, полученных разными методами, как между собой, так и по отношению к категориальному аппарату, имеющемуся в философской традиции исследования деятельности. Все это влечет за собой новые трудности.

Для убедительности приведем далеко не полный перечень различий между формами и видами деятельности, существующих в современной науке: материальная и духовная, внешняя и внутренняя, непосредственная и опосредованная, произвольная и непроизвольная, творческая и репродуктивная, сознательная и бессознательная, индивидуальная и коллективная.

Имеются различения другого рода: игровая, учебная, трудовая, художественная, спортивная. Деятельность разделяют на исполнительскую и познавательную (перцептивная, мнемическая, умственная, или мыслительная). Сюда же можно отнести дифференциацию деятельности по мотивам, целям, предметному содержанию, способам осуществления, конечному результату, степени свободы в постановке целей, в выборе средств, в определении вида и характера результата.

Отсюда каждая отдельная форма деятельности может быть описана с помощью многих систем отсчета, которыми она реально характеризуется.

Профессиональная деятельность включает не только такие составляющие, как потребность, мотив, цель, условия ее достижения, задачи, но и соотносимые с ними действия, операции, функциональные блоки (рис. 1).

Рисунок 1. Составляющие профессиональной деятельности

Основным предметом исследования в теории деятельности является структура и функции многообразных форм действия, которое включает в себе квинтэссенцию более общего понятия предметной деятельности. Психологическое объяснение действия определяется циклом исследований сенсорных, перцептивных, мнемических и умственных действий. При этом особое внимание уделяется их генетической связи с предметно-практическими действиями.

Сложность изучения действия связана с его изначальной двойственностью. С одной стороны, действие - это развивающийся функциональный орган, обладающий биодинамической, чувственной и эмоциональной составляющими. Решающим в его формировании и конституировании является социально-предметный характер действий субъекта, соединяющий движение и предмет в единое психофизиологическое образование. Другими словами, действие гетерогенно, содержит в себе не только реактивные и исполни-тельные элементы, но и элементы экспрессии (знаковые), чувствительности, памяти, предвидения и оценки. Благодаря последним, действие, в процессе своего развития, превращается из стимульно-реактивного, вынужденного в свободное. Свобода действия существенно увеличивается благодаря овладению речью.

Внешнюю картину превращений действия можно описать с помощью понятия интериоризации. Однако этого понятия недостаточно для описания новообразований, внутренних форм действия, возникающих в процессе развития. Поэтому ученые указывают на важность анализа противоположного интериоризации процесса экстериоризации, который представляет собой необходимое условие возникновения новообразований. Благодаря экстериоризации, формирующиеся внутренние формы действия становятся как бы видимыми субъекту, доступными наблюдению, управлению и контролю.

Выполненные в рамках теории деятельности исследования показали, что действие, как «живая форма», не только формирует недостающие органы, но и обладает присущими органической системе признаками:

- действие включает в качестве необходимого компонента акт сознания в виде постановки и удержания цели, который не замкнут в самом себе, а «раскрывается» в действии;
- действие - это одновременно и акт поведения, поскольку движение без цели - это скорее несостоявшееся поведение;
- через понятие действия утверждается принцип активности;
- понятие действия «выводит» деятельность человека в предметный и социальный мир.

К основным разновидностям действий относятся материальные, внешнеречевые, умственные и интеллектуальные действия.

Материальная форма действия является исходной и состоит в том, что объект действия представлен реальными предметами или моделями, схемами, чертежами. При этом действие выполняется как реально преобразующее, что позволяет раскрыть перед обучаемым его содержание (состав его операций, их последовательность и т.д.), а также объективно проконтролировать выполнение каждой входящей в его состав операции.

Внешнеречевая форма действия характеризуется тем, что его объект представлен в форме внешней речи, устной или письменной. Во внешнеречевой форме, т.е. путем рассуждения вслух или прописывания его хода, происходит и процесс преобразования этого объекта. Действие здесь обретает еще доступный внешнему и объективному наблюдению теоретический, идеальный характер.

Умственная форма действия означает, что действие осуществляется его структурными элементами - представлениями, понятиями, операциями - «про себя». Возможность выполнения действия полностью в умственной форме означает, что оно переходит из внешнего во внутренний план.

Интеллектуальная форма действия определяется степенью освоенности субъектом способа преобразования из внешнего или материального действия во внутреннее или умственное действие. Его можно описать путем указания степени сформированности основных параметров: формы, обобщенности, развернутости, освоенности (таблица 1).

Таблица 1. Степень сформированности интеллектуальной формы действия

	Параметры интеллектуального действия	Степень сформированности основных параметров
1	Обобщенность	Характеризует меру выделения существенных для выполнения действия свойств предметов из других, несущественных.
2	Развернутость	Показывает, все ли операции, первоначально входившие в состав действия, выполняются. По мере формирования действия состав выполняемых операций уменьшается, действие становится свернутым, сокращенным.

3	Освоенность	Включает такие характеристики действия, как легкость выполнения, степень автоматизированности и быстрота выполнения. Вначале действие идет с осознаванием каждой операции, медленно, но постепенно автоматизируется, и темп его выполнения возрастает. Кроме этих характеристик, называемых первичными, действуют и вторичные (разумность, сознательность, абстрактность, прочность и др.).
4	Разумность	Определяется существенностью условий, на которые ориентируется человек, выполняющий данное действие: содержанием ориентировочной его основы, обобщенностью (чем больше обобщено действие, тем оно разумнее) и развернутостью первоначальных форм (чем полнее действие представлено перед обучаемым, тем адекватней он усваивает его логику).
5	Сознательность	Состоит в возможности не только правильно выполнить действие, но и обосновать это в речевой форме: человек отдает себе отчет в том, что, как и почему он делает. Сознательность действия зависит от полноты представления действия во внешнеречевой форме и от качества усвоения этой формы действия обучаемым.
6	Абстрактность	Означает возможность выполнения его как обобщенного и без опоры на чувственное содержание объектов. При этом объект действия, а также его продукт (цель) должны быть представлены в понятийной форме. К тому же действие должно быть отработано по параметру обобщенности.
7	Прочность	Позволяет выполнять действие спустя определенное время после формирования. Это результат обобщенности, автоматизации действия.

Интеллектуальные действия выполняются различными способами, называемыми операциями. Операции, как способ выполнения действия, определяемый условиями наличной ситуации, бывают двух видов: приспособительные и сознательные. Приспособительные операции относятся к реактивному уровню реагирования, иерархически самому низкому в структуре деятельности субъекта. Они возникают в процессе непроизвольного подражания или приспособления к предметным условиям и характеризуются тремя особенностями: по способу регуляции они непроизвольны, по уровню отражения - изначально неосознаваемы, по динамике протекания - косны. Сознательные операции - это следствие автоматизации действия. В ходе неоднократного повторения какого-либо действия содержание его цели, вначале осознаваемое субъектом, занимает в строении другого, более сложного, действия место условия его выполнения. Вследствие изменения места цели в структуре деятельности, сдвига цели на условие происшедшего при автоматизации действия оно превращается в сознательную операцию. Устойчивый, направленный характер протекания операций определяется операциональной установкой.

Деятельность будущего специалиста направлена, прежде всего, на обучение, представляющее собой систему организации способов передачи индивиду знаний, умений и навыков, видов и способов деятельности. Оно протекает в форме сотрудничества, совместной деятельности обучаемого и обучающего. Обучающий посредством общения и других средств организует деятельность обучаемого, адекватную целям обучения.

Интеллект вначале выступает лишь как операция, как технический прием осуществляемого действия, отличие которого от обычного проявления инстинкта заключается лишь в том, что он фиксирован за определенным предметным средством. Однако, когда субъект путем навыка овладел лишь предметными отношениями в ситуации и испытывает потребность воспроизвести эти отношения при решении задачи, производя ряд дополнительных изменений, можно наблюдать переход от интеллектуальной операции к интеллектуальному действию.

Резюме

На определенном этапе развития деятельности субъект относятся к свойствам не просто через другие свойства предмета. Другими словами, опосредование субъекта уже совершается не внутри этого предмета, в соотношении одного его свойства к другому, а переходит к более сложной форме отношений, когда субъект начинает относиться к одному предмету через другой предмет. Это опосредование не свойством, а опосредование предметом. Естественно, когда содержанием самой деятельности субъекта выступает отношение между предметами, между вещами, то это содержание и есть содержание разумное, потому что культура интеллектуального труда есть отражение действительности во всех ее связях и отношениях и отношения выступают в самом действии как разумное содержание.

Түйін

Белгілі бір даму сатысында қызметі ғана емес, объектінің басқа қасиеттері арқылы қасиеттері жатады. Басқаша айтқанда, пәндік ескере отырып, басқа объектінің арқылы бір нысанға қатысты бастайды қарым-қатынас неғұрлым күрделі нысанда, оның қасиеттері және басқа да бір, мен табыстарды қатынасында, ішіндегі объектінің медиацияны емес жасаған. Бұл медиация меншігі емес, ал медиация жататын.

Субъектісі қызметінің мазмұны заттарды арасындағы объектілері арасындағы қатынастарды, пайда болған Әрине, содан кейін зияткерлік жұмысының мәдениет өзінің барлық байланыстары мен қарым-қатынаста шындық көрінісі болып табылады, өйткені бұл мазмұн, контент дана болып табылады, және қарым-қатынастар ұтымды мазмұны ретінде іс-қимыл пайда болады

Summary

At a certain stage of development activities are subject to the properties not only through the other properties of the object. In other words, the subject has committed mediation not inside the object, at a ratio of one to the other of its properties, and proceeds to a more complex form of relationship, when the subject begins to relate to one object through another object.

This mediation is not the property of, and subject to mediation. Naturally, when the content of the activity of the subject appears the relationship between objects, between things, then that content is content wise, because the culture of intellectual work is a reflection of reality in all its connections and relations, and relations appear in the action as a rational content.

ПЕДАГОГИКА ТАРИХЫ
ИСТОРИЯ ПЕДАГОГИКИ

УДК УДК 37.013.42 (574)

ОСНОВА ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ – ВОСПИТАНИЕ ЛЮБВИ К СВОЕМУ ОТЕЧЕСТВУ, НАРОДУ, РОДНЫМ И БЛИЗКИМ

Г.Г. Еркибаева – *д.п.н., профессор Международного казахско-турецкого университета имени Х.А. Ясави, г. Трукестан*

Мақалада патриотизм мәселесінің қазіргі қоғамдағы өзектілігі көрсетілген. Қоғамның қазіргі кезеңдегі дамуын ескере отырып, жастарды өзінің Отанын сүйюге, оны мақтан тұтуға, Қазақстанның азаматы екенін мақтан тұтуға үйрету үшін оқытушылар тәрбие үрдісін жаңаша құрастыру қажет.

Қазақстандық патриотизмді қалыптастыру мақсатында көне заманнан бастап қазақ патриотизмді тәрбиелеу әдістерін сараптадық, XV-XIX ғасырлардың жетекші ақын-жырауларының шығармаларын зерттедік.

Революцияға дейінгі қазақ зиялыларының өкілдірі А.Байтурсынов, Ж.Аймаутов, М.Дулатов, М.Жумабаев, С.Мендешев, С.Садвакасовтар тәрбие міндетін Отанына деген сүйспеншілікті, ана тілін, ұлттық мәдениетің құрметтеп, рухани-құлықтық құндылықтарды, ұлттық салт-дәстүрді сақтап, құрметтеуді қалыптастыру болып санайтынын анықтадық.

Көрнекті қоғамтанушылар А.Бижанова мен У.Касеновтар «Қазіргі кезеңдегі Қазақстанның егеменді мемлекет болып қалыптасуы мен дамуында қоғамның консолидациясында қазақстандық патриотизмнің бастаушы фактор ретінде» атты әдістемелік зерттеменің авторлары, патриотизмнің, туған халқына, туған еліне қызмет жасаудың нақты мысалы ретінде батыр Махамбет Өтемісұлы мне оның досы және үзенгілесі батыр Исатай Таймановтың қазақ халқына, оның үлгі болатын ұлдарына бостандық пен егемендік үшін күресуді, өздерінің жұмысын арғы қарай жалғастыруды насихаттап кеткені деп есептейді.

Ұлттық-бостандық қозғалыстың көсемдерінің патриоттық ой-пікірін XX ғасырдағы пайда болған қазақтың зиялыларының көшбасшылары: жазушылар, ғалымдар, инженерлер әрі қарай жалғастырғанын көрсеттік. Оларды біріктіретін бір мақсат – егемендікке, бостандыққа қол жеткізу, ұзақ тарихи кезеңге қазақ этносынын сақтап қалу.

Мақалада жастарға өз елінің, өз халқының патриоты болуды шығармаларымен жастардың патриоттық сезімін қалыптастыруда үлгі болған батыр-жазушы Б.Момышулы деп баяндалады.

Relevance of a problem of patriotism for modern society is shown in article. Considering the present stage of development of society teachers have to reconstruct in a new way educational process to teach to love youth the Homeland, to admire it, with pride to realize that they are citizens of Kazakhstan.

For formation of the Kazakhstan patriotism we analysed ontology of education of the Kazakh patriotism since the most ancient times, investigated works of the leading akyns-zhyrau of the XV-XIX centuries, works of representatives of the pre-revolutionary Kazakh intellectuals: A.Baytursynova, Zh.Aymautov, M.Dulatov, M.Zhumabayev, S.Mendeshev, S.Sadvakasov etc. They saw a problem of training of education in instilling of love to the Fatherland, the native language, national culture, spiritual and moral values, national traditions and customs.

Prominent Kazakhstan social scientists A.Bizhanov and U.Kasenov, authors of methodical development "The Kazakhstan patrioktizm as the leading factor of consolidation of society at a stage of formation and development of the Republic of Kazakhstan as sovereign state" showed that a bright example of patriotism, service to the native people and the native earth is life and fight of the outstanding Kazakh akyn and batyr Makhambet Utemisuly which together with the friend and the colleague the batyr Isatay Taymanov bequeathed to the Kazakh people and its best sons to continue their business and to fight for freedom and independence.

It is also reported in the article that in formation of patriotic feelings of youth huge value has creativity of the national hero, writer B. Momyshuly who is a model of imitation of youth as the patriot of the earth, the people.

Века и тысячелетия решалась задача осмысления, сохранения и передачи следующим поколениям того всеобщего, на чем зиждется все человечество, и того частного, что составляет неповторимое лицо данного народа. В опыте отцов и дедов есть зерна мудрости, которые и в наш век прорастут и дадут добрые всходы.

Каждый человек, начиная со своего появления на свет и до конца своей жизни, впитывает в свое сознание выработанные народом на протяжении веков обычаи, традиции и нормы поведения. Обычаи и традиции являются самым дорогим наследием, определяющим психологию, духовность и культуру народа.

В народе испокон веков вырабатывался свой, самобытный нравственный уклад, своя духовная культура. Но единым у всех народов было –патриотическое воспитание.

«Патриотизм» в переводе с греческого означает – родина, отечество. В этой трактовке понятие

«патриотизм» – как любовь к Отечеству, преданность ему, гордость за его прошлое и настоящее, стремление своими действиями служить его интересам.

Многовековая история учит, что лишь те государства выходят из тяжелейших кризисов и занимают соответствующее место в мировом сообществе, которые славятся своими патриотами, где высок моральный, патриотический дух граждан и крепки национальные традиции.

Патриотизм – одно из древних социальных явлений. Первоначально он отражал привязанность к родным местам, где человек родился и вырос. Формируясь на протяжении длительного времени, чувство патриотизма, любви к родине передается из поколение в поколение и является весьма стойким.

История казахов берет свое начало из глубины веков. Самые ранние образцы письменности дальних предков современных казахов называются орхоно-енисейским или древнетюркским руническим письмом. Среди таких письменных памятников наиболее известны надписи на камнях в честь Бильге-кагана и его брата полководца Кюль-Тегина (VI в.). Так, на одном из этих камней высечены изречения о жизни и быте, о культуре, о подвигах древних кочевников на фоне общей истории Тюркского каганата.

Каганы, беки, тарханы выступали духовными вождями, пророками, полководцами, вершителями судеб. Удивляет железная воля предворителей Тюркского еля, пронизанная глубокой любовью к народу, отчизне. Не случайно слова отчизна, родина по-казахски «отан» и производное от слова «от» – огонь (отау – дом, отагасы – глава семьи, отбасы – семья).

Эпоха средневековья – это время постоянной борьбы казахов за свою национальную независимость. «Героическая эпоха» – время этнополитической консолидации казахской нации, начиная с XIV века вплоть до середины XIX века. Это четыре века, полных значимых событий, полных борьбы за независимость, укрепление казахской нации.

Акыны-жырау XV-XIX в.в. (Асан Кайгы-жырау, Шалкииз-жырау, Жиембет-жырау, Актамберды-жырау, Бухар-жырау, Шал-акын и др.), будучи духовными предводителями кочевого народа, сосредоточили в себе самые ценные черты его характера и передавали эти духовные сокровища молодежи. Они подчеркивали, что защита родной земли от чужеземных захватчиков – священная обязанность каждого казаха. Сохранение чести рода, еля, народа. Это значит умереть за родину в честном бою, быть настоящим батыром, ером, мужчиной, как предки, которые боролись и умирали, не сожалея ни о чем. Ер – мужчина, защитник, герой. Честь мужчины возвеличивает его род: «Ер намысы – ел намысы» («Честь мужчины – гордость еля»). Ер, имеющий намыс, должен быть предан ар-іс, т.е. «делу чести».

И нет ничего удивительного в том, что в жестких военно-кочевых условиях десятилетние мальчики становились поэтами, а двенадцатилетние – воинами, полагая, что их жизненное назначение – служение подвигам. Проявив доблесть перед родом и племенем, они смерть встречали достойно.

Ярким образцом патриотизма, служения родному народу и родной земле является жизнь и борьба выдающегося казахского акына и батыра Махамбета Утемисулы, который вместе со своим другом и соратником батыром Исатаем Таймановым завещали казахскому народу и лучшим его сыновьям продолжать их дело и бороться за свободу и независимость. Патриотические чувства лидеров национально-освободительных движений в начале XX века были подхвачены лидерами зарождавшейся казахской интеллигенции, писателями, учеными и инженерами. Всех их объединяла великая цель – добиться независимости, свободы и обеспечить существование казахского этноса в длительный исторический период.

В формировании патриотических чувств молодежи огромное значение имеет творчество народного героя, писателя Б.Момышулы, который является образцом подражания молодежи как патриот своей земли, своего народа.

Бауржан Момыш-улы писал, что патриотизм – любовь к Отечеству (государству) – осознание прямой зависимости, личного благополучия от общественно-государственной безопасности, признание своей зависимости от государства, того, что укрепление государства есть укрепление личности [4].

Один из важных элементов патриотизма – национальный дух или национальный патриотизм. Это любовь к своему народу, с которым личность связана кровным единством и общностью происхождения, территорией, языком, бытом, нравами, психологическими и этнографическими особенностями, сложившимися историческими традициями, имеющими вполне определенные и самостоятельные, отличные от других качества и особенности».

Казахстанский патриотизм – явление уникальное, своеобразное. Об этом свидетельствует «содержание многосложной и многотрудной истории казахской нации», которое до суверенности республики определялось ее борьбой за свободу. Говоря словами президента Н.Назарбаева, «это борьба во имя сохра-

[4] *Момыш-улы Б. Психология войны. - Алма-Ата: «Казахстан», 1990.*

нения народа и жизненного пространства нашла отражение в длинной летописи от далеких наших предков – скифов, гуннов, огузов, саков, уйсуней, канлы, кипчаков – до скорбных событий в декабре 1986 года» [5].

У истоков казахстанского патриотизма стоят три крупнейших исторических события, по мнению известного поэта и политического деятеля М.Шаханова, олицетворяющих три этапа борьбы казахского народа за свободу и независимость:

1. Отрарский подвиг народа, шестимесячная борьба против полчищ Чингизхана, которая возвестила всему миру о высоком духовном качестве казахского народа.

2. Почти полуторавековая борьба против джунгарских завоевателей за сохранение самостоятельности и национальной государственности.

3. Декабрьские события 1986 года. Первые ласточки против тоталитаризма родились на казахской земле и напомнили миру о не умирающем национальном духе, хотя обе империи – царская и сталинская – жестоко истребляли их инакомыслие [6].

События последнего времени подтвердили, что экономическая дезинтеграция, социальная дифференциация общества, девальвация духовных ценностей оказали негативное влияние на общественное сознание большинства социальных и возрастных групп населения страны, резко снизили воспитательное воздействие культуры, искусства и образования как важнейших факторов формирования патриотизма. Стала все более заметной постепенная утрата нашим обществом традиционного патриотического сознания. Объективные и субъективные процессы существенно обострили национальный вопрос. Патриотизм кое-где стал перерождаться в национализм. Вместе с тем, патриотизм не только не предполагает, а даже исключает идею исключительности какого-либо народа или нации.

Актуальность проблемы патриотизма для современного общества находит подтверждение в работах философов сегодняшних дней. Не отрицая идеологического влияния на понимание сущности патриотизма в конкретных исторических условиях, необходимо отметить, что непреходящими составляющими этого явления по нашему мнению, были, есть и будут любовь к Отечеству, преданность ему, стремление своими действиями служить его интересам.

Исторический опыт подтвердил, что отдаленность учащихся от корней своего народа, национальных традиций, нравственных устоев привели к отрыву от истоков, разрушению связи и преемственности поколений, упадку нравственности, духовности.

Социально-политические и экономические изменения, происходящие в настоящее время, приводят к тому, что в содержание таких категорий, как «патриотизм», «нравственность», вносятся иные, чем раньше акценты.

Представители дореволюционной казахской интеллигенции А.Байтурсынов, Ж.Аймаутов, М.Дулатов, М.Жумабаев, С.Мендешев, С.Садвакасов и др. задачу обучения воспитания видели в привитии любви к своему Отечеству, родному языку, национальной культуре, духовно-нравственным ценностям, народным традициям и обычаям. Они считали родной язык главной базой и средством воспитания, развития гражданских чувств, качеств личности, формирования национального самосознания, развития духовно-нравственных качеств народа.

В основе системы гражданско-патриотического воспитания школьников лежит коллективно творческая деятельность, способная формировать умение планировать, организовывать свою деятельность, доводить начатое дело до конца.

Научить патриотизму, как учат алгебре и географии, нельзя. Чувство Родины – не заучивание перечня правил и положений, это чувство проникает в нас с молоком матери, это воздух, которым мы дышим, солнце, которое мы видим, дом, в котором мы обитаем. Патриотизм проявляется в поступках и деятельности человека.

Казахстан вступил в XXI век как независимое суверенное государство, распрощавшись со своим тоталитарным прошлым. Он твердо встал на путь демократического цивилизованного развития. За короткий срок обретения независимости, как член ООН, уверенно занял свое место в международном сообществе. Установил с более 100 странами мира дипломатические связи, стал членом ряда авторитетных международных организаций.

Казахстан сегодня обладает реальной возможностью самоопределения и выбора форм правления

[5] *Назарбаев Н. Қазақстан тәуелсіздігіміз: тарих тағылымыдары және қазіргі заман. //Егемен Қазақстан, 17 желтоқсан, 1996.*

[6] *Шаханов М.Желтоқсан эпопеясы. Деректі роман.//Жалын, №11, 2004.-Б.15-46.*

экономической, политической и духовной жизнью. Решение ряда проблем в жизни страны во многом зависит от уровня развития гражданского общества, формирования высокого патриотического сознания, чувства гордости за свою страну, воспитания готовности к выполнению гражданского долга по защите интересов Родины.

На двенадцатой сессии Ассамблеи народов Казахстана Н.А. Назарбаев особо подчеркнул, что важнейшим условием конкурентоспособности нации являются сильный дух и знания, позволяющие добиваться успехов в процессе мировой конкуренции. А здесь важнейшая составляющая – казахстанский патриотизм: любовь к своей Родине и земле, огромное уважение к ее истории и культуре, вера в собственные силы каждого и сплоченность всего общества, высокое чувство сопричастности к истории и ответственности за будущее своей страны, которое возводится сегодня. Безусловно, сказал глава государства, что патриотизм нужно формировать, общими усилиями всего общества, особенно среди молодежи, в наших детях.

Молодежь – это будущее нашего общества, и от того, какой будет она, зависит наше общество и государственность Республики Казахстан.

Но диагностическая картина состояния молодежи вызывает тревогу. В категории молодежи, родившейся в 1984-1988 годах, только 32% интересует политика, основная масса безразлична, характеризуется аполитичностью, 40% из общего числа молодежи употребляет алкоголь в различной форме, количество наркоманов перевалило за 30 тыс. человек. В такой ситуации негативным явлениям среди молодежи могут противостоять человеческие ценности.

Президент РК Н.Назарбаев, в разработанной им стратегии "Казахстан-2030" обозначил задачу формирования казахстанского патриотизма как одну из первостепенных из семи долгосрочных приоритетов нашего развития, т.е. как практическую задачу [7]. Участие в выполнении этой задачи должны принять и вузовские работники.

В числе сдерживающих факторов в воспитании гражданина страны следует назвать недостаточность высококвалифицированных специалистов, способных использовать новые современные технологии для целенаправленного формирования патриотизма и демократических убеждений, малочисленность научно-исследовательских организаций гуманитарного профиля, имеющих достаточный опыт разработки социальных технологий по патриотическому воспитанию граждан.

Назрела необходимость в переосмыслении концептуальных подходов к воспитанию подрастающего поколения и поиска новых форм и методов воспитательной деятельности высших учебных заведений республики.

Образ страны и чувства своей неразрывной связи с Родиной формируются государством и обществом через различные механизмы и институты, прежде всего образование.

Казахстанские обществоведы, авторы методической разработки «Казахстанский патриотизм как ведущий фактор консолидации общества на этапе становления и развития республики Казахстан как суверенного государства» А.Бижанов и У.Касенов, рассматривая патриотизм как универсальное и общечеловеческое явление, особое внимание акцентируют на следующих его аспектах:

– подлинный патриотизм проявляется в политической культуре граждан и становится источником силы, единства народа и целостности государства; всегда на стороне справедливости, гуманизма, демократии; мобилизует граждан на решение стоящих пред обществом стратегических задач; ориентируется на такие идеалы как национальная гордость, любовь к родной земле, народу, приверженность традициям и обычаям, готовность отстаивать интересы страны, при необходимости защищать ее с оружием в руках; не может сводиться только к разовым мероприятиям. Формирование подлинного патриотизма должно иметь собственную идеологию и целенаправленную систему;

– основанием казахстанского патриотизма являются: общность исторических судеб этносов, составляющих народ Казахстана, общие черты в менталитете казахстанцев, их причастность к созданному экономическому потенциалу республики, общность природной среды; потенциал этих оснований достаточен для достижения значимых для республики целей, то есть идентификация всего населения с государством, общенародность стремления сохранить и укрепить целостность Казахстана, упрочить его экономическую мощь, международный престиж и влияние;

– основными признаками казахстанского патриотизма являются: любовь к отечеству Казахстан; гордость за ее прошлое и настоящее; стремление и готовность практическими делами укреплять ее

[7] *Назарбаев Н.А. Казахстан – 2030: Послание Президента страны народу Казахстана // Казахстанская правда. -1997. -11 октября - с. 9-13.*

могущество и независимость; близко к сердцу принимать радости и боль всего казахстанского народа и не только своего; критичность по отношению к отдельным сферам духовной и политической жизни страны; непримиримость к отжившему, ко всему тому, что препятствует развитию Казахстана на пути к прогрессу; развитая приверженность к политической символике Казахстана (флаг, герб, гимн, Конституция), знание истории, культуры, языка, обычаев, традиций, культуры казахского народа и других народов, находящихся в совместном проживании; бережное отношение к природным богатствам Казахстана; социальная ответственность не только перед нацией к которой себя причисляет, а прежде всего – перед казахстанским народом, как общностью равноправных граждан разной национальности;

– основными функциями казахстанского патриотизма являются интегративная, способствующая сплоченности народа, целостности его Отечества; активно – преобразующая, с ее нацеленностью на решение комплекса проблем, стоящих перед республикой. Активный, созидательный характер этой функции, обусловлен стремлением способствовать разрешению противоречий нормативными представлениями и реальностью;

– основными компонентами казахстанского патриотизма являются: чувственный и гражданско-поведенческий. В эмоционально-чувственном компоненте важный акцент делается на создании равных прав и возможностей для граждан республики, привитие уважительного отношение к истории и культуре этносов, проживающих на ее территории, показ сопричастности государства к судьбе каждого из этносов. Основной направленностью гражданско-поведенческого компонента является повышение ответственности личности за происходящее в республике, значимость личного вклада, аппеляцию к примерам личностного патриотизма выдающихся людей страны;

– основными причинами актуализации казахстанского патриотизма на современном этапе развития нашего государства являются поколенческие (проблема исторической преемственности), этнические (возможности межнационального отчуждения), духовные (дефицит смыслообразующих идей) [8].

Как отмечают авторы, у государства возможны по отношению к индивидам несколько логик поведения: логика сотрудничества (интегративная модель), логика подавления (авторитарная модель). По мнению ученых, безусловного предпочтения заслуживает интегративная модель, которая характеризуется общенародным патриотизмом.

Формирование и развитие общеказахстанского патриотизма и этнополитической общности казахстанцев зависит от того, как наше государство, и, прежде всего, этнические группы способны преодолевать возможные этнические конфликты в процессе этнической интеграции и построения демократического правового государства. В ходе демократических преобразований в нашей полиэтнической стране постепенно формируется новый гражданин суверенного независимого государства, характерной чертой которого является высокое чувство казахстанского патриотизма и интернационализма.

Түйін

Қазақстандық патриотизм өзіндік ерекшелігі бар, бірігей құбылыс. Оның дәлелі – республиканың егемендік алғанға дейін бостандық алу үшін күреспен анықталған «қазақ ұлтының көпкүрделі, көпшытырман тарихының мазмұны». Экономикалық дезинтеграция, қоғамның әлеуметтік саралауы, рухани құндылықтардың девальвациясы көптеген әлеуметтік және еліміздің әртүрлі жастағы топтардың қоғамдық санасына кері әсерін тигізіп, мәдениеттің, өнердің, білімнің патриотизмді қалыптастыратын негізгі фактор ретіндегі тәрбиелік әсерін төмендетіп жіберді.

Біздің қоғамның дәстүрлі патриоттық сананың күннен –күнге жоғалтуы ашық көріне бастады. Объективті және субъективті процестер ұлттық мәселені елеулі ушықтырып жіберді. Патриотизм кейбір жерде ұлтшылдыққа ұласып кетті. Ал патриотизм болса бір халықтың немесе бір ұлттың ерекшелігі туралы идеяны жоққа шығарады.

Бүгінгі күннің философтардың еңбектерінде қазіргі қоғам үшін патриотизмнің өзектілігі орын тапқан. Әртүрлі нақты тарихи жағдайда патриотизмнің мәніне идеологияның әсері болатынын жоққа шығаруға болмайды.

Бірақ, қандай жағдай болмасын, біздің ойымызша, патриотизмнің мызғылмайтын құраушысы Отанға деген сүйспеншілік, оған берілгендік, өз әрекеттерімен оның мүддесі үшін қызмет жасау болып қала береді.

Жастар – бұл біздің қоғамның болашағы, біздің қоғамның, Қазақстан Республикасының мемелекеттігі жастарға тәуелді.

Бірақ жастардың диагностикалық жағдайы үрей туғызып отыр. 1984-1988 жылдарда туылған жастар арасында 32%-ын саясат қызықтырады, ал көпшілігі болса саясатқа талғаусыздылық байқатады, жастардың 40% алкогольді түрлі формада қолданады, нашақорлар саны 30 мыңнан асты. Жастар арасындағы осы жайытқа адами құныдылқтар төтеп бере алады.

Еліміздің азаматын тәрбиелеуде тәжеуші факторлары ретінде қазіргі жаңа технологияларды мақсатты түрде

[8] *Бижанов А., Касенов У. Казахстанский патриотизм как ведущий фактор консолидации общества на этапе становления и развития республики Казахстан как суверенного государства.- Алматы, 2011. –С.128.*

патриотизм мен демократиялық көзқарасты қалыптастыру үшін қолданылмауы, жоғары білікті мамандардың жетіспеушілігі, патриоттық тәрбие бойынша әлеуметтік технологияларды қолданудың тәжірибенің жетіспеушілігі, гуманитарлық профилде ғылыми-зерттеу ұжымдардың аздығы болып саналады.

Республиканың жоғары оқу орындарында өсіп келе жатқан ұрпақты тәрбилеу үшін концептуалдық әдістемені, тәрбие әрекеттің жаңа формалары мен әдістерін табу уақыты жетті. Біздің мемлекеттің, сонымен қатар, этникалық топтардың этникалық интеграцияның және демократиялық құқықтық мемлекетті құрауы жалпықазақстандық және этносаясаттық тұтастығының қалыптасуы және дамуы тәуелді.

Кілт сөздер: Қазақстандық патриотизм, экономикалық дезинтеграция, қоғамның әлеуметтік саралауы, рухани құнылылқтардың девальвациясы, кері әсері

Summary

The Kazakhstani patriotism is a unique phenomenon, the peculiar. Казахстанский патриотизм – явление уникальное, своеобразное. It testifies "the content of polysyllabic and formidable history of the Kazakh nation" which till the sovereignty of the republic was defined by its fight for freedom. Economic disintegration, social differentiation of society, devaluation of cultural wealth had negative impact on public consciousness of the majority of social and age groups of the population of the country, sharply reduced educational influence of culture, art and education as most important factors of formation of patriotism. There was more and more noticeable a gradual loss of traditional patriotic consciousness by our society. Objective and subjective processes significantly aggravated an ethnic question. Patriotism began to regenerate in nationalism here and there. At the same time, patriotism not only doesn't assume, and even excludes idea of exclusiveness of any people or the nation.

Relevance of a problem of patriotism for modern society finds confirmation in works of philosophers of today. It is impossible to deny ideological influence on understanding of essence of patriotism in specific historical conditions. Thus, it should be noted that enduring components of this phenomenon in our opinion, were, is and there will be a love to the Fatherland, devotion to it, aspiration to serve as the actions to its interests.

The youth is the future of our society, and from what will be it, our society and statehood of the Republic of Kazakhstan depends.

But the diagnostic picture of a condition of youth causes alarm. In category of the youth which was born in 1984-1988, only 32% the policy interests, the bulk is indifferent, is characterized by political apathy, 40% from total number of youth take alcohol in various form, the number of addicts passed for 30 thousand people. In such situation among youth human values can resist to the negative phenomena.

Among limiting factors in education of the citizen of the country it is necessary to call insufficiency of the highly qualified specialists capable to use new modern technologies for purposeful formation of patriotism and democratic belief, small number of the research organizations of a humanitarian profile having sufficient experience of development of social technologies on patriotic education of citizens.

It has ripened the need for reconsideration of conceptual approaches to education of younger generation and search of new forms and methods of educational activity of higher educational institutions of the republic. Formation and development of the all-Kazakhstani patriotism and an ethnopolitical community of Kazakhstan citizens depends on how our state, and, first of all, ethnic groups are capable to overcome the possible ethnic conflicts in the course of ethnic integration and creation of the democratic constitutional state.

Keywords: Kazakhstani patriotism, economical disintegration, social differentiation of a society, devaluation of spiritual values, negative impact

УДК 7.03 (512.122)

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНДАҒЫ ДӘСТҮРЛІ ӘН ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ ЖӘНЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Б.Т. Махметова – *Абай атындағы ҚазҰПУ, жалпы педагогика кафедрасының п.ғ.к.,профессоры,*
Г.А. Абылханова – *Абай атындағы ҚазҰПУ, жалпы педагогика кафедрасының аға оқытушысы*

Қазақ әндерінің музыкалық-поэтикалық құрылымының күрделілігі, жас буынның ой-сезімі мен танымдылығына әсер етуші күштерінің сан қилы болып келуі, оның өнер түрінің өзіндік ерекшеліктеріне байланысты болып келеді.

Ал біздер сөз еткелі отырған оқушылардың музыкалық-эстетикалық дамуын жетілдіруде әннің тәрбиелік мүмкіндіктерін нәтижелі пайдалану қазақ әндерінің өзіндік бітім-тұлғасын, мазмұнын, түп төркінін, көркемдік мәнерлілігін жете білмейінше, ойдағыдай жүзеге асырылмайды.

Қазақ әндерінің ерекшеліктері әдебиет саласында А.Қоңыратбаев,

Р. Бердібаев, Б.Уахатов және басқа зерттеушілердің еңбектерінде талданды.

Педагогикалық зерттеулерде қазақ әндерінің ерекшеліктері жөнінде арнайы еңбектер болмағанымен,

осы мәселе төңірегіндегі ой-пікірлер мен пайымдауларды С.А.Ұзақбаеваның, А.Нұғыманованың, М.Х.Балтабаевтың, Ж.Өтемісовтың ізденістерінен байқауға болады.

Біздер жоғарыда аталған ғылыми еңбектерге сүйеніп педагогикалық тұрғыда қарастырылған ән мұраларының қазақ өмірімен тығыз байланыстылығы, тарихилығы, көп варианттылығы, философиялық ой тереңдігі, көркем образдылығы, синкреттілігі, дидактикалық және танымдық маңыздылығы және мелодиялық интонациялық құрылымындағы әуен әсемділігі деп ажыраттық. Осылайша байлам жасауымызға А.Қоңыратбаевтың ән-өлең шығармаларына берген сипаттамаларын, ерекшеліктерін: "Олар – фольклордың коллективтік және ұлттық сипаты, варианттылығы, дәстүрлілігі, тарихилығы және ауызекі дамуы ... фольклор-синкреттік өнер. Оның бойында халықтың тұрмыс-салты, театр, сөз, би және ән-күй өнері бір-бірінен дараланбай, тұтас күйінде көрінеді",-деген тұжырымдарын негізге алуға болады

Қазақтың халық әндерінің ерекшеліктерінің бірі - халықтылығы, оны жасаушы халықтың өзі және фольклордың өзге түрлері сияқты сол халықтың ұжымдық іс-әрекетінің жемісі болып табылады. Ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа тарату үстінде әр орындаушы өз бойындағы білімін, біліктілігін енгізіп, жетілдіре көркемдік қасиеттерін байытып отырды. Сөйтіп, әндердің ең озық үлгілері халықтың жадында сақталып бүгінгі біздерге жетті. Белгілі фольклорист В.П. Аникиннің: "Барлық халық ертегісі, аңыз әңгімелері, анекдоттары, әндері, мақал-мәтелдері, жұмбақтары бір сөзбен айтқанда халықтың бұқаралық творчествосының барлығы осы фольклоризация процесінен өтті", - деп тұжырымдауы қазақтың халық әндерінің дамуы, жетілуі ерекшеліктеріне де қатысты . Халық әндері халықтың туындысы бола отырып мектебі де кітабы да бүгінгі күндегідей радио мен теледидары да жоқ елдің түпкір-түпкіріне жетіп хабарлар жаршысы болды. Ал ән салмаған, әнді естімеген адам жоқ, оның тыңдаушысы да, орындаушысы да халық. Халық әнінің сондай-ақ тағы бір ерекшелігі, оның өмірмен, жас буынның тәлім-тәрбиесімен тығыз байланыстылығы. Осы байланысты "тәлім-тәрбиені таратушы да өзі" және А.Қоңыратбаевтың айтуынша: "Фольклор шығармаларының халық тағдыры, оның өмірдегі көрген қайғы-қасиеттері мен мұң-зары, келешектен күткен арман тілектері айқын көрініс тапқан". Халық әнінің келесі ерекшелігі - оның тарихилық сипаты. Ән мазмұнынан елдің әдет-ғұрып, салт-санасын, эстетикалық-адамгершілікті сезімдерін танумен бірге сол елдің басынан кешкен оқиғасын, тұрмыс-тіршілігін танып білуге болады, яғни ... фольклор шығармалар өзінің тарихилығы жағынан авторлық сипаты бар кез-келген туындылардан анағұрлым шыншыл, әсерлі, де көркем»,-деген пайымдауларын жас ұрпақтың отан сүйгіштік, ұлтжандылық қасиеттерін дамытудағы заман шежіресі ретінде қарастыруды меңзейді. Осы ойымыздың жалғасын Ш.Әлібековтың: «...қазақ халқының саяси-әлеуметтік өмірі мен бастан кешкен тарихи оқиғалары оның ауыз әдебиетінде өшпес із қалдырып отырды»,-деуі одан әрі толықтыра түседі.

Халық әндерінің тағы бір ерекшелігі ән нұсқаларының көп варианттылығы болып табылады. Оған дәлел поэтикалық мазмұны ортақ, ал әуені түрліше болып келер, халық композиторларының шығармалары мысал бола алады (Ы.Сандыбаев, «Гәкку», М,Байжанов «Ақ сиса», «Майра»). Сондай-ақ поэтикалық және музыкалық мазмұны да бір-біріне ұқсамайтын бір аттас әндер жиі ұшырасады (халық әндері «Сәулем-ай», «Жиырма бес», Естайдың әні «Қорлан», Балуан Шолақтың әні «Ғалия», Жаяу Мұсаның әні «Хаулау» т.б.).

Қазақ фольклорында философиялық ой-пікірдің өріс алғандығы сонша, оның халық ауыз әдебиетінде қатыспайтын бірде-бір жанры жоқ деуге болады»,-дейді Ш.Әлібеков. Десе дегендей дала жыршыларының өздері өмір сүрген қоғамдағы іс-әрекеттеріне деген философиялық ой тереңдігі оның басты ерекшелігінің бірінен саналады.

Фольклор шығармаларының айрықша әсерлі болатын себебі - оның есте қалғыш, тартымды әрі қарапайым, көркем образдылығы. А.Қоңыратбаевтың осы пікірі ән-өлеңдердің тағы бір ерекшелігін оның көркем образдылығын дәл көрсетеді. Халық әндерінде ақылгөй қария Асанқайғы, Қорқыт, Жиренше, еліне қиын-қыстау кезде қорған болған Қобыланды, Алпамыс, Ер Тарғын, Қамбар батырлар, өнегелі ару қыздары Қыз Жібек, Баян сұлу, Қарашаш, Ақжүніс тәрізді жасампаз образдар әсем сазбен, сырлы әуен көгендерімен көмкеріліп жиі кездеседі. Ән - синкреттік өнер. Оның бойында сөз өнері, би, музыка өнері, сахналық-әртістік өнер біртұтас бірлікте сомдалған. Ән өнерінің әсер етуші механизімінің күрделілігі, біздіңше, оның негізгі ерекшелігі синкреттілігіне байланысты.

Қазақ әндеріндегі философиялық ой тереңдігі үнемі дидактикалық мәселелермен қапсырыла қалыптасқан. Мағынасы құнарлы қазақ әндерінің қай жанрын алмасақ та өнегелі өсиетпен, ізгілікті мейірбандыққа, татулық пен бірлікке, адамгершілікке, байсалды мінез-құлыққа, салиқалы ақылдылыққа насихаттап отырады. Сонымен бірге қазақ халқының тарихын, өмір сүру тіршілігінің сан қилылығын, қоғамдық көзқарастарын, ақыл-ойының жиынтығын танытады. Яғни, қазақ әндерінің дидактикалық, танымдық қасиеті, оның негізгі ерекшеліктерін тағы бір қырынан көрсетеді.

Құрылымындағы мелодиялық-интонациялық әуен әсемділігі қазақ халық әндерінің ең басты ерекшелігі деп тануға мүмкіндік береді. Сірә, халық әндерінің осы сымбаты халықтың бай сезімталдығымен егіздесіп туа біткен қасиет болуы керек. Осы жайтты Ш.Уәлихановтың айтып беріп бізге жеткізген халық аңызынан анық байқауға болады: " ...ән аспанда қалықтап ұшып, жер бетіне жақын келеді. Оның жерге ең жақындаған кезін байқаған халық әнді ұстап қалған, ал өте жоғары қалықтаған жердің адамдары ешнәрсе үйрене алмаған. Құдайдың құдіретімен келген ән қазақ жерінде тіпті төмен ұшқанда қазақ халқы оны естіп, әнді жақсы айтатын болған".

Қазақ әндерінің көбі екі шумақтан, бір қайырымнан құрылады да, поэтикалық текстінің мазмұны құнды, әрі сөзіне әуені, әуеніне сөзі сай тұтас бітімді сұлу сомдалады.

Қазақтың ән мұраларын алғаш зерттеушілердің бірі А.Успенский "Қазақтың халық әндерінің кейбір ерекшеліктері" деген мақаласында әуен көгендеріндегі дыбыстардың арақатынасы жайлы зерделі байқаулар жазған еді. Ол музыка тілімен айтқанда әуен қозғалысындағы үлкен секунда және кіші терция немесе үлкен секунда және таза кварта интервалдарының кезек-тесіп келетін түрлерін анықтады. Және интервалдардың осылайша алмасып келуі әуен кескінін құлпыртып, мәнерлі болып шығатынын көрсетеді.

А.Б. Затаевич былай деп жазды: "Қазақ-әндерінде, әуендерінде гармониялық негіз және периодтық құрылыс бар, оған төрт жолдан тұратын басты сөйлемді екі рет қайталау және негізгі әуеннің сарынында айтылады. Қайталанудың алдында кең тынысты, аяқталған фраза болады, одан кейін ән көп жағдайда неғұрлым жеделдей түседі.

И.М. Дубовский бірінші рет қазақ мелодиясын үш ладтық топқа бөліп, қазақ музыка тануында алғаш қазақ мелодиясының ладтық құрылымының жүйесін жасады.

Музыка қайраткері Б.Т. Ерзакович: "Қазақ-халқының ән мәдениеті" /I969/ "Қазақ" хақының музыка мұрасы" /1979/-т.б. монографиялық еңбектерінде халық әнін мазмұндық, тақырыптық, музыкалық құрылысын теориялық тұрғыдан зерттей келе, қазақ музыкасындағы ұлттық ерекшеліктерді талдап көрсетеді.

Қазақ әндерінің ең басты ерекшелігі, оның әуен түрлерінің декламациялы-речтативтік және әуендісозылмалы болып келетінін дәлелдеген. М.М.Ахметова қазақ музыка зерттеуіне үлкен үлес қосты. А.Қ.Жұбановтың тамаша зерттеулеріндегі халық әндері туралы, оның көркемдік ерекшеліктері жайында құнды пікірлер табуға болады. Сондай - ақ музыка зерттеушілері Т.Бекқожина, С.А.Еламанова, А.Тлеубаева, А.З.Темірбекова, К.Т.Жузбасов, К.Ж.Төлеутаевтың ғылыми еңбектерінде қазақ әндерінің қалыптасу заңдылықтары, интонацияның, өлшеулік, ырғақтың, ладтық құрылымындағы және локальдың ерекшеліктері туралы дәйекті анықтамалар берілген.

Әрне, осы тараудың көлемінде қазақ әндерінің барлық музыкалық қасиеттеріне мінездеме беру мүмкін емес. Сондықтан біз ән мұраларының ерекшеліктерінің зерттеулеріндегі басты бағыттарға үстірт шолу жасадық.

Педагогикалық және психологиялық еңбектерде қазақ әндерінің ерекшеліктері арнайы қарастырылмаған. Дегенмен, аталған мәселе бірқатар ізденістерде үнемі осы мәселе төңірегінде ой қозғалып, педагогикалық пікірлер айтылып отырғанын байқау қиын емес.

Мысалы, С.А. Ұзақбаеваның зерттеулерінде "Ән мен күй, ертегілер мен эпостар... -қазақтардың айырылмас серігі болды",- деген ой-пікірлері қазақ әндерінің халық өмірімен тығыз байланыстылығы ерекшелігіне меңзейді және адамзат баласы өмір бойы ән өнерінің тәрбиелік ықпалынан сырт қалмайтыны дәлелденеді. Осы ойымызға М.Х.Балтабаевтың пайымдаулары былайша үйлеседі: "Аспаптың сүйемелдеуімен немесе онсыз айтылған әуен, саз, ән адамның ішкі жан-пернесін дөп басып, халықтың ой-арманы мен тілек-мұратын, бастан кешкен қасіреті мен қуанышын паш етті .

Осы ретте Ж.Өтемісовтың "Қазақ мектептері оқушыларының музыкалық-эстетикалық тәрбиесін жетілдіру" атты еңбегіндегі "Нәресте шағынан басталатын баланың музыкалық тәрбиесінде халық музыкасының жетекшілік маңызы үлкен. Бұл эстетикалық қазына сәби қанына ана сүтімен, ананың алғашқы әлдиімен, өзін қоршаған адамдардың, құрбы-құрдастарының, отбасының көңіл-күйімен сіңеді",- деген ойлары халықтың күнделікті өмірде жас ұрпақтың музыкалық-эстетикалық тәрбиесіне үнемі қатысып отырғанын байқатады және дәлелдейді.

Қазақ халқының ән жанрларын әдебиет саласында /Э.Қоңыратбаев, Б.Уахатов, Н.Төреқұлов т.б./ және музыка саласында /А.Затаевич, Б.Ерзакович, Т.Бекқожина, А.Темірбекова, Т.Жүзбасов, М.Ахметова т.б. / ғалым-зерттеушілер көп көңіл аударғаны белгілі. Біздер қазақтың халық әндерінің тәрбиелік мүмкіндіктерін талдағанда жоғарыда аталған зерттеушілердің ән жанрларын классификациялауына сүйеніп педагогикалық мақсатпен жүйелеп, төмендегі классификациямыз бойынша қарастырамыз:

- тұрмыс салт әндері /бесік жырлары, балалар мен жастар әндері/; еңбек, шаруашылық, кәсіп әндері /бақташылық, төрт түлік мал туралы, дихан, егіншілік әндері, аңшылық, саяткерлік әндер, жұмысшы

әндері/; үйлену әндері /той бастар, той тарқар, жар-жар, беташар, қоштасу, сыңсу, құдалар әндері/; Ұлыс әндері /жарапазан/; діни әдет-ғұрыптар тудырған әндер /бәдік әндер, бақсы сарыны/; жаназалау әндері /естірту, жұбату, көңіл айту/;

- нақлият әндер /алғыс, бата, тілек әндер, жұмбақ әндер, мысқал - әжуа әндер, күлдіргі-мысқыл әндер/;
- қиял-ғажайып әндер / аңыз әндер, өтірік өлендер/;
- сатира-юморлық әндер /әзіл-қалжың, мысқыл, күлдіргі әндер/;
- тарихи оқиғаларды суреттеу;
- әлеуметтік - теңсіздік әндері;
- эпикалық шығармалар / терме, толғаулар/; ■
- айтыс әндері;
- лирикалық әндер.

Тұрмыс-салт әндері адам баласының өмірге келіп, ержетіп, есеюі, қаза болуы сияқты елеулі кезеңдерге, оқиғаларға байланысты туындаған.

Нәрестенің өмірге келуі, әр шаңырақты қуанышқа толтырып, шілдехана жасалып, ат қойылған. Кіндігі түскен баланы 5-6 күннен соң бесікке салып, түрлі ырым-жоралғылар жасалған. Ал бесікке салынған баланың өсіп-жетілуінде бесік жырларының тәрбиелік маңызы айрықша болды.

Бесікке салынған бөбек анасының сүйіспеншілікке толы, жанға жағымды нәзік әуеніне балқып, тәтті ұйқыға кетеді. Бесік жырларының құрылымы қарапайым болғанымен, сазы жан тебірентер мамыражай, әрі көркем болып, жас сәбидің жүйке жүйелеріне, жалпы психикасына жағымды әсер етіп, көңіл-күйін орнықтырады. Ананың бесіктегі нәрестесін жұбата отырып айтқан игі тілектері, болашаққа деген жақсы үміттері ана сүтімен, әлдиімен ерте бастан-ақ құлағына құйылып ержетеді.

Балалар мен жастардың әндері көшпелі өмір сүрген халықтың күнделікті тіршілігіне байланысты туындаған. Балалардың өздерін қоршаған табиғаттағы жан-жануарлармен, құстардың дыбысын, іс-әрекеттерін қызық көріп бейнелегендері "Асау мәстек", "Қоғый гөк", "Соқыр теке" және сол сияқты түрлі ойын элементтерінде кездеседі. Осы ойындардың әндері де бала табиғатына сай, ойнақы, көңілді, ширақ болып келуі олардың музыкалық-эстетикалық қабілеттерімен, мәнерлеп ән салу дағдыларын дамытуға септігін тигізіп отырған. Ал "Қамажай" сияқты жастардың ауыл арасындағы той-томалақ, алтыбақан және басқа ойындарында айтылатын әндері оларды музыкалық әсерге бөлеп, әнге деген ынта-ықыласын қанағаттандырып, сүйіспеншілігін арттырады. Балалар мен жастар әндерінің бәріне тән ерекшеліктері, олардың ойнақылығы, эмоциялық көңіл-күйінің көтеріңкілігі, дидактикалық мән-мағынасы күнделікті оқу-тәрбие жұмыстарында пайдалануға өте қолайлы жағдай жасайды. Әрі оқушылардың музыкалық зейін-қабілетін, дауысын дамытуды көздеп, музыкалық әсерге бөлеп, олардың әнге деген ынтасын қанағаттандырып, сүйіспеншілігін арттырады.

Еңбек, шаруашылық, кәсіп әндері мазмұны жағынан бірнеше түрге бөлінеді және тақырыбы мен поэтикалық тексі орындалатын еңбек, кәсіп, шаруашылық түріне байланысты болады. Қазақ-халқының негізгі кәсіпшілігі төрт түлік малмен байланысты болғандықтан, оның өмір тіршілігінде үлкен орын алғаны белгілі. Халық төрт түлік малды құт санаған және Шопан ата - қойдың, Жылқышы ата - жылқының, Сексек ата - ешкінің, Ойсылқара-түйенің, Зеңгі баба - сиырдың пірі ұғынып табынған.

Аңшылық, саяткерлік әндері жігіттің арманы болған жүйрік ат, қыран бүркіт, алғыр тазы, сұлу қызға деген ғашықтық сезім арқау болып, мінсіз сұлулық, шынайы мөлдір сезім, жан-жануар, табиғат сұлулығын дәріптейді. Егіншілік әндерінде Наурыз мерекесіне байланысты тақырып елеулі орын алды. Сабантой кезінде "Кеусен", "Ат желі" сияқты речтативті әндер айтылған. Кейінгі кездері халық композитор-әншілерінің творчествосында колхоздастыру кезеңі, тың көтеру сияқты ірі оқиғаларды суреттейтін, бітік егінді, тракторшы, комбайншылардың портреттері жасалып, еңбек мерекесі жырланған.

Жұмысшы әндері Қарағанды, Қарсақбай, Жезқазған, Рилдер шахталары мен рудниктері иелерінің зорлық-зомбылығы, жұмыскердің ауыр еңбектері, көрген мехнаты тақырыптары арқау болған. Оған "Ауыр еңбек астында", "Ақшамды бермей қойды ғой" тәрізді әндерін жатқызуға болады.

Үйлену әндері - қазақ халқының от басының тағдырына, жас буынның өсіп, мұрат-мақсатына жетуіне, арман-қайғысына ортақ әндер. Үйлену әндерінің алуан түрлері жасалып, халықтың тұмыс-тіршілігі, әдет-ғұрпы мен салт-санасы, ой сезімі мен арман-ниетін білдіретін танымдық мәні елеулі. Әдет -ғұрыпқа байланысты бұл әндердің өзі жар-жар, сыңсыма, қоштасу, жұбату, беташар, той бастар түрінде айтылады. Халықпен бірге жасасып, өркендеп келе жатқан бай салт-дәстүрінің ішіндегі өміршеңі - келін түсіру той-томалағы. Жол жоралғы халқымыздың қадір-қасиетін, өнеге өрісін, тұрмыс-тіршілігін сонымен қоса адамгершілік-этикалық қағидаларын танытады.

Үйлену әндерінің бірі -сыңсу. Қыз аттанарда қимас ата-анасы, туған-туыстары, қасиетті ел-жұрты, ата-

мекен, құрбы -құрдастарымен қоштасып, "сыңсу" айтады. Өткен заманда теңіне қосыла алмаған, қалың малға сатылған қыздар ата-анасына өкпесін де әнмен келтірген. Өзінің балғын балалық шағымен, мұңзарға толы қыздың сыңсуына қыз-келіншектер, тіпті бүкіл ел болып егіліп жылаған.

Сыңсуға орай әйелдер жағы басу айтып, ақыл-кеңесін "Көздің жасын бұлама, біз бермейік десек те, мал бергенің қоя ма?"-деп ақылды бол, қыз балаға үйде отыра беру жараспайды, алдыңда той, жар сүю, бала сүю сияқты үлкен өмір күтіп тұр, - деп жұбату айтады.

Жар-жар - үйлену тойларында айтылатын тұрмыс-салт әні. Оның үлгісі Орта Азия, араб, парсы елдерінде де бар. Жар-жар әндерінде қыздың ата-ана, туған жер, өскен елге деген қимастық, балалық сезімдері айтылса, екінші жағынан басқа елге, жерге кетуіне байланысты өкпе-назы айтылады. Жар-жар қыздар мен жігіттер тобының атынан бірге қосыла, енді бірде алма-кезек түрінде де орындалады. Қыз әке-шешесі, құрбы-құрдастарын қимайтынын айтса, жігіт жағы оның бәріне тоқтау салып, әке орнына қайын ата, ана орнына қайын ене қамқорлық жасайды деп басу айтатын болған. М.Әуезов жар-жардың орындалуында сахналық элементтің бар екенін сөздің түбірі "жар", "сүйген жар" деген тіркестер деп тұжырымдады.

Халықтың педагогикалық шарттары мен талаптары беташарда мол көрініс береді. Жаңа түскен келінге тойдың ең көңілді кезінде өнеге түрінде айтылады. Беташар әдетте "Келін, келін келіп тұр, келін үйге кіріп тұр" деп басталып, келінге келген үйі мен бүкіл ауылдың адамдарын таныстырып, олардың өмірдегі, ауыл арасындағы алатын орны мен беделі, мінез ерек-шелігі әзіл мен нақыл сөздермен айтылады.

Ақжаулық жамылған келіншектің бетін ақын ашып, жұртшылықтан келінге көрімдік сұрауының өзі әрі ойнақы, әрі ойлы сөздермен беріледі. өсиетке құралған екінші бөлім "айт келін, айт келін, аттың басын тарт, келін" сөздерімен жас келін ерінбейтін еңбекқор, қайын-жұртына, еліне сүйкімді, өнегелі болып, ата-ананы сыйлау парыз екені сияқты жақсы тілектер айтылады. Әуен декламациялы-речтативтік түрде көтеріңкі көңілмен, жүрдек әуенмен айтылады. Беташар - халықтың кең даладай кемеңгер ойының көрегендік болмысының бір көрінісі. Оның өнегелік үлгісінде мол мән-мағына жатыр.Ұлыс күндері еңбекпен тығыз байланысты әндер айтылды. Қазақ халқы ұлыс күнін "жыл басы" санайды. Бұл күндері жастар ойын-сауық құрып, қарт-қариялар еңбек адамдарына бата береді.

Наурыз мейрамы күндері жарапазан айтылады. Жарапазан "Шахарзабан" - парсы тілінде шахар кезуші, тапқыр, күлдіргі ақын деген ұғымды береді. Бізде ол үй арасын кезіп жүріп ән айтушы болмақ. "Тұсына келіп тұрмыз ақтап қана, жарапазан айтамыз мақтап қана"- деген жолдарға қарағанда, оны кейде ел жұптасып та айтатын болған. Жарапазан халық поэзиясының дәстүрінде жасалып мақтау ниеттестік, кейде әзіл-күлкіде болады. Бірде жыр, бірде қара өлең түрінде айтылып, басы хикаялау, мақтау, аяғы - алғыс, бата болып келеді. Сый-сияпат көрсетпеген үй иелерінің сараңдығын бетіне салық қылып аямай сынаған т.с.с

Сонымен қорыта келгенде әннің мазмұнындағы өмірде болатын әр түрлі құбылыстар, көріністер төңірегіндегі көркем образдарының іс-әрекеттері жастардың өміріндегі қарым-қатынастарына да әсер етеді. Сонымен қазақтың халық әндері тәрбиелік мүмкіндіктерінің молдығымен, адамзаттың идеяларының өркениеттілігімен, қоршаған ортадағы қарым-қатынастардың тазалығын бейнелеуімен, көркемдік мәнерлілігінің айшық-тылығымен оқушылардың музыкалық-эстетикалық тәрбиесінің қуатты құралы болып табылады.

1 Ахметова М.М. Қазақ әндері және уақыт. Алматы, 1993.
2 Затаевия А.В. 1000 песен казахского народа (песен и кюи). Изд.2-е М., 1963.
3 Қазақтың музыкалық фольклоры. Алматы, 1982.
4 Қазақ музыкасының мәселелері. Құрастырған Т.Қоңыратбаев, Алматы, 1994.
5 Қоспақов З. Әнші тағдыры. Алматы, 1971.
6 Қоспақов З. Сыр тартсақ тарихынан әншіліктің. Алматы, 1996.
7 Қоспақов З.Қазақтың әншілік өнері. Алматы, 1999.
8 Ұзақбаева С.А. Тамыры терең тәрбие. Алматы, 1991.
9 Ұзақбаева С.А. Өміршең өнер өрісі. Алматы, 1988.

ӘОЖ 792 (574)

ҚАЗАҚ ТЕАТРЛАРЫНЫҢ ДАМУЫНДА САХНА ТІЛІ ШЕБЕРЛІГІ

С.Т. Қырқынбекова – *оқытушы, Түркістан, А.Ясауи ат. Халықаралық Қазақ-Түрік университеті,*
Б.Т. Қырқынбекова – *аға оқытушы, Алматы, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогкиалық университеті*

Мақалада сахна тілінің қуаты мен саздылық сипаты өнер саласында айрықша орын алатындығы, сөзден сурет салған тұлғалардың сахна тіліне қосқан үлесі жайлы тоқталған. Өнерге, оның түрлеріне әркім өзінше анықтама береді. Өнер-өмір мектебі, шындықтың шежіресі, болашақтың болжаушысы. Өнер-адамзат баласының рухани байлығы. Ол байлықты игеру, меңгеру тілмен байланысты. Яғни, сөз өнерінің байлығы тіл байлығы арқылы жүзеге асырылмақ.

Тіл – халық өмірінің айнасы. Қоғамсыз тіл болмайды, тілсіз қоғам болмайды. Тілдің тағдыры сол тілде сөйлейтін, сол тілді жасаушы, оны қолданушы қауым тағдырымен, халық тағдырымен тығыз байланысты. Әуен, ым, үн, тіл, қимыл түрлі қозғалыс, іс-әрекет сияқты элементтер актер үшін аса қажет. Актерге осы элементтердің әрқайсысын икемді әрі әсем бейнеленуі үшін дайындық керек. Ол үшін дайындықты актер күнделікті жаттығуға, әдетке айналдыру керек. Театрды, актерды, тілді бір-бірінен ажырамас ұғым ретінде қарастырсақ, тіл мәдениеті мен тіл техникасы да өзара тығыз байланысты.

Актер мақсаты сөзден сурет салып, ойдан өрмек өру. Дене мен тіл тәрбиесінің пайдалы ритмінен өткен актер дауысы сырнайдай сыңғырлап, әнге, әуенге шабыты шауып, тілі шешіліп, сөз сөйлеуге, ой айтуға икемдік танытады.

Қоғамдағы өзгерістерге байланысты республикамызда жалпы білім беру жүйесін қайта құру, ұлттық мектептерде білім сапасын арттыру мәселесі қолға алына бастады. Білім беру жүйесінде енгізіліп отырған өзгерістерге сай оқу процесінде тәрбие тәсілдерін ұлттық психологияға бейімдеу, кәсіби бағдар беру, студенттердің қабілетін, талап-талғамын ескере отырып, жеке пәндерді теориялық әрі практикалық жағынан тереңдетіп оқыту іске асырыла бастады. «Таза, терең, өткір, күшті, кең тілім» - деп Мағжан жырлаған ана тілімізді құрал ретінде қолданып, қадірлеу – перзенттік парызымыз. Актер мамандығы бұл бір жағынан ұстаздық мамандықты қоса алып жүреді. Өйткені, әр сахна төрінде айтылған сөзің белгілі бір мақсатпен көкейкесті ойыңды, халыққа деген назың болсын, төгер қаһарың-ды болсын білдіреді. Сонымен әр сөзің арқылы көрермендік психологиясына әсер етіп, белгілі бір дәрежеде тәрбиелейді.

Кілттік сөздер: Тіл-сахна өнерінің басты құралы десек, сұлу сөз, жатық сөйлем, анық айтылған ой сахна сәні

Қазақстанның мәдени даму барысында ерекше серпіліс тәуелсіздігімізді алған күннен бастап пайда болды. Алғашқы кезде біраз ой дағдарысы мен экономикалық қыспақ қатар келгенімен уақыт өте келе өз шешімін тапты. Мәдениет, өнер қайраткерлері өз қабілеттерін шабытқа ұластырып, шеберлік негізін шыңдай түсті. Болашаққа деген нық қадаммен алға ұмтылыстарының негізі шығармашылық табыстары арқылы толыққанды мәдениетіміздің даму сатысы екендігін түсінді.

Қазақ даласында сонау сақ тайпалары кезінде өнерге құрмет көрсеткен. Өнердің өзі философиялық тұрғыда кең ауқымды. Қазақ тәнінде өнер тамыры әу бастан қанымызға сіңген. Өнер нәсілге, ұлтқа бөлінбейді. Ұлттық өнеріміз бен мәдениетіміз дала философиясы мен әлемдік философиясының сабақтастығы деп тұжырымдаймын. Оған дәлел ретінде төмендегі негіздерге жүгінеміз.

Еуропада шешендік өнер (б. д. д. 5,4 ғ. ғ.) көне Греция және (б. д. д. 1 ғ.) Рим елдерінен бастау алады. Оның көрнекті өкілдері – Протогор, Цицерон, Платон, Аристотель, Сократ, Георгий, Исократ, Демосфен, Лисий, Антифонт, Андокид, Исий, Гиперид, Ликург.

Анарыс немесе **Анахарсис** (скиф. «Αναχαρσις «жарақаттанбайтын» ana(жоқ)+hvar (жара)»; б.з.б. 605-545 ж.ш.) – сақ, Гнур патшасының ұлы, Савлий және Кадуита патшаларының інісі. Прибыл во времена Солона в Афиныға Солонның кезінде келіп, Солонмен және Токсармен (ұлы дәрігер, ғұлама) кездесіп жүрген. Басқа да көптеген Ежелгі Грекияның қалаларында болып, атағы шыққан. Анахарсис біздің заманымыздан бұрынғы VII-IV ғасырларда өмір сүрген. Тарихта "Скиф Анахарсис" деген атпен әлемге танылған. Грек данышпандары мен сақ данышпандары арасында шешендік сөз өнерін жетілдіру мақсатында мектептер ұйымдастырып, әдіс тәсілдер алмасып отырған.

Ал, XI ғасырда адамзат мәдениеті мен әдебиетінің дамуына үлкен үлес қосқан шығыс ғұламаларының бірі Кайқаустың (Кайкавус) 1082-1083 жылдары жазылған аса бағалы «Қабуснама» еңбегінде: «…Айтылуға тиісті бір сөзді тыңдаушының көңілі қиырда да, раушанда да болатындай мағынамен айтуға болады. …Егер сөз өнеріне жетік болсаң да, сөз құрылысын бұзбай, қаз-қалпында, дұрысын айтқанда, бірқалыпты ырғақпен сөйле. Қызметкер адамдармен қызметкерлерше, қарапайым адамдармен қарапайым сөзбен сөйлегін. Қай кезде болмасын шешендік өнерінің шегіне шықпа. Аузыңнан шыққан сөзің тыңдаушыға, тыңдаушының жүрегіне қонымды, жеңіл болсын» [1, 30 б.] – деп, мәдениетті сөйлеуді ғана айтып қоймай, сөйлеуші мен тыңдаушының арасындағы мәнерлі сөздің ретін және де сөйлесушілердің арасындағы диалогті қалайша тиісті деңгейде өрбітуге болатыны туралы астарлы ой айтылғандығын байқауға болады.

Ал, қазақ шешендік өнері тарихи аңыздардан белгілі Майқы би деп атап келеміз. Бұл жөнінде халқымыз: «Түгел сөздің – түбі бір, түп атасы – Майқы би» дейді. Басқа да көптеген тарихи, ғылыми зерттеу кітаптардың авторлары да осыны растайды. Осылайша, шешендік өнер Майқы биден Аяз би, Асан қайғы, Жиренше, Төле би, Әйтеке би, Қазбек би, Сырым, Досбол, Бөлтірік, Бала билерге ұласып, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып біздерге жетті.

Қазақтың шешендік өнері – ұлттық ауыз әдебиетінің бір саласы ретінде қазақ фольклорының өзіндік бітім-болмысын айқындайтын, халық дүниетанымын көрсететін ерекше жанр. Ал, әлеуметтік феномен тұрғысынан алғанда, шешендік дәстүр – белгілі бір әлеуметтік ортада, қоғамда, қалайда бір адами қағидаға байланысты туып, қалыптасып, айрықша тапқырлықпен, суырыпсалмалықпен, көркем тілмен айтылатын үлгілік ойлар, мұраттар, тұжырымдар үрдісі. Ол қарапайым бата – тілектен бастап, мағыналы, тәрбиелі, өнегелі, өсиет сөздерді қамтиды. Өнердің бұл түрі атадан балаға жетіп, дала тарихы басынан кешірген түрлі оқиғалардың нәтижесінде туған терең ойдың қорытындысы. Қазақ, ерте бастан-ақ сөз қадірін білген халық. Яғни, сөз өнеріне ерекше мән берген. Билеріміз ел ішіндегі, ру-тайпалар арасындағы дау-дамайды, жанжалдарды бір ауыз сөзбен бітістіріп отырған.

Уақыт елегінен өтіп, халықтың санасына сіңіп, ұрпақтан ұрпаққа жалғасып жеткен данышпан сөз зергерлері, халықтың мұң – мұқтажын ойлай білген. Қысылғанда жол табар ақылшысы болған Асан қайғы, Қазтуған, Ақтамберді, Үмбетей, Бұқар сияқты көптеген ақын-жыраулар ақпа-төкпе, суырып салма өлеңменен батырлардың ерлігін, байлардың сараңдығын, жақсы мен жаманның айырмасын таңнан таңға жырлайтын болған. Олар, әр сөзді нақышына келтіріп орындаумен қатар терең ойды жеткізу, астарлап айту жағын жақсы меңгерсе керек.

Сахналық тілдің мәселесі уақыт өте келе күрделене түсуде. Ол қазіргі қоғамға сай дамуды қажет етеді. Тіл техникасын меңгеру өз алдына, оны актерлік шеберлікпен ұштастыра білу көп еңбек пен ізденісті талап етеді. Себебі, театр маманы М. Байсеркенов: «… сахнадағы тіл мәдениеті әлі күнге өрге баспай келе жатыр. Жалаң декламация, жалған пафос, құрғақ баяндау көз аштырмайтын болды. Сахнадан сөйлеген сылдыр сөзден көрермен мезі болып бітті. Асығып – аптығып, сөзінің аяғын жұтып жұлмалап, жұлқып сөйлеген жаралы сөздерді естігенде, жаның жабырқайды. Жалаулаған жасық сөздің жаныңа батқаны сондай – жадап-жүдеп, күйзелмеске шараң жоқ», – дейді [2, 253 б.].

Қазіргі таңда сахна тілінің көрерменге ұғынықты қабылдануында техникалық даму тәсілдерінің қызметі басым. Егер әр актер оқылатын мәтінді әр түрлі интонациямен оқитын болса, онда дискурс қабылданбайды. Сахналық дискурстағы негізгі мәселелердің бірі сөйлеуші мен тыңдаушының бір-бірін түсінуі ғана емес, мәселе сахнада айтылған сөзді есту арқылы көрерменнің қабылдауында. Классикалық драматургияда дискурс мақсатқа жету үшін, кейіпкер бейнесін сомдап, ойды жеткізуде актер әрбір сөздің интонациясын дәл қойып, нақышына келтіріп оқи білуді жоғарғы оқу орындарында дайындайды.

Қазақтың кәсіби театр өнері 1926 жылдың 13 қаңтарында Қызылорда қаласындағы Қазақ мемлекеттік драма театрында М.Әуезовтің «Еңлік-Кебек» қойылымы көрсетілуімен ресми түрде ашылды. Оның директоры және көркемдік жетекшісі Ж.Шанин, әйгілі әртістері мен әншілері Қ.Қуанышбаев, С.Қожамқұлов, Е.Өмірзақов, Қ.Бадыров, И.Байзақов, Қ.Жандарбеков, Ә.Қашаубаев, Қ.Мұңайтпасов, Ғ.Абдуллин қазақ театры өнерінің қалаушылары болып тарихта қалды. Сондықтан да, сахна тілі ұстаздары сабақ кезінде шешендік сөздерді жоғарыда айтып кеткендей ой жеткізу, анық сөйлеу, астарлап сөйлеуге машықтану мақсатында немесе керісінше, демді, дауысты тәрбиелеу үшін олардың еңбектерін қолданады. 1928 жылы бұл театр Қызылорда қаласынан жаңа астана Алматыға қоныс аударып, театрдың шығармашылық құрамында К.Байсейітова, Ж.Елебеков, М.Ержанов, Ш.Жиенқұлова, У.Тұрдықұлова сияқты өнер майталмандары өнер көрсетсе, ал 30-шы жылдардың ортасында Қ.Қармысов, С.Телғараев, Ә.Үмбетбаев, Р.Қойшыбаевалар қосылды. 1937 жылы театрға «академиялық» атағы берілді. Өнер қайраткерлерінің шешендік өнердің өздері ойнаған рольдеріне ықпал еткен.

Жиырмасыншы ғасырдың орта шенінен бастап, театр өнерінде кейіпкерлердің психологиясын терең ашуға алғашқы бетбұрыс анық байқалды Бұған осы бетбұрысты жүзеге асыруға мүмкіндік беретін бір топ дарынды актерлердің келуі себеп болды: Алматы театр училищесінің түлектері А.Ружева, М.Салықов, З.Шәріпова, Ташкент театр-көркем институтының түлектері Н.Жантөрин, Ғ.Сүлейменов, Ж.Шүленбаев, ГИТИС қазақ студиясының түлектері М.Байзақова, Т.Жайлыбеков, М.Қамбаров, Р.Қаныбаева, Қ.Қуандықов, Б.Маусымбаев, Ы.Ноғайбаев. Бұл буынға режиссерлер М.Қосыбаев, Ә.Мәмбетов, Б.Омаров және басқа да атақты театр оқу орындарында жоғары білім алған театр қайраткерлері қосылды.

Қазақ театр тарихындағы шығармашылық ізденістердің шарықтау кезеңі болып саналады. М.Әуезов атындағы Қазақ академиялық драма театры сахнасында қойылған спектакльдер театрдың алтын қорына енді. Олардың ішінде Катерина ролінде Х. Бөкеева ойнаған А. Островскийдің «Грозасы», Гарпагон

ролінде Қ. Қармысов ойнаған Ж. Б. Мольердің «Сараңы», Катарина мен Петруччио рөлдерінде Х. Бөкеева мен Ш. Айманов ойнаған В. Шекспирдің «Асауға тұсауы», Толғанай рөлінде С. Майқанова ойнаған Ш. Айтматовтың «Ана-Жер-Анасы», Мольердің ролінде Н. Жантөрин ойнаған М. Булгаковтың «Кабала святошы» басты рольдерде А. Әшімов, Ф. Шәріпова және Ы. Ноғайбаев ойнаған Ә. Нұрпейісовтың «Қан мен тері» (1973 ж., реж. Ә. Мәмбетов) ерекше орын алады.

Қазақтың әрбір өнер саңлақтарының еліміздің мәдени дамуына дара ерекшеліктерімен, үзіліссіз еңбектерін көреміз. Нақты атап өтер болсақ, қазақ театрының сахна тілінің дамуында Ресей өнер қайраткерлерінің үлесі көп. Ұлттық театрымыздың әлемдік деңгейге қадам басуына ықпал етті. К.С. Станиславский жүйесі тек актер мен режиссер жұмысына қажетті тәжірибе құралы ретінде ойластырылып жасалғанымен, ол келе-келе реалистік сахна өнерінің кәсіби және эстетикалық негізі деген кең мағына алды. Мұнда тұңғыш рет сананың астарындағы күңгірт шығарма прогресті саналы жолмен игеру мәселесі өз шешімін табумен бірге актердің өзі ойнайтын сахналық бейнесіне табиғи түрде айналу жолдары зерттеледі. Ол Станиславскийдің жеке өзімен қатар оның алдында өткендердің, өз тұрғыластарымен мен дүние жүзі сахна өнерінің үздік шеберлерінің де шығармашылық және педагогикалық тәжірибесін жинақтап қорыту нәтижесінде өмірге келді. Мәскеудегі, Санкт-Петербургтағы, Ташкенттегі театр оқу орындарын әр жылдары арнайы бітіріп келген кадрлар - актерлер, режиссерлер мен театр зерттеушілері Станиславский жүйесін республикалық театрларда кең көлемде таралып, игі ықпал жасауына үлкен күш салды. Станиславский жүйесі қазақ театр өнерінің кәсіби деңгейде қалыптасып өсуіне өлшеусіз әсер етті. [3, 123б.]

Қазіргі театр тәжірибесі мен театр педагогикасы күнделікті жұмыстарында Станиславский жүйесі бойынша жүргізіледі. Станиславский жүйесі өзінен бұрынғы театр жүйелері сияқты шығармашылықтың ақтық нәтижесін емес, керісінше сол нәтижені тудыратын себеп-салдарды жан-жақты қарастыруға құралған.

Өнердің біртуар жанашыры, қазақ әдебиетінің майталманы Мұхтар Әуезовтың сөзін еске ала кетейік "...Ғылым анайы топырақты білмейді, еркін, отансыз, анасыз зат. Бұған қарағанда, өнер қаны, жаны бар денелі зат сияқты. Бұл анасының ұрпағы болып қана туа алады. Солай болып туа алса ғана өсіп-өніп дәурен сүреді. Елінің тонын киіп, елінің өз исімен шықпаса, өнер ерте күннен өрістен айрылып, тығырыққа қамалып, өлімге қарай бас иді деу керек. Сондықтан қай ел болса да, өз өнері әлсіз, көріксіз болса да, өзгенікінен артық көреді; өзгенің алтынына өзінің қара темірін айырбастамайды. Расында ойланып көрсек, Бетховеннің сонаталарына қазақ «Саймақтың сары өзенін» сатар ма еді? Рафаэльдің Мадоннасы, Репиннің суреттері қазақ топырағына келсе, өз жеріндей ұғылып, өз еліндегідей көрген жұртты еліктірер ме еді? Не болмаса, Шекспирдің «Гамлетіне», Гетенің «Фаустына» қазақ өз елінде болған, заман шерін айтқан Асанқайғыны, толғау айтқан Бұқар жырауды айырбастар ма екен. Рас, бір заманда осының бәрін қазақ та өзгелердей ұғатын болар. Бірақ елді сол заманға жеткізетін, сол санаға шейін жетектеп апаратын өз өнері болады. Әзірше әлгінің бәріне қазақ өзінің қолындағысын айырбастамайды дейміз. Себебі оның бәрі – өнер. Өнер – елдің бел баласы. Қарға баласын аппағым десе, қазақ та өз өнерін аппағым, асылым, үміт, қуанышым дейді. Олай болса театр өнеріне келгенде біз өзге елден алсақ, сыртқы үлгіні ғана аламыз. Өз өнерімізді қалыптауға себеп болатын көпке бірдей заңын, өлшеуін ғана аламыз. Солардан басқа өнердің жаны мен денесі боларлық бұйымның барлығын өз елімізден, өз етімізден өз пішініміз сияқты қылып шығарамыз..." міне бұл шешілмей тұрған түйінді тарқату деген сөз.

Әшірбек Сығай театр туралы толғанысында Мұхтар Әуезовке былай баға беріп кетеді: «...М.Әуезовтің «Абай», «Қаралөз», «Еңлік-Кебек», «Қобыланды», «Айман- Шолпан», «Алуа» сынды қайталамайтын өзгеше туындыларымен ерекшеленеді. Ол өзінің ізденумен өткен суреткерлік ғұмырында бір бағыттан айнымай, естіген-көргенінен айрылмай, қалатын догматикалық дәстүрімпаздықтан (традиционалист) аулақ екендігін дәлелдеп өткен талант иесі» [4, 5 б.]

Ж.Шанин сахнадағы натурализм мен реализм, конструктивизм жайында мынадай тұжырымға келеді: «Өмір шындығын табу сахнада екі түрлі: біріншісі алғыр сезімі, екіншісі білім-ой сезімі. Бірінші алғыр сезімі екіншісімен шарықтайтын білім-ой сезімі қанша жақсы, алғыр болса да ғылымға, білімге сүйенеді. Екеуі бірігіп табысқанда ішіндегі дәнінің қандай болуын табады. Табылған дәнді сахнада бірнеше түрмен көрсетуге болады. Бірінші – ешнәрсе қоспай өз қалпында көрсету (натурализм). Екінші – дәнді өзгертпей өз қалпында үлкейте көрсету (реализм). Үшінші – мөлшерден асыра басқа пішін, басқа түр беру (конструктивизм), тағы бұлардан басқа толып жатқан сахнаның түрлі жолдары бар. Осы жолдардың қайсысын алсақ та, ішінен салт-сананың түрлі бояуларын, кестелерін айқын етіп көрсетуге болады.» [5, 317 б.]

Қоғамдағы өзгерістерге байланысты республикамызда жалпы білім беру жүйесін қайта құру, ұлттық мектептерде білім сапасын арттыру мәселесі қолға алына бастады. Білім беру жүйесінде енгізіліп отырған өзгерістерге сай оқу процесінде тәрбие тәсілдерін ұлттық психологияға бейімдеу, кәсіби бағдар беру,

студенттердің қабілетін, талап-талғамын ескере отырып, жеке пәндерді теориялық әрі практикалық жағынан тереңдетіп оқыту іске асырыла бастады. «Таза, терең, өткір, күшті, кең тілім» - деп Мағжан жырлаған ана тілімізді құрал ретінде қолданып, қадірлеу – перзенттік парызымыз. Актер мамандығы бұл бір жағынан ұстаздық мамандықты қоса алып жүреді. Өйткені, әр сахна төрінде айтылған сөзің белгілі бір мақсатпен көкейкесті ойынды, халыққа деген назың болсын, төгер қаһарыңды болсын білдіреді. Сонымен әр сөзің арқылы көрермендік психологиясына әсер етіп, белгілі бір дәрежеде тәрбиелейді.

Сондықтан да біз актерлер тілімізді жүз құбылтып қолдануға келетін икемділігін, дыбыс жүйесінің әсем сазды әуезін, тартымдылықпен өзгелер емес, алдымен өзіміз сезінуіміз қажет. Сонда ғана жүректен шыққан сөз, жүректерге жетеді. Тіл қоғамдық болғанмен, сөйлеу процесінде жеке адамдардың сөзі, сөйлеу түрінде көрінеді. Сөйлеу процесінде жеке адамдар өзіндік ерекшеліктерін қоспай тұра алмайды. Әр адамның өз сөйлеу мәнері, сөз саптау ерекшелігі болады. Ақыл-ой тәрбиесінің негізі – сөз өнері екендігі бәрімізге белгілі. Жас ұрпақтың тіл байлығын молайтып, сөйлеу шеберлігін арттыру үшін, халықтың тілдің телегей теңіз, бай қазынасын, халық ауыз әдебиетінен мүмкіндігінше терең игертіп, оның қилы-қиын кезеңдері мен қызық құбылыстарын жете түсіндіріп, әр сөздің мәні мен мағынасындағы ұлан-ғайыр өзгерулер мен өңдеулерді, ауысулар мен алмасуларды, құбылулар мен құлпыруларды дәл аңғарта білу – актер үшін маңызды.

Сахна тілінің қалыптасуында актердің сөзді айту техникасын жетілдір үшін оған кажетіне қарай дауысты көтеріп не баяулатып айту, дауысты құбылтып (қорқу, қуану, ренжу т.б. күйлерге байланысты), оған бояу қосып айту, дауысты кідірту, жылдамдату сияқты сахнада айтылар сөз үдесінен шығатын шеберлік жатады. Сонымен қатар сахнада айтылатын сөз мәдениетін жетілдіру: оған сөздің дұрыс, айқын айтылуын, құлаққа жағымды, әсерлі естілуін талап ететін шеберлік түрлері жатады. Сахна тілінің сәтті шығуы актермен қатар шығарма авторына, сценарийшіге, режиссер мен шығарманы сахнада қоюшыға да байланысты.

Ендігі ұрпағымыз осы данышпан аталарымыздың салып кеткен сара жолын тек сақтап қана қоймай, әлем деңгейіне шешендік өнерімізді сахнада тіл шеберлігін арттыра түссе, нұр үстіне нұр болар еді.

1 Қабуснама. Өзбек тілінен аударған Т.Айнабеков. – Алматы, 2005ж., 160 бет.

2 Байсеркенов М. Сахна және актер. – Алматы, «Ана тілі», 1993ж., 336 бет.

3 Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы: "Аруна Ltd." ЖШС, 2005 ISBN 9965-26-095-8]

4 Әшірбек Сығай. Толғам (Театр туралы толғаныс). -Алматы: Парасат. - 2004. -395бет.

5 Шанин Ж. Арқалық батыр. Сахнада шындықты тану: Пьесалар мен мақалалар. – Алматы: Өнер, 1988. – 568 б. / Құраст. Р.Нұрғалиев

6 Т. Жаманқұлов. Ұлттық театрды дамытудағы шешендік өнердің орны, автореферат. Алматы, 2007.

7 Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі — Алматы. «Сөздік-Словарь», 2005 жыл.

Резюме

В статье раскрываются мощь языка и мелодичный, певучий характер сцены, специфика творческого языка и вклад актеров в его развитие. Искусству, его видам даются разные определения. Искусство несёт в себе определённый род знаний о жизни и тем самым играет роль просветителя. Мир искусства – это творимый человеком духовный мир, «вторая Вселенная», которая столь же необъятна, как космическая Вселенная. Искусство – художественная коммуникация, и его родство с языком неоднократно подчеркивалось в истории эстетики.

Язык и общество тесно связаны друг с другом. Как не может быть языка вне общества, так и общество не может существовать без языка. Их влияние друг на друга взаимное. Каждое движение души имеет свое естественное выражение в голосе, жесте, мимике. Язык жестов, мимики, телодвижений называется языком речевого общения. Перед актером стоит задача сделать свое тело способным обнаруживать не только красоту пластических линий, но и психологическую основу действия, его сверхзадачу.

Культура сценической речи – одна из важных проблем в актёрском искусстве. Речь наиболее важное звено в технике актёра. Чтобы действовать словом на сцене, надо обладать звучным, хорошо поставленным голосом. Актёр должен уметь пользоваться своим голосом и быть мастером во владении звуком, т.к. голос является главным выразителем его чувств.

Искусство может активно воздействовать на общественное сознание, изменяя, формируя и преобразуя духовный мир человека. Искусство – это исповедание, оно несет отпечаток души, языка, культуры, почерка, мировоззрения создателя. Сила искусства огромна. Искусство переплавляет жизненные истории, факты и лица в звуки и краски, в художественные образы, придает им особый смысл и особую силу. Чем ярче, полнее и глубже художник выражает жизнь, тем сильнее его искусство. Хорошее искусство непременно оказывает воздействие на ум, волю и характер зрителей. Захватить зрителя – значит заставить его не просто понять, но главным образом пережить всё совершающееся на сцене, обогатить его внутренний опыт, оставить в нём неизгладимые впечатления.

Ключевые слова: Хорошо поставленный голос, ясная дикция, знание языка и его законов только помогают актёрам на сцене

Summary

The article deals with power of language and melodic, melodious character of the scene, the specificity of language and creative contributions of actors in its development. Art, its forms are different definitions. Art carries in itself certain kind of knowledge about the life and thus plays the role of enlightener. The world of art - is perpetrated by human's spiritual world, "the second universe," which is as immense as the cosmic universe. Art - artistic communication and its relationship with language was repeatedly emphasized in the history of aesthetics.

Language and society are closely related to each other. It can not be the language outside of society, and society can not exist without language. Their influence on each other is mutual. Each movement of the soul has its natural expression in the voice gestures, facial expressions. Body language, facial expressions, body movements called the language of speech communication. The actor's task is to make your body capable of detecting not only the beauty of plastic lines, but also the psychological basis of action, its most important task.

Culture scenic speech, one of the important problems in Acting. This most important link in the art of the actor. To act on the stage of the word, it is necessary to have sonorous well-modulated voice. The actor must be able to use their voice and be a master in the possession of the sound, because voice is the main exponent of his feelings.

Art can actively influence the public consciousness, changing, forming and transforming the spiritual world. Art - a confession, it bears the imprint of the soul, language, culture, handwriting, world outlook creator. The power of art is enormous. Art melts life stories, facts and persons in the sounds and colors in artistic images, gives them special meaning and a special power. The brighter, fuller and deeper artist expresses life, the more it is-Arts. Good art will certainly have an impact on the mind, the will and character of the audience. Grab spectator – is means not only simply to understand, but mostly to go through all committed on the scene to enrich his inner experience, leave indelible impressions in it.

Keys words: Well-trained voice, clear diction, knowledge of language and its laws only help the actors on stage

ӘӨЖ 37.01/06-51

КАЙҚАУЫСТЫҢ ӨМІРІ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҰРАСЫ

А.Е. Манкеш – *п.ғ.д.,*
М.А. Шауенова – *докторант Абай атындағы ҚазҰПУ*

Әлемдік өркениетке бет бұрған қазіргі кезеңде әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістердің негізінде қазақ халқының рухани-мәдениетін, тарихын зерттеп-зерделеу, көкейкесті мәселенің бірі болып табылады. Мұны Елбасының Қазақстанның бірегей халықтарының ұлтаралық және мәдениетаралық ынтымағы мен жетілуін қамтамасыз ете отырып, қазақ халқының көп ғасырлық дәстүрлерін, тілі мен мәдениетін сақтаймыз және дамыта түсеміз» деген Қазақстан халқына арнаған Жолдауынан байқауға болады [1]. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында да білім беру жүйесінің басым міндеттері ретінде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде халық дәстүрлерін қастерлеуге тәрбиелеу, отандық және әлемдік мәдениеттің жетістіктеріне баулып, республиканың басқа да халықтарының тарихын, әдебиеті мен мәдениетін, әдет-ғұрпын зерделеу атап көрсетілген болатын [2].

Әр халықтың өзіне тән, тарихи-әлеуметтік даму ерекшеліктері мен тыныс-тіршілігіне, тұрмыс-салтына, дәстүрлеріне байланысты дүниетанымдық, рухани-материалдық, мәдени құндылықтары қалыптасады. Сол құндылықтардың қайнар көзі халықтың салт-дәстүрімен, тарихымен, тәлім-тәрбиесімен және халық педагогикасымен үндесіп жататыны белгілі. Осы тұрғыда ортағасырлық ғылым мен мәдениеттің көрнекті өкілдерінің бірі У.Кайқауыстың адамның адамдық қасиетін, ерекше жаратылысын, ақыл-ойдың иесі ретіндегі ұлылығын өмірден алынған нақты мысалдармен жан-жақты терең ашып көрсеткен педагогикалық мәні жоғары туындысы «Қабуснаманы» ерекше атауға болады. Х-ХII ғасырдағы оқу мен білім, мәдениет пен өнер, ұрпақ тәрбиесі туралы тәлім-тәрбиелік мәні аса құнды, ұлағатты ой, парасатты сөзбен өрнектелген бұл туындының негізгі идеясы бүгінгі өміріміз үшін де ерекше маңызға ие. Кайқауыс еңбекті ұлы Гиланшаһқа арнап жазады. Қазіргі қоғамның сұранысына орай бүгінгі жас ұрпаққа имандылық, инабаттылық, адамгершілік тәрбиесін беріп, олардың бойына адалдық, әділдік, қайырымдылық, мейірімділік қасиеттерін сіңіруде айрықша бағалы еңбек.

Кітап авторы, Қайқаустың өзі айтқандай: «... Әрбір сөзі бақыттың бастау бұлағындай», себебі «Қабуснаманың» әрбір тарауын, тіпті әрбір сөйлемін оқу үстінде сіздің сана-сезіміңізде өмірге, өмір сүрудің мән-мағынасына деген жаңаша көзқарас қалыптаса бастайтындығын байқайсыз. Өміріңізде орын алған қателіктерді, босқа өткізген мән-мағынасыз уақыттарды еріксіз еске алып, өзіңіз үшін ғана емес, перзенттеріңіздің тәрбиесі үшін де қарыздар екеніңізді сезінесіз. Ендеше, У. Кайқауыстың педагогикалық көзқарастарын зерттеп талдау қазіргі кезеңдегі тәрбиелік маңызы жоғары мәселенің бірі-деп білеміз.

Ортағасырлық деректер мен ғылыми-зерттеу әдебиеттерінде Унсурулмаоли Кайқауыстың өмірі жайлы

деректер жоқтың қасы. Сондықтан да, Кайқауыстың өмірі мен шығармашылық жолы туралы жазу күрделі мәселелердің бірі. Бұл мәселені шешуде оған бүкіл әлемге танылған, педагогикалық еңбегі «Қабуснамадағы» автордың өз нұсқаларын негізге аламыз. Толық есімі – Унсурулмаоли Кайқауыс ибн Искандер ибн Кабус ибн Вошимгир ибн Зияр. «Қабуснаманың» авторы – Табаристанның ұсақ феодалдық билеушілер әулетінен шыққан (Каспий теңізінің оңтүстік жағалауы).

Кайқауыстың атасы Қабус бүкіл Табаристанды жаулап алып, өзінің туған жері Жүржанды астанаға айналдырып, өзі оның билеушісі болған. Ал Кайқауыстың әкесі Искандер жайлы ешбір жерде айтылмайды. Яғни Искандер билеуші болмаған деген қорытынды жасауға болар еді, бірақ бұған «Қабуснамадағы» нұсқаулар қайшы келеді. Кайқауыстың айтуынша, оның әкесінің сарайы да, қызметшілері де болған. Мәселен, Кайқауысты жүзу өнеріне үйрету керек болғанда теңізшілерді Абескуннан алдырады. Егер, Искандер Табаристанның таулы аймағының бірінде отырса, Кайқауыс қайда жүзген болар еді? Демек, Искандердің өмірін Жүржанда жалғастырғандығы анық және жүзу жаттығулары Горгенде болған. Бірақ, сөзсіз, зиярилер әулетіндегі ең танымал, 40 жылдай билеуші болған Қабус ибн Вошимгир (976-1012 жж.). Шындығында, тарихи деректерге қарағанда, Кайқауыстың атасы – зиярилік Вошимгирдің ұлы Шамсулмаоли Қабус билеуші бола тұра, өте сауатты адам болған. Өзіне қажетті ғылымдардың барлығын меңгерген, әсіресе, әдебиетке жаны жақын болған, араб, парсы тілдерінде өлеңдер жазған, классикалық араб тіліндегі «Намалардың» авторы болған танымал тұлға. Оның трактаттарын араб тілінде «Камал-ул-балога» («Шешендікті жетілдіру») деген атаумен табаристандық әдебиетші Абдурахман Яздоди жинақтаған. Ағартушы-билеушінің келесі бір маңызды ерекшелігі – ол Саманилерге еліктеп, өзінің сарайын ірі мәдениет орталығына айналдырғандығы және онда сол кездегі танымал ғалымдар, ойшылдар мен әдебиетшілерді жинап, оларға қолайлы жағдайлар жасайды.

Бұл айтылғандарға А.Е. Крымскийдің: «Қабус ибн Вошимгирдің уақытында Каспий маңындағы оның сарайы X-XI ғг. Парсының ең танымал әдеби ошақтарының бірі болған, және әмірші сол кездегі басқа да әміршілермен сәтті бәсекелестікте болған: Бұхарадағы Саманилермен де, Шираз, Испахан, Рейдегі Бувейхидтермен де, қазіргі Хива облысындағы Хорезмшахтармен де»-деген деректері дәлел бола алады [3]. Осы жағдайларды ескере отырып, ұлы ғалым-энциклопедисттер Беруни мен ибн Сина да оған үлкен мейіріммен қараған. Беруни Қабусқа өзінің «Өткен ұрпақтың хронологиясы» деген еңбегін арнаса, ал екіншісі өзінің еріксіз ел аралауында Қабустан пана таппақшы болады. Сөзсіз, оның немересі Унсурулмаоли Кайқауыстың ағартушы-педагог ретінде қалыптасуына осы ғылыми-әдеби ошақтың дәстүрлері игі ықпал еткендігі белгілі. Бірақ, Шамсулмаоли Қабус ибн Вошимгир өзінің ұнамды жақтарынан бөлек, қиын мінезді адам болған. Кайқауыстың өзінің деректері бойынша оның атасы зұлым, қатыгез, адам болған екен. Шамсулмаолидің бұл қасиетін орыс шығыстанушысы А.Е. Крымский: «Қабус ибн Вошимгирдің мінезінде жабайы, тік қатыгез әрекеттері көп болғандығын жоққа шығаруға болмайды, бірақ осыларға қоса, бұл адамның парасаттылығы мен ой-өрісі де кең болды» деп білдіреді [3]. Кайқауыс «Қабуснамада» атасының өзін қайғылы қазаға душар еткен жөнсіз қылықтары туралы ашық жазады. Сондай-ақ, ол бұл жазаны орындауға тікелей қатысты адамдардың есімдері мен жаза орындалған тарихи орындарды да анық көрсетеді. Бірақ, Кайқауыстың ойшыл-моралист ретіндегі негізгі мақсаты – бірінші кезекте өзінің зиярид бабаларына қатысты шынайы тарихи деректер және оқиғалар көмегімен адамның жүріс-тұрыс, мінез-құлқындағы қаскөйлік, ұнамсыз қылықтары мен қасиеттері оны жағымсыз нәтижелерге әкеледі деген өзінің педагогикалық-өнегелік тұжырымдамасын қалыптастырады және өзінің ұлын әдептілік ережелерінің жаңашыл дәстүрлерінің рухында тәрбиелейді.

С.Долимовтың деректері бойынша Кайқауыс та аса оқымысты, білімді, сауатты адам болған. Ол өзінің еңбегін жазбас бұрын Тахирлер кезеңіндегі кең көлемді әдебиеттермен және сол кездегі танымал педагогикалық еңбектермен танысып, оларды зерттеп-зерделейді. Бұхара, Самарқанд, Хорезм қалаларында болып, онда тұратын көрнекті ғалымдармен кездесіп, олардың еңбектерін талдаумен шұғылданады. Оны әсіресе, Насыр Хысраудың педагогикалық-ұлағатты еңбегі ерекше қызықтырады.

Қысқасы, Кайқауыстың бабасы, атасы, әкесі және басқа да туыстары туралы мәселе генеологиялық қатары бойынша біршама дұрыс шешімін тапқан, ал оның туған жылы мен өлген жылын анықтау әжептәуір қиындықтар тудыратын мәселе, өйткені ғылыми-зерттеу немесе библиографиялық әдебиеттерде бұл мәселеге қатысты біржақты пікір жоқ. Сондықтан, Кайқауыстың өмірбаянына қатысты мерзімдерді бір хронологиялық кезеңге жатқызу мүмкін емес. Мәселен, А.Е. Крымский [3] мен Т.Гольц [4] Кайқауысты 1020 жылы туылып, 63 жылдан көп өмір сүрген, ал өмірінің соңында ұлы үшін «Қабуснаманы» жазған дейді. С.Нафиси пікірі де жоғарыдағы авторлардың идеяларымен сәйкес келеді, өйткені оның айтуынша Кайқауыс 63 жылдан астам өмір сүріп, өмірінің соңында өзінің жалғыз ғана педагогикалық-дидактикалық еңбегі «Қабуснаманы» ұлы Гиланшаһқа арнап жазады. Профессор Ш.Хусейнзаденің айтуынша

«Қабуснаманың» авторы 1083 жылы өз ажалымен өлген. Прозаның арнайы антологиясын құрастырушылар Кайқауысты 1026 жылы туып, 1069 жылы өлген деп көрсетеді, бірақ, бұл мерзімдер біршама күдік тудырады. Ал М.Муллоахмедов Кайқауысты XI ғасырдың басында дүниеге келген деп есептеп, оның туылған жылының мерзімін анықтауда біршама байқампаздық танытады. Кейбір авторлардың Кайқауысты 1069 жылы өлген деген ұстанымдарына С. Нафиси үзілді-кесілді қарсы болады. Профессор К. Восиев Кайқауысты 63 жас жасады деп жазады, бірақ туған жылы мен өлгені туралы ешқандай мәлімет келтірмейді. Қолда бар әдебиеттерге салыстырмалы талдау жасау арқылы Кайқауыстың туған және өлген жылдары ретінде біршама дұрыс мерзімдер деп 1020-1083 жж. санауға болады, өйткені ойшылдың өзінің айтуынша, «Қабуснаманы» ол төрт жүз жетпіс бесінші жылы жазған, ал барлық авторлардың жалпы ұйғарымы бойынша ол 63 жыл өмір сүрген.

Кайқауыстың оқыған жылдары туралы, оның үйретушілері мен ұстаздары туралы және оның осы уақытта үйренген кәсіптері, өнерлері туралы да мағлұмат жоқ, бірақ, «Қабуснама» мазмұнына талдау жасау барысында оның сол кездегі жаңа ғылымдар мен өнерді жақсы оқып-меңгергендігін аңғаруға болады. Мысалы, оның балаларға бастауыш білім беруге қатысты ұсынған ұстанымдарынан, оның өзін де осы бір ортағасырлық шығыстық ағарту жүйесінің белгілі сатысынан сәтті өткен деп қорытынды шығаруға болады. Ал Кайқауыстың оқуының келесі сатылары: атқа міну, найзаласу, бұғалық тастау мен жүзу, яғни, әскери өнерлерді үйренуі туралы біршама нақты деректер табуға болады.

Әскери өнерге қатысты ауызша ғылымдар мен кәсіптерден бөлек, Кайқауыс, әкесі әмір Искандердің арнайы жалдаған ұстаздарынан философия, медицина, физиогномика, математика, мал дәрігерлігі мен ежелгі грек мәдениетін терең оқып үйренеді. Осы орайда топтап емес, оқытушыларды арнайы жалдап оқыту түріндегі оқытудың мұндай жекеше түріне ақсүйектер мен ауқатты отбасылардың ғана қолы жететіндігін де атап өту қажет. Мысалы, Кайқауыстың отанында, қысқа уақыт тұрған ибн Сина да Саманилер сарайының ауқатты шенеунігі - әкесі Абдаллах жалдаған арнайы оқытушылардан жекеше оқиды. Бірақ, ол кейін топтап оқытудың жақтаушысы болады. Кайқауыстың мал дәрігерлігі, физиогномика, медицина немесе ежелгі грек ғылымдарын арнайы оқытушылардың көмегімен меңгергендігі туралы айтқанда, оның еңбегі «Қабуснамаға» сүйенгендігімізді айтамыз. Еңбектің осы кәсіптерге қатысты тарауларында автор кейде бұл пәндердің егжей-тегжейі туралы баяндауында аса білімдарлық танытады. Мысалы, «Қабуснаманың» «Дәрігерлік емдеу ғылымының тәсілдері» деген тарауымен (33-тарау) танысуда медицина ғылымы туралы, жалпы ежелгі грек ғылымын қоса, Кайқауыстың білімінің тереңдігі мен кеңдігіне қатысты мағлұматтарға қаныға түсеріміз анық. Кайқауыс ибн Синаға еліктеп медицина ғылымын екі бөлімге бөледі: теориялық және практикалық. «Сен дәрігерлік ғылымының екі бөлімнен: теория және практикадан тұратынын білуің керек». Кайқауыс бұл тарауда диагностиканың ұстанымдары, емдеу теориясы, науқастарға қызмет көрсету ережелері, дәрігерлік өнеге және т.б. сияқты мәселелер жайында баяндайды. Кайқауыстың айтуы бойынша, дәрігерлік теориясы ежелгі грек ғалымдарының еңбектері мен түсініктемелерінде өте анық мазмұндалған. Бұл шексіз айқын ойлар бізді Кайқауыстың, медицинаны, шығыстық медицинадан бөлек, ежелгі грек медицинасымен де жақсы таныс болған, дайындығы жоғары мұғалімнен үйренген деген байламға әкеледі. Кайқауыстың медицинаға жақындығының келесі бір себебі, оның оған ерекше қарауы: «Мен дәрігерлік ғылымды аса жақсы көрдім, бұл пайдалы ғылым. Сондықтан да мен бұл ғылым туралы көп айтамын, өйткені адамдар өзіне не ұнаса, сол туралы көп айтуды қалайды».

Жоғарыда мазмұндалғандар, шындығында да, Кайқауысты оқу-тәрбие үдерісінде өте көп нәрсеге қол жеткізген деп айтуымызға мүмкіндік береді. Бұл «Қабуснама» мазмұнын жай үстірт қарап шығудан да байқалады, дегенмен, кітаптың көлемі мен сипаты, оған барлық кәсіптер бойынша білімін анық әрі толық білдіруге мүмкіндік бермейді. Кайқауыс өмірінің негізгі сатыларын анықтау ерекше қиындықтар туындатады дедік, өйткені олар туралы да қажетті мәліметтер табу мүмкін емес. Бұл мәселеге өз материалдарымен жарық беретін жалғыз ғана қайнар көз, тағы да «Қабуснама» болып қала бермек. Мәселен, «Қабуснама» негізінде Кайқауыстың туыстық байланыстары туралы мәселені шешуге болады: Шарафулмаоли – бабасы, Шамсулмаоли Қабус ибн Вошимгир – атасы, Искандер - әкесі, Фалакулмаоли – ағасы, Шамсулмаолидің баласы, Сұлтан Махмуд Кайқауыстың қайын атасы, оның ұлы Гиланшаһтың атасы (яғни, нағашы атасы), Масудтың баласы Мавдуд – Гиланшаһтың ағасы, Рейдің билеушісі Сайида – Кайқауыстың анасының жиенінің қызы және Фахриддавидың әйелі.

Кайқауыстың өміріне байланысты келесі бір маңызды мәселе – ол және оның әкесі зияридтер әулетінің өкілдері ретінде өздерінің әйгілі бабаларының дәстүрін жалғастыра отырып, падиша немесе әмірлер болды ма?

Саид Нафисидің деректері бойынша Кайқауыстың өзі де, әкесі Искандер де падиша болмаған. Кайқауысқа қатыстылардың барлығына С. Нафисимен келісуге болады, дегенмен, оның әкесі Искандерге

қатысты мәселе басқаша сипатқа ие. Өйткені, біріншіден, Кайқауыс «Қабуснамада» өзінің әкесін бірнеше рет әмір деп атайды. Бұл біздіңше, әулеттік лауазымды жай ғана еске алу емес. Екіншіден, ол, яғни Искандер, әмірлерге тән өзінің ұлын жан-жақты тәрбиелеу үшін мұғалімдерді әртүрлі қалалардан шақыртып, жалдайды. Мысалы, Кайқауыстың әңгімесінен байқағанымыздай оның әкесі әмір ретінде соғыс өнерін жүргізудің білгірі болған: «Ұлы әмір, менің әкем, Алла разы болсын оған, ешқашан қашқанның соңынан қумаған және ешкімге қууға жол бермеген, ал соғысты жүргізу ережелерін одан артық ешкім білген емес». Мұндай мысалдардың бірнешеуін келтіруге болады.

Ал белгілі отандық шығыстанушы ғалым Ислам Жеменейдің деректеріне қарағанда Кайқауыстың әкесі патша болған, ал Кайқауысқа қатысты мәселеге біз түпнұсқадан Ислам Жеменейдің тікелей аударуымен берілген деректі ұсынғанды жөн көрдік: «Кайқауыс бен Искандер ибн Ғабус бен Вошимгир бен Заяр-Заяр әулеттерінің данышпан әмірлерінің бірі еді. Ол Хижраның V ғасырында Мәнәучер бен Ғабустен кейін әмірлік таққа отырған еді. Сәлджұқтар Иранды жаулап алғаннан кейін оның дербес тәуелсіз билігі болған жоқ. Тек қана бір әмір ретінде Тәбәристанның бір бөлігіне билік жүргізді. Оның билеген аймақтары Горган және Тәбәристанмен шектелетінді. Оның әйелі Сұлтан Махмұд Ғазнәвидің қызы болғандықтан көптеген уақытын басқа аймақтарға саяхат жасаумен өткізетін еді. Мәселен 8 жылдай Сұлтан Маудудтың сарайында өткізген. Бірнеше уақыт Үндістанның Ғазул және Рум аймақтарында, сосын Әмір Абулсауар Шаовар бен Фәзл Шәддоадидің Гянжі қаласының сарайында өткізді. Біраз уақытын қажылық сапарға арнайды. Оның өлген жылын Хаджраның 462 жылы деп ибн Исфандияр жазғанды. Бірақ та, кейбір ғалымдар «Қабуснама» кітабының жазылған жылы 475 жыл деп жазғанына қарағанда, өлген жылымен сәйкес келмейді. Егер де ибн Искандердің жазғанына сенер болсақ, «Қабуснама» еңбегі 457-462 жылдар аралығында аяқталған деген болжам шындыққа жанасады. Унсурулмаоли асқан дана және данышпан адам болған. Парсы һәмде тәбари тілдерінде өлеңдер жырлаған». Сонымен, жоғарыда айтылғандарға қарағанда, Кайқауыс ортағасырлық-мұсылмандық қоғамның ақсүйектік ортасының өкілі болған, әкесі жағынан ол атақты әскерилер қатарына жатса, шешесі жағынан ұлы патшазадалар тегіне жатады екен.

Кайқауыстың педагогикалық көзқарастарын талдау барысында бұл деректерді міндетті түрде назарға алған жөн, өйткені көп жағдайда Кайқауыс кейбір мәселелерге осы ақсүйектік көзқараспен қарайды. Мәселен, ол кітабының басынан-ақ: «Ей, перзентім, сен асыл тегіннің қадірін біл!» деген жолдардан басталған ойлары арқылы ұлын оның шыққан тегінің ұлықтығынан хабардар етуге тырысады. Сонымен, Кайқауыстың жалғыз ғана еңбегі ұлттық дәстүрде жазылған тарихи ескерткіштердің бірі - «Қабуснама». Ол автордың ұлы Гиланшаһты тәрбиелеу мақсатында жазылған педагогикалық-дидактикалық бағыттағы шығарма. Автор өзінің еңбекті жазу мақсатын былай баяндайды: «Ей, перзентім, мен қартайдым, тәнімді күн сайын қуатсыздық жайлап келеді, өлім уақыты да жақындап қалды. Тірлікте мәңгі өлмейтіндердің бірі – кітап, оны құртып жіберетіндей құдіретті күш жоқ. Мен өзімнің төрімнен көрім жақын екенін сезіп, өлім жарлығы қолыма тимей тұрған шақта, білген ақыл-кеңесімді кітапқа жазғым келді. Әрбір қиын істі жеңіп, соңғы ұрпақтарға үлгі болатындай жақсы атақ қалдыру үшін әрекет жасау жөнінде бірнеше әңгіме баяндаймын, сен ғибрат алғайсың, ал мен аталық парызымды өтейін».

Ал: «Шығарманы балаларына өсиет етіп қалдыру дәстүрі – деп жазады И.С. Брагинский, - парсы-тәжік әдебиетінде Унсурулмаолиге дейін-ақ дамыған. Бірақ ол оның көлемін кеңейтіп, балаларға өсиетті ерекше жанрға айналдырды. Унсурулмаолиден кейін бұл жанр Низами, Джами, Ахмед Дониш және т.б. шығармаларында жетіліп дамыды». Ол 44 тараудан, 56 әңгімеден тұрады, 1082-83 жылдары дари-тәжік тілінде жазылған.

Кітап – өмірбаяндық дерек. Автор көбіне өз өміріндегі оқиғалар мен өзінің ата-бабаларының өміріндегі оқиғаларды мысалға алады. Оның баяндаулары бір жағынан, Кайқаустың өмірлік қызметін қалпына келтіруге көмектессе, екінші жағынан, осы үдерістің барысында алынған мәліметтер оның зерттелуі үшін қосымша материал қызметін атқаратын болады.

Кайқауыстың «Қабуснамасы» педагогикалық-дидактикалық шығарма ретінде тек Шығыста ғана емес, сонымен бірге, Батысқа да танымал. «Қабуснаманың» кейбір оқиғаларын кейінгі ортағасырлық авторлар қолданған. Мысалы, Абулмадж Санон өзінің «Хадикат-ул-хакике» («Ақиқат бағы»)) еңбегінде, Мухаммад Авсри «Джомеъ-ул-хикоет» («Свод рассказов») еңбегінде, Абдурахман Джами «Силсилат-уз-захаб» («Золотая цель») еңбегінде, Әмір Хысрау Дехлави «Матлаъ-ус-саъдайне» («Восхождение счастливых звезд») еңбегінде және т.б.. Унсурулмаоли Кайқауыс өлең де жазған, олар «Қабуснама» мәтініне ендірілген. «Қабуснама» Иран мен Үндістанда 8 рет басылды. Бұл басылымдардың ішіндегі ең таңдаулысы Риза-Кули-хан-Хидаяттікі болып табылады.

1 Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы //Егемен Қазақстан, 2007ж.//.

2 Исфандияр ибн Хасан. Таърихи Табаристон. Сомониендар оинаи таърих. Худжанд, 1998. 249-бет

3 Кайқауыс «Қабуснама». «Балауса», 1992.

4 Крымский А.Е. История Персии, ее литература и дервишской теософии. М., 1916.Т.1.

5 Қ.Б. Бөлеев, Шауенова М.А. У.Кайқауыстың этнопедагогикалық мұрасы. – Алматы: Нұрлы Әлем -2012 - 216 б.

6 Доктор Мұхаммед Мүйін, Фәрhәнг – Мүйін. – 5 – том, Әмир Кәбир, Теhран, 1377. – 1218 – бет (Ислам Жеменей тәржімасы негізінде, қолжазба күйінде).

7 Брагинский И.С. Литературы Ирана и Средней Азии. – История всемирной литературы. – М.: Наука, 1984. – Т. 2. – С. 248 – 272.

Резюме

Статья посвящена жизненному пути великого ученого XI века Кайкауса, а также осмыслению его педагогико-дидактической работы «Кабус-наме». Исследование и усвоение богатого наследия прошлых столетии дает возможность обогатить духовный мир и нравственный опыт человечества. В этой связи изучение педагогических взглядов Кайкауса, как одного из выдающихся представителей средневековой науки и культуры, пробуждает большой интерес.

Описание жизни и творческого пути Кайкауса является одной из сложных задач. В решений данной проблемы автор основывается на толкованиях самого Кайкауса, которые он делал в произведении «Кабус-наме». На основе сравнительного анализа имеющейся литературы наиболее достоверным периодом жизненного пути Кайкауса можно считать период 1020-1083 г.г., так как по словам самого Кайкауса он написал «Кабус-наме» в четыреста семьдесят пятом году, и по предположению многих авторов Кайкаус жил 63 года.

Полное имя Кайкауса – Унсурулмаоли Кайкаус ибн Искандер ибн Кабус ибн Вошимгир ибн Зияр. Он происходил из рода мелких феодальных властителей Табаристана.

«Кабус-наме» – единственное творческое наследие Кайкауса. Данное произведение является историческим памятником, написанным в национальных традициях. Кайкаус посвятил его своему сыну Гиляншаху. Книга состоит из 44 глав и 56 рассказов. «Кабус-наме» является бесценным педагогико-дидактическим трудом.

Ключевые слова: Унсурулмаоли Кайкаус, «Кабус-наме», известная личность, просветитель, наследие, Табаристан

Summary

In this article the 11th century great scientist Kaykaus's the way of life is said and his pedagogical and didactic work "Qabus-nama" is interpreted. Studying the rich heritage of the past centuries makes it possible to enrich the spiritual world and the moral experience of mankind. In this regard, studying the pedagogical views of Kaykaus as one of the prominent representatives of the medieval science and culture, arouses great interest.

To describe the life and creative work of Kaykaus is complicated task. To solve this problem the author is guided by thoughts of Kaykaus that he did in his work "Qabus-nama." Relying on the comparative analysis of the available literature we can say Kaykaus was born in 1020 and died in 1083, according to Kaykaus he wrote "Qabus-name" in four hundred and seventy-five, as well as a lot of authors have supposed that Kaykaus lived 63 years.

Kaykaus's full name is Unsurulmaoli Kaykaus ibn Iskandar ibn Qabus ibn Voshimgir ibn Ziyar. He came from a kind of small feudal lords of Tabaristan.

"Qabus-name" is a unique creative heritage of Kaykaus. This is a historical monument, written in national traditions. Kaykaus dedicated it to his son Gilyanshahu. The book consists of 44 chapters and 56 stories. "Qabus-name" is an invaluable pedagogical and didactic work.

Keywords: Unsurulmaoli Kaykaus, "Qabus-name", well-known personality, educator, heritage, Tabaristan

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА

ӘОЖ 371.385.5:373.31:004

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТІНЕ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

С.М. Кеңесбаев – *п.ғ.д., профессор; Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогика және психология институтының директоры, Алматы қаласы, Қазақстан,*
Н.Т. Сартаева – *п.ғ.магистрі, Абай атындағы ҚазҰПУ PhD докторанты, Алматы қаласы, Қазақстан*

Қазіргі заман талабына сай жас ұрпақ үнемі өзін-өзі дамытуға, жетілдіруге бейім, өзін-өзі бағалай, бақылай және жүзеге асыра алатын, түрлі өмірлік және ғылыми мәселелерде шешім қабылдауға қабілетті, үйлесімді дамыған тұлға болуы шарт. Осы мақсатта бастауыш сыныптан бастап оқушыларды зерттеушілік іс-әрекетке бейімдеу қажеттілігі туындайды. Мұғалімдер оқушыларды зерттеушілік іс-әрекетіне тартудың қаншалықты қиын екенін біледі, сол себепті де көп жағдайды оны ұйымдастыруға аса белсенділік таныта бермейді. Бұл үдерістің қозғаушы тұлғалары - мектеп басшылығы мен ата-аналар, алғашқылары зерттеу жүргізу үшін жағдай жасаушылар болса, екіншілері зерттеушілік іс-әрекетке қатысу мен оған тыйым салуға дейінгі түрлі сипаттағы тұғырды иемденушілер болып табылады.

Біз оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін белгісіз шешімді іздеу мақсатында жүзеге асатын, оның нәтижесінде мәдени құндылықтар тасымалданатын екі субъектінің (мұғалім мен оқушының) бірлескен шығармашылық іс-әрекеті ретінде анықтаймыз [1]. Мұғалім бұл жағдайда зерттеушілік іс-әрекеті формалары мен жағдайын ұйымдастырушы рөлін атқарады. Мәселені шешуде оқушылардың жай ғана шешім қабылдау жеткіліксіз, оны жүзеге асыру біреуге пайда тигізерліктей болуы қажет. Осы тұрғыдан алғанда аталған қабілеттерді игеруге жетелеуші мотивация қалыптастыру мәселесі туындайды.

Уикипедиа ашық энциклопедиясында: «Мотивация - әрекетке жетелеу, белсенділік пен тұрақтылық, өз қажеттілігін қанағаттандыру қабілетіне бағыттайтын адам әрекетін басқаратын, психофизиологиялық үдеріс» [2], үлкен психологиялық энциклопедияда: «Мотивация – ағзаның белсенділігін тудырушы түрткі [3] деп көрсетілген

Психологияда мотивация мәселесін қарастырушылардың бірі - С.Л. Рубинштейн оқуға жетелейтін мотивтер иерархиясын құрған және оқушылардан оқуға не үшін ұмтылатынын сұраудың қажеттілігін айтып өткен. С.Л. Рубинштейн пікірінше, ұмтылыс әркімде әрқалай, жасына, мақсат көздеу ерекшелікте-ріне, мұғалім тұлғасына, оқушы мен мұғалімнің өзара қарым-қатынасы сипаттамасына және т.б. байланысты [4].

Э.Дюркгеим мотивацияны әлеуметтену тұрғысынан қарастырса [5], А.Н. Леонтьев мотивацияны адамды белгілі бір әрекет түрлерін жасауға итермелейтін психиканың белсенді жағдайы [6], ал Д.Н. Ушаков қандай да бір пайда келтіру мақсатында дәлелдер мен болжамдар келтіру [7] деген пікірді ұстанады.

Оқушыда, ең әуелі, туындаған кез келген өмірлік не ғылыми мәселеге зерттеушілік, шығармашылық тұғырдан келуге деген іштей мотивациясы қалыптасады. Бұдан ең маңызды міндет - іштей мотивацияны қалыптастыру жолдарын табу, яғни белгісіздікті шешу жолындағы сырттай қажеттіліктің іштей қажеттілікке ауысуы мәселесі туындайды. Оқушылардың зерттеушілік іс-әрекеті жүйесін ұйымдастыру бағытындағы барлық күш оқушыны ғылым жолындағы ересектік өмірге абстарктілі дайындау, қандай да бір дағдыларды дамыту, белгілі бір арнайы білім алуға бағыттау емес, дәл осы міндетке – мотивация қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Ал жоғарыда аталғандар тек бірінші міндетті – өз зерттеушілік іс-әрекетіне шынайы қызығушылығын қалыптастыруды сәтті шешу салдары болып табылады.

Оқушылардың оқуға мотивациясын қалыптастыру мәселесін шешудің ең қолжетімді жолы – оқу-зерттеушілік іс-әрекетін ұйымдастыру, оның негізгі қызметі – оқушыларды дүниені тануға, жеке өзін және осы әлемдегі өз орнын тануға бағыттау.

Оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетке аса қатысқысы келмеу себептері:
- белгісіз іс-әрекеттен қорқу;
- оқудан бөлек еңбекті қажет ететін жұмыстан қорқу;
- толқу сезімі;
- көпшілік алдына шығудан қорқу;
- қажетті білік пен дағдының болмауы.

Мұғалімнің зерттеу мәселесіне іштей мотивациясы мен қызығушылығы оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін дамыту үшін зор маңызға ие.

Зерттеушілік іс-әрекетті жүргізуге мұғалімге не кедергі етеді?

- уақыттың жетіспеуі мен оған арнайы еңбекақы берілмеуі;
- ғылыми-зерттеу жұмысын жазу біліктілігінің болмауы;
- қажетті жағдайдың жасалынбауы;
- зерттеудің оқушы қалауымен орындалмауы; қызығушылықтың болмауы; еріксіз қатысу:
- «қабілетті баланың» болмауы;
- ата-ана қолдауының болмауы.

Мектепте зерттеушілік іс-әрекетті дамыту жағдайын жасауға басшылыққа кедергі ететіндер:

- оқушылардың ғылыми-зерттеушілік іс-әрекеті маңыздылығының жете бағаланбауы;
- материалды-техникалық базаның болмауы;
- еңбекақыны төлеуге мүмкіндіктің жоқтығы;
- бұл іс-әрекетпен айналысқысы келетін мұғалімдердің болмауы [1].

Тәжірибеге сүйенсек, көптеген зерттеушілік міндеттер оқушы тұлғасын зерттеу арқылы дамыту емес, қандай да бір «әлеуметтік маңызды» немесе «ғылым үшін өзекті» мәселелерді шешуге бағытталады, ал ол көп жағдайда бала үшін қызықсыз және пайдасыз, қоғам мен ғылым үшін де қажеті шамалы мәселелер болып келеді. Біздің ойымызша, ең үлкен әлеуметтік маңыз - зерттеу жүргізуге деген мотивтің оқушының іштей қажеттілігінен туындауы, ал оның зерттеп жатқан мәселесінің өзі үшін субъективті қызық және маңызды болуы.

Сондықтан ең маңызды мәселе оқушының мұғаліммен келісе отырып, зерттеу тақырыбын таңдауы мен анықтауы болып табылады. Бір жағынан, тақырып баланың қызығушылығы аясынан туындағаны дұрыс, екінші бір жағынан, ол мұғалім үшін де маңызды болғаны жөн.

Зерттеу мәселесін қоюда оның өзектілігінің оқушы жасына сай болуын ескеру керек. Оқушы санасына қандай да бір абстрактілі ұғымдарды күшпен енгізудің қажеті жоқ. Зерттеуге ұмтылыс іштен туындағаны жөн, басқаша жағдайда шығармашылық үдеріс барысында қажетті әрекеттер тек формальді түрде ғана орындалып, қажетті педагогикалық нәтиже алынбауы да мүмкін.

Мұғалім, әрине, тәжірибелі тұлға ретінде алдына келген оқушыны өзі айналысатын мәселемен қызықтыруы мүмкін. Бірақ бұл үнемі саналы түрде не оқушының өз қалауы бойынша орындала бермейді. Егер зерттеу жұмысы мектептегі білім беру жүйесінің міндетті элементі ретінде болатын болса (қандай да бір технология шеңберінде не т.б.), мұғалім әрбір жеке оқушыны міндетті түрде сол зерттеумен айналысуға жетелейтіндей мотивациялық кеңістік құру қиындығына тап болады. Біздің білуімізше, міндетті болғандықтан орындау мотиві - бұл жоюшы мотив.

Мұғалім оқушыны жауапқа «жетектемеуі» тиіс, тек тәжірибелі адам ретінде өмір немесе өзімізге өзіміз қоятын, бірлесе шешім табу қажет сұраққа жауап іздеуге араласуы, қатысуы қажет. Яғни бұл жағдайда ынтымақтастық түсінігі кең маңызға ие болады.

Ынтымақтастық «формуласының» өзі теңдік принципіне негізделеді. Яғни екі жақтың ешбірі де шындықты білмейді, өйткені ол қолжетімсіз (ғылым және таным үдерісі барлығы белгілі болып, еш мәселе болмаған жағдай да өз тіршілігін тоқтатады). Қазірге уақытта педагогикалық жүйе айтарлықтай қиындыққа тап болуда, өйткені мұғалімдердің көпшілігі өздерін барлық сұрақ жауабын білетін және оны басқаларға тасымалдауы тиіс деп есептейді, біреудің шындығын басқа тұлға өзінікіндей қабылдай алмайтынын есте сақтай бермейді.

Зерттеушілік іс-әрекетке тарту мотивациялық-қажеттілік, когнитивтік, іс-әрекеттік-практикалық компоненттерді қамтитын оқушының дайындық деңгейлеріне байланысты.

Мотивациялық-қажеттілік компонент оқушының әлемге, іс-әрекетке, адамдарға, өзіне, өз қабілеттеріне, оны дамытуға деген мотивациялық-құндылық, эмоционалдық-еріктік қатынастары жүйесін ұсынады. Зерттеушілік іс-әрекетінің нақты мазмұнын түсіну және оған мотивация арнайы ұйымдастырылған оқу-танымдық ойындар, оқу дискуссиялары, сезімге әсер ету әдістері арқылы қалыптасады. Олар оқушыны танымдық әрекеттің әмбебап жолдарын меңгерген белсенді зерттеуші тұғырына қояды, сыни талдау, зерттеушілік іс-әрекеті мазмұнын тұлғалық-мағыналық іріктеу мен құрылымдауға қатыстырады.

Когнитивтік компонент оқушы санасындағы әлемді бейнелейтін, танымдық және практикалық іс-әрекетке диалектикалық қатынаспен қаруландыратын табиғат, қоғам, ойлау, техника, іс-әрекет тәсілдері жайлы білімдер жүйесін қамтиды. Білім беру мазмұны оқушыларды зерттеушілік іс-әрекетке дайындығын қалыптастыруға бағдарланған, проблемалық принципті қанағаттандыратын әлемдік сипаттағы тақырыпқа, көпфункционалдық, танымдық әрекеттің әмбебап тәсілдеріне бағытталған.

Оқушының зерттеушілік іс-әрекетіне дайындығының іс-әрекеттік-практикалық компоненті, шығармашылық тәжірибесі (репродуктивті, өнімді және эвристикалық типтегі ойлау операциялары негізінде) жүйе құраушы сапа ретінде қарастырылады. Ол мәселені шешу, шындықты шығармашылықпен түрлендіруге қарқынды дайындығын қамтамасыз етеді.

Зерттеушілік іс-әрекеті оқушының өз тәжірибесіне негізделетіндіктен, осы тәжірибені ұйымдастырудағы мұғалімнің жетекші рөлі айқындалады. Оқушының зерттеушілік іс-әрекеті жүзеге асу кезеңінде мұғалімнің жаңа функциялары туындайды: оқушының зерттеушілік іс-әрекетке саналы және бейсаналы түрдегі ұмтылысын анықтау; тұлғаның жеке ерекшеліктерін диагностикалау; еркін шығармашылық аймағын құру; шешімді табу үдерісіндегі оқушы мен мұғалімнің ынтымақтастығын ұйымдастыру; мақсат көздеуі мен шығармашылық іс-әрекетті таңдауын үйлестіру; зерттеу, оқыту мен дамытудың жеке стратегиясын құру; зерттеуге тұрақты мотивациясын дамыту.

Зерттеушілік іс-әрекетке мотивациялық-құндылық қатынас оқушының оқу үдерісіне тұлғалық қатынасын қамтамасыз ету үшін оқушы мен мұғалімнің білім беру мазмұнын бірлесіп жобалауға қатысуы арқылы қалыптасады. Шығармашылық тапсырмалар оқушыны мотивациялық ортаның өзгеруіне әкеліп соғатын шешімді таңдау жағдаятына қатыстырады, шындықты жеке іздеу үдерісінің маңыздылығын күшейтеді.

Зерттеушілік іс-әрекетті ұйымдастыру (жүйелеу, жалпылау, игерген біліміне әлемдік сипат беру, оларды толықтыру, басқа білім беру салаларымен кіріктіру) когнитивті компонентті қалыптастырады және алынған білімінің маңыздылығын және қолданысқа ие екендігін көрсетеді.

Іс-әрекеттік-практикалық компонент зерттеушілік, стандартты емес, шығармашылық тапсырмаларды шешу дағдыларын өңдеуден көрінеді. Оқушылардың негізгі іс-әрекет түрлері анықталады, мүмкін болатын білім беру өнімі белгіленеді, шешімді табудың эвристикалық әдістері айқындалады [1].

Жеке зерттеушілік іс-әрекет оқушыларды материалды рефлексивті қабылдауға ынталандырады, мәселені қоя білу білігін, ақпаратты салыстыру, таңдау, түрлі пәндерді оқу барысында меңгерген білім, білік, дағдыларын пәнаралық байланыс деңгейіне алмастыру білігін қалыптастырады. Оқушылар білім алудың эвристикалық әдісін игереді, зерттеушілік құзыреттілігін меңгерген субъектіге айналады.

Осылайша, біз оқу-зерттеушілік үдерісін құруға төмендегілерді маңызды деп атай аламыз:

- зерттеу тақырыбын таңдауда оқушымен қоса, мұғалімнің де қызығушылығын ескеру;
- мұғалімнің мәселенің мәнін түсінуі, олай болмаған жағдайда дұрыс шешім табылған күннің өзінде шешімді табу барысының мағынасыз болуы;
- зерттеу мәселесін шешуге бағытталған жұмыс барысын мұғалім мен оқушының өзара жауапкершілігі мен өзара көмектесуі арқылы ұйымдастыру;
- бірлескен түрлі сферада (интеллектуалдық, коммунникативтік, шығармашылық) белгісіздікті шешу жағдайында өзін-өзі дамыту арқылы өзара бастамашылдық көрсету;
- мәселені шешу, ең алдымен, оқушы үшін, содан кейін ғана ғылым үшін (бұл міндетті емес) қандай да бір жаңалық енгізуі қажет.

Жоғарыда аталғандардан төмендегідей қорытынды шығаруға болады: оқушылардың шынайы қызығушылығы - оқытуды мейлінше тиімді және табысты ететін маңызды фактор. Бұл әбден мүмкін, бірақ қазіргі әлеуметтік қордың қатаң жетіспеушілігі мен отандық педагогиканың қарапайым күші оқушылардың қалыпты қызығушылығы мен қажеттілігімен мағынасыз күреске бағытталуы мүмкін жағдайында аса сынға алынарлық фактор болып табылады.

Қорытындылар болсақ, мотивация оқытудың негізгі мәселесі болып табылады.. Қандай да бір істі жеке мұғалім мектеп деңгейінде жүзеге асыра алады, бірақ мотивацияға жоғары деңгейде назар аударыла отырып жүргізілсе, анағұрлым нәтижелірек болар еді деген ойдамыз.

Кілтті сөздер: бастауыш сынып, оқу үдерісі, зерттеу, зерттеушілік іс-әрекет, мотив, мотивация, ғылыми зерттеу жұмысы

1 Матерова А.В. Мотивационный аспект совершенствования научно-исследовательской деятельности студентов технических специальностей //Вектор науки. — ТГУ. – 2000. — №2.

2 Интернет желісі: https: //kk.m.wikipedia.org

3 Большая психологическая энциклопедия под ред. Н.Дубенюк. – М, 2007

4 Интернет желісі: www.medical-enc.ru

5 Фрейд З. Психоанализ. Новая философская энциклопедия. В 4 тт. М.: Мысль, под ред. В.С.Степина, 2001

6 Новейший философский словарь под ред. А.А.Грицанова. - Минск, 1999

7 Толковый словарь русскогоязыка под ред. Д.Н.Ушакова. Т. 1. – М., 1995

Резюме

Статья посвящена проблеме формирования мотивации к исследовательской деятельности у младших школьников. Рассмотрены определения с разных источников на понятие «мотивация» и мнения педагогов и психологов, которые исследовали мотивацию. Говоря о значимости формирования мотивации у младших школьников при организаций исследовательских деятельностей, перечисляются трудности педагога и ученика, которые сталкиваются при организации и выполнении исследовательских работ и даются способы решения этих проблем.

Самый эффективный способ решить проблему формирования мотивации к учебе у школьников – это организация исследовательских деятельностей, которые выполняют такую функцию как направлять ученика к познанию мира и самого себя в этом мире.

А также выделены важные действия для организации учебно-исследовательского процесса в начальной школе.

Вовлечение к исследовательской деятельности связано с такими компонентами уровня готовности ученика, как мотивационно-потребностный, когнитивный, деятельностно-практический.

В завершении мы делаем такой вывод: каждый педагог может реализовать какого-либо действия на уровне школы, но если больше обращать внимание на мотивацию, то и действие даст высокого результата.

Summary

Article is devoted to a problem of formation of motivation to research activity at younger school students. Definitions from different sources on the concept "motivation" and opinions of teachers and psychologists who investigated motivation are considered. Speaking about the importance of formation of motivation at younger school students at the organizations of research deyatelnost, difficulties of the teacher and the pupil which face at the organization and performance of research works are listed and ways of the solution of these problems are given.

The most effective way to solve a problem of formation of motivation to study at school students is the organization of research deyatelnost which carry out such function how to direct the pupil to knowledge of the world and itself in this world.

And also important actions for the organization of educational and research process at elementary school are allocated.

Involvement to research activity is connected with such components of level of readiness of the pupil, as motivational потребностный, cognitive, activity and practical.

In end we draw such conclusion: each teacher can realize any action at the level of school but if to pay more attention to motivation, and action will give a good result.

УДК 373.1.013:37.026.9.373.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ

А.С. Амирова – *п.ғ.д., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің профессоры*

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды мәдениетін дамытуда инновациялық технологияны қолданудың әдістемесі сөз болады.Өміршең мәдениет қоғамдық адамнан ажыратылмайды, адам – мәдениет субъектісі. Оның адамдық сапасы тілді игерудің нәтижесі, қоғамдық өмір сүретін құндылықтарға, әдет-ғұрыпқа ену, осы мәдениетке тән іс-әрекеттің дағдысын бойына сіңіруіболып табылады. Мәдениет – адамдықтың өлшемі, ол адамның қоғамдық мән есебінде дамуын сипаттайды. Сондықтан мәдениет адаммен тікелей қатынаста өмір сүреді. Ол қатынастың мәні мынада, оқушы бұрыннан жасалып келген мәдениетті бойына сіңіреді, қабылдайды, өзінің оқу іс-әрекетінің алғышартына айналдырады. Сөйтіп, өз білімін, икемін, қабілетін дамыта отырып, өзінің мәдениетті, тұлғалық мәнін жасайды.Әдебиеттерге жасаған талдау, мәдениеттануда зерттеудің екі бағыты қарастырылатынын көрсетеді: қоғамдық (әлеуметтік) мәдениет және тұлғалық мәдениет. Бірінші бағыттың өкілдері, мәдениеттің бейімділік функциясына яғни қоғамның өзін-өзі сақтауы мен дамуына баса назар аударады. Екінші бағыттың өкілдері мәдениеттің тұлғалық саласын зерттейді, адамға қарым-қатынас және іс-әрекет субъектісі ретінде, әрі оның шығармашылық белсенділігі мен өзіндік жетілуіне зейін аударады, мәдениетті тұлғаның өздігінен дамудағы тәсілі ретінде анықтайды. Бұл бағыттар әртүрлі мәдениет иеленуші субъектілерінің мәдени үдерістерін өзара толықтырады және өзіндік ерекшеліктерін мазмұндайды.

Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалдық мәдениетін дамытуда инновациялық технологиялардың қатарында ойын арқылы оқыту, ақпараттық, мультимедия, компьютерлік технологиялардың пайдалану әдістемесі сараланады. Мысалы: екінші сыныпқа арналған «Ана тілі» электрондық оқулық құрылымы талданады. Олар: Ауыз әдебиеті үлгілері. Әдебиеттік оқу. Әдеби теориялық білім. Функционалдық сауатттылық. Әр модульдің тапсырмалары мен оны орындату әдістемесі ұсынылады.

Тірек сөздер: Интеллектуалдық мәдениет, инновациялық технология, ақпараттық технология, бастауыш сынып, оқушы, әдістеме

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеті - оқытудың инновациялық технологияларды енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық коммуни-

кациялық желілерге шығу, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» деп атап көрсеткендей-ақ, қазіргі кезеңде әрбір мұғалімнің алдына қойылып отырған басты міндеттердің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және педагогикалық технологияларды меңгеру [1]. Осы міндеттерді басшылыққа ала отырып, бастауыш сынып оқушыларының табиғи қабілеттерін және нақты мүмкіндіктерін анықтап, осы бағытта дамыта оқыту бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады.

Бастауыш сыныпта оқытудың инновациялық технологияларын қолданып, интеллектуалды мәдениетін дамыту, белсенділігін арттыру, олардың іс-әрекетін басқару арқылы іздестіру, зерттеу, ой таласын туғызу, сабақты өмірмен ұштастыру, оқу материалдарының мазмұнын қоршаған орта өзгерісімен байланыстыру – оқыту үдерісінің ең негізгі мақсаты. Осы көрсетілген мақсатты жүзеге асыратын басты тұлға мұғалім десек, ол туралы ағартушы ғалым Ахмет Байтұрсынұлы: «Мұғалім әдісті көп білуге тырысу керек, оларды өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдану керек», - деп көрсеткен. Олай болса мұғалім оқытуда инновациялық технологиялармен жұмыс істей отырып, оқушының білім – біліктілігін, дағдысын, шығармашылықпен жұмыс істеу әрекетін дамыту қажет,- деп санаймыз[2].

Әл-Фарабидің пайымдауынша, адамның тұлғалық іс-әрекетінің көрінісі қашан да «жанның тілегі», интеллектіге тәуелді. Бұл пайымдау адам болмысының тұлғалық сипатын екі тұрғыда зерделеуге жол ашып отыр. Яғни, біріншіден, парасаттылық, сезімталдық, түсінік, зерделілік – бұл адам бойындағы туа біткен қасиеттер. Екіншіден, бұл қасиеттер адам бойына жүре бара да дариды. Тәрбие, оқу, іздеу – бұның барлығы адам бойына жүре бара даритын интеллектінің көрінісі[3].

Бүгінгі таңдағы жаңа интеллектуалдық кезең әлеуметтік, экологиялық, экономикалық, психологиялық, эстетикалық және т.б. факторлар мен салдарларды ескере отырып іс-әрекеттердің нәтижеге жетудегі тәсілдерін ойлап табуды көздейді. Сондықтан әрбір адам өзінің іс-әрекетіне тәсілдерді ғылыми білімнің негізінде кешенді түрде таңдауы қажет. Ал, бұл болса интеллектуалдық мәдениеттің болуын талап етеді.«Мәдениет» ұғымына келетін болсақ, ол әлеуметтік-философиялық білімнің іргелі категориясының бірі болып табылады, оның ғылымда әлі де болса, нақты белгіленген теориялық статусы жоқ екені белгілі. Адам, оның қызметімен өзара қатынасы бар жерде мәдениет бар. Бірақ материалдық және рухани мәдениетті бір-бірінен ажырата білу қажет.

Мәдениет материалдық және рухани болып екіге бөлінеді: бірі-материалдық өндірістің, екіншісі-рухани өндірістің өнімі деп қаралады. Себебі материалдық және рухани мәдениеттің өнімдері – еңбек құралдары және көркем шығармалар әр түрлі мақсатта пайдаланылады. Олай болса материалдық және рухани мәдениеттің қызметтік байланысы бар. Бұдан шығатын қорытынды, мәдениет – қоғамның материалдық және рухани байлығының жиынтығы. Қоғамның материалдық дәрежесі жоғары болған сайын рухани өмір де жоғары болмақ.

Мәдениет адамның іс-әрекетінің нәтижелері мен тәсілдерінің өзара байланыстылығымен сипатталады. Екінші жағынан, іс-әрекет өзінің барлық түрлері мен формаларында адамның мәдениетті жасау үдерісін, пайдаланылып жүрген мәдениет формаларын меңгеруін және жаңадан жасауын көрсетеді.

Жеке тұлғаға бағдарланған оқытудың басты мақсаттарының бірі оқушылар білімінің дербес модельдерін іске асырудың бір мезгілде жүргізілуі, бұл кезде әрбір оқушыға барлық оқу пәндерін меңгеруде өзіндік білім алу өрісін жасау мүмкіндігі беріледі. Білім берудің жеке өрісі оқушыдан тиісті іс-әрекет түрлерін жүзеге асыруда төмендегідей біліктіліктерді талап етеді:

- біріншіден, мәселенің шешімін табуға ынталану мен нәтижеге қол жеткізу біліктілігі;
- екіншіден, өздігінен мақсат қою мен оны шешуге әрекеттену біліктілігі;
- үшіншіден, интеллектуалдық мәдениетіне дағдылану біліктілігі.

Жеке тұлғаға бағдарланған оқытуды ұйымдастыру мұғалімдерден төмендегідей міндеттерді іске асыруын көздейді:

- ❖ әрбір пән бойынша сабақта, тақырыпта мақсатты нақты таңдай білу;
- ❖ әрбір пәннен меңгертілетін ұғымдар мен түсініктерді жете білуі;
- ❖ білім берудегі міндеттерді шешуде әдістерді, рефлексия тәсілдерін, өзінің іс-әрекетін шығармашылықпен ұйымдастыру;
- ❖ жекелеген пәндер бойынша ізденімпаздық, шығармашылық жұмыстарды жүйелеп пайдалана білуі.

Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды мәдениетін дамытуда инновациялық технологиялардың бірі - ойын арқылы оқыту технологиясы. Бастауыш деңгейде ойын арқылы оқыту технологиясы негізінен баланың ақыл-ойын дамытатын дидактикалық ойындар пайдаланылады. Психолог А.В.Запорожец дидактикалық ойындардың рөлін бағалай келіп: «Біз дидактикалық ойын жекелеген

білімдер мен іскерліктерді игерудің формасы болып қана қоймай, сонымен бірге баланың жалпы дамуына көмектесетін, оның қабілеттерін қалыптастыруға қызмет ететін болуына жетуіміз қажет»,-деп көрсеткен [4]. Олай болса: ойын үдерісі мен оқыту үдерісін бір-біріне етене ұйымдастыруға болады. Бала ойын іс-әрекеті үстінде қандайда білімді игеріп жатқанын, ал оқу үдерісінің өзінде қалай ойынға ұласып кететінін аңғармай қалады. Сонда ғана ойын және оқу іс-әрекеттері табиғи бірлікте болып, білім, білік және дағдыны игеруге толық ықпал жасалады. Осы шарт орындалған жағдайда дидактикалық ойын шын мәнінде оқыту әдісі деңгейінен көтеріледі.

Оқыту іс-әрекетін ұйымдастыруда, яғни оқу тапсырмаларын іріктеуде қойылатын *әдістемелік талаптар:*

- оқу тапсырмаларының мазмұнының пән бағдарламасында белгіленген оқу материалынан асып кетпеуі керек.
- оқу тапсырмаларын орындау үшін пән бағдарламасында көрсетілмеген ұғымдар мен заңдылықтардың қажет болмауы шарт.
- оқу тапсырмаларының мазмұны танымдық сипатта, яғни оқушының ой өрісін, қиялын т.б. дамытатындай, соған байланысты іс-әрекеттің түрлі амалдарын қолдана алатындай білік қалыптастыруды көздеуі қажет.
- оқу тапсырмаларын құрастыруда оқушының дара ерекшелігін, құштарлылығын есепке алу қажет.
- оқу тапсырмаларын орындау нәтижесі оқушының пәннен алатын білімін тереңдетуге, пәнге қызығушылығын арттыруға бағытталуы тиіс.
- құрбыларымен бірлескен ойында дамып отыратын сюжетке байқампаз болуы;
- аяқ астынан күтпеген жағдайға тап болған сәтте не істеуі керек екенін тез байыптауы;
- ол қиялындағы затты, жағдайды көз алдына елестете отырып, ойынға қатысушы балалардың оның ұсынысын қабылдап, қанағаттанатындай әрекет ете білуі[5].

Сабақты ойын түрінде ұйымдастыруда төмендегідей талаптардың орындалуы қажет:

❖ құрбыларымен бірлескен ойында дамып отыратын сюжетке байқампаз болуы;
❖ аяқ астынан күтпеген жағдайға тап болған сәтте не істеуі керек екенін тез байыптауы;
❖ ол қиялындағы затты, жағдайды көз алдына елестете отырып, ойынға қатысушы балалардың мұның ұсынысын қабылдап, қанағаттанатындай әрекет ете білуі.

Оқыту үдерісін ұйымдастыру мен нәтижелерін бағалаудың құралы мен формалары төменде берілді.

❖ Қазіргі таңдағы педагогикалық және ақпараттық технологияны пайдалану;
❖ Оқу үдерісінің модулін оқушының жеке білім алу траекториясын қалыптастыруды қамтамасыз ететін оқу бағдарламаларының құрылымдық негізінде құру;
❖ Оқушының орта жоғары кәсіби білім алуға икемделуіне қажетті, зерттеушілік және оқу – жобалау білігін игеру мен дамыту мүмкіндігін туғызатын жобалау тәсілі;
❖ Оқушының жеке пәндер бойынша білімін диагностикалау ғана емес, оның алынған нәтижелерді өзіндік талдауы, өзіндік бағалауы, қортынды жасау, жеке білім алу траекториясының ерекшелігі байқалатын оқу жетістіктерін бағалау әдістері (портфолио, жобаның тұсау кесері);
❖ Бастауыш сынып оқушыларының оқу жетістіктерін мұғалім мен оқушының түзету жұмыстары негізінде мониторинг жүргізу.

Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды мәдениетін дамытуда инновациялық технологиялардың бірі –ақпараттық технология.Ақпараттық технологияға берілген анықтамаларға тоқталсақ:

Ақпараттық технология - ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу және тарату тәсілдері мен құралдары динамикалық түрде өзгеріске ұшырап, солар арқылы қоғамның инфрақұрылымы қалыптастыруға бағытталады.

Ақпараттық технология–ғылыми және инженерлік білімдердің жүйесі, сондай-ақ білім беру аясындағы пәндік салада ақпараттарды жасау, жинау, беру, сақтау мен өңдеу үшін қолданылатын әдістер мен тәсілдер жүйесі.

Ақпараттық технологияларды оқыту үдерісінде пайдаланудың тиімділігі оқушылардың инттелектуалдық мәдениетін дамытуда электрондық оқулықтар, электрондық кітапханалар, интернет желісін пайдалану арқылы ұсынылған тапсырмаларды орындауда көрінеді. Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды мәдениетін дамытуда инновациялық технологиялардың бірі –мультимедия технологиясы.

Мультимедиялық технология – әртүрлі типті мәліметтерді дайындау, өңдеу, біріктіру, ұсыну әрекеттерін ақпараттық және бағдарламалық жабдықтарды пайдалану арқылы жүзеге асыратын құралдар, әдістер мен тәсілдер жиынтығы.

Мультимедия технологиясы негізгі құралы элкетрондық оқулық болып табылады. Білім берудің кез-

келген саласында "Электрондық оқулықтарды" пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, ойлау жүйесін қалыптастыруға шығармашылықпен еңбек етуге жағдай жасайды. Мысалы: 2 сыныпқа арналған электрондық оқулықты пайдалану *әдістемесіне тоқталайық.*

Екінші сыныпқа арналған «Ана тілі» электрондық оқулық төрт модульден тұрады. Олар: Ауыз әдебиеті үлгілері. Әдебиеттік оқу. Әдеби теориялық білім. Функционалдық сауатттылық. Әр модуль келесі тапсырмалардан тұрады. Бірінші интерактивті тапсырма, екінші үйге тапсырма, үшінші шығармашылық жұмыс, төртінші тапсырма функционалдық сауттылыққа арналған. Осы тапсырмалармен жұмыс істеу әдістемесі электрондық оқулықпен жұмыс істеп көрсетілді. Екінші сынықа арналған электрондық оқулықты сабақта пайдалану жолдары ұсынылды. Алдымен электрондық оқулықтың барлық модульдерімен жұмыс істеу меңгертілді.Мұндағы негізгі мәселе қазіргі компьютерлік технологиялардың тиімді пайдалануы мен материалды оқыту әдістемесі болып отыр. Мысалы ретінде бірінші модульді келтірейік. ***I модуль.Ауыз әдебиеті үлгілері.***Төрт түлік тақырыбы. Төрті түлік туралы түсінік. *Интерактивті тапсырма:* Жұмбақтардың шешуін табыңыз.

Шымшып алды қолсыз,
Сырғанақ жоқ онсыз. (аяз)
Аппақ аппақ қар да ақ мамық,
Жерде жатыр тапталып. (қар)

Өлеңге қарап, өлең құрастырып көріңіз. Мысалы: Қыс туралы.

Қыс келді. Шатырға мұз қатып,
Мұз қатып, ызғары мұздатып.
Қырдағы шиырлап із салып,
Шаңғыны тебеміз зырлатып.

Үлгі: *Сөз жұмбақты шешуге арналған тапсырмалар*: Өлеңді жалғастыруға арналған тапсырма. Мысалы:

Әлпештеген аялаған,
Ақ сүт берген апатайым.
Сәлем жазып бүгін саған,
Мейрамыңмен құттықтаймын.

Суретті ребусты шешу. Сурет атауларының басқы әріптерін төмендегі сызбаға ретімен қойып, жасырын сөзді оқыңыз.

Ертегі құрастырып көріңіз:

Сиыр. Етік (суреті)

Ағашта жазылған сөздерді дұрыс орналастырсақ, Шәкәрім Құдайберді ұлының шешендік сөзі шығады.

Ағаш суреті, оған сөздер ілінген.

Ребусты шешуге арналған тапсырма:

Айтыс сөзі шығатын ребус

Жоғалған сөзді табуға арналған тапсырма:

Қай тай _____Қай _____ тайлақтай (лақ)

Диалог құрап, әр сөйлемді ретімен орналастырыңыз тапсырмасы:

- Мен сегіз жастамын.
- Менің атым - Анар. - Сен неше жастасың? - Ал, сен неше жастасың?
- Сенің атың кім? - Ал, сенің атың кім? - Мен де сегіз жастамын.
- Менің атым – Данияр. - Дос болайық. - Кел, екеуміз дос болайық!

Тест тапсырмалары.

Тұңғыш қазақ ғарышкері (1991 жыл 2 қазан)
Әліппенің атасы
Қазақстанға әйгілі халық суретшісі
Қазақ балаларына арнап, алғаш мектеп ашқан
Қазақтың ұлы ойшылы, ақын

Модуль II Үйге тапсырма:

Төрт түлік төлдерін және олар қалай дыбыстайтынын, көп нүктенің орнына қойып жаз. Төрт түлік суреті. *Үлгі:* Ешкі-лақ маңырайды.

Керекті сөздер: құлын, лақ, бота, қозы, бұзау, маңырайды, мөңірейді, кісінейді, боздайды.

Білім туралы және ата-ана туралы үш мақалдан ойланып жаз, есіңе сақта.Үлгі:

Қыс қызығы тақырыбына эссе жазып, сурет салып боя.Үлгі:

Модуль III Шығармашылық жұмыс:

Шығарма тақырыптары. «Аталарым – мақтанышым». «Анамның аялы алақаным». «Сүйікті ертегімдегі ұнатқан кейіпкерім». «Өнерлі мені он саусағым».

Тест тапсырмалары:

Әліппенің атасы кім?

Адам бойындағы жақсы қасиеттерді ата.

Өлеңді кім жазады?

Айтысқа кімдер қатысады?

Модуль IY Функционалдық сауаттылық.Ол келесі тапсырмаларды қамтиды: Тыңдау. Оқу. Сөйлеу. Жазу.

Тыңдауға мәтін ұсынылған. «Алма қыста өсе ме?» Мәтінді жаз.

Оқу: Мәтінді оқып, өзіннің оқу техникаңды тексер(65-70 сөз).

Сөйлеу: Мәтінді мазмұндап айтып бер. Диалог құрып сөйлес, қиялдап өзіннің не істегің келетінін айтып әңгімелес.

Жазу: Мәтін бойынша ұққаныңды әңгімелеп жаз. Суретін сал [5].

Бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды мәдениетін дамытуда инновациялық технологияларды қолдану мұғалімге оқу ортасын жобалауға жаңа мүмкіндіктер береді. Бастауыш сынып мұғалімдері оқушының интелектуалдық мәдениетін дамытып, шығармашылық ізденіске баулып, бірлескен өзіндік жұмыстарын ұйымдастыруда инновациялық технологияларды тиімді пайдалануы қажет, - деп санаймыз.

1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы – Астана, 2007

2 А.Байтұрсынов Тіл тағылымы – Алматы, 1992

3 әл-ФарабиТаңдамалы трактаттары– Алматы, 2009

4 А.В.ЗапорожецДидактическая игра как средство развития интеллектуальных способностей детей младшего школьного возраста. – М., newreferat.com/ref-5684-6.htmlкопия.

5 А.С.Амирова Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық іс- әрекетін қалыптастырудың теориясы мен технологиясы – Алматы, 2008

6 Ұлттық ақпараттандыру орталығы:Электрондық оқулық 2-сынып Ана тілі - Алматы, 2010

Резюме

В данной статье рассматривается проблема методологии использования инновационной технологии для развития интеллектуальной культуры учащихся младших классов. Один из путей решения задач, предусмотренные в Законе об Образовании Республики Казахстан является использование инновационной технологии в процессе обучения учащихся начальных классов. В результате теоретических анализов исследовательской работы, нами было определено значение понятия «интеллектуальная культура», даны описания к каждому виду инновационной технологии и характеристика методологии и примеры их использования в обучении. Установлено, что важную роль в развитии интеллектуальной культуры учащихся младших классов играют ролевые игры.Информационные средства технологии рассматриваются как один из видов инновационной технологии. В статье анализируется роль компьютера и мультимедийных средств в процессе обучения. Кроме того, анализ структур электронных учебников для второго класса дает основание для рекомендации использования электронных учебников в обучении предмета «Родная речь», для того чтобы развивать интеллектуальную культуру учащихся.

Summary

The article under consideration deals with the teaching methodology of innovative technology usage in developing of primary school pupils' intellectual culture. According to the Education Law of the Republic of Kazakhstan, one of the ways of fulfilling the tasks of the Law is to use innovative technology in teaching process of primary school pupils. The notion of "intellectual culture" is described in the research work. Moreover, the descriptive analyses and examples for each methodology of innovative technology usage are given in it. It is determined that the most useful teaching technology for the development of primary school pupils' intellectual culture is a game or role - playing.The role of the informative technologies (IT) such as computer and multimedia is also considered as one of the innovative technologies in teaching process.

The article considers the structure of electronic books (E - books)for the second year primary school pupils as well. In the end, the authors of the article conclude it with the recommendation for using electronic books (E - books)in teaching the subject "Native tongue" to develop primary school pupils' intellectual culture.

УДК [159.95+165.23]:373.31

СУЩНОСТЬ И КОМПОНЕНТЫ ОСНОВ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

А.А. Молдажанова – *д.п.н., доцент,*
Г.Б. Ниязова – *магистрант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева*

Стратегия современного образования предусматривает предоставление всем без исключения возможности для разностороннего развития, реализации творческого потенциала, заложенного в каждом человеке от природы.

На передний план выходит обучение детей принципиально новым технологиям работы со знаниями, прежде всего, связанными с процессами порождения и применения знаний. Обучающийся должен понимать, как возникает знание и как его можно использовать.

В настоящее время в связи с коренными преобразованиями во всех областях социально-экономической жизни общества, происходят значительные изменения в системе образования, в её содержании и технологиях. Перед системой школьного образования стоит задача научить детей учиться по-новому, сформировать в них способы деятельности, которые можно будет использовать для решения любой возникающей перед ними проблемы, причем в любом возрасте.

Необходимость создания педагогических условий организации исследовательской деятельности учащихся как в рамках обязательных учебных предметов, так и вне уроков является одним из основных требований к образовательному процессу, указанных в Госудрственном общеобязательном стандарте начального образования, утвержденном в 2014 году [1].

Творческий исследовательский поиск становится неотъемлемой частью любой профессии. В связи с этим подготовка учащегося к исследовательской деятельности, обучение его умениям и навыкам исследовательского поиска выдвигается в ряд важнейших задач современного образования. Особо важным является создание определенных условий для включения учащихся начальной школы в активную познавательную деятельность, в частности исследовательскую, позволяющую сформировать основы исследовательской компетентности.

Исследовательская деятельность учащихся, по своему смыслу, образовательным функциям, является механизмом введения в мир ценностей интеллектуального сообщества. В процессе исследовательской деятельности каждый преследует определенную цель. Цель исследовательской деятельности учащегося принципиально отличается от цели исследовательской деятельности ученого, но их сближают ценностные основания. Для педагогов более важными являются идеальные представления о личностных качествах учащихся, которые необходимо будет развить в качестве самоценных для будущей жизнедеятельности. В связи с этим данные характерные атрибуты науки, возникающие и существующие в ней в качестве общепринятых средств в образовательном процессе могут приобрести характер ценностей. В ходе чего необходимо спроектировать так, чтобы учащиеся такие средства ученого как профессиональное конструктивное общение, умение аргументировать свою позицию в научных дискуссиях воспринимали как ценность.

Можно выделить несколько категорий, характеризующих исследовательскую деятельность. Одна из них – исследовательское поведение. Как утверждает А.С.Обухов, базовой основой исследовательского поведения считаются исследовательская активность и исследовательское поведение, поведение может быть как инициативным, так и шаблонным, но в отличие от базовых основ, исследовательское поведение является осознанной, целенаправленной, выстраиваемой культурными средствами [2].

Исследовательское поведение проявляется через поисковую активность, благодаря которой формируются процессы самообучения, самовоспитания и саморазвития.

Один из продолжателей изучения исследовательской деятельности как сложного конструкта А.Н.Поддьяков выдвигает следующее определение: исследовательское поведение – это поведение, направленное на поиск и приобритение новой информации из внешнего окружения [3].

А.И.Савенковым исследовательское поведение рассматривается как поиск в информации, поведение, направленное на уменьшение возбуждения, вызванного неопределенностью, поведение на изучение объекта и как поведение, имеющее в своей основе психическую потребность в поисковой активности, а так же как фундамент исследовательского обучения.

Таким образом, в деятельности учащихся начальной школы исследовательское поведение выступает

как универсальная характеристика, влияющая на все другие виды деятельности. Оно выполняет важнейшие функции в развитии познавательных процессов всех уровней, в научении, в приобритении социального опыта, в социальном развитии и развитии личности и выражается в действиях по удовлетворению потребностей субъекта в познавательной, поисковой активности.

Следующей категорией характеризующей исследовательскую деятельность является исследовательская активность.

По А.Н. Поддьякову исследовательская активность – это творческое отношение личности к миру, которое выражается в мотивационной готовности и интеллектуальной способности к познанию реальности путём практического взаимодействия с ней, к самостоятельной постановке разнообразных исследовательских целей, изобретению новых способов и средств их достижения, получению разнообразных, в том числе и неожиданных результатов исследования и их использованию для дальнейшего познания. Он утверждает, что мотивационной основой успешного исследования (сложных систем) человеком является его творческая активность, проявляющаяся в стремлении к выходу за любые ограничения, наложенные на построение, выбор и пересмотр любого компонента деятельности [3,46-47].

Разные стороны данного вида активности отражены в различных терминах. Так Д.Б.Богоявленская эту активность воспринимает наравне с активностью интеллектуальной, В.А.Петровский определяет надситуативной активностью в условиях риска и стремлении идти навстречу опасности, М.И.Лисина считает стремлением к познанию скрытого, наблюдаемого [5].

Исследовательская активность нами уточняется как мотивационная готовность и интеллектуальная способность личности к познанию реальности путем практического взаимодействия с ней, самостоятельной постановки разнообразных исследовательских целей, изобретения новых способов и средств их достижения, получения разнообразных, в том числе неожиданных, непрогнозировавшихся результатов и использование их для дальнейшего познания.

Одной из важнейших характеристик исследовательской деятельности школьника является исследовательская позиция. А.С.Обухов под внутренней позицией понимает выработанную способность осознавать проблему; осознанно, активно и конструктивно реагировать на проблемную ситуацию, выстраивать исследовательское отношение к миру, к другим, к самому себе, то есть, то, что мы и называем исследовательской позицией [6,67-69].

Условием развития субъектной позиции, по мнению А.Н. Мельниковой, является развитие коммуникативной среды. Но при этом, коммуникативная среда должна развиваться на доверительном, уважительном отношениях, так как отношения в жестких функциональных рамках не способствуют формированию у учащихся исследовательских позиций, не представляет возможности развитию креативности их мышления и поведения [7,229].

На наш взгляд, исследовательская позиция – это не только то, что актуализируется в ситуации неопределенности, но и та позиция, исходя из которой школьнику потребностно попадать в ситуации, требующие осуществления исследовательской деятельности, желание последовательно пройти основные этапы исследования.

Формирование исследовательской позиции как особого способа творческого отношения к миру и к себе – один из основных критериев формирования личности обучающихся в контексте компетеностного обучения.

Мотивом исследовательской деятельности, на наш взгляд, является сформированность побуждений, интереса к исследовательской деятельности школьника, имеющий личностный смысл в соответствии с возрастом.

Таким образом, исследовательская деятельность применительно к учащимся начальной школы – это творческая деятельность, направленная на постижение окружающего мира, открытие новых для них знаний и способов деятельности. Она обеспечивает условия для развития их ценностного, интеллектуального и творческого потенциала, является средством их активизации, формирования интереса к изучаемому материалу, позволяет эффективно формировать ключевые компетентности.

Рассмотрев категории иследовательской деятельности, считаем логически необходимым конкретизировать основы исследовательской компетентности учащихся начальной школы.

По мнению Е.Я. Коган, В.А. Прудниковой, Г.Б. Голуб компетентность – это интегрированный сложносоставной результат образования, который в отличие от элемента функциональной грамотности (присвоенные алгоритмы, позволяющие человеку быть адекватным социальной ситуации) позволяет решать целый класс задач;

в отличие от навыка (действия, выполняемы автоматически) – осознается в момент реализации;

в отличие от умения (подготовленность к практическим и теоретическим действиям, выполняемым точно, быстро и сознательно на основе усвоенных знаний и жизненного опыта, которые, совершенствуясь и автоматизируясь, превращаются в навыки) и совершенствуются не по пути автоматизации и превращения в навык, а интеграции с другими компетенциями;

в отличие от знания (информация, присвоенная человеком) существует в форме деятельности (реальной или умственной), а не информацией о ней [8].

Проанализировав различные понятия «ключевые компетенции», С.Н.Скарбичь к компетенциям относит то, что позволяет обучающимся видеть проблемы, строить предположения по их разрешению, уметь ставить задачу, выявлять в ней все условия и неизвестные компоненты, подбирать и создавать варианты решения; уметь получать, отбирать в соответсвии с целями или потребностями информацию, использовать ее для достижения целей и собственного развития; выделять основной смысл текста, события, явления, соотносить своим опытом и ценностями, то есть придавать им личностный смысл; уметь строить предположения о возможных причинах последствиях явлений материального и идеального мира, выдвигать и обосновать гипотезы; строить индивидуальную и коллективную деятельность; ставить цели, анализировать ситуации, планировать, получать и практически реализовать готовый продукт, анализировать результаты, осуществлять рефлексию и самооценку [9].

Мы считаем, что компетентность – это обладание компетенциями. Для того, чтобы учащийся считал себя компетентным в исследовании, он должен обладать соответствующими исследовательскими компетенциями, способствующими самообразованию, обеспечивающими его подготовленность к творческой работе, помогающми быть более успешным в различных сферах жизни.

С целью определения составных компонентов исследовательской компетентности нами были изучены различные подходы к определению понятия «исследовательские умения».

В научных трудах, изучающих методологические и организационно-содержательные проблемы исследовательского подхода в образовании, исследовательские умения рассматриваются как совокупность приемов, которыми должен владеть учащийся и , чтобы иметь возможность в процессе усвоения применять поисковые методы учения: анализ и установление причинно-следственных связей, сопоставление, объединение, выдвижение гипотез, перенос знаний в новую ситуацию, поиск аналога или нового варианта решения, планирование, подбор и использование средств деятельности, математическая и графическая интерпритация результатов.

Под исследовательскими умениями понимается способность учащихся сознательно выполнять умственные и практические действия, соответсвующие логике исследования.

Общие исследовательские умения рассматриваются как познавательные умения, обеспечивающие успешное осуществление поиска и решения проблем.

По А.И. Савенкову, для успешного осуществления исследовательской деятельности необходимы исследовательские способности, квалифицируемые как индивидуально-психологические способности личности. Способности обнаруживаются в степени проявления поисковой активности, а также в овладении способами и приемами исследовательской деятельности, но не сводятся к ним. Под способами и приемами исследовательской деятельности нужно понимать исследовательские умения, такие, как видеть проблемы, вырабатывать гипотезы, наблюдать, проводить эксперименты, делать умозаключения и выводы, давать определения понятиям и другие [10].

Для более подробного понимания, нами предлагается критериальная характеристика, которая показывает сформированные основы исследовательской компетентности как результат целостного образовательного процесса, включающего исследовательское обучение, организацию исследовательской деятельности (см. Таблицу 1).

Таб. 1. Критериальный аппарат сформированности основ исследовательской компетентности учащихся начальной школы

Мы полагаем, что основы исследовательской компетентности обучающегося, которые необходимо развивать в начальной школе, представляют собой интегративную характеристику, состоящую из четырех компонентов: мотивационно-ценностного, когнитивно-содержательного, процессуального, оценочного.

Мотивационно-ценностный компонент включает:

(Мотивационно-ценностное отношение учащегося к исследовательской деятельности)

- проявляет интерес к познанию, любознательность;
- проявляет познавательную активность, перерастающую в познавательную потребность;
- стремление к самостоятельной творческой исследовательской деятельности;
- стремление к самосовершенствованию;
- готовность к волевому напряжению, прогнозированию, генерированию идей, определению проблемы;
- стремление работать в группе исследователей, экспериментированию.

Когнитивно-содержательный компонент включает:

(Знания учащегося как проводить исследования)

Проявляет исследовательские способности:

- знает последовательность проведения исследования;
- знает целеполагание, планирование, создание условий проведения исследований, оценивание результатов;
- знает методы исследования;
- знает, как работать с информацией;
- знает, как работать с цифровыми технологиями;
- знает коммуникативные способы выражения и осуществлять продуктивную коммуникацию.

Процессуальный компонент включает:

(Сформированность исследовательских умений учащегося)

Проявляет способность к исследовательской деятельности:

- планирует исследовательскую деятельность;
- определяет цель, задачи, тему, прогнозирует гипотезу, исследования;
- использует методы исследования;
- работает с информацией;
- проводит презентацию.

Оценочный компонент включает:

(Сформированность оценочных умений учащегося)

Оценивает результаты:

- ранжирует по значимости, по оптимальности, эффективности;
- высокий уровень локуса собственного контроля;
- рефлексия;
- высказывание критических суждений;
- анализирует, синтезирует, сравнивает, сопоставляет.

Данная критериальная характеристика показывает сформированные основы исследовательской компетентности как результат целостного образовательного процесса, включающего исследовательское обучение, организацию исследовательской деятельности как ключевого метода.

Таким образом, нами было выявлено, что основы исследовательской компетентности – это исследовательские компетенции, способствующие самообразованию, обеспечивающие обучающегося начальной школы подготовленностью к творческой работе, являющиеся ценностными основаниями быть более успешным в различных сферах жизни.

Как показывает представленная характеристика, по своей структуре сформированные основы исследовательской компетентности учащихся начальной школы представляют многомерное проявление индивидуальных способностей обучающегося, развивающиеся, в дальнейшем на протяжении всей жизни.

1 Государственный общеобязательный стандарт начального образования. Астана, 2014.

2 Обухов А.С. Социокультурные детерминанты развития и торможения самостоятельной исследовательской активности// Исследовательская деятельность учащихся. Научно-методический сборник в двух томах / Под общей редакцией А.С.Обухова. Т.1: Теория и методика. – М.: Общероссийское общественное движение творческих педагогов «Исследователь», 2007. – 701с. С.157-165

3 Поддьяков А.Н. Исследовательское поведение: стратегии познания, помощь, противодействие, конфликт. 2-е изд., испр. и доп. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 240 с.

4 Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте (Психологическое исследование) М.: Просвещение, 1968 С.37

5 Жексенбаева У.Б. Теория и практика работы с одаренными детьми. Монография. – Алматы: Таугуль-принт, 2005. –380с. С187-193.

6 Алексеев Н.Г., Леонтович А.В., Обухов А.С., Фомина Л.Ф. Концепция развития исследовательской деятельности учащихся// Исследовательская работа школьников. 2002.№1.С.24-33.

7 Мельникова А.А. Коммуникативная среда учебно-исследовательской деятельности условие развития субъектной позиции учащихся// Исследовательская деятельность учащихся. Научно-методический сборник в двух томах / Под общей редакцией А.С.Обухова. Т.1: Теория и методика. – М.: Общероссийское общественное движение творческих педагогов «Исследователь», 2007. – 701с. С.228-231

8 Голуб Г.Б., Перелыгина Е.А., Чуракова О.В. Основы проектной деятельности школьника. Методическое пособие по преподаванию курса / Под ред. Проф. Е.Я. Коган. – Самара: Издательство «Учебная литература», Издательский дом «Федоров», 2006. – 224 с.

9 Скарбич С.Н.Сущность и компоненты исследовательских компетнций учащихся. // Исследовательский подход в образовании: от теории к практике: Научно-методический сборник в двух томах/Под общей редакцией А.С.Обухова.Т.1:Теория и методика. –М.: Общероссийское общественное Движение творческих педагогов «Исследователь», 2009. –448с С.89-100.

10 Савенков А.И. Путь в неизведанное: Развитие исследовательских способностей школьников: Методическое пособие для школьных психологов.- М.:Генезис,2005.- 203с.С.8-10

Түйін

Оқушы білімнің қалай пайда болатынын, оны қалай қолдану керек екендігін түсінуі қажет. Білім алушының міндетті оқу пәндері шеңберінде ғана емес, олардың сабақтан тыс уақытта зерттеу әрекеттері негізінде білім алуы үшін педагогикалық жағдай туғызу білім беру үдерісіне қойылатын басты талаптар қатарында. Осыған орай, оқушыларды білімді меңгеру және оны дұрыс пайдалана білу үдерістеріне қатысты жаңа технологияны игеруге үйрету алдыңғы қатарға шығуда. Білім алушының өздігінше, танымдық, зерттеушілік әрекетін дұрыс ұйымдастру оның бойында зерттеушілік құзыреттіліктің болуын қажет етеді.

Мақалада бастауыш білім деңгейі оқушысының бойында қалыптасуы тиіс зерттеушілік құзыреттілігі негіздерінің мазмұндық және критериалды сипаттамасы берілген. Зерттеушілік құзыреттілігі негіздерінің критерийлері мен көрсеткіштері оқушының зерттеушілік әрекетін түйінді әдіс түрінде қолдатын білім беру үдерісі нәтижесі ретінде қарастырылған.

Бастауыш білім беруде дамытылуы қажет оқушының зерттеушілік құзыреттілігінің негіздері ынталандырушы-құндылықты, когнитивті-мазмұндық, процессуалды және бағалау компоненттерін тұратын интегративті сипаттамаы құрайды.

Зерттеушілік әрекет мәні мен білім беру қызметі тұрғысынан оқушыны зияткерлік қауымдастық құндылықтары әлеміне жетелейтін механизм болғандықтан дұрыс ұйымдастыруды талап етеді. Педагог осы интегративті сипаттамада берілген оқушының жеке қабілеттері ретінде танылып одан әрі дамытуды қажет ететін білім алушының зерттеушілік құзыретілігі негіздерінің құрылымын жетік түсінуі тиіс.

Ключевые слова: основы исследовательской компетентности; исследовательская деятельность учащихся начальной школы; исследовательская активность, исследовательская позиция

Summary

The necessity to create conditions for the organization of educational research activity of pupils in the framework of compulsory subjects, and outside the classes is one of the main requirements to the educational process. In this regard, the preparation of students for research, teaching him skills and experience of the research find put forward a number of important learning objectives. The article proposes the essential characteristics and the criterion of formation of bases of research competence of elementary school students. Criteria and factors of foundations of research competence are seen as the result of a holistic education process, including research training, organization of research as a key method. Basics of research competence of the student need to be developed in primary school, are integrative characteristic, consisting of four components: motivational-value, meaningful cognitive, procedural evaluation.

The research activities of students, by implication, an educational function, is a mechanism for introduction into the world of the values of the intellectual community, the organization requires from teachers a proper understanding of the structure bases of research competence of pupils of an elementary school, which is presented as a multi-dimensional manifestation of the individual abilities of students, developing in the future for lifetime.

УДК 612.017

ГИГИЕНИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА ШКОЛЫ

А.М. Бабашев – *профессор, Каз НПУ имени Абая,*
А.С. Кунакбаев – *профессор, КазНПУ имени Абая*

Система школьного образования претерпела существенные изменения. Появилось многообразие видов и типов образовательных учреждений (лицеи, гимназии, колледжи и т.д.) Интенсификация учебно-воспитательного процесса обуславливает увеличение требований к функциональному состоянию организма учащихся. А если учесть, что школьный период является периодом роста и развития, когда чувствительность к воздействию неблагоприятных факторов внешней среды велики, поэтому становится очевидной роль школы в развитии различных форм патологии. Частой причиной функциональных расстройств является то, что еще не вполне сформировавшийся организм детей не всегда способен адекватно реагировать на сильные и продолжительные раздражители воздействия учебных нагрузок, недостаточную двигательную активность, нарушения нагрузки в учебном процессе и режиме дня.

Оценка здоровья детей и подростков является важной государственной задачей.

За прошедшие два десятилетие произошло качественное ухудшение состоянияздоровья школьников. Исследования физиологов и гигиенистов Казахстана показывают, что лишь 10% учащихся могут считаться здоровыми, 50% имеют морфологические отклонения, 40% хронические заболевания.

Почти ежегодная модернизация образовательной системы последних лет сопровождаются многочисленными издержками: существенно увеличилась учебная нагрузка, снижается работоспособность, ухудшается функциональное состояние организма ребенка.

Настоящая работа посвящается изучению внутришкольных факторов в образовательных учреждениях разных типов, что на сегодня изучено недостаточно. Каждая новая сегодняшная модернизация образовательной системы (переходы к 12 летнему образованию, обучение в разных профильных школах и т.д.) сопровождается существенным увеличением учебной нагрузки, нерациональнным составлением расписание занятий, возрастает неврозоподобных состояний, нарушается основные режимные моменты дня и т.д. Соответсвенно не проводятся гигиенические исследования, в которых бы была дана гигиеническая оценка расписания занятий разных профилей обучения в школах нового типа.

В данной работе проанализированананедельная учебная нагрузка разных образовательных учреждении, дана гигиеническая оценка занятий с1 по 11 классы разных профилей обучения (физико-математическом, гуманитарном, естествонаучномпо ранговой школе трудности с построением соответствующих графиков, произведен анализ фаз дневной и недельной умственной работоспособности, рассчитано соотношение легких и трудных предметов. Такие исследования имеют практический интерес, так как самые критичные периоды роста и развития проходят именно в школьные годы. Однако не следует упускать из виду, что 11 лет пребывания в школе – это период роста и развития, в течение которого организм школьника очень восприимчив как к благоприятным, так и к неблагоприятным воздействиям, кроме того, на школьные годы приходится основные «возрастные» кризы, к которым организм оказывается наиболее чувствительным. Особенно в защите нуждается психическое здоровье детей и подростков. В этот период происходит ухудшение успеваемости, легко назревают конфликты с окружающими, которые пагубно влияют на психическое здоровье [1].

Целью данной гигиенической работыявляется дать гигиеническую оценку расписания занятий разных профилей обучения: физико-математическом, гуманитарном, естествонаучном и общеобразовательном.

Задачами исследования являются:

- Оценить расписания занятий по ранговой шкале трудности с построением соответствующих графиков;
- Произвести анализ фаз дневной и недельной умственной работоспособности;
- Рассчитать соотношение трудных и легких предметов.

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Исследования провели на базе частной национальной гимназии «Дарын» г.Алматы на трех профилях со всеми классами: Организацию учебного процесса оценивали по гигиенической оценке школьного расписания по ранговой шкале трудности по Сивкову И.Т. [1].

С помощью многочисленных исследований установлено, что учебные занятия могут оказывать оздоравливающе эффект, способствовать нормальному росту и развитию организма, гармоничному

физическому и духовному развитию, полноценному развитию всех функций при условии полного соответствия разнообразных видов учебной деятельности возрастным анатомо-физиологическим особенностям школьников. Итак, учебный процесс в школе должен базироваться на гигиенической основе, а именно: а) с учетом возрастных анатомо-физиологических особенностей организма; б) обучение должно осуществляться в наиболее благоприятных условиях окружающей среды. Только в этих условиях создаются предпосылки для оптимального функционирования организма, поддерживается высокий уровень работоспособности школьников, достигается основная цель – сохранение к укреплению их здоровья. Учебные занятия представляют – для школьников серьезные трудности, которые преодолеваются ценой физических и нервно-психических усилий. К процессу самой учебной деятельности создаются достаточные предпосылки для возникновения утомления [2]. Для профилактики переутомления у школьников учебный процесс должен строиться: во-первых, с учетом физиологических принципов изменения работоспособности школьников; во-вторых, учебная нагрузка должна соответствовать возрастным и индивидуальным особенностям ребенка; в-третьих, должны строго соблюдаться гигиенические требования к режиму и условиям обучения. Во время учебной деятельности работоспособность организма заметно изменяется. Типичная кривая работоспособности выглядит, как известно таким образом: вначале работоспособность повышается (период врабатывания), затем она держится на высоком уровне (период высокой продуктивности), наконец постепенно снижается (период снижения работоспособности или утомления). Еще в периоде снижения работоспособности выделяются три зоны: неполной компенсации, конечного прорыва и прогрессивного падения. И из кривой изменения работоспособности следует, что начало урока, учебной недели, четверти или года должно быть облегченным, так как продуктивность труда школьника в этот период снижена. Повышенные требования к учащимся можно и нужно предъявлять по завершении периода врабатывания, когда работоспособность достигла наивысшего уровня. И в это время рекомендуется излагать новый и наиболее сложный учебный материал, давать контрольные работы. В середине учебной недели, четверти и учебного года должны планироваться наибольший объем учебной нагрузки, факультативные занятия, кружковая работа и др. Появление начальных признаков утомления свидетельствют об окончании периода высокой и устойчивой работоспособности. В зоне прогрессивного падения работоспособноститребовать выполнения интенсивных нагрузок недопустимо, так как при этом происходит истощение энергетических потенциалов организма, что может отрицательно сказаться на состоянии здоровья школьников [3]. Составление расписания школьных занятий должно проводиться обязательно с учетом возраста учащихся, а также динамики их дневной и недельной работоспособности. При этом суммарный недельный объем учебных нагрузок не долженпревышать в начальных классах 24, в 7-ых классах – 39, в 8-9-10-х классах – 40, в 11-ых классах – 41 часа. И также должно регламентироваться количество факультативных, внеурочных и дополнительных занятий. Последних проводить желательно в дни с наименьшим количеством уроков и не менее чем через 45-60 минут после обязательных занятий. Продолжительность урока установленная в РК равна 40-45 минут. Поэтому для проведения урока следует соблюдать и помнить, что способность к сосредоточенному вниманию колеблется у школьников от10 до 30 минут. На продолжительность времени активного внимания влияет тип ВНД, состояние здоровья школьника, степень его развития, методика учебного и условия внешней среды.Также очень важен контроль за продолжительностью перемен в школе. Уставом средней общеобразовательной школы для учащихся всех классов установлена 10 – минутная продолжительность перемен между уроками. Также надо отметить, что использование ТСО (технические средства обучения): телевидение, кинофильмы, диафильмы, звукозаписи в учебном процессе нарушает монотонность урока, придают занятиям эмоциональную окраску и в итоге способствуют повышению работоспособности и успеваемости учащихся. Однако применение ТСО создают повышенную нагрузку на ЦНС, особенно на зрительный и слуховой анализаторы.

Гигиенические требования к составлению расписания уроков в школе сводятся к обязательности учета динамики изменения физиологических функций и работоспособности учащихся на протяжении учебного дня и недели. Сочетание видов деятельности в режиме учебного дня могут быть чрезвычайно разнообразными для рационального составления предметов и преобладания статического и динамического компонентов во время занятий. В качестве одного из возможных способов оценки уроков можно использовать ранговую шкалу трудности [4], согласно которой каждый предмет имеет свой балл.

Математика, русский язык - 11 баллов;

Иностранный язык - 10 баллов;

Физика, химия - 9 баллов;

История - 8 баллов;

Родной язык, литература -7 баллов;
Естествознания, география - 6 баллов;
Физкультура - 5 баллов;
Труд - 4 баллов;
Черчение - 3 баллов;
Рисование - 2 балла;
Пение - 1 балл.

Наиболее трудные предметы следует включать в расписание вторыми или третьими уроками, то есть давать их в период наиболее высокой работоспособности учащихся. Не рекомендуется сочетание двух или трех трудных уроков подряд (например, физика, математика, иностранный язык); лучше чередовать их с менее трудными предметами (например, история, естествознание, география). Рациональное чередование предметов естественно-математического и гуманитарного циклов с уроками физкультуры, труда, пения и рисования дает возможность учащимся переключаться с умственной деятельности на физическую. Такое переключение служит активным отдыхом и обеспечивает высокую работоспособность, как в течение учебного дня, так и в течение всей учебной недели.

Такую шкалу трудности уроков можно использовать для гигиенической оценки школьного расписания. При этом подсчитывается сумма баллов по дням недели в отдельных классах. Школьное расписание оценивается положительно в том случае, если образуется кривая с одним подъемом в среду или четверг, или с двумя – в среду и пятницу. Школьное расписание оценивается как «нерациональное» при наибольшей сумме баллов в понедельник или в субботу, а также при равномерном распределении нагрузки в недельном цикле [5]. Среди факторов, негативно влияющих на особенности адаптации к процессу обучения в образовательных учреждениях, следует выделить нерациональную организацию учебного процесса, гиподинамию, несоответствие возрастных и индивидуальных типологических особенностей учащихся содержанию педагогических программ [6]. Оптимизация системы «образовательная среда – ребенок» должна быть направлена на постоянное, сберегающее здоровье, развитие, оптимальную организацию учебной деятельности [7].

Таким образом, любая модернизация школьного образования всегда должна учитывать приоритет сохранения здоровья учащихся, поэтому необходимо создания благоприятных, здоровье сберегающих условий в процессе школьного обучения.

1 Кучма В.Р. Гигиена детей и подростков. – М.: «Медицина» , 2001.

2 Антропова М.В., Соколова Н.В. Работоспособность учащихся и ее динамика в процессе учебной и трудовой деятельности.- М.: «Наука», 1996.

3 Адаптация организма учащихся к учебной и физической нагрузкам. /Под редакцией А.Г. Хрипковой, М.В. Антроповой. – М.: «Просвещение», 1982

4 Баранов А.А., Матвеева Н.Л. Здоровье школьников и пути его укрепления. – Красноярск: «Медицина», 2009

5 Гигиена. /Под ред.Р.Д.Габович, С.С.Познанский, Г.Х.Шахбазян. – М.: «Высшая школа», 2008

6 ZorinaI.G. Floodandage. / Материалы Международного конгресса «Здоровье, обучение, воспитание детей и молодежи в XX1 веке», 12-14 мая 2004 года . М., 2004, - Т.1 – С.402-403

7 YlinA.G. Ageandschoolboys. / Материалы всероссийской конференции с международным участием. «Современный подросток», и 4 – 5 декабря, 2011 года. – М., 2011. С. 145 – 147.

Резюме

Мектептегі оқыту жүйесі соңғы жиырма жылда көп өзгерістерге ұшырады. Жалпы білім беретін орта мектептермен қатар лицей, гимназия, колледж және т.б. білім ордалары тіпті көп болып кетті.Білім жүйесіндегі интенсивті білім берудің жаңа сызбанұсқасы оқушылар ағзасының функциялық күйінеде үлкен талаптар қояды. Әсіресе, мектептегі кезең өсу мен дамудың орта өзгерістеріне ерекше сезімтал, әрі балалар мен жас өспірімдердің саулығында олардың мектептегі оқу үдерістерінің әсеріне де ерекше жауап беретін болғандықтан, кез-келген гигиеналық талаптан ауытқу оқушылардың саулығына теріс әсер беретіні анық. Сонымен қатар мұндай ауытқулардың себептеріне қосымша мектеп балаларының ағзаларының әлі толық дамып жетілмегендігінен, ауырлық жүктемелердің(бір күндік не апталық артық сағат жүктемелер, оқушылардың аз белсенді қозғалысы, оқу үдерісінің және күн тәртібінің бұзылулар және т.б.) ұзақ уақыт әсерлерінің нәтижелерінің балалар мен жас өспірімдердің нәзік организміне патоогиялық өзгерістер тудырады

Summary

A lean ofshool in late 20 years do indepedenson Kazakhstane. A lot of leans system opens a new lean of place, for example, licey,gimnasy, coiiedg et other many leans group. Of course in innovation and intencification of lean system needs in up many shool

УДК378.36065

ТҰЛҒАНЫҢ АДАМГЕРШІЛІК-РУХАНИ ЕЛЖАНДЫЛЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕНУІНЕ ҚАЖЕТТІ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ

А.Алтынбеков – *PhD докторы,*
А.Қойшыбаев – *Аға оқытушы, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қаласы*

Бұл мақалада отансүйгіштіктің мәнін түсіну үшін, ең алдымен елжандылық идеяларын тарихи педагогикалық тұрғыда қарастырылған. Сондықтанда біз «Отаншылдық, елжандылық – адамның Отанына туған еліне, оның тіліне, салт-дәстүрімен мәдениетіне деген сүйіспеншілік сезімі» - деп көрсеттік. Адам бойында ұлтжандылық қасиет болатындығы, оның біртіндеп қалыптасып, дамитынына көзіміз жетеді және ұлтжандылық ұғымының қолданыс аясы кеңеюде.

Елжандылыққа тәрбиелеу уақыт пен кеңістікте дамитын жүйе ретінде, кешенді тәсіл жүйесі бар, өз тарихы мен кезеңдері, өзіне тән заңмен белгіленетін қалыптасу, даму процестерін құрайтыны айқындалды. Қазіргі кезеңде мектеп табалдырығынан бастап білім беруде ел тарихын терең қазған, тәрбие сағаттарында қазақ зиялы қауымының еңбектерін, қоғам дамуына қосқан үлесін айтып түсіндіру арқылы жастардың адами құндылық қасиеттерін қалыптастыру мәселелерін қарастырдық.

Тірек сөздер: Отанын, елжандылыққа тәрбиелеу, тұлғаның адамгершілік-рухани қызметтері, азаматтың патриоттық тәрбиелену, Ұлттық дәстүр, ұлттық құндылық, инклюзивті білім

Білім беру саласын жаңарту талаптарының бірі Қазақстан Республикасының интеллектуалдық әлеуметтік дамыту болып есептеледі. Сондықтан алға қойған мақсатым мен міндетім - әрбір оқушының тұлғаның ерекшелігін айқындау және дамыту. Тұлғаның ерекшелікті дамыту, ізгі қарым-қатынасқа дағдыландыру басты міндет. Жеке тұлғаның ғылыми дүниетанымының қалыптасуының, адамгершілік қасиеттерінің, еңбекке деген сүйіспеншілігінің жан-жақты жарасымды дамуына жағдай туғызу. Білім беру ісін адамгершілік тірбиемен ұштастыра білу өте күрделі де жауапты мәселе. Ол педагогикалық шеберлікті, біліктілікті, білімділікті талап етеді. Ұрпақ тәрбиесіне ерекше мән берген ата – бабамыз асыл сөздің кестесімен сәби жүрегін тербеп, ой санасын игі адамгершілікке жетелеген. Тәрбие үрдісінде түрлі өзгерістер болып отырады. Баланың организмі бүкіл өмірінде әр түрлі дене және психикалық өзгерістер арқылы дамиды. Оларға организмнің өсіп – жетілуі, ақыл – ойының дамуы, мінез – құлқының қалыптасуы жатады.[1] «Тұлғаның қалыптасу» ұғымына баланың қоғамда өздігінен өмір сүруге қабілеттілігі, өзінің тағдырына өзі иелік ете білуі және өзінің мінез – құлқын жөнге сала білуі, сондай – ақ қоршаған орта мен өзінің қарым – қатынасын түсіне білу қабілетін жетілдіру және құндылық атаулыны таңдай алу сияқты дамудың басты шарттары енеді.

Тәрбие саласының бірі – азаматтық елжанды тәрбие. Ұлттық дәстүрге берік, елін, жерін сүйетін азамат тәрбиелеу. Оқушылардың бойына Қазақстандық Отансүйгіштік қасиетті қалыптастыру өскелең өмір талабынан туындап отыр. Көп ұлтты Қазақстан халқының Отансүйгіштік сезімін қалыптастыратын азаматтық келісім, ұлттық бірлі Егемен еліміздің тәуелсіздігін сақтау ұлттық келісім, ішкі үндесін барша халқымыздың ынтымағы мен өзара жарасымдылығында Оқу үрдісінде баланың ұлттық құндылықтарды сіңіру арқылы оның және тұлға ретінде жан – жақты үйлесімді дамуына, өз пікірі мен ойын ашық жеткізе білуіне, шығармашылық әлеуметін толық іске асыруына ықпал ете отырып, өзгермелі даму үстіндегі қоғамға бейімді жаңа буын тәрбиелеу.[2]

Тұлғаның өз болмысын тануға көмектесіп, қабілетін ояту, жаңа рухани күш беру білімнің ең маңызды мақсаты болып табылады. Рухани – адамгершілік құндылық – белгілі бір бағытты, мақсатты, жүйені, ұлттық көзқарасты, мінез – құлықтағы адамдық тәртіп пен рухани дағдыны қалыптастыратын жүйе. Рухани адамгершілік құндылық – адамдық қасиетінің өлшемі – оның жақсылыққа талпынуы, өзге адамға жанашырлық білдіруі, айналадағы адамдарға қайырымы, өмір сүруге ұмтылысы, өмір сүру мәселелері жайында іздену, өзін – өзі танып, сол арқылы дүниені – әлемді тануы.

Рухани адамгершілік блім беруде баланы тек жақсылыққа қайырымдылыққа, мейірімділікке, ізгілікке тәрбиелеп, соны мақсат тұтса, ұстаздың, ата – ананың да болашағы зор болмақ. Тұлғаны қалыптастыруда, олардың жан дүниесіне сезіммен қарап, әрбір іс әрекетіне мақсат қоюға, жоспарлауға оны орындатуға, өзіне өзі талап қоя білуге тәрбиелеу,адамгершілік тәрбиенің басты мақсаты.

«Еліміздің – күші патшада, сәбидің күші жылауында»,- демекші,біздің күшіміз, қорғанышымыз, сеніміміз–адамгершілігімізде болуы керек.

Елжанды – ұлтын сүйетін, өз тарихын, туған тілін құрметтейтін ұрпақтан ұрпаққа жалғасқан салт-дәстүрін дәріптейтін, ұлттық қадір-қасиетімізді арттыруға үлес қосатын саналы тұлға. Елжандылықтын

тағы бір нышаны өз халқының салт-санасын, әдет-ғұрпын дәріптеу, оны құрметтеу. Рухани дамыған, бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру үшін оқу-тәрбие процесінде адамгершілік танымдық,ұлттық, әлемдік салауатты өмір салтын, дүниетанымдық бағыттағы мәдениеттерді дамытуымыз керек. Рухани адамгершілік тәрбиесі туралы ұғым қоғамның рухани мәдениетінің бір көрінісі ретінде өмірдің тарихи-әлеуметтік мәнін, міндеттерін айқындайды. Қазіргі заманның рухани-адамгершілігі жастарды Отансүйгіштікке тәрбиелеумен қатар - бұл дұрыс дағдылар мен өзін-өзі ұстау нормалары, ұйымдағы қарым-қатынас мәдениетінің тұрақтылығы өзінің өмірдегі орнын, атқаратын міндетін, қазіргі және болашақ ұрпақ алдындағы жауапкершілігін дүниенің күрделі құрылымын түсіну және өзін-өзі үздіксіз,бірқалыпты жетілдіру,ізгі қасиеттерді бойына сіңіру, жан-дүниесін байыту.Елжандылққа тәрбиелеу ісінің ең басты мақсаты балалар мен жастардың бойында Қазақстанды өз Отаны деп мақтан тұтатын, оған деген сүйіспеншілігін шынайы білдіретін, елінің дамуына және дүниежүзілік қауымдастықтың алдында беделін өсіруге атсалысатын сана-сезімін, іс-әрекеттерін қалыптастыру [3].

Оқушы жеке тұлға ретінде дамыту, тәрбиелеу, оқыту әр мұғалімнің шығармашылықпен жұмыс істеуі деп түсінемін, Тума – туыс, дос, көрші бәріне көмектеседі. Тұлға Білген үстіне білсем дейді. Оны бәрі біледі Бардыодан әрі көбейтсем дейді өзін-өзі асырайды. Тұлға деген жаңа ақпараттармен таныс, білім алуға жаны құмар жаңа технологияларды меңгерген, жоғары саналы, білімді, жан-жақты дамыған үлкен әріппен басталып жазылатын Азамат, Адам. Мақсатқа жету алдымен, жеке тұлғаның рухани құндылықтарының дамуына баса назар аударуды қажет етеді. Оқу үрдісінде бала бойында рухани-адамгершілік, құнды қасиеттерді ұялатуға бағытталған жұмыстарды одан әрі жетілдіру қажет,яғни тұлға сапаларын ұлттық және жалпы адамзаттың құндылықтарымен байыту арқылы жақсылыққа сүйіспеншілікке баулу керек. Адамзаттың құндылықтарды ұрпақ бойына дарытып, білім беру ұйымдарынан бастау алған рухани-адамгершілік тәрбиесін қоғамның барлық саласында енгізілген сайын егемен еліміздің ертеңі айқын, болашағы жарқын болары сөзсіз.

Адамгершілік құндылығы бай адам ең алдымен әділ, шыншыл, мейірімді кешірімшіл, қанағатшыл, ақылды болады. Ұрпақтан-ұрпаққа мирас болып келе жатқан салт-дәстүр, әдеп-ғұрыптар, тарихи-әдеби мұралар арқылы балалардың жеке басының қасиетін дамыту мүмкіндіктеріне барынша көңіл бөліп, тәрбиеші білімі мен білігін тәрбие үрдісінде балалардың адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруды дұрыс ұйымдастыру керек. Ата-аналарды оқу-тәрбие үрдісіне қатыстыру, олармен тығыз байланыс жасау мәселесі негізгі орын алуға тиіс [4]. Қазіргі заман жағдайына сәйкес жас жеткіншекте патриоттық тәрбие беруде оларды шыныықтыру, елжандылық сапасын өсіру, үлкен азаматтық дәрежеге баулу, қоғамның алдында әр уақытта үлкен жауапкершілікке жүктеген. Елбасы, әсіресе, жастардың Қазақстандық елжандылық сезімін оятып, тәрбиелеу қажеттігіне айрықша көңіл аударады. Алға қойған талап – елжанды тәрбие беруге дайындаудың үрдісі ұйымдастыру арқылы тұлғаның патриоттық санасын, біліктілігін, шыдамдылығын, алдына қойған мақсатына жетуін, яғни оның алдағы өміріне қоғамның табысты болуына көмектесетін қасиеттерді қалыптастыру арқылы оның патриотизм мәселесіне қызығушылығын арттыру болып отыр. Отансүйгіштіктің мәнін түсіну үшін, ең алдымен осы патриотизм идеяларын тарихи-педагогикалық тұрғыда қарастыру қажет. Адам бойында ұлтжандылық қасиет болатындығы, оның біртіндеп қалыптасып, дамитынына көзіміз жетеді және ұлтжандылық ұғымының қолданыс аясы кеңеюде. Елжандылық сана ұлттық, жалпыадамзаттық, көзқарастар тұрғысынан қарағанда Отанның бейнесі болып табылатын құнды элементтердің жиынтығын береді. Елжандылық тәрбие уақыт пен кеңістікте дамитын жүйе ретінде, кешенді тәсіл жүйесі бар, өз тарихы мен кезеңдері, өзіне тән заңмен белгіленетін қалыптасу, даму процестерін құрайтыны айқындалды.Ұрпақ тәрбиесі – қай заманның, қай қоғамның болмасын көкейтесті мәселесі болып келгендігі баршаға мәлім.

Жас ұрпаққа қашанда сапалы білім мен жүйелі тәрбие беруді мақсат еткен көпшілік қауым, ата-бабаларымыз сан ғасырлар бойы сақтап-жинақтап келген халық педагогикасының асыл мұралары негізінде сапалы тәрбие беруді әрқашан жадынан тыс қалдырған емес. Жастарымыздың бойында елжандылық, азаматтық, жоғары ізгілік пен адамгершілік сезімдерді жан-жақты жетілгенде ғана Қазақстандық елжандылық сезімі асқақтай түседі. Қазіргі кезеңде мектеп табалдырығынан бастап білім беруде ел тарихын терең қазған, тәрбие сағаттарында қазақ зиялы қауымының еңбектерін, қоғам дамуына қосқан үлесін айтып түсіндіру арқылы жастардың адами құндылық қасиеттерін қалыптастыра аламыз.

1 Бастауыш мектеп. №6 2003 жыл. №4 2009 жыл.

2 Қазақстан мектебі. №11 2014 жыл

3 Қазақстан мектебі. №9 2013 жыл.

4 Ә.Марғұланның ғылыми және трихи – мәдени мұрасы мен қазіргі заман Республикалық Марғұлан оқулары материалдарының жиыны. 2012 жыл.

УДК 373. 3.04

ЖЕКЕЛЕП ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

М.А. Қуанәлі – *Абай атындағы ҚазҰПУ, аға оқытушы,*
А.М. Шамшиева – *Абай атындағы ҚазҰПУ, 2-курс магистранты*

Бұл мақалада білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық технологиялардың бірі жекелеп оқыту- бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерін дамыту құралы ретіндегі өзекті мәселелер қарастырылады. Білім беру жүйесіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу арқылы оқыту үрдісін жетілдіру, оқушының зияткерлік қабілетін дамыту саналы деңгейге көтеру, жан-жақты дамыған жеке тұлға тәрбиелеу мұғалімдер алдына тың міндеттерді жүктеп, жаңашыл іс-әрекетке жетелейді. Осыған орай, бастауыш сыныпта балаға жекелеп оқытуды қолдану арқылы, оқушылардың танымдық белсенділігі мен зияткерлік қабілеттерін арттыруға; сабақты жоғары эстетикалық дәрежеде өткізуге (әуен, анимация); оқушыға түрлі деңгейдегі тапсырмалар бере отырып, жекелей жұмыс жасауға мүмкіндіктер беретін бағыттары анықталады.

Кілттік сөздер: жаңа педагогикалық технологиялар, жекелеп оқыту, бастауыш сынып оқушылары, зияткерлік қабілеттерін дамыту, оқыту үрдісін жетілдіру, жеке тұлға тәрбиелеу, жекелей жұмыс жасау, мүмкіндіктер мен бағыттар

Білім беру жүйесіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу арқылы оқыту үрдісін жетілдіру, оқушының зияткерлік қабілетін дамыту саналы деңгейге көтеру – бүгінгі күнгі өзекті мәселе. Білімді жеке тұлғаға бағыттау, оқушыны жекелеп оқыту оның өзін-өзі тануын, өзін-өзі тәрбиелеуін, ақыл-ойын, зияткерлік қабілетін дамытуына, яғни, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеуге мұғалімдер алдына тың міндеттерді жүктеп, жаңашыл іс-әрекетке жетелеп отыр. Ал, бастауыш сынып үшін бұл білімнің мақсаттарын анықтатаудағы басымдылықтарының ауысуы: мектепте алғашқы сатыда білім алу мен тәрбиенің нәтижелерінің бірі ол – жекелеп оқыту арқылы мұғалім балаға заманауи технологияны меңгерте отырып білім алуға дайынуы болып табылады.

Осыларды жүзеге асыру мақсатында бастауыш сынып мұғалімінің тәжірибелік қызметінде балаларды үйрету үшін білім беру мен тәрбие жұмыстарында жекелеп оқыту технологияларын қолданудың қажеттілігі туындап отыр. Жекелеп оқыту жетістігі – баланың зияткерлік қабілеті мен оқу қызметінің желісін, әдісі мен мазмұнын өз қабілетіне қарай бейімделуіне мүмкіндік береді. Бастауыш сыныпта жекелеп оқытуды қолдану сабақты біржақты түсіндіруден екі жақты байланыс арқылы түсіндіруге ауысады. Бұнда оқушы оқу үрдісіне белсенді қатысу арқылы берілген материалдарды оңай меңгеруге мүмкіндік алады. Балалар «сабақты түсіну қиын деген» ойларынан оңай арылады. Бастауыш сыныпта балаға жекелеп оқытуды қолдану мынадай мүмкіндіктер береді:

- оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруға;
- сабақты жоғары эстетикалық дәрежеде өткізуге (әуен, анимация);
- оқушыға түрлі деңгейдегі тапсырмалар бере отырып жекелей жұмыс жасау.

Осылайша, заманауи мектепте білім беруде оқу үрдісінде жекелеп оқыту технологияларды қолдану ***өзекті мәселе*** болып табылады. Жаңа ақпараттық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты - оқушылардың оқу материалдарын толық меңгеруі үшін оқу материалдарының практикалық жағынан тиімді ұсынылуына мүмкіндік беру. Бүгінгі таңда мектеп пәндерін компьютер көмегімен оқыту нәтижелігін зерттеудегі ғылыми проблемалар ең басты орын алады.

Жаңа технология түрлерін ағылшын тілі пәнінің сабақтарында пайдалану, оқушының шығармашылық, интеллектік қабілетінің дамуына, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі. Жаңа технологияны қолдану мына кезеңдер арқылы іске асады:

I кезең: оқып-үйрену;
II кезең: меңгеру;
III кезең: өмірге ендіру;
IV кезең: дамыту.

Жаңа педагогикалық технология мақсаты – оқытуды ізгілендіруі, яғни оқу құралдары оқушылардың өздігінен танымдық іс-әрекетін жүргізе алатындай болуы керек. Жаңа педагогикалық технология түрлері өте көп. Бастауыш сынып оқушыларны жекелеп оқытуда зияткерлік қабілеттерін дамыту үшін тиімді етіп пайдалану ұстаз білімділігіне байланысты. *Жаңа педагогикалық технологиялардың бірі - жекелеп оқыту технологиясы.* Жекелеп оқыту – оқу үрдісін ұйымдастырудың төмендегідей түрлері мен үлгілерін қарастырады:

- мұғалім бір ғана оқушымен жұмыс істейді;

- оқушы тек оқу құралдары мен өзара қатынаста (оқулықтар, компьютер, т.б) болады.

«Жекелеп оқыту - балалардың жекедаралық ерекшеліктерумен қатар, әрбір оқушының потенциальды мүмкіндіктерінің жүзеге асуын қамтамасыз етіп, оқу үрдісін ұйымдастыру» [1, 359 б].

И.Э. Унт осындай мәселерге қатысты айналысқан ғалымдардың бірі ретінде, «индивидуализация» ұғымына төмендегідей анықтама береді: «Индивидуализация - это учет в процессе обучения индивидуальных особенностей учащихся во всех его формах и методах, независимо от того, какие особенности и в какой мере учитываются» [2, 31б].

Осылайша, «Педагогикалық энциклопедияны» құрастырушылар және И.Э. Унт жекелеп оқыту ұғымын бірдей қарастырады, яғни оқыту үрдісінде оқушылардың жекедаралық ерекшеліктерін ескеру керек деп түсінді. Осындай мәселемен шұғылданған әртүрлі педагогтар мен ғалымдардың осы ұғымдарға берген көзқарастарынва тоқталып көрелік. Мәселен, Г.К. Селевко, өзінің монографиясыныда «Современные образовательные технологии» жекелеп оқытуды - оқушылардың жекедарлық ерекшеліктерін есекеріп, оқыту темпін, тәсілдері мен әдістерін таңдай отырып, оқыту үрдісін ұйымдастыру ретінде қарастырады [3, 92б.] А.А. Бударный, А.А. Кирсанов, Е.С. Рабунскийлердің көзқарасы бойынша, жекелеп оқытуда әрбір оқышының жекедаралық ерекшеліктерін ескеру шарт емес, ең бастысы, зерттеушілердің пікірінше, көбінесе, топтағы оқушылардың қандай да бір ұқсастық сапаларының жиынтықтарына қараумен шектеледі. Мәселен, Кирсанов, жекелеп оқыту жұмысын «дидактикалық және тәрбиелеу тәсілдеріәнің жүйесіне сәйкес, іс-әрекет мақсаттары мен сынып ұжымының шынайы таңымдық мүмкіндіктеріне қарай, жеке оқушылар мен топтағы оқушыларды оқыту мақсатын ескере отырып, олардың потенциальды мүмкіндіктерінің деңгейіне сәйкес, оқу іс-әрекеттерімен қастамасыз ету болып табылады» деп қарастырады [4,138 б.].

Л.С. Выготский: «Әр баланың өзінің деңгейі болатындай әр балаға берілетін тапсырманың көлемі оның деңгейіне лайықталып беріледі. Әр баланың өзінің даму зонасында жетілдіру керек» деген екен. Сондықтан әр баланың жан дүниесіне үңілуден бастап, өзіндік ерекшеліктерін зерттеп, біліп алған соң, олардың қабылдау деңгейіне қарай іріктеп, талдап, қолданамыз. Оқыту-тәрбиелеу жұмысын бағдарлама талаптарына сәйкес ойын түрінде ұйымдастыра отырып, баланың ойлау қабілеттін арттыруға жағдай жасау қажет. Бала ойын барысында айнала құбылыс сырын танып сезінеді, себеп-салдарлық байланысты және тәуелділікті анықтауға тырысады. Айналадағы өмір құбылыстарын, ерекшеліктерін байқай отырып, білуге қызығушылығы туындайды, осы сезім оны талпыныстарға жетелейді. Ойын негізінде ойлай отырып, тапсырмалары өзінше зерттеп, орындау, өзінше шешім жасау өз ойындағысын айту жағдайларына мүмкіндік туғызылса ғана бала еркін ойлы, өзіне сенімді, ерік-жігерлі, дүние танымы кеңейген, сөйлеу тілі жақсы қалыптасқан, болашаққа қызығушылығы оянған дара тұлға ретінде жан-жақты дами алады. Ойлау қабілетін дамытуға арналған ойын түрлерінің оқу, жазу, тіл дамыту, сабақтарында қосатын үлесі зор. Мысалы: «Бұл не?» ойынын алайық. Бұл ойынның мақсаты балаларға сөздердің дыбыстық құрамын анықтай білуге және кеспе әріптерден сөз құрай білу дағдыларын дамытуға үйретеді. Ойын ережесі: суреттердің атын атап, алғашқы дыбысын оның қандай дыбыс екенін табу керек. Мысалы: алма, өрік. Енді осы сөздерді кеспе әріптерден тауып құрау керек.

«Бұл кім? Бұл не?» ойыны.

Плакатқа кім? сұрағының астына адам, не? сұрағының астына ойыншық бейнеленіп, қалташалар жасалады. Оқушы, қыз, мәшинә, доп, ата, әже, үстел, орындық т.б. суреттерін өз орындарындағы қалташаларға салады. Сөйлем құрап дыбыстық талдау жасалады, буынға бөлінеді.

«Сөз ойла, тез ойла» бұл ойынды кез келген әріпті өткенде пайдалануға болады. Мысалы: « А» дыбысын өткенде « А» дыбысынан басталатын сөз ойлау, оған белгілі уақыт белгілеп, кімнің көп сөз ойлағанын айту.

«Ойлан, тап» ойыны. Сөздің бірінші буынын атап, балалар ары қарай жалғастырып табады. Мысалы: дәп-тер, мек-теп, ша-на т.б. «Қай буынды, қай әріпті жоғалттым?»

Бұл ойын сөздерді дұрыс айтып, қатесіз жазуға үйретеді. Әріп, буын түсіп қалған сөздер беріледі. Балалар қай әріп, қай буын жоқ екенін өздері тауып айтады.

Баланың ақыл –ойының дамуы тек белгілі бір білім көлеміне емес, танымдық іс -әрекет амалдары мен тәсілдерін игерумен бірге еске сақтау, ойлау, елестету, танымдық шығармашылық қабілеттерінің дамуын тұтас қамтиды. Бала дамуы үшін есте сақтауы мен ойлау қабілетінің мәні өте зор. Бұлардың бәрі қоршаған орта мен білім, білік дағдысының қалыптасуы, есте сақтау және ойлау қабілетімен тығыз байланысты. Өзгеріске, жаңалыққа толы бүгінгі заман талабы мұғалімге алдында отырған бірі шапшаң, бірі баяу, енді біреулері төмен қабылдайтын зейіні, қабылдауы, еске сақтауы, ойлауы әр қилы шәкірттердің жүрегіне жол таба білетін білім біліктілігі жоғары, жаңашыл, ізденімпаз ерен қасиет иесі болуды міндеттейді.

1 Российская педагогическая энциклопедия, М, Научное общество, 1993, т. 1.

2 Унт, И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения [Текст] / И. Э Унт. - М.: Педагогика, 1990.

3 Селевко, Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособия [Текст] / Г. К. Селевко. - М.: Народное образование, 1998.

4 Кирсанов, А. А. Психологические основы индивидуализации учебной деятельности школьников [Текст] / А.А. Кирсанов. - Казань, - 1980.

Резюме

В данной статье рассматривается основные вопросы, связанные с интеллектуальным развитием учеников начального класса, также индивидуальное обучение, как одно из новых педагогических приемов системе образования. Благодаря внедрению инновационных технологий в систему образования предусматриваются такие меры по совершенствованию учебного процесса, как рациональный подход в развитии умственных способностей ученика, всестороннее воспитание личности и осведомление преподавателей новшествами и дополнительными обязанностями. Таким образом, индивидуальное обучение детей начальных классов будет способствовать интеллектуальному развитию и повышению познавательной активности учащихся, а новейшие технологий – проведению занятий на высшем эстетическом уровне, также будут определены курсы индивидуальных работ, поддерживаемые упражнениями разной сложности.

Ключевые слова: новые педагогические приемы, индивидуальное обучение, ученики начального класса, интеллектуальное развитие, совершенствование учебного процесса, воспитание личности, индивидуальная работа, возможности и направления

Summary

In this article there is considered main issues of education system related to the development of mental skills of student, also the individual training is mentioned as one of the new pedagogical methods. By the implementation of new innovative technologies at the education system, there are discussed actions designed to improve educational processes as a rational approach at the development of intellectual facilities of student, comprehensive education of the personality and informing of instructors about contemporary innovation and additional responsibilities. Thus, the individual trainings of a student of beginner grades contribute to their mental development and boost of cognitive skills, also innovative technologies lead to the high aesthetic level of conducting of classes. There are determined courses of individual works provided by exercise with various degree of complexity.

Key words: new pedagogical methods, individual training, students of beginner grades, development of mental skills, improvement of educational processes, personality upbringing, individual work, opportunities and courses

УДК

ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІН ЖЕТІЛДІРУ АРҚЫЛЫ БАЛАЛАР ТӘРТІПСІЗДІГІНІҢ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ

Қ.Т. Әтемова – *п.ғ.д., Қожа Ахмет Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университетінің профессоры,*
А.Онғарбаева – *№25 Т.Рысқұлов ат. мектеп-гимназиясының ғылыми жұмыстар жөніндегі меңгерушісі*

Қоғамның бүгінгі өркениетті дамуы жастар тәрбиесіне де өзіндік ықпалын тигізіп, барған сайын оң құбылыстарымен қатар келеңсіз тұстарын да қатар байқатып келеді. Бұл ең алдымен отбасындағы тәрбиеден бастап,мектеп, одан кейін қоғамдық ортада кеңінен көрініс алып келеді. Әйтсе де, балалар тәртіпсіздігінің бастау алар көзі отбасы тәрбиесіндегі олқылықтар болғандықтан, мектеп пен ата-аналар және тәрбие мекемелері қызметтерін ұштастырмайынша олардың алдын алу мүмкін емес екендігі белгілі. Бұл мақалада біз отбасы тәрбиесін жетілдірудің жолдары мен балалар тәрбиесін ұтымды ұйымдастыру шараларын қарастырамыз.

Кілт сөздер: отбасы, отбасы тәрбиесі, тәртіпсіздік, тәрбиелеу жолдары

Қоғамның бүгінгі даму жағдайында күн санап жастар арасында бұзақылық, тәртіп бұзушылық пен қылмыс өршіп келеді. Бұл бүгінде мемлекеттік деңгейде көтеріліп, алаңдатып отырған мәселеге айналды. Осы тұста Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев өзінің «Қазақстан-2050» стретегиялық бағдарламасында: «Балалар қоғамымыздың ең әлсіз және қорғансыз бөлігі және олар қорғансыз болуға тиіс емес... Бала тәрбиесі –тек ананың ғана емес, ата-ананың екеуінің де міндеті. ...Ең алдымен біз қыздарымыздың тәрбиесіне көп көңіл бөлуіміз керек»,- деп атап көрсетуі барша маман иелерін перзенттері алдынағы ата-аналық міндеттерін адал орындауға шақырған еді[1]. Осы мәселе бойынша тәрбиенің қиындығы мен кемшілігінің түпкі себебі және бастау алар көзі отбасы тәрбиесінде деп білеміз. Өйткені, отбасы - қоғамның негізгі бөлігі. Сондықтан, барлық жақсылық атаулысы осы отбасынан бастау алады.

Отбасы тәрбиесіндегі тәрбиенің жемісті болуы ондағы ата –аналардың өнегелерінің нәтижесі екендігін ұлы Абай атамыз өзінің қара сөзінде мынадай аталы сөзімен білдірген еді: «Басында баланды алдағаныңа

мәз боласың, кейіннен балаң өтірікші болса кімнен көресің»,- деген болатын[2]. Бұл халқымыздың «Ұяда не көрсе, ұшқанда соны ілер» деген дана сөзін растап тұр[3]. Осылайша әрбір ата-ана баласының тәртібіне баға берерде өз өнегелерін естен шығармағаны жөн дегенді меңзейді бабамыз.

Бүгінгі күні көптеген ата-аналар жұмысбастылықпен отбасындағы бала тәрбиесіне тым аз уақыт бөледі, тіпті уақыт бөлмейді деуге де болады. Әйтсе де, бұл олардың ата-аналық міндеті немесе отбасының басты қызметі екендігін ұмыт қалдырады. Сондықтан, бүгінгі мектеп мұғалімдері отбасыларымен тығыз байланыста сауаттандыру жұмыстары мен ынталандыру шараларын қарастыруы маңызды. Ұлы ғұлама Ж.Баласағұнның: «*Бейбастық қып өсірсе ұлдың қылығын, Кінәлі әке, жазығы жоқ ұлының. Ұл - қыз кесір, болса ессіз, парықсыз, "Өнегесі - ай әкенің!", - дер халықпыз…»* – деп ескерткеніндей, сонымен қатар, *«Ұл мен қыздың өнегесі ата-ана, Бәрі бізден - дұрыс па, әлде қата ма»*,- деп айтып кеткеніндей бала тәрбиесіндегі жетістік те, теріс қылықтар да бәрі ата - ана өнегесі мен берген тәрбиесінің нәтижесі екендігін біз ата-аналар аудиториясына жеткізе білуіміз қажет[4]. Сонымен қатар, бала тәрбиесінің теріс көрінісі ата-ана берген тәрбиенің олқылықтарынан екендігін де ұмытпағанымыз жөн. Мектеп балаларды жалпы қоғамдық талаптар мен қарым-қатынасқа үйретеді, сауатын ашады, бірақ тәрбие негізі отбасында қаланып, дамиды.

Осы тұста біз Шымкент қаласында орналасқан №25 Т.Рысқұлов атындағы мектеп-гимназиясының базасында елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан Халқына Жолдауының міндеттерін шешу мақсатында ұйымдастырылатын іс шаралардың қатарындағы ұрпақ тәрбиесі мәселелеріне сай семинар жұмыстарына қатыстық.

2014 жылдың 28 ақпанында аталмыш мектеп базысында «Қыз тәрбиесі – ұлт абыройы» атты облыстық семинар өтті. Онда барлық тәрбие бойынша құзырлы мекемелер мамандары мен ата–аналар комитетінің мүшелері, мектептің ата-аналары және оқушылар қатысты. Семинарда бала тәрбиесінің қазіргі жағдайы бейнетаспалардан бақылауға алынып, соның ішінде қыз балалары тәрбиесінің бүгінгі олқылық тұстары ерекшеленіп көрсетілді.

Осы семинар барысында балалар тәртібі мен тәрбиесі бойынша талқыланған мәселелерді тұжырымдай келе, ата-аналар тарапынан мынадай қателіктердің жіберілетіндігін мамандар алға тартты:

- отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас пен өзара мейірімділіктің жеткіліксіздігі; Ата-аналар күні бойы үйде болмағандықтан, бала тәрбиесі назардан тыс қалады.
- балаларды қоғам талабына сай тәрбиелеуде ата-аналардың да қажетті білімдері мен тәжірибелері болуы тиіс. Әйтсе де, ата-аналар бала тәрбиесіне қатысты ақпараттармен немесе мектеп өміріндегі жағдайлармен танысуға деген қызығушылық танытпайды. Мектеппен байланыста болуға ынталы бола бермейді.
- қыздар мен ер балалар арасындағы қарым-қатынастың теріс салдарлары мен күтілетін олқылықтардың алдын алуда ашық әңгіме жүргізуге көптеген ана – аналардың дайын еместігі;
- оқушылардың тәртіп бұзушылығы мен өрескел әрекеттері үшін мектеп басшылығымен қатар балалардың ата-аналарының да жауапқа тартылмайтындығы олар жауапкершілігін сезінуін төмендетеді;
- қоғамның бүгінгі әлеуметтік жағдайлары мен ашықтығының тек мектеп оқушыларының тәрбиесіне ғана емес, олардың ата-аналарының да қалыптасуына өзіндік ықпалын тигізуде.

Міне, осындай мәселелерге мән бере отырып, біз мектеп оқушыларын тәртіптілікке үйретуде оның отбасы жағдайында да жалғасын табуын қамтамасыз етуіміз қажет. Ол үшін ата-аналармен ынтымақтастықты орната отырып, олардың көзқарастары мен қызығушылығын арттыру шараларын ұйымдастыруды ұмытпағанымыз жөн.

Бұл тұста ең алдымен мектеп психологы мен сынып жетекшісі қызметінің алатын орны ерекше. Осы бағытта мектеп психологы мен отбасы бірлесе отырып тәрбие жұмысын жоспарлауы анағұрлым тиімді болмақ.

Тағы бір мәселе отбасында баланың мінез құлқындағы өзгерістерге ата-ананың дер кезінде мән беруі аса маңызды. Әлеуметтік ортадағы әртүрлі жағымсыз көріністердің салдарынан бала мінезі мен көзқарасы өзгеріп, дөрекілік пен жағымсыз әрекеттер бойында көрініс беруі мүмкін. Мінез-құлқындағы орынсыз әрекеттер мен дөрекіліктерді ғылымда девиантты мінез-құлық деп айтады. Оны еркелік немесе балалық деп дер кезінде мән бермеу бала психикасының одан әрі бұзылуына алып келеді. Ата-ана мен мектеп мұғалімі бірлесе отырып бала тәрбиесін қолға алуы керек. Егер осы кезде тәрбие жұмысы дұрыс жүргізілмесе, ол өрши түседі, яғни бала мінезі бұзақылықтармен толықтырылады. Ендігі жерде бала тәртіп бұзуға, төбелесуге, ұрлық жасауға, өзінен кішілерге күш көрсетуге және т.б. өрескел әрекеттерге баратын болады. Мұны ғылымда деликвентті мінез- құлық деп атайды. Осы кезде де бала тәрбиесіне жете мән беріп, шара көрмесек, үшінші саты криминалды мінез-құлық қалыптасады. Бұл кезде бала ойланбастан қылмыстық әрекеттерге баратын болады[5].

Бүгінде Қазақстан Республикасы бойынша 7530 кәмелетке толмаған бала үйінен кетіп, ата-ананың қарауынсыз күйде болса, 312 бала қылмыстық істер жасаумен тіркеуге алынып, қиын балаларға арналған арнайы мекемелерде тәрбие алуда. Сонымен қатар, жыл сайын Республикамыздың мектептерінде оқушылар төбелесі мен өзара қарулы атысу фактілері де көптеп орын алып отыратыны тағы бар[6]. Мұндай келеңсіз оқиғалардың алдын алу шараларының ең бастысы тек отбасы тәрбиесін қолға алумен ғана шешілмек.

Мұндай фактілердің себептері мен шешімін табу шараларын іздестіру мынадай бағыттардағы жұмыс жүргізудің түрлерімен байланысты іске асырылмақ деп білеміз:

- тәрбиесі қиын балалары бар ата-аналармен жұмыс жүргізу;
- жалғыз балалары бар отбасыларымен жұмыс жүргізу;
- толық емес отбасыларымен жұмыс жүргізу;
- аналармен қыз тәрбиесі бойынша жұмыс жүргізу;
- әкелермен ұл тәрбиесі бойынша жұмыс жүргізу;

Бұл отбасыларымен жеке кездесулер мен сұхбаттар өткізу арқылы ашық есік күндерінде тақырыптық мәселелер бойынша сауаттандыру жұмыстарын жүргізген тиімді.

Мектептегі тәрбиелік іс шаралар мен мерекелік кештерге, сондай-ақ, мектепішілік жиындарға ата-аналарды жиі қатыстыру арқылы олар көзқарасы мен бала тәрбиесіне деген қатынасына ықпал ету қажет. Мектеп психологы тарапынан оқушылардың психологитялық ерекшеліктері мен даму мүмкіндіктерін зерттеумен қоса отбасы тәрбиесінің тиімділігін арттыр бағытындағы ынтымақтастық жұмыстарына дәнекер болар шараларды ескеріп отырғаны абзал.

Отбасы тәрбиесін жетілдіру мақсатында мектептен тыс мекемелер қызметін де ұйымдастыру сынып жетекшісі мен мектеп психологы қызметімен сабақтастықта ұйымдастырылады. Мәселен, психологтар, дәрігерлер, заңгерлер, педагогтар және т.б. мамандар қызметіне жүгіне отырып, жүйелі кешенді жұмыстар жүргізу оқушылар арасындағы тәртіпсіздік жағдайлардың алдын алуға септігін тигізеді.

Отбасы тәрбиесін жетілдіру мен балалар тәртіпсіздігінің алдын алу мақсатында мынадай шаралардың ұйымдастырылуы жоғары тиімділік береді деп білеміз:

- отбасындағы әрбір ата-ана бала тәрбиесіне үлкен жауапкершілікті сезінуі тиіс. Ол үшін мектептерде ата-аналар күні, немесе ата-аналар университеттері жұмыс істеуі тиіс;
- әлеуметтік ортада орын алған бұзақылық пен тәртіп бұзушылықтың салдарына мектеп қызметкерлері ғана емес, сонымен қатар ата-ана да жауапкершілікті көтеруі тиіс;
- бұқаралық ақпарат құралдары арқылы (облыстық теледидардан) жергілікті халықтың ерекшелігіне сәйкес отбасы тәрбиесі мәселесі мен жалпы бала тәрбиелеу мәселелерін жиі көтеріп, насихаттау қажет ;
- мектептерде қыздар жиналысы, ұлдар жиналысы, аналар мен әкелер жиналыстарын өткізуді күшейту және дәстүрге айналдыру қажет;
- балалардың бос уақытын тиімді ұйымдастыру мекемелерінің жұмысын қолға алу керек.

Ойымызды қорытындылай келе, ұрпақ тәрбиесін жақсарту үшін ата бабаларымыздан келе жатқан өсиеттері мен тәрбие дәстүрлерін бүгінгі күн талаптарымен сабақтастыра қолдану қашанда жемісті нәтиже берері анық.

1 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» бағдарламалық стретегиясы. /Оңтүстік Қазақстан, 2012.15 желтоқсан, 1-8 беттер.

2 Құнанбаев А. Қара сөздері. - Алматы, 1993. - 91 б.

3 Қазақ мақал - мәтелдері /құрастырған: Ж.Малайсайрин. - Алматы, 2004. - 184 б.

4 Баласағұн Жүсіп. Құтадғу білік /баспаға дайындаған Әбжан Құрышжанұлы. - Түркістан: Тұран, 2004. - 555 б.

5 Әтемова Қ.Т. Әлеуметтік педагогика. Оқулық. –Алматы, 2012.-272 б.

6 Қазақстан Республикасының статистикалық жылнамалығы. -Астана, 2011.

Түйін

Мақалада отбасы тәрбиесінің олқылықтары мен бүгінгі балалар бойынан кездесіп жүрген тәртіпсіздік құбылыстар сипатталады. Сонымен қатар, мектептің ата-аналармен бірлескен жұмыстары негізінде отбасы тәрбиесін жетілдірудің жолдары қарастырылып, балалар тәрбиесін жақсартудың тиімді шаралары ұсынылады.

Кілт сөздер: отбасы, отбасы тәрбиесі, тәртіпсіздік, тәрбиелеу жолдары

Резюме

В этой статье рассматривается погрешности воспитания в семье и дается характеристика отрицательным явлениям, которые встечаются у детей сегоднящнего дня. Наряду с этим рекомендуются пути совершенствования семейного воспитания и эффективные меры улучшения воспитания детей в основе совместной работы школ с родителями.

Ключевые слова: семья, воспитания в семье, пути виспитании

Summary

In the article characterized defects of family upbringing and phenomena of today's children unrest. As well as, based on joint work with the parents of the school is considered ways of development in the family upbringing, also will offer effective measures of children upbringing.

Key words: family, family upbringing, unrest, ways of upbringing

ӘӨЖ 370.71.22

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ ДАМЫТУШЫ ЗАТТЫҚ ОРТА ҚҰРУ ТАЛАПТАРЫ

Г.Т. Абдуллина – *А.Ясауи атындағы ХҚТУ-нің PhD докторы, доцент,*
А.Қ. Рысбекова – *А.Ясауи атындағы ХҚТУ-нің п.ғ.к., доцент,*
А.У. Анарбаева – *А.Ясауи атындағы ХҚТУ-нің магистранты*

Заманауи мектепке дейінгі педагогика алдында бірінші орында балаларды оқыту және тәрбиелеу, олардың психологиялық және физиологиялық денсаулығын нығайту және сақтау мәселелерін дамыту қойылып отыр.

Бұл мәселелерді заманауи дамытушы заттық ортаның көмегінсіз шешу мүмкін емес. Дамытушы заттық орта сөзінің өзі педагогтар мен дизайнерлердің сөздік қорына 1988 жылдан бастап енді. Сол кезде мектепке дейінгі білім беру бағдарламалары шықты, бірақ мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мәселесі одан бұрын зерттеле бастады.

1932 жылы балабақшаларды құру жайлы типтік жобалар шыға бастағаннан соң топтық құрал жабдықтармен балаларға арнап кеңістік құру сұрағы тұрды.

Дамытушы заттық ортаны құруда ойыншықтар ерекше орын алды. Дамытушы ойыншықтар жүйесімен дидактикалық оқулықтар даярлауда С.Л.Новоселова, Н.Н.Поддьяковтардың қосқан үлесі ерекше.

1970 жылдардың ортасына қарай заттық ортаны жүйелеу қағидалары жоспарланды: ойыншықтардың жаңа педагогикалық жүйеленуі ұсынылды, модульді дамытушы ойын орталықтары ойластырылды, ерте жастағы балаларға арналған дамытушы ойыншықтар жүйесі дайындалды. (Г.Г. Локуциевская, Н.Н. Поддьяков, Л.А. Парамонова, С.Л. Новоселова, Н.Т. Гринявичине, Е В. Зворыгина және басқалар)

1980 жылдарда Н.Н. Поддьяков, С.Л. Новоселова, Л.А. Парамоновалардың қазіргі күнге дейін қолданыстағы компьютерлік ойын комплекстері жүйесі дайындалды. 1990 жылдары В.А. Петровский, Л.М. Кларина, Л.А. Смывинва, Л.П. Стрелковалардың еңбектерінде заттық дамытушы ортаны қамтамасыз ету мәселелері қойылды.

Л.А. Венгердің жетекшілігіндегі «Даму», Т.Н. Доронованың жетекшілігінде «Радуга» бағдарламаларының авторлары да дамытушы заттық орта ұйымдастыруға ерекше көңіл бөлді.

В.А. Петровскийдің редакциясымен шыққан «Дамытушы ортаны құрастыру концепциясы» мектеп алды даярлау мекемелеріндегі дамытушы ортаның теориялық негізі болып табылады.

Бұл концепцияда балалардың балабақшада уақытын ұйымдастыру, заттық ортаны жүйелеу жайлы басты идеялар ары қарай зерттелді.

Дамытушы заттық ортаны құру концепциясының авторлары балабақшада дамытушы орта құрудың негізгі шарты адамдар арасындағы қарым-қатынастың тұлғалық-бағдарлық үлгісі деп санайды.

Дамытушы ортаны құрудың стратегиясы ересектер мен балалардың қарым-қатынасының тұлғалық-бағдарлық үлгісінің ерекшеліктерімен анықталады.

Ересектің мақсаты – баланың тұлға ретінде дамуына ықпал жасау. Бұл мынадай мәселелердің шешімін табуды көздейді: психикалық қорғалғандық сезімін қамтамасыз ету – қоршаған әлемге сенім, тіршілікке қуану; тұлғалық бастауының жүйеленуі (тұлғалық мәдениеттің бастауы); жеке тұлға ретінде дамуы.

Тұлғалық-бағдарлық ықпал жасау бұл балаға еркіндік беру, өз еркімен әрекет жасауға деген тәуелсіз орта құру, тең дәрежеде қарым-қатынас жасау. Осы кезеңде дамытушы табиғи орта және заттық орта ерекше орын алады.

Осылайша концепция авторларының пікірінше, дамытушы заттық орта- бұл ұйымдастырылған өмірлік кеңістік, ол баланың қоғамдық-мәдени қалыптасуын қамтамасыз етеді, шығармашылық дамуыға деген қажеттіліктерін қамтамасыз етеді, қабілеттерін дамытады.

С.Л.Новоселованың пікірінше баланың іс-әрекет жасауына арнап заттық және әлеуметтік орта жағдайын байыту арқылы оның танымы мен психологиялық әрекетін байыта түсіге болады. Бала өз әрекеттерін әлеуметтік-заттық ортада үнемі жаттықтыру мүмкіндігіне ие болған кезде қабілеті арта түседі. Новоселова мынадай анықтама береді: Заттық дамытушы орта - бұл баланың рухани және физикалық

бейнесін жүйелі қызметтік дамыту мазмұнын жүзеге асырушы бала әрекетінің материалдық объектілер жүйесі. Ортаның байытылуы баланың әрекетін әр түрлі бағытта қамтамасыз етуге арналған әлеуметтік және заттық қаржының бірігуін қарастырады.

Бұл нұсқаулықта балаларға арналған заттық дамытушы ортаны құрудың психологиялық – педагогикалық негіздері қамтылған.

Психологиялық көрсеткіштер жас ерекшелік әрекеттік жүйеге негізделеді жәнебаланың психикалық және тұлғалық дамуын, заттық орта жайлы заманауи анықтамаларды қамтиды.

А.Н. Леонтьев, А.Р. Лурия, А.В. Запорожец, М.И. Лисина, Э.Б. Эльконинның еңбектеріне сүйене отырып С.Л. Новоселова әрекет өзінің дамуында үнемі психологиялық мазмұнын субъекттің әрекет өтіліне туелді түрде өзгертіп отыруы жайлы пікірді ұсынды. Әрекет психиканы құрады. Ал әрекетсіздік, белгілі іспен айналысуға деген мүмкіндіктің болмауы тұлғаны дамытпайды. Дамытушы орта баланың әрекет түрлерін өзгертіп отырушы, қамтамасыз етуші әлеуметтік мәдени және табиғи материалдық қаржыны қамтиды.

С.Л. Новоселованың пікірінше заттық орта баланың физиологиялық, эстетикалық, танымдық және әлеуметтік дамуына қажетті базистік компоненттерді өз ішіне қамтиды. Оларға табиғи орта және объектілер, мәдени орталықтар, дене шынықтыру және ойын алаңы, сауықтыру орталықтары, заттық-ойын орталығы, балалар кітапханасы, шығармашылық студия, музыкалық-театрлық орталық, заттық дамытушы оқыту орталығы, компьютерлік орталықтар жатады.

Бұл құрамдас бөліктер балалардың қызығушылықтарының түрлілігін қамтып қана қоймай балаға ұжыммен және жеке өзі жұмыс жасауға мүмкіндік туғызады.

Заттық ортаның баланы әлеуметтендірудегі ролін С.А. Козлова өзінің әлеуметтік даму жайлы «Қоғамның әлеуметтік бейнесі» атты концепциясында көрсетті. Оның пікірінше заттық орта мектеп жасына дейінгі баланың әлеуметтік – адамгершілік дамуын қамтамасыз етеді деген.

Заттық дамытушы ортаны құруда басшылыққа алынатын қағидалар талаптар болады. Осы мәселелерге мына томендегі кестелерде тоқталамыз:

Кесте-1

Заттық әлем – бұл баланың әрекетінің барлық ерекше түрін қалыптастыратын орта.Дамытушы заттық орта өзінің дамуы үшін заманауи жіне ұлттық құралдармен безендірілуін талап етеді, себебі осы арқылы қарапайым түрден күрделі түрдегі әрекетке көшуге мүмкіндік болады.

С.Л.Новоселованың зерттеулерінде дамытушы заттық ортаны ұйымдастырудың психологиялық талаптары анықталып көрсетілген:

- орта заманауи бюолуы керек;
- эргономикалық талаптарға сай болуы қажет;
- бала әрекетін дамытудың жаңа перспективалық көрсеткішін қамтамасыз етуге тиіс;
- заттық ортаның мазмұны баланың нақты жақын және алыс перспективалық қажеттіліктерін қамтамасыз ете алуы керек;
- нақты әрекеттер барысында шығармашылық қабілетін арттыруға мүмкіндік туғызуы қажет;
- баланың жас және жеке ерекшеліктері ескерілуі керек.

Кесте - 2

Бұл психологиялық-педагогикалық өлшемдерді ескеріп заттық ортаны әр тәрбиеші өз еркімен ұйымдастыра алады. Себебі бала жалықпауы үшін заттық ортаның орналасу тәртібін ауыстырып отыру қажет. Демек, осы жағдайда тәрбеші өз еркімен дайындаған ортаны көшіру оңай болады. Міндетті түрде дамытушы орта білім беру салаларын толықтай қамтылуы керек.

Кесте – 3

О.А. Артамонова, О.Толстикова, Т.М. Бабунова, М.Н. Поляковалардың еңбектерінде дамытушы заттық ортаны құрудың педагогикалық шарттары анықталған:

- ортаның қауіпсіз және жайлы болуы, санитарлық – гигиеналық талаптардың орындалуы;
- дамытушы ортаның сол балабақша пайдаланып жатқан бағдарламаға сәйкестігі;
- баланың дамуының барлық көрсеткіштерінің есепке алынуы;
- орталардың әр түрлілігі;
- сенсорлық қабылдаудың байытылуының қамтамасыз етілуі;
- жеке жұмыс жасауға жағдай жасалуы;
- зерттеу жасауға, тәжірибеге мүмкіндіктің болуы;
- баланың жас шамасына сай заттардың қол жетімділігі;
- дамытушы ортаның сұлбасын өзгерту мүмкіндігінің болуы.

Осылайша дамытушы заттық ортаны құрудың психологиялық-педагогикалық шарттары заманауи технологиялармен, жаңа озат тәжірибелермен тікелей байланысты.

1 Новоселова С.Л. Развивающая предметная среда: Рекомендации по проектированию вариативных дизайн-проектов развивающей предметной среды в детских садах и учебно-воспитательных комплексах. — М. 1995

2 Петровский В.А., Кларина Л.М., Смывина Л.А.. Стрелкова Л.П. Построение развивающей среды в дошкольном учреждении. — М., 1993

3 С.А. Козлова //Теоретические проблемы воспитания и обучения дошкольников: Сб. науч. Трудов,- М. 2001

4 С.А. Козлова Теория и методика ознакомления дошкольников с социальной действительностью. — М., 1998.

5 Бабунова Т.М. Создание предметно-развивающей среды. //Сб.Полякова М.Н. Построение развивающей среды в дошкольном учреждении. /Готовимся к аттестации: Методическое пособие для педагогов ДОУ. — СПб.: Детство-ПРЕСС, 2000.

Резюме

Предметно-игровая среда групп детского сада организована таким образом, что каждый ребенок имеет возможность заниматься любимым делом.

Все групповое пространство распределено на центры, которые доступны детям: игрушки, дидактический материал, игры.

В каждой группе мебель и оборудование установлены так, что каждый ребенок может найти удобное и комфортное место для занятий с точки зрения его эмоционального состояния: достаточно удаленное от детей и взрослых или, наоборот, позволяющее ощущать тесный контакт с ними, или же предусматривающее в равной мере контакт и свободу. С этой целью используется различная мебель, в том числе и разноуровневая: всевозможные диванчики, пуфики, а также мягкие модули. Их достаточно легко передвигать и по-разному компоновать в группе.

Помимо специальных занятий, дети средней и старшей групп посещают в свободное время экологическую комнату. Растения, аквариумы позволяют дошкольникам приблизиться к миру природы. Они учатся слушать журчание воды, рассматривать различные растения и при этом отдыхать. Вместе со взрослыми дети пересаживают и поливают цветы, кормят рыб, черепах.

В средней группе они учатся фиксировать результат эксперимента с помощью зарисовок. В дизайн интерьера детского сада включены элементы культуры – живописи, литературы, музыки, театра. В каждой приемной комнате для родителей организуем выставки детского творчества (рисунков, поделок, записей детских стихов, рассказов, сказок).

Предметно-развивающая среда группы меняется в зависимости от возрастных особенностей детей, периода обучения, образовательной программы.

Еще более динамичной является развивающая среда многих занятий. Микросреда, включающая оформление конкретного занятия, определяется его содержанием и является специфичной для каждого из них. Она, безусловно, должна быть эстетичной, развивающей и разносторонней, побуждать детей к содержательному духовному общению.

Целенаправленно организованная предметно-развивающая среда в дошкольном учреждении играет большую роль в гармоничном развитии и воспитании ребенка.

Ключевые слова: Предметно-игровая среда, групповое пространство, дидактический материал, игрушки, оборудование, принцип открытости, гибкое зонирование, стабильность, динамичность развивающей среды, полифункциональность, интересы, желание, воспитание, деятельность, впечатления, развитие, коммуникация, организировать.

Resume

Subject-play among a group of kindergarten is organized so that every child has the opportunity to do what he likes.

All group space allocated to centers that are available for children: toys, educational materials and games.

In each group, furniture and equipment are installed so that every child can find a convenient and comfortable place to study in terms of its emotional state: distant from children and adults, or vice versa, allowing to feel close contact with them, or providing equally Contact and freedom. For this purpose, use different furniture, including multilevel: all kinds of sofas, ottomans and soft modules. They are quite easy to move in different ways to compose a group.

In addition to the special classes, children intermediate and senior groups visiting in their free time environmental room. Plants, aquariums allow preschoolers closer to the natural world. They learn to listen to the murmur of water, consider different plants and at the same time to relax. With adults and children transplanted watering flowers, feeding the fish, turtles.

In the middle group, they learn to fix the result of an experiment with the help of sketches. The interior design of the kindergarten included elements of culture - art, literature, music, theater. Each reception room for parents to organize the exhibition of children's art (paintings, handicrafts, records of children's poems, stories, fairy tales).

Subject-developing environment group varies according to the age characteristics of children, period of training and educational programs.

Even more dynamic is developing among many classes. Microenvironment, including the design of a particular class, is defined by its content and is specific to each of them. It certainly has to be aesthetic, developing and versatile, encourage children to a meaningful spiritual communion.

Purposefully organized by subject-developing environment in preschool plays a big role in the harmonious development and education of the child.

Keywords: Subject-gaming environment, group space, educational materials, toys and equipment, the principle of open, flexible zoning, stability, dynamic environment, multifunctionality, interest, desire, education, activities, experiences, development, communication, operating call

УДК 796

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРМЕН МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТІН ДАМЫТУ

Е.Д. Оразбаев – *п.ғ.к., доцент м.а, Қ.А. Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан, ҚР*
Ж.О. Қалмурзаев – *дене тәрбиесі пәнінің мұғалімі, №4 орта мектеп лицейі, Түркістан, ҚР*

Бұл мақалада ұлттық ойындарды пайдалану арқылы мектепке дейінгі балалардың танымдық әрекетін дамытуда қазақ халқының ұлт ойындары жеке адамдарды ғана тәрбиелеу құралы емес, ол бүкіл қоғамдық ортаны өз соңынан ертетін ұлттың азаматын тәрбиешісі, үлгі берершіктей әлеуметтік орта моделін жасаушы ретінде күрделі қызмет атқарғанын, ұлттық ойын арқылы жеке тұлғалар қалыптасып, шыңдалып халыққа танылған сол арқылы өмірге жолдама алып, ел ішінде танымал адамдарға айналғандығын, бала-бақшадағы және бала-бақшадан тыс тәрбие үрдісін жетілдірудің алғы педагогикалық шарттарының бірі - өркениеттің бүгінгі деңгейіне негізделген әлеуметтік – педагогикалық талаптарға сай жастарға білім мен тәрбие беру, адам баласының өткен ұрпақтарының қол жеткізген жетістіктерінен бас тарту деген сөз емес, қайта сол көненің негізінде жаңа мазмұн мен мағыналарға жеткізілетін түрлерді дүниеге келтіру арқылы бүгінгі күн талаптарына сай жас ұрпақты тәрбиелеу мүмкіндігін пайдалануды қарастырдық.

Тірек сөздер: мергендік, тапқырлық, ептілік, күштілік, ұлттық ойындар, бірлесіп қызымет атқару, тәрбие жұмысы, туристік іс -әрекет, әлеуметтік-педагогикалық, ғылыми-педагогикалық төзімділік

Ұлы педагог К.Д. Ушинский жас ұрпақты тәрбиелеуде халық педагогикасының талаптары терең бейнеленген халық ауыз әдебиетінің, әсіресе ертегі жырлары мен мақал-мәтелдерінің, сонымен қатар дәстүрлі ұлттық ойындардың маңызды екенін атап көрсеткен. Ұлттық ойындар ұлт болып қалыптасқалы халықпен бірге жасасып, ғасырлар бойы ұмытылмай, атадан балаға мұра ретінде ауысып отырған. Олар баланы пайдалы еңбекке, сөйлеуге, мергендікке, тапқырлыққа, ептілік пен күштілікке, бірлесіп қызымет атқаруға, төзімділікке және т.б. тәрбиелеудің ұтымды құралы болған. Қазірде әртүрлі ұлттар ойындары, соның ішінде қазақтың ұлттық ойындары жинақталған кітаптар шығарылуда.

Ұлт ойындары – интернационалдық тәрбиенің құралы. Олай дейтініміз ұлтойындарының арасында өзара үндестік, тығыз байланыс бар.

Ойынға тек ойын деп қарамай,халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы,бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп қараған орынды.

Ұлттық ойындар халық педагогикасынаң бір саласы болып отыр. Ол-сандаған ғасырлар бойы ұрпақтың керегіне жарап, оларды өмірге әзірлеу қажетін өтеуде. Қазақтың ұлттық ойындары тек дүниені ғана емес, ойды жаттықтырушы да болып табылады. Ұлт ойындарын тек ойын деп қарамай, халықтың ғасырлар бойы жасаған асыл қазынасы, бір жүйеге келтірілген тамаша тәрбие құралы деп караған жөн. Өйткені, ойын баланың дүниені танып білуге қадам жасар алғашқы басқышы. Егер баланың алғашқы өмір кезіндегі тікелей айнала қоршаған ортамен байланысын адамдармен, жолдастарымен карым - қатынасын елеп ескермей өмір тәжірбиелерінен қол үзгізіп, бірден өзіне бейтаныс дүниеге мәжбүр етсек, олардың психикалық дамуына кері әсер етуі әбден мүмкін[1]. Оның үстіне бұл тәрбие үрдісінде жақыннан алысқа жай нәрседен күрделіге, жеңілден ауырға, белгіліден белгісізге деген қағидаға да қайшы келмейді.

Қазақ халқының ұлт ойындары жеке адамдарды ғана тәрбиелеу құралы емес, ол бүкіл қоғамдық ортаны өз соңынан ертетін ұлттың азаматын тәрбиешісі, үлгі берершіктей әлеуметтік орта моделін жасаушы ретінде күрделі қызмет атқарған. Ұлттың ойын арқылы жеке тұлғалар қалыптасып, шыңдалып халыққа танылған сол арқылы өмірге жолдама алып, ел ішінде танымал адамдарға айналған. Қазіргідей арнайы мамандық беретін оқу орындары болмаған кезде ұлт ойындары халқымыздың өз ұрпағын тек ойын-сауықтарды бәсекеге түсіп жеңімпаз атанып, жүлде алу ғана емес, ата жолын куып, өзінен бұрынғы дәстүрлерді жалғастырып, өз жұртында бар өнерді игеріп меңгеруге, шаруашылық жүргізу қолынан келетін, ел қорғауға жарайтын батыл да өжет, шапшаң ұрпақтарды тәрбиелеудің өзіндік жүйесін өмірге әкелген [2].

Сондықтан ұлт ойындарын бүгінгі бала-бақша және бала-бақшадан тыс оқу-тәрбие жұмысына, әсіресе балалардың туристік іс-әрекетін ұйымдастыруға енгізудің әлеуметтік-педагогикалық негіздері белгілі бір ғылыми-педагогикалық алғы шарттарға бағындырылуы тиіс.

Бала-бақшадағы және бала-бақшадан тыс тәрбие үрдісін жетілдірудің алғы педагогикалық шарттарының бірі - өркениеттің бүгінгі деңгейіне негізделген әлеуметтік - педагогикалық талаптарға сай жастарға білім мен тәрбие беру, адам баласының өткен ұрпақтарының қол жеткізген жетістіктерінен бас тарту деген сөз емес, қайта сол көненің негізінде жаңа мазмұн мен мағыналарға жеткізілетін түрлерді дүниеге келтіру арқылы бүгінгі күн талаптарына сай жас ұрпақты тәрбиелеу мүмкіндігін пайдалану.

Ұлттық ойын элементтерін сабақтың барысында пайдалану балалардың білімді қабылдау қабілетін нақтылап, мазмұнын бала санасына жақындатады. Ал балалардың табиғи жағдайда өткізетін туристік іс - әрекеттерде (туристік жорықтарда, жарыстарда) ұлт ойындарын пайдалану тәрбие жұмысына оларды қызықтырып, еліктіре түседі.

Ұлт ойындары балалардың іс-әрекеттерінің мазмұнын байытып, нақтылаудың нәтижесінде балалардың белсенділігін жетілдіріп, жұмыс қабілеттерін жақсартады, түрлі қиындықтар мен кедергілерді еркін игеруге мүмкіндік туғызады.

М.Павловтың рефлекстік пиериясына сүйенер болсақ, барлық оқыту, тәрбие үрдісі байланыс жүйесінің құрылымына негізделеді, ал оның қажетті шарты "Орталық ми қабығының әрекетіне" байланысты болып келеді. Олай болса, ойын қолданылған сабақ, тәрбие жұмысы балаға өзінің етене жақындығымен, түсініктілігімен ерекшеленеді.

Ойын әрекеті - өзіндік әрекет. Педагогикада өзіндік жұмыс өз алдында жеке тұрып оқыту ұсталған бола алмайды. Ал баланың ойын үстіндегі өзін-өзі жаттықтыруы, өмірді білуге деген құмарлығы, шашығуы, шыңдалуы, оның ақыл-ойын, дене еңбегіндегі белсенділігін арттырып, алдына қойған мақсатына жетуге деген ерік-қайратын шыңдайды, алға қарай ұмтылысын, құштарлығын оятады. Осының нәтижесінде балалардың өз бетімен ізденуі, білімді қажетсінуі өсіп, нақтылы қажеттілікке ұласады. Атап айтқанда, білім алудағы бала белсенділігі мен білімді игеруге деген санашылық (пен) ұстанымы бала дербестігін туғызып, өздігінен оқу білім алу дағдысын қалыптастырады.

Бала бала-бақша қабырғасында, бала-бақшадан тыс ұйымдарда ұжым арқылы білім айғағынан, ол әрдайым өз алдында дербес тұлға арқылы іске асқанымен, ойынға қатынасқан әр баланың алдына жеңіске деген ұмтылыс пайда болады[3].

Адамның қандай әрекеті болсын қоғамдық әлеуметтік қажеттіліктен туындайды. Бала өзінің қажеттігін өтеу үшін, ішкі талаптарын қанағаттандыру үшін белсенді әрекет жасайды. Баланың ойын әрекеті оның ақыл-ой, дене дамытуы үшін қажет. Баланың ойын әрекетіндегі белсенділігін дұрыс бағалап, ойын іс-әрекетінде оның белсенділігіне, білім алуға, қажетті оқумен дағдыны меңгеруге және оларды күнбе-күнгі тәжірбиеде, өмірде пайдалана білуге үйренуге баланың саналықпен істейтін әрекетіне ұластыруы шарт.

Бала белсенділігі негізінен екі түрлі: сыртқы және ішкі белсенділіктен тұрады. Сыртқы белсенділігі көбінесе ойын арқылы, қимыл, қозғалысы, әсіресе өмірлік әрекетіне байланысты болып келеді. Баланың ішкі белсенділігіне оның ойлау әрекетіндегі белсенділігі жатады.

Баланың ішкі, сыртқы белсенділігін бөле-жара, бір-бірінен ажырата қарауға болмайтыны байқалады. Нақтылап айтсақ, баланың ойы, қабылдауы, дағдысы ең сақ, баланың ойы, кабылдайы, дағдысы ең алдымен сырттан болатын әсерлердің негізінде ішкі әсерлерді туғызып, қабылдау белсенділігін арттырады. Егер сыртқы әсер солғын болса, ішкі әсердің де солғын болары сөзсіз. Сондықтан А.С. Макаренканың бала ойында кандай болса, өмірде де сондай болады, үлкенднрдің жұмыстағы қоғамдық өмірдегі қызметкерлігі, қайраткершілігі баланың ойынымен тең деген пікірін мындықтан алшақ деп түсіну қиын.

Ұлт ойындарымен бойында бүгінгі жас ұрпақтың бойына дарытарлық ұлттық жағымды қасиеттері үшан - теңіз, соның бәрі әлеуметтік педагогикалық талаптарды үнемі шыңдап, қоғам талаптарына сай жастарды тәрбиелену ісіне қосар үлесі мол екені даусыз.

Қазақ халқы материалдық мұраларға қоса мәдени қазыналарға да аса бай халықтардың бірі. Сондай қомақты дүниелер қатарына ұлт ойындары да жатады. Бүгінгі заман достарымыз бен болашақ ұрпақтарымыздың оларды оқып үйреніп, өздерінің кім екендіктеріне барлау жасауына ата-бабаларының психологиялық болмысы мен ойлау жүйелеріне зер салуларына, көздеген мақсаттарына саралап,жете білулеріне, дәстүрлер жалғасын өрістетіп, өткені мен бүгінгі байланыстыра білулеріне, сөйтіп, мәңгүрттік атаулыға тосқауыл коюларына ұлт ойындары септігін тигізеді. Балалар ойын арқылы шыныгып өзінің бойындағы табиғи дарынын шыңдай түседі. Ойынға халық ерекше мән берген сондықтан, халық оған тек ойын - сауық, көңіл көтеретін орын деп қана қоршаған ең басты - ел қорғауға қабілетті болашақ қайраткер, өзінің осы қасиетін шаршы топтың алдында, баршаға тең, еркін бәсекеде жеңіп алуға тиіс болған [4].

Ойын тегінде адам баласының ұжымдық шығармашылығының және орындалуы да көбінесе ұжымдық түрде болғандықтан, ойын үстінде жолдастық, достық қарым-қатынасқа әрекеттенуге тәрбиелеуге мүмкіндік мол.

Психолог ғалым Т.Тәжібаев өз зерттеулерінде ұзақ жылдар бойы қалыптасқан ұлттық ойындар мен спорт түрлерінің кейбір ерекшеліктерін ескілікті білдіреді деген теріс қиқарысты орынды сынай отырып, олардың тәлім - тәрбиедегі, денесін машықтыру мен ақыл - ойын жетілдірудегі жеріне тоқталады. Ұлттық ойын түрлері ұрпактың көңіл көтеруі, ойын - сауық түрлерімен шұғылдануымен ғана шектелмей, олар

сол халықтың салт санасын, дәстүрін, тұрмысын білдіретін әрекет екендігін көрсетеді. Кез келген ойынның түр сипаты халықтың тіршілік тынысын бейнелейтін құбылыс

1 Кішібаева Д. Ұлттық ойындардың пайдасы /Бастауыш мектеп, 2004, №1. -Б. 52-56
2 Нұрғаева Г. Ойын сабақ // Бастауыш мектеп,2001, №7. -Б. 40-46
3 М.Жайлауова,З.Сексенбаева. Дидактикалық ойындар және оларды пайдалану // Бастауыш мектеп, 2004, №6. -Б. 28-30
4 Қаженбаева А.Е. Бала танымын ойынмен дамыту //Отбасы және балабақша, 2002, №1.-Б. 9-10

1 Kishibaeva D.Ulttik oiindardin paidasi / Bastauish mektep 2004, №1. -B. 52-56
2 Nurgaeva G7Oiin sabak // Bastauish mektep ,2001, №7. -B. 40-46
3 M.Zhailauova .,Z.Seksenbaeva. Didaktikalik oiindar zhane olaridi paidalanu // Bastauish mektep , 2004, №6. -B. 28-30
4 Kazhenbaeva A.E.Bala tanimin oiinmen damitu //Otbasi zhane balabaksha , 2002, №1.-B. 9-10

Резюме

В этой статье рассматривается пути применения национальных игр у детей дошкольного возраста, развитие позновательных действии национальных игр казахского народа, как в воспитании не только личности, но и всего общества ведущего за собой и воспитывающих граждан нации, как образцового исполнителя и показателя модели социальной среды. Путем национальных игр сформировались индивидуальные личности, известные в народе с путевкой в жизнь. В детских садах и вне детских садах совершенствование воспитательного процесса одна из педагогических требовании. Уровень современной цивилизации основан на социально-педагогических требованиях по обучению и воспитании молодежи, это не отказ от достижении человеческих поколении, а из древнейших основ создать и возродить новое понятие и новое содержание по современным в воспитание подрастающего поколения.

Ключевые слова: Меткость, находчивость, силовые, национальные игры, воспитательные работы, туристические движение, социально-педагогический

Summary

This article explores the ways of applying the national games in training the preschool children, the development of cognitive actions through national games of the Kazakh people. It is very important in educating not only the individual, but the entire society, as an exemple of the performer and exponent model of social sphere of the nation. Individual personality is formed by national games, known popularly with start in life. In kindergartens and nursery schools to improve the educational process is one of the pedagogical requirements. The level of modern civilization is based on the social and educational requirements for training and education of young people. It is not giving up on reaching the human generations, and from the ancient foundations there has been created a new concept and new content for in the upbringing of the modern, younger generation.

Keywords: Accuracy, Agility, power, national games, educational work, tourist activities, socio-pedagogical

ӘОЖ 372. 64 943

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

С.С. Қожагелдиева – *п.ғ.к., доцент,*
Ж.Қ. Абдиева – *магистрант, Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті*

Қазіргі таңда еліміздегі оқу-тәрбие жұмысына байланысты болып жатқан жаңартулар білім беру мен тәрбие жұмысын қайта қарауды міндеттейді. Осыған байланысты мектептің алдына қоятын ең басты мәселенің бірі - өркениетті, прогресшіл бағыттағы азаматтық адамгершілік қасиеті мол, сондай-ақ ұлттық тілін жоғалтпаған, өзге елдердегі замандастарымен тең дәрежеде бәсекелесе алатын биік өрелі, терең білімді ұрпаҚ тәрбиелеу.

Дегенмен де бүгінгі таңда, еліміздің болашағы – жас ұрпаққа мектеп аясында адамгершілік, ізгілік, кішіпейілділік т.б. қадір-қасиеттерге тәрбиелеу сапасының төмендеуі, кейбір келеңсіз жағдайларға әкеп соғады. Сондықтан бастауыш сыныпты оқыта отырып адамгершілікке тәрбиелеу әлі де болса зерттеуді қажет етеді. Адамгершілік тәрбиесін беру жұмыстарын түбірімен қайта құруды және жетілдіруді, жан дүниесі байлығы арқылы оның идеялық талпыныстарын, әдеп-өркен өлшемдерін, шығармашылық қабілет өресін қалыптастыруды алға міндет етіп қояды [1].

Еліміздің болашағы көркейіп, өркениетті елдер қатарына қосылуы бүгінгі ұрпақ бейнесімен көрінеді. қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдай, іскерлік қасиеттері жоғары адамгершілік қасиеттерімен (парасаттылық, адалдық, әділдік, адамды сыйлай білу) тұлғаны қалыптастыруды міндеттейді. Осыған байланысты, жеткіншектердің адамгершілік тәрбиесінің әлеуметтік маңызы арта түсуде. Оның маңызды-

лығы, әсіресе, Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі білім беруді дамыту Тұжырымдамасының мақсаты - "жылдам өзгеріп отыратын дүние жағдайларында алынған терең білімнің, кәсіби дағдылардың негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін-өзі іске асыруға, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті, жеке тұлғаны қалыптастыру" делінген [2].

Адамгершілік тәрбиесі ол мұғалім мен тәрбиешінің әрбір істерінен, жүріс-тұрысынан, адамдармен қарым-қатынас жасауларынан беріліп отырады. Тіпті әрбір сыныптың жас ерекшеліктері мен ұл мен қыздың жекелей тәрбиені терең меңгерулері келешек ұрпақтың елге, жерге, ата-анаға, үлкендер мен кішілерге деген сүйіспеншілігін дамыту болып табылады.

Егемен еліміздің тірегі — білімді ұрпақ.

Білім бастауы — бастауыш мектепке берілетіні айқын. Осыдан да бастауыш мектепте әр түрлі пәндер тоғысып, оқушы білімін дамытып, келбетін сомдауға үлес қосады. Баламен тіл тауып оның бойына білім ұрығын себетін басты тұлға - ұстаз.

Ұстазы білімді болса ғана; осы ұлы мақсатқа — егеменді, терезесі тең елге айналуға мойын бұрамыз. Абай айтқандай-ақ, білімімен теңессе ғана ұлттар теңеседі. Білім қалай теңеседі? Бірден жауап берейік: оқу-тоқу арқылы білім теңеседі.

"Қазақстан-2030" стратегиялық бағдарламасында барлық. шәкірттердің сабақтарға толық қатысулары, төл оқулықтармен қамтамасыз етілуі, мектептердің компьютерлендірілуі, саналы тәрбие берілуі, ең негізгісі, мемлекетіміздің болашағы болып есептелетін әрбір жас ұрпағымызға білім негіздерін беру басты міндетіміз екені ерекше айтылған. Озық ойлы, нәзік, сезімтал ұрпаққа сапалы білім беруде көпшілікке ортақ озат тәжірибені дер кезінде игеріп, оқытудың жан-жақты технологиясын өмірге лайықты ендіру негізгі мәселе болып табылады [3].

Оқытудағы мақсат – бағдарламада көрсетілген оқытудың негізгі материалдарын игеру, білімді, іскерлікті, дағдыны меңгерту, алған білімдерін өмірде пайдалана білуге үйрету және тұлғаларды дамыту, оқытудың міндетті нәтижелеріне жету, саналы тәрбиелеу, әрбір шәкірттің іскерліктері мен мүмкіндіктерін ескеретіндей бағыт-бағдар беріп, дамытатындай жағдай жасау, "бұлақтардың көзін ашу". Оқуға қыызықтырудың басты элементтерінің бірі — ол нәтижеге жетуге ынталандыру, әрбір тақырыпқа жан-жақты жете дайындалу, сабақты өту жолдарының ең оңтайлысын іздестіріу, оқыту, әдістемесін жетілдіру.

Жалпы Абай шығармалары жайлы Кәмен Оразалин, Тұрсын Жұртбаев, Сәкен Өзбекұлы, Қ.Өмірәлиев, М.Мырзахметов, М.Әуезов, С.Мұқанов, М.Силченко, З.Ахметов, А.Жұбанов, Б.Қазыханова, Е.Байзақов, М.Базарбаев, Қ.Нұрманов, Т.Әбжанов сынды көрнекті ақын-жазушылар, әдебиеттанушы, өнертанушы философ, ғалымдардың еңбектерінде құнды пікірлер мен тұжырымдар айтылған [4].

Біз ана тілін адамгершіліктің маңызды өлшемдерінің бірі деп санаймыз. Қазақ зиялылары А.Құнанбаев [5], А.Байтұрсынов [6], Ш.Құдайбердиев [7], М.Жұмабаев [8], Ы.Алтынсарин [9] және т.б фольклористер мен әдебиетшілер – М.Әуезов [10], Ә.Марғұлан, М.Ғабдуллин, Ә.Қоңыратбаев [11], Б.Адамбаев [12], М.Әлімбаев [13] қазақ тілінің отансүйгіштікке, тектілікке, мейірімділікке, достыққа, ізгілікке және т.б. адамгершілік сапаларға тәрбиелеудегі рөліне ерекше мән берген.

Х.Досмухамедов қазақ халқының тұрмыстық, салт-дәстүрлері туралы, оның тәрбиелік мәні туралы зерттей келіп, жас буынды еңбекке, кәсіпшілікке, ерлікке, сыпайылыққа, адамгершілік қасиеттерге баулып тәрбиелеуде маңызы зор екендігін нақтылы деректер келтіріп дәлелдейді [14].

Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеу жүйесін құру үшін педагогтар зерттеп әзірлеген теориялық және әдістемелік қағидалардың бірнеше дәрежелі мәні бар.

Ф.Р. Асадуллаева *бастауыш сынып оқушыларының этномәдениетін ана тілі* арқылы қалыптастыру проблемасын қойып шешкен. Проблеманың әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық аспектілерін талдаған, ана тілінің бастауыш сынып оқушыларының этномәдениетін қалыптастырудағы маңызды рөлін негіздеген, халық мәдениетін ана тілі арқылы үйрету жөніндегі әдістемелік ұсыныстарды зерттеп әзірлеген [15].

Бастауыш сынып оқушылары "Ана тілі" пәнінің оқулықтары мен хрестоматияларындағы мәтіндерден елдің саяси өміріне қатысқан кейіпкерлерде *жауапкершілік, төзімділік, ізгіліктік, батылдық,* және т.б., халық қаһармандарының кейіпкерлерінде *отансүйгіштік, елжандылық, ерлік, қайсарлық, сабырлылық, шешімшілдік, достық, жолдастық* және т.б., ал еңбек адамдарының кейіпкерлерінде *ұжымда еңбек ету, жауапкершілік, адалдық, әділдік, тәртіпшілік, ақжарқындылық* және т.б. адамгершілік сапалардың болуы керектігін біледі.

Адамгершілік білімдер мен іскерліктерді оқушылар *әдеби образдарды* ойластыру арқасында да игереді. Осыған байланысты *әдебиеттік оқу* кезінде оқушылар *адамгершілік білімдер мен іскерліктерді* қалай игереді деген мәселе туады.

Бұл процесте әдеби туындының эстетикалық сипаты маңызды рөл атқарады. Кейіпкердің немесе қандай да бір оқиғаның эстетикалық тартымдылығы – әсіресе бастауыш сынып жасындағы оқушылардың әдеби образды оң бағалауының негізгі шарттарының бірі. Бұл жағдайда моральдық білімдердің дамуы эстетикалық білімдердің дамуын қажет етеді.

Көркем әдеби туындылардағы оқиғалар, процестер, батырлар оқырмандардан сәйкес бағалауды талап етеді. Осы ұстаным тұрғысынан кітап оқуды оқырман мен жазушы арасындағы ішкі диалог ретінде қарастыруға болады. Ол үшін шығарма оның адамгершілік ұстанымын қалыптастыратындай жоғары көркемді болуы керек.

Әдеби образдан алған алғашқы әсерді зерттеген Е.Кестлер [16] ондай образдың есте сақталуы баланың шығарма авторы ұстанымымен бірдей болып келуден бастап автор мен жеке өзі берген бағалардың әр түрлі алшақтауына дейінгі моральдық реакция туғызған күшпен анықталатындығын көрсеткен. Әдебиеттен алған алғашқы әсер ерте жаста-ақ пайда болатыны анықталған. Мұнда ересектің көмегі болады (дауыстап оқиды, айтып береді). 7-ден 10-жасқа дейінгі аралықта (бастауыш сынып жасы) әдебиеттік туындыны оқу арқылы адамгершілік ұғымдар мен заңдарды естерінде сақтайтын оқушылар саны сыныптан сыныпқа өткен сайын артатындығы көрсетілген. Бұл жаста балалық эстетикалық толқудың тұрпайы формасын алғашқы моральдық бағалаулардан ажырату қиын. Мысалы, “жақсы-жаман” сөздерін олар “әдемі – сұрықсыз” және “қайырымды – қайырымсыз” деп те білдіреді.

Ұлы ақынның осы мұрасы туған халқы үшін сан рет басылса да сарқылмайды. Оған себеп — туған елін, өскен жерін Абай қаншама сүйсе, қаншама оның отымен суына түсіп, күңіреніп тебіренген болса, бүгін елді де оны соншама құрметтеп, әлпештеп, сүйіп отыр. Біз мақтануымызға да болады. Өйткені, Абай өзінің заманы мен замындасынан көрмеген сый құрметті бізден, өзі баулыған ұрпағынан көрді, көзі тірісінде жетпеген арманына бүгін жетті.

Ғұлама Абайдың дүниетанымдық көзқарастарын паш ететін өлендері мен қара сөздерінің мәнмағыналары уақыт өткен сайын тереңдей түсуде. Халықтың шынайы сөз байлығы Абай туындыларынан кең орын алған. Абайдың әрбір қара сөздерінің тәлім-тәрбиелік жағы басым болып, жастарды жағымсыз мінез-құлықтардан (бос өткізетін қыдырымпаздық, серілік, бойкүйездік, мақтаншақтық және т.б.) аулақ болуға, елге қолайлы, тұрмыска тиімді іскерлік, шеберлік жақтарын жетілдіруге, тіл үйренуге, көркем сөйлеуге шақырады. Ақын халықтардың салт-дәстерлерінің жағымды жақтарын дәріптеп, жағымсыз жақтарынан сақтандырады. Оның өлеңдері мен қара сөздеріндегі өситеттері жас жеткіншектерді өнер-білімге, еңбекке, табиғи сұлулықты дұрыс қабылдауға жетектейді.

М.Әуезов Абай өлеңдерінің мазмұнына, мәніне қарай жіктеген, бірнеше салаға бөліп; бірінші "...қазақтың сол күнгі қоғамдық тіршілігін... бұл әлеуметтік тұрмыстың құрамы есепті болған өлеңдер,...екіншінің бір жігі ...табиғат жаратылыс тақырыбына арналады", - дей келіп, мұнан әрі ақынның тікелей жастарға, ғылымға ұмтылуға, надандықпен күресуге арналған шығармаларын атайды.

Белгілі философ М.Орынбеков Абай философиясының негізі адам проблемасы екенін ашып көрсеткен. Абайдың уағыздағаны — адам бойындағы адамгершілік, ізгілік, еңбеккорлық, білімділік, өзін-өзі бақылау ұяттылық, парасаттылық, Абайдың адам баласының ерекшелігі, қасиеті, болмысы жайындағы пікірлері оның қара сөздерінде айқын баяндалған.

Абай аңсаған адам тәрбиесі үнемі оқу-ағарту ісінің алдына қойған максаттарының бірі болып келеді. Әсіресе қазіргі таңда жеке бас тәрбиесін жоғары деңгейге көтеру мақсаты қойылып отырған жағдайда Абай шығармалары мен ой-пікірлеріне соқпай өту мүмкін емес.

Адамгершілік, ынтымақтық, татулық, әділдік, еңбекқорлық, адамдық, талапкерлік пен талпынушылық - Абай көтерген мәселелер. Абай адам мінезіне көп мән береді. "... ғылымды, ақылды сақтайтұғын мінез... бұзылмасын!". "...мінезде азғырылмайтын ақылды, арды сақтарлық беріктігі қайраты бар болсын. Бұл беріктік ақыл, ар үшін болсын" — деп жастарды орынды сөйлеуге парасатты болуға шақырады.

Абайдың біраз өлендері табиғат сұлулығын, оның сырын аша түседі. Бастауыш сынып оқушыларына білім мен тәлім-тәрбие беруде бұл өлендерінің алатын орнына баға жетпейді. Жыл мезгілдерінің көрінісін, табиғат көркін елжірете сипаттайтын шумақтар балғын бала жанына балбырата әсер етеді.

Абайдың қара сөздері мен өлеңдері жастарға дүниетанымдық адамгершілік, эстетикалық көзқарасының дұрыс дамуына бағдар береді. Сондықтан да Абай шығармалары мәні күн сайын күшейе түсіп, оқу-тәрбие құралдарын ендіріліп, тиімді пайдлануды керек ететін құнды материалдар қатарында өмір бойы қала бермек.

Абай шығармаларын оқығанда, қазақ халкының тарихи-мәдени деңгейлерін, әлеуметтік, экономикалық, құқықтық, отбасылық, қоғамдық, моральдік жағдайларын толық көз алдыңызға елестетуге болатындығы жайында кезінде М.Әуезов айтқан болатын.

Абай философиясы қазақ халқының мүліктік, дүниелік байлығынан гөрі рухани байлығын дәріптеген. "Жас бала анадан туған екі мінезбен туады. Біреуі ішсем, жесем, ұйықтасам деп туады. Бұл тәннің құмары, бұлар болмаса, тән жанға қонак үй бола алмайды hәм өзі өспейді, қуат таппайды. Біреуі білсем демектік, не көрсе соған талпыну..." - дей келе, "Дүниенің көрінген hәм, hәм көрінбеген сырын түгелдеп, ең болмаса, денелеп білмесе, адамдыктың орны болмайды. Оны білмеген соң ол жан адам жаны болмай, хайуан жаны болады" — дейді.

Адамға білу, үйрену, сезіну тән екенін, тіршілікте осындай жан талпынысын дамытып, соның азығын тауып отырған адам ғана өз дәрежесінде көріне алатынын айтады.

"Адам ата-анадан туғанда есті болмайды, есітіп, көріп, ұстап, танып ескере, дүниедегі жақсы-жаманды таниды-дағы сондайдан көрген білгені көп болған адам білімді болады" — дейді М.С.Орынбеков. Абай дүниені тануда сезіммен қоса ақыл-ойдың пайымдауы, ұғымның қорытылып тұжырымдалуы керектігіне де шек келтірмейді.

Абай танымының негізі болып табылатын адам мен қоршаған дүниені тану ммүкіндігі мәселесін орынды шешті.Абайдың дүниетанымға қосқан үлесін С.Мұқановтың мына пікірі онан әрі нақтылай түседі: "Көркем шығарманың дүниетану жәрдем болатын себебі - оның авторы, дүниені көріп қана қоймайды, сол берген бейненің ішіне түңіліп, өзінің ой-өрісі жеткенше талдауға, талқылауға, көргенін өзінің сезім елегінен ғана смес, сана елегінен де" өткізуге тырысады" — деген тұжырымын айта келе, біздің Абай да — осындай жазушы [17].

Абай тарихы бар, алдына үлкен келешегі бар қоғамдық ортамен өзінің бағытын, тағдырын нық байланыстырады. Абайдың бүкіл шығармасы — оқушыларға дүниетанудан білім беруде тікелей басшылыққа алуды керек ететін қағида.

Абай поэзиясындағы бірнеше өзекті, маңызды тақырыптар түйісіп, шоғырланып келетін өлең - "Сегіз аяқ". Осы өлеңінде ақын елдің берекесін кетіріп, көзін аштырмай отырған бір-бірімен дауласу, қастасу, өтірік арыз беру секілді жаман әдеттер екенін нақтылап көрсетіп:

аласып босқа,
Жау болып досқа,
Қор болып, құрып барасың, - деп өкініш білдіреді.

Елді бірлікке, татулыққа шақыру - өлеңнің ең бір күшті сарыны.

Бірінді қазақ, бірің дос,
Көрмесең, істің бәрі бос, - деген үлкен қоғамдық мәні бар терең мағыналы түйінді ойын ақын ерекше тебіреніспен айтады.

Абай поэзиясындағы психологизм, әр түрлі адамдардың мінез-құлқын, психологиясын, қандай жағдайда қандайлық әрекет ететінін ашып көрсету шеберлігі жағынан алғанда үздік шығармалар аз емес. Дегенде, алдымен "Бөтен елде бар болса", "Сабырсыз, арсыз, еріншек" секілді өлеңдерін атауға болады. Қиын-кыстау жағдайда жалтарғыш, "бір сөз үшін жау болып, бір күн үшін дос болып"' қырық құбылып жүретін адамдардың мінезін, іс-әрекетін ақын осы өлеңдерінде тап басып, нақтылы сипаттаған.

Осындай шынайылығы, суреттеу тәсілінің ұтымдылығы жағынан Абай шығармаларындағы қазақ әкімдерінің, ел билеушілерінің бейнесі де кем түспейді. "Болыс болдым, мінекей" атты өлеңі болыстың монологы түрінде құрылып, кейіпкердің атынан оның өз аузынан шыққандай болып айтылған сөздер өзі баяндап, отырған іс-әрекет, мінез-қылықтары арқылы сол болыстың тұтас бітімді сом тұлғасы жасалады. Осынау кейіпкердің бір сәт ойға кетіп, болыстыққа жету үшін қандай қам жасағанын, қанша малын шашып әуреге түскенін, болыс болғандағы іс-әрекеттерін, әр түрлі адамдармен қарым-қатынасын — бәрін көз алдынан өткізіп, өзіне-өзі есеп бергендегі тұжырымды бағалағандай болып отырған қалпы мейлінше нанымды да, әсерлі-ақ. Абай^осы өлеңінде алдына жан салмайтын мысқылшыл, сатирик ақын, кемел психолог — суреткер ретінде әсіресе айқын танылады. Бір ғажабы - өлеңде әдейі әсірелеу арқылы күлкілі жағдай туғызу деген мүлде жоқ. Баяндалып отырған — сол заманда қазақ қоғамында болыстық үшін таласқан адамдардың басында үнемі кездесіп отыратын жағдайлар.

Абайдың психологиялық және педагогикалық көзкарастарына талдау жасай отырып, хадқына мұра қылып қалдырып кеткен еңбектерінде болашақ жастарды тәрбиелеуге деген ынта-ыкласын көрсете келіп, өз халқының және адамның жеке басындағы психологиялық ерекшеліктерді және бала тәрбиесіндегі ақыл-ойдың дамуы, еңбек тәрбиесі адам дамуындағы барлық ерекшеліктер педгогика және психология ғылымымен ұштасып жататын тығыз үдеріс екенін анықтады.

Кіші мектеп жасында *адамгершілік білімдердің, адамгершілік мінез-құлық* пен *іскерліктердің* іргетасы қаланады, *моральдық нормалар* мен *мінез-құлық ережелерінің* игерілуі жүріп жатады. Ана тілі сабақтарында адамгершілікке тәрбиелеу жүйелі жүргізілетін болса, онда оқушылардың адамгершілік білімдері мен іскерліктерінде 1-сыныптан 4-сыныпқа дейін елеулі өзгеріс байқалады. *Моральдық білімдер,* олардың

қолданылуы болып табылатын *адамгершілік іскерліктер* жас соңында елеулі молаяды, әлдеқайда ұғынықты, жан-жақты, жалпылық сипатты болып келеді.

1 Жас ұрпаққа адамгершілік-эстетикалық тәрбие беру концепциясы. Қазақстан мұғалімі газеті, 11.08.1998 - 2б.
2 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту Тұжырымдамасы. (2003 ж. 27.12.)
3 Назарбаев Н. «Қазақстан - 2030» - Алматы: Білім, 1997. -256 б.
4 Абай. Энциклопедия. – Алматы: Атамұра, 1995. – 720 б.
5 Құнанбаев А. Шығармалары. –Алматы: Жазушы, 1994. -181б.
6 Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 319 б.
7 Құдайбердиев Ш. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1990. – 560 б.
8 Жұмабаев М. Педагогика.- Алматы: Ана тілі, 1992. – 106 б.
9 Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1994. -284 б.
10 Әуезов М. Әр жылдар ойлары. Алматы: ҚМКӘБ, 1959. – 252 б.
11 Қоңыратбаев Ә. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: Санат. 1991. -312 б.
12 Адамбаев Б. Халық даналығы. – Алматы: Мектеп, 1976. – 163 б.
13 Әлімбаев М. М.Тәрбие туралы әңгімелер. – Алматы: Қазақстан, 1972. – 69 б.
14 Досмухамедов Х. Қазақ халық әдебиеті. –Алматы: Жазушы, 1991. -318 б.
15 Асадуллаева Ф.Р. Формирование этнокультуры младших школьников средствами родного языка /на примере начальных школ респ. Северного Кавказа/: Дисс. ... канд. пед. наук /Дагестанский. гос. пед. унив-тет/ 2001. – 151 с.
16 Kostler E. Der Einflub literarischer Gestalten auf die Entwicklung von Idealen im fruhen Jugendalter. Dissertation A. Berlin. 1968.
17 Құнанбаев А. Қара сөз. Поэмалар. – Алматы: Ел, 1993. 269 б.

Резюме

Если оценивать творчество Абая с точки зрения психологизма, раскрытия различных поведенческих качеств, психологию и способности раскрытия действий людей в разных ситуациях, то существует немало выдающихся произведений.

Анализируя психологический и педагогический взгляд Абая, то в его многочисленных трудах, оставшихся в наследие, в своем стремлении воспитать будущие поколения, он раскрывает психологические особенности своего народа и психологические особенности каждого индивиду ума, а также развитие умственных способностей ребенка при воспитании и трудовое воспитание человека.

Ученики начальных классов узнают из книг и хрестоматий по предмету «Ана тілі» (Родной язык), что в человеке должны быть такие качества, как в персонажах, участвовавших в политической жизни народа, такие как *ответственность, выносливость, смелость* и др., в персонажах народных героев, такие как *любовь к родине, патриотизм, мужество, настойчивость, сдержанность, решительность, дружба, товарищество* и др., в персонаже трудовых людей – *работа в коллективе, ответственность, честность, справедливость, дисциплинированность, жизнерадостность* и др.

Психологическая и педагогическая анализ сочинений Абая в качестве наследия на людей будущего, чтобы обеспечить мотивацию для воспитания молодых людей, своего народа и в начале человеческой личности и психологических характеристик и умственного развития детского воспитания, образования всеми функциями педагогики человеческого развития и психологии наука нашла тесно связан с процессом.

Ключевые слова: Поэзия Абая, нравственность, дружба, дружелюбный, слова назидания

Summary

Abai’s poetry, psychology, different types of human behavior, psychology, how to act on the ability to demonstrate that many of the best works.

With careful analysis of the psychological and pedagogical influences left as a legacy for the future education of young people in the writings of the enthusiasm of the people to come to at the beginning of the personality and psychological characteristics and mental development of children’s upbringing and development of the culture of the people all of the specification.

Elementary school students “native language” books and the characters involved in the political life of the country texts responsibility, patience, kindness, courage, and patriotism, etc. People q characters, courage, dedication, patience, friendly, friendly and the characters of the people of the collective work, responsibility, honesty, fairness, etc. he knows when to be moral qualities.

With careful analysis of the psychological and pedagogical közkarastarına, left as a legacy xadqına works to educate young people for the future aspirations of their own people to come to ıklasın at the beginning of the personality and psychological characteristics and mental development of children's upbringing and education all the features pedgogïka of human development and psychologygılımımen revealed to be closely associated with the process.

Keywords: Abai's poetry, humanity, friendship, friendly, words of edification

ӘОЖ 370.71.22

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ТІЛІН ДАМЫТУ

А.А. Жумадуллаева – *п.ғ.к., доцент,*
Г.П. Мейрбекова – *PhD доктор, Қожа Ахмет Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университеті,*
Г.О. Беркинбаева – *шет тілі магистрі, Абылай хан атындағы Қазақ Халықаралық Қатынастар және Әлем Тілдер Университеті*

Мектеп жасына дейінгі сәбилердің дүние танымын кеңейтіп, ойын өрістетіп, тіл байлығын жетілдіру ісінде көркем әдебиеттің алатын орны ерекше. Көркем сөз өрнегін балаға тыңдатып, санасына сәуле түсіру, халық қазынасының музыкалық үнінен нәр алдыру оның ең сәби шағынан, ана әлдиінен басталады.

Балаларға оқылатын шығармалар олардың ой-өрісіне, дүние танымына әсер етерліктей болу үшін мына мәселелерді мұқият ескеру керек:

1. Балаға әңгімелеп айтуға, оқып тыңдатуға, жаттап айтуға таңдалған материалдардың олардың даму деңгейіне, жас шамасына лайықты болуы. Отбасында тәрбиеленуші әрбір бөбектің күнделікті іс-әрекеті, оның неге қызығып әуестенетіні, оның алғашқы ұстазы ата-анаға белгілі.

2. Арнайы жинақталған суретті кітапшалар, әңгіме-ертегілердің, мақал-мәтелдердің баланың өмірден алған өсерін, білім-дағдыларын, түрлі әдет-дағдыларын айқындай түсіндіріп, тереңдете, кеңейте түсерлік дәрежеде болуы. Шығарманың баланы Отан сүйгіштікке, достық, жолдастыққа, ата-анаға, айналасындағы үлкен-кішіге, ата-әжесіне сүйіспеншілікке, мейірімділікке, бауырмалдыққа, адамгершілікке, мінез-құлыққа тәрбиелейтін дәрежеде болғаны жөн. Мұндайда ата-баба мұрасынан, билерден бізге жеткен тілек-бата, өнеге-өсиет сөздерінен төмендегідей мазмұнда айтылған акыл-өсиеттерді оқып беруге болады:

Таза, мінсіз асыл тас,
Су түбінде жатады.
Таза, мінсіз асыл сөз,
Ой түбінде жатады.
Су түбінде жатқан тас,
Жел толқытса шығады.
Ой түбінде жатқан сөз,
Шер толқытса шығады. (Асан Қайғы.)
Алтын ұяң - Отан қымбат,
Құт-береке атаң қымбат,
Аймалайтын анаң қымбат,
Мейірімді апаң қымбат.
Асқар тауың - әкең қымбат.
Туып өскен елің қымбат,
Кіндік кескен жерің қымбат. (Қаз дауысты Қазыбек.)

3. Оқылатын шығарманың сурететтермен көрнекі бейнеленуі, шығарма кейіпкерлерінің мінез әрекетін, көркем образда бейнелену айқындылығы, нанымдылығы, шынайылығы. Психологтардың дәлелдеуінше балалар оқиғаның басталу, даму процесіне, оның шиеленісіне, оқиғадан-оқиғаның өрістеуіне, өзгерістер мен оның болу себептеріне, шешіміне, кейіпкерлер мінездерінің әр түрлі іс-әрекет үстінде көріну өзгешелігіне қызыға назар аударады.

4. Айналадағы балаға танымал дүние, табиғаттың тамаша көріністерін, жыл маусымдарына қарай құбыла түрленетін ғажайып өзгерістерін, пейзаждың сурететтерін, оның себептерін, табиғат пен адам арасындағы заңды байланыстарды балаға айқара ашып, көркем де түсінікті түрде суреттеп беретін, баланы сезімталдыққа, эстетикалық талғампаздыққа баулитын, оның зейін, қабылдау, таным әрекетін қалыптастыратындай болуы қажет.

5. Әдеби шығармалардың тілі жеңіл де, керкем, балаға түсінікті, олардың сөз қорын жаңа сөздермен байытатындай болуы.

«Туғанда дүние есігін ашады өлең» - деп, ұлы Абай айтқандай өмірдегі бар асылын ұрпағына арнаған, оның келешегін әріден ойлап, толғанған қапысыз ұстаз халық нәрестенің дүниеге келген сәтінен-ақ шілдехана, бесік тойы, тұсау кесу, тілашар рәсімдерін жасауды әдейі ойлап тапқан өлең-жырмен кестелеп, баланың құлағына әуен үнін жеткізе білген. Балаға арналған өлең, өсиеттер, бата-тілектер баланың өсу, есею кезеңдеріне қарай баспалдақтап күрделеніп отыратынына фольклорлық мұралардың өзі куәгер.

Атадан ұл туса игі,
Ата жолын қуса игі.
Өзіне келер ұятын,
Өзі біліп тұрса игі,
Жаудан бұққан немені,
Ортасынан куса игі.
*** * ***
Қабырғадан қар жауса,
Атанменен нарға күш.
Ел шетіне жау келсе,
Батыр менен ерге күш.
* * *
Атың жақсы болса,
Ер жігіттің пырағы.
Балаң жақсы болса,
Жан мен тәннің шырағы.
* * *
Үй баласы ма деп едім,
Ел баласы екенсің.
Ай маңдайлы арысым,
Талабың алдан өтелсін.
Ауылыңның таңы бол,
Маңдайдағы бағы бол. (Төле би.)

Бар жақсысын баласынан аямаған халық - баланы сылаумен өсіре отырып, құлағына бесік жыры әуенін құя берген. Бала есейген сайын ана сүтімен даритын сөйлеу тілін дамытып, тазалыққа, иманды-лыққа баулып, ізеттілікке, жомарттыққа, әсемдік, сезімталдыққа, ұқыптылыққа, әдептілікке үйретіп, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу - әрбір отбасы, ауыл-аймақ арманы болған. Тіл жеңіл, мазмұны түсінікті, ойната сөйлететін шығармаларды тыңдату, сөйлесу кезінде-ақ бала қиналмай жаттап алып айта береді.

Әлди-әлди ақ бөпем,
Ақ бесікке жат бөпем.
Қонақ келсе қой бөпем.
Қой тоқтысын сой бөпем.
Құйырығына той бөпем! - деп, айтылатын бесік жыры,
Бармақтарың майысып,
Түрлі ою ойысып,
Ұста болар ма екенсің,
Таңдайларың тақылдап,
Сөйлегенде сөз бермей,
Шешен болар ма екенсің? - деп, сәбидің сегіз қырлы, бір сырлы азамат болуын көздейтін өлеңдер, малсақтыққа, үй жануарларына қамкорлыққа баулитын тілек-бата іспеттес шығармалар:

Тоқтышағым тоғыз тап,
Саулық қойым сегіз тап.
Сегізін де семіз тап,
Құла бием құлын тап,
Құлын таппа, құнан тап, - деп, тақпақтап айтылатын тіркестер жануарларды таныстырумен қатар мал төлден көбейетініне баланың зейінін аударып малсақтыққа баули, тілек-бата беруді үйретеді, төлдердің қалай аталатынын аңғартып, төлдердің өсу кезеңіне бала зейінін аударады. Осылайша ойнақты иіріммен тақпақтап айтып, өлең шумақтарын жаттап алуға, баланы сөзге тартып, тіл ұстартуға, құлын, құнан, саулық сөздерінің мәнісін түсініп айтуға меңзеп, санауға үйретеді. Көшпелі елдің, күш көлігі де, ішер тамағы мен киер киімі де болған төрт түлік жайында сан алуан өлең, жыр шумақтарын жасаған дана халық өздерінің арман тілегіне, жыл маусымдарымен үндестіре өлеңдетіп, табиғат, адам, қоғам арасында-ғы байланысты балаға түсінікті түрде өлең-жырмен, мақал-мәтелмен, жұмбақтармен, ертегі, аңыз-әңгімелермен сабақтастыра ұғындырып отырғанын халық фольклорынан аңғаруға болады.

Ы.Алтынсарин шығармаларының қай-қайсысы да баланы ой еңбегіне бағыттап, дербес әрекет жасауға үйретуді көздейді. Бала өзі тыңдаған шығарма мазмұны бойынша «неліктен?», «не себепті?», «неге?», «қалай?» деген сұрақтарға жауап іздестіру арқылы қарапайым ой қорытындыларын жасауға үйренеді. Өмірге қажеттігінің бәрі қоғам байлығы, адам еңбегімен жасалатынына көз жеткізіп, табиғат пен адам, адам мен жан-жануарлар тіршілігі арасындағы байланысты ұғынатын болады.

Келесі кезекте қазақ жазба әдебиетінің негізін салған дана да дара Абайдың өнеге-өсиеттерін мектепке

дейінгі кезеңнен-ақ бала құлағына құйып, зердесіне жеткізу - бүгінгі отбасы, балабақша, барша жұртшылықтың міндеті.

Осыған орай ұлы Абайдың аса бай мұрасынан баланы адалдыққа, адамдыққа, өнер-білімге, эстетикалық талғампаздыққа баулитын «Интернатта оқып жүр», «Әсемпаз болма әрнеге», «Білімдіден шыққан сөз» «Жасымда ғылым бар деп ескермедім», «Желсіз түнде жарық ай», «Жыл мезгілдері» т.б. шығармаларынан үзінділер оқып беріп, тыңдату - көркем тіл өнерін үйрету болмақ.

Ақын-жазушылардың қай-қайсысы болса да өз шығармаларында табиғаттың ғажайып сырын шертіп, керемет көріністер С.Мұқанов шығармаларынан таңдалды. «Ботакөз» романынан үзінді «Лента түстері неге ұқсайды?», «Жазғы таң», «Май жыры» өлеңдері алынды. С.Мұқанов «Жазғы таң» атты өлеңінде төңірекке күн шұғыласын шашырата төгілткен таң нұры былайша суреттеледі:

Түрлене түнге қош айтып,
Күлімдеп толқып тұр Шолпан.
Жерге түскен бу мен шық,
Көтеріліп көкке ұшқан.

Осы бір шумақ өлеңде таң сезілуінің қаншама сыры ашылып, ғажайып сұлулық сезімі төгіліп тұр.

С.Мәуленовтен «Дала», «Өмір көркі - сыйластық», «Батыр бала», М.Әлімбаевтан «Ыстық көл», «Менің ойыншықтарым», «Колька», «Жаттығу оңай-ақ», «Біз енді үлкенбіз» атты шығармаларымен қатар, Қ.Шаңғытбаев, С.Жиенбаев, Н.Жанаев, Ә.Дүйсенбиев, Қ.Мырзалиев сынды ақын-жазушылардың да туындылары таңдап алынды.

Көркем сөз - баланың тілін ұстартып, жүйелі сөйлей білуге баулиды. Сәбидің мінез-құлқын қалыптастыруға негіз болады. Жоғарыда аты аталған ақын-жазушылардын шығармаларында балаларға лайықты ертегі, әңгіме, өлең-тақпақтарында өмірдің сан-қилы жақтары қамтылады. Кішіге қамқорлық, үлкенге жәрдем, достық пен инабаттылық, мейірбандық пен ыждаһаттылыққа, адамгершілікке тәрбиелейтін үлгі-өнеге, өмір шындығын әдеби шығармалардан ғана көруге болады. Қ.Сапарбаевтың «Туған жердің ыстығы-ай», С.Жүнісовтің «Кімнің мекені жаксы» деген суретті кітапшалары баланы туған елге, Отанға деген сүйіспеншілік сезімге баулиды. М.Гумеровтың «Орман дәрігер» жан-жануар дүниесінің еңбегін, бір-біріне жанашырлық қарапайым қамқорлығын, орман құсы тоқылдақтын пайдасын білдірсе, «Бәйге» деген әңгімесінде сәбидің өзіне тән балғын мінезін көз алдына елестетеді.

Олай болса, ақын-жазушылардың шығармаларын баланың жас ерекшелігіне байланысты таңдап алып, оқып беру, тыңдату, әңгімелеп айтқызу, оның сөз байлығын арттырып, көрген уақиғалар жайында еркін әңгімелеп беруге талаптандырады.

Баланы ана тілінде анық, таза сөйлеуге үйрету ісінде жұмбақ шештіру, жаңылтпаш, мақал-мәтел айтуға үйретудің маңызы зор. Жұмбақ шешу, жұмбақтап айтуға үйрету арқылы баланың логикалық ойы дамиды, өмірде көрген-білгенін есінде тиянақтауға негіз болады. Жаңылтпаш, мақал-мәтел - тіл дамыту, тіл жаттықтыру құралы. Бала сөзді дәл тауып, дұрыс қолданып дыбыстарды дұрыс айтуға үйренеді. Жұмбақ, мақал-мәтел, жаңылтпаш оқып беру, айтқызу, көбінесе 5-6, 6-7 жастағы балалармен жүргізіледі. 3-4 жастағыларға үй жануарлары мен жемістер туралы шағын жұмбақтар айтылады.

Баланы жастайынан дейді халқымыз демек, балаға тәлім – тәрбие беру бала бақшадан басталады. Ана сүтімен кірген тәрбие, халқымыздың салт-дәстүрі бала бойына, санасына біртіндеп сіңе береді. Сөйтіп, мектеп табалдырығынан ұлт жанды азамат бүлдіршін адымдап аттайды.

1 «Мектеп жасына дейінгі балалар тілін дамыту методикасы» оқу құралы. Л.П.Федоренко, Г.А.Фомичева, В.К.Лотарев.Алматы. «Мектеп» 1981.

2 Қожахметова Х. Мәнерлеп оқу. Алматы. 1982ж

3 БаймұратоваБ.Б. Бақашадағы ересек балалар тілін дамыту туралы методикалық құрал. А.,1990.

4 Баймұратова Б.Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың байланыстырып сөйлеу тілін дамыту. А.,1976.

5 Баймұратова Б.Б. Балабақшадағы даярлық топ балаларының тілін дамыту методикасы. А.,1991.

Резюме

Формирование и развитие этнокультурной компетентности предполагает введение ребенка изначально в родную для него, а затем и иные культуры. Некоторые дети не знают, как воспринимать культурные различия, что также может стать причиной для возникновения неприятия других. В связи с этим детям еще с дошкольного возраста необходимо показать, как разнообразие может сделать их жизнь богаче, привлекательнее, интереснее. Достичь того, чтобы дети поняли, например, познавательное значение фольклорного произведения легче с помощью эмоциональной выразительности голоса, мимики и жеста. Важно активное сотворчество взрослого и детей, их общее переживание чувства сопричастности к поступкам героев сказок, умение взрослого включаться в игровое взаимодействие с ребятами.

В жанрах устного народного творчества усматриваются единство содержания и формы, цели и средства: в загад-

ках умное – цель, прекрасное - средство, в пословицах нравственность - цель. Прекрасное и умное - средство, в песнях прекрасное – цель, умное средство. Сказки приводят в систему педагогические роли загадок, пословиц и песен: в сказках много загадок, песен и пословиц. В сказке сравнения эстетически многозначны: они образно, эмоционально, выразительно передают внешний облик персонажей, их настроение и поведение, обстановку, на фоне которой развертываются события.

Произведения, предназначенные для детей должны повлиять на их кругозор и мировоззрение. Соответствие содержания материалов для детей на пересказ, чтение и выучивание является основным требованием для развития речи у ребенка

Ключевые слова: фольклорного произведения, жанры устного народного творчества, загадки, сказки, пословицы, песня, воспитание

Summary

Formation and development of ethno-cultural competence involves the introduction of a child originally native to him, and then the other culture. Some children do not know how to accept cultural differences, which may also be cause for rejection of the other occurrence. In this regard, since the children of preschool age is necessary to show how diversity can make their lives richer, more attractive, more interesting. Achieving that children understand, for example, the cognitive value of folklore work easier with the help of emotional expressiveness of voice, facial expressions and gestures. It is important to actively co-creation of the adult and children, their overall experience a sense of belonging to the deeds of heroes of fairy tales, the ability of the adult included in the game interaction with the children.

The genres of folklore discernible unity of content and form, purpose and means: in riddles smart - purpose fine - means, in proverbs morals - goal. Beautiful and intelligent - a means, in the songs beautiful - purpose intelligent agent. Tales lead role in educational riddles, proverbs and songs: in fairy tales a lot of puzzles, songs and proverbs. In the fairy tale comparisons aesthetically ambiguous: they are figurative, emotional, expressive convey the appearance of characters, their mood and behavior, environment, against which events unfold.

The works intended for children should have effect on their outlook and background. Compliance of the content of materials for children on retelling, reading and studying is the main requirement for development of children's speech.

Key words: folk works, genres of folklore, riddles, tales, proverbs, song, education

УДК

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ «ЕҢБЕККЕ БАУЛУ» ПӘНІ БАРЫСЫНДА ЕҢБЕК ТӘРБИЕСІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Р.Е. Момбекова – *Қ.А. Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті*

Бұл мақалада қазіргі еліміздің халыққа білім беру жүйесінде еңбек тәрбиесінің рөлі мен алатын орны жан-жақты талданып, сарапталды. Келешек ұрпақ үшін еңбек тәрбиесінің мән-мағынасы, қажеттілігі айқын мысалдармен келтірілді. Еңбектің ең алдымен отбасында, мектепте, мектептен тыс мекемелерде жүзеге асырылудағы мақсаты ашылды. Сонымен қатар еңбек тәрбиесі мектепте оқу еңбегімен тығыз байланыста жүзеге асырылу алғышарттары айқындалды. Еңбек тәрбиесін халық педагогикасы құралдары арқылы жүзеге асыру жолдары барынша түсінікті ашылды. Жан-жақты дамыған, қоғам мүшесі тәрбиелеу міндетін жалпы білім беретін мектептерде жүргізілетін «Еңбекке баулу» пәнінде жүзеге асырудың мүмкіндігін бағдарлама мазмұнымен түсіндірілді. Бастауыш сыныптардағы «еңбекке баулу» пәні барысында еңбек тәрбиесін жүзеге асыру мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылған. Мақалада 1-4 сыныптардағы еңбекке баулу пәнінде атқарылатын ұлттық тәрбиеге байланысты орындалатын бұйым түрлерімен, орындалатын тапсырмаларға, берілген сағаттарына жеке-жеке тоқталған. Өскелең ұрпақты еңбекке тәрбиелеу халық ауыз әдебиетінің өзекті мәселелері ретінде жан-жақтыашып көрсетілді.

Кілттік сөздер: Халық, Еңбек, Тәрбие, бұйым

Қазіргі дамыған еліміздің халыққа білім беру жүйесінде еңбек тәрбиесіең алдымен отбасында, мектепте, мектептен тыс мекемелерде жүзеге асырылады. Бала кішкене кезінен бастап отбасында еңбек түрлерін орындауға әрекет жасайды. Сонымен қатар еңбек тәрбиесі мектепте оқу еңбегімен тығыз байланыста жүзеге асырылады. Оқу еңбегінің барысында балада жауапкершілік, еңбек ету дағдысы қалыптасады. Адамның жан-жақты және үйлесімді дамуында еңбек шешуші факторлардың бірі. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай оқу процесінде өзіне-өзі қызмет ету, оқу құралдарын дайындау, мектеп ауласындағы жұмыс түрлері, табиғатты қорғау т.б. қоғамдық пайдалы жұмысқа қатынасуы олардың ой-өрісінің кеңеюіне, қабілеттіліктерінің, бейімділіктерінің дамуына барынша мүмкіндік жасайды. Халық педагогикасында еңбек тәрбиесінің маңызы зор болғандықтан тәрбие жүйесінің күре тамыры деп қарастырады. Балалардың еңбек тәрбиесі бүкіл қоғамның міндеті болған. Халық еңбекті асыл мұрат деңгейінде қарады. Сол себептен де баланы ерте бастан еңбекке ертеден тәрбиелеу жанұяның қасиетті борышы. Өскелең

ұрпақты еңбекке тәрбиелеу халық ауыз әдебиетінің өзекті мәселелері ретінде де қарастырылды. Халқымыз болашақ жастарды жалпы еңбекқорлыққа тәрбиелей отырып, "он саусағынан өнер тамған" нақты кәсіп иесі болуды көздеген. Бұл туралы да көптеген қанатты сөздер, мақал-мәтелдер, жыр-шумақтар да жетерлік. «Еңбектің наны тәтті, жалқаудың жаны тәтті», «Еңбек етсең емерсің», "Еңбекке үйренем десең, ерінбе, өнерге үйренем десең жиренбе", "Еңбек елдің көркі", - деп халық мақалдарынан да еңбектің маңыздылығын көреміз. Қай кезеңдерде қоғамның ең басты талаптарының бірі адамзатты қоғамдық байлықты еселей түсуге үлесін қосуы, адал еңбекке саналы қатынасу, қоғамның өмір салтының алғышарты болып табылады. Ол үшін әрбір адамды еңбекке лайықты тәрбиелеу керек, мектептегі еңбекке тәрбиелеу – тәрбиенің жалпы жүйесінің құрамды бөлігі. Мектепте оқушыларды еңбекке тәрбиелеудің басты міндеті – еңбекке сүйіспеншілік пен және еңбек адамдарына құрметпен қарауға баулу. Екіншіден, оқушыларды еңбекке тәрбиелеудің жалпы міндеттерін ұғындыру және алуан түрлі және жеке міндеттерді орындау, қазіргі қоғамдағы халық шаруашылығының әртүрлі салаларындағы атқарылатын еңбек түрлерімен таныстыру: балаларды еңбекке психологиялық және практикалық тұрғыдан даярлау, оқушылардың еңбек дағдыларын қалыптастыру, оқушылардың еңбекке ынтасы мен қабілетін дамыту.Оқушыларды еңбекке психологиялық, практикалық тұрғыдан дайындау – бұл қоғам үшін оқушылардың пайдалы еңбекке даярлығын және талаптануын қалыптастырып тәрбиелеу және еңбекті өз бетімен, өз еркімен ынталанып орындай білуге үйрету. Ең бастысы балаларды еңбекке даярлауды 1-сыныптан, ал отбасында балалық шақтан бастау, оларды еңбек түрлеріне қатыстыра отырып еңбектің адамды қайратты және бақытты ететіндігіне сенімін күшейту, қалыптастыру.Еңбектің мәні, еңбектің рөлі, еңбексіз ешнәрсе өздігінен істелінбейтіндігі туралы халық мақал-мәтелдері арқылы әрбір сөз мағынасына ұғындыру. "Ердің атын еңбек шығарар", "Еңбегің қатты болса, татқаның тәтті болады", "Еңбек етте, міндет ет", "Еңбек еткен емеді, еңбексіз не өнеді", "Жалқауға жан жуымас, жалқауға мал құралмас", "Еңбексіз тапқан мал есепсіз кетеді", "Ексең егін, ішерсің тегін", "Еріншектің ертеңі бітпес", "Жалқау жыламсақ келеді", т.б. еңбек туралы мақал-мәтелдер мен нақыл сөздер көнеден келе жатса, бұл айтылған мақал-мәтелдеріміздің кейбіреулері бүгінгі тіршілігімізге сай келмесе де еңбектің мәні жойылмағанын нықтап айтуымызға болады. Бұл міндеттерді жалпы білім беретін мектептерде жүргізілетін «Еңбекке баулу» пәнінде жүзеге асырудың мүмкіндігі зор. Бастауыш сыныптардағы еңбекке баулу пәні - оқушылардың еңбекке ынтасын, сабаққа ықыласын арттыруда, оқушылардың ойлау қабілеттерін дамытуда орасан зор негіз болып табылады. Қазіргі таңда заман талабына қарай бастауыш сынып мұғалімдеріне де балалардың эстетикалық талғамдарын қалыптастырумен қатар, экономикалық, дене, ақыл-ой, адамгершілік тәрбиелерін өзара сабақтастықта жүзеге асыру міндеттері жүктеледі. Бастауыш сыныптардағы өтілетін еңбекке баулу сабағында оқушылар еңбек етудің алғы шарттарын үйрену арқылы оқушыны жеке тұлға ретінде тәрбиелеу мақсаты көзделсе, одан ары қарай жоғары сыныптарда жалғасын табады. Халық педагогикасы арқылы балаларға ұлттық тәрбие беру, текті ұрпақ тәрбиелеу мәселелері шешімін табады. Аталған мәселе төңірегіндегі кері тәрбиеден аулақ болуы үшін халқымыздың салт-дәстүрлерінің, әдет-ғұрыптарының қоғамдық мәдени сатысындағы озық үлгілерін мектептің оқу-тәрбие ісіне кеңінен пайдалану жолын қарастыру, уақыт талабы деп білуіміз керек.Бүгінгі таңда қоғамның ұлттық тұрғыда кемелденуі жас ұрпақты халқының рухани қазынасымен тәрбиенің озық, өнегелі дәстүрлерімен тереңірек таныстырып, соның негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, тұлғаның рухани мүмкіндіктерін дамытуға байланысты тәрбие мен білім беру, мұғалімнің кәсіби даярлығын қамтамасыз етуді міндеттейді. Бастауыш сыныптарда «Еңбекке баулу» пәнінде бағдарлама бойынша 1-сынып, Зергерлік бұйымдар (4 сағат) бөлімінде: зергерлік бұйымдардың тұрмыста қолданылуы мен зергерлік бұйымдарды ою-өрнекпен безендіру. Жұмыста қолданылатын әдістерге: жұмсақ сымдарды ию, қию, бөлу, орау, байлау сияқты әдістер үйретіледі. Шамамен берілетін тапсырмалар: жүзік, білезік, сырға, түйме, қапсырма. Ал 2-сынып та зергерлік бұйымдарға (6 сағат) берілген. Жұмыста қолданылатын әдістер: Иілгіш сымтемірлерді майыстыру, бұрау, кесу, қию, біріктіру. Шамамен берілетін тапсырмалар: шынжыр, сырғалар, сақина, білезік, сағаттың бауы, ілгектер. 3-сынып, Зергерлік бұйымдарға (6 сағат) берілген. Мұнда оқушылар сымтемір, пластмассалардың қасиеттері, түрлері, олардың қолданылуы мен әшекейлік бұйымдар мен ою-өрнектер, зергерлік бұйымдардың үлгілері, көрме, зергерлік шеберханаларға экскурсияларға барып, танысады. Жасайтын бұйымдары: сырға, сақина, білезік, моншақ, алқа, қапсырма, шолпы (иілгіш сымтемірден жасау). 4-сыныпта Зергерлік бұйымдар (6 сағат) тақырыбындақолданылатын әдістер: белгілеу, өлшеу, ию, қию, біріктіру, құрастыру.Шамамен берілетін тапсырмалар: қамшы сабы, қапсырма, білезік, сырғалар, шолпы, ағаш түймелер, жүзіктер.

Ұлттық бұйымдар (2 сағат) бөлімінде 1-сыныптар ұлттық бұйымдардың түрлерінің маңызды қызметі және тұрмыста қолданылуы, ою-өрнектермен безендірумен танысады. Материалдарды пішу, белгілеу,

сызу, жырту, қию, желімдеу, құрастыру, біріктіру, материалды үнемдеп пайдалануға үйретіледі. Шамамен берілетін тапсырмалар. Жасайтын бұйымдар: құрақ жастықша, сырмақ, алаша, кілем. Ұлттық бұйымдар (4 сағат) 2-сыныпта жасайтын бұйымдары: қуыршаққа арналған кілемше, сырмақ, тұскиіз, кесе қап. Ұлттық бұйымдар (4 сағат) 3-сыныпта: кілем, сырмақ, тұскиіз, текемет, киіз, алаша. Олардың тұрмыста қолданылуы және түрлері. Ою-өрнек, құрақ түрлері. Бұйымдарды жасаудағы түс үйлесімділіктері. Жасайтын бұйымдар:сырмақ, қуыршаққа арналған кілемше, құрақ көрпеше, құрақжастық, тұскиіз, алаша.Ұлттық бұйымдар (4 сағат)4-сыныпта: бүктеу, қаттау, қию, біріктіру, желімдеумен айналысады. Шамамен жасайтын бұйымдар: түрлі түсті қағаздардан және мата қиқымынан: кілемше, сырмақ құрақ көрпеше, құрақжастық, алаша.

Ұлттық киімдер (10 сағат) 1-сыныпта: Ұлттық киімдердің түрлері. Жазда және қыста киетін киімдер. Әйелдер мен ерлер киімдерінің түрлері. Түрлі материалдардан киімдерді қиып жапсыру. Шамамен берілетін тапсырмалар, жасайтын бұйымдар: берік, сәукеле, тақия, шапан, қамзол, көйлек, етік, мәсі, кебіс, шалбар, белдік.Ұлттық киімдер (10 сағат) 2-сыныпта:қалпақ, сәнделген тақия, шапан, тұмақ, сәукеле, кимешек, көйлек, етік, мәсі-кебіс, шалбар, тон.

3-сынып, Ұлттық киімдер (8 сағат). Техникалық мәліметтер. Ұлттық киімдер және олардың түрлері. Қыз балалар мен ұл балалардың бас киімдеріниайырмашылығы. Шаблон бойынша ұлттық киімдерді пішу.Ою-өрнектіңтүрлері. Қауіпсіздік техникасы ережелерін сақтаужәне тазалық-гигиеналық талаптарды орындау. Жұмыс орнын дайындау.Жұмыста қолданылатын әдістер. Өлшеу, белгілеу, қию біріктіру, желімдеу. Материалды үнемдеп пайдалану.Шамамен берілетін тапсырмалар. Жасайтын бұйымдар-қамзол, көйлек, бөрік, тақия, шапан, мәсі, кебіс, белдемше етік, кимешек.

4-сынып, Ұлттық киімдер (6 сағат).Техникалық мәліметтер. Ұлттық киім түрлері, оларды безендіру. Әртүрлі материалдардан (қағаздан, матадан) ұлттық киімдердің үлгілерін пішу, тігу, безендіру. Қауіпсіздік техникасы ережелерін сақтау және тазалық-гигиеналық талаптарды орындау. Жұмыс орнын дайындау. Жұмыста қолданылатын әдістер. Пішу, өлшеу, белгілеу, қию, тігу, желімдеу. Материалды үнемдеп пайдалану. Шамамен берілетін тапсырмалар. Ою-өрнекпен безендірілген ұлттық киімдер: сәукеле, кимешек, тұмақ. Кестеленген тақия.

Қазақ халқында ағаштан үй жасауды, жүннен жіп иіруді, иірілген жіптерден маталар тоқуды, жүннен текемет, киіздерді басуды, мал терілері нен былғары илеуді, ағаш, метал материалдарынан ыдыс- аяқтарды жасай білуді, кілем, алаша, басқұр тоқуды, ши тоқуды, ол бұйымдардың тұрмыста түрлі қажеттілікті өтей білуге ол бұйымдарды өз қолдарымен жасай біліп, өз балаларын аталған іс-әрекеттерге араластырып отырды. Бұндай іс-әрекеттерге қатысып отыруда ұл-балалары да, қыз-балаларыда ерте бастан ұлттық бұйымдарымыздың өмір сүруге қажеттілігін түсініп ұлттық тәрбие негіздері бірнеше ғасырлар өтсе де, қазақ қолөнерінің өзіндік құндылықтарын төмен түсірмей еліміздің әрбір өңірінде өзіндік ерекшеліктері мен ұзақ уақыт бойы сақталып, қоғам өзгерген сайын қайта жаңарып, өркендеп дамып отырды. Еліміздің бүгінгі және ертеңгі жас ұрпақтың бойына еңбек тәрбиесін ерте бастан қалыптастыру мен сіңіру басты міндетіміз болып табылады.

1 Қоянбаев Ж.Б. Қоянбаев Р.М. Педагогика. Алматы, 2000 жыл.
2 Қоянбаев Р.М. Қысқаша педагогикалық сөздік. Алматы, 2000 ж.
3 Қоянбаев Р.М. Білім беру және оқыту теориясы. Алматы, 1992
4 Завитаев П.А. 4-кластағы қол еңбегі сабақтары. Алматы,1961.
5 Оралбекова Т.Ш. және басқалар. Еңбекке баулу оқулықтары. Алматы, 1997-2000
6 Райымжанов Е. Сатқанов О.С. Еңбекке баулу әдістемесі. Алматы, 1986.
7 Сатқанов О.С. Еңбекке баулу оқулықтары. Алматы, 1995.

Резюме

В этой статье обсуждается и оценивается сегодняшняя роль воспитания трудового обучения в начальных классах. В статье приводится явные примеры о необходимо важности и смысла трудового обучения для будущего поколения. В последние годы приобрел актуальность еще один важный пласт народной мудрости в области трудового воспитания. Народная педагогика направлена на формирование у молодого поколения таких морально- духовных качеств как благородство, героизм, патриотизм, человечность, милосердие, мужество, гармония тела и духа. В данной статье обсуждается об исполняющихся задач и работ по трудовому обучению 1-4 классах. Данная статья полностью доказала важность трудового обучения в народной педагогике для растущего поколения.

Ключевые слова: народ, труд, воспитане, продукт

Summary

In this article, the role of education in the country's public education system and a comprehensive analysis and analyzed. The meaning of work for the education of future generations, are clear examples of the need. Works primarily in the family, in

school and out-of-school institutions opened goal. At the same time, labor training school work be carried out in close cooperation with the prerequisites defined. Pedagogy of education of the people of the means of implementation was very easy to understand way. Fully developed, with public education in secondary schools as a member of the "labor" subject to the implementation of the program content. Primary school "labor" in the subject of education opportunities provided by the comprehensive implementation of the work. National labor carried out in the discipline of education in grades 1-4 in the article, depending on the product types, tasks, hours Speaking separately. The education of the younger generation of working people's drinking are disclosed in the literature as the key issues in a comprehensive way.

Keywords: nation, labour, education, product

УДК 386.202

МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАР ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ НЕГІЗДЕРІ

Е.Е. Сейдахметов – *Қ.А. Ясауи ат. Халықаралық қазақ-түрік университетінің доценті, Түркістан қ.*

Бұл мақалада дене тәрбиесінің жүйесіндегі білім беру үдерісінің көкейкесті мәселелері қарастырылады. Сонымен бірге шұғылдану барысында шұғылданушылардың жан-жақты дамуы, денсаулығын нығайту, дене мәдениеті және салауатты өмір сүру бейнесі негіздерінен білімді меңгеру, дене және психикалық сапаларын ең жоғары деңгейге жеткізу, өмірлік және кәсіби мақсаттарға жету үшін дене мәдениеті мен спорттағы озық тәжірибелерді пайдалануды болжалдау мазмұндалады. Білім беру мен тәрбиелеу тиімділігі оқытушылардың жоғары деңгейдегі кәсіби шеберлігіне, олардың оқу сабақтарының барлық түрлерін және спорттық жарыстарды жүйелі өткізулері нәтижесінде қол жетімді болатыны жүйелі сипатталған.

Кілтті сөздер: Дене дайындалғандығы, дамыту, білім беру, диагноздау, руханият, жетілдіру, дағды

Мектеп жасы қоғамның белсенді мүшесіне айналып қалыптасатын 7 жастан 17-18 жас аралығын қамтиды. Балдырған сәбиден мектеп оқушысы еңбекке, Отанын қорғауға дайын азаматқа айналады. Дәл осы жаста біздің елімізде жалпы білім беретін мектептерде және сонымен бірге, арнайы орта және кәсіптік-техникалық орта оқу орындарында жалпы көпшілікке орта білім беру іске асырылады.

Дене тәрбиесі сабағы оқу орындарындағы барлық оқу-тәрбие процесінің бөлігі, маңызды бағыттарының бірі болып саналады.

Мектептерде дене тәрбиесі сабағы балалардың жас және жыныс, анатомия-физиологиялық және психологиялық ерекшеліктері қатаң ескеріліп жүргізіледі. Жас ерекшелік мүмкіндіктерін білу мыналарды анықтауға мүмкіндік береді:

1. балалардың шамасы жететін мүмкіндіктерін дұрыс бағалау;
2. ағзадағы оңды өзгерістерге сүйену және өсудің қиындығын сездірмеу;
3. белгілі бір бағытта, бөліп айтқанда қозғалыс сапаларының қайсы бірімен жұмыс жүргізу үшін барынша ұтымды кезеңдерді жіберіп алмау ;
4. Әрбір оқушының типтік ерекшеліктерін білу арқылы толығымен, жеке әрбір оқушының өзін көрсетуіне мүмкіндік беріп, дене дайындығына қарай күрделіленуіне мүмкіндік жасау. Биологиялық дамуына байланысты мектеп жасындағы балалар мен қыздарды жас ерекшеліктеріне бөлу ғылыми негізделіп, қазіргі таңда былай анықталған: екінші балалық шақ 8-12 жас ер балалар және 8-11 жас қыздар; жасөспірім шақ 13-16 жас ер балалар және 12-15 жас қыздар; бозбалалық шақ 17-21 жас бозбалалар және 16-20 жас бойжеткендер.

Педагогикалық іс тәжірибеде екі жыныстағылардың сыныпқа бөлінуіне қарай келесі жас кезеңдеріне бөлу тараған: майда немесе бастауыш мектеп жасындағылар 7-10 жас, I-IV сыныптар; орта сынып жасындағылар 11-15 жастағы балалар, IV-VIII сыныптар; жоғары сынып жасындағылар жасы 16-18 жасар бозбалалар мен бойжеткендер, яғни IX-XI сынып оқушылары.

Мектеп жасындағы балалардың денесін тәрбиелеу мәдениеті міндеттері келесі бейнеде нақтыланады:

Сауықтыру міндеттері:

1. Өсіп келе жатқан ағзаның үйлесімді дамуына жәрдемдесу және оны біртіндеп ұлғайып келе жатқан жүктемеге дайындау, дұрыс дене сымбатын қалыптастыру, жүрек-қантамыры айналысы мен тыныс алу жүйелерін дамыту, зат алмасу процесінің қызметін жеделдету, жүйке жүйесін бекіту.
2. Белгілі бір жастағылардың және жыныстағылардың қозғалыс сапаларын дамыту.
3. Шыныгу сыртқы ортаның жағымсыз әсерлеріне ағзаның (қалыптылығын) бейімділігін орнықтылығын арттыру. Сергектік, өмірге деген құштарлық сияқты жұмыс істеу қабілетін қамтамасыз ететін бұл іргетассыз мектеп оқушыларын оқыту және тәрбиелеу міндеттерін шешу мүмкін емес. Мектеп оқушыларының әрбір жас ерекшеліктеріне қарай ағзаның даму ерекшеліктері есепке алынып, жекелеген міндеттер шешіледі.

Бастауыш сынып оқушыларының жасында тірек - қозғалыс аппаратының дамуы, жалпы дамып, беку сыйпатын қамтамасыз етеді. Қаңқаның қатты иілгіштігі, бұлшық ет ұлпаларының созылғыштығы, ірі бұлшық еттердің дамуы басым болатыны ескеріледі.

Орта сынып жасындағыларда, балалардың бойы, дене мүшелері тез өседі бірақ пропорцияға сай емес (аяқ, қолдар денеге қарағанда тезірек, сүйектер бұлшық еттерге қарағанда жылдам өседі, олардың созылғыштығы азаяды) және қыздар мен балаларда бірдей жылдамдықпен емес, сондықтан бұлшық еттерге жан-жақты әсер етіп оның әртүрлі көріністерінде күшін, буындардың қозғалмалылығын, босаңсыту қабілетін дамыту қажет .

Жасөспірімдердің тыныс алуына, бұлшық еттеріне ерекше назар аударылады, өйткені көкіректің көлемі мен дененің өсуі ара қатынасында үйлеспеушілік пайда болуы мүмкін (физиологиялық қушық кеуде). Жоғары сынып оқушылары жасында дененің өсуі азаяды, бұлшық ет көлемі артады, бұлшық ет ұлпаларының құрылымы жетіледі, күш және жылдамдық дайындығын жақсартуға барынша күшейтілген жұмыс жасауға мүмкіндік жасалады. Сонымен бірге, жасөспірім бозбалалар және бойжеткендермен жұмыс тек жүктеме жағынан ғана емес бағыттаушылық жағынан да күрделіленеді. Әртүрлі жас ерекшелігі топтарында сауықтыру міндеттерінің ең маңыздыларының бірі нақтыланады, яғни ол дұрыс дене тұлғасын (сымбатын) қалыптастыру болып табылады. Мектеп жасында дене сымбатының үнемі өсіп қалыптасуының жалғасатындығынан балаларды дене жаттығуларын орындатқан кезде күрт қозғалыстан, ауытқудан, секірген кезде қатты жерге түсуден т.б. сақтандырған жөн. Қан айналу және тыныс алу органдарының жүйелері мектеп бітірген жасқа дейін дамуын жалғастырады. [1,2].

Бастауыш сыныптарда жүректің соғу, жирылу күші әлі күшті емес. Жүрек минутына 90 рет соғып, тез жиырылады, тыныс алу да минутына 20-22 рет және терең емес. Тек жоғары сыныптарда ғана жүрек-қан тамыр айналысы жүйесінің қызметі жүйелі атқарылады, оның реттеуі-жетілген, дегенмен ер балаларға қарағанда қыздардың қан айналу және тыныс алу органдарының қызмет ету мүмкіндіктері төмен болады.

Бұл ерекшеліктерін жылдамдық және төзімділік сияқты сапаларды дамыту кезінде ескеру қажет. Мысалы, бастауыш сынып жасында жылдамдық дыбысқа, белгіге тез жауап беру реакциясы түрінде дамиды. Бұл кезде күш төзімділігі күшті дамиды, бірақ балаларды бірсарындылық, бірқалыптылық шаршатады.

Сондықтан, олардың денесін статикалық қалыпты жағдайда ұстауға біртіндеп үйрету керек. Сонымен бірге, жаттығуды орындағанда бір мезгілде дұрыс тыныс алуға үйрету, қозғалысты тыныс алумен жүйелі үйлестіру қажет. Жоғары сынып жасында (IX-XI сынып) жылдамдық күш дайындығын қамтамасыз ету және төзімділікті дамыту жұмыстарына кірісу қажет. Жоғары сыныпта төзімділікті дамытуға үлкен мән беріледі. Олар ересектердің жүктемесіне таяу шыдайды. Алайда аса ауыр жүктеме, көңіл күйі нашар кезде, аурудан соң орындалған жаттығулар оқушы ағзасына үлкендерге, ересектерге қарағанда зиянды.

Ағзаны шынықтыру - аса маңызды сауықтыру шараларының бірі. Шынықтыру процедураларын мектепке дейінгілерге қарағанда оқушыларға байқап және біртіндеп жасаған жағдайда ғана күшті әсер етеді.

Өмір сүру бейнесі мен күн тәртібінің өзгеруіне қарай мектеп оқушыларына жүйелі түрде шынығу қиындайды. Сондықтан, үзілістегі дене жаттығуларымен дене тәрбиесі сабағын таза ауада өткізу мүмкіндігі пайдалы.

Сауықтыру міндеттері екі жақты шешілуі мүмкін: 1/ Дербес, өз бетінше, дене тәрбиесінің әдістері мен құралдарын арнайы таңдап, дұрыс дене дамуына жәрдемдесетіндей немесе дене сымбатының бұзылуын, салмағын, белгілі бір бұлшық ет топтарының нашар дамуын қалпына келтіретіндей мүмкіндік туғызу. 2/ Кез келген білім алу және тәрбие міндеттеріне жол ашу. Мектеп оқушылары үшін жеткілікті белсенді қозғалыс күн тәртібі, күнделікті орындалатын дене жаттығулары маңызды; ерекше таза уақытқа (дозировка) есептеліп жасалынған жүктеме, ағзаның қуат қорын (ресурстарын) ашуға жол бермейді, өсуіне қажет жеткілікті демалыспен, ұйқымен, тамақпен өз уақтында күшін бастапқы қалпына келтіруі; барынша жақсы гигиеналық жағдай жасау-сабақтың сыртқы ортамен және материалдық-техникалық қамтамасыз етілуімен байланыс; денсаулық жағдайына және дене дайындығы көрсеткіштеріне жүйелі түрде дәрігерлік – педагогикалық бақылау жасау. [3].

Оқушыларды өмірдің әртүрлі жағдайында қажетті біліммен, қабілетпен және дағдымен қаруландыру:

а/ дене жаттығуларының маңызы және әсері, әдіс түрі, ережесі және олардың табыспен орындалу жағдайы;

б/өмірге қажетті қабілет пен дағдыны кең ауқымда жетерліктей қалыптастыру;

в/ сантүрлі жаттығулар арқылы қозғалыс тәжірибесін байыту, өз түйсігімен күш салуды реттеу қабілетін қалыптастыру, әрекетті өз уақытында және дәл, нақтылы міндетке сай, соның ішінде күрделіленген жағдайда жасау. Бұл міндетті шешу жаңа әрекеттерді өмір өткелдерінде пайдаланып шешуге жағдай туғызады.

1. Балаларға жеке және қоғамдық гигиена туралы білімді мектепте, үйде дене жаттығуларымен шұғылданғанда, еңбек еткенде және демалыс кезінде қалыптастыру.

2. Дене мәдениеті ауқымында өміртанымын кеңейту, дене жаттығуларымен шұғылдануға қызығушылығын және қажеттілігін дамыту, өз денесінің күшін жетілдіруге ұмтылдыру және оны іске асыра білу. Бұл міндетті шешу сенімділік туғызады, сонымен бірге мектептен кейін де дене тәрбиесі күн тәртібіндегі міндетті элементтің бірі болып қалады.

3. Дене жаттығуларымен сабақ өткізу үшін ұйымдастырушылық және кейбір әдістемелік (нұсқаушылық, төрешілік) білімді және қабілетті қалыптастырады.

Мектеп оқушыларының жеке тұлғасын жан-жақты дамыту мақсатында дене тәрбиесінің барлық құралдары мен әдістері қолданылады. Олар оқушының ақыл-ойының дамуына, адамгершілік қабілеттерінің қалыптасуына, оларды еңбекке, отанды қорғауға дайындауға, эстетикалық дамуына жәрдемдеседі.

Өнегелілікке тәрбиелеу жаңа қоғам құрылысының жеке тұлғаларының мына ерекшеліктерін қалыптастыруға бағытталады :

1/ Патриоттық (отан сүйгіштік), азаматтық, ұлтаралық ынтымақтастық;

2/ Еңбек сүйгіштік, ұжымдық еңбекке дайын болу, басқалардың еңбекке деген ынтасын сыйлау;

3/ Ұжымға деген сүйіспеншілік, өзара жолдастық көмек, адамдарға деген адамгершілік қарым-қатынас;

4/ Саналы (зерделі) тәртіп, адалдық, шыншылдық;

5/ Мақсатқа жетуге деген табандылық, ұстамдылық, өзін-өзі ұстай білу, тәуекелшілдік, шешімшілдік, батылдық.

Спорттық жарыстастық жағдайында балаларда қарсыласына, командалас әріптесіне, төрешіге деген ұғынуға байланысты және спорттық этикалық көрінісімен, ерекше көзқарас тәрбиеленеді, белгілі бір мінез-құлық ережелеріне үнемі бекітілетін көптеген жағдайлар пайдаланылады. Мұндай жағдайлар барлық спорт түрлері ойын ережелерінде алдын-ала ескерілген, спорт жарыстарының дәстүрінде, саптағы мінез-құлық ережелері қамтылған. Мысалы, кез келген спорт түрінен өткізілген жарыс, жекпе-жек аяқталғаннан кейін жарысқа қатысушылар жарыс барысындағы пайда болған реніш көңіл-күйге қарамастан ризалықпен қол алысып тарқауға міндетті.

Жарыс барысында қарсыласына көрсеткен дөрекілік, сыйламаушылыққа айып ұпайы беріледі, ойыннан, жарыстан шығарылады. Бір адамның тәртіпсіздігі үшін бүкіл команда зардап шегеді. Біз ұяң мінезді, мықты мінезді, жігерсіз не жігерлі адам, өз мінезін тәрбиелеу, өз еркін тәрбиелеу деген ұғымды жиі естиміз. Мінез адамның өз мақсаты мен міндетін жүзеге асыруда көбінесе табандылығының деңгейін анықтайтын негіз болып табылады. Спорттың сезімдік күшті әсері тек спортшыларға ғана тікелей қатысты емес оның көрермендерге де әсері зор. Бұл балалар үшін заңды да. Балаларға көрермендер сезімі қатты әсер етеді. Жанкүйерлердің өз командасына, өз жақтасына жақтасып жаны ауыруы мүмкін, бірақ сезімнің шегі болуы тиіс. Балалар жарыстарының төрешілері, жалпы көпшілік спорт мерекелерінің ұйымдастырушылары жарысқа қатысушыларға және көрермендерге байланысты тәрбиелік қызметтерін атқаруы тиіс [4].

Батылдық қорқыныш сезімін жеңіп шығуды талап ететін әрекеттерде тәрбиеленеді.

Шешімшілдік спортшыдан қабылданған шешімнің артынша әрекет ету қажет болған жағдайда, кездейсоқ күрделі мәселе туындағанда, жолы болмай қалуы мүмкін сәтке де қарамастан жедел әрекет жасау талап етіледі.

Өзін-өзі ұстай білу - өз әрекетін бақылаудан шығарып алмау қабілеті - объективті жағдайда барынша күрделі сәттерде тәрбиеленуші, мысалы, ауа-райының бұзылуы, шаңғының нашар сырғанауы және алдыңғы жарыстардағы жолы болмаушылық немесе күшті қарсыластың белсенді әрекеті т.б. себептер.

Ақыл-ой тәрбиесі - бұл тек оқушылардың арнайы пәндер бойынша білімін, қабілетін және дағдыларын байытумен шектелмейді. Ол, оқушылардың интеллектуалдық қабілеттерін, назар аударуын, зердесін, танымдық белсенділігінің артуын дамытуға бағытталады.

Еңбек тәрбиесі - мектеп оқушыларында бірнеше бағытта іске асады:

1/ Қоғамның мүддесі үшін еңбектің қажеттілігі туралы сендіру.

2/ Еңбек ету қажеттілігіне тәрбиелеу.

3/ Дене тәрбиесі сияқты еңбекке іс жүсінде дайындалу, сонымен бірге қабілетпен және дағдымен, еңбек қызметіне қажетті әрекеттермен қарулану.

Эстетикалық тәрбие - денешынықтыру жаттығуларымен шұғылдану процесінде мыналарға бағытталған.

1/ Сыртқы сымбат, көрік сұлулығына жетуге белсенді ұмтылыс.

2/ Қозғалыс - қимыл сұлулығын ұғуға тәрбиелеу және іс жүзінде оны пайдалана білуді қалыптастыру.

3/ Тамаша, қуанышты сезінуге байланысты сезімге, толқушылыққа әсер ете білу, қоршаған тамаша, көрікті ортаға, адамдардың өзара тамаша ара-қатынасына еліктеу, жақсылыққа талаптану.

Дененің сымбаты туралы ой түйгенде бірінші дененің саулығы, дұрыс тұлғаны тәрбиелеуді жүйелі дамумен байланыстыру керек.

Бұл жерде "сұлулықты" көрсету үшін дененің бұлшық еттерін "өнерлеп" қана дамытатын батыстың "әуесқойлары" туралы емес шын мәнінде қозғалыс қимылға бейімді даму туралы, яғни бұлшық еттердің дамуы дене қозғалысына жүйелі әсер етуі тиіс. Қозғалыс қызметіне пайдалы әсері болмайтын релефті бұлшық еттерді "сұлулық" үшін өсіру кемтарлыққа соқтырады. Әсіресе мектеп оқушыларына қозғалыс сұлулығы өз денесін өте жақсы меңгерусіз мүмкін емес екенін ұғындыру абзал. Дененің қозғалыс бағытын, ырғағын, қабілеттерін меңгеру қозғалыстың мәнерлі тілінің негізі болып саналып, қозғалыс мәдениетінде көрінеді. Бұл мәдениетке тәрбиелеу – оқушыларды қозғалыс негіздеріне үйретудегі міндеттердің бірі.

Кез келген қарапайым қозғалыс өзінің дәлдігімен және адам бойына сезімдік (эмоционалдық) даруымен, табиғилығымен эстетикалық қанағат әкеледі. Мысалы, гимнастқа сұлу сымбатымен үйреншікті жеңіл жүрісімен ешқандай күш түсірмеуі. Оқушылар ұжымдық әрекеттік қимыл-қозғалыстың эстетикалық пайдалы әсерін сезінуі және түсінуі тиіс - дәл орындау, топтық ырғақты, жүйелі қозғалысы (ұжымдық еркін жаттығуларда, сапқа қайта тұрғызу жаттығуларында, би комбинацияларында), қозғалыс үйлесімділігі, өзара түсіністік, орнықты ойын өрнегі (спорт ойындарында). Балаларды дене жаттығуларының сұлулығын, көркемдігін өздігінен бағалауға тарту қажет, бірақ үнемі бұл бағалаудың дұрыстығын бақылау керек. Оқушыны талғампаздыққа тәрбиелеу оның әрекетінде шығармашылық жақсы қасиеттерді көрсетуіне мақсатты бағыт береді. Қозғалыс-қимыл жаттығуларын музыканың сүйемелдеуімен орындау қозғалысты толық ұғынып және жақсы орындауына мүмкіндік береді. Қозғалыс әрекетін музыкалық мәнер құралымен (дыбыстың күші, мәнерлі ырғағы және т.б.) сүйемелдеу жаттығуды толық ұғып, түсініп орындауға мүмкіндік береді. Басқа жағынан қозғалыста музыканы тыңдап, сезіммен бойға сіңіріп жаттығуларды орындау музыкалық тәрбиеге жәрдемдеседі. Хореография, би құралдары дене жаттығулары сипатында пайдаланылады. [5].

Әдеміліктен, әсемдіктен, сұлулықтан, ырғақтылықтан, мәнерліліктен басқа би адамгершілік тұрғыда да тәрбиелейді. Мысалы, жұппен билеу жаттығуында билеушілерден белгілі бір өзара қарым-қатынас мәдениетін талап етеді.

Қорыта айтқанда, салауатты өмір сүру бейнесі көптеген қозғаушы күштерге (экономикалық, әлеуметтік, адамның жеке басының тәрбиесі мен біліміне) байланысты екені толығымен анықталды.

Кез-келген таңдаған спорт түрімен, дене шынықтыру жаттығуларымен шұғылдану кезінде мектеп жасындағы балалар өздерінің жеке гигиенасына ұқыптылықпен қарауы керек. Бұған тек дененің тазалығы ғана емес, сонымен қатар күн тәртібін сақтау, зиянды әдеттерден бас тарту жән т.с.с. кіреді. Егер өмір сүру стилі дене шынықтыру жаттығуларымен шұғылдануды дұрыс ұйымдастыруға сәйкес келмесе, онда оны өзгерту қажет екені қарастырылған.

1 Әлімжанова Г. Ерғазиева К. «Салауатты өмір салтын ұстау» «Бастауыш мектеп» 2004-2.

2 Қайымова Ш. «Салауатты өмір салтын құру», «Өзіндік таным» , 2005-2.

3 Абдрахманова А. «Салауатты өмір салтына құрылымдық модель», «Валеология дене тәрбиесі спорт» №12, 2003.

4 Есжанов Б. «Салауатты өмір салтын қалыптастыру», «Ислам әлемі».2005-10

5 Исламова А. «Педагогикалық салауаттанудың даму негіздері», «Мектептегі дене шынықтыру» 2004-3.

6 Қосуақова З. «Оқушылардың салауатты өмір салтын ынталандыру» «Валеология дене тәрбиесі спорт». 2003-3.

Резюме

В этой статье рассматривается актуальные проблемы образовательного процесса физической культуры осуществляемые в ходе занятий. Всестороннее развитие занимающихся предполагает укрепление здоровья, овладение знаниями основ физической культуры и здорового образа жизни, достижение оптимального уровня физических и психологических качеств, умение использовать опыт физкультурно-спортивной деятельности для достижения жизненных и профессиональных целей. Эффективность обучения и воспитания достигается благодаря высокому профессионализму преподавателей, умелому проведению ими всех видов учебных занятий и спортивных соревнований.

Ключевые слова: Ориентация, психика, развитие личности, саморазвитие, физическая культура

Summary

In this article considered carefully topical problems of the educational process of physical training carried out during the course. Comprehensive development involves dealing with health promotion, acquisition of knowledge bases of physical

training and a healthy lifestyle, to achieve an optimal level of physical and psychological qualities, the ability to use the experience of sports activity to achieve life and professional goals. The effectiveness of training and education is achieved due to high professionalism of teachers, the skillful conduct of all kinds of classes and sporting events.

Keywords: Orientation, psyche, personal development, self-development, physical education

ӘӨЖ 371.012

ЕРТЕ ЖАСТАН БАЛАБАҚШАҒА БАРАТЫН БАЛАЛАРДЫҢ АТА-АНАЛАРЫНЫҢ САУАТЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

М.Б. Жаздықбаева – *п.ғ.к., доцент,*
Г.Мейірбекова – *PhD, доцент м.а., Қ.А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті. Түркістан қаласы*

Ерте жастанбалабақшаға баратын балалардың ата-аналарының сауатын арттыру, мектепке дейінгі мекеме жұмысының міндетті бөлігі. Бір және екі жастағы балаларға екі жақтың бір бағытта дұрыс жұмыс жасауы үшін ата-аналарда ерте жастағы балалардың психофизиологиялық ерекшеліктері, тәрбие міндеттері мен әдіс-тәсілдері және құрылымы жайлы түсініктері болуы тиіс. Тәрбиешілермен ата-аналардың балаға әсер етудегі сабақтастығы балалардың жан-жақты дамуының ең маңызды шарты болып табылады. Осы мақсатпен ата-аналар үшін жалпы педагогикалық оқулар ұйымдастырылады. Педагогикалық бағыттағы бұл жұмысқа балабақша маңындағы ясли балабақшаға бармайтын балалардың ата-аналары да қатысуы тиіс. Халық арасында ерте жастағы бала тәрбиесі жайлы білім беруді насихаттау жалпы білім беретін мектептердің реформасына да ерекше маңызға ие болып келеді, өйткені баланы мектепке және ересек өмірге психологиялық және физиологиялық тұрғыда дайындау ерте жастан басталуы тиіс. Баланың қалай дамуы, ересек болғанда қоршаған ортамен қалай араласып кетуі көбінесе ерте жаста ересектердің баламен қарым-қатынасына байланысты[1].

Педагогикалық білімі жоқ, жас ата-аналар қаламаса да бала тәрбиесінде көп қателікке кезігеді. Тәрбиеші олардың алдында ерте балалық шақтың ерекшеліктері жайлы айтып түсіндіруі тиіс және жас ата-аналардың «қалай» және «неліктен» деген сұрақтарына жауап бере алуы керек. Кейбір бір балалы жас ата-аналардың тек педагогикалық сауаттылығы ғана емес, оның маңыздылығы жайлы да білмейді. Олардың арасында балаға тек жақсы күтім қажет, ал тәрбие - болашақтың ісі деген пікір кең таралған.

Ерте жастағы балаларға арналған топ тәрбиешілерінің ата-аналармен жұмысының құрылымы екі жастағы балалардың жас және психофизиологиялық ерекшеліктеріне негізделеді. Бұл жастағы балалардың дамуы тәрбиенің әдіс-тәсілдерімен мақсат-міндеттерінің және күн режимінің өзгеріп отыруын қажет етеді. Сондықтан да мектепке даярлық топқа қарағанда тәрбиешінің отбасымен байланысы жиірек орын алады. Бала өмірінің алғашқы жылында, баланың жеке басының дамуына көп көңіл бөлінеді, сондықтан да ата-аналарға арналған жалпы жұмыспен қатар, жеке жұмыстар да жүргізіледі. Бұл ретте балабақшаға алғаш рет келіп тұрған ата-аналарға арнайы көңіл бөлінеді, өйткені баланың балабақшаға бейімделуін жеңілдету мақсатындағы сабақтастық өте маңызды. Ал әр түрлі жастағы балалар бір топқа енгізілген болса, әр жастың ерекшелігіне қарай олардың ата-аналарымен жалпы топ жиналысынан бөлек кеңестер ұйымдастырылады [2].

Ата-аналармен жұмыс тәрбиеші жоспарындағы міндетті бөлімі болып есептеледі. Жұмыстың барлық формасы жоспарланады: топ жиналысы, баяндама әңгімелесулер, кеңес беру, үйге бару, озық педагогикалық тәжірибені насихаттау, стендтерді безендіру, ата-аналар бұрышы. Жоспарда топтық әңгімелесулер мерзімі, үйге бару мерзімінің жобасы жазылады. Осындай формалармен жұмыс жасай отырып, тәрбиеші материал жинайды және әр отбасын терең тани отырып, қай отбасының тәрбиесін насихаттау керек, қай отбасыға көмек қажет екенін анықтайды.

Тәрбиеші ерте жастағы балаларға арналған жаңа оқулықтармен таныс болып, оны ата-аналарға ұсынып отыруы қажет. Бұл бағытта балабақшаның аға тәрбиешісі көмек бере алады. Кітаптар мен «Мектепке дейінгі тәрбие» деген журналдан ерте жастағы балаларға арналған мақалаларды талдауды ұйымдастыруға болады.

Үйге бару - ерте жастағы балалардың ата-аналарымен жұмыс жасаудың ең маңызды және міндетті формасы. Тәрбиеші мүмкіндігінше тәрбиеленушінің үйіне жылдың басында барғаны дұрыс. Ясли-балабақшаға енді келіп жатқан балалардың ата-аналарынан қай мезгілде алып келіп, алып кетуін, баласының дербес ерекшеліктерін біліп алу, алғашқы күндерде жүргізілуі керек. Тіпті бала ясли-балабақшаға екінші жылы келіп тұрса да, жаңа тәрбиеші отбасыжағдайымен таныс болуы тиіс. Тәрбиеші ата-аналарға тәрбиенің әдіс-тәсілдерімен күн режимін түсіндіріп, оны үйде де ұстануын өтінеді.

Жыл бойында тәрбиеші тәрбиеленушілердің үйіне екі рет барады, соның ішінде жақсы қамқорлық жасалмайтын, тым ерке не тым тұйық балалардың үйіне қайта барады. Егер бала топқа жылап, не ренжіп келсе, оны отбасына бару арқылы да анықтай алады. Ата-аналар балаларының түнде кеш ұйықтайтынын не ұйықтағысы келмейтінін айтып шағымданса, тәрбиеші кешке баланың не істейтінін, отбасы мүшелері онымен қалай араласатынын анықтап алады. Жиі ауыратын балалардың үйіне де қайта барып тұру маңызды.Оның себептерін анықтайды: баланы тым жылы ұстайды не болмаса баласының тұмауратып қалуынан қорқып, бөлмесін желдетпейді. Ыстыққа үйреніп қалған баланың тез тұмау болып қалатыны барлығына мәлім.

Топтық ата-аналар жиналысы 2-3 айда бір рет өткізіледі. Бір жылда өте маңызды деген психологиялық-педагогикалық, медициналық мәселелерді ата-аналармен шағын жиналыс ретінде өткізу үшін 4-5 жиналыстың өзі жеткілікті. Жиналысқа аға тәрбиеші (әдіскер), медбике, дәрігер қатыса алады. Өйткені ерте жастағы балалардың дамуында психологиялық, физиологиялық мәселелер, денсаулыққа қатысты мәселелерді талдауда осы мамандардың көмегі қажет[3].

Жиналысты ұйымдастырудан алдын мына мәселелерді анықтап алу қажет:

1. Дәрігердің не медбикенің баланың физиологиялық дамуы жайлы, ауруларды емдеу жолдары жайлы хабарлауы.

2. Тәрбиешінің баланың психологиялық дамуы және тәрбиенің алдағы мақсаты мен міндеті жайлы хабарлауы.

3. Бандама (әңгімелесулер) педагогикалық тақырыптарда не медициналық тақырыптарда (тамақтану, шынықтыру, т.б.).

Егер тәрбиеші өтіп жатқан тақырыпқа ата-аналарды еліктіре алса, жиналыс ойдағыдай өтеді.Ол үшін тәрбиеші ата-аналарға сұрақтарды дұрыс қоя білуі, балалары жайлы сұрауы, отбасындағы тәрбиенің ерекшелігін сұрап отыруы керек.

Жас ерекшелігі әр түрлі аралас топтарда жиналыс санын 3-4ке қысқартуға болады және жас ерекшелігі бір балалардың ата-аналарымен жеке өтілгені дұрыс.

Баяндама (әңгімелесу), тақырыптық әңгімелесулерде және кеңестерде тәрбиеші ата-аналарға дене, ақыл-ой, адамгершілік және эстетикалық тәрбиенің міндеттері туралы хабарлайды. Ол мұны балабақшадағы оқыту және тәрбие бағдарламасына сүйене отырып жасайды.

Дене тәрбиесі туралы айтқанда күн режиміне ерекше көңіл аударған дұрыс. Өйткені ерте жастағы балалардың күн режимі өзгеріп отырады және тәрбиеші әр режимге ауысудан алдын мұны ата-аналарға айтып отырады. Алғашқы жиналыста әңгімелесу барысында бұл тақырыпты айтқанда тәрбиеші күн режимі және оның маңыздылығы, әр жастың өз күн режимі болатынын ата-аналарға түсіндіреді. Егер бала бір уақытта тамақтана берсе, дағдыға айналған уақытта баланың ас қорытуы күшейіп, ашығу сезімі туындайды. Ұйқы да бір уақытта белгіленген болса, бала тез ұйықтайтын болады. Сондықтан да күн режимін дұрыс ұстану балада жақсы көңіл күй, ыңғайлы орта қалыптастырады.

Топтық және жеке әңгімелесулерде тәрбиеші отбасында баланың денесін шынықтыру жұмыстары жайлы әңгімелейді. Қимыл-қозғалыстың дамуына, бала қимылының белсенділігіне көңіл бөліп, ерте жаста қандай дағдылардың игеруі керектігін айтады. Тәрбиеші қимыл-қозғалыс белсенділігінің бала денсаулығына маңызын айта отырып, қимыл-қозғалысы баяу, балалардың ата-аналарымен жеке әңгімелесіп, себептерін айтады және көмек көрсетеді.

Кейбір ата-аналар балаларын тұмауратып қоюдан қорқып, бөлмесін желдетпейді және серуенді шектейді. Күн режиміне арналған әңгіме барысында тәрбиеші серуенге көңіл бөліп, серуенде бала тек қимылдап қана қоймай, ақыл-ойының дамуы үшін қажетті әсер ала алатындай дұрыс ұйымдастыру жолдарын түсіндіреді.

Шынықтыру, тамақтану, массаж, гимнастика тақырыптарында туындаған сұрақтарға медицина қызметкерлері жауап береді. Дәрігер не медбике ата-аналарға әр мезгілде дұрыс киіну жолдарын түсіндіреді [4].

Тәрбиеші ата-аналарға балаларының ұйқысын дұрыс ұйымдастыруда, тамақтандыруда және оятуда маңызды кеңестер айтады. Жылап тұрған балаға бос сөздер айтып, не еш қажетсінусіз тербетіп қоюдың қажеті жоқ екенін ескертеді және ата-аналардың назарын бұл әдісті тек қысқа уақытқа ғана қолдануға болатынын, өйткені жылаған баланың бір себебі болатынын айтып түсіндіреді. Баланың жылауы- өзін жаман сезінуі, жалыққаны не болмаса күн режимінің дұрыс орындалмауынан.

Кейбір ата-аналар баласы сөйлемесе, оның қарым-қатынасты қажетсініп тұрғаны жоқ, оның қарны тоқ, ұйқысы қанық, төсек-орны жақсы, керуетінде әдемі ойыншықтар тұрғаны жетеді деп ойлайды. Бұл кезде ата-аналарға баламен сөйлесумен ойнаудың қаншалықты маңызды екенін айтып түсіндіру қажет.

Бала ойынына қатысты жеке кеңестер өткізуге болады: оны ұйыдастыру, ойыншықтарды дұрыс таңдау, қалай ойнау керектігі туралы айтылады. Ата-аналар балаларының жүйке жүйесіне әсер етпейтіндей, шаршатпайтындай етіп ойнауы керек және күн режимінде берілген уақытқа қарай ыңғайластырып ойнау керек.

Ата-аналардың педагогикалық сауаттылығын арттыруда тәрбиеші бала денсаулығын қорғау және нығайту жұмысына көп көңіл бөлуі керек. Дене тәрбиесіне қатысты үлгілік тақырыптар:

1. Ерте жастағы балалардың дене тәрбиесі міндеттері және олардың дене даму ерекшеліктері.
2. Күн режимі және оның маңызы.
3. Қимыл-қозғалыс белсенділігін арттыру.
4. Гигиеналық дағдылармен біліктерді қалыптастыру.
5. Балалармен серуенді ұйымдастыру.

Дене тәрбиесі төңірегіндегі сұрақтарға ата-аналарға арналған бұрыштан жауап табуға болады. Ол жерде баланың дене дамуы жайлы мәліметтер ілініп қойылады: балалардың бойымен салмағы, қимыл-қозғалыс дамуының көрсеткіштері, күн режимі, баланы үйде тамақтандыруға арналған пайдалы кеңестер жазылады.

Топтық және жеке жиналыстарда, тәрбиеші ата-аналарға ақыл-ой тәрбиесінің мақсат-міндеттерімен таныстырады. Баланың ақыл-ойы, есі мен қиялын, зейінін дамыту мәселесі жайлы әңгімелейді.Әсіресе ойыншықтарды сатып алғанда ескеретін жағдайларға ерекше тоқталып өткені жөн. Ата-аналар қымбат ойыншықтарды сатып алады, бірақ оның баланың жас ерекшелігіне сай келебермейтінін айтады.

Кейбір отбасыларда ересектер балалармен сөйлесе отырып, сөздерді қысқартып не басқаша айтып үйретеді. Мысалы, «ава», «киса» т.б.

Тәрбиеші ата-анаға балалармен сөйлескенде анық, нақты сөйлесуді айта отырып, тіл дамыту бағдарламасының талаптарымен таныстырады, сондай-ақ тілінде кемістігі бар балалардың ата-аналарымен жеке жұмыстар жүргізеді. Балалардың ақыл-ойымен тілін дамытуда талдауға арналған үлгілік тақырыптар:

1.Ерте жастағы балалардың ақыл-ойын дамыту әдістерімен құрылымының міндеттері
2.Баланың ақыл-ойын дамыту үшін үй жағдайында жүргізілетін жұмыстар
3.Балаға ойыншықтарды сатып алғанда нені ескеру керек?
4.Тіл дамытудың міндеттері және әдістері
5.Ерте жастағы балалардың тілінін даму көрсеткіштері
6.Тіл дамытуға арналған «Сиқырлы қобдиша» лотосын ұйымдастыру
7.Сюжетті ойыншықтар және баланың ақыл-ойымен тілінің дамуында алатын орны
8. Серуен кезінде бала тілін дамыту

Тәрбиеші ата-аналарға ойыншықтар баланың тілімен ақыл-ойын дамытудағы маңызын айтып түсіндіреді, алайда оларды гигиеналық талаптарға сәйкес топқа кіргізіп ойыншықтарды көрсете алмағандықтан, жиналыстарда олардың сүреттерін көрсетеді[5].

Балалардың адамгершілік және эстетикалық тәрбиесі жайлы ата-аналармен жұмыс жүргізгенде дене және ақыл-ой тәрбиесі сияқты әңгімелесу, консультация формаларын қолданады. Кейбір ата-аналар балаларының қолынан келетін істі бағаламай, орнына өздері орындайды. Сондықтан тәрбиеші бұл тақырыпта әңгіме ұйымдастырады. Мұның мақсаты- балаларда өзіне-өзі қызмет көрсету, қарапайым мәдени-гигиеналық дағдыларды қалыптастыру жолдарын үйрету. Сонда-ақ балабақша өмірінен мысалдар келтіре отырып, балалардың өздері тек киініп, жуынып, тамақтанып қана қоймай, ойыншықтарға арналған бұрыштарды жинауда, топ кезекшілігін атқаруда қолынан келетін жұмыстарды айтып өтеді. Ойнап болғаннан кейін ойыншықтарды жинау дағдыларын қалыптастыруға, балаларда адамгершілік сезімдерін: мейірімділік, басқаның көңіліне ортақтасу сияқты сезімдерді қалыптастыруға кеңес береді. Мұның бәрі- мейірімділіктің бастамасы болып есептеледі[6] .

Тәрбиеші ата-аналардан үйлеріндегі беріліп жатқан адамгершілік тәрбиесінің ерекшеліктері, ондағы кезедесетін қиыншылықтар жайлы сұрайды. Жазалауды тәрбиенің негізгі әдісі деп санайтын ата-аналар да кездеседі. Тәрбиеші бұл әдістің екі жасқа дейінгі балаларға қолдануға болмайтынын ескертеді. Өйткені бұл жастағы балалар ненің жақсы ненің жаман екенін әлі ажырата алмайды не болмаса өздерінің қалауларын шектей алмайды, ал бұл қырсықтыққа жатпайды.

Балаларға эстетикалық тәрбие беруде отбасымен балабақшада көптеген жұмыстар атқаруға болады. Бұл жайлы тәрбиеші жалпы жиналыстарда айтады, яғни көркем сөздер қолдану, кітаптар оқып беру, ән тыңдау дағдыларын қалыптастыру, ритмикалық қимылдар орындап үйрету , бірге қимылды ойын ойнау, серуендеу.

1 Воспитание и обучение детей раннего возраста Л.Н.Павлова М. «Просвещение» 1986
2 «Отбасы және балабақша» №5 2013, 4-бет
3 Отбасы педагогикасы. Жүндібаева Т.Н. Алматы 2014
4 Воспитание дошкольника в семье. Под ред.Марковой. М., 1979
5 Воспитатели и родители Л.В.Загик, В.М.Иванова. Москва «Просвещение» 1985
6 Мектепке дейінгі педагогика Ф.Н.Жұмабекова Астана «Фолиант» 2008

Резюме

В статье рассматриваются методы изучение семьи. Сотрудничество семьи и детского сада играет важную роль в всесторонной развитии детей. Педагогическая помощь родителям должна основываться на тщательном и всестороннем изучении каждой семьи, каждого ребенка. Всестороннее изучение семьи – это важное звено в работе с родителями. Эффективность всей работы с родительями рассматривается в тесной связи с коммуникативными и аналитическими навыками педагога. Эти навыки тесно связаны с умением воспитателя использовать теоретичееские знание на практике, с его способностью наблюдения и анализа. Методы ызучения семьи разнообразны: более традиционные - посещения детей на дому, индивидуальные беседы с родителями, целенаправленнные наблюдения за детьми в условиях детского сада и семьи. Менее распространенные- вопросники и типовые беседы. На основе бесед со всеми членами семьи, наблюдений воспитатель может четко определить дальнейшие задачи по конкретному вопросу воспитания.

Ключевые слова: Семья, изучение, метод, родитель, задача, сотрудничество, роль, развитие, беседа

Summary

In article are considered methods study to families. Cooperation family and kindergarten plays an important role in the comprehensive development of children. The Pedagogical help parent must be founded on careful and all-round study to each families, each child. The All-round study to families - an important section in work with parent. Efficiency of the whole work with parent can be looking in close relation with communication and analytical skill of the teacher. These skills are closely connected with skill of the teacher use teoritical a knowledge in practice, with his(its) ability of the observation and analysis.

The Methods to study families varied: more traditional - a visit to children on house, individual conversations with parent, observations for children in condition of the kindergarten and family. More wide-spread- questionnaires and standard conversations. On base of the conversations with all member of the families can clearly define the further problems on concrete question of the education.

Keywords: Family, study, method, parent, mission, partnership, role, development, conversation, observations, education

ОӘЖ: 796.07

МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІН ОҚЫТЫП, ҮЙРЕТУ ӘДІСТЕРІ

Қ.К. Дуйсенов – *аға оқытушы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті*

Бұл мақалада дене тәрбиесінің жүйесіндегі білім беру үдерісінің көкейкесті мәселелері қарастырылады. Сонымен бірге шұғылдану барысында шұғылданушылардың жан-жақты дамуы, денсаулығын нығайту, дене мәдениеті және салауатты өмір сүру бейнесі негіздерінен білімді меңгеру, дене және психикалық сапаларын ең жоғары деңгейге жеткізу, өмірлік және кәсіби мақсаттарға жету үшін дене мәдениеті мен спорттағы озық тәжірибелерді пайдалануды болжалдау мазмұндалады. Білім беру мен тәрбиелеу тиімділігі оқытушылардың жоғары деңгейдегі кәсіби шеберлігіне, олардың оқу сабақтарының барлық түрлерін және спорттық жарыстарды жүйелі өткізуге. Дене тәрбиесі бойынша оқу үдерісінің концептуалды бағыттылығы мемлекет мүддесін, азаматтардың денелерін жетілдіруге деген қоғам сұранысын, оларды еңбек біліктілігіне және әлеуметтік белсенді өмірге даярлауды жүзеге асыру болып табылатыны жүйелі мазмұндалған. Сол сияқты студенттерге білім беру және тәрбиелеу тиімділігі оқытушының жоғары кәсіби біліктілігі, яғни барлық оқу және оқу-жаттығу сабақтарын өткізу шеберлігіне байланысты екені сипатталған.

Кілтті сөздер: Дене дайындалғандығы, дамыту, білім беру, диагноздау, руханият, жетілдіру, дағды

Дене тәрбиесіндегі сабақ беру пәндері ретіндегі арнайы білім мен қозғалыс-қимылы әрекеті мұғалімнен белгілі бір оқытып үйрету жолдарын білуді талап етеді. Оқытып үйретудің әдістері өте көп және оның бірде біреуі әмбебап бола алмайды.

Оқытып үйрету әдісінің сипаттамасын білу, осы әдістердің көп түрлілігін дұрыс бағдарлауға және оқу міндеттерінің барынша тиімдісін таңдап алу үшін мүмкіндік береді.

Әдіс (метод) - бұл әр түрлі жағдайда және әр түрлі оқушылар контингентімен кең ауқымдағы міндеттерді шешуге болатын әрекет түрі. Мысалы, көрсету әдісімен қозғалыс әрекетін таныстыру және оны жетілдіру, балалармен және ересектермен жұмыс істеу кезінде барынша әр түрлі міндеттерді шешуге мүмкіндік береді.

Әдістемелік тәсіл - бұл тек кейбір нақтылы жағдайларда, жекелеген міндеттерді шешу кезінде іске асырылатын әрекет түрі. Мысалы, жаттығуды оқушыларға қырынан қарап түрып көрсету.

Сонымен, егер әдістер кешенімен (мысалы, түсіндірумен, көрсетумен және іс жүзінде үйретумен) алға қойылған міндетті орындауға болса (мысалы, секіруді үйрету), онда әдістемелік тәсілдердің жүйесі белгілі бір нақтылы оқытып үйрету жағдайымен сәйкес келетін әдістерді іске асырудың нақтылы түрлері ретінде алға шығады (мысалы, секіруді көрсету кезінде қырынан немесе қарсы алдынан немесе екеуін де көрсету). Кез келген әрбір әдісте неше түрлі әдістемелік тәсілдер болуы мүмкін. Олардың көптігі соншалықты атауын санап жаңылысасың.

Олардың бірсыпырасы ізін жойып отырады, түр өзгерістеріне ұшырайды, мұғалімнің шығармашылығында жаңалары пайда болады. Бұл, негізінен, мұғалімнің сабақ беру деңгейінің айырмашылығынан, атап айтқанда, олардың әдістемелік тәсілдерді меңгеру деңгейімен түсіндіріледі. Тәжірибесіз мұғалімдер әдісті әдістемелік тәсілдің тек сыртқы сипаты ретінде қабылдайды. Мысалы, жанама жаттығулардың жүйесін құрастыра алмау бөліктерге бөліп үйрету әдісінің әдістемелік тәсілге айналуына әкеледі, яғни педагогикалық іс-тәжірибеде кейбір жекелеген жағдайларда қолданылады [1,2].

"Әдістеме" сөз ұғымы "Дене тәрбиесінің ілімі және әдістемесі ғылыми және оқу пәні ретінде" деген тарауда кең мазмұндалғаннан басқа бөлек те мазмұнмен жиі қолданылады. Бұл жағдайда әдістемеге әдістемелік тәсілдердің жүйесі кіреді, кейде нақтылы бір қозғалыс әрекетіне үйрету үшін сабақты ұйымдастыру түрі болып табылады. Бұған "Қысқа қашықтыққа жүгіруді үйрету әдістемесі" жатады. Қайсы бір әдістердің әрбір нақтылы жағдайда қолданылуы бірқатар талаптарды сақтаумен қамтамасыз етіледі:

Әдістің ғылыми негізделгендігі-материалистік ілімі тұрғысынан қарағанда таным ілімі және адамның жоғары ақыл-ой жүйесіне қызметі туралы материалистік ілім.

Оқытып үйретудің қойылған міндетті шешуге сәйкестігі. Нақтылы міндеттің болмауы оқытып үйрету әдістерін дұрыс таңдауға мүмкіндік бермейді. Егер, мысалға алатын болсақ, сабақты "ешкіден" екі аяқты ашып, қолды тіреп секіруді үйрету міндеті қойылған болса, онда оқытып үйрету әдісін анықтау мүмкін болмайды (бөліктерге бөліп үйрету әдісіне және бүтіндей үйрету әдісіне бағдар жасауға болады). Барынша нақтылы міндеттерді шешуде, мысалы, "ешкіден" екі қолды тіреп, екі аяқты ашып секіруді үйреткенде, бөліктерге бөліп үйрету әдісін қолдану қажеттілігі туындайды.

Оқытып үйретудің тәрбиелеу сипатын қамтамасыз ету. Әрбір таңдап алынған әдіс берілген қозғалыс әрекетіне оқытып үйрету жүйелігінің тиімділігін қамтамасыз етілуімен ғана бағаланбауы тиіс, яғни қазіргі заманғы өскелең өмір тәжірибесі талабы деңгейінде болуы шарт.

Әдістердің қолданылуы оқыту принциптері жүйелерінің сәйкестігімен іске асуына сүйенуі тиіс. Бір жақты әдістің жеке алынған принциппен байланысын мазмұндау дұрыс емес. Мысалы, егер мұғалім көрсету әдісін қолданды десек - онда ол көрнекілік принципін толық шешеді. Белгілі болғанындай, бұл принцип бүтіндей әдістер жүйесі арқылы іске асырылады.

Оқу материалының ерекшелік, өзгешелікке (спецификаға) сайлылығы. Оқытып үйрету әдістерінің дене шынықтыру жаттығулары түрлері арасында белгілі бір тәуелділігі бар. Кейбір жағдайларда тек сөзбен айту әдісімен шектелу дұрысырақ, ал басқа күрделірек тапсырмаларда көрсету әдісін қолдануға болады. Ойындық, гимнастикалық,спорттық және туристік жаттығулардың жеке өздерінің меншікті оқытып үйрету әдістері болмайды. Олар дене жаттығуларының барлық түрлері үшін бірдей. Сонымен бірге осы түрлері көп жағдайда әрбірі бірдей әдістемелік тәсілдерді пайдалануға қолайлы болып тұрады және аз жағдайда басқаларын пайдалануға бейім.

Оқушылардың жеке және топпен дайындалғандығының сәйкестігі. Мысалы, жақсы дайындықтан өткен оқушыларға кейбір қозғалыс-қимыл әрекеттерін үйренгенде, бөліктерге бөліп үйрету әдісін қолдану ыңғайлы емес, ал аз дайындықтан өткендерге бұл қозғалыс-қимыл әрекеттерін меңгерту үшін жанама жаттығуларды игерту арқылы орындалады.

Сөзбен түсіндіру әдісін пайдалану кезінде оқушылардың жалпы білім деңгейін, әсіресе, тиянақты, тыңғылықты ескеру керек. Егер олардың жалпы білім деңгейі жеткілікті, жоғары болса, онда шұғыл бұрылыстармен (виражбен) жүгіруді түсіндіргенде, мысалы, олардың білімін физика пәні ауқымынан пайдалану керек.

Мұғалімнің жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерінің сәйкестігі. Әрине, әрбір ұстаз-педагог барлық оқытып үйрету әдістерін толық көлемде меңгеруі тиіс. Дегенмен, қатарынан көптеген себептерге қарай бір мұғалімдер бір әдісті, ал басқа біреулері басқа бір әдісті жақсы меңгереді. Бұл ерекшеліктерін ескермеске болмайды. Егер, нақтылы жағдайда екі әдістен, мысал үшін, бірдей нәтиже шықса, онда мұғалімнің өзі жақсы меңгерген әдісін пайдаланғаны дұрыс.

Сабақтың жағдайының сәйкестігі. Мысалы, мектеп сабағында арқанға өрмелеуді үйрету кезінде және 2-3 арқан қосымша тұрса бүтіндей әдіспен үйретуді қолдану дұрыс болмас еді. Дәл бұл жағдайда сабақ-

тың тығыздығы өте төмен болған болар еді. Мұғалім сөзбен түсіндіру әдісін қолданбас бұрын залдың акустикалық (дыбыс әуенін шығару) қасиетін, алаңның көлемін ақыл-оймен саралап есептеуі тиіс[3,4].

Әдістердің ішінде тек біреуі ғана негізгі немесе тек біреуі ғана әмбебап болып танылуы мүмкін емес. Әртүрлі әдістерді қолдану арқылы оқытып үйретуде үлкен жетістіктерге жетеді. Нашар әдістің болмайтындығын есте сақтаған дұрыс. Әрбір оқыту әдісі өзінше жақсы. Оларды пайдалануда қабілеті жоқ сауатсыз мұғалімдер "нашар" етеді. Бір педагогикалық сәттерде әдістердің пайдалы әсер еткені, екіншісінде олай әсер етпеуі, тіпті зиян келтіруі мүмкін. Сондықтан педагогикалық қызмет барысында оқытып үйрету әдістерінің жүйесін пайдалану қажеттілігі туындаған. Бұл жүйелерде әдістердің күшті жақтары пайдаланылып және әлсіздері бейтарапталады. Бұл ереже іс-тәжірибеде оқу-тәрбие жүйесінде қолдау табады, яғни көрсету кезінде сөзбен түсіндіріліп, суреттеу, нұсқау беру арқылы үйлестіріліп, түсіндіріледі.

Барлық шұғылданушыларға және жұмыс жағдайының барлығына бірдей жарайтын әдістің болуы мүмкін емес. Қайсы бір әдісті әмбебап (универсалды) әдіске теңеу мұғалімнің шығармашылық бастамашылдығын, белсенділігін тежейді, оқушылардың барлық мүмкіндіктерін пайдалануларына кедергі жасайды. Бұл мәселе жөнінде дене тәрбиесі ілімі мен әдістемесінің ұлы ғұламасы П.Ф.Лесгафт: "Әдіс деген-бұл мен деп айтуға болады", - дейді. Әдіс түрі туралы білімі және ұғымы бар педагог оны өз ісіне ендіретіндігімен тұжырымдалады.

Оқушыларға білім мен біліктілікті беру жолдарымен барлық әдістер үш топқа бөлінеді. Бұл үш топтың әрқайсысы бірнеше әдістерге бөлінеді, расында, іс жүзіндегі қызметте кейде пайдаланылуы бірдей емес бағаланылуы жиілілігімен айырмаланады. Егер, мысалға алсақ, түсіндіру, көрсету әдісінсіз дене тәрбиесінің кез келген сабағын көзге елестету өте қиын, ал плакат, сурет, кинофильм, видеофильм және т.б. көрсету әдісі өкінішке орай өте сирек қолданылады.

Бұл аталған әдістердің үш тобы оқушыны оқып, үйренетін қозғалыс әрекетіне ағзаның әр түрлі қабылдаушы, талдаушы жүйелерінің талдауымен қамтамасыз етеді. Оқушы мұғалімнің, түсініктемесін тыңдайды, қарайды, өзі қозғалыс барысын сезінеді. Жұмысқа екі белгі беру (сигнал) жүйесінде тартылады. Қозғалыс әрекеттеріне үйретуде іс-тәжірибелік әдістер маңызды рөл атқарады.

Дене тәрбиесі сабағында сөзді пайдаланып, қолдану әдістері. Сөз арқылы мұғалім өз қызметінің көптеген салалық қызметтерін іске асырады (үйлесімдік, ұйымдастыру, зерттеу), сонымен бірге оқушыларымен өзара қарым-қатынас орнатады, олармен пікірлеседі. Сөз барлық оқытып үйрету жүйесінің белсенділігін арттырады, яғни барынша толық және нақтылы мәлімет алады, оқу міндетін терең ұғынуға, белсенді ат салысуға жәрдемдеседі. Сөзбен айтып, үйрету арқылы мұғалім оқушылардың оқу материалын меңгерулерінің нәтижесін талдайды және бағалайды, сонымен бірге оқушының өзін-өзі бағалай білу қабілетін дамытады.

Қорытындысында, ауызша сөзбен түсіндірусіз мұғалім бүкіл оқу барысы мен оқушылардың мінез-құлқын басқара алмайды.

Осындай бейнеде дене тәрбиесі пәні мұғалімінің сөздің екі қызмет түрін пайдалануға мүмкіндігі бар: біріншіден, мағыналық, оның жәрдемімен оқытып, үйретілетін материалдың мазмұны ұғындырылады, екіншіден, көңіл-күйлік, яғни оқушылардың көңіл-күйіне әсер етуге мүмкіндік береді.

Сөздің мағыналық қызметін іске асыру үшін педагогтің сөзі үйреткен тәрбиеленушілеріне дәл және ұғымды, түсінікті болуы тиіс. Нақтылы бұл талап келесі әдістемелік ұсыныста сипатталады. Сөздің мағыналық мазмұны оқушылардың ерекшеліктеріне және оқытып үйрету міндеттеріне сәйкес келуі тиіс. Сонымен жаңа қозғалыс әрекетін оқытып, үйретпес бұрын алдын - ала түсіндіру, ал содан кейін қозғалыс әрекетінің негізгі үйрету әдісінің бөлшектерін сипаттауды пайдалануы қажет.

Сөзді пайдаланып, оқытылып, үйретілетін қозғалыс әрекетінің тиімділігін атап өткен жөн. Мысалы, балалар, арқанға еркін әдіспен өрмелеуді салыстырмалы түрде еркін меңгергенімен, үш тәсілмен өрмелеудің қозғалыс ырғағын, тепе-теңдігін көбінесе қиын меңгереді. Бұл олардың жаңа әдісті үйренуге талаптануына кері әсерін тигізеді. Дегенмен, жетесіне жеткізе түсіндіру, әсіресе, осы әдіске байланысты қарсы көзқараспен кері қатынасты жояды.

Сөз қозғалыс әрекетіндегі жекелеген қозғалыстардың арасындағы өзара байланыстарды ашуға көмектесуі тиіс. Әсіресе, жанама жаттығуларды пайдаланғанда мұны есте сақтап, ондағы көңіл-күйдің аз әсерінің болатынын,сондықтан олардың негізгі қозғалыс әрекетімен өзара байланысын ашық ұғыну қажеттілігін талап етеді.

Дене жаттығуларының әдіс негіздерін оқушылардың ұғынуы кезінде мұғалімнің түсіндіру сөзіне, яғни басты күшті ұғынуға салуға үлкен мән беріледі. Осы мақсатта жекелеген сөз және бұйрық, нұсқау түріндегі түсіндірме пайдаланылады ("Қолдар", "Бас", "Дәл" және т.б.).

Сөз бейнелі болуы тиіс. Бұл оның көрнекілігін және оқушылардың жетесіне, санасына барынша

ұғындырылуын арттырады. Оқушылардың білім және қозғалыс тәжірибесін есепке алып, мұғалім олардың алға қойған міндетті орындауы тәуелді болатын сәттерге назарын шоғырландыруы тиіс.

Оқушыларға олардың дағды бойынша автоматты түрде орындай алатын қозғалыстарын айтудың мәні, мақсаты жоқ (кейдетүзетулер жасайтын кезде болмаса). Егер мұғалім оңай, автоматты түрде орындай алатын жаттығуға назар аударғызса, онда оқушылар оны орындау сәтінде осы қозғалыстарды босқа ойлайтын болады. Нәтижесінде қозғалысқа кері әсері болуы мүмкін. Денеге білім берудіц маңызды міндеті оқушылардың сөз ұғымын (терминология) дұрыс меңгеруі болып табылады. Ол оқушыларға жаңа орындалатын қозғалысқа және ұғымға ауызша сөзбен түсіндірме жасайды, таныс ұғымды дәл ажыратуға мүмкіндік туғызады, ал мұғалімге жалпыға ұғынықты сөз ұғымдары - терминдер арқылы түсіндіру оңайға түседі. Қорытындысында мұғалім мен оқушылардың арасында қысқаша, бірақ мағынасы жағынан кең ұғым беретін өзара түсіністік пайда болады. Терминологияда дене мәдениеті мен спорттың даму тарихынын мәні зор. Мысалы, гимнастикада - чех және швед терминдері; футбол, теннис, бокста - ағылшын; семсерлеуде (фехтованиеде) - француз терминдері көп кездеседі. Шетел терминдерін қазақ тіліне дұрыс, тәржімалау, аудару, ұлттық, отандык, терминді қалыптастырып құру дене тәрбиесі ілімінің кезек күттірмес кажеттілігі больш отыр.

Қазіргі заманғы атаулар жүйесі (терминология) келесі жалпы қабылданатын талаптарға сай болуы шарт.

Атаулар (терминдер) көрнекі, үлгілі, яғни дене жаттығуларының әдістерінің негізін көрсететіндей болуы тиіс. Мұндай жағдайда олар өздеріне тән мазмұнды иемденеді. Атаудың көрнекілігі, козғалыс әрекеті құрылымының дене шынықтыру жаттығулары аталуын жиі көрсететіп (еңкейіп секіру), қозғалыс әрекеті туралы жалпы ойды көрсететін бейнелі сөздерді сирек көрсететін екі әдіспен жетеді (жанымен айналуға арналған дөңгелек).

Атаулар дәл болуы тиіс. Бұл талапты орындау дене шынықтыру жаттығуларының сипатын барынша дәл көрсетуге мүмкіндік береді, яғни басқа қосымша түсініктеме немесе басқа атауды іздеу қажеттілігі туындамайды. Сондықтан атаудың дәлдігі - бұл атаулар жүйесінің негізгі мәнін жүзеге асыру, яғни мұғалім мен оқушының ұғынысуын қысқа және түсінікті ету.

Атаулар қысқа болуы тиіс. Егер бұл талап бұзылатын болса, онда сөз ұғымы сипаттауға, суреттеуге айналып, солай болғандықтан ол өзінің бағытты міндетін жояды. Сөз ықшамдылығы барынша дәл сөзді іріктеп алып, былайша да жалпыға түсінікті, мойындалған сөздерді қорытындысында қысқартуды қолданып орындалады. Мұнымен атаулық (терминологиялық) тіл бұйрықтық (командалық) тілмен жақындасады.

Атаулар түсінікті, ұғынуға оңай болуы тиіс. Егер оқушылардың түсінуіне қолданылатын сөз атаулары қолайлы, оңай болса онда сөз атауларының жиынтығыш оқытып үйрету тіліне айналады. Атаулар түсінікті болу үшін онда қолданылатын сөз пайдаланылып жүрген әдеби тіл болса (мысалы, еңкейіп секіру), егер олар кдзақ, орыс тілінің сөз тудыратын ережесіне қайшылық туғызбаса, егер кең тараған жалпыға түсінікті шетел сөзі қолданылса (мысалы, футбол, старт және т.б.) минимумға дейін келтірілген тар кәсіптік сөздер (мысалы, секіргіштік, тіреп итеретін аяқ және т.б.) болуы тиіс. Сөздің сезімге әсер ету (көңіл-күй) қызметі оқытудыңда және тәрбиелеудің де қызметін шешуге мүмкіндік туғызады. Сезімге бойалдыру әсерінің мәнері сөздің мағынасын күшейтіп, оның мәнін ұғуға жәрдемдеседі. Ол мұғалімнің пәнді оқытуда, оқушыларға катынасын көрсетіп, табиғи түрде олардың қызығушылығына өзінің табысына сенім, қиыншылықты жеңуге деген талабына дем береді, ынталандырады. Сөздің сезімге әсері мәнді мазмұнымен, дұрыс қисынды және грамматикалық сөйлем құрауымен, сөздің көркемдігімен, айтылу айқындығымен, дауыс ырғағымен, орынды ымменен, дене қимылымен жеткізеді. Сөзді пайдалану әдістерінің әр түрлілігінің барлығы да жалпы педагогикалық болып саналады. Олар дене тәрбиесі жүйесінде қолдануда мазмұнымен және кейбір қолданылу әдістемесінің ерекшеліктерімен айырмаланады.

Айтудың - әңгіме түрінде мазмұндалып баяндалатын түрін мұғалім оқушылардың ойындық қызметінде қолданады.

Суреттеу, бейнелеу - бұл қозғалыс белгісінің сипатын, не істеу керектігінен және қозғалыс әрекеті туралы көрсетуді, бірақ неге олай екенін айтпай ұйымдастыру әдісі. Суреттеу жаңадан орындайтын қозғалыс «әрекетінде немесе қарапайым қимылды үйрету кезінде көрсетіледі, яғни оқушылар өзінің білімін және қозғалу тәжірибесін пайдаланады.

Түсіндіру - қозғалыс әрекетіне саналылықпен қарау қатынасын дамытудың маңызды әдісі болып саналып, ең басты "неге?" деген сұраққа жауап береді.

Әңгімелесу, кеңесу - бірінші жағынан, оқушылардың белсенділігін арттырады, өз ойын айта алу қабілетін дамытады, ал екінші жағынан, Мұғалімге өзінің оқушыларын білуіне, істелінген жұмысын бағалау-

ына жәрдемдеседі. Әңгімелесу мұғалімнің сұрақ беруімен және оқушылардың жауап беруімен немесе өз көзқарастарын еркін бөлісулері түрінде өтеді. Әңгімелесудің әр түрлілігі белсенділікті дамытады, сонымен бірге оқушылардың барынша жоғары білім деңгейін және қозғалыс тәжірибесін арттырады [5, 6].

Талдау - біржақты, тек мұғалім тарапынан немесе оқушы мен мұғалімнің қатысуымен пікірлесу түрінде екі жақты болуы мүмкін. Талдаудың әңгімелесуден айырмасы қандай да бір тапсырманы орындағаннан соң өткізіледі (мысалы, ойыннан кейін). Мұнда талдаудың екінші түрі, яғни оқушы мен мұғалімнің әңгімелесу, пікірлесу әдісі білім беру және тәрбиелеу міндеттерін үлкен тиімділікпен шешуге мүмкіндік туғызады.

Тапсырма беру - сабақтың алдында немесе сабақ барысында жекелеген міндеттерді шешуге жағдай жасауға жәрдемдеседі. Тапсырманың бірінші түрінде мұғалім орындалатын жаттығудың барлық орындау әдістерін түсіндіреді, ал оқушыларға тек қойылған талапты орындау ғана қалады. Тапсырманың екінші түрі оқушылар үшін барынша күрделілеу, өйткені мұнда олар орындайтын міндеттерінің тұжырымдамасын ғана алады, ал оны шешу әдістерін өз беттерінше ізденуі тиіс.

Нұсқау беру - (немесе тәртіп беру) қысқашалығымен айырмаланады және сөзсіз орындалуды талап етеді. Нұсқау алу арқылы оқушылар міндеттерді шешуге және ешбір негіздемесіз оны орындаудағы қателіктерін түзеуге бағдарлама алады. Оқушылардың сабақ барысындағы міндеттерді шешуін бағалау, оқыту құрылымындағы қозғалыс әрекеттерін талдаудың нәтижесі болып табылады.

Бұйрық беру - дене тәрбие жүйесіндегі сөзді пайдаланып, оқушыларға берілген тапсырма, міндеттерді орындату әдісінің барынша таралған және ерекше (спецификалық) түрі. Ол орындалатын қимыл әрекеті түрінің жедел орындалуына немесе аяқталуына, яғни қозғалыс екпіні мен ырғағының өзгеруіне байланысты бұйрық беру түрінде болады. Саптық бұйрықтар (командалар) әскерде қолданылатын ("сапқа тұр", "тік тұр" "оңға бұрыл", "солға бұрыл" және т.б.) және арнайы төрешілік реплика, сөредегі бұйрық белгілері және т.б. Мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істегенде бұл бұйрық берулер орындалмайды, ал бастауыш сынып оқушыларымен жұмыс істегенде шектелген түрде қолданылады. Бұйрықтың әсерлілігіне сөзді дұрыс және қажетті екпінмен айта білу, сөздің ырғақ әуезін дамыту және оқушылардың дауыс ырғағы күші мен сарынын өзгерте білу қабілеті, қозғалысы, сұлу сымбаты және қалыпты қимылдары, олардың жоғары деңгейдегі тәртіптілігі жатады.

Қорыта айтқанда санау - (подсчет) оқушыларға қажетті қозғалыс ырғағын орындатуға мүмкіндік береді. Ол мынадай бірнеше әдістермен, яғни сандарды қолдану дауысымен ("Бір-екі-үш-төрт"), санды бір күрделі нұсқаумен үйлестіріп ("Бір-екі-дем шығарамыз!"), тек бір күрделі нұсқаумен ("Дем ал, Дем ал, Дем ал!"), сонымен бірге әр түрлі санақты үйлестіріп шапалақпен, затты тықылдатып және т.б. іске асырылады. Санауды қолдану барынша күрделі әдіс. Санауды барлық уақытта және барлық жерде пайдалану қажет деп санау дұрыс болмас еді. Өйткені оқушыларды тек тапсырма бойынша ырғақпен жұмыс істету, тапсырманы орындату оларға уақытты және тапсырылған ырғақты өз беттерінше бағдарлауларына мүмкіндік бермейді. Санау оқушыларға бір ырғақты екіншісінен ажыратуда, жұмыс барысында ырғақтың түр өзгертуінде пайдаланылатыны қарастырылған.

1 Қайымова Ш. «Салауатты өмір салтын құру», «Өзіндік таным» , 2005-2.

2 Абдрахманова А. «Салауатты өмір салтына құрылымдық модель», «Валеология дене тәрбиесі спорт» №12 - 2003.

3 Есжанов Б. «Салауатты өмір салтын қалыптастыру», «Ислам әлемі».2005-10

4 Исламова А. «Педагогикалық салауаттанудың даму негіздері», «Мектептегі дене шынықтыру» 2004-3.

5 Қосуақова З. «Оқушылардың салауатты өмір салтын ынталандыру.» «Валеология дене тәрбиесі спорт». 2003-3.

6 Таубаева Ш. Назарова Г. Педагогикалық салауаттанудың даму негіздері. «Валеология және салауаттылық негізі» 2003-1.

Резюме

В этой статье рассматривается актуальные проблемы образовательного процесса физической культуры осуществляемые в ходе занятий. Всестороннее развитие занимающихся предполагает укрепление здоровья, овладение знаниями основ физической культуры и здорового образа жизни, достижение оптимального уровня физических и психологических качеств, умение использовать опыт физкультурно-спортивной деятельности для достижения жизненных и профессиональных целей. Эффективность обучения и воспитания достигается благодаря высокому профессионализму преподавателей, умелому проведению ими всех видов учебных занятий и спортивных соревнований. Концептуальная направленность учебного процесса по физической интересов государства, потребностей граждан, общества, совершенствование тела, труда, изложенных в их системной подготовки и квалификации является осуществление активной социальной жизни. Эффективность воспитания и образования студентов, так и преподавателя высокой

профессиональной компетентности, то есть во всех учебных и учебно-тренировочных занятий, что зависит от профессионализма проведения описанных.

Ключевые слова: Ориентация, психика, развитие личности, саморазвитие, физическая культура

Summary

In this article considered carefully topical problems of the educational process of physical training carried out during the course. Comprehensive development involves dealing with health promotion, acquisition of knowledge bases of physical training and a healthy lifestyle, to achieve an optimal level of physical and psychological qualities, the ability to use the experience of sports activity to achieve life and professional goals. The effectiveness of training and education is achieved due to high professionalism of teachers, the skillful conduct of all kinds of classes and sporting events. Conceptual orientation of educational process on physical interests and needs of citizens, society, the improvement of the body of work contained in their system of training and qualification is the implementation of an active social life. Efficiency of upbringing and education of students, and a teacher of high professional competence, that is, in all educational and training sessions that depends on the professionalism of the conduct described.

Keywords: Orientation, psyche, personal development, self-development, physical education

ОӘЖ: 796.07

ЖАСӨСПІРІМ БАЛУАНДАРДЫҢ САМБО КҮРЕСІНІҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІНІҢ МАЗМҰНЫ

Н.К. Жилисбаев – *оқытушы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті*

Бұл мақалада бұл құндылықтарды арнайы ұйымдастырылған педагогикалық қызмет аясында, күнделікті тұрмыс жағдайында дене жаттығуларымен жүйелі шұғылдану түрінде, сол сияқты тұрғындарды ақпараттық дерек көздерімен толықтай қамтамасыз ететін баспасөз, телерадио, ғаламтор жүйелері, көпшілік ақпарат құралдары арқылы насихаттау нәтижесінде халық игілігіне пайдалануға болады. Қазіргі таңда біздің егеменді еліміздің дене мәдениеті саласы мамандарының алдында тұрған негізгі мақсат дені сау, рухы таза, еңбекке, отанын қорғауға дайын, ерік-жігері шыңдалған, өскелең өмір жолдарының күтілмеген қиындықтарына төзімді, жаңа заманның белсенді жас ұрпағының жеке тұлғасын қалыптастыру болып табылады. Осы тұрғыда ел тұрғындары арасында жалпы көпшілік спортты бүкілхалықтық деңгейге көтеру мәселесі күн тәртібінен түсірілмей тұр. Самбо күресімен шұғылданатын жасөспірім балуандардың жылдамдық- күш сапаларын жетілдіру жолдарын ғылыми тұрғыда негіздеу болып табылады. Адамзаттың ұлы тарихы күрес арқылы қалыптасып дамиды. Тіршіліктің әрбір сәті, әр минуты, сағаты және күні күреске толы. Жер бетіндегі барлық тіршілік иесі өмір үшін күреседі, яғни «күрес» деген бір ауыз сөздің мәні мен мағнасы тереңде жатыр. Қазіргі таңда дзюдо, самбо, қазақ күресі, грек-рим, еркін күрес деп ен тағып, дүбірлі бәсекелер ұйымдастырып жүрген атаулы сайыстардың түп негізі-жұмыр басты пенденің, яғни адамзаттың заңғар дүниеде тіршілік етуі үшін ұмтылысынан, жанталасып әрекеттенуінен бастау алғаны ақиқат. Басқа ұлттық күрес түрлері сияқты самбо күресінің өзіндік даму, қалыптасу тарихы бар екені қарастырылған.

Кілтті сөздер: педагогика, білім беру, оқытып, үйрету, бағдарлау, өздігінен дамыту, дене дайындағандығы, дене тәрбиесі

Спорттық самбо күресінің отандық мектептеріндегі нәтижелі жеңістің негізінде әдістік – тәсілдік оқытып үйретудің, жаттықтырудың және жетілдірудің ғылыми негізделген әдістемесі, спорттық дайындықтың тұтас жүйесі жатыр.

Жарыстық сайыстарда әдіс пен тәсіл өзара бірігіп нақтылы тактикалық міндеттерді жүзеге асыру үшін әрбір тәсілдік әрекет пайдаланылуы мүмкін айлалы әдістік әрекеттердің бірегей кешенін құрайды. Қазіргі өскелең өмір жағдайындағы самбо күресінде әдістік – тәсілдік даярлықсыз бірде – бір әдіс іске асырылуы мүмкін емес, сондықтан орындалатын әдістік әрекет тактикалық мақсатпен жоспарлы түрде ұйымдастырылады.

Самбо күрсімен шұғылданатын жасөспірім балуандардың әдістік – тәсілдік шеберлігін арнайы спорттық даярлықтың интегралды көрсеткіші ретінде түсіндіруге болады. Оның барынша өскелең үлгіде көрінуі әдіс – айлалы амалдарда екені мойындалған, яғни самбошы балуанды дайындаудағы негізгі міндеттерді жүзеге асыруды қамтамасыз ететін, әдістік – тәсілдік шеберлік басты стратегиялық мақсатты орындауға бағдарланған болуы тиіс, сонымен бірге жоғары қозғалмалық және қозғалыс қызметінің арқасында жанкүйерлердің жоғары қызығушылық сезімін туындатады:

1) әдістік – тәсілдік әрекеттің шабуылдау бағытына басымдық береді;

2) қимылдық әрекеттің жоғары қарқындылықпен үйлестіретін белдесу жекпе – жегін өткізуге деген мақсатқа ұмтылушылық;

3) бастапқы шабуылдау әрекетінде екпінмен қолайлы позицияны қолда ұстау;

4) жарыстық белдесуді бүкіл жүргізу үдерісіне ұтымды мақсатты дайындау (Б.В. Иванюженков, 2004).

Әдістік – тәсілдік шеберліктің жоғары деңгейі жарыста нәтижелі жеңіске әкелетін күрделі әдістік – тәсілдік әрекеттерде белдесуді комбинациялық үлгіде жүргізуге негізделеді.

А.Н. Ленцтің анықтауы бойынша (1967), комбинация бұл келесі әдісті орындауы үшін шабуылдаушының алдын – ала орындаған әрекеті қолайлы болатын қарсыластың қорғану реакциясы кезіндегі әдістерді, қарсы әдістердің немесе олардың элементтерінің үйлестігі. В.В. Нелюбин (1995) комбинацияға басқаша анықтама береді. Оның пікірі бойынша, әдістердің комбинациясы – бұл автоматты түрде шабулдаушы әдістік – тәсілдік әрекеттердің үйлестігі яғни қарсыласының қорғану әрекеттік түзу.

Белдесуді жүргізудің комбинацияның үлгісі қарсыласының қарсы әдіс қолдану немесе қорғану әрекетіне дайындық әрекеті мен әдістерінің өзара байланысына негізделген. Комбинациялық барлық түрлерін құру құрлымы қарсыласының белсенді қарсылығын пайдалануға негізделетін бірнеше шабуылдау әдістерін қисынды біріктіруге бағытталады (А.Н. Ленц, 1972; А.Г. Левицкий, 1989, 2003).

Комбинацияны құру үшін мазмұнды негіз шабуылдау, қорғану әдістері, қарсы әдістер және әр түрлі варианттағы тәсілдер болып табылады. Комбинациялық күрес жасөспірім самбошылардың белдесу барысындағы пайда болатын, барлық күтпеген жағдайларда қарсыласының ойын, ниетін және әрекеттерін алдын – ала болжалдайтын шеберлігін, біліктілігі мен дағдыларын елеулі тереңдетеді (С.Н. Смоляр, 1983; А.Г. Левицкий, 1989,2003; А.А. Карелин, Б.В. Иванюженков, В.В. Нелюбин, 2005).

Балуандардың самбо күресімен шұғылданған барлық жылдарындағы дайындықтың жаттығу және жарыстық сатыларында күрестің комбинациялық үлгісі ұшталып жетіле түседі. Сондықтан комбинациялық бағыттағы әдістік-тәсілдік даярлықты жетілдіруге үлкен маңыз беріледі. Тәжірибелі, үздік жаттықтырушылар өз шәкірттерінің кәсіби спорттық шеберлігін арттырудың құралдары мен әдістерін, ұтымды жолдарын жүйелі іздеуде.

Қазіргі заманғы спорттық күрестің мазмұны үздіксіз жетілуде, балуандардың қозғалыс потенциалдары жаңа әдістермен, қорғаныстармен, комбинациялармен және тәсілдік байлаулармен құралдануда.

Комбинациялық күресті жақсы меңгерген балуан бір әдістен екінші әдіске тез өтеді. Шабуылдаушы балуан барлық уақытта өз қарсыласы алдында айқын басымдылықта болады, өйткені өзара қисынды байланысқан әдістердің комбинациялық бірінен кейін бірі орындалатын сериясынан қорғану қарсыласына қиындық туғызады. Шабуылдаушының жоспарланған комбинациялық әдіс-тәсілдерінен кейін қарсыласы өзінің қорғаныс әрекетінде екі мәрте реакция береді. Яғни екінші шабуылға жауап беру реакциясы кешігеді. Бұл шабуылдаушы балуанға қорытынды тәсілін табысты аяқтауды жүзеге асыруын қамтамасыз етеді.

Теориялық және эксперименттік зерттеу жұмыстары балуандардың әдістік – тәсілдік шеберлігінің тиімділігін қалыптастыру және одан әрі арттыруда арнайы жылдамдық – күш сапасының рөлі сонымен бірге арнайы дене дайындығы деңгейін жетілдіру мүмкіндіктері жайлы дәлелді куәландырады [1,2].

Көптеген авторлар жылдамдық – күш даярлығын дамытуға бастапқы спорттық мамандану сатысында назарды көп аударған дұрыс деп санайды [3,4,5].

Спорттық жеке сайыс түрлерінде жылдамдық – күш сапасының маңызды рөлі көптеген зерттеуші ғалымдардың ғылыми еңбектерінде атап өтіледі. Л.В. Казацкая, В.Д. Подосинов, В.А. Коледа қазіргі заманғы семсерлесу спорты үлкен қимылдық қозғалыстарымен сипатталады және ұрыстық әдіс – тәсілдерді орындаудағы жоғары жылдамдық, жылдамдықты басқара білу және оның жарыс аяқталғанға дейін сақтай білу қабілеті – табыс шарты [6].

Б.И. Бутенко, А.И. Фесенко, В.И. Чудиновтер қазіргі заманғы боксшылардың жылдамдық – күш сапасын дамытуға үлкен маңыз береді.

Ю.В. Верхошанский мен В.И. Филимонов балуандардың жылдамдық – күш даярлығын талдау барысында олардың әдістік – тәсілдік шеберлігі ерекшеліктерімен байланысындағы жылдамдық – күш сапаларының жоғары деңгейінің көрінуінің үлкен мәнге ие екенін атап көрсетеді [7,8,9].

Балуандарда жалпы күштік, сол сықты қопарылыс күштік қабілеттердің көрінуі мен оларды жетілдірудің маңыздылығы жайлы Э.М. Хусейнов пен В.И. Филимонов атап өтеді.

Спорттық күрес түрлерінде, оның ішінде самбо күресінде балуандардың қозғалыс аппаратына жоғары талап қойылады. Бұл жоғары дәрежелі балуандардың дене қозғалысы сапаларын дамыту, қажеттілігін айқындайды, яғни қысқа уақыт аралығында үлкен бұлшық ет күштенуін көрсету қабілеттілігі болып табылады. Спорттық күрес әдістері белдесу кезінде жеңіске жету мақсатында пайдаланылатын тәсілдік әрекетті орындау жолы, яғни бұл әрекеттердің нақтылы күтпеген жағдайда (шабуылда, қорғаныста) әр түрлі болатындығы [28,29].

Әдістер «модельді» яғни негізінде оқытып, үйрету үдерісі құрылады және оқытып үйрету нәтижесіндегі іс – жүзінде меңгерілген нақтылы болып айырмаланады.

Өз кезегінде айқын, нақтылы әдіс ұтымды (рационалды) және рационалды емес болуы мүмкін. Әдістік дайындық – бұл әдістерді оқытып үйрету үдерісі және оны дағдыға айналу деңгейіне жеткізу. Әдіс пен тәсіл бірегей кешенді құрайды [29,30].

Бірншіден, әрбір әдістік әрекет тәсілдік міндетті іске асыру үшін пайдаланылуы мүмкін, екіншіден, қазір бірде-бір төреші ұпаймен бағалайтын әдіс (шабуылдаушы әдістік әрекет) тәсілдік дайындықсыз жасалуы мүмкін емес, үшіншіден, барлық әдістік әрекеттер тәсілдік мақсатпен алдын-ала ұйымдастырылады.

Сондықтан әдістік – тәсілдік әрекет (тәсілдік мақсатта пайдалануға болатын әдістік әрекет) әдістік – тәсілдік дайындық (тек күрес әдістері мен тәсілдерін оқытып үйрету ғана емес, яғни әдістерді іс – жүзінде меңгерумен және негіздеумен кешенді пайдалану), әдістік – тәсілдік даярланғандық, әдістік – тәсілдік шеберлік (әдістік – тәсілдік даярлықтың жоғары деңгейі) деген ұғымдар үлкен таралымдарға ие болуда.

Самбо күресі бойынша әдебиеттерді талдау куәландырғандай «әдістік - дайындық», тәсілдік дайындық және «әдістік–тәсілдік дайындық», ұйымдарын түсіндіру қалай болса солай ойлау болып саналады. Нәтижесінде, әртүрлі ұғымдар бірін–бірі алмастырады. Бұдан аулақ болу үшін дайындық барысында қандай міндеттер шешілетіні барлық уақытта нақтылы болатындығы есепке алынуы тиіс.

Әдістік әрекеттерді меңгеру және жетілдіру, мысалы, әдістік даярлықты қарастырады. Ал басқа екі ұғымды сипаттау күрделілік туындатады. Біздер тәсілдерді зерттеу үдерісін тәсілдік даярлық ретінде, ал іс–жүзінде оны меңгеруді (белгілі талаптарға сәйкес көптеген әдістік әрекеттерді өткізу) - әдістік – тәсілдік дайындық ретінде санаймыз. Бұдан басқа әдістік – тәсілдік дайындықты тұтастай дайындықтың интегралды көрсеткіші ретінде қарастыруға болады. Өзінің ерекше сұлу қозғалмалығы арқасында жоғары көріністік қызығушылық туғызуымен сипатталатын комбинациялық күрес әдістік – тәсілдік даярлықтың көрінуінің жетілген үлгісі ретінде мойындалған.

Әдістік – тәсілдік дайындық жалпы стратегиялық мақсаттарды орындауға бағытталуы тиіс.

Балуандардың шеберлігін артырудағы маңызды қозғаушы күштерінің бірі барлық дайындық түрлерін оның ішінде әдістік – тәсілдік даярлықты қамтитын мақсатты негіздегі жаттығудың ұйымдастыру және әдістемелік принциптерін сақтау барысында жеке ерекшеліктерін максимальды пайдаланумен қорытындыланады. Бұл принциптерді басшылыққа алу жиі қолданылатын әдістік әрекеттің жеке арсеналын қалыптастыруға және оларды орындаудың дайындық тәсілдерін, ал соңғы нәтижеде жекпе – жекті өткізудің жеке мәнерін өндіруге әкеледі [31,32,33,34,35].

Балуандардың марфологиялық, функционалдық және психологиялық ерекшеліктерінің жиынтығы олардың жекпе-жек сайысты жүргізудің жеке мәнерін қалыптастыру негізінде жатыр [36,37]. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей белгілі бір мәнерде белдесу өткізуге даярлық құрлымы мен басымырақ бейімделгендік деңгейін толық талдау дәрежелі балуандардың әдістік-тәсілдік әрекетін жетілдіруді дифференциалдауға мүмкіндік береді. Мұндай жолмен келу әдістік – тәсілдік әрекет деңгейінің тез өсуіне және жарыстық қызымет тиімділігінің артуына мүмкіндік жасайды.

Самбо күресімен шұғылданатын жасөспірім балуандардың әдістік-тәсілдік әрекеттерін талдау балуандардың шабуылдаушы және қорғанушы әрекеттері мен бастапқы тұру қалыпы арасындағы анық өзара байланыс арсеналын айқындады.

Түркістан қаласындағы олимпиада ізбасарларын даярлайтын Ә. Нұрмаханов атындағы кешенді спорт мектебінің басты жаттықтырушыларымен жүргізілген анкеталық сауалнама көрсеткендей жоғары дәрежелі самбо күресімен шұғылданатын балуандар әдістік – тәсілдік әрекеттерді қолдану мүмкіндігін балуандардың бастапқы тұру қалпынан бастауды дұрыс деп санайды. Бақылау көрсеткендей күрес тәжірибесінде көптеген жасөспірім самбошылар осы бастапқы қалпы ашқан мүмкіндіктердің барлығын пайдалана бермейді. Самбо күресі бойынша әдебиеттерде бастапқы тұру қалпына байланысты әдістік – тәсілдік әрекеттерді қолдану бойынша жеткілікті дәрежеде әдістемелік ұсыныстар берілмейді.

Жүргізілген зерттеу жұмыстарының нәтижесінде зерттеу авторлары балуандардың өзара үйлестіктегі тұру қалыптарын (Ұстау, ара қашықтықтықты ұстау және тұру) топтастырып жүйеледі.

Ұстасулар негізгі үш топқа бөлінді:

екі жақты, айқастырып ұстасу және бір жақты ұстасулар. Бұл топтардың әрқайсысы өзара қарама – қарсы аттас және әр түрлі аттағы горизонтальды жазықтықта тура қалпында тұруы мүмкін. Ұстау топтары сонымен бірге жалпыға бірдей қабылданған қашықтықтармен, яғни **алыс**, **орташа** және **жақын** болып жүйеленеді.

Лақтырулардың биомеханикалық құрылымын зерттей келе авторлар олардың бастапқы бойынша тұру қалпы және қарсыласы мен шабуылдаушыға қатынасында келесі лақтырулардың бағыты бойынша төрт топқа бөлді (бастапқы тұру қалпынан айырмасы шабулды бастау сәтінде, олар, шабуылдаушының қарсыласына қатынасындағы тұру қалпын, яғни тікелей лақтыру тәсілін орындау үшін бастапқы тұру қалпынан шабуылдау бағытына).

Бірінші **а** тобы. Бұларға шабуылдаушы тұру қалпынан қарсыласының арқа жағына өтеді және оған аяғымен әсер етпейді немесе аяғымен немесе қолымен тәсіл қолданып алға тастайды яғни нәтижесінде қарсыласы алға құлайды. Бұл топ кеуде (арқа), жамбас, аяқ, қол арқылы лақтыру әдістеріне бөлінеді.

Екінші **б** тобы. Мұнда шабулдаушы балуан бастапқы тұру қалпынан кеудесімен (арқасымен) қарсыласына бұрылады және оның аяғына немесе өзі аяғымен, қолымен әсер етпей өзінің алдына лақтырады, нәтижесінде қарсыласы артқа құлайды.

Үшінші **в** тобы. Мұнда шабуылдаушы балуан бастапқы тұру қалпында қарсыласына бетпе-бет тұрады және оны өзінен асырып артына тастайды, нәтижесінде қарсыласы артқа құлайды.

Бұл топ негізінен қулау және қарсыласын айналдыру есебінен орындалатын лақтыру әдістеріне бөлінеді. Әрбір топқа қарсыласының аяғына әсер етпей және аяғы мен денесіне әсер етіп (әдіс қолданып) орындалатын лақтыру әдістері кіреді.

Төртінші **г** тобы. Бұны шабуылдаушы бастапқы тұру қалпынан қарсыласына арқасымен, кеудесімен арқасына немесе жанына тұрады және оны көкірегі арқылы иіліп артқа тастайды, нәтижесінде қарсыласы артқа құлайды. Одан әрі зерттеу нәтижелері мыналарда көрінеді.

- соңғы нәтижеде лақтыру әдістері алға, артқа емес, жанына, сол жақ – алға, оң жақ – алға, сол жақ – артқа, оң жақ – артқа бағытталған.
- балуанға симетриялы емес бастапқы тұру қалпын ұстау ереже бойынша, симетриялы емес ұстауды алдын – ала болжалдайды;
- горизонталды жазықтықтағы әр түрлі өзара бастапқы тұру қалпынан лақтыру тәсілдерін екі жағына бірдей орындау кезінде оның құрлымы мен тиімділік әсері әр түрлі;
- шабуылдаушы қарсыласының бір жағынан екі қолымен ұстау кезінде лақтыру әдісі басымырақ бір жағына орындалады;
- симетриялы емес ұстау кезінде қарсыласына жақындау есебінен жүйе еркіндігінің азаюы шамасы бойынша бір әдісті екі жағына бірдей тастау мүмкіндігі азаяды, әр түрлі бағытқа лақтыру әдістерінің жиынын орындаудың белгілі бір дәрежеде шектелуі жиі байқалады;
- балуанға әрекет жасау еркіндігін қарсыластың шабуылдауға мүмкіндік бермейтін қолайсыз ұстасуы шектейді.

Жоғарыда мазмұндалғандарды есепке алып, самбо күресінде күтпеген жағдайды анықтайтын негізгі «белгілеріне» балуандардың ұстасу түрлері және өзара орналасу қалпы жатады. Сондықтан оларды жалпы функцияларына байланысты негізге алуға болады. Әдістік-тәсілдік әрекеттерді зерттеу барысында бұл ситуацияның үлгісін анықтайтын әрекеттер кешені өзара байланыстағы элементтердің иерархиялық бағынышты жүйесін белгілеуге болады, яғни өзіне тән бейнедегі сатылы құрылымы сияқты төмен қарай сатылап түсіп, таралатын барынша қарапайым әрекеттердің бағдарламасы қарастырылған.

1 Чумаков Е.М. Тактика борца- самбиста. - М.: Физкультура и спорт 7, 1976. – 224 с.

2 Чумаков Е.М., Еганов В.Г. Технико-тактические показатели самбистов различной подготовленности \\ «Спортивная борьба», - М.: Физкультура и спорт, 1982. - С. 23 27.

3 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. Мектепте 2005 ж.

4 Қазақстан Республикасының Президенті Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан Халқына жолдауы. 27 қаңтар 2012 ж.

5 Спортивная борьба (классическая, вольная, самбо) / Под общ. Ред. Н.М. Галковского, А.З. Катулина. –М.: Физкультура и спорта, 1968. -58 с.

Резюме

В этой статье рассматривается в рамках специально организованной педагогической деятельности эти ценности в этой статье, в виде систематических занятий физическими упражнениями в условиях повседневной жизни, так и населения, обеспечивающего информационный источниками с полностью печати, телерадиовещания, интернет-систем, в результате можно использовать на благо населения, пропаганда через средства массовой информации. Главная цель нашей страны на сегодняшний день, стоящих перед специалистами в сфере физической культуры здоровый, чистый дух, труду, готовых защищать свою родину, воля закаленное, непредвиденных путей стойкими трудностями в жизни подрастающего, молодого поколения активной является формирование личности нового времени. Вопросу повестки дня общего всенародного массового спорта среди жителей страны, при этом уровень стоит без спуска. Подростков, занимающихся борьбой Самбо борцов скоростно - силовых качеств является обоснование путей совершенствования на научной основе. История человечества сложилась и развивается в борьбе. Каждая минута жизни, каждая минута, час и день полон борьбы. Все живое существо на земле борется за жизнь«, т. е.» борьба с питьевой смысл и значение одного слова и корни. В настоящее время дзюдо, самбо, казакша курес, греко-римской, вольной борьбы, что впрочем ен, молодых саженцев организовали конкуренты, находящиеся в адресной конкурсов-главная шаровая следует, что для жизнедеятельности человечества в мире, начать получении истины. Как и другие виды национальной борьбы самбо собственного развития, история становления наличии.

Ключевые слова: педагогика, образование, обучение, ориентирование, самостоятельное развитие физической отличную подготовку команд физической культуры

Summary

In this article is considered in the framework of a specially organized pedagogical activity these values in this article, in the form of systematic physical exercises into the daily living conditions and of the population, providing information sources with fully print, broadcasting, Internet systems, can be used for the benefit of the population, propaganda through the mass media. The main goal of our country today is facing the specialists in the sphere of physical culture healthy, pure spirit, hard work, ready to defend their homeland, will tempered, unexpected ways persistent difficulties in the life of the younger, the young generation is an active formation of the person of new time. The issue of the agenda of national mass sports among the population, the level is downhill. Adolescents engaged in Sambo wrestlers of the power - speed is a substantiation of ways of improvement on a scientific basis. The history of humanity has developed and is developing in the fight. Every minute of your life, every minute, hour and day is full of struggle. All living creature on earth is fighting for her life", i.e." the struggle with drinking the meaning and significance of the same words and roots. Currently judo, Sambo, kazaksha kures, Greco-Roman, freestyle wrestling, however young, young seedlings organized competitors in targeted competitions-the main ball, it follows that for the life of mankind in the world, to start getting the truth. As with other types of national Sambo own development, the history of the formation.

Keywords: pedagogy, education, training, orientation, self-development of physical quality training of teams of physical culture

УДК: 373.016:78

ВОКАЛЬНАЯ РАБОТА НА УРОКАХ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Т.Ю. Гаглоева – *ст. преп. кафедры «Теории и методики культурно-досуговых работ», КазГосЖенПУ*

В первую очередь хочется остановиться на вопросе вокального режима. Что же такое вокальный режим?

Это, прежде всего, умелый, внимательный, бережный подход к детским голосам, с тем чтобы сохранить природный голос ребенка, укрепить его и развить. Добиваясь напевности, звонкости, легкости пения, ни в коем случае нельзя допускать крика, форсирования звука, особенно на высоких звуках. От этого может получиться непомерное напряжение голосовых связок, нередко ведущее к их несмыканию и даже потере голоса.

Очень осторожно и внимательно подходить к выбору репертуара. Он должен быть не только интересным, но и доступным (по содержанию, диапазону, тесситуре). Мелодии, которые разучиваются в 1 классе, должны быть протяжные, певучие. Для сохранения певческого голоса, а также общего здоровья ребенка, нельзя петь сразу же после прогулок, танцев, занятий физкультурой. После этих занятий требуется длительный отдых, не менее 15-20 минут.

В течение всех лет обучения детей пению учитель постоянно следит за правильной посадкой учащихся (прямое, но свободное, не напряженное положение корпуса), за строем, ансамблем, дикцией, дыханием, звукообразованием.

Все это далеко не легкое дело, но это необходимо. Во время исполнения песни мы работаем над всеми певческими навыками, стремясь, чтобы дети пели стройно, чтобы никто из них не отставал и не забегал вперед, мы достигаем строя и ансамбля; стараясь, чтобы были понятны все слова, мы добиваемся хорошей дикции; мы учимся правильно брать дыхание, добиваемся красоты звучания- это и есть процесс звукообразования. Все должно работать в комплексе. Перед учителем стоит еще одна задача: привести к единой манере звучания ту «разноголосую» картину учащихся, которую он слышит в самом начале обучения. При четкой, продуманной, систематической вокальной работе постепенно может прейти к желаемым результатам.

В начале вокальной работы необходимо выявить вокальные способности всех детей и соответственно распределить их, записав себе в тетрадку данные каждого ребенка (при прослушивании). Затем составляются группы: хорошо поющих, поющих удовлетворительно и плохо поющих. После этого учитель рассаживает учащихся в следующем порядке: хорошо поющих – на последние места каждого ряда, удовлетворительно поющих- в середине, , плохо поющих и непоющих - на первые места, чтобы они прислушивались к голосам учителя и тех, кто сидит сзади.

Во время разучивания песен плохо поющие учащиеся должны обязательно петь, но тихо. С ними нужно заниматься отдельно, но не более двух минут на уроке, всегда поощряя словом одобрения. Если есть возможность, можно подключить индивидуальные занятия по 20 - 30 минут.

Вокальная работа в классе состоит прежде всего в пении упражнений, попевок и скороговорок. Метод состоит в том, что певческие упражнения строятся, в основном, на материале разучиваемых песен, а также на отрезках звукоряда.

Учащиеся поют упражнения на слоги, с названиями звуков. Например: пение гласных в сочетании с согласными м,п,б дает упражнение на смыкание губ; в сочетании с согласными л, д язык становится активным; гласные с глухими согласными к, г дают работу основанию языка. При пении упражнений надо следить, чтобы весь артикулляционный аппарат был свободен: на слогах ма-мо-ми губы мягкие, на слогах ля-ле-ли-лю , да-до-дэ-ду , ни-нэ-ну, рэ-ру , ку-ку, гу-гу язык активен. Пение на слоги различных сочетаний гласных с согласными, вырабатывает одновременно четкую дикцию и хорошее звучание.

Очень полезно петь скороговорки. Они обычно совершенны по форме и поэтому любимы детьми. Это умение петь на одном звуке, умение петь различные сочетания гласных и согласных звуков . Такие упражнения обычно поются в a'capella, начиная с медленного темпа и постепенно ускоряя.

Урок надо строить так, чтобы детям было интересно, чтобы они не утомлялись и в то же время понимали, что без вокальной работы спеть правильно песню нельзя.

Успех разучивания песни в значительной степени определяется продуманностью, живостью, доходчивостью объяснений учителя, его способностью заинтересовать ребенка.

Перед разучиванием песни учитель выразительно читает ее текст, а затем проводит краткую беседу с учащимися, своего рода обмен мнениями. В зависимости от текста какова должна быть мелодия песни, ее характер, темп? Если характер меняется в связи с содержанием, то где надо петь тише, где громче, где быстрее, где медленней. И т.д. Таким образом, дети понимают: чтобы спеть каждую из песен красиво, выразительно, необходимо усвоить все певческие навыки.

Показывая новую песню, учитель выразительно ее поет, аккомпанируя себе на инструменте, которым владеет. Само разучивание песни обычно идет без сопровождения. Каждая песня, в зависимости от сложности, разучивается 2 -3 урока.

Сделать процесс разучивания каждой песни увлекательным для учащихся зависит от учителя. Только пробудив к ней живой интерес в процессе разучивания, учитель добьется от класса желаемых результатов.

Если в 1 и 2 классах проводилась работа над выравниванием унисона, и дети поют одноголосные песни чисто, слитно, ритмично, выразительно, можно переходить к двухголосному пению.

Прежде чем начать петь на два голоса, надо опять же заинтересовать учащихся, помочь им почувствовать и осознать, что двухголосная песня звучит красивее одноголосной. Однако здесь задачи усложняются: каждый из них, слушая пение одноклассников, должен уверенно петь свою партию.

Для тех, кто поем мелодию - это не сложно. Второй группе голосов должен помогать на первых порах учитель, не смущаясь, что результат получится не сразу. Здесь идет развитие и музыкального слуха. Прежде чем петь на два голоса, полезно исполнение упражнений, например, пение каноном звукоряда или несложных попевок.

При разделении класса на две группы, важно учесть, чтобы в каждой из них были учащиеся с хорошим слухом, устойчивой интонацией и чтобы группы были приблизительно одинаковыми по количеству. Но самое главное в этой работе, чтобы сам учитель обладал навыками правильного, чистого пения.

В данной статье рассматриваются вопросы вокального режима, вокальной работы в начальных классах общеобразовательных школ, куда входят понятия аккуратного вмешательства в детские голоса, сохранения природы голоса, его укрепления и развития. Немаловажным делом считается и подбор репертуара, который соответствовал бы тому или иному голосу, той или иной тесситуре, был бы доступным и интересным по содержанию.

Нельзя обойти стороной и вопросы гигиены детского голоса и, конечно же, вопросы вокальной установки, когда учащийся должен сидеть прямо, не поднимать плечи при пении, свободно дышать, хорошо проговаривать слова и следить за указаниями учителя.

В процессе работы над упражнениями и песнями вырабатываются очень важные певческие навыки: правильно дышать, петь стройно, не тормозя и не забегая вперед поющих, стараться. Чтобы слова были понятны, чтобы все постепенно понимали, что поют в ансамбле.

Поэтому перед учителем музыки начальной школы стоит архисложная задача-привести к единому звучанию весь процесс звукообразования. И при грамотной, умелой работе есть все шансы справиться с этими задачами весьма успешно. Бұл мақалада жалпы білім беретін №152 мектептің бастауыш сыныптарында дауыспен жұмыс істеу мәселесі қарастырылған, себебі бала даусы олардың табиғи бояуын сақтай отырып, оны әрі қарай дамытуды және тұрақтандыруды жүзеге асыруды талап етеді.

Сонымен қатар бала даусына лайықты репертуар таңдай білу, шығармалардың мазмұны, әуені оны қызықтыруы өте маңызды. Одан өзге назар аударарлық мәселеге бала даусының гигиенасы, ән айтуға ыңғайлы, қалыпты сақтау, ән айту барысында иықты көтермеу, еркін тыныс алу, сөзді анық және таза айту, мұғалімнің ескертілерін дұрыс түсініп, қабылдау жатады.

Жаттығулар жасау, және ән айту барысында оған қажетті маңызды дағдылар қалыптасады: дұрыс тыныс алу, әнді барлық оқушылармен бір үндестікте айту, ырғақты нақты айту, мәтіннің түсінікті болуы, балалардың тек жеке емес, ансамбльде айту ерекшелігін бірте- бірте түсінуі.

Міне сондықтан да, мектеп музыка мұғалімінің алдында барлық дыбыс шығару үрлісін біріңгай қалыпқа келтірудің осындай күрделі міндеті тұр. Тыңғылықты, әдіскер, білімді ұстаз өз ісіне аса жауапкершілікпен қараса, бұл міндетті табысты шеше білуге қол жеткізеді.

1 Н. Л. Гродзенская «Музыка в школе». М., 1969
2 Б. К. Белобородова «Музыка в школе». М., 1969
3 Л. Гаврилова «Начальная школа». М., 1980
4 Э.Б. Абдулин «Приобщение к музыке». М., 1990
5 А. Дуйсенов «Методика работы в начальной школе». Ч., 2000

Summary

This article deals with the vocal mode, the vocal work in initial classes of elementary schools, which includes the concept of careful intervention in the children's voices, the voices of nature conservation, its strengthening and development. Another important aspect considered is the selection of repertoire, which would correspond to a particular voice, tessiture, accessible and interesting content.You can not ignore the health issues of children's voices and, of course, questions of vocal setting when the student must sit up straight, not lifting shoulders while singing, breathe, well pronounce the words and follow the instructions of the teacher.While working on the exercises and songs very important singing skills are getting formed : how to breathe and sing harmoniously without slowing down and not running ahead while singing. Put efforts that the words would be clear , so than all would gradually realize that singing in one ensemble.Therefore, before elementary school music teacher there is a very daunting task. It is to lead to a single sound the whole process of sound production. A competent, skilled work has all chances to cope with these challenges quite successfully.

УДК: 373.3.02

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Н.Калыбекова – *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің 2 курс магистранты*

Мақалада дидактикалық ойындар арқылы бастауыш сынып оқушыларының тілдік құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесі қарастырылады. Дидактикалық ойын дегеніміз – көп салалы, күрделі педагогикалық құбылыс. Оны - балаларды оқытудың бір әдісі, оларды жан-жақты тәрбиелейтін құралдардың бірі, - деп айтуға болады.

Дидактикалық ойын ойлай білуге баулып, сөздік қорын өсіреді, ақыл-ой қызметін қалыптастырады. Ойынның шартын орындау оқушының сақ отыруын, өзінің еркін меңгеруін, қабылдауын, өзінше талдауын, салыстыруын, тиісті қорытынды тұжырым жасай білуін керек етеді. Дидактикалық ойын баланың пікірін сөзбен жеткізуін талап етеді. Осының бәрі оқушының тілдік құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Бастауыш сыныптарда ана тілі сабағында оқушылардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру әдістемесін бірінші сынып оқушыларының негізгі әрекеті - оқу, қарым – қатынас, ойын және еңбек болса, бұлардың әрқайсысы негізгі функцияларды атқарып, баланы дамытады. Оқу - білім алу мен білік, дағдыны қалыптастырса, қарым – қатынас – бұл балалардың бірін – бірі дұрыс қабылдап, сонымен қатар жаңалық алмасуын арттырады.

Ойын – пәндік әрекеттерді жетілдіріп, бірлесіп жұмыс жасай білуіне дағдыландырады. Ал еңбек – қолдың қозғалысын жақсартып, практикалық кеңестік және көрнекі ойлауын жетілдіреді. Балалардың мұндай әрекеттерге белсене қатысуы олардың психикалық дамуын арттырады деп түсіндірген. Дидактикалық ойынның нәтижесі - қандай жолмен болсын әйтеуір ұтып шығу емес, оқушылардың білімді игеруде, ақыл-ой қызметін дамытуда, өзара қарым-қатынас жасауда жеткен жетістіктері дәрежесінің көрсеткіші, яғни тілдік құзыреттілігінің қалыптасуымен сипатталады.

Ойын түрлерін сабақта тиімді пайдалана білу мұғалімнің оқушыларға меңгертіп отырған білімін аса зор ықыласпен тыңдап, білімді берік меңгеруіне көмектеседі. Өйткені, бастауыш сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне байланысты олар ойынға өте ынталы келеді. Ойын барысында оқушылар тез сергіп, тапсырманы жылдам, дәл орындауға тырысады. Оқыту үдерісінде дидактикалық ойындарды пайдалану – бағдарламада берілген білім мазмұнын меңгерту, тиянақтау, бекіту немесе тексеруде тиімді болып табылады, - деп санаймыз.

Тірек сөздер: Бастауыш сынып, оқушы, әдістеме, тілдік құзыреттілік

Н.Ә. Назарбаев «Интеллектуалды ұлт – 2020» жобасында қазіргі заманғы білім берудің болашақтағы міндеттерін атай келе, жас қазақстандықтар бастапқы интеллектуалдық әлеуетпен және терең ақылмен, шексіз қызығушылықпен және өмірлік күш–қуатпен ерекшеленуге,- тиіс деген [1]. Бұл міндеттерді жүзеге асыруда жаңа білім беру жүйесінің бастауыш сатысында оқыту үдерісін ұйымдастыру базалық білім, білік, дағдылар, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде оқушылардың түйінді құзіреттілігін қалыптастыруды қажет етеді. Осыған сәйкес бастауыш мектептен бастап оқушылардың бойында өзара мәдениетті қарым–қатынас нормаларын игертуді қамтитын тілдік құзіреттілікті қалыптастыру басым бағыттардың бірі болып табылады.

А.Байтұрсынов: «Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу керек. Мұғалімнің қызметі оның білімінің шеберлігінің керек орны, өздігінен алатын тәжірибелі білімнің ұзақ жолын қысқарту үшін, сол жолдан балалар қиналмай өту үшін, балаға жұмысты әліне шағындап беруі мен бетін белгілеген мақсатқа түзеп отыру,» - деп тұжырымдайды [2, 336 б.]. А.Байтұрсынов оқушының меңгерген білімін тәжірибеде орынды қолдану дағдыларын қалыптастыру үшін тілдік материалдарды үш кезеңде ұғындыру жұмыстарын жүргізу қажеттігіне назар аударған. Олар:

- Бірінші кезеңде тіл білімнің сыртқы болмысын таныту жұмыстары жүргізілді. Мұғалім түрлі әдіс-тәсілдерді орынды пайдалана отырып, тіл заңдылықтары мен ережелерінің болмысын меңгертеді.
- Екінші кезеңде оқушыларды тәжірибеде өз білімін қолдана алу дағдылары мен біліктерін,білімдерін бекіту үшін «Сынау» және «Дағдыландыру» жұмыстары жүргізіледі. Сөздердің мағыналары қандай,олар сөйлемде қалай орналасады, бір-бірімен қалай тіркеседі,сөйтіп тіл білімінің заңдылықтары тәжірибе жүзінде танытылады.
- Үшінші кезеңде оқушыларды шығармашылық ойлауға дағдыландыру үшін дидактикалық ойындар қолданылады. Бұл ойындарды қолданудағы басты мақсаты оқушының жаңа білімі жөнінде түсінігін қалыптастыруға, білімін жетілдіруге, баланың тіл ережелерін өздігінен ізденіп қолдануға үйрету болады. Дидактикалық ойындарда оқушылардың жас ерекшеліктеріне қарай шығармашылық қабілетін дамытатын тапсырмалар беріледі.

А.Байтұрсынов тілдік материалды кезеңіндегі оқушылардың ойлау қабілеттерін - I кезең – эмпирикалық, II кезең - теориялық, III кезең- шығармашылық ойлау деп қарастыруы - балаларға білімді игертудің ұтымды жолы [2, 318 б.]. Ғалымның әдістемелік жаңалығы бүгінгі күнге дейін өз маңызын жойған жоқ.

Дидактикалық ойындар оқыту мақсатын жүзеге асыруға арналған ойындар. Дидактикалық ойындар оқушының байқампаздық, елестету, есте сақтау, сөйлеу, ойлау қабілеттерін, сенсорлық бағдарын дамытады, - деген ақытама берілген [3].

Бастауыш сынып мұғалімдері дидактикалық ойындарды оқушылардың ақыл-ойын дамытуда тиімді пайдаланса олардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Дидактикалық ойындарды пайдалана отырып, сабақта оқушылардың жаппай сөйлеуіне, өз ойын еркін айтуға үйрету яғни тілдік құзыреттілігін қалыптастыру көзделеді. Топпен пікір алмасуда өз ойын дәлелдей алуына ерекше көңіл бөлу қажет. Оқудың алғашқы күнінен оқушыларды ашық ойлануға өз ойын еркін айта білуге үйрету көзделеді. Оқушының өзіндік баға беруі, өзін-өзі бағалауы, өзіне сенімді болуға үйретеді.

Ойын балалардың білім алуға деген қызығушылығын арттырып, шығармашылық қабілеттері ашылады. Ойын дегеніміз–бұл ынталылық пен құмарлықтың отын жағатын ұшқын.

Оқыту үдерісінде қолданылатын ойындардың көпшілігі интерактивті, себебі барлық шешімдерді қатысушылар ортақтаса отырып қабылдайды: басында жеке, содан кейін шағын топтармен, соңында топаралық пікірталаста талқыланады. Мақсатты, топтық және топаралық іс-әрекетке негізделіп құрылған, жеке тұлғаға білім бере отырып, оны дамытатын ойын технологияларын интерактивтіге жатқызамыз. Интерактивті оқыту сабаққа қатысушылардың өз тәжірибелеріне негізделеді, меңгерілетін кәсіби тәжірибе саласымен тікелей өзара әрекетте болып табылады. Интерактивті оқытуда, дәстүрлі технологиялармен салыстырғанда, оқытушының рөлі өзгереді. Оқушылардың белсенділігі басым болады, оқытушының міндеті: ойынды ұйымдастыру, сырттай басқару, шығармашылық ізденіске жағдай жасау, болып табылады [4].

Топтық жұмыстар мен жекелей жұмыстар оқушылардың білім деңгейін көтеруге және шығармашылық қабілеттерін ұштай түсуге көп септігін тигізеді. Бастауыш сынып оқушылары жалпы алғыр, шапшаң, сезімтал ештеңені жасырмай, нені болса да ашық, еркін айтады. Мақтау сүйгіш, мұғалімнің жетегіне тез ілескіш, үлкендердің ой-пікіріне қатты сүйенеді. Сондықтан оқушының шығармашылығын дамытуда мұғалім шығармашылықпен ізденіп еңбек етуі керек. Баланың қиялын дамытып, ойын ілгері жетектеуде, түрлі лингвистикалық жаттығулардың да рөлі зор. Сабақ үрдісінде материалды салыстырып қарама-қарсы қою әдісі арқылы да түсіндіру оң нәтижесін береді.

Бастауыш сыныптарда оқытудың дидактикалық ойындарды пайдалану арқылы оқушылардың білім мазмұнын өздігінен игеруде белсенділік, қызығушылық танытып, өзіндік ой қорытындысын жасауға ынталандырып, ізденушілікке талпынуға, өз пікірін дәлелдеуге, қорғай білуге, яғни шығармашылық іс-әрекетті ұйымдастыруға болатын жағдайын тәжірибеге қою арқылы көз жеткізуді мақсат етіп қоя білу керек.

Ана тілі пәнінен «Туған жерім –тұғырым, өскен елім – өзегім» тарауындағы Мәриям Хакімжанованың «Көктем жыры» тақырыбын өткенде сабақты қалай ұйымдастыруда топтық тапсырмаларды орындату әдістемесіне тоқталайық. Қызығушылықты ояту сәтін түрлі тапсырмалармен ұйымдастырылды.

1 Санжұмбақ «Көктем» сөзін шығарып алу.

2 Автор туралы мағлұмат беру.

3 «Көктем» жайлы не білеміз?

Топтастыру арқылы қағаз бетіне түсіру.

4 Сюжетті сурет бойынша жұмыс.

5 Өлеңді мәнерлеп оқу.

Тапсырма бойынша жұмыс. Өлеңнің құрылысына назар аудару.

Топпен жұмыс. Әр топқа тапсырма беру.

1-ші топ Өлеңге жоспар құрып, мазмұндау

2-ші топ Көркем сөздерді тауып әңгіме құрап жазады.

3-ші топ Өлең, не әңгіме құрастырады.

4-ші топ Сурет салу (Өлең мазмұнын ашатын)

Бастауыш сынып оқушыларында көрнекі образды есте сақтау басым келетіндігі және олар қарапайым ойлаудан біртіндеп ұғым арқылы ойлауға көшетіні белгілі. Сондықтан әр тақырыптың мазмұнына сәйкес сұрақтар беріледі. Алдымен суретке қарап және өткен материалды естеріне түсіре отырып өздігінен сөйлемдер құрастыру ұсынылады. Содан кейін ақылдасып, мүмкіндігінше көркем сөздерді пайдаланып өз ойларын кең және толық жеткізуді тапсырылды. Оқушылардың ой-өрісін кеңейтіп, тілдерін дамытып, сөз байлығын молайтып, есте сақтау қабілетін шыңдайтын, ойын тиянақты, бейнелі жеткізе алуға, алғырлыққа үйрететін ойынның бірі сөздік қорын байытуға әсер ететінін ескере отырып, *Брэйн-ринк ұйымдастырылды. Брэйн-ринктің мақсаты* оқушыларды оқуға, сауатты жазуға үйрету, ойлау қабілетін дамыту, өз ойы мен пікірін еркін жеткізе білуде ана тілінде оқушылардың коммуникативтік, яғни тілдік құзыреттілігін қалыптастыру көзделді.

Сынып 3 топқа бөлінеді. Әр топтың басшылары келіп жеребе алып, қай топ ойынды бастайтынын анықтау. (Әр топ басшысы ортаға шығып, реттік нөмерді алып, анықтау.)

Нақыл сөздер жазылған плакаттар. (қазақ тілі жайлы жазылған сөздер)

Ана тілің, біліп қой,
Еркіндігің, теңдігің,
Ана тілің, біліп қой
Мақтанышың елдігің. (Қ.Мырзалиев)
Тапқыр сөз тауды да төңкерер. (Мақал)

- Әр команданың тапсырмасы плакатта жазылған, ойын столына ақ парақтар, қарындаш қойылады.

Топқа берліген бірінші тапсырма: Қазақ тілі жайлы, қазақ тілінің ұлылығын айту.

Оқушылар қазақ тілі жайлы айтылған ақын-жазушылардың шығармасын мәнерлеп оқиды.

Ойын столына әр топ басшысы шақырылып, ойын ережесі түсіндіріледі.

1. Сұрақты талдауға *бір минут беріледі.*

2. Белгіленген уақыт аяқталғанша әр топ жауабын тауып, топ басшысы қолындағы нөмерін көтеруі керек.

3. Топ басшысы сұраққа кім жауап беретінін шешеді.

4. Егер ол топ сұраққа дұрыс жауап бермесе, келесі команда сол сұраққа жауап беруіне болады, оған уақыт беріледі.

Әр топ өзінің ұраны аты, эмблемаларының мазмұнын ашып таныстырады.

Тапсырманың мазмұнына қарай уақыт беріледі.

II Мына жаңылтпаштан қатаң дауыссыздарды тап.

Әсем Әшен бе
Әжем әсем бе?
Әшен де әсем,
Әжем де әсем.

III Адасқан дыбыстан сөз құра және артық сөзді тап ойыны.

к м е т п е (мектеп)

т і п а к (кітап)
д п т е ә р (дәптер)
ө к е ш (көше)

Дидактикалық ойындар ана тілі сабақтарында оқушылардың сөздік қорын байытып, тілдік құзыреттілігін қалыптастыруда ерекше құрал болып табылады. Мысалы, «Ойлан да аяқта», «Белгісіз сөз», «Домино» ойындары оқушылардың өз бетінше іс-әрекет жасап, тілін дамытуға мүмкіндік береді.

«Ойлан да аяқта»

Шарты: Оқушыларды айтылған сөздерді есіне сақтап, сөзді сөйлеммен жалғастырып айтуға дағдыландыру, сөздік қорларын молайту.

- торғай ұшады, ал автобус....
- әтеш .... , үйрек .....
- құлын... төлі
- машина .... жылқы....

Адамзат тәжірибесінде ойын әрекеті мынадай қызметтерді атқарады:

- ойын- сауық;
- коммуникативтік немесе қарым-қатынастық;
- диагностикалық (ойын барысында өзін-өзі тану):
- коррекциялық (өзін-өзі түзету):

Бұдан шығатын қорытынды ана тілі сабағында оқушылардың тілдік нормаларын меңгеруін ескере отырып, олардың коммуникативтік құзыреттілігін дамытудың тиімді жолдарын пәнді оқыту әдістемесінің негізгі бағыты, - деп тұжырым жасаймыз.

1 Н.Ә.Назарбаев «Интеллектуалды ұлт – 2020» – Астана, 2008.
2 А.Байтұрсынов Тіл тағылымы. – Алматы: Ана тілі, 1992. – 442 б.
3 Педагогикалық және психологиялық сөздігі – Алматы: Мектеп, 2002. -251 б.
4 Б.Қабатай, А.С.Амирова Әдебиеттік оқу әдістемесі – Атамұра, 2013

Резюме

В статье рассматриваются пути развития исследовательских способностей учеников начальных классов с помощью информационных технологий. Развитие интеллектуальных способностей личности ученика начальных классов нами рассмотрены в рамках осуществления процесса познания. Основой исследовательского мышления учащихся служат природные задатки. Психологическое содержание понятия «исследование» широкое и до сих пор точно не определено, к нему можно относить и интеллект, умственные способности, умственное развитие, мышление и т.п.

По результатам проведенного анализа исследовательские способности человека формируются и развиваются в определенной социо-культурной среде. Анализ современных подходов к научно-исследовательской деятельности выявил, что важным для человека является навык исследования, направленный на решение конкретной проблемы. Получение новых знаний, прогноз возможных результатов познавательной деятельности являются результатом исследовательской активности субъекта.

Для учеников начальных классов характерны исследования неизвестных форм, «соискательство», активные исследовательские действия направленные на «открытия». Они не только оперирует предметами, но и исследовательским путем копирует свойства знакомых предметов на новую ситуацию, производят практические действия с объектом. Практичесие действия производимые обучающимися создают ситуацию раскрытия содержания объекта, несут познавательную и ориентировочную функцию.

Одна из основных задач обучения в начальной школе, это – формирование исследовательских навыков каждого школьника.

Summary

The article discusses the methodology for formation of speech competence of primary school pupils with using didactic games.

Didactic game - is a diversified, complex pedagogical phenomenon, one of the ways, which disciple pupils comprehensively. It helps to expand your vocabulary, and teaches to the mental activity.

We believe that when a pupil has accepted the conditions of the game, the pupil should to be careful to adjust the volitional; he should to compare and draw conclusions in his own way.

Didactic game requires the child to transfer their thoughts in words. All of this contributes to the formation of speech competence of the pupil.

In elementary school, the lessons of the native language of the main action - the formation of the linguistic competence of pupils of the first class, through learning, play and work.

If the study lays the foundation of knowledge, forms the abilities, skills, and communication helps children accept each

other and exchange information. The game helps to improve the skills of substantive action, working together. And the work improves fine motor skills of hands, developing visual-active, visual-figurative. The active participation of children in such activities develop their mental development.

The result of educational games is the pupils' development of knowledge, development of thinking, and progress in language competence.

We believe that the skillful use of didactic games in the classroom helps pupils to show interest, listen carefully and firmly absorb knowledge.

ӘОЖ 37.026.6:377

КӘСІПТІК КОЛЛЕДЖ ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Г.С. Саудабаева – *п.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ,*
М.А. Айтбаева – *п.ғ.к., доцент,*
Г.Абжалиева – *магистрант, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті*

Мақалада кәсіптік колледж оқушыларының танымдық белсенділігін арттыру мәселесі қарастырылып жатыр. Қазіргі кезеңде колледж және лицей оқытушыларының алдында білім алушылардың арнайы пәндерге қызығушылығын арттыру мәселесі туындап отыр. Қызығушылықтың төмендеу себептері қаралып жатыр – бүгінгі күнгі білім алушылардың контингентіне пайдаланып жүрген бірқатар дәстүрлі оқыту әдістерінің жарамсыздығы екені белгілі. Себебі, бүгінгі күннің жастарының өзіндік сана-сезімі мен өзіне деген құрметі жоғары деңгейде дамыған, олар қоғамда болып жатқан көп оқиғалардан хабардар. Сондықтан авторитарлы стильге, бұйрыққа негізделген сабақтар жағымсыз көңіл-күй мен енжарлық тудырады – бұл әдістер тиімсіз. Міне, осы жағдай пәнге деген қызығушылықты дамытуға ықпалын тигізетін, өзара талап пен сыйластық идеясына негізделген, мұғалімнің әдістемелік қорын кеңейтіп, байытатын оқытудың жаңа әдістері мен тәсілдерін іздестіру қажеттілігін туындатады. Бір нәрсенің тұрақты, өзгеріссіз болуы – қызығушылықтың жауы екендігі аян. Қазіргі кәсіптік білім берудің басым бағыттарының бірі көрсетілген - әрбір білім алушының тұлғалық дамуына қажетті және толыққанды жағдай жасау. Осы мәселенің шешімі - оқытудың белсенді формаларын қолдану білім алушылардың танымдық құзіреттілігін қалыптастырудың негізі ретінде ұсынылып жатыр. Белсенді және танымдық қабілеттіліктер танымдық іс-әрекет барысында қалыптасады және дамиды. Бұл жағдайда білім алушы жәй ғана тыңдаушы емес, ол танымдық процестің белсенді қатысушысы, өз еңбегімен білімді меңгеруші болып табылады, ал өз кезегінде мұндай білім неғұрлым берік болмақ. Белсенді оқытудың артықшылықтары сипатталады - білім алушы басым жағдайда оқыту субъектісі ретінде қатысып, оқытушымен диалогқа түседі, шығармашылық, ізденушілік, проблемалық тапсырмаларды орындай отырып танымдық процеске белсене араласады. Кәсіптік колледж оқушыларының танымдық белсенділігін арттыру үрдісіндегі мотивтердің ролі егжей-тегжейлі көрсетіледі. Танымдық іс-әрекеттің сипаты мен нәтижесі аталған мотивтердің даму дәрежесіне байланысы анықталады. Мұғалімнің міндеті оқу-танымдық іс-әрекет мотивтерінің туындауын, сақталуын және басым болуын қамтамасыз ету.

Кілтті сөздер: оқушылардың танымдық белсенділігі, белсенді оқыту, оқыту мотивтері

Қазіргі кезеңде білім берудің әрекетшілдік мен қарым-қатынас жасай білу құзіреттілігін қалыптастыруға бағдарлануы, білім алушының тек ақыл-ой және танымдық белсенділігін ғана емес, сонымен қатар тұлғалық әлеуметтік ұстанымын, өзінің тұлғалық ерекшеліктерін, өзін оқыту субъектісі ретінде көрсете алатындай дидактикалық және психологиялық жағдайларды қалыптастыруды қарастырады.

Қазіргі кезеңде колледж және лицей оқытушыларының алдында білім алушылардың арнайы пәндерге қызығушылығын арттыру мәселесі туындап отыр. Қызығушылықтың төмендеу себептерінің бірі – бүгінгі күнгі білім алушылардың контингентіне пайдаланып жүрген бірқатар дәстүрлі оқыту әдістерінің жарамсыздығы екені белгілі. Себебі, бүгінгі күннің жастарының өзіндік сана-сезімі мен өзіне деген құрметі жоғары деңгейде дамыған, олар қоғамда болып жатқан көп оқиғалардан хабардар. Сондықтан авторитарлы стильге, бұйрыққа негізделген сабақтар жағымсыз көңіл-күй мен енжарлық тудырады – бұл әдістер тиімсіз. Міне, осы жағдай пәнге деген қызығушылықты дамытуға ықпалын тигізетін, өзара талап пен сыйластық идеясына негізделген, мұғалімнің әдістемелік қорын кеңейтіп, байытатын оқытудың жаңа әдістері мен тәсілдерін іздестіру қажеттілігін туындатады. Бір нәрсенің тұрақты, өзгеріссіз болуы – қызығушылықтың жауы екендігі аян.

Белсенді оқытуда білім алушы басым жағдайда оқыту субъектісі ретінде қатысып, оқытушымен диалогқа түседі, шығармашылық, ізденушілік, проблемалық тапсырмаларды орындай отырып танымдық процеске белсене араласады. Қазіргі білім берудің басым бағыттарының бірі әрбір білім алушының тұлғалық дамуына қажетті және толыққанды жағдай жасау болып табылады. Сондықтан да оқытудың бел-

сенді формалары білім алушылардың танымдық құзіреттілігін қалыптастырудың негізі болып табылады. Белсенді және танымдық қабілеттіліктер танымдық іс-әрекет барысында қалыптасады және дамиды. Бұл жағдайда білім алушы жәй ғана тыңдаушы емес, ол танымдық процестің белсенді қатысушысы, өз еңбегімен білімді меңгеруші болып табылады, ал өз кезегінде мұндай білім неғұрлым берік болмақ. Білімді болу үшін үйренуші еңбектенуі керек, әрекет жасауы қажет. «Білім өз басында (миында) пайда болу үшін адам оны есінде сақтап, түсінуі, қолдануы, талдау жасауы және бағалауы қажет. Осылай ғана білімді игеру мүмкін болар. Үйренуші өзін білім игеру процесінің басты тұлғасы ретінде сезініп қана үйренеді» [1].

Білім берудің жаңа сапасы – бұл білім берудің бек білім алушының тек білімді меңгертуге ғана емес, сонымен қатар оның тұлғасын, танымдық қабілеттіліктерін, өз бетінше әрекет ете білу және жеке жауапкершілік тәжірибесін жинақтауға, негізгі құзіреттіліктерді қалыптастыруға бағдарлануы болып табылады. Оқу іс-әрекетін ұйымдастыра отырып біз мына төмендегі бірқатар міндеттерді шешуіміз қажет: білім алушыларды таңдау жасай алуға үйрету, мұғалім ұсынған мақсатты ұғынып қана қоймай, өзінің де мақсат қоя білуіне дағдыландыру. Біздің мақсатымыз - әрбір білім алушының қабілетіне қарамастан жеке басының мүмкіндіктеріне сәйкес келетін білімдер мен біліктерді меңгеруге мүмкіндік туғызу болып табылады. Бастысын атап өтейік: адамның белгілі бір түрткісі, яғни мотиві болғанда ғана іс-әрекет жасайды. Мотивтер (лат.movere- қозғалысқа түсіріру, жылжыту) – субъектінің қажеттіліктерін қанағаттандырумен байланысты іс-әрекетке ынталандыру; субъектінің белсенділігін туғызатын және оның бағытын анықтайтын, өзі таңдаған белгілі бір әрекеттің (материалдық және идеалдық) бағытын таңдауға және анықтауға мүмкіндік беретін ішкі және сыртқы жағдайлардың жиынтығы; тұлғаның іс-әрекеті мен мінез-құлқын таңдауының негізінде жатқан саналы түрде ұғынылған себеп...Мотивтердің дамуы заттық ақиқатты қайта қалыптастыратын іс-әрекет аясын өзгерту мен кеңейту арқылы жүзеге асырылады (психологиялық сөздік) [2]. Мотив – я бұл қысқа мерзімдік жай-күй, я болмаса тұлғаның тұрақты сапасы болып табылады. «Белгілі бір иерархияға ие және тұлғаның бағыттылығын көрсететін тұрақты мотивтердің жиынтығы» [3, с.184] тұлғаның мотивациялық аясын қалыптастырады. Адамның мотивациялық аясына мотивтерден басқа қажеттіліктер мен мақсаттар кіреді.

Бірақ тұлғаның мотивациялық аясына оралайық. Оқу мотивациясының құрылымын талдай отырып, В.А.Якунин мотивтердің келесі түрлерін атап көрсетеді [4, с.238]:

- кәсіби
- танымдық
- прагматикалық
- кең әлеуметтік мотив
- әлеуметтік және тұлғалық беделге ие болу мотиві.

Танымдық іс-әрекеттің сипаты мен нәтижесі аталған мотивтердің даму дәрежесіне байланысты болады. Мұғалімнің міндеті оқу-танымдық іс-әрекет мотивтерінің туындауын, сақталуын және басым болуын қамтамасыз ету. Осы мақсатта белгілі бір іс-әрекетке ынталандыратын сыртқы қоздырғыштарды, әркетке итермелеушілерді пайдаланады. Оқушылардың бейімділіктерінде ғана емес, сонымен қатар білімдері, икемділіктері мен қабілеттіліктерінде де ерекшеліктер болады. Қорытындылай алатын, жалпыдан бастысын бөліп ала алатын, бірегей шешім таба алатын оқушыларға ерекше назар аудару қажет. Біздің міндетіміз – пәнге тұрақты қызығушылықты сақтауға қолдау көрсету. Олар бірсарындылықты көтермейді, оларға үнемі тапсырмалар жүктелген болуы тиіс. Дегенмен, топта орта және жақсы үлгерім деңгейіндегі оқушылар да бар. Мұндай оқушылар көп көңіл бөлуді талап етеді. Оларды «сезіне біліп», азғандай өзгерістерді қалт жібермей, заңдылықтарды көре білуге, жылдам және абстрактты ойлай білуге үйрету қажет. Білім алушылардың үшінші тобы – үлгірімі төмен, білімдеріне сенімсіз, бар білімдерін пайдалана алмайтын оқушылар бар екендігін естен шығармауымыз керек. Біздің топқа қатысты негізгі мақсатымыз – білім алушылардың өз күшеріне деген сенімділігін нығайту, бастамашылдықты дамыту болып табылады.

Пайдаланып жүрген оқыту әдістеріміздің басым бөлігі – бұл оқулықпен оздыра жұмыс жүргізу барысында өз бетінше әрекет ету арқылы танымды қалыптастыру, белгілі бір деңгейдегі тапсырмаларды орындау. Оқыту жүйесі келесі мына төмендегі бағыттардан тұрады: білім алушыларды іс-әрекетке итермелейтін және ынталандыратын әдістер; дамыта оқыту сабағында мұғалім мен оқушының өзара диалогтік әрекеттесу әдістемесі.

Аталған жүйенің негізіне: мен өз бетінше жұмыс жүргізуге, іс-әрекетін жоспарлай алуға үйретемін; жақын даму аймағына бағдарлана отырып ерік пен мақсатқа талпынушылықты дамытамын – аз да болса жетістіктерін қалт жібермей, байқаймын, одан әрі жетілдіремін; оқу іс-әрекетінің нәтижесін тапсырмалар мен бағаларды жинақтау жүйесі арқылы ескепке аламын; өзара ықпалдастық пен ынтымақтастық – мен балалармен біргемін, біз бірге барлық мәселелерді шешеміз және жетістікке бірге қуанамыз деген негізгі

қағидалар басшылыққа алынуы тиіс. Белсенді танымдық іс-әрекет білім алушылардың жаңа мүмкіндіктерін ашуды қамтамасыз етеді, құзіреттіліктерді қалыптастырудың қажетті шарты болып табылады.

Арнайы пәндерде танымдық қызығушылықтың белсенділігін арттырудың әдістемесі тұрақты танымдық қызығушылықтың қалыптасуына ықпал етеді, оқушылардың білім сапасына оң әсерін тигізеді және мына төмендегілермен сипатталады:

– білімдер мен біліктерді саналы түрде меңгеруге талпыну;
– кәсіптік білім берудің қажеттілігін саналы түрде ұғыну;
– танымдық белсенділіктің болуы.

Қазіргі кезеңде тәжірибеде сабақтардың түрлі формалары қолданыста жүр: лекциялар мен семинарлар дискуссиялар мен пікірталастар, шағын топтардағы жұмыстармен, ойын әдістерімен толықтырылуда, оқушылар педагогтың кейбір атқаратын қызметтерін орындайды, мысалы кеңесші рөлінде ойнайды.

Қорыта келе айтатынымыз, оқытудың белсенді әдістері жоғары нәтиже береді: Мұндай әдістерді енгізу білім алушыларға: оқу мазмұнын бүкіл оқу аясымен өзара әрекеттестікте белсенді меңгеру тәжірибесін; тұлғалық рефлексияны дамытуды; толеранттықты дамытуды; өзара оқу әрекеттестігінің жаңа тәжірибесін меңгеруге мүмкіндік береді.

1 Әлімов А. Интербелсенді әдістерді жоғары оқу орындарында қолдану. Оқу құралы. – Алматы, 2009. - 263 бет.

2 Психология. Словарь / Под общ.ред. А.В .Петровского, М.Г.Ярошевского.-2-е изд., испр. и доп.- М.: Политиздат, 1990.-494 с.

3 Немов Р.С. Педагогическая психология. Учебник для вузов. – М.: Просвещение, 1998. -164 с.

4 Якунин В.А. Педагогическая психология: Учебное пособие - СПб.: Изд-во «Полиус», 1998. - 639 с.

Резюме

В статье рассматривается проблема повышения познавательной активности учащихся профессиональных колледжей. В настоящее время перед преподавателями колледжей и лицеев стоит проблема, как повысить интерес обучаемых к специальным предметам. Разбираются причины потери интереса к обучению - это непригодность ряда традиционно применяемых приемов обучения для нынешнего контингента обучаемых: ведь у нашей молодежи сегодня сильно развито чувство самосознания и собственного достоинства, она о многом имеет представление, поэтому занятия, базирующиеся на авторитарном режиме, приказе неприемлемы. Указывается на одну из приоритетных задач современного профессионального образования - создание необходимых и полноценных условий для личностного развития каждого обучаемого. Как решение этой задачи предлагается использование активных форм обучения как основы развития познавательной компетентности обучаемых. Описываются преимущества активного обучения, когда обучаемый в большей степени становится субъектом учебной деятельности, вступает в диалог с преподавателем, активно участвует в познавательном процессе, выполняя творческие, поисковые, проблемные задания. Подробно разбирается роль мотивов в процессе повышения познавательной активности учащихся колледжей. Определяется зависимость характера и результата познавательной деятельности от того, на сколько развиты эти мотивы. Задача учителя заключается как раз в том, чтобы обеспечить возникновение, сохранение и преобладание мотивов учебно-познавательной деятельности.

Ключевые слова: познавательная активность учащихся, активное обучение, мотивы обучения

Summary

The article deals with the problem of increasing cognitive activity of professional college students. At present, the teachers of colleges and high schools have the problem with methods of increasing the interest of students to specific subjects. The reasons for the loss of interest in learning are analyzed - it is a series of unsuitable training methods conventionally used for the current contingent of trainees, after all, today our young people have a strong sense of identity and self-esteem, so classes, based on an authoritarian regime, orders are not acceptable. It indicates one of the priority tasks of a modern professional training – creation of the necessary conditions for the full personal development of each student. As a solution to this problem is proposed use of active forms of learning as the basis for the development of cognitive competence of students. The advantages of active learning where the student becomes the subject of training activities, enters into a dialogue with the teacher, actively participates in the cognitive process, fulfilling creative, problem tasks are described. The role of motivation in the process of enhancing the cognitive activity of college students is examined in details. The dependence of the nature and outcome of cognitiv are determined. The goal of the teacher is to ensure the emergence, preservation and prevalence of the motives of educational and informative activities.

Keywords: cognitive activity of students, active learning, learning motivation

УДК:373.3.015.31

ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ КЕЛЕЛІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.Байсолтанова – *Абай атындағы ҚазҰПУ 2 курс магистранты*

Мақалада бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігін дамытуда интерактивті әдістерді қолдану мәселесі сөз болады. Зияткерлікті дамыту оқушылардың белсенді ойлау қызметінің дамуын, олардың сана-сезімінің сенімді және қажетті біліммен толығуын, ақыл-ой қабілеті мен білімге қызығушылығын арттырумен сипатталады.Бастауыш сынып оқушыларыныңзияткерлігі мен жеке ерекшеліктерінің даму деңгейлерін есепке ала отырып, олардың оқу әрекеттерін әртүрлі формада ұйымдастыруда интерблсенді әдістерді тиімді қолданабілу қажеттілігі айқындалады. Өзін-өзі одан әрі дамытуға және жетілдіруге қабілетті зияткерлігі дамыған тұлғаны қалыптастыру қажет. Әдебиеттерге жасалған талдауларзияткерлік және интербелсенді әдістер ұғымдарына берілген анықтамалар ақыл-ой әрекеті жүйелерімен, мәселені шешу стратегиясымен, танымдық белсенділікті талап ететін жағдайға индивидуалды ықпал тұрғысынан қараумен байланыстыра қарастырады. Интеллект ол – ақыл-ой қабілеті, ал ойлау – ақыл-ой белсенділігі, олардың арасындағы айырмашылықтарды ескеріп зерттеу мәселесі әлі толық негізделмеген. Интеллект нақты ойлау үдерісін анықтайтын терең құрылым екені талданады. Интербелсенді әдістер оқушының білімді өздігінен меңгеруіне жол ашатын, білімді практикалық жолмен игертудің басты құралы болып табылатыны айтылады.Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігін дамытуда интербелсенді әдістерді пайдалануда әр оқушының субъективтік тәжірибесі ескерілетін жаңа білімді жасау әрекеттерін де білдіреді. Оқыту үдерісі тікелей және кері байланысқа, ашық диалогқа құрылып, бұл оқушылардың оқуға деген ынтасын белсенділігін арттырады.

Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігін дамытуда интербелсенді әдістердіңқатарындаБлум таксономиясы, топтық, жұптық тапсырмалар пайдалану әдістемесі сараланады. Оқушы тұлға ретінде дами отырып, әрекет субъектісі, таным субъектісі, араласу субъектісі, өзін-өзі тану субъектісі ретінде сырттай реттеуден өзін-өзі реттеуге, өзін-өзі бақылауға, өзін-өзі ұйымдастыруға, өзін-өзі белсенді дамытуға көшеді.

«Интеллектуалды ұлт - 2020» жобасында Елбасының бүкіл халықтың алдына қойған негізгі идеясы экономиканы дамыту, халықтың әлеуметтік жағдайын көтеру, рухы жоғары білімді тұлғаны қалыптастыру арқылы қоғамды дамытуды көздейді [1, 2 б.]. Бүгінгі қоғамның алдында рухы күшті тұлға, халық, қуатты мемлекетті қалыптастыру мәселесі тұр. Осы тұрғыда тұлғаның зияткерлігін дамытуда бастауыш білім беру жүйесінің бәсекеге қабілетті жас ұрпақтың рухының биіктігін, біліктілігі мен білімінің табыстылығы нәтижесінде түйінді құзыреттілікті меңгертуді қамтамасыз ететін деңгейде ұйымдастыруы қажет.

Философиялық энциклопедиялық сөздікте: «Интеллект» латынша intellectus деген сөзден аударғанда «ақыл», «ақыл-парасат», «түсінік», «таным», «ойлау қызметінің жоғарғы типі» деген мағынаны білдіреді. Ғылыми тұрғыдан алғанда интеллект төмендегідей мағыналарда қарастырылады:

1) индивидтің ақыл-ой қабілетінің тұрақты құрылымы;

2) белгілі бір мәселені танып білу және оны шешуге қатысты адамның жаңа өмірлік жағдайларға (міндеттерді шешу барысындағы мінез-құлық сипаттарының жинағы ретінде) бейімділігі мен кез келген іс-әрекеттің табыстылығын анықтайтын индивидтің танымдық үдерістерінің өзгеретін жүйесінің (ойлау, сезіну, қабылдау, жадына сақтау, қиялдау, елестету және т.с.с.) және басқа қабілеттері негізіндегі жалпы қабілет;

3) индивидтің барлық таным функцияларының жиынтығы: түрткі мен қабылдаудан ойлау мен қиялға дейін, таным іс-әрекеттерінің негізгі формасы [2, б.121], - деген анықтама берілген.

Мәдени-философиялық энциклопедиялық сөздікте: Интелект – (лат. Intellectus – зерде, ақыл, парасат) – адамның ойлау қабілеті. Интеллект мәдениеттануда және психология мен философияда тұлғаның мәліметтерді саналы түрде саралап, оған баға берудегі қабілеттің тұрақты ерекшелігін көрсететін ұғым-термин, – деген анықтама берілген[3].

С.Ю. Канның зерттеу жұмыстарында тұлға интеллектісінің когнитивті ұйымдасуындағы бір-біріне қатысты емес, бірақ проективті интеллект инфрақұрылымы байқалатын үш қосалқы жүйелердің барлығы көрсетіледі: перцептивті креативтілік факторы, динамикалық фактор, әлеуметтік креативтілік [4].

Бұл құрылымның негізгі қызметі – жағдаяттың бастапқы когнитивті көрінісін оның кеңістіктік немесе уақытша дамуымен сәйкестендіру, яғни, қарама- қайшылықтарды қабылдай білу.

А.В.Морозов шығармашыл тұлғаның интеллектуалдық және тұлғалық ерекшеліктерінің кешені, мәселені өз бетімен шешетін, жаңа сонылы идеялардың туындауы және мәселенің қалыптан тыс шешілуі деген [5]. Егер интеллект мәселесін қарым-қатынас арқылы қарастыратын болсақ, субъект – пән (шығармашылық үдеріс), сондықтан бұл жерде өнімді ойлау үдерісінің зерттелуіне тереңірек тоқталу керек.

Интеллект туралы мәселелер оқытумен, когнитивті стильмен, адаптацияға қабілетпен, белсенділікпен, өзіндік реттелумен байланысты түсіндіріледі. Интеллект ақыл-ой әрекеті жүйелерімен, мәселені шешу стратегиясымен, танымдық белсенділікті талап ететін жағдайға индивидуалды ықпал тұрғысынан қараумен байланысты айтылады. Интеллект ол – ақыл-ой қабілеті, ал ойлау – ақыл-ой белсенділігі, олардың арасындағы айырмашылықтарды ескеріп зерттеу мәселесі әлі толық негізделмеген. Интеллект нақты ойлау үдерісін анықтайтын терең құрылым болып саналады.

Тұлғалық сапа интеллект (ой-өрісі) - 1) индивидтің ақыл-ой қабілеттерінің салыстырмалы тұрақты құрылымы; 2) ойлауға тиімді танымдық қабілеттілік.

С.Д.Мұқанованың зерттеулері интеллектіні тар ұғымдағы ойлау кеңістігінен шығарып, субъективті ықпалдың позицияларын бекітті. Жүйелі құрылымдық ықпалдың теориялық базасы түсіну үдерісін операциялы суреттеу үшін адекватты болып табылады [6].

Жасалған ғылыми-әдістемелік талдаулар бүгінгі ақпараттық қоғамда бастауыш сынып оқушыларының тілін дамытуда интербелсенді әдістерді қолдану қажеттігін туындатып отыр. Бұл әрине, өз кезегінде иентербелсенді әдістердің тиімділігін айқындайтын теориялық талдаулар жасауды қажет етеді.

Е.Торранстың ең жақсы дамыған интеллект тұжырымдамасының негізгі идеясы «интеллектуалды шек» теориясына сүйенеді. Оның пікірінше, интеллект пен креативтілік біртұтас фактор ретінде қарастырылулары керек. Интеллект коэффициентінің жоғары кезінде креативтілік тәуелсіз өлшем болмақ. Бұл деген, интеллекті төмен креатив болмайды және креативтілігі төмен интеллектуалдардың болуы мүмкін деген пікірге саяды. Бұл тұрғыда, Е. Торранстың қорытындысымен келіспеуге болмайды, өйткені көптеген зерттеулер интеллекттің жоғарылығы шығармашылық жетістіктерге кепіл бола алмайтындығын дәлелдеген [7].

Интербелсенді сөзі – ағылшын тілінен аударғанда, inter – аралық, бірнеше, action-әрекет дегенді білдіреді. Өзара әрекеттестік әдетте, белгілі бір мәселені шешу, ол шешімнің тиімділігі туралы әңгімелесу, талқылау түрінде өтеді. Ең бастысы, мұнда мәселені шешу үдерісіі жауапқа қарағанда маңызды екендігін түсіну қажет.

Бұл интербелсенді әдістің мақсаты – тек ақпаратты беру ғана емес, балаларға жауаптарды өздігінен табу дағдысын меңгерту екендігімен байланысты, қазіргі педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың субъектілік қарым-қатынасқа құрылуы, тұлғалық-бағдарлы оқыту үдерісі жағдайында интербелсенді әдісті тиімді пайдалану қажеттігі туындайды.

Қазіргі кезде бастауыш білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелерінің бірі – нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін интербелсенді әдістерді қолдана отырып, оқушылардың зияткерлігін дамыту болып табылады.

Педагогикалық энциклопедияда: «Интербелсенді» жеке индивидтердің, жұптың, топтың өзара бірікken әрекетте бір біріне алма кезек әсер ету. Ол екі жақты әрекет, яғни А кейіпкер іс-әрекеті, Б кейіпкерге әсер етсе, ал ол өз кезегінде іс-әрекетімен А кейіпкеріне әсер етеді [8].

Интербелсенді әдістер балалардың өзара қарым-қатынасы мен өзара әрекеттестіктеріне құрылады. Мұндай қарым-қатынасқоғамдық қалыптасқан мінез-құлық пен әлеуметтік нормаларға негізделеді. Өзара қарым-қатынастық әрекеттер мен балалардың әлеуметтік өзара әрекеттестігімен реттеледі. Сонымен интербелсенді әдістер арқылы белсенділік танытатын бала ақпарат алмасу үшін ғана емес серіктесімен бірлескен әрекетті іске асыруда ортақ шешімі.

Интербелсенді әдістер білім беру жүйесінде шынайы келешекке жол ашады, нақтылы: интербелсенді әдістерді кеңінен енгізу оқу іс-әрекетін көрнекті, динамикалық ұсыну бейнесуреттерді, дыбыс пен ақпараттық ресурстарға қол жеткізу; білім берудің барлық деңгейлерінде – бастауыш сыныптардан жоғары оқудан кейінгі деңгейлерде компьютерлік оқудың үздіксіздігі мен сабақтастығы – оқыту үдерісіндегі барлық пәндерді компьютерлік қолдау есебінен; балалардың шығармашылық жеке дара қабілеттіліктерін ашу мен дамыту үшін оқыту әдістемесін, стилі мен құралдарын таңдау еркіндігін қамтамасыз ету; ақпараттық технологиялар негізінде ғылыми және әдістемелік негізделген базалық білім беру жүйесін құруды іске асырады.

М.Мукашеваның пікірінше, тұлғаның дамуы индивидтің белгілі әлеуметтік топ мүшелерімен қарым-қатынасы мен бірлескен әрекетінде іске асады. Басқа адамдармен қатынасқа түсу оларды абстрактылы ұғымдар бойынша ойлау қабілеті қалыптасады, ең бастысы ол өзін жеке тұлға ретінде басқалардан өзгеше екендігін сезінетін болады. «Мен» тұлғамын - әлеуметтік тәжірибе жемісімін, алғашқы бастаманы балалар ойынынан аламын. Осылайша, балалардың ішкі әлемі топтық әрекетте туындайды, - деп түйін жасаған [9]. Бұдан бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың негізгі іс-әрекеті оқу десек, онда дидактикалық ойынды пайдалану тиімді екенін көреміз. Оқушылар ойнап отырып, қарым-қатынасқа түседі және сол арқылы олардың зияткерлігін дамитынын көруге болады. Интербелсенді әдіс негізінен екі адамның

қарым-қатынасына құрылатындықтан ойын ережесін сақтауда, бір мақсатты жүзеге асыру барысындағы ақпарат алмасудағы оқушылар әрекеттерін ұйымдастыруда тиімділігі жоғары болмақ.

Интербелсенді оқыту әдісінде білім жаңа формаға ие болады. Бір жағынан, оқушыларда қоршаған орта туралы өзіндік пікірі, түсінігі қалыптасса, екінші жағынан білімді дайын күйінде емес, өзінің белсенділігімен алады. Педагог оқушының жаңа білімді өзінің белсенділігімен меңгеруіне жағдаят тудырып, оны шешу үшін сұрақтар қойып, іс-әрекетке жетелейді. Екінші жағынан, бала өзінің серіктестерімен бірлесе іс-әрекет ете отырып, өзіне айналасындағылардың қатынасын сезінеді, түсінеді. Білімді меңгерудің әртүрлі жолдарын, механизмдерін үйренеді. Сондықтан да оқушының өздігінен алған білімі оның өзіндік әрекетінің негіз болып табылады.

Сонымен, интербелсенді әдістер оқушының білімді өздігінен меңгеруіне жол ашатын, білімді практикалық жолмен игертудің басты құралы. Интербелсенді әдістерді қолданып меңгертілетін білімнің мақсаты мен оның жеткен нәтижесін нақтылау үшін Б.Блум таксономиясының танымдық мақсатын пайдалануға болады. Б.Блум таксономиясында білімді меңгеру алты деңгейлі мақсатты көздейді. Олар: білім, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, салыстыру.

Білім: дидактикалық ұстанымдар мен теориялар, өлшемдер, арнайы ақпаратты айтатын, беретін, дәлелдеулер мен ұғымдарды қабылдауға, білуге қабілеттілігі. Мысалы: оқушылардың тілін дамытуға арналған көркем шығарманы қабылдауы. Тіл ұстарту жаттығулары мен сөздік жұмыстарындағы жаңа ұғымдардың мәнін, мазмұнын меңгеруі.

Түсіну: кез келген ақпараттың мәнін түсіну сол мезетте қабілеті. Б.Блум түсінудің үш түрлі тәртібін бөліп көрсеткен:

- аудару – түсіндірілген материалды қабылдау және оны басқа формаға түсіру, басқаша баяндау немесе суретін, графикамен бейнелеу;
- интерпретация – негізгі идеяныжаңа формаға салу;
- экстраполяция – алдын ала алған ақпарат бойынша болжам жасау және бағалау. Мысалы: оқушылардың тілін дамыту үшін пайдаланылған көркем шығарманы өз қиялымен басқаша өзгертіп баяндауы немесе оның суретін салуы, шығармаға өзіндік баға беруі болып табылады.

Қолдану: алдын ала меңгерген материалдарды кез-келген жағдайда, жаңа жағдаяттардағы ұстанымдар мен үдерістерде ешкімнің айтуынсыз қолдана білу дағдысы. Мысалы: оқушылардың тілін дамытуда өткен материалда баланың жақсы мінез-құлқы, өзін ұстауы, үлкендерді сыйлауы және т.б. күнделікті тәжірибеде қолдануы.

Талдау: ұсынылған толық материалдың ара қатынастары мен ұйымдастыру үлгісі бойынша, жекелеген бөліктерге бөлу. Мысалы: оқушылардың тілін дамытуда мәтінді пайдалануда оның басты кейіпкерлерін талдау т.б.

*Жинақтау:*бұл шығармашылық үдеріс, өйткені жаңа материалдың жеке бөліктерін біріктіріп, тұтас жаңа элементтер алуы. Мысалы:оқушының эссе жазуы, өз ойымен жаңа әңгіме құрастыруы, болжамды тексеретін ой айтуы, әлеуметтік жағдаяттарда қоланылатын теорияны қалыптастыру.

Бағалау: идеялар туралы құнды пікірлер мен шешудің әдіс-тәсілдерін шығару үдерісі. Бұл бағалаулар сандық және сапалық болуы мүмкін. Бірақ олар стандарт пен қолданудың өлшеміне сәйкес болуы тиіс. Мысалы: жалпыға міндетті білім беру стандарты бойынша бастауыш сыныптарда әдебиеттік оқу пәнінде қолданылатын әртүрлі тапсырмаларын айтуға болады.

Оқыту үдерісінде интербелсенді әдістерді қолдану жаңа ақпаратты тиімді меңгеруге ықпал ететінін көруге болады. Интербелсенді әдістерді қолданудың тиімділігін атап өтуге болады:

- білім алуға қызығушылығы нашар оқушылардың мотивациясы артады;
- білімді меңгеру деңгейі жоғары болады. Білімді меңгерудегі шаршау төмендейді;
- оқушылардың басқа отыруға уақыты болмайды, жаңа материалды меңгеруге ойланады, өйткені ол өзіне ғана сенеді. Барлық бала осылай жұмыс істейді. Оқылған материалға қызығушылығы артады.

-мұндай жұмысқа оқушылардың барлығы жұмылдырыла ұйымдастырылады, олардың тілі дамиды, әртүрлі әдеби шығармалармен жұмыс істеп үйренеді;

- топпен жұмыс істеу дағдысы қалыптасады;
- коммуникативтік дағдысы қалыптасады;
- педагогтың өзінің кәсіби іс-әрекетіне қызығушылығы артады, мұндай ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті оқушыларда және өзіме үлкен қанағат сезімін тудырады, табысқа жеткізеді;
- өзінің іс-әрекетін талдау мүмкіндігі пайда болды, қалай көңілсіз нәрседен қызықты жасауға болады, өзіңнің «табысыңды» немесе «кемшілігіңді» басқалармен бөліскің келеді. Өзіңмен бірдей ойлайтындармен тиімді нұсқасын табуға тырысасың;

- сабақты құруда өзінің жеке ерекшеліктерін ескеру мүмкіндіктері пайда болады. Өзінің жеке мүмкіндіктерін көрсетіп: өз бағдарламасы мен әдістемесіменжұмыс істейтін, өзін-өзі тексеруді күшейтіп, оқыту үдерісін ұйымдастырудың мүмкіндігі кеңейеді;

- сыныпта оқушылардың топтық жұмысын бақылау мүмкіндігі пайда болады, онда олардың жеке ерекшелігін айқындалады;

- жұмыс істеу қызықты болады. Сабақта оқушылардың өзара қарым- қатынасын бақылауға мүмкіндік туады;

- оқушыларға деген қатынас өзгереді. «…кейбір жағдайда оқушыларға өте көп сенемін, оларға бір мақсатқа бағытталған өзімнің серіктесім сияқты қараймын. Бұл тұрғыдан алған педагог пен оқушылардың қарым-қатынасы серіктестікке құрылады. Серіктестік қарым-қатынас педагогтан оқушылардың белсенді көзқарасын мақұлдауды, олардың өзіндік ойларын, дәлелдеулерін мойындау, дұрыс пікір айтуды талап етеді.

Қорыта келе, оқыту үдерісінде интербелсенді әдістерді пайдалану оқушылардан «таныс емес білімге енуді» талап етеді. Оқушылардың оқу іс-әрекетіндегі интербелсенді әдістер өзара түсіністікке, өзара әрекетке, қатысушының әрқайсысына қажет есепті бірлесіп шешуге алып келетін ұйымдастыру және сұхбаттасып қарым-қатынас жасауды дамытуды ұсынады. Интербелсенді әдістерді жүйелі қолдану, сөз жоқ, оқушылардың зияткерлігін дамыту мақсатына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Резюме

В статье рассматривается об использовании интерактивных методов в развитии интеллектуальных способностей учащихся начальных классах. Развитие интеллектуальности характеризуется развитием у учащихся функции активно мыслить, уверенно пополнением сознания нужными знаниями,способностью мыслить, а также повышением заинтересованности к знаниям. Учитывая уровень развития интеллектуальности и индивидуальных способностей учащихся начальных классов, определяется умение использовать интерактивные методы в организации деятельности учащихся в различной форме. Нужно формировать личность с развитым интеллектом способным развиватся и усовершествоватся в дальнейшем. Приводимые анализы в литературах определения понятий ителлектуальности и интерактивных методов рассматривается в взаимосвязи с системой действия мыслить, со стратегией решения проблем и с индевидуальным влиянием к ситуациям требующих познавательной активности. Интеллек –это способность сознания, а мыслить- это активность сознания. Проблема изучение с учетом этих различии еще не совсем обоснована. Интеллект анализируется как, глубокое составное определяющая процесс мышления. В статье говорится об интерактивных методах, как основной предмет позволяющая учащимся самостоятельно усваивать знания, а также позволяющая усваивать знания с помощью практики. Использование интерактивные методы в развитии интеллектуальности у учащихся начальных классов означает и деятельность формирования новых знаний учитывая субъективный опыт учащихся. Процесс обучения проводится в открытом диалоге, поддерживая прямую и косвенную взаимосвязь. Это повышает активность и интерес учащихся. В развитии интеллектуальности учащихся начальных классов к методам интерактивных относятся таксономия Блума, использование методики групповых и парных заданий. Ученик развиваясь как личность, переходит к с внешней регуляции к самостоятельной регуляции, к самостоятельному наблюдению, к самостоятельной организации и к активной развитии себя, развиваясь, как субъект деятельности, субъект познания, субъект общения, субъект самопознания.

Summary

The article discusses the use of interactive methods in the development of intellectual abilities of primary school pupils. Development of intelligence is characterized by the development of students' thinking function active, confident replenishment of consciousness necessary knowledge, the ability to think, as well as an increase in interest for knowledge. Considering the level of development of intelligence and the individual abilities of primary school pupils is determined by the ability to use interactive methods in organizing the activities of students in different forms. It is necessary to form a person with advanced intelligence, which are able to develop and improve in the future.Given analyzes literatures definitions Intelligent software and interactive methods considered in conjunction with the system of actions to think, to problem-solving strategies and the influence of individual situations requiring cognitive activity.Intelligence - the ability of consciousness and thinking - is the activity of consciousness. The problem with the study of these differences is not quite justified.Intelligence is analyzed as a composite defining a deep thinking process. The article refers to the interactive method as the main subject of allowing students to acquire knowledge independently, as well as allowing acquire knowledge through the practice. Using interactive methods in the development of intelligence of primary classes and activities is the formation of new knowledge taking into account the subjective experience of students. The learning process carried out in an open dialogue, supporting direct and indirect linkages. It increases the activity and interest of students. The development of intelligent primary school students to the interactive methods of Bloom's taxonomy, using techniques of group and pair assignments. Students develop as a person moves from external regulation to self-regulation, self-observation, self-organize and to actively develop by themselves. The student develops as the subject of activity, the subject of knowledge, the subject of communication and the subject of self-knowledge.

Тірек сөздер: интербелсенді әдістер, зияткерлік, зияткерлікті дамыту, бастауыш сынып, оқушы, әдістеме

УДК 378.046.4

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ИНТЕГРИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В ПРАКТИКУ РАБОТЫ СОВРЕМЕННЫХ ШКОЛ КАЗАХСТАНА

А.Е. Берикханова – *к.п.н., профессор КазНПУ имени Абая, тренер ЦПМ*

С ростом требований к качеству человеческого капитала общества перед педагогической наукой встают новые задачи, связанные с поиском эффективных механизмов внедрения ценных педагогических идей в практику работы современных школ, так как именно школы являются стартовой площадкой создания интеллектуального потенциала государства. Осознание такой большой ответственности школы перед будущим общества предъявляет особые требования к профессиональной подготовке будущих педагогов и переподготовке учительского и директорского корпусов в условиях обновления содержания среднего образования.

Во внедрении инновационных педагогических идей в практику школы всегда замечаются сдерживающие факторы, в числе которых можно назвать инертность руководителей школ, непродуманность плана внедрения, недостаточость пропедевтической работы с персоналом школы, недостаточный уровень теоретической базы субъектов образования.

Одним из особенностей реформирования системы школьного образования в последние годы является внедрение Уровневых программ повышения квалификации педагогических работников, разработанных центром педагогического мастерства совместно с Факультетом образования Кембриджского университета. Наряду с этой Програмой, расчитанной на обучение учителей по первому, второму и третьему уровням, начиная с 2012 года разработана программа повышения квалификации руководителей общеобразовательных организаций Республики Казахстан, направленная на преобразование школы при помощи идей колаборативного развития школы (1). А с 2014 года разработана Программа дополнительного профессионального образования студентов выпускных курсов вузов, осуществляющих подготовку педагогических кадров (2).

Для ведения этих курсов центром педагогического мастерства были подготовлены тренеры из числа опытных педагогов, которые прошли сертификацию МЭСК (Международного Экзаменационного Совета Кембриджа). Многоаспектность структуры системы бразования продиктовал необходимость переподготовки также методистов по Программе повышения квалификации специалистов областных, городов Алматы, Астаны управлений, районных (городских) отделов образования и методических кабинетов. То есть проводится крупномасштабная работа по рефолрмированию системы школьного образования, где ключевая роль отводится руководителям общеобразовательных организаций.

Отличительная особенность курсов руководителей связана с продолжительностью их переподготовки. Так в центрах педагогического мастерства курс руководителей школ рассчитан на 9 месяцев, состоящий из двух 4-х недельных аудиторных этапов. После первого аудиторного этапа руководители проходят 4-х недельную практику и занимаются исследованием проблем в своих школах. Затем приезжают на второй 4-х недельный аудиторный этап и наряду с изучением передового международного опыта, составляют детальную програму развития школы на основе выявленных ими приоритетов школы.

После второго аудиторного этапа руководители проходят 6-ти месячную педагогическую практику в своих школах, под руководством своих тренеров. Тренеры оказывают им непрерывную поддержку в online режиме, по сетевому сообществу руководители делятся своими достижениями и передовым опытом. После первых трех месяцев второй практики осуществляется визит тренеров в школы своих слушателей для формативного оценивания их исследовательской практики.

Формативное оценивание является ключевым звеном всего 9-месячного курса обучения, так как реальная практика является критерием истинности профессиональных достижений и лидерских качеств руководителей общеобразовательных организаций. Преимуществом формативного оценивания является то, что оно позволяет в реальных условиях школы проверить профессиональные умения руководителей и навыки проецирования теоретических знаний и инновационных идей в плоскость практической деятельности.

Для обобщения результатов данной работы с руководителями был проанализирован процесса формативного оценивания за последние два года, детализирующая все виды работ по следующим направлениям: интервью с учащимися, работа с педагогическими кадрами, посещение занятий, заседаний команд развития, посещение тренингов и коучингов, работа с родителями, связь школы со специалистами РайОО

и ГорОО, функционирование профессиональных сообществ. Такой подход к анализу предшествующего опыта был продиктован необходимостью определения основных индикаторов для дальнейшего совершенствования формативного оценивания руководителей общеобразовательных организаций.

Формативное оценивание основывалось на стратегиях, направленных на самооценивание руководителей в своей повседневной практике при поддержке тренеров. Как отмечается в ресурсах Программы: «Только повседневная практика самого учителя и собственное участие в процессе взаимооценивания и самооценивания поможет ему эффективно использовать данный опыт в своей практике» (3,16). Эта же идея является актуальной и для руководящего корпуса современных школ Казахстана.

В школах для взаимообмена опытом наблюдается тенденция повышения количества создания внутришкольных сообществ, количество которых намного превышает количество междушкольных профессиональных сообществ. Но факт об увеличении их количества показывает заинтересованность учителей в профессиональном саморазвитии и самосовершенствовании.

Анализ статистических данных, а также рефлексивных отчетов тренеров показал, что формативное оценивание позволило выявить такие положительные моменты, которые в условиях аудиторного обучения вывить практически невозможно:

1) Создание в школах команд развития школы. Директора школ поддерживает работу команд развития школы, понимают значимость их работы как «магнита» в изменении школы. Планы развития школы рассматривались на заседании команды развития, в процессе реализации были внесены изменения в планы. Учителя принимают участие в процессе реализации плана развития школы, о чем свидетельствует их методика работы в классе. Для реализации плана в школах созданы команды, состоящие из учителей, прошедших уровневые курсы, талантливых учителей, членов администрации и руководителей методических объединений.

2) Степень готовности учителей к внедрению в школах ключевых идей и интегрирование на уроках 7 модулей Программы. Руководители общеобразовательных организаций знают и понимают ключевые идеи Программы, используют их на практике.

3) Сформированность умений учителей составлять среднесрочное и краткосрочное планирование на основе таксономии Блума (4). Данные по этому пункту позволили выявить стремление руководителей к развитию критического мышления и учителей, и учащихся. Осмысленное составление учителями краткосрочных планов способствует придерживаться практикоориентированного и личностноориентированного подхода в обучении.

4) Повышение интереса учителей к коучингам и менторингу как одной из форм повышения профессиональных умений в условиях школы. Работа по профессиональному росту учителей прослеживается через экран самооценивания в результате проведения анкетирования «Требования к компетентности» с учителями. Если в этом есть необходимость, повторно проводятся коучинги по этой же теме. Коучинги и менторинги способствуют росту культуры профессионального развития учителей. Активное участие в обеспечении профессионального роста учителей принимают менторы.

5) Готовность учителей к научно-исследовательской деятельности в школах через осуществление «Исследования в действии», и как частный его прием создание в школах «Lesson Study» групп, проведение цикла уроков по «Lesson Study». С каждым потоком заметна тенденция конкретизации исследовательских тем руководителей и учителей. Наблюдается развитие опыта по проведению мониторинга по результатам анкетировния и проведения профессиональной беседы.

6) Заметное увеличение числа научных статей учителей на страницах периодических изданий. Учителя начали активно участвовать в работе Республиканских научных конференций и научно-практических семинаров.

7) Эффективное структурирование модели профессиональных сообществ. На практике наблюдается тенденция повышения количества создания внутришкольных сообществ как одного из эффективных механизмов личностного роста и совершенствования педагогического мастерства учителей в тесном сотрудничестве с коллегами.

8) Расширение диапазона эффективного использования инструментов эвалюации. План развития школы дополняется в связи с проведением эвалюации деятельности учителей. После проведенного коучинга членами команды развития проводится эвалюация деятельности учителей, участвовавших в работе коучинга. Результаты эвалюации систематически обсуждаются на заседании команды развития школы. Руководитель и члены команды развития систематически проводят эвалюацию деятельности учителей, доказательством этого служат представленные листы наблюдения, отчеты учителей.

9) Активизация работы с родителями. Привлечение родителей в работу по внедрению изменений в

практику школу. Учителя начали прислушиваться к мнениям родителей, понимать в лице родителей самых верных партнеров в деле обучения и воспитания детей. Поэтому практика показала насколько изменился формат работы с родителями. Для них организуются разные тренинги, профессиональные беседы, совместные с их детьми встерчи.

10) Использование в практике преподавания и в планировании «Голоса ученика». В центре внимания учебно-воспитательного процесса остается личность ученика. Причем от его мнений и интересов зависит планирование урока. Учителя показали свои умения работать с «Голосом ученика».

Сравнительный анализ данных, изучение отчетов тренеров по посткурсовой поддержке руководителей общеобразовательных организаций позволил представить следующие предложения для дальнейшего совершенствования формативного оценивания.

1. Так как идея профессиональных сообществ является относительно новой в казахстанских школах, необходимо усилить когнитивный аспект по данной теме во время аудиторных занятий с директорами с целью того, чтобы они могли не только создать их структурную модель но и уметь управлять их функционированием. В фокусе директоров школ должно быть непрерывное профессиональное развитие учительских кадров.

2. Необходимо будет продумать и предложить директорам конкретные механизмы, которые можно будет использовать в отслеживании умений учителей внедрять полученные на коучингах теоретические знания в практику обучения. Необходимо вовлекать всех членов команды развития и учителей к коллаборативному и рефлективному процессу профессионального развития;

3. Формативное оценивание во время посткурсовой поддержки показывает, что деятельность руководителей не совсем ориенирована на потребности реальной практики. Поэтому актуальным становится контроль ориентированности плана развития школы на конкретные запросы субъектов образования.

4. Учителям в школе важна обратная связь. Директорскому корпусу необходимо использовать обратную связь как один из механизмов мотивации и стимулирования учителей к успешной профессиональной деятельности. Усилить работу сетевых сообществ, которая окажет влияние на благоприятные отношения между учителями, учителей с учениками, учителей с родителями.

5. Укреплять доверие руководителей школ своим коллегам, членам команды развития. Члены команды развития должны создавать свои сообщества. Лидерские полномочия должны быть делегированы учителями в рамках эффективной системы организационного менеджмента и позитивной рабочей атмосферы.

В связи с вышеизложенным логично возникают следующие вопросы:

- Не опережает ли школа современные вузы во внедрении педагогических инноваций?

- Соответствует ли уровень компетентности выпускника педагогического вуза социальным ожиданиям школы?

Поиск ответов на ряд таких вопросов, а также учет потребностей школьной практики в компетентных специалистах позволил вузам внести некоторые изменения в содержание профессионального образования. С 2014 года благодаря тесному сотрудничеству вузов с центрами педагогического мастерства подготовлены тренеры из числа профессорско-преподавательского корпуса, котоые второй год ведут тренинги для выпускных курсов по освоению содержания третьего базового уровня Программы.

Отрадно отметить, что выпускники педагогических специальностей, получившие сертификаты прохождения данных курсов показывают хорошие результаты на практике. Они не чувствуют нехватку педагогического опыта, а наоборот, делятся своими знаниями и навыками использования интерактивных методов и стратегий на занятиях с теми учителями, которым еще не удалось пройти через уровневые курсы, свободно включаются в инновационный процесс пробразования школ. Мало того, они отличаются своей креативностью и оперативностью, АКТ-компетентностью, энтузиазмом и увлеченностью работой с детьми.

Школа и вуз, работая в едином ключе, смогут стать основным рычагом реформировния и внедрения педагогических инноваций в развитие системы отечественного образования. Только тесное сотрудничество системы «школа-вуз» поможет поднять систему образования на более качественный уровень, так как их функции взаимосвязаны и взаимообусловлены. Поэтому вузы в настоящее время координируют свою деятельность с центрами педагогического мастерства, акцентируя особое внимание на реализацию личностно-ориентированного и конструктивного подхода в профессиональной подготовке будущих учителей.

Ключевые слова: уровневые программы, коллоборация, эвалюация, формативное оценивание, МЭСК (Международный Экзаменационный Совет Кембриджа), таксономия Блума, исследование в действии, исследование урока

1 Программа курсов повышения квалификации руководителей общеобразовательных организаций Республики Казахстан. Издание второе. Астана, 2014 г.

2 Программа дополнительного профессионального образования студентов выпускных курсов вузов, осуществляющих подготовку педагогических кадров, разработанная на основе уровневых программ повышения квалификации педагогических кадров Республики казахстан. Издание первое. Астана. 2015 г.

3 Формативное оценивание в обучении: SMART-цели и критерии успешности. /Котова Н.В., Ильясова Д.С., Журба Л.В., Пазылова Г.Ш., Рахымжанова Б.К. –Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» Центр педагогического мастерства, 2015. – 42 с. С.16.

4 Мурзагалиева А.Е., Утегенова Б.М. Сборник заданий и упражнений. Учебные цели согласно таксономии Блума / А.Е. Мурзагалиева, Б.М. Утегенова. – Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» Центр педагогического мастерства, 2015. – 58 с.

Түйін

Мақала қазіргі Қазақстан мектептерінің тәжірибесіне педагогикалық инновацияларды енгізу жайлы өзекті мәселеге арналған. Мақала мәтінінде Қазақстан мектептерінің жұмысына Деңгейлік бағдарламалар мазмұнын кіріктіру ерекшеліктері қарастырылады. Мақаланың жетекші идеясы мектеп әлеуметтік сұранысына сай жоғары оқу орындарының түлектерінің сапасын жоғарлату мәселесімен байланыстырылған. Осыған орай болашақ мұғалімдерге кәсіби білім беру үрдісінде оқыту тренингтерін жүргізу ерекшеліктері қамтылған. Сонымен қатар мектеп басшыларының курстарының ұтымды жақтары мен олардың тәжірибелеріндегі тиімді нәтижелер қарастырылды. Мектеп басшыларының кәсіби құзіреттері мен көшбасшылық қасиеттерін дамытудың басты құралдарының бірі ретінде формативті бағалау ерекшеліктеріне баса назар аударылған.

Білім беру саласын дамытуда «университет-мектеп» жүйесінің ынтымақтастығын нығайту қажеттілігі негізделген. Бұл жүйенің тиімді қызмет атқаруы маңызды тұлғалық-бағдарлық, іс-әрекеттік, жүйелік, аксиологиялық, конструктивтік т.с.с. әдіснамалық бағыттарды жүзеге асырудың негізгі құралы болмақ. Мақалада жаңа ұғымдар қолданылып, қазіргі отандық педагогика ғылымының терминологиялық аппаратын толықтыруға ықпалын тигізбек. Мақаланың мазмұны оқырмандарда қазіргі білім беру тәжірибесіне Деңгейлік бағдаламалардың енгізілу жағдайы жайлы тұтас көзқарас қалыптастыруға негіз бола алады.

Resume

This article is devoted to the problem of integration of pedagogical innovations into the practice of modern schools of Kazakhstan. The article describes the implementation of the content Level of programs in practice of work of Kazakhstan schools. The leading idea of the article is connected with problem of improving the quality of graduates of pedagogical universities in accordance with the social expectations of practice. Due to this article describes the particular implementation of trainings in the content of professional training of future teachers. The article shows the positive points of courses for heads of schools and the results of their practice. The main emphasis is on the features of formative assessment as a tool to develop leadership qualities and professional competencies of heads of schools.

Substantiates the necessity of strengthening of cooperation of the system "University-school" for the development of the education system. Successful operation of this system is seen as a key instrument for the implementation of major methodological approaches as student-centered, activity-based, systemic, axiological and constructive approaches. The article uses new definitions, which will complement the terminology of domestic pedagogical science. The content of this article will help the reader to holistically represent the real picture of implementation of ideas of level programs in real schools.

Keywords: level programs, collaboration, evaluation, formative assessment, IECC (International Examination Council of Cambridge), Bloom's taxonomy, action research, Lesson Study

УДК 373.016:376:811.512.122

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНДА ЖАЗУ ПРОЦЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ МЕХАНИЗМІ

А.С. Тухышова – *Абай атындағы ҚАЗҰПУ-нің 6М010500 «Дефектология» мамандығының 2-курс магистранты*

Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларында жазу процесінің қалыптасу механизмі мен ерекшеліктері маңызы және негізгі психофизикалық компоненттері қарастырылған. Жазуды игерудің деңгейі, оның өзгеру қасиеті мен маңыздылығы оқушы өмірінде тек жазу процесі орындалуының бірігуі мен автоматизациясы ғана емес, сонымен қатар баланың психологиялық мазмұны да өзгеретіндігі қарастырылған.

Түйін сөздер: жазу процесі, функционалды базис, сауаттылыққа оқыту, психофизикалық әрекет, графомоторлық координация

Жазбаша сөйлеу тілі – өте күрделі, жоғары деңгейде ұйымдасатын психикалық іс-әрекеті, ол ойды жазу арқылы белсенді жеткізе білуге мүмкіндік береді, сондай – ақ жазылғанды түсінеді. Жазбаша тіл арқылы қарым – қатынасқа түсу қажеттілігі әр түрлі өмірлік жағдайда жиі күнделікті өмірде кездеседі.

Жазу процесі бірнеше сатыдан тұрады: не туралы жазу түсінігі, оны бағдарлау, оны сөйлеу тіліне келтіру және оны графикаландыру. Жазу процесі оқу процесінің кері амалы екені айқын.

Сөзді жазу, оны оқудан анағұрлым қиынрақ. Жазуды игерудің қиындығы, сөзді жазуға икемдейтін процестердің әрқайсысы немесе олардың бір бөлігінің жетіспеушілігімен сипатталады. Фонематикалық талдаудың жетіспеушілігі сөздің құрауыштарына бөліну процесін қиындатып, әр белгіленген дыбысты анықтауға кедергі жасайды. Дыбыс айтудың бұзылуы сөзді дыбыстық талдауға және оны жинақтауға кедергі келтіреді. Моторлық саланың (әр саусақтардың қозғалыс координациясының жетіспеушілігі, қол саусақтарының әлсіздігі (тұрақсыздығы) және т.с.с.) әріптерді жазу кезіндегі қателіктер, қағаз бетіндегі кеңістіктік бағдарлаудан, жазу жолынан ауытқушылығы.

Жазбаша тіл алғаш рет арнайы психологиялық зерттеу пәні ретінде Л.С. Выготскийдің еңбектерінде орын алған. Жазбаша тілді жоғарғы психологиялық функциялардың дамуымен ұштастырып , жазбаша тілде өзіндік психологиялық құрылымы бар деп айтқан. Оның ерекшелігі пікір алмасатын адам болмаса да жеткізетін ойды толық ашуға мүмкіндік болып, басқа мотивтерге ие болуында және ауыз екі тілмен ішкі тілге қарағанда шартылығы мен саналығында.

Жазу - сөз функциясының белгісі, графикалық элементтер арқылы керекті информацияны ара қашық-тықта жеткізу және уақытында бекіту. Кез келген жазу жүйесі үнемі белгілердің құрамымен сипатталады.

А.Р. Лурия оқу импрессивтік сөйлеу тілінің ерекше түрі, ал жазу экспрессивті сөйлеу тілінің негізінде қалыптасады деп тұжырымдаған.

Дегенмен, екеуінің арасында айырмашылықтар болады:

- ауызша сөйлеу тілі бір жаста, ал жазбаша сөйлеу тілі 5 – 6 жаста қалыптасады;
- ауызша сөйлеу тілі үлкендермен қатынас процесінде пайда болса, жазбаша сөйлеу тілі саналы түрде, оқыту процесінде қалыптасады;
-жазбаша сөйлеу тілінде күрделі пунктуациялық ережелер жүйесін қолданады;
-жазбаша сөйлеу тілінде күрделі пунктуациялық ережелер жүйесін қолданады;
-жазбаша сөйлеу тілінде эмоциональді қатынас түрлері (мимика, жест, т.б.) қолданбайды;
- оқушыға немесе тыңдаушыға түсінікті болу үшін хабарланатын информация толық, нақты болу керек.

Жазу процесі мидың әртүрлі бөліктерінің бірлесіп қызмет атқарылатын психологиялық әрекеттердің орындалуы және күрделі психофизиологиялық ұйымдастыру болып табылады. Жазу құрылымы, оның психикалық функцияларды қамтамасыз ететін иерархиясы және жазуды игеру процесімен бірге өзгеріп отырады. Бастауыш сынып оқушыларының жазуы негізінен білім беру жүйесінің әрекетіне, ауызша сөйлеудің сапасына, құрылымына және сипаттамасына байланысты. Бұл тіпті жазбаша сөйлеу емес, соның мақсаты мен шартына икемдестірілген ауызша сөйлеу. Сондықтан, осы сөйлеудің екі түрі баланы жазуға үйрету кезеңінде бөліп қарастырылмайды. Ауызша және жазбаша сөйлеудің дамыған түрлері функциясы, құрылымы және сипаттамасы жағынан психологиялық-педагогикалық бөлімнің түрлері болып табылады. Жазбаша сөйлеудің дамыған түрі ой-пікірдің, мәтіндердің мазмұны. Ол өз тарапынан қарым-қатынас және тәжірибе алмасу құралы ретінде іспеттес болып табылады. Жазу, сөйлеу әрекеті секілді, өз ой-пікірінің белгіленген графикалық кодтың көмегімен бейнеленуі. Жазу-күрделі әрекет түрі. Оның қалыптасуына мидың барлық қабаттары араласады. Жазудың психофизикалық негізі әртүрлі тітіркенгіштердің – сөз қозғағыштық (қимылдық), есту, көру, қол қимылының өзара әрекеттесіп жұмыс істеуі болып табылады. Жазу барысында ойлау, есте сақтау, зейін, елестету, іштей және сырттай сөйлеу психикалық процесстердің өзара байланысы түзіледі.

Жазу процессі бес психофизикалық компоненттерден тұрады:

• Акустикалық(есту және дыбыс шығару).
• Артикуляциялық(дыбысты, сөз құрылымын, дыбыстардың реттік қатарын анықтау).
• Көру(дыбыстың графикалық бейнесін елестете білу, дыбыстық құрылымды грфикалық белгіге аудара білу).
• Графикалық таңбаларды есте сақтай білу және оның кеңістіктегі графикалық ұйымдастырылуы.
• Тұрақты зейіннің бар болуы, орфографиялық және пунктуациялық ережелерді білу.

Жазу процесінде оқушы дұрыс отыру керек, қаламсапты дұрыс ұстауы, дәптерді партаға орналастыру, осының бәрі баланың көзіне, жазуына жұмыс қабілетіне әсерін тигізеді. Отырғанда орындық партаға кіріп тұруы керек, сол қол дәптерді басып тұрады, ал оң қолдың басы дәптер де жатады. Бала мен партаның арасына жұдырық сыятындай болуы керек. Көз бен дәптердің арасы 30 см болуы шарт. Жарық сол жақтан түсуі керек. Жазу ұзақтығы 1 сыныпты 5 минут, 2 сыныпта 8 минут, 3 сыныпта 12 мин, 4 сыныпта 15 мин. Одан ұзақ жазу баланы шаршатады. Арасында балаларды демалдырып, сергіту жаттығуларын

жасаған жөн. Мектепке алғаш келген баланың жетекші әрекеті ойын, ал штрихтау ойын түрінде жүргізіледі. Әр түрлі зат бейнесін, геометриялық фигураларды штрихтау, баланың қолын жаттықтырмайды, оның сөйлеуі мен ойлауын дамытады. Штрихтар арқылы сурет салу жаттығуларын сурет альбомына орындатқан жөн. Штрихтарды өзара қосып сурет салу кезінде балалар заттардың пішінін, құрылысын жазықтықта орналасу қалпын еркін қабылдап, оң, сол, шеті, жоғары, төмен, түзу, қисық, дөңгелек т. б ұғымдарды меңгереді.

Жазу барысында сөздің фонематикалық талдауын жасап отыру, әр фонеманы әріппен сәйкестендіріп отыру, әріптерді белгіленген реттілікпен жазып отыру керек. Жазуды игерген балаларда бұл процесс орындалып жатқан операциялардың ауқымдылығына байланысты жеткілікті деңгейде жүзеге асады. Жазуды игерудің деңгейі, оның өзгеру қасиеті мен маңыздылығы оқушы өмірінде тек жазу процесі орындалуының бірігуі мен автоматизациясы ғана емес, сонымен қатар баланың психологиялық мазмұны да өзгереді. Жазу «техникасы» (операционалдық тұстары) екінші қатарға ығыстырылады, жазу жазбаша сөйлеу – сөйлеудің дамуының жоғарғы сатысы ретінде қолданыла бастайды. Дей тұрғанмен бұл әрдайым толыққанды және дер кезінде орындалмайды. Мұндай «өтудің» мүмкін болған ауытқушылығы әрине дисграфия. Жазу процессінің құрылымы мен оның қалыптасуының нұсқауы Л.С. Выготскийдің, А.Р. Лурияның, Л.С. Цветкованың және басқа да ғалымдардың еңбектерінде сипатталған. Осыған қысқаша тоқталайық:

Жазуды құрылымдық ұйымдастыруды ықшамдай отырып, баладағы жазу дағдысының қалыптасуының екі негізгі және өзара сабақтас нұсқауын ерекшелеуге болады:

Бірінші нұсқаулық деңгейіне мидың тітіркенгіш жүйесінің функционалды қасиеті жатады. Оның күрделі қабылдау процессіне дайын тұруы, сенсорлы ақпаратты сәйкестендіріп және оны бір модульден екінші модульге кері кодтау (мысалға, сөз дыбысын көріністі образға аудару – әріптерді қозғаушы формуласына аудару – кинема). Жазуды игерудің нейрофизиологиялық негізі баланың көру және есту түйсіктері, моторлық функциясы, толыққанды есту-оптика-моторлық икемделгіштігінің қалыптасуы болып табылады.

Екінші нұсқаулық деңгейіне баланың оқуға психологиялық дайындығы және жазудың күрделі машықтарын игеру жатады. Бұл мәтін мәзірдегі психологиялық дайындық деп психикалық функциялардың және процесстердің қалыптасуы қарастырылады. Олар өз тарапынан баланың физиологиялық және әлеуметтік дамуына тәуелді. Жоғарыда айтылып өткендей жазу дегеніміз – психологиялық әрекеттің түрі. Оны игеру және жүргізу келесі компоненттердің қатысуымен орындалады: есте сақтау, зейін, ойлау (ойын жинақтауын, талдауды, салыстыруды, тұжырымдауды, абстракцияландыруды және т.б. қамтамасыз етеді). Бұдан басқа кез – келген әрекетті ұйымдастырушы бас элементі болып мотивация, ерік жігері және дербес өз бетінше бағытталуының араласуын талап етеді. Тізілген психикалық функциялардың және де әлеуметтік – тұлғалық қасиеттердің қалыптасуы баланың жас ерекшелік кезеңінің дамуына сәйкес, олардың өзара толыққанды әрекеті мен бағытталуы, баланың мектеп дағдыларын игеруде сонымен қатар жазуды да игеруде қажет. Жазуды оқыту барысындағы психологиялық дайындық ұғымына баланың сөйлеу әрекетінің жаңа да күрделі түрін игерудегі лингвистикалық дайындығы кіреді. Сөйлеу операцияларын (тіл бірліктерін таңдау – сөйлем, сөз, оларды талдау және әріптердің көмегімен символдау) саналы түрде орындау үшін балада ауызша тіл дамуы жеткілікті деңгейде болуы тиіс. Оның сөздік қоры, сөзді белсендіретін (яғни, тиімді, ұтымды қолдана білуі) қабілеті және сөйлем құрау кезінде оны қолдануы, сөйлеуді грамматикалық әрлеуі төменгі мектеп жасының көрсеткіш деңгейіне сәйкес келуі керек.

Функционалды базистік жазу жазбаша сөйлеу нұсқаулардың қалыптасуы орта статистикалық шамамен 6-7 жаста аяқталуы тиіс. Бірақта, жоғарыда аталған баладағы психикалық функциялар мен процесстер мүлтіксіз деуге болмайды. Сонда да олар оқыту барысында құрылымдық түйіндермен толықталып, оқуды бастауға жеткілікті. Жазудың психологиялық жүйесі бірте – бірте жазба «техникасын» игеруден жазбашу тіл дамуына, ойды жазбаша түрлендіруіне қарай өзгереді. Баланың психикалық дамуында сенсомоторлық негізгісі көзбен қолдың арасында, есту мен дауыстың арасында пайда болатын коорденациясы. Онтогенезде сөздік функциялардың (фонетикалық жағының, лексикалық қорын және граматикалық құрылымының) қалыптасуы тұрақталған заңдылықтар бойынша жүреді. Ауызша сөйлеудің қалыптасу процессінде сөз бен қозғалыс және сөз естуінің бір-біріне функциональды әсерлері жайлы А.Н. Гвоздев, Н.Х. Швачкин, Н.И. Красногорский, В.И. Бельтюков, Валлони А. т.б. зерттеулері бар.

Балада есту анализаторларының функциялары, сөзбен қозғалыс анализаторларына қарағанда ерте қалыптасады: дыбыстар сөзде пайда болар алдында олар есте ажыратылған болу керек. Баланың бірінші айларында дыбысы еріксіз артикуляцияларымен бірлесіп жүреді. Кейін дыбыс пен артикуляция ауысады: артикуляция еріктіге айналады. Балаға алғашында нұсқа болып айналасындағы күнделікті сөздер болып табылады. Сөйлеудің дамуында белгілі бір кезеңде балаға дыбыстардың артикуляциясы қиынға түседі.

Бала ол дыбысты басқа артикуляциясы ұқсас дыбыспен ауыстырады. Бұндай ауыстыру естілуі бойынша бір-біріне мүлдем ұқсамайды. Осы жерде естіп қабылдауының маңызы зор. Сөздің фонетикалық жағы қалыптасуында, есту анализаторы функциональды өз беттілікке жетеді. Сөзде дыбыстар тануы мен қайта құруы бойынша күнделік деңгейіне қарай түзеле бастайды. Сөздің фонетикалық және лексикалық-грамматикалық жақтарының әрекеттесуі Н.И.Жинкиннің «Сөз механимдері» теориясында аталған. Соған сәйкес сөздердің механизмі екі бөлімді құрайды: Бірінші – сөздің дыбыстардан құрылуы мен, екінші – сөздерде хабарлама құрау. Сөз – сөйлеу механизмдерінің екі бөлімін байланыстырады. Н.И.Жинкиннің теориясы бойынша сөз хабарлама құру кезінде ғана толық болады. Сөздік процесс неден басталып, немен аяқталатынын ол сөз қозғалысының шартталуы. Оның негізгі орны дыбыстан ойға жету жолы.

Жазу тілін меңгеруде сөздің барлық жақтан құрылуы деңгейін білу қажет. Дыбыс айтудың, фонетикалық және лексико-грамматикалық дамуының бұзылуы жазуда әсерін тигізеді.

Кеңістікті ажырату (бағдарлау) эволюциясы. Л.Ф.Лесграфтың айтуы бойынша әр саналы жұмыс кеңістіктің және уақыттық мағынасы және олардың кітаппен емес орындалу шартымен сәйкестенуін түсінуін қажет етеді.

Жануарлар әлемінің бірінші кезеңінде арнайы мүшелер – уақытпен кеңістіктегі белгілі бір қарым-қатынастың көрсететін анализаторлар пайда болған.

Нақты әдіспен көрсететін, адам миымен бейнелейтін қозғалмалы материяның негізгі формаларын бөледі:

- көру кеңістікті ажырату;
- есту арқылы кеңістікті ажырату;
- тері сезіну кеңістікті бағдарлау;
- сүйекті бұлшық етті кеңістікті ажырату.

Есту, көру және қозғалыс анализаторларының жүп құрылымды құрайды. Адамның кеңістікті айыруы өзінің денесімен қабылдауы негізінде құрылады. Бұндай қабылдау бұлшық ет – жұлын және органикалық сезіну кеңістіктік – тактильді сезінуінен сәйкес келуімен жиналады.

Адамның өз денесімен толық қабылдауы «дене сызбасы» деген атауға ие болды. Бала денесінің сызбасының процесі бас мидың қабыршығында деференциялдық жұсмысының дамуымен байланысты. Өмірдің бірінші айларында бала өзінің аяқ қолдарымен, кез келген басқа бөтен заттар сияқты ойнайды.

«Өзінің денесі кеңістікте бағдарлауы» балада өзінің ауыз қуысында ғана сезіледі. Бұл «өзінің денесінің кеңістігі» баланың бірінші қол, содан аяғының ерікті қимыл қозғалысы қалыптасуымен ақырындап кеңейеді. Дене схемасының біртұтастығы бірден қалыптаспайды. Баланың бірінші қимыл қозғалыстары екі жақты деп анықталған. Бір жақты қимылын туылғаннан кейін бір аптадан кейін байқалады. Бала көру алдында қолын қозғалтқанда оған пирамидалық жолын функциялау еткенше көңіл аударылмайды деп көрсеткен. Бірақ көру алаңы мен қимыл алаңының бірлесуі жүргенде, қол қимылына қарап бақылау үстінде болып, оны бағыттайды. Сонымен, заттар арасының ішкі өмірі мен қарым-қатынасы кеңістікті бағдарлауды тануының белгісінің негізгі әдісі болып, көрумен қолмен белсенді жұмыс болып табылады.

Л.С. Выготский жазу түрінің табиғатын зерттей келе, жазу тілі ауызша сөйлеу тілінен қызметті мен құрылуы жағынан ерекшелетіндігін айтты. Жазу тілінің өзгешелігі оның әңгімелесушінің қатысуынсыз қызмет етіп, абстрактілі жағдайға байланыссыз үлкен сезіну мен еркіндікке толы басқа мотивтен тууы болып табылады. Яғни жазу тілі саналалық пен көзделуінен байланысты. Жазбаша сөйлеу тілінде екі әңгімелесушінің алдын ала белгілілі жағдай мен ырғақтылық, ымдау қатыспайды. Сонымен қатар ауызша сөйлеудегі сөз қысқартулары, яғни сөйлемді қысқарту жұмысының ретімен байланысты. Алғашқы жазулар осыған негізделген. Жазуда ойлану кезі өте жақсы дамыған. Біз көбіне бірінші іштен айтып, содан кейін жазамыз, мұнда ойша алғашық жазу өтеді, яғни ішкі сөйлеу жазу тілінде ғана маңызды орын алмай, ауызша сөйлеуге де қатысты. Л.С. Выготскийдің ойлауларының дамуы Д.Б. Эльконин зерттеу жұмыстарында жазу тілі ауызша тілінің және жәй жазу белгілеріне ауысу ғана емес деген тұжырымдаманы дәлелдеді. Тексттің көріну процесінде автор: «…Өзінің ойыма талдау жасауым керек, бір ойды екінші ойдан бөліп, ортақ ой түйінінен әр ойды бөліп олардың арасындағы байланыстарын құруым керек. Жазу тілінің синтаксисі ауызша синтаксисіне сәйкес келмейді. Жазу тілі ерікті синтаксис түрі. Әр ойды бөліп, оған адекваттық әлбет түрін беру керек».Жазуды игеру және одан кейінде осы процесті тұтыну, көптеген құрылымдық түйіндердің араласуымен қамтамасыз етіліп отыруы тиіс. Бұл түйіндер психофизикалық әрекеттер иерархиясы деңгейін құрап қана қоймай, сонымен қатар осы психофизикалық әрекеттермен бірлесіп жазу процесінің біртұтас негізі болып саналады. Мектепте оқыту барысында жазбаша сөйлеу тілінің дамуы, баланың сөздің жаңа түрімен танысуға мүмкіндік береді. Ол ауызша сөйлеу тілімен байланысты бірақ одан өзінің қызметімен ішкі құрылуымен өзгешеленеді. Жазу тілі оқу барысынан бөлек

қалыптаспайтындықтан, оқытудың пәні мен азығы болып табылады. Оның қасиеті мен жетіспеушілігі оқу жүйесімен байланысты. Баланың жазу тілінің дамуына ыңғайлы жай, оның баланың жазу тілінің құрылымының, онтогенезде оның даму кезеңімен функциясын түсінуі. Жазу тілінің құрылуында оны ұйымдастырудың бастапқы деңгейі бөлінеді: ойлаудың толық іс-әрекетінде және оның текстте іске асырылуы. Психологиялық зерттеулер текстті мағыналық мазмұнының құрылуына керекті жүйелілік әсер ету тақырыпты таңдау және оның шекарасы, мазмұнының негізгі мағыналы бірлігін тыңдау, текстте олардың толық жүйеге айналуы, яғни оқиғаның сюжетті мен композициясының құрылуын енгізеді. Текстің мағыналық мазмұнының сипаттауға маңызды операция болып сөздерді іріктеу, сөйлемнің синтаксистік құрылымы, текстте сөйлемдердің байланысы жатады. Жазу тілінің дамуының оңай тәсілі болып баланың сөздік іскерлігі болады. Балалардың психикалық дамуы және олардың жазуды игеруге дайындық айырмашылықтары, бір тұтас оқу процесі секілді әр алуан. Педагог оқыту барысында осы айырмашылықтарды ескере отырып, арасында оқыту жылдамдығы мен ерекше көзқарасты талап ететін оқушыны анықтай алады. Алайда, қазіргі бастауыш мектеп құрылымы, оның білім беру бағдарламасы, сыныптағы оқушы санына байланысты мұғалімге жоғарыдағы талапты орындау мүмкіндігі оңайға тимейді. Өзгелерге қарағандағы, ақпаратты қабылдау және оны өңдеудегі ерекшеліктері бар балалар әрдайым өз проблемаларымен шетте қалып қойып, жазу және оқу процесінде үлгірмеушілікке ұласады. Дисграфияға бейімдігі, баланың ерте даму кезеңінде қалыптасады. Бұл кезеңде жағымсыз факторлардың әсерінен тек қана ми бөліктері, орталық нерв жүйесі ғана емес, олар өз тарапынан нұсқаулықтардың дамуына тікелей әсер етуші, кейіннен жазу процесінің күрделі функционалды жүйесінің жұмыс істеуіне де әсер етуші болып табылады. Балаға жағымсыз факторлардың әсер етуі тек қана қарапайым психикалық процестердің (моторика, графомоторлық координациясы, дыбыстық талдау және оны жинақтау) ғана емес, сонымен қатар жоғарғы психикалық функциялардың да – зейін, ойлаудың абстрактілік пішіні, жалпы мінез – құлқының және т.б. тежелуіне немесе ауытқушылығына әкеп соғады.

Сондықтан, бала дамуының алғашқы тежелу симптомдарын анықтау өте маңызды. Бірақ, мектепке дейінгі жас мөлшерінде баланың психикалық ауытқушылығын анықтаудың, одан әлі де күрделі, қалыптасқан психикалық функциялардың толыққанды байланысуымен, дербес ой әрекеттік тапсырманы орындауы талап етілмей тұрғанын, жеткіліксіздігін байқаймыз. Бұл жеткіліксіздік мектептегі оқудың бастапқы кезеңінде, көп жағдайда жазуды игеру барысында байқалады. Заманауи логопедиялық теория дисграфияны, баладағы тіл дамуы ауытқушылығы немесе оның дамымағандығының салдарынан пайда болған, оқушылардың сөйлеу қабілетінің кемшіліктерімен (толыққанды емес) байланыстырады. Мектеп жасындағы логопедиялық көмектің жеткіліксіздігінен, балалар одан жоғарғы лингвистикалық дамуға – жазбаша тіл дамытуға өтуге дайын еместігі байқалады. Кейбір жағдайларда баланың ауызша тіл дамуында, тұрмыстық жағдайда ауызекі араласуында ақаулығының болмысы айқын байқалмайды. Алайда, кейбір психикалық даму қарқыны орташа алғандағы жас ерекшелік дамуына сәйкес келмеу себептердің салдарынан, оқушы сөздерді әріптік символдау операциясына, дербес талдауға және жазуға негізделген сөздік бірліктерді жинақтауға дайын емес. Жазуды игеру барысындағы қиындықтарды анықтау және оны дер кезінде түземесе дисграфияға әкеліп соғады.

Сонымен жазбаша сөйлеу тілін меңгеріп келе жатқан кез келген бала ойдың құрылу жолында қиыншылық көреді. Сондықтан олар сөздің мағынасын, құрылымын, лексико-грамматикалық көркемдеуін жақсы білуі керек. Сауаттылыққа оқытудың алғашқы кезеңінде сөздің аккустикалық, артикуляциялық, оптикалық және кинетикалық бейнесін елестетулерін қосатын тәрбиелеудің күрделі бірлестігі бар. Жазбаша тілді меңгеру үшін балаларда фонетикалық дағдылары және сөйлеу тілінің лексикалық – грамматикалық дамуының жеткіліксіздігі жазуда азда болса әріптерді шатастыруда, сөздің буындық құрамының бұрмалануы сөзді құрауда қателер кездеседі. Жазу дағдысының толық қалыптасуы үшін кейбір сөйлеу тілі функцияларының жағдайы қарастырылады, жазуды жетілдіру кезеңінде сөзде дыбыстардың уақытша кезектілігі графикалық белгілердің кеңістікте ажыратуы болады және бірдіндеп қалыптасады. Сонымен жазбаша тіл күрделі психикалық құрылымдарға, ішкі сөзге, абстракциялау қабілеттілігіне, тіл процесінің байланыстылығы мен саналылығына негізделген деп білеміз.

1 Лурия А.Р. «Очерки психофизиологии письма» М., 1950
2 Н.И. Жинкин «Механизмы речи» М., 1958
3 Эльконин Д.Б. «Развитие устной и письменной речи младших школьников» М-1998.
4 Выготский Л.С. «Психология». М – 2000.
5 Өмірбекова Қ.Қ. «Жазбаша сөйлеу тілінің бұзылуы және түзету жолдары». Алматы2010

Резюме

В этой статье рассматривается формирование механизма и особенности основные психофизиологические компоненты письменного процесса у начальных классов. Рассматривается уровень освоения письма, свойства и изменения его значимости в жизни ученика не только в объединение и автоматизация выполнения письменного процесса а также изменении психологического содержания ребенка. Формирование письменной речи у младших школьников как особой формы речи, не только вооружает их новым средством общения и идеализации опыта, но и обуславливает перевод психических функций на более высокий уровень функционирования-осознанности и произвольности.

Поскольку воспитание всесторонне развитой личности невозможно без совершенствования такого важного инструмента познания мира как речь, развитие речи учащихся в настоящее время одна из важных и основных задач школы.

Ключевые слова: письменный процесс, функциональный базис, обучение грамотности, психофизическое действие, графомоторная координация

Summary

This article discusses the formation mechanism of the written process and especially the basic physiological components at the primary school . We consider the level of development of the letters , and change the properties of its importance in the life of the student , not only in integration and automation of the written process and the change in the child's psychological content . Formation of writing in primary school children as a special form of speech , not only equips them with new means of communication , and the idealization of experience, but also causes the translation of mental functions to a higher level of functioning - awareness and arbitrariness.

Since the education of comprehensively developed personality is impossible without such an important tool for improving knowledge of the world as speech, language development of pupils is currently one of the most important and fundamental task of the school

Keywords: writting process, the functional basis ,education literacy, grafomotornyh coordination

УДК 378

СТАДИИ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО-ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Т.О. Бондарева – *докторант PhD, 3 курса, специальности 6D010200 «Педагогика и методика начального обучения», Казахского Национального Педагогического Университета им. Абая*

В статье актуализируется проблема развития интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника, эффективность которого зависит от подготовки учителя. Готовность учителя к решению такой задачи включает в себя ряд компонентов, существенным в котором являются стадии развития интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника. В связи с чем, в данной статье дается анализ данного психолого-педагогического феномена. Автор предлагает понимание стадий, раскрывается характеристика каждого этапа стадий, подчеркивается необходимость знаний содержания каждого этапа, умение управлять этим процессом, следовательно автор показывает, что стадии являются компонентом подготовки учителя, готового развивать интеллектуально-творческий потенциал младшего школьника в современной школе.

Ключевые слова: Интеллектуальный потенциал, творческий потенциал, интеллектуально-творческий потенциал, стадии, этапы, стадии развития интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника

Проблема развития интеллектуально-творческого потенциала в настоящее время становится все более актуальной. Это, прежде всего, связано с потребностью общества в неординарной интеллектуально-творческой личности. Изменение социально-экономических условий требует от школы развития новой личности, самостоятельной, интеллектуально подкованной, творчески одаренной, конкурентоспособной, профессиональной во всех сферах деятельности.

Занимаясь изучением проблемы интеллектуально-творческого потенциала, нами был изучен ряд исследований различных направлений по проблеме интеллекта, творчества и творческой деятельности. Изучение научных источников показало, что интеллектуальный потенциал большинство исследователей (А.Бине [1], В.Штерн [2], Дж.Гилфорд [3], Г.Айзенка [4]), понимают как многоуровневую систему познавательных возможностей и сил человека. Творческий потенциал, многие крупнейшие педагоги Н.С. Лейтес [5], В.Д. Шадриков[6], понимают как интегративное свойство человека. Сущность его состоит в определении природы творчества, одаренности как всеобщей предпосылки развития творческого потенциала человека. К. Гуревич[7], творческие способности понимает как максимальное выражение способностей. Г.Айзенк[4], Р.Стирнберг[8], в своих трудах рассматривали взаимосвязь уровней развития интеллекта и творческих способностей.

Таким образом, интеллектуальный потенциал мы понимаем, как потенциальную способность человека быстро и точно решать сложные мыслительные задачи, адоптироваться в окружающей среде, познавательную способность и готовность к усвоению и использованию знаний и опыта, умение решать проблемные ситуации. Творческий потенциал мы понимаем как, общеличностную способность человека к созданию нового, формирующийся под воздействием генетической и социальной программы, интегративная характеристика личностных особенностей, знаний, умений, побуждающих личность к самоопределению, самоуправлению и творческой самореализации.

Интеллектуально-творческий потенциал, мы понимаем как интегративную способность человека к созданию нового, решению сложных мыслительных задач, как познавательную способность к усвоению и использованию знаний и опыта, умение решать проблемные ситуации, используя личностные особенности, побуждающие к самоопределению и творческой самореализации.[9]

Для определения общего представления о степени сформированности у учителя школы умений, необходимых для организации работы по развитию интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника, было проведено анкетирование и интервью среди учителей начальных классов школы – лицея №48 г. Алматы, СШ №2 г.Аркалыка. В среднем в анкетировании приняли участие около 30 учителей. Результаты анкетирования, интервью, показали, что большинство из опрошенных учителей не знают не только сути интеллектуально-творческого потенциала, но и также стадий развития интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника.

Выявляя причины сложившейся ситуации, наши наблюдения и исследования показали, что развитие интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника должно носить стадийный характер.

Стадии развития интеллектуально-творческого потенциала являются компонентом готовности учителя развивать интеллектуально-творческий потенциал младшего школьника. Готовность учителя к развитию интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника мы понимаем как стадийное, *интегративное свойство личности учителя,* ориентированного на успешное овладение специальной компетенции по развитию способности и готовности у младшего школьника созданию нового, решению сложных мыслительных задач, способности к усвоению и использованию знаний и опыта, умение решать проблемные ситуации, используя личностные особенности, побуждающие к самоопределению и творческой самореализации.

Мы обратились к определениям понятий «стадии», «этапы». Стадия по С.Ю. Головину это (греч. stadion) период, ступень в развитии чего либо, при достижении чего либо [10]. Т.Ф. Ефремова стадии понимает как ступень, период, этап в развитии чего-либо, имеющие свои качественные особенности [11].

Наряду с термином «стадия» как равнозначное понятие используются термины «фаза» и «этап», означающие одно и то же состояние развития. Понятие этап – Т.Ф.Ефремова определяет как промежуток времени, период, отмеченный каким-либо событием или стадия, ступень в развитии чего-либо [11].

Соглашаясь с мнением ученых, мы считаем, что стадии это ступень развития, имеющая свои особенности. Таким образом, стадии представляют собой ступень развития, в которой происходит процесс поэтапного формирование.

В психолого-педагогической литературе представлены исследования посвященные нахождению стадий развития интеллекта, творческого процесса: Ж.Пиаже[12], П.К.Энгельмейер, П.М. Якобсон, Б.М. Кедров, [13] Г. Уоллеси[14] др.

По мнению Пиаже, процесс развития интеллекта происходит следующим образом: схемы организуются в операции, различные сочетания которых соответствуют качественно различным стадиям когнитивного роста. По мере своего развития люди используют все более сложные схемы для организации информации и понимания внешнего мира.

Пиаже выделяет четыре стадии, или периода развития интеллекта. Он дал этим периодам следующие названия:

- сенсомоторная стадия (от рождения до 1,5-2 лет) - мир познается только посредством различных действий: рассматривания, хватания, сосания, кусания, жевания и д,;

- дооперациональная стадия (от 2 до 7 лет - иногда ее рассматривают как первую фазу стадии конкретных операций) - формируются понятия, пользуются символы (язык);

- стадия конкретных операций (от 7 до 12 лет) – в этот период, ребенок начинает мыслить логически, классифицировать объекты по нескольким признакам и оперировать математическими понятиями;

- стадия формальных операций (начинающаяся в возрасте 12 лет и старше) – происходит анализ решения логических задач как конкретного, так и абстрактного содержания.

По результатам исследования П.К.Энгельмейер выделил следующие стадии процесса творчества: 1)

рождение замысла, гипотезы (на этом этапе большое значение имеет интуиция); 2) выработка схемы или плана логики исследования; 3) конструктивное выполнение научной задачи (умения).

П.М. Якобсон было найдено семь стадий процесса творчества:

1) период интеллектуальной творческой готовности (поиск исследовательской задачи);
2) уяснение потребности в этой задаче;
3) зарождение идеи и развитие идеи (группировка вокруг решаемой задачи родственных идей);
4) поиски решения (вариантный перебор схем, принципов, их обдумывание, комбинирование);
5) нахождение основных принципов исследования;
6) превращение принципов в схему исследования, ее логическое обоснование;
7) оформление результатов исследования.

В этой характеристике стадий творчества в первую очередь обращается внимание на психологическую готовность к творчеству.

Б.М. Кедров выделяет следующие стадии процесса научного творчества:

1) подготовительная (как эволюционный процесс накопления количества);
2) непосредственное осуществление скачка к новой идее;
3) обоснование дальнейшего поступательного движения идеи.

Г.Уоллес, выделяет четыре стадии в создании нового продукта: В результате ему удалось выделить четыре стадии процесса творчества: подготовка (зарождение идеи); созревание (концентрация, «стягивание» знаний, прямо и косвенно относящихся к данной проблеме, добывание недостающих сведений); озарение (интуитивное схватывание искомого результата); проверка.

Таким образом, можно выделить основные позиции ученых, которые понимают развития стадий, как процесс поэтапного формирование, который имеет свои особенности:

1. Подготовительная стадия. На данной стадии происходит зарождение идеи;
2. Стадия созревания, где происходит поиск решений;
3. Стадия нахождения и проверки, где происходит интуитивный поиск и нахождение результата.

Нами были выделены стадии, на каждой из которых определен объем сформированности знаний, умений к развитию интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника, т.к. развитие интеллектуально-творческого потенциала происходит не сразу, а требует поэтапного формирования.

Развитие интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника представляет собой процесс, который происходит за счет смены стадий:

Первая стадия – зарождение. На данном этапе у ребенка происходит накопление сенсорного, эмоционального, интеллектуального опыта; появляется импульс побуждения интеллектуально-творческого потенциала (мотивация).

Вторая стадия – имитирование. На данном этапе происходит освоение особенностей интеллектуально-творческого потенциала, освоение технологий и способов интеллектуально-творческой деятельности.

Третья стадия – замысел. Перенос в новые условия усвоенных связей, поиск новых связей и отношений. На данном этапе появляются собственные возможности и импульс к развитию интеллектуально-творческого потенциала.

Четвертая стадия – преобразование опыта - в соответствии с индивидуальными возможностями, особенностями, потребностями индивида.

И наконец, пятая стадия – гармонизация психологических особенностей интеллекта, индивидуализация творческой деятельности. Происходит становление интеллектуально-творческой индивидуальности.

Таким образом, развитие интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника происходит не сразу, а поэтапно.

Развитие интеллектуально-творческого потенциала приводит к позитивному изменению личности младшего школьника, способности к адаптации в окружающем мире, предусматривает творческий подход к решению не только учебных, но и жизненных задач.

Таким образом, учителю важно знать, что процесс развития интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника является поэтапным и включает ряд стадий развития интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника, как компонента готовности учителя к развитию интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника. Это является составной частью профессиональной подготовка учителя, которая должна включать знания о стадиях развития интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника. Следовательно, развитие интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника в большей степени будет зависеть от подготовки учителя.

1 Бине А., Шуберт А. Метрическая шкала Бине и Симона. – М.: Новая Москва, 1927. – С.12

2 Штерн, В. Умственная одарённость: Психологические методы испытания умственной одарённости в их применении к детям школьного возраста. /В. Штерн. СПб: Союз, 1997. - 128с.

3 Гилфорд Дж. (1985). Три стороны интеллекта//Психология мышления.-М.:Изд. "Педагогика" с. 64

4 Айзенк Г. (2002). Природа интеллекта – битва за разум / Г. Айзенк, Л.Кэмин. – М.: ЭКСМО-пресс. 352с.

5 Лейтес Н.С. Проблема общих способностей в возрастном аспекте/Н.С.Лейтес//Журнал «Вопросы психологии», - 1969, №2. – с.15-23.

6 Шадриков, В.Д. Способности, одарённость, талант //Развитие и диагностика способностей. /В.Д. Шадриков. М.: Наука, 1991. С. 11.

7 Психологическая диагностика детей и подростков / Учебное пособие для студентов / Под ред. К.М.Гуревича, Е.М.Борисовой. М., 1995. 360с.

8 Стернберг Р.Д. (1996). Триархическая теория интеллекта // Иностранная психология,. - №6. с.54-61.

9 Бондарева Т.О. Готовность будущего учителя к развитию интеллектуально-творческого потенциала младшего школьника. Хабаршы-Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева №3 (106) 2015, - с.109-113.

10 Головин С.Ю. - Словарь практического психолога. , Минск.: Харвест, 1998 г. с.477.

11 Ефремова Т. Ф. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка. М.: Дрофа, 2000. С.640, 970.

12 Р.С. Немов Психология. Кн. 2. М.:Просвящение. 1995. С.25

13 Психология творчества. http://magicspeedreading.com/books/a_mysl/psy_tvorch/psi_tvorchestva_005.html

14 «Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления» (под ред. Ю.Б.Гиппенрейтер и В.В.Петухова). МГУ, 1984.

Түйін

Ммақала жас студент интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетін, мұғалімдер даярлау байланысты оның тиімділігін мәселесін өзектендіре. Бұл мәселені шешу үшін, жас мұғалімі Дайын мектеп интеллектуалды және шығармашылық әлеуетін дамыту сатысында маңызды болып компоненттерін, бірқатар қамтиды. Осыған байланысты, бұл мақала психологиялық-педагогикалық құбылыс талдау ұсынады. кезеңнен түсінуге ұсынады, әрбір кезеңі тән қадамдарды анықтады авторы, әр кезеңінің мазмұнын білім қажеттігін атап, бұл процесті басқару қабілеті, демек авторы кезеңі қазіргі заманғы мектепте сынып оқушыларының интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетін дамытуға дайын мұғалімі оқыту, құрамдас бөлігі болып табылатынын көрсетіп отыр.

Кілтті сөздер: Зияткерлік әлеуетін, шығармашылық, интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетті, сахналық, кезеңдері, жас мектеп интеллектуалды және шығармашылық әлеуетін дамыту кезеңі

Summary

The article actualizes the problem of intellectual and creative potential of the young student, the effectiveness of which depends on the training of teachers. Teacher Ready to solving this problem includes a number of components, which are essential in the stage of development of the intellectual and creative potential of the younger schoolboy. In this connection, this article provides an analysis of the psycho-pedagogical phenomenon. The author offers insight into stages, each stage revealed the characteristic steps, stresses the need for knowledge of the content of each stage, the ability to manage this process, hence the author shows that the stage is a component of teacher training, ready to develop the intellectual and creative potential of the younger schoolboy in the modern school.

Keywords: The intellectual capacity, creativity, intellectual and creative potential, stage, stages, stage of development of the intellectual and creative potential of the younger schoolboy

ҰСЫНЫСТАР ҮШІН
ДЛЯ ЗАМЕТОК